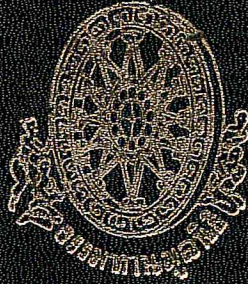

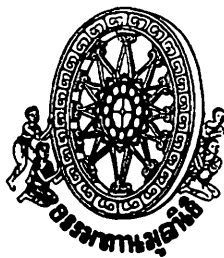
หนังสือปกขียธรรมประยุกต์

โพธิปักขิยธรรมประยุกต์

คำบรรยายประจำวันเสาร์ ภาควิสาขบูชา
ที่ลานหินโค้ง ณ สวนโมกขพลาราม ไซยา
ระหว่างวันที่ ๒๔ เมษายน ถึงวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๑๙

ของ
พุทธทาสภิกขุ

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ด้วยความดำริและศรัทธาบริจาคของอาจารย์สุพล โสฬ์ชิตกุล

พร้อมด้วยครอบครัว และคณะศิษย์มิตรสหายธรรม

ร่วมกับธรรมทานมูลนิธิ

เป็นการพิมพ์ครั้งแรก ของหนังสือชุดธรรมโฆษณ์ หมวดที่ ๒ ชุดปกর্ণพิเศษ

หมายเลข ๑๔.ง บนพื้นแถบสีแดง จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม

พุทธศักราช ๒๕๔๔

[ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย]

1

ธรรมทานมูลนิธิ สวณโมกษ์ ไชยา
จัดพิมพ์

พิมพ์ครั้งแรก ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย
แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่ล่าเอียง
นั่นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา
พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงตีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา
ตามบัญญัติของคัมภีร์พุทธไม่หยุดเลย

พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณ์ตามที่วางไว้อย่างเคย
ไอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตาย
แม้ฉันทายกายลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแจ้วแว่วหูสหาย
ว่าเคยพลอดกันอย่างไรไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉันไม่ตายกายธรรมยัง

ทำกับฉันอย่างกะฉันนั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
มีอะไรมาเสียได้ให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง
ทำกับฉันอย่างกะฉันไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวินาทีสนทนาอย่าเลิกแล้ง
ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกัน.

พุทธทาส อินทปญฺญโณ

พุทธธรรมทางพระบรมราชินี

พุทธธรรมทางพระบรมราชา

อนุไพศากา

การที่ท่านท่านขบถ ได้ยินโดยความสำนึก
 แก่การคิดค้นค้นขึ้นชื่อธรรมใหม่พระกัมมณี ดั้ง
 มาในครั้ง นี้ นี้ชื่อ อนุไพศากา ทั้ง โดย
 ส่วนตัว และในนามของพระบรมศาสดา
 ในขณะที่เป็นพระช่วยให้ชื่อใหม่ แพร่หลายไปใน
 โลกมนุษย์ อนุไพศากาโลกนี้ ตั้งชื่อธรรมะ
 เป็นอันจบ ยี่สิบ.

ยอดธรรมโลก ยังไม่สามรถตั้งอยู่ในฐานะผู้
 พิทักษ์สันติภาพของโลกได้ แต่กลายเป็นผู้ที่
 ยี่สิบแย้งผิดใจโดยตลอดมาได้เปรียบแก่กันและกันเสีย
 มากกว่า. คำสอนเหล่านี้ยังเป็นที่ยัง ต่ำนสุดท้าย
 นี้จะเป็นความกลัว หรือที่กลัวของโลก, แต่ก็มี
 ไม่เห็นที่เข้าใจกัน อย่างเพียงพอพอ; ยังละข้อข้อ
 ความเข้าใจกัน และประสาธนาอันลึกมาก. กิจ-
 กรรมธรรมใหม่พระกัมมณี มีความมุ่งหมายส่วนลึก เพื่อ
 แก้ปัญหาส่วนนี้.

บุคคลอื่น ล้วนแต่มีธรรมะเป็นเครื่อง
 ที่สามารถนำเอามาใช้ได้ ก็จะได้ใช้ในทุกยุคทุก
 โลกได้. การนำใช้โลกมีศาสนา เป็นสิ่งจำเป็น
อย่างยิ่ง แห่งยุคสมัยใหม่. คำสอนของแต่ละศาสน
 ล้วนแต่มีแก่นแท้ แห่งศาสนาของตน

สิ่งนี้คือเรื่องจริงของโลกได้. กิจกรรมธรรมในมนุษย์
เกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อ เพลอิตอทูประสวด์ สังเกตว่านี่?

สิ่งที่ต้องระมัดระวัง ตั้งใจสังเกตเป็นพิเศษ
ของมนุษย์ ก็คือ เขาเกิดกันตั้งแต่เมื่อ "อี" ชนมะ;
แต่ "อี" ชนมะ, ยังไม่มีนมอะไรใช้ 4 นกแรก ก็
มีนมในเต้านม เออ เออ เออ. เขาไม่มีบังคับตัวเอง ให้
มีนมเออ เออที่ได้วิธีหนึ่ง, เขา ยังไม่ละอาย ใน
นมที่เขามีกินนม, เขา ยังไม่กลัวคนอื่นเห็นเกิด
ขึ้นจากนมที่เขามีกินนม; นม สอน และ นม เวียน
นม: ยังเป็นสิ่งที่จำเป็น มีคุณคุณ. กิจกรรม ธรรม-
ในมนุษย์ สังเกตไป 4 นกแรก นกแรก ที่ ให้ มี นม ซึ่ง
กว่านี้คือเพียงแต่ ให้ มี นม เท่านั้น.

ครูฝึกพระ = บรม "สุหนัสมงหาย" แห่งโลกยุคปัจ-
จุบัน นั้น นอกจากไม่มีสอนธรรมะ, มีสอนแต่ธรรมะ-
ที่ กัมมวิชาชีพ แล้ว ยังสอนไปในทาง ไม่ให้บังคับ
ตัวเอง ด้วย โดยทรงถือว่า เป็นทาสเสียสิทธิ์เทพและ
สัตว์หนักกว่าหมา; ฆราวาสยุคปัจจุบัน คืออยู่ ใน
ฐานะ ที่ ยาก ที่ จะ มี ธรรมะ มาก ยิ่ง ขึ้น เท่า ที่ พอ จะ ผล
มี ธรรมะ แห่ง มรดก ที่ ได้ ตัวเอง อัน เป็น เจ้า ที่ ได้
ธรรมะ. คนในยุคปัจจุบัน บุคคลตามรอยคาบ
คา-ม - ลมก - ลัทธิ - กบ. ใจ แทน การ บูชา พระ -
เจ้า, ทั้ง คน แก้ แคะ เด็ก, ทั้ง ศิษย์ แคะ อาจารย์,

มีกตมาเห็นตรงกัน ในข้อนี้; จึงเป็นความ กิ่ง
จิตรจะมากัดทั้ง ให้เห็นเป็นบุชธรรมะ แทนทร
บุช อยตนะ ที่มีไว้เพื่อ ทมารมณี! สิ่งที่แห่งกมา-
ภรรยณี กำลังครอบโลก, โลกจึงอัดไว้อยู่ด้วย
เหนือ แห่งกมารมณี และวิธีกรรมวิธีโลกกมา-
รณณี อย่างวิปริตวิตการชนัดที่ ไม่เคยมีมาก่อน;
กการม ธรรมนิมชาน์ จึงตกอยู่ในลักษณะ เหมือน
กำลังครอบจักรวาล หรือทั้งที่มี อุบัตินอกอริ จะมี
โทษเดียว, แต่พอเรา ก็ยังทอดทิ้งการ ระงับ
มี ไม่ไว้ อยู่นั้น เอง.

ผู้ให้กตมารวมแล้ว แก่กการมณี มากน้อย
เพียงไร ก็ย่อมตั้งอยู่ในฐานะ เป็นผู้มีพระคุณ
แก่พอเรา อย่างใหญ่หลวง อยู่นั้น เอง. อติมา
กา และ กำลัง กตมา ของ คุณ อัน นิมชาน์ และ อัน น้อย พร
แทน อัน กตมา ของ บรรดา ผู้ มา พบ เห็น ประ โย ชน คุณ
แห่ง กการม ธรรม นิมชาน์ ที่ ถูก ถ่ม หมัก.

ขอชี้ให้เห็นผู้เป็นกตมาบด มีคอมทั้งปวงถูก
คงได้รับผลกตมาแห่ง กการมธรรมกตมา นี้ โดยทั่วกัน
ทั้งในกตมาอันเป็นมีจิตอัน และสัมปราชัย; ประสพสัมปราชัย
ซึ่งทั้งนี้ มี อยู่ทุก อันหาชาติทุก เชน ๕

โลกขมการม เชน

ผู้ทบทวน อติมา

คำปรารภ

[เมื่อพิมพ์ครั้งแรก พฤษภาคม ๒๕๔๔.]

ธรรมเนียมเล่มนี้ เป็นคำบรรยายของท่านอาจารย์ “พุทธทาสภิกขุ” บรรยายประจำวันเสาร์ ภาควิสาขบูชา ระหว่างวันเสาร์ที่ ๒๔ เมษายน ถึงวันเสาร์ที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๙ ที่สวนโมกข์ ไซยา ท่านใช้ชื่อชุดบรรยายนี้ว่า “โพธิปักขิยธรรมประยุกต์”, จัดเข้าชุดธรรมเนียม หมวดปกครองพิเศษ หมายเลข ๑๕.ง บนพื้นแถบสีแดง.

คำบรรยายชุดนี้ องค์บรรยายมุ่งหมายเอาหลักธรรมะที่เรียกว่าโพธิปักขิยธรรม ทั้ง ๗ หมวด ๓๗ อย่าง มากล่าวบรรยายในลักษณะให้ผู้ฟัง (และอ่าน) รวมถึงผู้ปฏิบัติ รู้จักนำเอามาใช้ปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์ได้ทันที ในทุกหน้าที่การงาน ในชีวิตประจำวัน, เป็นการนำเอาธรรมเหล่านี้มาปรับปรุงให้มีความสมควรแก่ชีวิตทุกอาชีพการงาน และให้คนทั่วไปเลิกล้มความคิดที่ว่าธรรมเหล่านี้ใช้ปฏิบัติได้เฉพาะสำหรับผู้บวชหรือผู้อยู่แบบนักบวช สละโลกไม่ยุ่งการงานทางโลกแล้ว เท่านั้น อันเป็นความคิดที่ไม่ถูกต้องตามพระพุทธรประสงค์ ที่ทรงมีพระประสงค์ว่า **ธรรมทั้งหลายที่ทรงแสดงไว้แล้ว ให้ภิกษุทั้งหลายอบรมทำให้มาก** พร้อมกับทำให้ธรรมเหล่านั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข **ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย** (หนังสือหน้า ๔๔๕ ไป), ที่ตรัสว่า**ทั้งหลาย...ทั้งหลายนี้**เท่ากับ**ทรงเห็นว่า** ธรรมะที่ทรงแสดงไว้ ไม่ใช่ใช้ได้เฉพาะแต่ภิกษุหรือเทวดาและมนุษย์คนใดคนหนึ่ง หรือพวกใดพวกหนึ่ง หากแต่**ใช้ได้ทั้งแก่ภิกษุทั้งแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทั้งปวง** ก็คือใช้ได้กว้างขวางทั่วไปทั้งพวกนักบวชและพวกครองเรือน (เทวดามนุษย์) ด้วยนั่นเอง; คือองค์บรรยายต้องการให้คนทั่วไปที่มีความคิดดั่งนั้น เกิดมีค่านิยมใหม่ หันมาเห็นตรงกับพระพุทธรประสงค์ หรือเห็นตรงกันตามพระพุทธรประสงค์ ว่าธรรมเหล่านี้ นำมาใช้ปฏิบัติได้เป็นอย่างดี ทั้งแก่ผู้อยู่บ้านเรือนและผู้อยู่ป่าอยู่วัดทั้งหลาย.

แต่เดิมธรรมะชื่อโพธิปักขิยธรรมนี้ ทั่วไปมีความเห็นเข้าใจกันว่า เป็นธรรมะที่นำมาใช้ในชีวิตทางโลกไม่ได้ จะใช้ได้เฉพาะแต่ผู้จะปฏิบัติไปนิพพานเท่านั้น จึงถูกทอดทิ้งไม่นำมาให้เกี่ยวข้องกับชีวิตฆราวาสอย่างจริงจัง กระทั่งเจียบหายอยู่แต่ในหมู่นักบวชหรือในพระไตรปิฎก ไม่มาเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอยู่ในชีวิตฆราวาส ทั้ง ๆ ที่โพธิปักขิยธรรมเหล่านี้ **มีความจำเป็นแก่ชีวิตฆราวาสอย่างยิ่ง** อย่างยิ่งและอย่างลึก ๆ ซ่อนเร้นอยู่โดยอัตโนมัติด้วย แต่มองไม่ค่อยเห็นกัน, เลยไม่มีโอกาสผลิบานสะพรั่งเป็นประโยชน์อยู่ในชีวิตฆราวาส; องค์บรรยายจึงได้ยกเอามาอธิบายให้เห็นจริง จนตลอดชีวิตท่าน รวมทั้งธรรมะสำคัญ ๆ ระดับสูงอื่น ๆ เช่น สุนทรียา นิพพาน ว่ามีประโยชน์นำมาใช้ได้แม้แก่

ชีวิตชาวบ้าน, เพื่อธรรมะเหล่านี้ ได้มีโอกาสบานสะพรั่งในชีวิตเทวดาและมนุษย์สืบต่อไป ตลอดกาลยาวนาน, ดังผู้อ่านจะศึกษารู้ได้จากในเล่มนี้และเล่มนั้น ๆ.

หนังสือนี้สำเร็จเป็นรูปเล่ม อยู่ในบรรณโลกแห่งหนังสือธรรมะอีกเล่มหนึ่ง เช่นนี้ ก็ด้วยความคิดดำริของอาจารย์สุพล โสฬ์ชิตกุล ที่ประสงค์ให้ธรรมบรรยายชุดนี้ ออกมาเป็นหนังสือ, และมีศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้างขึ้นไว้ในพุทธศาสนา พร้อมครอบครัว คณะศิษย์มิตรสหายธรรมแห่งอาจารย์สุพลนั้น ร่วมกับธรรมทานมูลนิธิด้วย จำนวน ๕๐๐ เล่ม. ธรรมทานมูลนิธิ ขออนุโมทนาเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้, และขออนุโมทนาทุก ท่านที่มีหนังสือเล่มนี้ไว้เป็นแนวศึกษาปฏิบัติธรรมของตน ๆ. สำหรับท่านผู้อ่านที่ต้องการ ทราบการอธิบายโพธิปักขิยธรรมขององค์บรรยายเพิ่มอีก หากอ่านได้เช่นในธรรมโฆษณเล่ม ชื่อว่า **สัจจดาปริทรรศน์** เล่ม ๑ หน้า ๔๐๕ ไป และเล่ม ๒ หน้า ๕ ถึงหน้า ๑๕๑.

อนึ่ง หนังสือนี้ผู้ทำต้นฉบับคิดจะใส่ภาคผนวกท้ายเล่มเกี่ยวกับพระบาลี- แปล พุทธภาษิตเนื่องด้วยโพธิปักขิยธรรมบางส่วนและหมายเหตุท้ายพระสูตรด้วย จึงมีเชิงอรรถ บางแห่งที่อ้างให้ดูในภาคผนวก; แต่ภาคผนวกนั้นผู้ทำต้นฉบับเกิดความคิดใหม่ ได้ขอ แยกไปพิมพ์อยู่อีกเล่มหนึ่งต่างหาก จึงมิได้มีรวมอยู่ในเล่มนี้ด้วย, ได้บอกว่า เพื่อให้หนังสือ ธรรมโฆษณมีแต่คำพระพุทธานุศาสน์และคำบรรยายขององค์บรรยายล้วนๆ โดยตรง เป็น แบบอย่างต่อไป และคำบรรยายทั้งหมดนับแต่ธรรมโฆษณเล่มที่ ๖๒ เป็นต้นไปมิได้ ปรับปรุงสำนวนใหม่ให้เป็นสำนวนหนังสือ ได้คงไว้ให้ตรงตามสำนวนพูดและตรงตามประสงค์ ขององค์บรรยายทุกประการ.

ธรรมทานมูลนิธิ

หน้าสวนโมกข์ ๖๘/๑ หมู่ที่ ๖ ต.เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐.

คณะมิตรสหายธรรมและศิษย์แห่งอาจารย์สุพล โสฬ์ชิตกุล

ผู้ร่วมสร้างหนังสือเล่มนี้ไว้ในพุทธศาสนา:-

๑. คุณโชติ - วัลภา ญาณสมบุญรณ์	๒๐๐	เล่ม
๒. คุณเมธินี อัสสมธางกูร	๑๐๐	เล่ม
๓. อาจารย์สุพล โสฬ์ชิตกุล พร้อมครอบครัวและคณะ	๖๐	เล่ม
๔. คุณวิจิตรา ภัทรมัย และพี่น้อง	๕๐	เล่ม
๕. คุณแม่จำเรียง และคุณเพชรรัตน์ เดชวารสิทธิ อุทิศแด่คุณพ่อชิน เดชวารสิทธิ	๕๐	เล่ม
๖. คุณประกิต - พจนา เปรมอ่อน และครอบครัว	๒๐	เล่ม
๗. คุณพ่อเอี้ยวกำ แซ่ลิ่ม คุณแม่ไฉ แซ่อึ้ง	๒๐	เล่ม

สารบัญ

โพธิปักขิยธรรมประยุกต์

	หน้า
๑. โพธิปักขิยธรรมประยุกต์	๑
๒. สติปัฏฐาน : โพธิปักขิยธรรมหมวดต้น	๓๗
๓. สติปัฏฐาน ๔ ประยุกต์ข้อที่ ๑ : กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๗๑
๔. สติปัฏฐาน ๔ ประยุกต์ข้อที่ ๒ : เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๑๐๙
๕. สติปัฏฐาน ๔ ประยุกต์ข้อที่ ๓ : จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๑๕๑
๖. สติปัฏฐาน ๔ ประยุกต์ข้อที่ ๔ : ฐัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๑๘๙
๗. สัมมัปปธาน ๔ ประยุกต์	๒๔๓
๘. สัมมัปปธาน ๔ ประยุกต์ (ต่อ) และอิทธิบาท ๔ ประยุกต์ อินทรีย์ ๕ ประยุกต์ ผละ ๕ ประยุกต์	๒๙๑
๙. โพชฌังคประยุกต์	๓๓๓
๑๐. อัญฐานคัมภีร์คประยุกต์ และสรุปโพธิปักขิยธรรมทั้ง ๗ หมวด	๓๙๗
การทำนา ตามแบบพระพุทธเจ้า	๔๔๙
บทสวดมนต์แปล ฐัมมปหังสนปาฐะ	๔๕๐

[โปรดดูสารบัญละเอียดหน้าต่อไป]

สารบัญละเอียด

โพธิปักขิยธรรมประยุกต์

๑. โพธิปักขิยธรรมประยุกต์.

	หน้า
โพธิปักขิยธรรมบรรยาย ๑๐ ครั้งจบ เพราะเริ่มบรรยายตั้งแต่เสาร์ที่ ๔ ของภาคนี้	๑
เหตุผลที่นำคำต่างชาตินำมาใช้ในการบรรยายธรรมะ	๒
คำบาลีและสันสกฤต นิยมนำมาใช้บัญญัติเป็นคำภาษาไทย	๓
ประยุกต์แปลว่าถูกประกอบพร้อมแล้ว หมายถึงนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์	๔
ความต่างระหว่างคำว่าประยุกต์ กับคำว่าปฏิบัติ	๕
ไม่มีความเจริญในทางพุทธศาสนา เพราะไม่มีการประยุกต์พุทธธรรม	๖
การปฏิบัติทุกอย่าง ถ้ามีการประยุกต์เป็นจะประสบผลสำเร็จ	๗
สิ่งที่จะนำมาประยุกต์ ต้องเป็นสิ่งที่ศึกษาแล้วนำมาปฏิบัติได้	๘
ปริยัติแท้จริง มีไว้สำหรับการประยุกต์ให้เกิดปฏิเวธโดยการปฏิบัติ	๙
สุดตันตปิฎกมีความหมายลึกกลับกว่าวินัยปิฎก วิธีประยุกต์ก็ลึกกลับกว่า....	๑๐
วิธีการทำการประยุกต์ตามแบบพุทธบริษัท คือทำให้ถูกตามกฎอภิปัจจยตา	๑๑
การประยุกต์ที่จะสำเร็จประโยชน์ต้องถูกต้องตามวิถีทางวิทยาศาสตร์	๑๒
ประโยชน์ของการประยุกต์มีอะไรบ้าง ?	๑๓
ความจำเป็นที่ต้องมีการประยุกต์	๑๔
ถ้าไม่รู้จักประยุกต์สิ่งที่โลกมีให้เรา มันก็ไม่มีประโยชน์แก่เรา	๑๕
มีเรื่องมีมาต้องแจวเป็นขีปนาวุธจึงเกิดประโยชน์, กายใจก็เช่นเดียวกัน	๑๖
ประยุกต์ร่างกายจิตใจไม่เป็น ก็ให้โทษดุจขี้ม้าไม่เป็น	๑๗
โมฆบุรุษ - คนกำมือเปล่า คือรู้พระไตรปิฎก แล้วไม่ได้รับสามัญญผล	๑๘
บวชเสียผ้าเหลืองเลวร้ายกว่าโมฆบุรุษ	๑๙
เกิดมาชาติหนึ่งต้องให้ได้สิ่งดีที่สุกที่ควรได้	๒๐
ความเป็นไปได้ในการประยุกต์ อยู่ที่ความสามารถสติปัญญาของผู้ประยุกต์	๒๑

โพธิมีใช้สิ่งที่พึงรังเกียจ เป็นสมบัติของทุกคนที่ติดมาแต่กำเนิด	๔๖
ธรรม ๓๗ ในโพธิปักขิยธรรม มีชื่อเหมือนกันก็มี, แต่ทำหน้าที่ต่างกัน	๔๗
การนำสติปัฏฐานมาประยุกต์ในชีวิต คือการทำให้มีสติสมบูรณ์ขึ้นมา....	๔๘
ความสมบูรณ์แห่งสติสัมปชัญญะ ต้องประกอบด้วยลักษณะ ๕ อย่าง	๔๙
ความระลึกได้ ต้องทันควันและตลอดเวลา	๕๐
สติสัมปชัญญะจำเป็นทุกกรณี แต่ก็มิที่ไม่ต้องการมี (คือคนทำชั่ว)	๕๑
สติสัมปชัญญะ ต้องเปลี่ยนไปตามเหตุการณ์ ตามระยะตามจังหวะ	๕๒
ประโยชน์ของการมีสติสัมปชัญญะทำให้มีความปลอดภัย ๓	๕๓
ถ้าต้องการให้มีความปลอดภัย เรื่องจะมึนน้อย	๕๔
สติช่วยอย่างดีที่สุดในการป้องกัน - แก้ไข - รักษา	๕๕
ความหมายของคำว่าสติ ๓ ระดับ	๕๖
ความหมายของการไม่มีสมปฤดี ๒ อย่าง	๕๗
ภาษาไทยยืมภาษาสันสกฤตมาใช้ส่วนมากในยุคแรก เพิ่งใช้ภาษาบาลียุคหลัง	๕๘
ความต่างระหว่างสติอย่างสมปฤดี กับ สติปัฏฐาน	๕๙
การมีสติสมบูรณ์ได้อย่างพระอรหันต์ เพราะไม่มีสิ่งที่ทำให้ผลอสติ	๖๐
คำว่าสติ มีความต่างกันเป็น ๓ ชั้น	๖๑
อนุสติ ๑๐ เป็นการฝึกสติให้เคยชินกับการมีสติ	๖๒
พุทธานุสติ คือระลึกอย่างไร ?	๖๓
ธัมมานุสติ คือระลึกอย่างไร ?	๖๔
สังฆานุสติ สีลานุสติ คือระลึกอย่างไร ?....	๖๕
จาคานุสติ เทวดานุสติ คือระลึกอย่างไร ?	๖๖
มรณานุสติ กายคตาสติ คือระลึกอย่างไร ?	๖๗
อานาปานสติ อุปสมานุสติ คือระลึกอย่างไร ?	๖๘
การประยุกต์สติ ๓ ระดับ : ระดับชาวบ้าน - โลกุตตระ - กลาง ๑	๖๙

๓. สติปัฏฐาน ๔ ประยุกต์ข้อที่ ๑ : กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน.

สติปัฏฐาน ๔ ประยุกต์บรรยายครั้งที่ ๓ ได้เพียงข้อ ๑ เพราะหมดเวลา	๗๑
เป็นนักศึกษาแท้จริงจะรู้ว่าหมวดสติปัฏฐานเป็นแม่บท, หมวดนอกนั้นประกอบ	๗๒

สติปัฏฐาน ๔ เป็นหมวดธรรมที่สมบูรณ์อยู่ในตัวแต่ต้นจนถึงที่สุด	๗๓
ท่องโพธิปักขิยธรรมจำได้แล้วไม่พอ ต้องรู้ว่าทำอย่างไรจึงเป็นโพธิปักขิยธรรม	๗๔
คำแปลของกาย - อณูปัสนา - สติ - ปฏฐาน	๗๕
เรียกลมหายใจว่ากายในกายานุปัสสนา เพราะเนื่องอยู่กับกาย	๗๖
สติที่เป็นอณูปัสนา คือสติที่ตามดู	๗๗
คำแปลของกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๗๘
หัวข้อปฏิบัติและใจความของหมวดกายานุปัสสนา ๔	๗๙
กายานุปัสสนา - ตามดูกาย แยกหัวข้อไว้เป็น ๔	๘๐
รู้กายทั้งปวง คือรู้กาย ๒ กาย กระทำซึ่งกันและกัน	๘๑
ทำกายสังขารให้รำงับ คือการทำลมหายใจให้รำงับ	๘๒
การประยุกต์กายานุปัสสนาทั้ง ๔ ข้อ โดยวิธีสะดวกแก่การปฏิบัติ	๘๓
หลักการประยุกต์ ต้องทำขั้นแรกให้ได้ก่อน, ก่อนที่จะทำขั้นต่อไปตามลำดับ	๘๔
การกำหนดลมหายใจโดยแยกกาย ต้องกำหนดอย่างมีสติติดต่อกัน	๘๕
เพียงปฏิบัติวิ่งตามและเฝ้าดู ชื่อว่าปฏิบัติกายานุปัสสนาได้ ๓ ขั้นแรก	๘๖
บทเรียนที่ ๓ ของการทำกายสังขารให้รำงับ คือสร้างอุคคหณิมิตให้เกิด	๘๗
อุคคหณิมิต คือการสร้างนิมิตมโนภาพขึ้นมาได้สำเร็จ (เป็นภาพลวง, ไม่ใช่ของจริง)	๘๘
จากการสร้างนิมิตมโนภาพได้ก็บังคับให้เปลี่ยนต่าง ๆ	๘๙
บทเรียนสุดท้ายของการทำกายสังขารให้รำงับ คือเอานิมิตที่ไม่เปลี่ยนมากำหนดองค์ฌาน	๙๐
การกำหนดดวงค์ ๕ แห่งปฐมฌาน	๙๑
สุขหลังปิติในองค์ฌาน บอกยากกว่าสุขชนิดไหนต้องทำดูเอง	๙๒
เอกัคคตา คือความที่จิตกำหนดอยู่ที่ยอดสุดอันเดียวของนิมิตสุดท้าย	๙๓
จิตเป็นสมาธิสมบูรณ์ในอันดับแรก เรียกว่าปฐมฌาน	๙๔
เลือกเอานิมิตสุดท้ายที่ไม่เปลี่ยนมากำหนดดวงค์ฌานทั้ง ๕	๙๕
ประยุกต์กายานุปัสสนาทั้ง ๔ ได้สำเร็จ อุปมาดุจมีเรือมีไม้ใช้เป็นที่	๙๖
กายกับจิตคือสิ่งถูกฝึก สติปัญญาคือผู้ฝึก ประยุกต์ปริยัติด้วยการปฏิบัติให้เกิดปฏิเวธ	๙๗
ผู้ทำการประยุกต์ตามทัศนะผู้อภิปราย มี ๒ ระดับ	๙๘
คน ๓ ประเภทที่ต้องประยุกต์กายานุปัสสนาตามแบบของตน ๆ	๙๙
ความหมายของบุคคลประเภทโคตรภู	๑๐๐

ทุกคนมีความเป็นชราวาสส่วนมาก เป็นโคตรภูส่วนน้อยและบางเวลา	๑๐๑
วิธีประยุกต์กายานุปัสสนาสำหรับชีวิตชราวาส	๑๐๒
วิธีประยุกต์กายานุปัสสนาสำหรับชราวนา	๑๐๓
อย่างน้อยการประยุกต์กายา ๕ แก่เหนื่อยได้	๑๐๔
เป็นเด็กประยุกต์กายา ๕ ได้, เป็นผู้ใหญ่วิชาปฏิบัติไม่ได้ ก็นำอายุเด็ก	๑๐๕
มีจิตวุ่นทำอะไรไม่ดีไม่ได้ ต้องเปลี่ยนมาทำอานาปานสติแทน	๑๐๖
มีสติจะทำอะไรไม่ขาดไม่เกิน, ต้องการมีสติต้องนึกถึงสติปัญญา	๑๐๗
โยคะแปลว่าระเบียบปฏิบัติเหมือนกับเทียบแอก	๑๐๘

๔. สติปัญญา ๔ ประยุกต์ข้อที่ ๒ : เวทนานุปัสสนาสติปัญญา.

เวทนานุปัสสนา ๕ การตั้งสติไว้เฉพาะอย่างทั่วถึงต่อการดูเวทนา	๑๐๙
“โคตรภู” คือผู้ที่กำลังเปลี่ยนจากภาวะหนึ่งไปสู่อีกภาวะหนึ่ง	๑๑๐
รู้เรื่องกายสมบูรณจนทำให้สงบได้เต็มที่ จะได้รับเวทนาสูงสุด	๑๑๑
เวทนาในภาษาไทย มีความหมายแคบแคบทุกขเวทนา	๑๑๒
ขอให้สังเกตคำบาลีเดิม ๕ มาสู่อีกภาษามีเปลี่ยนความหมายไปก็มี	๑๑๓
ต่อรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์หรือทุกข์มสุขเกี่ยวกับหนาวจึงเป็นเวทนา	๑๑๔
“เด็ก ๆ” อย่างล้อเลียนคำศักดิ์สิทธิ์ของพระศาสนาจะเป็นบาปยิ่ง	๑๑๕
เวทนา เป็นสิ่งบีบบังคับมนุษย์ยิ่งกว่าสิ่งใด	๑๑๖
ทั้งสุขเวทนาและทุกข์เวทนา เป็นเหตุให้ไม่มีศีลธรรมได้	๑๑๗
สุขเวทนาให้เกิดราคนุสัย ทุกขเวทนาให้เกิดปฏิฆานุสัย	๑๑๘
สุขกับทุกข์ มีคำมีความหมายต่อกันและกัน	๑๑๙
ดูลักษณะการพ่ายแพ้ต่อทุกข์สุขเวทนา ซึ่งเห็นยาก	๑๒๐
ควรรู้จักจำกัดความหมายของเวทนาให้ครบทั้ง ๓	๑๒๑
หาพบเวทนาได้ ที่ความรู้สึกรู้สึกของจิตเมื่อมีผัสสะ	๑๒๒
ถ้าตรัสเวทนาในลักษณะเป็นกระแสแห่งตณหา เวทนาจึงทำให้เกิดตณหา	๑๒๓

พระอรหันต์มีเวทนามากี่ไม่เกิดตัณหา เพราะท่านสมบูรณ์ด้วยสติสัมปชัญญะ	๑๒๔
กระทบเวทนาแล้วไม่เกิดตัณหา มีได้แม้แก่บุพพชน	๑๒๕
มีเวทนาแล้ว จะเกิดตัณหาหรือไม่ ขึ้นอยู่ที่สติวังมาทันหรือไม่	๑๒๖
สติสัมปชัญญะสำคัญที่สุด ที่ต้องใช้เมื่อมีเวทนาเกิด	๑๒๗
หลักทั่วไปเวทนาให้เกิดความคิด คือเป็นจิตตสังขาร	๑๒๘
เพราะเหตุไร พอมมีเวทนาแล้ว มันจึงปรุงให้เกิดความคิด?	๑๒๙
ไม่มีวิชชา ไม่มีสติ จิตจะถูกปรุงไปในลักษณะให้เกิดทุกข์	๑๓๐
เวทนานุปัสสนาตามแบบอานาปานสติมี ๔ ชั้นตอน	๑๓๑
เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ยกเอาปิติเวทนามกับสุขเวทนาเป็นบทปฏิบัติ	๑๓๒
สามัญญนามของปิติและสุข คือเวทนา	๑๓๓
ปิติเป็นความรู้สึกประเภทเวทนา เกิดขึ้นเมื่อประสบความสำเร็จ	๑๓๔
ปิติมีเมื่อประสบความสำเร็จ มีได้ทั้งอย่างชั่วและอย่างดี	๑๓๕
การปฏิบัติที่เรียกว่าปิติปฏิสังเวท ก็คือรู้สึกปิติอะไรก็ดู ๆ มันให้รู้จัก	๑๓๖
ความแตกต่างระหว่างปิตีกับสุข : ปิติ - กระตุ่น, สุข - ไม่รบกวน	๑๓๗
ปิตีกับสุข เป็นสิ่งนำปรารถนาหรือไม่นำปรารถนา?	๑๓๘
ตรัสให้ทำการสงบระงับปิติและสุข เพราะมันไม่นำปรารถนา	๑๓๙
ระงับปิติและสุขแล้ว ต่อจากนั้นจะได้อะไร?	๑๔๐
บุพพชนยอมยี่ดมั่น พระอรหันต์ยอมไม่ยี่ดมั่น อริยะ ๓ ข้างต้นจะไม่ยี่ดมั่น	๑๔๑
ระงับปิตีสุขได้แล้ว จะมีสุขอีกแบบหนึ่ง ซึ่งมีโชปิตีสุขเวทนา	๑๔๒
ปิติเวทนา สุขเวทนา จำเป็นต้องระงับ มันใหม่?	๑๔๓
แม้เวทนานุปัสสนา ก็เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องประยุกต์	๑๔๔
ตรัสให้ดูเวทนาทั้งของตนเองและผู้อื่น แต่ดูของตนเองสำคัญกว่า	๑๔๕
ปิติเวทนาสุขเวทนา ในสมาธิ เป็นของสะอาดสูงสุด	๑๔๖
ทำจิตตสังขารให้ว่างบ ก็ด้วยการเห็นอนิจจังทุกขังอนัตตา	๑๔๗
กระแสกำลังของปิติและสุขลดลงสงบไป เรียกว่าทำจิตตสังขารให้ว่างบ	๑๔๘
ปล่อยชีวิตไปตามธรรมดา ๆ จะไม่นำดู จะทนทุกข์	๑๔๙
ขอให้พระสงฆ์สวดบทพระธรรมที่ส่งเสริมกำลังใจ เพื่อให้ประยุกต์ธรรมะให้ได้	๑๕๐

๕. สติปัฏฐาน ๔ ประยุกต์ข้อที่ ๓ : จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน.

ประยุกต์ คือการนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ให้จนได้	๑๕๑
ประยุกต์เป็นไปได้ ขึ้นอยู่กับมีหลักวิชาถูก ปฏิบัติได้ และมีสมรรถนะ	๑๕๒
ต้องมีทั้งปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ จึงจะเรียกว่ามีศาสนา	๑๕๓
ทำไมตรัสเรื่องกายก่อนตรัสเรื่องเวทนา ?	๑๕๔
กายเหมือนกับเปลือก ในเปลือกมีเนื้อในที่นี้คือเวทนาจิตและธรรม	๑๕๕
ต้องการให้กายเนื้อหนังระงับ จงทำกายลมคือลมหายใจให้ระงับ	๑๕๖
ทำกายให้ระงับแล้ว ได้สุขเวทนามาเป็นบทเรียนในหมวดที่ ๒	๑๕๗
สติปัฏฐานข้อที่ ๓ คือตามดูจิต, จิตคืออะไร ?	๑๕๘
การประยุกต์เกี่ยวกับจิต อยู่ที่ต้องดูจิตจนเข้าใจมันดี บังคับได้ใช้ประโยชน์ได้	๑๕๙
รู้จักประยุกต์จิต ๒ แผนก คือจิตล้วน ๆ กับจิตมีเจตสิกผสม	๑๖๐
ประยุกต์สัญญา คือการมองเห็นจริง ปฏิบัติได้ควบคุมได้จริง	๑๖๑
ถ้าเป็นจิตล้วน ๆ ก็ไม่มีความรู้สึกอะไร เรียกว่าวังคจิต	๑๖๒
จิตที่ประกอบด้วยวิญญาณ คือเมื่อตาเห็นรูปเป็นต้น นั้นจิตทำหน้าที่วิญญาณ	๑๖๓
ดูลักษณะจิตเด็ก ๆ ว่ามีอะไรอย่างไร ?	๑๖๔
ดูลักษณะจิตเด็ก ๆ (ต่อ)	๑๖๕
เราจะประยุกต์จิตตั้งตั้งแต่เด็กอยู่ในท้องเป็นต้นมา....	๑๖๖
คำสอนบางนิกายย้ำให้เอาจิตเด็กในครรภ์เป็นที่ตั้งแห่งการสังเกตศึกษาว่าไม่มีกิเลส	๑๖๖
ตามตำรา เรียกจิตล้วน ๆ ว่าวิญญาณ, ไม่มีอะไรในโลกนี้นอกจากสิ่งที่จิตรู้สึก	๑๖๗
ไม่มีจิตเสียอย่างเดียว โลกนี้ก็ไม่มี, ไม่มีอะไรนอกจากจิต	๑๖๘
ศึกษาจิตตามนัยจิตตานุปัสสนา	๑๖๙
ประยุกต์บทฝึกหัดข้อการตามดูจิต ๘ คู่	๑๗๐
จัดรูปแบบของจิตตามพระคัมภีร์ : ดูว่าจิตเป็นอย่างไรบ้าง ?	๑๗๑
จิตที่เรามีอยู่โดยมากและรบกวนมาก ก็พวกจิตที่มีนิวรณ์....	๑๗๒
โยคีนักปฏิบัติต้องการดูจิตว่าเป็นอย่างไร ก็เฝ้าดูเมื่อทำอานาปา ฯ	๑๗๓
เป็นฆราวาส ถ้าฝึกฝนการดูจิตแบบต่าง ๆ ให้คล่องจะมีประโยชน์มาก....	๑๗๓
ประยุกต์บทฝึกหัดข้อการทำจิตให้ปราโมช	๑๗๔

ปราโมทย์ มีความหมายว่าชอบใจตัวเอง	๑๗๕
ลักษณะการทำจิตให้ปราโมทย์	๑๗๖
คนที่มีความพอใจว่าตัวเองมีอะไรดี จะทำจิตให้ปราโมทย์ได้ง่าย	๑๗๖
ประยุกต์บทฝึกหัดข้อการบังคับจิตให้ตั้งมั่น	๑๗๗
เราทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ ด้วยการทำจิตตสังขารให้รำงับ	๑๗๘
ไม่ต้องยินดี - ยินร้าย นี่เป็นจิตพักผ่อน เรียกว่าจิตตั้งมั่น	๑๗๙
มีจิตเป็นปกติ ป้องกันโรคเส้นประสาทป้องกันเป็นบ้าได้	๑๘๐
จิตตั้งมั่นจิตเป็นอุเบกขา หัวเราะเยาะได้แม้เรื่องได้ - เสีย ฯลฯ และคิดอะไรได้ดี	๑๘๑
ประยุกต์บทฝึกหัดข้อการทำจิตให้เกลี้ยง ๒ อย่าง	๑๘๒
การเรียงหมวดธรรมะในทางธรรมทางศาสนา มักเอาอันสุดท้ายมีความหมายมาก	๑๘๓
นิวรรณ์ ๕ เป็นบทเรียนดีที่สุดสำหรับทำให้เกลี้ยงจากจิต	๑๘๔
ปิติหรือความสุขที่ประกอบด้วยธรรมะ มีประโยชน์สำหรับชาวบ้าน	๑๘๕
สรุปการประยุกต์บทฝึกจิตตานุปัสสนา	๑๘๖
เวทนาทำให้เกิดความคิด เราต้องการมีจิตอิสระ แล้วมีความสุขทำงานได้ดี	๑๘๗
รู้เรื่องจิตได้มากมายต้องรู้จักประยุกต์ให้เกิดผลโดยประจักษ์ขึ้นมา	๑๘๘

๖. สติปัฏฐาน ๔ ประยุกต์ข้อที่ ๔ : รัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน.

การตั้งสติไว้ถูกต้องครบถ้วนในการตามดูธรรมสังขารจนจิตว่าง	๑๘๙
ไม่ได้รับประโยชน์จากพุทธศาสนา เพราะประยุกต์ไม่ได้หรือไม่รู้จักประยุกต์พระธรรม	๑๙๐
ตรัสรู้ คือทำลายกิเลสได้ ไม่มีกิเลสและไม่มีความทุกข์	๑๙๑
“ธรรม” ในรัมมานุปัสสนาคือลักษณะหรือสังขารหรือข้อเท็จจริงต่าง ๆ ของสิ่งทั้งปวง	๑๙๒
วิธีประยุกต์รัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๑๙๓
การตั้งสติกำหนดลงไปที่กาย เวทนา จิต ธรรม เรียกสติปัฏฐาน	๑๙๔
จิตรู้สึกต่อสิ่งที่ดับ หรือทำความดับความยึดมั่นต่อโลกได้ เรียกว่านอกโลก	๑๙๕
รัมมสังขารของรัมมานุปัสสนา คืออนิจจานุปัสสี วิราคานุปัสสี เป็นต้น	๑๙๖
ราคะ ในคำว่าวิราคะหมายถึงกิรียาที่ย่อมติด	๑๙๗

ภาษาธรรมทั้งหลายแต่ละคำที่สูงที่สุด ยืมมาจากภาษาชาวบ้าน	๑๙๘
วิราคะ คือจางคลายแห่งความยึดมั่น	๑๙๙
นิโรธะ คือดับไปจนหมดสิ้นของความเคยชินในการยึดมั่นและทุกข์	๒๐๐
เมื่อดับสิ้นกิเลสและทุกข์ จิตจะรู้ข้อที่เดี่ยวนี้หมดเนื้อหมดตัวคือปฏินิสสัคคะ	๒๐๑
ปฏินิสสัคคะ คือจิตไม่ยึดมั่นอะไรไว้เลย เพราะดับแห่งกิเลสและทุกข์แล้ว	๒๐๒
ปฏินิสสัคคะ เป็นความสลัดคืนสิ่งที่เคยยึดมั่นให้แก่ธรรมชาติหรือพระเจ้า	๒๐๓
สิ่งที่คนหลงใหลรักใคร่อยู่อย่างที่สุด คือตัวกู - ของกู	๒๐๔
ต้องเห็นอนิจจังของสิ่ง ๓ อย่างครบจึงเกิดวิราคะ	๒๐๕
ความสิ้นเนื้อประดาตัวในภาษาธรรม เป็นสิ่งถูกไม่ควรกลัว	๒๐๖
คนที่กลัวสิ้นเนื้อสิ้นตัวเป็นคนโง่ ทำให้มั่งมีโดยไม่ต้องกลัวก็ได้	๒๐๗
ถูกหรือผิดมีอยู่ ๒ ชุด คือชุดสมมติกับชุดปรมาตม์	๒๐๘
ตามธรรมดาเมื่อพูดในชั้นจริง คนเราสิ้นเนื้อประดาตัวอยู่ตลอดเวลา	๒๐๙
บุญบารมีด้วยความเห็น พระอริยเจ้าอยู่ด้วยความจริง	๒๑๐
สติปัฏฐานข้อ ๔ หรือหมวดที่ ๔ มีความสำคัญมากเท่าไร ?	๒๑๑
นิพพาน เป็นที่สิ้นสุดของกิเลสของสังขาร ฯลฯ	๒๑๒
ความสัมพันธ์อย่างกะทัดรัด ๔ อย่างของสติปัฏฐานข้อที่ ๔	๒๑๓
วิราคะต้องจางคลายแห่งการย่อมนติดหรือการยึดมั่นถือมั่น	๒๑๔
“เห็นไม่เที่ยง ก็คลายอุปาทานจนหมดไปไม่มีอะไรเหลือ” : หัวใจสติปัฏฐานข้อที่ ๔	๒๑๕
การตามดูความไม่เที่ยงที่สติปัฏฐานทั้ง ๓ ข้างต้น	๒๑๖
ดูอนิจจัง คือดูในสิ่งภายในที่รู้สึกในใจกับดูในสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ภายนอก	๒๑๗
การตามดูอนิจจัง เป็นต้น ที่สติปัฏฐานหมวดกาย	๒๑๘
การศึกษาธรรมะแบบของพระพุทธเจ้า เป็นการศึกษาแบบจิตโดยตรง	๒๑๙
การตามดูอนิจจังเป็นต้น ในสติปัฏฐานหมวดเวทนา	๒๒๐
ความพอใจที่พลุ่ง ๆ เป็นปิติ, ความพอใจที่หยุดเงียบสนิท เป็นสุข	๒๒๑
การทำจิตตสังขารให้รำงับ คือการทำกำลังของปิติของสุขให้ถอยกำลัง	๒๒๒
ปฏิบัติหมวดกาย ๕ อยู่ในกำมือแล้ว จะทำกายสังขารให้รำงับเมื่อใดก็ได้	๒๒๓
เอาปิตักับสุขของการปฏิบัติหมวด ๑ มาใช้ดูเวทนาไม่เที่ยงในหมวดที่ ๒	๒๒๔
โสมนัสเวทนามีฤทธิ์ทำให้เกิดยึดมั่นมากกว่าโทมนัสเวทนา	๒๒๕

เหตุผลที่ตรัสเพียงปีติกับสุขเป็นจิตตสังขาร	๒๒๖
การตามคูณิจจึงเป็นต้น ที่สติปัฏฐานหมวดจิต	๒๒๗
ทำจิตให้บันเทิง - ทำจิตให้หยุด - ทำจิตให้ปล่อย คือทำอะไร ?	๒๒๘
นักปฏิบัติขั้นครู ต้องดูอุปาทานเป็นอนิจจังจนเกิดวิระคะแห่งอุปาทาน	๒๒๙
กามอุปาทาน ตามตัวหนังสือแปลได้หลายอย่าง	๒๓๐
ทั้งกิเลสกามและวัตถุกาม ล้วนเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นได้	๒๓๑
ยึดมั่นถือมั่นผิดเจตนาธรรมแห่งข้อวัตรปฏิบัติ เรียกว่าสิลพตปราคาส	๒๓๒
ตัวอย่างสิลพตอุปาทานที่เลว-ต่ำ ที่ยากที่คนจะถอนออกได้	๒๓๓
ความหมายของการเห็นความไม่เที่ยงแห่งตัวตน	๒๓๔
การประยุกต์สติปัฏฐาน ๔ เข้ากับบุคคล ๓ พวก	๒๓๕
โคตรภู คืออะไร ?	๒๓๖
ฆราวาสจะใช้สติปัฏฐานแก้ปัญหาในความเป็นฆราวาสอย่างไร?	๒๓๗
คำพูดที่มีความหมายและมีความรู้สึกที่จริง จะสำคัญมากในการเอามากกล่าวสอน สามารถสร้างปาชีนมาในบ้านให้เป็นที่สงบ พอทำสติปัฏฐานก็ได้	๒๓๘
คนสมัยปู่ย่าตายายรู้ธรรมกันมาก เพราะหาพอกินพอใช้แล้วสนใจความสงบมาก	๒๔๐
เมื่อเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ อยู่ถูกต้อง จะมีโพธิปักขิยธรรมหมวดนอกนั้นครบ	๒๔๑

๗. สัมมัปปธาน ๔ ประยুক্ত.

โพธิปักขิยธรรม ๗ หมวด หมวดที่สำคัญที่สุด คือสติปัฏฐาน ๔	๒๔๓
สัมมัปปธานที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า	๒๔๔
ทรงประกอบสัมมัปปธานอย่างสูงสุด	๒๔๕
ไม่ทรงสันโดษในกุศลธรรมและทรงมีอัปปฏิวาณี	๒๔๕
ทรงประกอบอิทธิบาททั้ง ๔ มีปธานเป็นที่ ๕	๒๔๖
ถ้ามีโพธิ ก็องกามเจริญต่อไปจนถึงบรรลุมรรคผลนิพพาน	๒๔๗
ความเพียรใช้ได้ทั้งทางผิดทางถูก; ใช้ทางถูกเรียกสัมมาวายามะ สัมมัปปธาน บุคคลเจริญทำให้มากตรัสว่าเอียงไปทางนิพพาน	๒๔๘
คำจำกัดความอย่างกะทัดรัดของสัมมัปปธาน ๔	๒๕๐

อธิบายความหมายของสัมมัตตปธาน ๔ ข้อที่ ๑	๒๕๑
อธิบายความหมายของสัมมัตตปธานข้อที่ ๒ ข้อที่ ๓	๒๕๒
พยายามทำให้กุศลเกิด ก็คือพยายามให้สิ่งดีเกิดความชั่วเกิด	๒๕๓
อธิบายความหมายของสัมมัตตปธานข้อที่ ๔	๒๕๔
ชวานาเลี้ยงวัวควายใช้หลักสติปัฏฐาน ๔ อย่างไร ?	๒๕๕
ฝึกหัดการใช้คำพูดเกี่ยวกับการระวังวัวควายทุกแง่มุม	๒๕๖
ชวานาใช้หลักสัมมัตตปธานข้อ ๒ คือละเว้นเกี่ยวกับวัวควายอย่างไร ?	๒๕๗
แม้เป็นชวานาต้องรู้จักธรรมะในพุทธศาสนาและประยุกต์ได้	๒๕๘
ขอให้ท่องจำกัจจกความของสัมมัตตปธาน ๔ : ระวัง-ละเว้น-สร้างสรรค์-รักษา	๒๕๙
ความเพียรที่เอียงไปทางนิพพาน ต้องมีลักษณะ ๔ ประการ	๒๖๐
บอกพวกพ้องพี่น้องว่า ให้มีความเพียรในการไม่คลุกคลีกันทำชั่ว	๒๖๑
ตามหลักธรรมะชั้นสูง ให้ทำความเพียรเพื่อเกิดจางคลายแห่งอุปาทาน....	๒๖๒
แม้เป็นฆราวาส ก็สนใจกับคำว่าจางคลายแห่งความยึดมั่นเสียบ้าง	๒๖๓
ความยึดมั่นมีหลายชั้น ระดับเลวควรจัดการก่อนสำหรับฆราวาส	๒๖๔
ยกตัวอย่างฆราวาส เพื่อประยุกต์สำหรับฆราวาสตามเจตนาบรรยาย	๒๖๕
ให้การประยุกต์เป็นไปได้ ด้วยการเอาธรรมที่ดีมีวิชาข้อไหนมาประยุกต์ให้ได้	๒๖๖
การปรารภความเพียร เพื่อผลมุ่งหมาย ๓ อย่าง	๒๖๗
ลักษณะของการทำความเพียร ตามที่ตรัสไว้ ๔ อย่าง	๒๖๘
วิญญูจะมีทั้งดีและชั่ว, ถ้าไม่มีดี ชั่วก็มีไม่ได้	๒๖๙
ความทุกข์หรือความชั่วเป็นทุกข์เห็นง่าย ความดีหรือความสุขเป็นความทุกข์เห็นยาก	๒๗๐
ต้องถือว่า วิญญูจะมีทั้งความชั่วและความดีระคนปนกันไป	๒๗๑
ปุถุชนมีความกวัดแกว่งไปตามสิ่งกระทบ ความเพียรจึงไม่ติดต่อ	๒๗๒
การประยุกต์อาการที่ทำสัมมัตตปธาน ๔ อยู่ทุกอิริยาบถ	๒๗๓
ความหมายแห่งนิรณคือ ความไม่แจ่มใสแห่งจิตเพราะมีอะไรมาปิด	๒๗๔
นิรณ ๕ ที่พูดอย่างภาษาเด็กก็ฟังถูก : ความรัก - จองเวร - ง่วงเหงา - ฟุ้งซ่าน - สงสัย	๒๗๕
จิตคนเราไม่แจ่มใสไม่เหมาะที่จะทำงานทางจิตเพราะเหตุ ๕	๒๗๖
ทำร่างกายให้ระงับได้ไม่มากก็น้อยชั่วขณะจิตเดียว คือนั่งตัวตรงหายใจลึกยาวสี่ห้าครั้ง	๒๗๗
วิสัยผู้ทำอานาปา ๙ มาจนชิน จะรู้สึกการหายใจเข้า - ออกตลอดแม้ทำอะไรอยู่	๒๗๘

“รู้อะไรอยู่ด้วยหลายอย่าง พร้อมทั้งรู้สึกหายใจออก-เข้าก็ได้ด้วย” : คนธรรมดาไม่เชื่อ	๒๗๙
หลักที่เป็นเครื่องสังเกตเกี่ยวกับความเพียร ๒ หลัก	๒๘๐
ความเพียรเลิศ ๒ อย่าง : เพียรของคฤหัสถ์เพื่อได้ปัจจัยสี่, ของบรรพชิตเพื่อละอุปธิ	๒๘๑
ทำไมต้องยกเอาการหาปัจจัยสี่มาเป็นความเพียรชั้นเลิศของคฤหัสถ์ ?	๒๘๒
วิภาคของอุปธิมีมาก มักพูดกันเพียง ๔	๒๘๓
เบญจขันธ์ไม่ได้เกิดตลอดเวลา และไม่ได้เกิดไม่ได้มีพร้อมกันทั้ง ๕ ตลอดเวลา	๒๘๔
ยอดความเพียรของบรรพชิต คือการพากเพียรเพื่อทำลายอุปธิ	๒๘๕
อานิสงส์พิเศษของสัมมัตถปธาน : สามารถทำให้คนรักษาพรหมจรรย์ไว้ได้ด้วยน้ำตา	๒๘๖
ถ้าถือหลักว่า “รักษาความถูกต้องไว้ แม้น้ำตาจะไหล” โลกนี้ก็ไม่มีคอร์รัปชั่น....	๒๘๗
ความเป็นอยู่ด้วยยอกุศลวิตก เป็นข้าศึกของสัมมัตถปธาน	๒๘๘
แม้แต่ที่โง่ไปหาเงินมาใช้มาก ๆ กินอยู่ให้อร่อย นี่ก็เป็นวิหิงสาวิตก	๒๘๙
ผู้ขยันคือ ... ผู้เกียจคร้านคือ	๒๙๐

๘. สัมมัตถปธาน ๔ ประยুক্ত (ต่อ) และอิทธิบาท ๔ ประยুক্ত

อินทรีย์ ๕ ประยুক্ত พละ ๕ ประยুক্ত.

ทบทวน : โพรปักขิยธรรมประยুক্ত หมายถึงการนำเอาโพรปักขิยธรรมมาใช้ให้เป็นประโยชน์ให้ได้	๒๙๑
โพรปักขิยธรรม ๗ หมวด หมวดตัวปฏิบัติคือสติปัฏฐานสี่	๒๙๒
ในการทำอะไร จะมีสิ่งที่เรียกว่าสมุธานธรรมอยู่ในนั้น	๒๙๓
ในการทำนา จะมีสมุธานธรรมเช่นลัทธา	๒๙๔
ถ้ามีสมาธิในการทำนา จะทำให้เข้มแข็งสดชื่นสนุกในการทำนา	๒๙๕
การพูดให้สิ้นกระแสความ หมายความว่าต้องพูดให้กินความทั่ว ๆ ไปที่เกี่ยวข้องกัน	๒๙๖
ดูการมีธรรมสมุธานได้ ทั้งก่อนทำและหลังทำอะไร	๒๙๗
ปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ มีธรรมอีก ๖ หมวด ๓๓ ข้อรวมอยู่ในนั้น	๒๙๘
“สิ่งไม่พึงประสงค์” “สิ่งพึงประสงค์” สองคำคู่ที่รวบรวมเอาคำคู่อื่น ๆ ไว้หมด	๒๙๙
ใจความที่เป็นใจความสำคัญ ๆ ของความเพียร	๓๐๐
ดูสังวรปธาน เป็นธรรมสมุธานในสติปัฏฐาน ๔	๓๐๑
เมื่อลงมือทำสมาธิ ก็ป้องกันอกุศลเช่นนิรวณไม่ให้เกิด	๓๐๒

ดูพานาปธานเป็นธรรมสโมธานในสติปัฏฐาน ๔	๓๐๓
ดูกาวนาปธานเป็นธรรมสโมธานในสติปัฏฐาน ๔	๓๐๔
เมื่อเจริญอานาปานสติทั้ง ๑๖ ชั้น สติปัฏฐานเป็นต้นก็จักสมบูรณ์	๓๐๕
ดูนุรักขนาปธานเป็นธรรมสโมธานในสติปัฏฐาน ๔	๓๐๖
ในการเจริญสติปัฏฐาน แม้เพียงสักว่าได้ฉานหรือเพียงแต่อุچارสมาธิก็ต้องรักษา อิทธิบาทสี่เป็นธรรมสโมธานอยู่ในการเจริญสติปัฏฐานสี่	๓๐๗ ๓๐๘
คำเต็มของอิทธิบาท ๔ ที่มุ่งหมายในประเภทโพธิปักขิยธรรม	๓๐๙
ดูฉันทอิทธิบาท เป็นธรรมสโมธานในสติปัฏฐาน ๔	๓๑๐
ความพอใจรุนแรงถึงขนาดเป็นส่วนประกอบของสมาธิเรียกว่าฉันทอิทธิบาท	๓๑๑
ควรสร้างอิทธิบาทคือฉันทะให้เป็นธรรมสโมธานคู่ไปกับการปฏิบัติแต่แรก	๓๑๒
ดูวิริยอิทธิบาท เป็นธรรมสโมธานในสติปัฏฐาน ๔	๓๑๓
วิริยอิทธิบาท เมื่อเรียกอย่างให้เกิดคติและเรียกเต็มที	๓๑๔
ดูจิตตอิทธิบาท เป็นธรรมสโมธานในการเจริญสติปัฏฐาน ๔	๓๑๕
ดูให้เห็นวิมมังสาอิทธิบาท เป็นธรรมสโมธานในสติปัฏฐาน ๔	๓๑๖
วิปัสสนา จุดประสงค์ให้ดูลงไปยังสิ่งนั้น ๆ ให้ความจริงของมัน.... ..	๓๑๗
อินทรีย์ ๕ และพลัง ๕ เป็นธรรมสโมธานในสติปัฏฐานสี่	๓๑๘
ทั้งอินทรีย์ ๕ และพลัง ๕ ดรัสให้มืองค์ประกอบสี่	๓๑๙
ตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นว่าความเป็นใหญ่กับความมีกำลัง มิใช่สิ่งเดียวกัน	๓๒๐
ลักษณะของอินทรีย์แต่ละข้อ	๓๒๑
สัทธามีหลายความหมาย, วิริยะมีความหมาย ๔ แต่มีคุณสมบัติหลายอย่าง	๓๒๒
คุณสมบัติ ๓ ของจิตเป็นสมาธิ : บริสุทธฺิ ตั้งมั่น ว่องไว	๓๒๓
ต้องเจริญอินทรีย์ทั้ง ๕ ให้เสมอกัน : เพียรเกินจิตฟุ้ง เพียรย่อหย่อนจิตเกียจคร้าน	๓๒๔
ศรัทธาเกินไป ไม่พอดีกับสติหรือปัญญา ทำให้ “จมนรกบุญ” ได้	๓๒๕
ดูการประยุกต์อินทรีย์ ๕ พละ ๕ ในสติปัฏฐาน ๔	๓๒๖
ตลอดเวลาที่เจริญอานาปา ๙ จะพบสมาธิอินทรีย์ทั้ง ๔ ลักษณะ	๓๒๗
ในการเจริญสติปัฏฐาน ๔, อินทรีย์ทำหน้าที่บุกเบิก พละเป็นตัวกำลัง	๓๒๘
หมวดธรรมทั้ง ๗ แห่งโพธิปักขิยธรรมดรัสไว้ชัดเจน ว่าล้วนแต่เอียงไปเพื่อนิพพาน ธรรมสโมธาน คือคุณสมบัติหลายอย่างที่แฝงอยู่ในการปฏิบัติที่เป็นหลัก	๓๒๙ ๓๓๐
อะไรที่จะต้องทำเป็นหลักเช่นอริยสัจ ๔ อุปมาด้วยรอยเท้าช้าง, นอกนั้นประชุมลงในนี้	๓๓๑

๙. โพชฌังคประยูกต์.

ตามประเพณีของพุทธบริษัทมีว่า สาธยายโพชฌงค์ ๗ ให้คนไข้ฟังหายป่วยได้	๓๓๓
มีปีติปราโมทย์เกิดขึ้นในธรรม อาจครอบงำความเจ็บไข้ให้หายได้	๓๓๔
การนำเอาธรรมะชั้นสูงคือโพชฌงค์มาใช้ประยุกต์กับชาวบ้าน มีโชนกริต	๓๓๕
การทำงานชั้นต่ำ ๆ ถ้าเอาธรรมะชั้นสูงมาใช้เป็นเครื่องมือ กลับทำได้ดีได้เร็ว	๓๓๖
ใจความสำคัญของโพชฌงค์ ๗ ที่เป็นแก่นของเรื่อง....	๓๓๗
การทำงานอย่างบ้านเรือนธรรมดาในชีวิตประจำวันต้องใช้สติต่าง ๆ	๓๓๘
สติระลึกมาได้มากอย่าง ธรรมวิจยาก็เลือกให้ถูกความหมาย	๓๓๙
คนที่เป็นบุดูชนโง่เขลาที่ไม่รู้จักเลือก จึงไม่เข้าใกล้ทางสาวกของพระพุทธเจ้า	๓๔๐
คนเราต้องมีชีวิตอยู่ด้วยความเพียร ชาติไม่ได้ ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อมเป็นต้น	๓๔๑
ความอึดใจ เป็นผลของความรู้สึกด้วยปัญญา	๓๔๒
ควรได้รับประโยชน์ใหญ่หลวงจากกรรมบัตติ คือยั้งก่อนทำแยมตลอดเวลาทำ	๓๔๓
กรรมะทุกข้อเข้ารูปเข้ารอยกันขณะนั้น เรียกว่าปัสสัทธิ	๓๔๔
ความตั้งมั่น มีความหมายหลายอย่าง เช่นแน่วแน่ มั่นคง ไม่หวั่นไหว	๓๔๕
พอลงมือคิดก็มีสมาธิโดยธรรมชาติมาช่วยอยู่ในการคิด	๓๔๖
ผู้บรรยายขอรับรองให้เลื่อนชั้นทั้งในแง่ความรู้ธรรมและแง่ปฏิบัติ	๓๔๗
ลักษณะของอุเบกขาสัมโพชฌงค์ คือการเข้าไปเพ่งเฉยอยู่	๓๔๘
ปฏิสังเวทและอนุปัสสิ มีลักษณะเป็นอุเบกขาสัมโพชฌงค์ในตัว	๓๔๙
โพชฌงค์ทั้ง ๗ ทำให้สัมพันธ์กันถูกต้อง จะทวีกำลังในตัวโดยอัตโนมัติ	๓๕๐
การประยุกต์โพชฌงค์ ๗ กับสติปัฏฐาน ๔	๓๕๑
๑. ประยูกต์โพชฌงค์ ๗ ในกายานุสสนา ฯ	๓๕๒
กรรมวิธีแห่งการกำหนดวิ้งตามลมและการประยูกต์	๓๕๓
กรรมวิธีของการกำหนดวิ้งตามลมและการประยูกต์ (ต่อ)	๓๕๔
การมีโพชฌงค์ ๗ ในการกำหนดรู้กายทั้งปวง	๓๕๕
การมีโพชฌงค์ ๗ ในการทำกายสังขารให้ว่างจับ	๓๕๖
ดูให้ละเอียด : มีโพชฌงค์ครบอยู่ในกรรมวิธีแห่งการทำ ๗ ชั้นตอน	๓๕๗
ดูให้ละเอียด : มีโพชฌงค์ครบอยู่ในกรรมวิธีแห่งการทำ ๗ ชั้นตอน (ต่อ)	๓๕๘

เราต้องมีสติทุกอิริยาบถ ๒ หมวด	๓๘๗
เมื่อจะรับประทานอาหาร จะมีสติกำหนดอย่างไร ?	๓๘๘
รู้แจ้งทางวิญญานทำได้อย่างเดียว แต่การกำหนดรู้อะไรก็ได้ ๒-๓ อย่างในคราวเดียวกัน	๓๘๙
หลักยืนยันค้ำกล่าวในเรื่องสัมปชัญญะบรรพในมหาสติปัฏฐาน	๓๙๐
เมื่อภาวชยะอยู่เป็นต้น จิตกำหนดลมหายใจเข้า - ออกด้วยก็ได้	๓๙๑
จะจำอะไร ถ้าจำด้วยใจคอปกติขนาดที่กำหนดลมหายใจอยู่ จะลืมยาก	๓๙๒
การปฏิบัติที่จัดไว้ ๔ ชั้น เพื่อความมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์	๓๙๓
ทั้งอริยบถตามธรรมชาติและอิริยาบถเฉพาะกิจ ขอให้ฝึกการมีสติสัมปชัญญะ ๔ ชั้น	๓๙๔
วิธีการประยุกต์สติสัมโพชฌงค์มีวิธีทำอะไรละเอียด ถ้าทำได้จะมีประโยชน์ที่สุด	๓๙๕
โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ยกมาเพียง ๔ ข้อแรกที่เป็นหัวใจ นอกนั้นเป็นเครื่องมือ	๓๙๖

๑๐. อัฐังคิกมรรคประยุกต์ และสรูปโพธิปักขิยธรรมทั้ง ๗ หมวด.

ทบทวนให้สนใจโพธิปักขิยธรรมทั้ง ๗ เพื่อนำมาใช้ในชีวิต	๓๙๗
ควรพูดว่ามรรคมองค์ ๘ ไม่ควรพูดว่ามรรค ๘	๓๙๘
ความหมายสำคัญที่สุดของคำว่า มรรค	๓๙๙
พุทธศาสนา ถือเอาคำว่า “ทาง” เป็นตัวศาสนาต่างศาสนาอื่น	๔๐๐
บรรพบุรุษเคยสนใจเรื่องทาง จนถึงกับถือเป็นเรื่องสำคัญ	๔๐๑
ทางมีความหมายว่า เป็นวิธีปฏิบัติเป็นแนวปฏิบัติจบลงที่ความสิ้นทุกข์	๔๐๒
สรูปอัฐังคิกมรรคให้เหลือเพียง ๓ ง่ายที่จะชี้ให้เห็นว่าปฏิบัติสติปัฏฐานมีอัฐังคิกมรรค	๔๐๓
องค์มรรคและความหมายขององค์มรรคแต่ละองค์	๔๐๔
ทิวฐิ - ความเห็น ในภาษาไทยกำกวม, ต้องถือตามบาลีจะกว้างและสมบูรณ์	๔๐๕
ความคิดเห็น ความเข้าใจ ความเชื่อ ความถือเอาไว้เป็นหลักแน่นแฟ้นถูกต้องเรียกสัมมาทิวฐิ	๔๐๖
ความหมายที่กว้างของสัมมาวาจา	๔๐๗
ความหมายที่กว้างของสัมมากัมมันตะและสัมมาอาชีวะ	๔๐๘
ความหมายที่กว้างของสัมมาวายามะและสัมมาสติ	๔๐๙
สติในทางธรรมะหมายถึงการกำหนดลงไปในเรื่องใดสิ่งหนึ่งดูจผังรอยลงไปใจ....	๔๑๐
ความหมายที่กว้างไกลของสมาธิ ๔ อย่าง	๔๑๑

การประยุกต์อัฐฐังคิกมรรคให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิต	๔๑๒
คฤหัสถ์ควรประยุกต์อัฐฐังคิกมรรคให้มากเป็นพิเศษในปัจจุบันนี้....	๔๑๓
การประยุกต์อัฐฐังคิกมรรคแก่ชีวิตเด็ก	๔๑๔
พ่อแม่กับเด็กในท้อง มีการถ่ายทอดอะไรให้แก่กันได้ก็มากน้อย ?	๔๑๕
พ่อแม่ต้องมีสัมมาทิฐิอยู่เป็นนิสัย ยินสัที่จะถ่ายไปถึงเด็กจึงจะมีเชื้อสัมมาทิฐิ	๔๑๖
การปลูกฝังความคิดความเข้าใจความเชื่อที่ถูกต้องลงในเด็กสำคัญมาก	๔๑๗
มีวิธีทำให้คนกลัวบาปบุญคุณเพิ่มขึ้น คือประดิษฐานสัมมาทิฐิลงไปในชีวิตตั้งแต่เด็ก	๔๑๘
การประยุกต์อัฐฐังคิกมรรคแก่พ่อแม่บ้านแม่เรือน	๔๑๙
จะรอดหรือไม่รอดตามวิถีทางธรรมะ สำเร็จอยู่ที่สัมมาทิฐิอย่างเดียว	๔๒๐
การประยุกต์อัฐฐังคิกมรรคแก่ชีวิตชาวนาเป็นต้น	๔๒๑
ชาวนาที่ดีจะมีการปฏิบัติธรรมอยู่ในการทำงาน จึงเคารพบูชาการทำงาน....	๔๒๒
ชาวนาที่เป็นพุทธบริษัท มีการประพฤติตามสัมมาทิฐิ จึงได้รับผลทั้งทางวัตถุและทางธรรม	๔๒๓
ทหารที่เป็นสัมมาทิฐิ เขาจะไม่มีการฆ่าใคร เพราะไม่มีเจตนาฆ่า	๔๒๔
การประยุกต์ธรรมเพื่อการอยู่รอดของชาติ	๔๒๕
คนที่มีมิจฉาทิฐิเต็มที่จะเห็นว่า มัวมีธรรมะรักษาระยะชาติจะอยู่รอดไม่ได้....	๔๒๖
คนสมัยก่อนบูชาความไม่มีกิเลส คนสมัยนี้บูชาความสุขทางเนื้อหนัง	๔๒๗
เด็ก ๆ ของเรากำลังเป็นหรือเดินไปทางมิจฉาทิฐิ หรือสัมมาทิฐิ ? ดูที่อะไร ?	๔๒๘
หนังสือการ์ตูนที่รุ่งเรืองเวลานี้ ยังเป็นมิจฉาทิฐิ ให้ความเพลินเพื่อเจ้า	๔๒๙
การศึกษาของกระทรวงศึกษา ฯ ทั่วโลก ไม่มีความหมายแห่งอัฐฐังคิกมรรค	๔๓๐
การประยุกต์อัฐฐังคิกมรรคในส่วนพระธรรม....	๔๓๑
มีอัฐฐังคิกมรรคครบถ้วนในการเจริญสติปัฏฐาน ๔	๔๓๒
การเจริญสติปัฏฐาน ๔ อยู่ เป็นการตั้งต้น - เป็นไป - จบลงด้วยสัมมาทิฐิ	๔๓๓
ขณะเจริญสติปัฏฐาน ๔ มีสัมมากัมมันตะ - อาชีวะ - วายามะ - สติ -สมาธิอย่างไร ?	๔๓๔
พอเริ่มลงมือทำสมาธิ ก็มีสมาธิค่อย ๆ สูงขึ้นไปจนถึงชั้นเลิศที่สุด	๔๓๕
การประยุกต์ไตรสิกขาในสติปัฏฐานหรืออานาปานสติภาวนา	๔๓๖
“เขา” ที่จัดอัฐฐังคิกมรรคเป็นไตรสิกขา คือพระพุทธเจ้า พระอรหันต์	๔๓๗
เริ่มบังคับตัวเองเป็นศีล, พอกำหนดอารมณ์เป็นสมาธิ, พอรู้อะไรเป็นปัญญา	๔๓๘
วิธีปฏิบัติธรรมลัดของพระอรหันต์ : ทำทางจิตเพื่อเกิดมรรค, ก็มีไตรสิกขาเต็มขนาดหมด	๔๓๙

เพราะขาดสัมมาทิฐินำ การบำเพ็ญไตรสิกขาจึงไร้มรรคผล	๔๔๐
อัฐฐังคิกมรรค เป็นสิ่งสูงสุดของพระพุทธศาสนา	๔๔๑
เรื่องที่พระพุทธเจ้าไม่เคยได้ยินมาจากใคร และเคยได้ยินมา	๔๔๒
อัฐฐังคิกมรรคเป็นเรื่องที่วิทยาศาสตร์ไม่สามารถพิสูจน์ว่าผิดเป็นต้น	๔๔๓
ในองค์มรรคทั้ง ๘ จะหาความยึดมั่นถือมั่นที่ตรงไหนไม่พบ	๔๔๔
อัฐฐังคิกมรรค เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสให้พุทธบริษัทประพฤติอย่างยิ่งเป็นต้น	๔๔๕
โพธิปักขิยธรรม ๓๗ มีความจำเป็นต้องประยุกต์ มิฉะนั้นจะเป็นดุษณีเรือแจวไม่เป็น	๔๔๖
ใจความสั้นของสูตรการประยุกต์ ๓ คำคือ ทำปริยัติให้เป็นปฏิเวธ ด้วยการประยุกต์คือการปฏิบัติ	๔๔๗
ธรรมะแท้ไม่ใช่ตัวหนังสือไม่ใช่คำพูด, คำพูดตัวหนังสือเป็นเพียงสัญลักษณ์ของธรรมะ!	๔๔๘
ธรรม ๑๐ ข้อ ที่เป็นหลักในการทำนามีอมตะเป็นผล	๔๔๙
ควรทำความเพียรให้เต็มที่ถึงที่สุด เพื่อบูชาธรรมที่ตรัสไว้ดี ๔ ลักษณะ	๔๕๐
ปรารภความเพียร เพื่อประโยชน์แก่กิริยา ๓ : บัดติ, อริคม, สัจฉิกิริยา	๔๕๑
ควรทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมทั้ง ๓ ส่วน	๔๕๒

โพธิปักขิยธรรมประยุกต์

- ๑ -

พินิจ ๒๔ เม.ย. ๑๙

โพธิปักขิยธรรมประยุกต์.

[: การนำเอา “ธรรมะ ๓๗ ฝ่ายโพธิ” มาประกอบในชีวิต เพื่อให้เกิดผลประโยชน์เต็มที่.]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์วันนี้ เป็นวันเสาร์ที่ ๔ ของภาควิสาขบูชา. การบรรยายชุดนี้คาบเกี่ยวกันระหว่างภาค เพราะว่าในภาคมาฆบูชา นั้น ถูกชักออกไปเสีย ๓ ครั้ง, เรื่องไม่จบ เลยรุกเข้ามาในภาควิสาขบูชา นี้ ๓ ครั้ง; จบไปสำหรับการบรรยายชุดการกลับมาแห่งศีลธรรม. วันเสาร์นี้ จึงเป็นวันเสาร์แรกของการบรรยายชุดปัจจุบัน ซึ่งอาตมาจะได้กล่าวโดยหัวข้อ หรือชื่อชุดชื่อเรื่องว่า **โพธิปักขิยธรรมประยุกต์**, เข้าใจว่าจะมีการบรรยายสัก ๑๐ ครั้ง ก็จะต้องจบพอดีสำหรับภาควิสาขบูชา; ในวันแรกนี้มีหัวข้อ ทั้งโดยหัวข้อใหญ่และหัวข้อเล็กกว่า **โพธิปักขิยธรรมประยุกต์**.

ควรสนใจคำ “ประยุกต์” และดูให้รอบทุกแง่มุม.

๑. สิ่งที่เราเรียกว่าประยุกต์, เหตุผลที่ต้องเอาประยุกต์มาพูด.

สิ่งแรกที่จะต้องทำความเข้าใจกันก่อน ก็คือคำว่า **ประยุกต์**. บางคนอาจจะคิดว่าเป็นการประดักประเดิด ในการที่จะเอาคำเช่นนี้มาใช้ในการอธิบายธรรมะ. ถ้าใครคิดอย่างนั้น ก็ขอให้ทนฟังต่อไปอีกสักหน่อย ว่าทำไมเราจึงต้องเอาคำที่บัญญัติกันขึ้นมาใหม่ ๆ นี้มาใช้ แม้ภายในวงของวัดวาอาราม และทำไมจะต้องมีการบัญญัติคำขึ้นมาใหม่ ๆ เช่นคำว่า **ประยุกต์** อย่างนี้เป็นต้น.

ถาม : อยากจะถามว่า ทำไมในวงภาษาไทยปัจจุบันของเรา ต้องบัญญัติคำใหม่ ๆ ขึ้นมาใช้? เพราะเหตุไร? คุณบรรยายว่าอย่างไร?

ตอบ : เกี่ยวกับที่เราต้องบัญญัติคำขึ้นมาใช้ เพราะว่าเราได้รับคำและภาษามาจากต่างประเทศ มาจากประเทศอื่น; ทีนี้พอจะมาใช้เป็นภาษาไทยบางที่ไม่มีคำในภาษาไทยสำหรับอธิบายคำนั้น จำเป็นต้องบัญญัติคำภาษาไทยเพิ่มขึ้นไปอีก เพื่อจะได้นำเอาภาษาต่างประเทศมาใช้ให้มีความหมายที่เข้าใจตรงกัน.

นี่คือความจำเป็น ที่ทุกชาติทุกภาษา จะต้องบัญญัติคำเพิ่มขึ้นใหม่ในภาษาของตน ๆ เพื่อให้พอใช้สำหรับการเข้ามาใหม่ ๆ คือเพิ่มขึ้นอีก ๆ ของคำต่างประเทศ; ซึ่งจะใช้ภาษาเดิม ๆ มันไม่มี หรือไม่ตรง, หรือถ้าจะฝืนใช้มันก็ต้องยืดยาว รุ่มร่าม รุงรัง; ประเทศไทยเราก็ตกอยู่ในลักษณะอย่างนี้ คือจำเป็นที่ต้องมี

คำใหม่ ๆ สร้างขึ้น เพื่อคู่กันกับคำต่างประเทศที่เข้ามา.

ถาม : ตัวอย่างเช่นคำว่าอะไรบ้าง ที่เป็นคำที่แพร่หลายที่สุด คุณทอง ?

ตอบ : ในแง่ของการศึกษาเดี๋ยวนี้ มีคำว่า *ประสบการณ์* คำหนึ่งครับ ที่นึกได้
ในข้อนี้.

ถาม : ถ้าอย่างนั้นก็ยังมีมาก, มีคำเบ็ดเตล็ดอย่างนี้ ก็มีมาก. เอาคำที่ใหญ่เบ้อเรอ
เลย, คำอะไร คุณประยูร ?

ตอบ :

นี่คือไม่ได้สนใจกัน; เช่นคำว่า *ประชาธิปไตย* อย่างนี้เป็นตัวอย่าง,
ก็ต้องเป็นคำบัญญัติขึ้นมาใหม่ เพื่อจะใช้ให้มันตรงกับคำฝรั่งที่เขาใช้กันทั่วไปทั้งโลก.

ถาม : คำฝรั่งที่เขาใช้กันทั่วไปทั้งโลก ตรงกับคำว่าประชาธิปไตยนั้น ว่าอะไร ?
ได้แก่คำอะไรคุณประยูร ?

ตอบ : *democracy* (ติมอคแครซี) ครับ.

democracy, ถ้าเราจะมาพูดว่า *democracy* อยู่ มันก็เป็นคำฝรั่ง,
แล้วก็ไม่รู้ว่าอะไรไปทางไหน; แต่จะใช้คำภาษาไทยที่มีอยู่แล้วมันก็ไม่มี, ก็เลย
ต้องบัญญัติขึ้นมาใหม่.

ถาม : ในการบัญญัติคำขึ้นใหม่ในภาษาไทยนี้ นิยมใช้คำอะไร ? นิยมไปเอาคำ
อะไรมาใช้ ?

ตอบ : ไปเอาคำบาลี หรือ คำสันสกฤตมาใช้ครับ.

ถาม : ใช้คำบาลีหรือสันสกฤต แล้วก็มาดัดแปลงรูป ให้เหมาะสำหรับภาษาไทย; อย่างนี้มีมากเหลือเกิน. ที่นี้คำว่า **ประยุกต์** มาจากคำอะไร ?

ตอบ : **ประยุกต์** มาจากคำภาษาฝรั่งว่า **APPLY** (แอปพลาย) ครับ.

ถาม : ที่นี้ คำว่า **APPLY** แปลว่าอะไร ?

ตอบ : แปลว่า นำมาใช้ครับ.

ถาม : แปลว่านำมาใช้. แปลว่าอะไรคุณทอง ? **APPLY** แปลว่าอะไร ?

ตอบ : ผมตอบไม่ได้ครับ.

คำว่า **ประยุกต์** ในภาษาไทยนี้ คือคำภาษาสันสกฤตว่า **ปุรยุกต**, ถ้าเป็นบาลีเป็น **ปยุตต**; ตามตัวหนังสือแปลว่า **ถูกประกอบพร้อมแล้ว**. มันไม่ใช่เพียงแต่นำมาใช้, มันเป็นการกระทำที่ กระทำให้มันครบถ้วน ในการนำมาใช้จนสำเร็จ ประโยชน์; ดังนั้น เราจะต้องพูดว่า เอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ให้ได้. แล้วมันคู่กับคำว่า **ปฏิบัติ**, แต่ไม่ใช่ความหมายอย่างเดียวกัน.

ถาม : คำว่า **ปฏิบัติ** ใช้คู่กับคำภาษาต่างประเทศว่าอะไร ?

ตอบ : **Practice** (พแรคติซ) ครับ.

ถาม : ว่า **Practice**; มันไม่เหมือนกัน. ที่นี้คำว่า **ปฏิบัติ** กับคำว่า **ประยุกต์** นั้น ต่างกันอย่างไร คุณทอง ?

ตอบ : คำว่าปฏิบัติก็แปลว่ากระทำครับ.

ถาม : นั้นแหละ มันไม่พอ; เพราะเราจะต้องรู้อากของภาษาให้ลึกซึ้ง จนรู้ว่ามันต่างกันอย่างไร? เช่นคำว่าประยุกต์ กับคำว่าปฏิบัติ. เรามีเรือลำหนึ่งแล้วเราแจวไม่เป็น; อย่างนี้เรียกว่าอะไรคุณประยูร?

ตอบ : หมายความว่า เรานำเรือมาใช้ไม่ได้ ก็เป็นประโยชน์ไม่ได้ครับ.

นั้นแหละจะใช้คำนี้ว่าอะไร?แล้วกัน; เรามีเรือลำหนึ่ง เราแจวไม่เป็น ก็คือเราประยุกต์ไม่ได้. ทีนี้ถ้าเราไม่แจว นี่ก็เราไม่ปฏิบัติ; แม้เราแจวได้แจวเป็น แต่เราไม่แจว นี่ก็เราไม่ปฏิบัติ. ถ้าเราแจวไม่เป็นหรือแจวไม่ได้; นี้เรียกว่าไม่ประยุกต์ คือประยุกต์ไม่ได้. เห็นหรือยังว่า คำว่าประยุกต์กับคำว่าปฏิบัติมันต่างกันอย่างไร? คำว่า Application (แอปพลิเคชัน) กับคำว่า Practice มันต่างกันอย่างไร ก็พอจะรู้ได้ ด้วยตัวอย่างว่า เรามีเรือลำหนึ่ง เราแจวไม่เป็น คือเราประยุกต์มันไม่ได้, หรือแม้แจวเป็นหรือไม่เป็นก็ตาม แต่เราไม่แจว อย่างนี้คือเราไม่ปฏิบัติมัน.

ฉะนั้น รวมความว่า คำว่าประยุกต์นะ คือทำให้มันเป็นประโยชน์เต็มตามความหมายของมัน. เดี่ยวนี้เราพูดถึงคำว่าประยุกต์ โดยเฉพาะที่จะใช้กับหัวข้อเรื่องว่า โพธิปักขิยธรรมประยุกต์ คือจะประยุกต์โพธิปักขิยธรรม. หากสมมุติว่า โพธิปักขิยธรรมเป็นเรือ เราต้องแจวให้เป็น แล้วเราต้องขยันแจวด้วย.

ทีนี้อยากจะขอให้มองให้ชัดลงไปอีกสักหน่อยว่า ทำไมเราจะมาพูดกันถึงเรื่องประยุกต์? เพราะเหตุไร? ขอบอกเลยว่า เดี่ยวนี้มันไม่มี หรือไม่ค่อยจะมีการประยุกต์อันแท้จริงทั้งในส่วนพระศาสนา และทั้งในส่วนกิจการบ้านเรือน. ในวง

พุทธบริษัทเรา กำลังเกือบจะไม่มีการประยุกต์; คือว่าในพุทธบริษัทเรานี้กำลังจะไม่ประยุกต์ธรรมะให้เป็นประโยชน์ได้, เหมือนกับมีเรือแล้วแจวให้เป็น. ดูเหมือนจะจอดใส่ไว้ในสมุดกันมากแล้ว; นี่จะประยุกต์หรือยัง? ถ้าเอามาทำให้เป็นประโยชน์ตามนั้นไม่ได้, มันยังไม่ประยุกต์ มันยังนอนอยู่ในสมุด หรือนอนอยู่ในพระไตรปิฎก.

พุทธบริษัทเรากำลังเกือบจะไม่มีการประยุกต์; ประยุกต์ทั้ง ๒ ระดับแหละ คือ *ประยุกต์ระดับพระธรรมในพระศาสนา* ก็ไม่ค่อยประยุกต์, *ประยุกต์ในการทำมาหากิน* ก็ยังว่าประยุกต์น้อยไป, เพราะว่าเราอาจจะทำให้ได้ตึกว่านั้น อีกเป็นอันมาก. แล้วยังมีการประยุกต์ที่แยกกันได้เป็น ๒ อย่าง คือ *ประยุกต์โดยตรง* : เขากล่าวธรรมะข้อไหนไว้เพื่อประโยชน์อะไร ปฏิบัติลงไปโดยตรงเพื่อประโยชน์อันนั้น เรียกว่าประยุกต์โดยตรง; ที่นี้ *ประยุกต์โดยอ้อม* ก็คือว่า เขาบัญญัติไว้เพื่ออะไร เมื่อทำสิ่งนั้นเสร็จแล้ว เราขอยืมเอาหลักธรรมะนั้น ไปใช้เพื่ออย่างอื่นได้, เช่น โพธิปักขิยธรรมบัญญัติไว้เฉพาะ เพื่อจะไปสู่พระนิพพาน คือโพธิ; แต่หลักธรรมเหล่านี้เอามาใช้ประยุกต์ในบ้านเรือนได้ ในการทำกิจการทั้งหลาย ที่เป็นหน้าที่ที่จะต้องทำที่ยาก ๆ ได้ นี่เรียกว่าประยุกต์โดยอ้อม. หรือว่าหลักธรรมนั้นมีไว้สำหรับภิกษุสามเณรบรรพชิต แต่เราเอาไปประยุกต์ได้แม้สำหรับฆราวาส อย่างนี้เขาเรียกว่าประยุกต์โดยอ้อม.

เดี๋ยวนี้เราไม่ค่อยจะมี ทั้งประยุกต์โดยตรงและประยุกต์โดยอ้อม; ฉะนั้นเราจึงไม่ค่อยจะเจริญก้าวหน้าองงามในทางแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดามันเป็นเรื่องที่น่าเศร้า จึงขอให้นึกถึงคำว่าประยุกต์ ให้ช่วยกันประยุกต์. ขอย้ำอีกทีหนึ่งว่า เดี่ยวนี้มันไม่ค่อยมี, หรือบางอย่างมันไม่มีเอาเสียเลย, บางอย่างมันไม่ค่อยจะมีการประยุกต์ คือทำให้สำเร็จประโยชน์ตามความมุ่งหมายนั้น ๆ, ซึ่งจะทำให้

พระศาสนาเป็นหมัน; จึงมีเหตุผลสมควรแล้ว ที่จะพูดกันถึงคำว่าประยุกต์.

คำว่า “ประยุกต์” ตามตัวหนังสือ แปลว่าประกอบพร้อมแล้ว หรือถูกประกอบพร้อมแล้ว. ประ(ปร)แปลว่าถ้วน, ครบ, ยุक्त หรือยุกต์นี้ แปลว่าประกอบ; ประยุक्त แปลว่า ถูกประกอบอย่างครบถ้วน. นี้โดยตัวหนังสือ. ถ้าโดยความหมาย ก็คือ ทำให้สำเร็จประโยชน์ตรงตามเจตนารมณ์ของสิ่งนั้น ๆ ที่บัญญัติขึ้นไว้. นั่นแหละคือกระทำครบถ้วน; แล้วยังจะต้องจำกัดความอีกชั้นหนึ่งว่า *เท่าที่ควรจะทำ*. เราจะต้องทำให้สำเร็จประโยชน์ ตรงตามความมุ่งหมาย หรือเจตนารมณ์, แล้วยังให้เต็มตามที่ควรจะทำ, ก็เรียกได้ว่าประยุกต์เต็มที่.

จะมีศีล มีสมาธิ มีปัญญา มีอะไรก็ต้องประยุกต์ทั้งนั้น. **ที่ไม่ได้ผลนะ เพราะประยุกต์ไม่เป็น; รักษาศีลจนตายก็ไม่มศีล,** ไม่ใช่เป็นคำต่าขอให้เข้าใจด้วย แต่เป็นความจริงที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ ว่ารักษาศีลหรือพยายามรักษาศีลจนตายก็ไม่มศีล และรู้สึกที่เรายังไม่มศีล ยังไม่พอใจในการมศีลของเรา. นี้ก็เพราะว่าเราประยุกต์ต่อสิ่งที่เรียกว่าศีลไม่เป็น. **ทำสมาธิ ทำกรรมฐาน ทำวิปัสสนา** อะไรก็เหมือนกัน **ไม่สำเร็จ เพราะเราประยุกต์ไม่เป็น.** เรียนมางู ๆ ปลา ๆ ท่องจำอย่างงู ๆ ปลา ๆ แสดงบพให้ดูกันทำตาม ๆ กันไปอย่างงู ๆ ปลา ๆ; อย่างนี้มันก็ไม่เป็นการประยุกต์ หรือประยุกต์ไม่เป็น เราที่ไม่มีสมาธิ เราก็ไม่มีปัญญา ตรงตามที่พระพุทธประสงค์วางไว้อย่างไร.

ทีนี้ถ้าพูดถึงการทำอะไร โถนา ซึ่งเป็นของธรรมดาสามัญแท้ ๆ ก็อย่าเพิ่งเข้าใจว่า เราประยุกต์มันได้ถึงที่สุดแล้ว, มันยังมีทางที่ทำให้ดีกว่านั้น. ถ้าเรามัวแต่งมงาย ไม่ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไข เราก็จะต้องลำบากมากขึ้นทุกที เพราะสิ่งต่าง ๆ มันเปลี่ยนไป. แม้แต่การทำอะไร ทำนา เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ ก็ยังจะต้องปรับปรุงในส่วน

ที่เป็นประยุกต์ให้อีก ๆ ขึ้นไปอีก. เดี่ยวนี้อาตมาจะพูดถึงโพธิปักขิยธรรมประยุกต์; เอาพระธรรมเหล่านี้มาประยุกต์ให้สำเร็จประโยชน์ ตามความมุ่งหมายของโพธิปักขิยธรรมโดยตรงนั้นอย่างหนึ่ง; แล้วยังจะเอาธรรมเหล่านี้มาประยุกต์กับกิจการในบ้านในเรือนในโลกซึ่งไม่ใช่เรื่องของนิพพานนั้น อีกส่วนหนึ่ง. ถ้าเราทำสำเร็จในการทำความเข้าใจ จนปฏิบัติได้แล้ว, อาตมาเชื่อว่า จะแก้ปัญหาได้มากทีเดียว; ฉะนั้นเราจะทนลำบากในการบรรยายกันสัก ๘ ครั้ง ๑๐ ครั้งก็ควรจะทน แล้วมันจะให้ผลคุ้มกัน.

นี่คือสิ่งที่เรียกว่าประยุกต์ และเป็นสิ่งที่เรากำลังขาดแคลนอยู่ในทุก ๆ กรณี : แม้ในการปฏิบัติธรรม ก็ยังขาดอยู่, แม้ในการทำมาหากิน ก็ยังขาดอยู่; เพราะยังมีความเขลาในการที่ประยุกต์การปฏิบัติธรรมกับการทำมาหากินนี้ให้เข้ากันไม่ได้. อันนี้เป็นความโง่สัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งสอง; ฉะนั้นขอให้สนใจกันเถอะจะคุ้มค่าของเวลา.

๒. สิ่งที่ต้องประยุกต์ คืออะไร ?

เฮ้, ทีนี้ก็จะพูดถึงสิ่งที่ต้องประยุกต์. พูดกันอย่างคร่าว ๆ นะ วันแรกนี้จะพูดกันได้ แต่หัวข้ออย่างคร่าว ๆ เท่านั้นแหละ. สิ่งที่ต้องประยุกต์ สิ่งนั้นมีได้เป็นเพียงสิ่งสำหรับการศึกษา; ถ้าเป็นสิ่งที่สำหรับการศึกษาล้วน ๆ กล่าวไว้ในรูปการศึกษาล้วน ๆ, มันก็ไม่ค่อยจะเกี่ยวกับคำว่าประยุกต์ในที่นี้; ต้องเป็นสิ่งที่วางไว้สำหรับปฏิบัติ. เราศึกษาแล้วปฏิบัติได้ หรือมุ่งหมายให้ปฏิบัติด้วยนี้ จึงจะเป็นสิ่งที่นำมาประยุกต์ได้. บางอย่างเขาไม่ได้มุ่งหมายให้ประยุกต์, เขาวางไว้สำหรับเป็นการศึกษาทางทฤษฎี ทางปรัชญา ทางพิธีรีตอง ทางมนตราทางอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ มันไม่เกี่ยวกับประยุกต์; หรือถ้าประยุกต์มันก็ประยุกต์เท่านั้นแหละ มันไม่มี

อะไรอีก. แต่ถ้าประยุกต์นั้นก็ต่อเอาการศึกษามาประยุกต์ ให้เป็นผลขึ้นมา, หรือเอาทฤษฎีมาประยุกต์ให้เกิดเป็นการปฏิบัติขึ้นมา; แต่ทฤษฎีบางอย่างมันไม่ได้มีเพื่อการปฏิบัติ เพราะฉะนั้น ก็ไม่ต้องเอามาประยุกต์. พิธีกรรมมันเป็นประยุกต์อยู่ในตัวมันเองแล้ว มันมีพื้นฐานอยู่บนความมกมาย มันก็เท่านั้นแหละมันไม่มีอะไรอีก; อย่างนี้ก็ไม่ใช่ว่าสิ่งที่ต้องเอามาประยุกต์; ถ้าประยุกต์มันก็ต้องทำอย่างที่ว่าตรงกันข้ามหรือว่าทำลายไปเสียเลย.

สิ่งที่ต้องประยุกต์นั้น ก็คือสิ่งที่เขาทำไว้สำหรับให้มีการประยุกต์; ถ้าเป็นทฤษฎีคือเป็นหลักวิชา ก็ต้องเป็นหลักวิชาที่วางไว้สำหรับการประยุกต์คือปฏิบัติด้วย; ถ้าเป็นปรัชญาก็ต้องเป็นปรัชญาเพื่อการปฏิบัติด้วย. แต่โดยมากปรัชญานั้น มันไม่เป็นเช่นนั้น, มันเป็นที่เทรวม ๆ กันไว้ ของความคิดเห็น ของแต่ละบุคคล ต่างฝ่ายต่างเห็นมาเทรวม ๆ กันไว้ สำหรับให้ใครเลือกเอาตามชอบใจ; ฉะนั้น วิชาปรัชญามหาศาลในโลกนี้ ตั้งแต่อดีตกาลนานไกลจนกระทั่งบัดนี้ มันยังไม่ยุติ, มันเป็นเพียงทฤษฎีที่เทรวม ๆ กันไว้ ใครเลือกเอาตามพอใจ, ถ้าอย่างนี้ละก็ไม่มีทางที่จะประยุกต์ตามนั้นได้, ต้องเลือกเก็บเอามา, แล้วบางทีจะต้องทดลองให้เป็นอย่างมาก จึงจะประยุกต์ได้ก็มี.

ที่นี้เอาที่มันเห็นอยู่ชัด ๆ ว่า จะต้องประยุกต์สำหรับพุทธบริษัทเรา ก็คือตัวปริยัตินั่นเอง. ปริยัติศาสนาทั้งหลายคือพระคัมภีร์ เรื่องราวในพระบาลี พระคัมภีร์ทั้งหลาย; นี้เรียกว่าปริยัติ. ปริยัติที่แท้จริง มีไว้สำหรับการประยุกต์ให้เกิดเป็นปฏิเวธโดยวิธีที่เรียกว่าปฏิบัติ; ฉะนั้น วิธีที่เราเรียกกันรวม ๆ ว่าปฏิบัติ นั่นแหละ คือวิธีประยุกต์. เราต้องปฏิบัติให้เป็น ตอนนี้เป็นประยุกต์, แล้วขยับปฏิบัติ ตอนนี้เป็นปฏิบัติ จะรวมเรียกว่าปฏิบัติก็ได้. ในพระศาสนาของเรามี ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ;

เราก็ประยุกต์ปริยัติ ให้กลายเป็นปฏิเวธ ด้วยวิธีที่เรียกว่าปฏิบัติ. เรามีความรู้เรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา มรรคผล นิพพาน ในฐานะเป็นปริยัติ, เราประยุกต์ด้วยการปฏิบัติลงไปจริง ๆ ผลเกิดขึ้นจริง ๆ เป็นมรรคผลนิพพานจริง ไม่ใช่เป็นมรรคผลนิพพานแต่ตัวหนังสือสำหรับท่องไว้. ฉะนั้น พระสุตตันตทั้งหลาย กล่าวถึงข้อปฏิบัติกล่าวถึงการปฏิบัติไว้ในรูปของปริยัติ, **เราก็ประยุกต์คือปฏิบัติ จนกลายเป็นปฏิเวธ คือมรรค ผล นิพพาน.**

วินัยปิฎกมีเรื่องสำหรับประยุกต์ตรง ๆ ง่าย ๆ ดั้น ๆ มองเห็นง่าย ไม่ค่อยมีเคล็ดแห่งการประยุกต์ ไม่มีความลับแห่งการประยุกต์ ปฏิบัติลงไปตรง ๆ ก็ได้สำหรับวินัยปิฎก. แต่สำหรับ**สุตตันตปิฎก**แล้ว ยังลึกลับความหมายยังลึกลับ วิธีประยุกต์ยังลึกลับ แม้แต่อ่านก็แทบจะไม่เข้าใจ ฉะนั้นจึงต้องศึกษากันเป็นพิเศษ เฉพาะเรื่อง; นั่นแหละสุตตันตปิฎกจึงเป็นสิ่งที่ต้องประยุกต์มาก. ที่นี้มาถึง**อภิธรรมปิฎก** ของใหม่ ๆ เกิดขึ้นทีหลัง เป็นคำอธิบายคำยาก ๆ ในสุตตันตปิฎก; ตอนนี้อย่างนี้แทบจะไม่มีเรื่องสำหรับประยุกต์ เพราะวิธีการประยุกต์นั้นได้กล่าวไว้อย่างละเอียดครบถ้วนแล้วในสุตตันตปิฎก; ในอภิธรรมปิฎกจึงเป็นเพียงการอธิบายคำคำที่ยาก คำที่กว้าง เามาอธิบายแล้วก็ไม่ได้ชี้วิธีประยุกต์ด้วย. แต่ถึงอย่างไรก็ดี เราก็รวมเรียกทั้ง ๓ นี้ว่า ปริยัติ : วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก อภิธรรมปิฎก อยู่ในรูปของพระไตรปิฎก เรียกว่า**พระปริยัติ**. ที่นี้ก็ประยุกต์ด้วยการปฏิบัติ คือปฏิบัติดี ปฏิบัติจริง ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติสมควรแก่ธรรม; ก็มี**ปฏิเวธ** คือการบรรลุมรรคผล และได้เสวยรสคือนิพพาน.

เมื่อมองอย่างนี้แล้วก็จะเห็นได้ว่า ประยุกต์นี้มีความสำคัญอย่างไร เรา กำลังไม่มีหรือไม่ค่อยจะมีกันอย่างไร ในหมู่พุทธบริษัทเรา. สรุปความว่า **สิ่งที่ต้อง**

ประยุกต์นั้นก็คือสิ่งที่มีได้วางไว้เพียงเพื่อท่องจำ หรือไว้เพียงประดับประดา ทุเล่น เช่นวิชาปรัชญา, แต่เป็นเรื่องชนิดที่ต้องไปคำว่า คอบขาดขาดตายก็ได้, ลองไม่ปฏิบัติ เถอะ จะตกนรกทั้งเป็น และไม่มีทางที่จะเจริญได้; ดังนั้น ขอให้ทุกคนรีบสนใจในการประยุกต์สิ่งซึ่งต้องประยุกต์นี้.

๓. วิธีการประยุกต์ มีวิธีทำอย่างไร ?

เอาที่นี้เราก็ดูต่อไปถึงวิธีของการประยุกต์; จำกัดความสั้น ๆ ที่เรียกว่าบทนิยามว่า การกระทำที่เป็นไปตามวิถีทางอย่างวิทยาศาสตร์. “การกระทำที่เป็นไปตามวิถีทางอย่างวิทยาศาสตร์”; นี่ก็เป็นความจำเป็นที่จะต้องใช้คำอย่างนี้. คำว่า วิทยาศาสตร์นี่คือทำลงไปจริง ๆ ด้วยความรู้สึกเฉพาะหน้า ในสิ่งนั้น ๆ จริง ๆ เขาเรียกว่าวิถีทางวิทยาศาสตร์, ไม่ใช่วิถีทางปรัชญา ซึ่งไม่ต้องมีตัวตน คำนวณผืน ๆ เอาก็ได้. แต่ถ้าเป็นวิถีทางอย่างวิทยาศาสตร์แล้ว ต้องเห็นอยู่ชัด ๆ ว่านี่คืออะไร ? นี่คืออะไร ? นี่จากอะไร ? จะต้องทำอย่างไร ? ทำลงไปเห็นชัด ๆ อย่างนี้ เหมือนกับทำกับวัตถุ, แม้มีใช้วัตถุ ก็ต้องทำเหมือนกับอย่างวัตถุ. เช่น เราดูจักรกลิสที่เกิดขึ้น : แล้วเกิดอย่างไร ? เราจะป้องกันอย่างไร ? จะทำลายอย่างไร ? นั่นต้องทำกันลงไปตรง ๆ อย่างชัดแจ้งเหมือนวิถีทางการวิทยาศาสตร์, ไม่ใช่วิถีทางปรัชญา หรือตรรกวิทยา Logic, มันไม่ได้; ดังนั้น จึงนิยามคำ ว่าการกระทำที่เป็นไปตามวิถีทางอย่างวิทยาศาสตร์. นี้ใช้ทั่วไปในการประยุกต์ทุกอย่างในโลก, แต่ถ้าใช้จำนวนพูดอย่างพุทธบริษัท ก็จะต้องใช้คำว่า การกระทำที่เป็นไปถูกต้องตามกฎอภิปัจจยตาของธรรมชาติ. ถูกต้องตามกฎอภิปัจจยตา แล้วก็ของธรรมชาติ เป็นอันสำเร็จแน่ ไม่ไร้ผล นี่คือการประยุกต์; วิธีการประยุกต์ คือการกระทำอย่างนี้.

อย่างไรเรียกว่าถูกต้องตามกฎอิทัปปัจจยตาของธรรมชาติ ? ไม่มีทางพิสูจน์อย่างอื่น นอกจากพิสูจน์ว่ามันได้ผลตามที่ต้องการ. ถ้ายังไม่ได้ผลตามที่ต้องการ ก็ขอให้รู้ไว้เถอะว่า มันยังไม่ถูกต้องตามกฎอิทัปปัจจยตาของธรรมชาตินั้น ๆ. มันต้องมีผลถูกต้อง และมีผลเพียงพอและเหมาะสมแก่ปัญหาเฉพาะหน้า; อย่าให้มันรุ่มร่าม ยืดเยื้อ รุงรัง ไม่มีขอบเขตเลย; ให้มันจำกัดอยู่ที่ปัญหาเฉพาะหน้า เช่นว่าเรามีความทุกข์ก็ต้องแก้ความทุกข์ได้, มีปัญหาทางสังคม ยากจน เข็ญใจ ก็ต้องแก้ปัญหานั้นได้, แก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้; นี่เหมาะสมกับปัญหาเฉพาะหน้า อย่างนี้แล้วก็เรียกว่ามันถูกต้อง, แล้วมันต้องเพียงพอด้วย. นี่ผลที่จะเป็นเครื่องวัดว่า วิธีการนั้นใช้ได้หรือไม่ ก็คืออย่างนี้.

ฉะนั้น ขอให้สังเกตดูว่า การที่เราทำอะไรก็ตามสำเร็จประโยชน์เต็มตามความหมายนั้น มันต้องถูกต้อง : ถูกต้องตามกฎของอะไร และตามวิธีการอย่างไร; ซึ่งในที่นี้ระบุว่าตามวิธีการอย่างวิทยาศาสตร์ไม่ใช่อย่างปรัชญาไม่ใช่อย่างตรรกวิทยา ไม่ใช่อย่างอะไรที่ฟุ้งซ่านแบบนั้น. อย่างวิทยาศาสตร์ คือที่มันเห็น ๆ กันอยู่; ถ้าจะเรียกว่าเหตุผล ก็ต้องเป็นสิ่งที่เห็นอยู่ ไม่ใช่สิ่งที่คำนวณ, แล้วก็มองเห็นอยู่เหมือนกับวัตถุ กลิ้งไป กลิ้งมา อยู่ในฝ่ามือของเราอย่างนี้ นี่เรียกว่าวิถีทางวิทยาศาสตร์จะอย่างของพวกฝรั่ง หรืออย่างของใครก็ตาม, อย่างในทางศาสนา ก็ยังเรียกว่าวิทยาศาสตร์. อย่างเรื่องปฏิบัติธรรมะนี้ ต้องเป็นเรื่องตามวิถีทางวิทยาศาสตร์, ไม่ใช่ปรัชญา.

๔. ประโยชน์ของการประยุกต์มีอะไรบ้าง ?

ที่นี้ประโยชน์; ต่อไปนี้จะพูดถึงประโยชน์ของการประยุกต์. เก็บ

จะรู้ได้เองกระมังว่า ประยুক্তนั้นคืออะไร ? ต้องมีผลอย่างไร ? มีประโยชน์อย่างไร ? อย่างถ้าเรามีเรือแล้วแจวไม่เป็น ไข่เรือไม่ได้ คือไม่ประยুক্তมันก็ไม่มียผล, หรือว่าเราขี่เกี้ยวประยুক্তมันก็ไม่มียผล; เมื่อมีการประยুক্তอย่างเต็มที่มันก็จะมีประโยชน์หรือมียผล. ถ้าจะให้กล่าวโดยสั้นเชิง เป็นบทนิยามกลาง ๆ ทัว ๆ ไปแล้วก็คือ การทำให้เป็นประโยชน์ได้เต็มที่ที่สิ่งนั้น ๆ มันจะอำนวยให้; คือเราจะได้รับประโยชน์เต็มที่ตามที่สิ่งนั้น ๆ มันจะอำนวยให้ หรือบางทีมากจนเราทำไม่ไหวก็ได้.

นี่ลองยกตัวอย่างเปรียบเทียบดู : เราประยুক্তแผ่นดินในนาให้กลายเป็นข้าว เรามีวิธีการที่จะทำให้พื้นนา ให้มันผลิตข้าวออกมา. นี่เป็นวิธีประยুক্তธรรมดาสามัญที่สุด และที่เรารู้จักกันดีที่สุดและก็ทำอยู่ทั่วไป. หรือแปลงเศษอาหารให้เป็นเนื้อคนที่เคยเลี้ยงหมูเข้าใจได้ดี; เศษสกปรกที่คนกินไม่ได้เอาไปทำให้เป็นเนื้อหมูขึ้นมาขายได้, แม้ตัวเองจะไม่กิน. หรือเขาจะประยুক্তหลาย ๆ อย่างให้เปลี่ยนรูปร่างเป็นสิ่งที่มีประโยชน์; เช่น กำลังน้ำ ก็ประยুক্তเป็นกำลังงานอุตสาหกรรมได้, แสงแดดก็ว่าประยুক্তเป็นกำลังงานได้เดี๋ยวนี. ประยুক্তกำลังงานให้กลายเป็นวัตถุ เพราะที่ใช้กำลังงานให้ถูกต้องก็เกิดวัตถุขึ้นมาตามที่เราจะผลิตได้. กระทั่งว่าเราอาจจะแปลงความฝันให้เป็นความจริง; ที่แรกเป็นแต่เพียงคาดคะเนหรือฝันเท่านั้นแหละ ในที่สุดก็กลายเป็นความจริง เช่น ก่อนแต่จะมีเรือบินอย่างนี้ คนมันน่าจะฝัน ๆ ว่าจะบิน หรือคิดว่าจะทำเรือบิน ก็ฝัน ๆ ไปก่อน แล้วก็ไม่กี่สิบปีก็ร้อยปี มันก็ทำเรือบินได้จริง ๆ นี่ความฝันนั้นกลายเป็นความจริงได้; แล้วยังมีความฝันอีกมากมายในปัจจุบันนี้ ซึ่งในอนาคตจะกลายเป็นความจริง ในทำนองนี้ เพราะการประยুক্ত. แล้วก็ไม่มีอะไรสำคัญเท่ากับที่ว่า จะประยুক্তความจริงให้กลายเป็นความสุขขึ้นมา; สัจธรรมทั้งหลายที่เป็นความจริง ถ้าเราประยুক্তได้ มันก็กลายเป็นความสุขขึ้นมา เป็นมรรค ผล นิพพานอะไรขึ้นมา; อย่างนี้เรียกว่าจะประยুক্তความจริงให้มันกลายเป็น

เป็นความสุข.

นี่ก็เป็นตัวอย่างที่เพียงพอแล้วว่า การประยุกต์นี้มีประโยชน์อย่างไร; ถ้าทำเป็นจะได้รับประโยชน์ใหญ่หลวงมหาศาล ด้วยการลงทุนน้อยที่สุด หรือเกือบจะไม่ต้องลงทุนอะไรเลย นอกจากว่าทำไปบ้างเท่านั้นแหละ, อย่างที่เราเคยสอนให้ถือกันเป็นหลักว่า นิพพานนี้เป็นของให้เปล่า ไม่ต้องลงทุนซื้อหาอะไร. ขอให้สนใจคำว่า ประยุกต์ให้มากขึ้น ก็จะสามารถทำความเข้าใจให้เป็นความจริง, ทำสิ่งที่คิดว่าจะทำไม่ได้ นั่น ให้กลายเป็นสิ่งที่ทำได้, จนกระทั่งสิ่งสุดท้ายคือพระนิพพานก็จะถึงได้ ด้วยการประยุกต์ ภาย วาจา ใจ ของคนนั่นเองให้มันถูกต้อง.

๕. ความจำเป็นที่ต้องประยุกต์ มีมากน้อยเท่าไร ?

เท่าที่กล่าวมาแล้วนี้ เชื่อว่าท่านทั้งหลาย คงจะมองเห็นบ้างไม่มากนัก น้อย ว่ามันมีความจำเป็นที่เราต้องประยุกต์ เราจะอยู่เฉย ๆ โดยไม่มีการประยุกต์ นั้นเป็นไปได้แน่.

ถาม : ที่นี้ความจำเป็นนั้นมันมีอะไรบ้าง ? คุณบรรยายมาก่อน ความจำเป็นที่ต้องประยุกต์นั้นมันคืออะไร ? คืออย่างไร ?

ตอบ : ความจำเป็นที่เราต้องประยุกต์สิ่งต่าง ๆ มาให้เป็นประโยชน์ ก็เพื่อความอยู่รอด เพื่อให้เรามีความรอดขึ้นมา ให้ชีวิตมีความอยู่รอดขึ้นมา.

ถาม : คุณทอง ?

ตอบ : เพื่อที่จะมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขครับ.

ถาม : เพื่อจะมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข เราจึงต้องประยุกต์; คนเดียว, มีชีวิตเป็นสุขคนเดียว ?

ตอบ : รวมทั้งผู้อื่นด้วยครับ.

ถาม : เอ้า, คุณล้ำ อีกที จำเป็นอย่างไรที่ต้องประยุกต์ ?

ตอบ : จำเป็นที่จะต้องประยุกต์ ให้โลกนี้ได้อยู่โดยสันติ.

ลองมองกลับไปเสียอีกสักนิดหนึ่งเถอะ ว่าถ้าเราไม่ประยุกต์แล้วจะเป็นอย่างไร ? ถ้าเราไม่มีการประยุกต์ แล้วมันจะเป็นอย่างไร ? ถ้าเรามองเห็นข้อนี้ เราก็จะมองเห็นทันทีว่า เหตุใดเราจึงจำเป็นที่จะต้องประยุกต์ (ผู้ตอบพูดแทรกว่า ถ้าเราไม่ประยุกต์ก็จะเป็นกสิยุด.)

ถ้าเราประยุกต์ไม่ถูกทางมันก็เป็นกสิยุด; ถ้าเราประยุกต์ถูกทางมันก็จะป้องกันกสิยุด. เดี่ยวนี้เราไม่ได้มุ่งหมายจะมองในแง่ไหน; ถ้าเราไม่มีประยุกต์ ไม่มีการประยุกต์, สิ่งต่าง ๆ จะไม่เป็นประโยชน์เลย จะไม่มีอะไรที่เป็นประโยชน์เลย. มันมีการประยุกต์โดยไม่รู้สีกตัวอยู่มาก : แต่ว่าสิ่งที่ยังไม่ได้ประยุกต์นั้น ก็มีอยู่อีกมาก. แล้วสิ่งต่าง ๆ ที่โลกนี้มีให้เรา, หรือมีอยู่ในโลกตามธรรมชาติก็ตามนี้, ถ้าไม่ไปประยุกต์กับมัน มันก็จะมีประโยชน์อะไร. แต่นี้เราประยุกต์กันเสียจนไม่รู้สีกตัว เราก็ดูคล้าย ๆ กับว่าไม่ได้ประยุกต์ เลยเห็นพาลเวลาไปว่า ไม่จำเป็นจะต้องประยุกต์. ถ้าเราไม่ประยุกต์สิ่งต่าง ๆ ในโลก โลกนี้ก็จะไม่มีประโยชน์อะไรแก่เรา; หรือถ้าเราไม่ประยุกต์ต่อสิ่งที่รวม ๆ เรียกกันว่าชีวิตนี้ ชีวิตนี้ก็จะไม่เป็นประโยชน์อะไรเลย, มีผลคือเสียชาติเกิด, เกิดมาที่ที่ไม่มีประโยชน์และไม่ได้รับประโยชน์อะไรเลย มันถึงขนาดนั้น; ฉะนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องประยุกต์. นี่เป็นการมองที่เดียวหมดว่า

ชีวิตทั้งปวงต้องประยুক্ত; หรือทุกสิ่งที่มีอยู่ในโลกทั้งหมดนี้ต้องประยুক্ত เท่าที่ควรจะประยুক্ত, ไม่ไปทำให้เกินไป เหนื่อยเปล่าเกินจำเป็น.

ถาม : ถ้ามีเรือแล้วแจวไม่เป็น จะมีประโยชน์อะไรบ้างคุณทอง ?

ตอบ : ไม่มีประโยชน์ครับ.

ถาม : ให้เขาเช่าไม่ได้หรือ?

ตอบ : ครับ, ถ้าจะให้เขาเช่าก็ได้ประโยชน์ แต่เป็นประโยชน์ที่ได้มาทางอ้อม.

ถาม : ให้คนอื่นเช่าก็ได้ แต่ว่าไม่ได้ประโยชน์ อย่างที่เราจะนั่งเอง หรือขี่ข้ามฟากเอง ไม่ได้ประโยชน์จากเรือ ตามความมุ่งหมายของเรือ สำหรับจะข้ามโอฆกันดารอย่างนี้จะนั่นเราต้องแจวเรือให้เป็น. เรือในที่นี้คืออะไรคุณประยูร ?

ตอบ : เรือในที่นี้คือมรรคนั่นเอง ทางสำหรับเดินข้ามฟาก.

ถาม : เรือในที่นี้คืออะไรคุณล้ำ ?

ตอบ : เรือในที่นี้คือตัวตนครับ

ถาม : คือตัวตน. เรือในที่นี้คืออะไรคุณทอง ?

ตอบ : เรือในที่นี้คือศีลธรรมครับ.

นั่นแหละมองกันไปได้หลายแง่; แต่เดี๋ยวนี้เราจะหมายถึงเรือที่อุปมาด้วยเรือที่แจวอยู่ในคลอง ก็ควรจะได้แก่ร่างกายนี้. ถ้าพูดถึงศีลธรรมหรือมรรคแล้วมันเป็นวิธีปฏิบัติ มันเป็นวิธีใช้เรือ หรือวิธีแจวเรือไปเสีย. คุณประยูรไปเล็งถึงวิธีใช้

เรือต่างหาก แล้วมาตอบว่าเรือ. คุณล้าตอบเกือบจะถูก ว่าตัวตนนั้น คือเรือ; แต่คุณเอาตัวตนมาให้ดูซิ (มีคำตอบแทรกว่า มันคือร่างกาย) มันก็คือร่างกาย เพราะตัวตนมันมีไม่ได้, มันมิได้มีอยู่จริง, มันก็มีตัวตนสมมุติคือร่างกายนี้, ฉะนั้นในทางธรรมะ ภาพธรรมะ ปริศนาธรรมอะไร, เขาเอาตัวตนเป็นนาวา เอาร่างกายเป็นนาวาเรียกว่า อดตภาวะนาวา คือร่างกายนี้เป็นเรือ; ทุกคนก็มีอยู่แล้ว มีเรืออยู่แล้ว.

ถาม : ที่นี้ว่าจะแจวเป็นหรือไม่เป็น คุณประยูรคุณยืนยันว่าคุณแจวเรือเป็นหรือยัง ?

ตอบ : พอทำไปได้บ้างนิดหน่อยครับ.

ถาม : รี ๆ ขวาง ๆ ชนนั้นชนนี้ เหมือนกับคนแจวเรือที่แรก. คุณทองล่ะ ?

ตอบ : ก็กำลังฝึกแจวครับ.

ถาม : กำลังฝึกแจว. ให้เข้าใจกันอย่างนั้นเถอะว่าอดตภาพนาวานี้ เราก็อ้างแจวกันไม่เป็น, เรากำลังฝึกแจวหันรีหันขวางอยู่, ฉะนั้นยังมีค่าเท่ากับว่า เรามีเรือแล้วแจวไม่เป็น. เรามีม้าแล้วเราขี่ไม่เป็น มันจะเป็นอย่างไร ? อะไรเปรียบกับม้าก่อน ?

ตอบ : ตอนนี้ก็ต้องใช้ร่างกายอีกแหละ.

ถาม : ร่างกายเปรียบเหมือนม้า ถ้าเราขี่ไม่เป็นเล่า ?

ตอบ : ก็ได้ประโยชน์จากม้าน้อยไปหน่อย หรือแทบจะไม่ได้เลย.

ถาม : ไม่ใช่ออย่างนั้น. เอ้า, คุณขึ้นไปบนหลังม้าขี่ไม่เป็น; แล้วขี่ดูซิ จะเป็นอย่างไร ?

ตอบ : มันจะตกลงมา.

อาตมาเคยตกลงมาศอกถลอกแผลเป็นยังมีอยู่เดี๋ยวนี้ นั่นแหละซี่ไม้เป็น. ซี่ไม้มันก็ต้องซี่เป็น เรียกว่าประยุคต์กับมันนั่นแหละเป็น. มันไม่ใช่เพียงแต่ไม่ได้ประโยชน์ มันอันตรายด้วยนะ ไอ้ที่ซี่ไม้เป็นนะ มันไม่ใช่ไม่ได้รับประโยชน์ มันอันตรายด้วย. มันดีแต่ว่าไม่ตกลงมาศอกหัก; นี่เพียงแต่ข้อศอกถลอก.

ที่นี้เลี้ยงวัวไม่ได้ดีมันม. นี่มันก็ลือกไปอีก ละเอียดลงไปอีก; เลี้ยงวัวถ้าไม่ได้ดีมันม; โดยมากก็หมายถึงคนรับจ้างเลี้ยงวัว ไม่ได้ดีมันม. แต่เดี๋ยวนี้เราเอาถึงว่า คนที่เลี้ยงวัวไม่เป็น ไม่ได้ดีมันม ไม่ได้รับประโยชน์ที่ดีที่สุดที่จะได้จากวัว; ต้องเป็นคนที่ทำกับวัวเป็น หรือเป็นเจ้าของวัวโดยตรง จึงจะได้ดีมันม.

ที่นี้ละเอียดหรือลือกไปอีก; เป็นโมฆบุรุษกำมือเปล่า; มีพูดถึงอยู่ในพระบาลี ในพระคัมภีร์; “ไอ้พวกโมฆบุรุษกำมือเปล่า” มือเปล่า ๆ ไม่มีอะไรในมือ.

ถาม : เขาหมายถึงใครคุณรู้ไหม ? คุณประยูรรู้ไหม ?

ตอบ : หมายถึงคนที่เกิดมาแล้ว ไม่ได้ปฏิบัติธรรม ไม่ได้ทำอะไรเลย.

ถาม : คุณทองเขาหมายถึงใคร ?

ตอบ : ก็อย่างที่คุณหมอบประยูรว่าครับ.

ถาม : คุณล้ำ ?

ตอบ : โมฆบุรุษก็หมายถึง ผู้ที่ลู่อำนาจต่อกฏธรรมชาติ.

โมฆบุรุษกำมือเปล่า เขาหมายถึง, ถ้าเอาตามทีกล่าวอยู่ในพระคัมภีร์ พระพุทธศาสนา, เขาหมายถึง ผู้รู้พระไตรปิฎกแล้วไม่ได้รับประโยชน์อะไรเลย : ผู้เรียนรู้พระไตรปิฎกจบพระไตรปิฎก แล้วไม่ได้รับประโยชน์เป็นสามัญญผล แม้แต่

ประการใด. เขาอาจจะไปเป็นครูสอนพระไตรปิฎก เป็นครูสอนบาลี ได้ค่าจ้างรางวัล, ก็ได้; แต่อย่างนั้น เขาไม่เรียกว่าสามัญญผล. **รู้พระไตรปิฎกแล้วไม่ได้ปฏิบัติ เพื่อประโยชน์แก่การบรรลุ มรรค ผล นิพพาน แม้แต่นิดเดียว; อย่างนี้ท่านเรียกว่า กำมือเปล่า ไบลานเปล่า โมฆบुरुช.**

ถาม : ข้อนี้มันมีข้อเท็จจริงอย่างไรเกี่ยวกับการประยุกต์เล่า พวกโมฆบुरुชทั้งหลาย? คุณจะเรียกว่าอะไร เกี่ยวกับการประยุกต์คุณทอง ?

ตอบ : ยังนึกหาคำตอบไม่ได้ครับ.

ถาม : คุณประยูร ?

ตอบ : คือพวกที่รู้ ก็เรียกว่า รู้แล้วไม่ปฏิบัติ ก็เหมือนกับพวกที่ อย่งที่เรียกว่า พวกเหยียบรู้ ครับ.

มันไม่ใช่เหยียบรู้, ไปคนละความหมาย. **คือว่ามันไม่ได้ประยุกต์เลย, ง่ายนิดเดียว คือมันไม่ได้ประยุกต์เลย, มันไม่ได้ประยุกต์ตรงตามเจตนาของพระไตรปิฎกเลย. มันไม่ถึงกับเหยียบรู้; แต่มันไม่มีการประยุกต์หรือการปฏิบัติเลย. ถ้าเขาจะเอาไปทำอย่างอื่น มันไม่ตรงตามเจตนารมณ์ของพระธรรมวินัย; นี้เขาไม่ได้ประยุกต์พระไตรปิฎก หรือพระธรรมวินัยอย่างตรงตามเจตนาของพระไตรปิฎกนั้น; ฉะนั้น เขาจึงเรียกว่าคนเปล่า กำมือเปล่า อะไรเปล่า ทั้งที่รู้พระไตรปิฎก; นี่มันเลยขึ้นมาถึงขนาดที่ว่าไม่ได้ประยุกต์เลย. ถึงเดี๋ยวนี้เราจะมีคำอีกสักคำหนึ่งว่า **บวบเสียผ้าเหลือง,** ซึ่งก็มีคนพูดกันอยู่ แล้วมันก็จะเป็นเรื่องจริงด้วย.**

ถาม : คำว่า**บวบเสียผ้าเหลือง** ไม่ได้รับประโยชน์อะไรที่คุ้มค่าผ้าเหลือง; นี่มันเกี่ยวกับอะไรกับการประยุกต์ คุณประยูร ?

ตอบ : หมายความว่า บวชแล้วศึกษาระยะตอนที่กำลังบวช, แต่ไม่ได้ปฏิบัติเลย ก็มีแต่ความทุกข์ตามเดิม; เรียกว่าบวชเสียผ้าเหลืองเปล่า ๆ.

โธ้ย! ถ้าบวชเสียผ้าเหลืองมันจะร้ายไปกว่าที่ว่ากำมือเปล่าเสียอีก; คือไม่เรียนเสียเลย เรียนพระไตรปิฎกเสียบ้างก็ยังดี ยังเป็นเพียงโมฆบุรุษ. เต็มวันมันไม่เรียนเอาเสียเลย; ปริยัติก็ไม่เรียน ปฏิบัติก็ไม่ทำ, อะไร ๆ ก็ไม่ทำ นี่ก็ยังไม่มีการประยุกต์ คือไม่มีประยุกต์ยิ่งกว่าไม่มีประยุกต์; เรียกว่าบวชเสียผ้าเหลือง. นี่ย่านำเล่นกับคำว่าประยุกต์; คุณไล่ดูเองว่ามันเป็นอย่างไร เกี่ยวกับคำว่าประยุกต์.

เอาละ, สรุปความว่า **ความจำเป็นที่เราจะต้องประยุกต์นั้นนะ คือไม่ทำให้สิ่งต่าง ๆ เป็นหมัน :** ชีวิต อตภาพ ร่างกายไม่เป็นหมัน, โลกนี้ไม่เป็นหมัน, พระไตรปิฎกไม่เป็นหมัน, พระพุทธเจ้าไม่เป็นหมัน. คนที่ทำให้พระพุทธเจ้าเป็นหมันสำหรับเขาเองนั้นก็เพราะว่าเขาประยุกต์คำสอนของพระพุทธเจ้าไม่เป็น. มองอีกทางหนึ่งก็ว่าเพราะเราจำเป็น ที่จะต้องได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์จะพึงได้ และให้ทันแก่เวลา. ต้องได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์จะพึงได้ด้วยนะ, ไม่ใช่เอาสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ พอสถานประมาณ. เกิดมาชาติหนึ่งจะต้องให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้; แล้วการได้นั้นต้องให้ทันแก่เวลา, ข้อนี้สิ่งอื่นไม่อาจจะช่วยได้ นอกจากวิธีการประยุกต์ที่ต้องถูกต้อง; เพราะฉะนั้น เราจึงจำเป็นที่จะต้องประยุกต์ คือทำสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดผลตรงตามเจตนารมณ์ของการมีสิ่งนั้น, นี่แหละความจำเป็นที่จะต้องประยุกต์.

๖.ความเป็นไปได้หรือเป็นไปไม่ได้ในการประยุกต์ มีอยู่อย่างไร ?

เอ้า, ทีนี้ดูต่อไปอีก **ความเป็นไปได้ หรือความไม่อาจจะเป็นไปได้อ**
ในการประยุกต์. เข้าใจไหม ? ความเป็นไปได้ในการประยุกต์ และความเป็นไป

ไม่ได้ในการประยุกต์; เราจะต้องรู้จักมันทั้งสองฝ่าย. ถ้ารู้จักฝ่ายหนึ่งก็จะรู้จักอีกฝ่ายหนึ่ง : ถ้าเรารู้จักความเป็นไปไม่ได้ เราก็จะรู้จักสิ่งตรงกันข้าม คือความเป็นไปได้.

ถาม : เต็มวันเรามาดูกันถึงความเป็นไปได้หรือความเป็นไปไม่ได้ในการประยุกต์ มันขึ้นอยู่กับอะไร? มีหลักเกณฑ์อย่างไร? หรือมันจะขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์อะไร ตามความรู้สึกสามัญสำนึกของคุณ คุณทอง?

ตอบ : นำจะขึ้นอยู่กับความสามารถ สติปัญญา และจังหวะเวลาครับ.

ถาม : นั้นแหละความเป็นไปได้หรือเป็นไปไม่ได้ มันขึ้นอยู่กับอะไรคุณประยูร?

ตอบ : ขึ้นอยู่กับปัญญาที่อบรมได้ของบุคคลคนนั้น ที่เรียกว่าภาวิตญาณครับ.

ถาม : เอ้า, คุณล้ำละมันขึ้นอยู่กับอะไร ที่มันเป็นไปได้หรือมันเป็นไปไม่ได้? หรือมันจะประสบความสำเร็จหรือไม่ประสบความสำเร็จ มันขึ้นอยู่กับอะไร?

ตอบ : ขึ้นอยู่กับความสามารถ และสติปัญญา ของผู้นั้น.

ของผู้นั้น; นั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งหรืออย่างหนึ่งในหลาย ๆ อย่าง ฉะนั้นขอให้มองให้ดี เต็มวันนี้ก็ไม่ว่าอะไรหรอก เพราะว่าเราไม่เคยมองไม่เคยสนใจจะมองและไม่เคยรู้เรื่องราวประยุกต์ด้วยซ้ำไป; แต่ว่าต่อไปนี่เราจะต้องรู้แล้ว เราจะต้องรู้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เราจึงพยายามสังเกตดูให้ละเอียด. อย่าได้ทำอะไรหยาบ ๆ มองอะไรหยาบ ๆ คิดหยาบ ๆ ตัดสินหยาบ ๆ เลย. ถ้ามองอย่างละเอียดก็เห็นได้เองแหละ มันมีหลายอย่าง เราคงไม่สามารถเอามาพูดให้หมดสิ้นได้. ถ้าเราสามารถ

มองเห็นและเอามาพูดให้หมดสิ้นได้ แล้วเราคงจะเก่งกว่านี้. เดียวนี้เรายังเก่งเพียงเท่านี้. เราก็พูดตามที่เราจะมองเห็นกันก็จะได้มั้ง.

ความที่จะเป็นไปได้หรือเป็นไปได้ ชั้นแรกที่สุด มันก็จะขึ้นอยู่กับ **หลักวิชาหรือทฤษฎีนั้น ๆ** มันถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง; คือปฏิบัติได้หรือปฏิบัติไม่ได้นั่นเอง. ไอ้ทฤษฎีคือหลักหรือแนว หรือวิธี ในทางวิชาการที่เราจะเอามาใช้ปฏิบัติ, ถ้าทฤษฎีนั้นไม่ถูกต้องไม่ตรงตามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตาหรือไม่ตรงตามกฎของความสำเร็จอะไรก็ตาม มันก็เป็นทฤษฎีที่ปฏิบัติไม่ได้ คือจะให้ผลไม่ได้. ฉะนั้น ถ้าเราจะประยุกต์อะไร เราต้องมีทฤษฎีวิชาความรู้อะไรเกี่ยวกับเรื่องนั้นที่ถูกต้อง และเพียงพอเสียก่อน; คือมีหลักวิชาถูกต้องก่อน. แล้วเราก็ต้องมีอื่น ๆ ต่อไปอีก เช่นมี**สติปัญญา** มี**สมรรถนะ** ความสามารถอะไร ของผู้ปฏิบัติในที่เพียงพอด้วย หรือเหมาะสมด้วย. ไม่ใช่ว่ามีแต่ทฤษฎีถูกต้องแล้วมันจะเป็นไปได้; มันต้องมีผู้ปฏิบัติที่สามารถหรือถูกต้องด้วยเหมือนกัน. แล้วเท่าที่จะมองออกไปอีกสักชั้นหนึ่งก็คือว่า **สิ่งแวดล้อม**ทั้งหลาย คือปัจจัยทั้งหลาย ปัจจัยเครื่องเกื้อกูลทั้งหลาย **จะต้องถูกต้องและเพียงพอด้วย.**

สามอย่างนี้ก็คิดว่าพอ ที่การประยุกต์นั้น ๆ จะสำเร็จได้ : **หลักการถูกต้อง, บุคคลนั้นสามารถ, แล้วสิ่งแวดล้อม**ทั้งหลายต่าง ๆ ก็**ถูกต้อง** คือไม่เป็นอุปสรรคหรือถ้าเป็นอุปสรรค เขาก็แก้ไขได้ ก็เท่ากับไม่เป็นอุปสรรค. ปัจจัยที่จะแวดล้อมหรือจะส่งเสริม หรือจะเป็นรากฐาน หรือเป็นอะไรก็ตาม มันต้องถูกต้องกับเรื่องนี้ด้วย แล้วการประยุกต์นั้นก็จะเป็นไปได้; ถ้าตรงกันข้ามก็เป็นไปไม่ได้. **นี่เราควรจะดู ควรจะสังเกตให้รู้ว่า ความเป็นไปได้ หรือความเป็นไปไม่ได้มันเป็นอย่างไร? เรียกสั้น ๆ ว่า ฐานะ กับ อฐานะ : ฐานะคือ เป็นไปได้, อฐานะคือเป็นไปไม่ได้; นั้นมีอยู่**อย่างไรในการประยุกต์.

ฉะนั้น ใครต้องการจะประยุคต์อะไร ก็ขอให้คำนึงถึง ๓ ประการนี้เป็นเบื้องต้นก่อน : อยากรจะทำนา อยากรจะค้าขาย อยากรจะเป็นศิลปิน อยากรจะเป็น... กระทั่งอยากรจะมาบวชในพระพุทธศาสนา จะปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน ล้วนแต่เป็นเรื่องที่ต้องประยุคต์ทั้งนั้น; แล้วมันจะสำเร็จ หรือไม่สำเร็จมันก็อยู่ที่ปัจจัยเหล่านี้ คือ มีหลักวิชาสำหรับศึกษาเล่าเรียนเข้าใจถูกต้อง, แล้วตัวเองก็มีสมรรถนะคุณสมบัติเพียงพอ, แล้วสิ่งแวดล้อมทั้งหลายอันมากเพราะมันมีมาก ก็ถูกต้องคือเป็นไปในทางสนับสนุน. ฉะนั้นการที่จะเป็นไปได้หรือไม่เป็นไปได้ นี่เป็นสิ่งที่ต้องระวังในเบื้องต้น อย่านำได้ทำอย่างหลับตาตะบึงตะบันไป มันก็ไม่สำเร็จได้หรอก แม้ว่าจะมีการพูดถึงความเพียร มีการพูดถึงอะไรต่าง ๆ นั้นก็เป็นเรื่องปลีกย่อยไป. ส่วนสำคัญนี้มันจะต้องเป็นไปอย่างนี้ก่อน. เช่น พระพุทธวจนะทั้งหลายถูกต้องอยู่แล้ว; ที่นี้สัตว์เหล่านั้นก็เป็นเวไนยสัตว์พอที่จะเป็นไปได้อยู่แล้ว; แล้วสิ่งแวดล้อมทั้งหลายที่เขาได้เกิดมาอย่างนี้ ในสภาพอย่างนี้ ในบ้านเมืองอย่างนี้ ในอะไร ๆ อย่างนี้ เขาสามารถปฏิบัติตามพระพุทธวจนะนั้นได้; ที่นี้ปัจจัยปลีกย่อยทั้งหลาย เช่น สัทธา ความเพียร สติสัมปชัญญะอะไรก็ตาม มาทำหน้าที่ตามหน้าที่นั้น ๆ. นี้เรามองดูอย่างนี้พบความเป็นไปได้ หรือความเป็นไปไม่ได้ ในการประยุคต์นั้น ๆ.

๗. ระดับ-ชนิดของการประยุคต์ มีอยู่อย่างไร ?

อ้าว, ที่นี้ดูต่อไปอีก **ชนิดของการประยุคต์**. หรือจะเรียกว่าระดับก็ได้. ขอให้ทราบถ้าเราพูดว่าชนิด แล้วเราก็แยกออกเป็นชนิด ๆ เคียง ๆ กันไป เคียงข้างกันไปหลายชนิด. แต่ถ้าเราพูดว่าระดับ มันหมายความว่าสูงต่ำกว่ากัน ไม่อยู่ในระดับเดียวกัน มันมีหลายระดับ. เราจะดูการประยุคต์ในลักษณะของชนิดก็ได้ ใน

ลักษณะของระดับก็ได้. ในบางเรื่องเราดูได้พร้อมกันทั้งสองอย่าง ในสิ่งเดียวกัน. การประยุกต์ ถ้าจะดูในแง่ของชนิด จะมี ๒ ชนิด; คือ **ประยุกต์เพื่อผลโดยตรง** คือ ประยุกต์โดยตรง ตรงตามหลักพระธรรมที่วางไว้เพื่อสิ่งนั้น ๆ นี้เรียกว่าประยุกต์โดยตรง ตรงต่อความมุ่งหมายของหลักพระธรรมนั้น ๆ เพื่อมีผลในทางธรรม นี้เรียกว่าโดยตรง, **ที่นี้อันที่สองก็คือโดยอ้อม** : หลักที่มีไว้ในทางธรรมเพื่อผลทางธรรม เราดึงมาใช้ได้แม้เพื่อผลทางโลกหรือในกรณีของชาวโลก เช่นอริยมรรคมีองค์แปดนี้มันเพื่อนิพพานโดยตรง เราเอามาใช้เพื่อผลในโลกทางโลก นี้ก็เรียกว่าโดยอ้อม แล้วก็ใช้ได้เหมือนกัน. ธรรมะบางหมวดบางหมู่ใช้ได้เท่ากันเลยในทางโลกในทางธรรม แต่พระพุทธประสงค์ตรัสไว้ั้นเพื่อประโยชน์ทางธรรม แต่เผอิญเอามาใช้ในทางโลกได้เหมือนกันเท่ากัน แม้ว่าผลที่ได้จะไม่ใช่ออย่างเดียวกัน แต่มันเอามาใช้ได้เท่ากัน มีประสิทธิภาพเท่ากัน เช่นสติสัมปชัญญะอย่างนี้ เอามาใช้ได้ทางโลกเต็มที่เลย ซึ่งในทางธรรมเขาก็ต้องใช้เต็มที่. นี้เรียกว่า **ชนิดโดยตรง ชนิดโดยอ้อม**.

ที่นี้ถ้าจะพูดโดยระดับ มันก็มีระดับโลกต่ำๆ ระดับธรรมสูง ๆ; ใช้คำบาลีก็ว่า ระดับโลกียะ ระดับโลกุตตระ : *ประยุกต์ธรรมะในระดับโลกุตตระ ประยุกต์ธรรมะในระดับโลกียะ*. นี่มันคนละระดับ; แต่ถึงอย่างนั้นเราก็ยังมองเห็นว่าในบางอย่างบางประการ หลักธรรมะในสวนโลกุตตระ ก็ยังเอามาใช้ในเรื่องของโลกียะได้ แม้ว่ามันจะเป็นส่วนน้อย. ตรงนี้มันแบ่ง; แบ่งเขตกันตรงที่ว่าอย่างหนึ่งมันเพื่อตัวตน, อย่างหนึ่งมันเพื่อมิใช่ตัว มิใช่ตน คือเพื่อไม่มีตน มันก็จะตรงกันข้าม. แต่หลักธรรมะบางอย่างมันก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ในระหว่าง หรือว่าจะปิดฝั้นหรือน้อมไปทางโน้นบ้างก็ได้ ทางนี้บ้างก็ได้.

นี้เรียกว่า ระดับของการประยุกต์ : ประยุกต์ระดับต่ำ, ประยุกต์ระดับสูง;

ประยุกต์ตรง ๆ ลงไปตามความหมายเดิม, ประยุกต์อ้อมเอามาใช้ในอย่างอื่น. ทุกอย่างในโลกมันเป็นแบบนี้ : สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง อาจจะเอาไปใช้ในความมุ่งหมายอย่างอื่นก็ได้

ถาม : คุณยกตัวอย่างให้ฟังสักอย่างหนึ่งได้ไหมคุณทอง; สิ่งที่มีความมุ่งหมายอย่างหนึ่ง แล้วเอาไปใช้อีกอย่างหนึ่งเลย ซึ่งน่าหัวที่สุด เช่นอะไร ?

ตอบ : เช่นเรือ ที่เรามีไว้สำหรับที่จะขี่, แต่ว่าเราเอาบรรทุกของก็ได้.

ถาม : อย่างนั้นมันก็ยังคล้าย ๆ กัน มันไม่ถึงกับว่า เรียกว่าคนละอย่างเสียทีเดียว, มันเป็นคนส่งด้วยกัน. คุณประยูร ?

ตอบ : เป็นต้นว่า ขวาน เขาสร้างไว้สำหรับโค่นไม้ หรือแต่งไม้ แต่เอามาตีหัวมนุษย์.

ถาม : ใช้ได้, คนละอย่าง; คุณล้ำ?

ตอบ : ยกตัวอย่างเช่นเครื่องมือ เครื่องใช้ที่คนโบราณเขาพูดว่า ใช้งานผิดกันนี้ที่เขาพูดว่า “ใช้ผิดต่างขวาน ใช้กบาลต่างกระดัง”.

ถาม : ก็แสดงว่ามันใช้ผิดกัน ?

ตอบ : ครับใช้ผิดกัน, ของที่เอาไปใช้นั้นมันเสียด้วย.

แต่ถ้าว่าไม่ให้เสีย ใช้ประโยชน์ก็ได้ ก็ยังเรียกว่าประยุกต์ได้อยู่ คือไม่เสียประโยชน์. ถ้าไปใช้จนตรงกันข้ามจนกลายเป็นโทษเสียแล้วเราจะไม่รวมอยู่ในคำว่าประยุกต์. เอาเรือสำหรับขี่ไปบรรทุกของ ก็ยังเรียกว่าได้ประโยชน์ ยังพอจะเป็น

ประยุกต์ได้; แต่ว่าถ้าเอาขวานไปฟันคน อย่างนี้มันก็ไม่ใช่ประยุกต์ ตามความมุ่งหมายของขวาน เพราะว่ามันไปทำให้เกิดโทษเสียแล้ว. ที่สอบถามอย่างนี้ หรือกะเกณฑ์ให้ตอบคำถามนี้ อย่าเห็นว่าเป็นเรื่องเสียเวลานำรำคาญ เพราะมันพิศูจน์อยู่แล้วว่าเราไม่เคยคิดใช่ไหม; ก็ต้องทำในสิ่งที่เราไม่เคยคิด เราไม่เคยทำ. บางคนอาจคิดว่า นี่เสียเวลา รำคาญ; นั่นมันคือคนโง่ ที่ไม่ชอบคิด ไม่เคยคิด มันจึงมองไม่เห็น ฉะนั้น จึงต้องรำคาญบ้าง ทนรำคาญบ้างเพื่อให้เกิดความคิด และคิดเรื่อย ๆ ไปจนเห็น.

ถาม : ข้ามมีไว้สำหรับทำอะไร คุณทอง ?

ตอบ : มีไว้สำหรับรับประทานครับ.

ถาม : มีไว้สำหรับรับประทาน, เอาติดกระดาดได้ไหม ?

ตอบ : ได้ครับ.

ถาม : แล้วอย่างเดียวกันไหม ?

ตอบ : คนละอย่างครับ.

ถาม : มันคนละอย่าง, แต่มันก็ไม่ได้ให้โทษใช่ไหม ?

ตอบ : ครับ.

มันต้องไม่ให้โทษ. นี่คือเราประยุกต์ได้ : เอาข้าวสำหรับกินไปใช้ติดกระดาด หรือไปใช้ทำอย่างอื่นที่ไม่ให้โทษกับใคร. มันก็ยังมีอยู่อีกหลายอย่าง

ฉะนั้น ต้องรู้จักประยุกต์ให้มากกว่าที่รู้ ๆ กันอยู่ก็แล้วกัน; ถ้ามันเป็นประโยชน์ก็เป็นอันว่าใช้ได้. อย่างนี้ก็เรียกว่าโดยอ้อม เพราะข้าวเขามีไว้กิน ไม่ได้มีไว้ติดกระดาด แต่ถ้าติดกระดาดก็ได้เหมือนกัน. ยังทำอย่างอื่นได้อีกมาก.

ถาม : คุณประยูรเป็นหมอ, เอาข้าวสูกใช้ทำอะไรได้อีก?... นี่ก็ไม่ออก, คุณเป็นหมอนึกในทางหมอซิ.

ตอบ : ผมเห็นข้าวสูก ใช้เป็นอาหารอย่างเดียวครับ.

เมื่อเด็ก ๆ อาตมาเป็นผี มีคนเอามาดพอกที่ผี แล้วปล่อยให้แห้ง มีรูตรงกลางมันรีดหนองออกมา; ข้าวสูกกลายเป็น มีสขิค่อนอินทรมัน (คำนี้ฟังไม่ค่อยชัด). นี่คุณเป็นหมอสบายใหม่เกินไป คุณจึงไม่รู้เรื่องใช้ข้าวสูกเป็นวิธีบำบัดโรคอย่างนี้. นี่เป็นตัวอย่างเท่านั้น ยังมีอีกมาก.

ฉะนั้นขอให้ทุกคนสนใจกับคำว่าประยุกต์; แล้วมองดูให้รอบคอบในทุกแง่ทุกมุม ของคำว่าประยุกต์ : คำว่าประยุกต์คือทำอะไร ? สิ่งที่ต้องประยุกต์คืออะไร ? วิธีการประยุกต์นั้นมันคือมีวิธีทำอะไร ? ประโยชน์ของการประยุกต์มันมีอะไร ? ความจำเป็นที่ต้องประยุกต์มันมีมากน้อยเท่าไร ? ความเป็นไปได้หรือความเป็นไม่ได้มันมีอยู่อย่างไร ? ระดับหรือชนิดของมันมีอยู่อย่างไร ? นี่เป็นเพียงหัวข้อที่จะต้องพิจารณาในขั้นแรก อย่างคร่าว ๆ เพราะว่าเราไม่อาจจะพูดครั้งเดียวให้ละเอียดได้ นี่ก็พูดโดยหัวข้อคร่าว ๆ กันที่ก่อน.

.....

คำแปลความหมายของโพธิปักขิยธรรมประยุกต์.

ถาม : ที่นี้ก็มาถึงตัวเรื่องที่จะพูด ตามหัวข้อว่า **โพธิปักขิยธรรมประยุกต์**. คุณลองเดาทั้งที่ไม่เคยเรียนบาลีชิว่อย่างไร คุณทอง : เชื่อว่าคุณไม่เคยเรียนบาลี, แล้วก็บอกให้คุณเดาความหมายของคำว่า โพธิปักขิยธรรมประยุกต์?

ตอบ : แม้รู้ศัพท์แล้วก็ยังไม่ออกครับ.

ถาม : คุณประยูร บอกความหมายของโพธิปักขิยธรรมประยุกต์มาดูซิ ?

ตอบ : คงจะหมายถึงว่านำเอาธรรมะที่สำเร็จ ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ เอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ครับ, มาจากโพธิ กับ ปักขิยะ.

นั่นแหละถูกแล้ว, แต่ว่าพูดไม่ถูก; คือเอาธรรมะทางฝ่ายพระศาสนาโดยตรง ที่เรียกว่า **โพธิปักขิยธรรม**, ออกชื่อด้วยความเคารพ นั้นต้องออกชื่อว่าพระโพธิปักขิยธรรม; พอได้ยินใครออกชื่ออย่างนี้ต้องยกมือไหว้ท่วมหัวด้วยมันศักดิ์สิทธิ์ถึงขนาดนั้น. **โพธิปักขิยธรรมนี้ จะนำมาประยุกต์ ให้สำเร็จประโยชน์ตามความมุ่งหมายของโพธิปักขิยธรรม.**

ถาม : คำว่า “ประยุกต์” เราเข้าใจแล้ว, คำว่า “ธรรมประยุกต์” ก็ควรเข้าใจด้วยคือเอาธรรมะมาประยุกต์. เดียวนี้เราเอาธรรมะที่มีชื่อว่า **โพธิปักขิยะ** มาประยุกต์; ก็เหลืออยู่แต่ว่า **โพธิปักขิยะ** แปลว่าอะไร ? สอนบาลีกันสักนิดหนึ่งก็ตีเหมือนกันมันก็คุ้มค่าเวลา คุณประยูรแปลว่าอะไร โพธิปักขิยะ ?

ตอบ : ผมคงแปลได้แต่คำว่าโพธิ แปลว่าปัญญาหรือรู้แจ้งครับ; แต่ปักขิยะนี้นึกไม่ออกเลย.

โพธิปักขิยธรรมประยุกต์

ถาม : คุณทอง ?

ตอบ : ผมแปลไม่ออกครับ.

ถาม : คุณล้ำ ?

ตอบ : ผมก็แปลไม่ออกครับ.

ก็แปลว่า เราไม่สนใจคำสำคัญที่สุดที่ปุण्या ตายาย ของเราเคยเทศน์บูชา ยกมือไหว้ท่วมหัวท่วมตา เมื่อได้ยินคำ ๆ นี้ ว่า โพธิปักขิยธรรม. “โพธิ” ก็โพธิถูกแล้ว แปลว่าความรู้ซึ่งหมายถึงรู้ถูก. ที่นี้ “ปักขะ”, ถ้าเป็นไทย เป็นไทยที่เขายืมมาจากภาษาอื่นก็คือ ปักขะ, ปักขะ สอบอ, ปักขะนั้นคือปักขะ.

ถาม : ปักขะแปลว่าอะไร ? คุณทองต้องรู้เพราะว่าเป็นครู; กภาพปักข์ ศุกปักข์....

ตอบ : แปลว่า ภาค ครับ.

ไม่ตรงนัก คือถูกบ้างเท่านั้น, แปลว่าภาคตรงบ้าง ไม่ตรงหมด; นั้นแปลว่าฝ่าย. คำว่าปักข์; ปกข บาลี, ปกข สันสกฤต, ปักข์ที่เป็นไทย; นี้แปลว่าฝ่าย. พระจันทร์ในศุกรปักข์ ก็คือว่า เมื่อเดือนหงาย กภาพปักข์ คือเมื่อเดือนมืด. “ปักขะ” แปลว่าฝ่าย. ที่นี้ “อียะ” นี้คุณต้องไม่รู้แน่, เพราะมันไม่ใช่ศัพท์ มันเป็นปัจจัยในไวยากรณ์. “อียะ” นั้น แปลว่า ประกอบด้วย หรือมีอยู่ หรือเป็นไปกับหรือแล้วแต่จะแปล. ปักขิยะก็แปลว่า เป็นไปในฝ่าย; โพธิปักขิยะ ก็แปลว่า เป็นไปในฝ่ายโพธิ. คนที่เขาเคยเรียนนักธรรม เขาเคยเรียนคำที่เขาแปลให้แล้วว่า เป็นฝักฝ่ายแห่งโพธิ.

ถาม : ธรรมที่เป็นฝักฝ่ายแห่งโพธิ มันเป็นไปเพื่ออะไร ? ใจความสั้น ๆ เป็นไปเพื่ออะไร คุณประยูร ?

ตอบ : เป็นไปเพื่อการตรัสรู้ เพื่อความพ้นทุกข์ครับ.

ถาม : เพื่อตรัสรู้; โภธิแปลว่ารู้หรือตรัสรู้, โภธิปักขิยะ -เป็นไปเพื่อการตรัสรู้. ที่นี้ คาคคเนเอาเองว่าถ้าไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ คือตรงกันข้าม มันจะเป็นไปเพื่ออะไร ?

ตอบ : ก็เป็นไปเพื่อความไม่รู้, อวิชชา.

“เป็นไปเพื่อไม่รู้” ก็ยังไม่ถูกนัก; เพราะเดี๋ยวนี้เราก็มารู้อยู่แล้ว มันต้องเป็นไปมากกว่านั้นซี้. ต้องเป็นไปมากกว่านั้น: “ถ้าไม่เป็นไปเพื่อโพธิ มันก็ต้องเป็นไปเพื่อกิเลส” ว่าอย่างนี้, เป็นไปเพื่อกิเลส. เขาใช้คำคู่กันหมายถึงกิเลส คือมิด คือสกปรก. โภธิปักขิยธรรม เป็นไปเพื่อโพธิ; แต่ที่ตรงกันข้ามไม่ได้ตรัสไว้ ไม่ได้มีคำเรียกว่า อโพธิปักขิยธรรม นี้ก็ไม่เคยมี. รวมความว่า **ธรรมะอะไรก็ตาม ถ้าเป็นไปเพื่อฝ่ายโพธิแล้ว ก็เรียกว่า โภธิปักขิยธรรม.**

ถาม : จะถามปัญหาที่ไม่น่าถามให้เสียเวลา ! แต่เพราะเชื่อว่าคุณอาจจะไม่เคยสนใจก็ได้ คือจะถามว่า โภธิปักขิยธรรมนี้มีอะไรบ้าง ?

ตอบ : มีหลายอย่างครับ, เป็นต้นว่า มรรคมีองค์ ๘ โภชณงค์ ๗ พละ ๕ อินทรีย์ ๕ อิทธิบาท ๔ แล้วยังนึกไม่ค่อยทันครับ.

ถาม : เอ้าคุณทอง ?

ตอบ : นึกไม่ออกครับ.

ถาม : คุณล้ำ ?

ตอบ : ผมก็ยังไม่ถูกครับ.

เพราะไม่เคยสนใจมาก่อน. เดี่ยวนี้อาตมา เอามาบังคับให้สนใจ เอามาพูดทรมานใจกันเล่น. รู้ว่าเราหลายคนไม่อยากจะฟัง มันไม่ชวนฟัง; เอามาบังคับกันเล่น เอามาบังคับน้ำใจกันเล่น **เพื่อให้สนใจสิ่งที่ควรจะต้องรู้อย่างยิ่ง จำเป็นอย่างยิ่ง และต้องประยุกต์ด้วย;** ฉะนั้น ต้องรู้กันเสียก่อนจึงจะประยุกต์ได้.

ที่ว่านั้นถูกแล้ว แต่คุณว่าไปจากข้างล่าง คือว่าทวนเกร็ด. มรรคมืองค์ ๘ แล้วโพชฌงค์ ๗ พละ ๕ อินทรีย์ ๕ อิทธิบาท ๔ สัมมัปปธาน ๔ สติปัฏฐาน ๔; ธรรมดาเขาไม่ว่ากันอย่างนั้น เขาจะว่ามาจากข้างบน คือว่าจากที่ ๔, ๔, ๔, แล้วมา ๕, ๕, ๗, ๘; ก็เลย สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมืองค์ ๘. เดี่ยวนี้มาถึงเวลาแล้วที่คุณต้องไปซื้อหนังสือ นวโกวาท มาคนละเล่ม, ถึงเวลาแล้วเดี๋ยวนี้. ถ้าไม่ซื้อแล้วก็จะลำบากเอง ไปซื้อหนังสือ นวโกวาท มาคนละเล่ม; แล้วต่อไปเราก็จะพูดเรื่องที่ต้องอาศัยหนังสือเล่มนี้กัน เรื่อย ๆ ไป.

ถาม : สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมืองค์ ๘; รวมกันเป็นเท่าไร?

ตอบ : ๓๙ ครับ.

ถาม : คุณทอง ?

ตอบ : ผมไม่ทราบครับ นีกรวมว่าเท่าไรไม่ทันครับ.

ถาม : คุณล้ำละ?

ตอบ : ผมจำคร่าว ๆ ว่า ๓๙ เหมือนกันครับ.

ถาม : ๓๐ เท่าไรนะ?

ตอบ : ๓๙ ครั้ง.

ตอบว่า ๓๙ นั้นมันเสียเกียรติ ของพุทธบริษัทไว้! โพธิปักขิยธรรมไม่รู้ว่าเท่าไร? ก็บอกให้แล้วก็ยังรวมเลขผิด. ก็พูด : ๔, ๔, ๔, ๕, ๕, ๗, ๘; รวมเป็นเท่าไร คุณทองเป็นครู? ๔, ๔, ๔, ๕, ๕, ๗, ๘, ... = ๓๗ ประการ. โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ.

เอากันแต่ชื่อก่อน :- หมวดที่ ๑ สติปัญญา - การทำสติให้สมบูรณ์ มีอยู่ ๔ วิธี ทำสติให้สมบูรณ์มีอยู่ ๔ วิธี. หมวดที่ ๒ สัมมัปปธาน - ทำความเพียรให้สมบูรณ์ มีอยู่ ๔ วิธี. หมวดที่ ๓ ทำกำลังแห่งความสำเร็จให้บริบูรณ์ ทำพลังงานแห่งความสำเร็จให้บริบูรณ์ ก็มีอยู่ ๔ อย่าง เรียกว่า อิทธิบาท; อิทธิแปลว่าฤทธิ์, บาท แปลว่าที่ตั้ง, อิทธิบาท แปลว่า ที่ตั้งแห่งฤทธิ์, ฤทธิ์ แปลว่าความสำเร็จ; ที่ตั้งแห่งความสำเร็จมีอยู่ ๔ ข้อ. ที่นี้หมวดที่ ๔-ที่ ๕ : อินทรีย์ ๕, พละ ๕; ชื่อเหมือนกันแต่เล็งหน้าที่คนละอย่าง : อินทรีย์ ๕ ธรรมะที่มองดูในแง่เป็นใหญ่เป็นโต มีฤทธิ์มีเดช ก็เรียกว่าอินทรีย์ และมี ๕ อย่าง; ที่นี้พละ ๕ ด้วธรรมะมีชื่อเดียวกันเหมือนกันกับอินทรีย์ ๕ นั้นแหละ แต่มองในแง่เป็นธรรมะที่มีกำลัง หรือธรรมะเป็นกำลัง มีอยู่ ๕ เหมือนกัน. หมวดที่ ๖ โพชฌงค์ ๗ - องค์แห่งการตรัสรู้, องค์แห่งโพธิ์นั้นแหละ; โพชฌงค์ ก็คือโพธิ, องค์แห่งโพธิ, องค์แห่งโพชฌงค์ องค์แห่งโพชณะ, องค์แห่งความตื่นนอน, ก็มีอยู่ ๗. หมวดที่ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘.

ถาม : สำหรับโพชฌงค์ ๗ นี้เคยเอามาพูด มาอธิบายหลายครั้งแล้ว ว่าให้นำไปประยุกต์ใช้ ในทุกกรณีแห่งการทำงาน ที่บ้านที่เรือน ไม่ใช่เฉพาะไป

พระนิพพานอย่างเดียว, เราจะพูดกันโดยรายละเอียดวันหลัง วันนี้ พูดแต่หัวข้อ หรือว่าคุณประยูรจำได้แล้ว ว่าโพชฌงค์ ๗ นั้นมีอะไรบ้าง ?

ตอบ : โพชฌงค์ ๗ มี สติ ธรรมวิจย วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา ครับ.

ถาม : ถ้าคนไหนยังจำไม่ได้รีบไปท่องจำมาเสีย, วันหน้าเราจะพูดกันถึงเรื่องนี้. ที่นี้มรรคมืองค์ ๘ คืออะไรคุณทอง ?

ตอบ : ผมยังจำไม่ได้ครับ.

ถาม : องค์ประกอบที่จะให้สำเร็จ หนทางไปสู่พระนิพพาน เขาเรียกว่าองค์แห่งมรรค มรรคมืองค์ ๘, นี่เป็นตัวสำคัญ เป็นหมวดที่สำคัญ. คุณประยูรจำได้ไหมมรรคมืองค์ ๘ ?

ตอบ : มีสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ครับ.

ถาม : ทுகบทของโพธิปักขิยธรรม ขอให้ท่องเล่นบ่อย ๆ ทุกวัน ทุกคืน แทนร้องเพลง. เรื่องเกี่ยวกับมรรคมืองค์ ๘ นี้ คนทั่วไปโดยมากใช้คำพูดผิด ๆ มาเรียกธรรมะหมวดนี้อยู่เสมอ ๆ; คำพูดผิด ๆ นั้นคือคำว่าอะไร ?

ตอบ : เรียกว่ามรรค ๘ ครับ.

นี่ให้ทุกคนช่วยจำไว้ด้วย ว่าถ้าเรียกว่ามรรค ๘ นั้นมันผิด ต้องเรียกว่ามรรคมืองค์ ๘; คือมรรคนั้นมันมีเดียวหรือหนึ่ง แต่แล้วมันมีองค์ประกอบหรือส่วนประกอบของมัน ๘. ฉะนั้น อย่าได้เรียกว่ามรรค ๘ เลย ให้เรียกว่ามรรคมืองค์ ๘ ก็จะไม่เสียที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ในวันนี้ ในเมืองไทยปัจจุบันนี้ที่ถือว่ามีพุทธศาสนา

เจริญ. ถ้าพุทธบริษัทคนไทย ยังเรียกมรรคมืองค์ ๘ ผิด เป็นมรรค ๘ อย่างนี้มัน ขายหน้า. ฉะนั้น ลูกเล็กเด็กแดงทั้งหลายก็เหมือนกันแหละ ช่วยจำคำสำคัญที่สุด คำนี้ไว้ด้วยว่า ต้องเรียกว่า **มรรคมืองค์ ๘**; อย่าเรียกว่ามรรค ๘ เป็นอันขาด อย่า ไปตามพระเถรที่เป็นคนมักง่าย ที่ชอบเรียกผิด ๆ ว่ามรรค ๘ อยู่เสมอ; แม้จะเป็น พระเป็นเณรอย่าไปตามมัน; เรียกให้ถูกต้องตามพระพุทธวัจนะ ตามพระบาลี ว่า **มรรคมืองค์ ๘** เสมอ.

๔,๔,๔,๕,๕,๗,๘, ไม่ได้ออกเบอร์; แต่บอกให้รู้ว่า เอาไปท่องไว้ให้ ชื่นใจ เพราะเป็นเรื่องสำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา เป็นโพธิปักขิยธรรม คือสิ่งที่ เป็นไปแต่ในฝ่ายโพธิเท่านั้น. วันต่อไปเราก็จะพูดถึงเรื่องนี้โดยละเอียด จนกว่าจะ เอา ๓๗ อย่างนี้มาประยุกต์ให้ได้.

เดี๋ยวนี้ก็พอสมควรแก่เวลาแล้ว ก็ขอให้สรุปความที่ได้พูดในวันนี้ ให้ได้ ใจความไปทุก ๆ คน. ต้องพูดเรื่องนี้ เพราะเดี๋ยวนี้มันไม่ค่อยจะมีการประยุกต์พระ พุทธศาสนา พระศาสนาจะเป็นหมัน เราไม่เจริญในคลองของพระศาสนาของสมเด็จพระ บรมศาสดา; จงมาสนใจในคำว่าประยุกต์กันเถิด คือถูกกระทำครบถ้วนแล้ว นั้นแหละเรียกว่า ประยุกต์ : ครบถ้วนแล้วก็ถูกต้อง ตามที่มันจะได้ผลตามที่ควร จะทำ, แล้วก็ตรงตามเจตนารมณ์ของธรรมะนั้น ๆ. **ประยุกต์ปริยัติให้เป็นปฏิเวธ ด้วยการปฏิบัติ** ก็จะได้ผลอย่างน่าประหลาดมหัศจรรย์; คือแปลงสิ่งที่ไม่มีความหมาย เป็นสิ่งที่มีค่า โดยถือว่า ร่างกายเนื้อหนังธรรมดานี้ ไม่มีค่าอะไร สกปรกเนาเหม็น, แต่ถ้าเอาธรรมมาประยุกต์แล้ว ร่างกายนี่จะเป็นที่ตั้งแห่งมรรค ผล นิพพาน. ดูอันสงส์การประยุกต์ซิ ถ้าไม่ประยุกต์แล้วมันก็เป็นหมันหมด เหมือนกับมีเรือแจว ไม่เป็น มีไม้ซี้ไม้ไม่เป็น อย่างนี้เป็นต้น; นี่เราจึงจำเป็นต้องประยุกต์สิ่งที่เรามีอยู่

หรือเป็นอยู่ คือร่างกายนี้ให้ดี : ให้มีหลักวิชาที่ถูกต้อง ให้มีความสามารถที่เพียงพอท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่เป็นปัจจัยเกื้อกูล; แล้วจะสามารถประยุกต์ได้ทุกระดับ, เป็นไปเพื่อโพธิในที่สุด.

ขอยุติการบรรยายวันนี้ไว้เพียงเท่านี้ เป็นโอกาสแก่พระสงฆ์ท่านจะได้ สวดบทสาธยายพระพุทธวณะ ที่เป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจให้คนมีกำลังในการปฏิบัติ พระพุทธศาสนาสืบต่อไป.*

*บทสวดสาธยายพระพุทธวณะ ในตอนท้ายแห่งการจบการบรรยายแต่ละครั้ง มีชื่อว่า **ธัมมปัททสนปาฐะ**, ได้นำมาใส่ไว้ท้ายเล่มหนังสือนี้ด้วยแล้ว.

โพธิปักขิยธรรมประยุกต์

- ๒ -

หินโค้ง ๑ พ.ศ. ๑๙

สติปัฏฐาน : โพธิปักขิยธรรมหมวดต้น.

[: โพธิปักขิยธรรมหมวดแรก เรื่องเกี่ยวกับการตั้งสติไว้อย่างถูกต้อง ครบถ้วน จนประสบผลสำเร็จ.]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๒ ในวันนั้นนั้น
อาตมาจะได้กล่าวถึงเรื่อง **โพธิปักขิยธรรมประยุกต์** ต่อไปตามเดิม, ในวันนี้จะได้
กล่าวโดยหัวข้อย่อยลงไป คือจะกล่าวด้วยเรื่อง **สติปัฏฐาน** ซึ่งจัดเป็น**โพธิปักขิย-**
ธรรมหมวดต้น. (ตอนท้ายบรรยายฝนตก จึงพูดได้เพียงหลักเกณฑ์ทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับสติ การตั้งสติ
ผลมีสติสมบูรณ์ อารมณ์แห่งสติ; ยังไม่ทันได้พูดถึงตัวสติปัฏฐานทั้ง ๔.)

[ปรารภและทบทวน ไปจนถึงหน้า ๔๘.]

ขอทบทวนความเข้าใจบางอย่าง สำหรับบางคนที่ยังไม่ได้ฟังมาตั้งแต่
แรก อาจจะไม่ใช่ใจก็ได้ : เราจะได้บรรยายหรือวินิจฉัยพิจารณากัน ถึงหมวดธรรม

ทั้งหลายอันชื่อว่าโพธิปักขิยธรรม, และบรรยายในลักษณะที่เรียกว่าประยุกต์ คือทำ ความเข้าใจกันจนกระทั่งนำไปปฏิบัติได้; ไม่ใช่พูดในรูปของการศึกษา รูปปรัชญา หรืออะไรทำนองนั้น ซึ่งไม่เป็นการประยุกต์.

การประยุกต์อย่างน้อยมี ๓ ระดับ.

ที่ว่า “ประยุกต์” นี้ มีอยู่อย่างน้อยก็ ๓ ระดับด้วยกัน คือ (๑) หลัก ธรรมนั้นกล่าวไว้สำหรับใคร ผู้ใดจะต้องปฏิบัติ, การประยุกต์ธรรมะเหล่านั้นก็ เป็นการประยุกต์ของบุคคลนั้น ต่อธรรมะนั้นโดยตรง; (๒) ที่นี้ก็ยังมีความหรือ หลักธรรมที่กล่าวไว้เป็นกลาง ๆ ในฐานะเป็นเครื่องมือ ใครจะเอาไปใช้ก็ได้ ในระดับ สูงก็ได้ ในระดับต่ำก็ได้, ธรรมะที่เป็นกลาง ๆ ประเภทนี้ เราก็ต้องสอดส่อง เลือकคัดเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ แก่การปฏิบัติของเราด้วย; (๓) ที่นี้มีธรรมะ อีกประเภทหนึ่ง ได้บัญญัติไว้ในระดับสูง ในชั้นโลกุตตระ เพื่อการบรรลุมรรคผล นิพพาน เพื่อความเป็นพระอรหันต์ โดยตรง, ธรรมะเหล่านี้ เรายังอาจจะนำ มาประยุกต์เพื่อใช้ในระดับธรรมดาสามัญได้ เพราะว่าธรรมะเหล่านี้ มีลักษณะ ที่กว้างหรือยืดหยุ่นได้ ใช้ปฏิบัติบรรลุนิพพานก็ได้ จะใช้ในการทำมาหากิน ของชาว บ้านอย่างนี้ก็ได้ เพียงแต่ไม่ถึงขนาดเดียวกันหรือระดับเดียวกัน แต่ก็เป็นธรรมะชื่อ เดียวกัน; ดังนี้. นี่คือลักษณะของการประยุกต์.

สรุปความอีกทีหนึ่งก็ว่า ประยุกต์ธรรม ที่กล่าวไว้เฉพาะบุคคลนั้น ๆ เรื่องนั้น ๆ ให้สำเร็จประโยชน์, น้อย่างหนึ่ง; ประยุกต์ธรรมที่กล่าวไว้กลาง ๆ ไม่ได้ เพื่ออะไรหรือใครโดยเฉพาะ นี้ก็เอามาใช้ให้ตรง ตามความต้องการของตน, นี้ก็อย่าง หนึ่ง; ที่นี้อีกอย่างหนึ่ง บัญญัติไว้ในระดับสูงสุดเพื่อไปนิพพาน, แต่เอามาดัดแปลง

ใช้ในระดับทั่วไป หรือระดับพื้นฐาน แม้แต่การทำมาหากิน อย่างนี้ก็ทำได้. ถ้าผู้ใด ประยุกต์ได้ในลักษณะทั้ง ๓ นี้ ก็เรียกว่าถึงที่สุดแห่งการประยุกต์.

สิ่งที่จะนำมาประยุกต์.

[: โภธิปักขิยธรรม, อริยสัจจ ๔.]

ที่นี้ก็มาถึงเรื่อง หรือ “**สิ่งที่จะประยุกต์**”. ข้อนี้ก็เป็นที่ทราบกันแล้วว่าเราจะประยุกต์ธรรมประเภทที่เรียกกันว่า **โภธิปักขิยธรรม** ที่แปลว่าธรรมเป็น **ฝักฝ่ายแห่งโพธิ**. เกี่ยวกับข้อนี้ก็อยากจะทำความเข้าใจ ให้เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้งด้วยเหมือนกัน คือว่าบรรดาธรรมทั้งหลายที่เป็นไปเพื่อดับทุกข์ แล้วก็ต้องเรียกว่าโภธิปักขิยธรรมได้ทั้งนั้น ไม่จำกัดหมวดไม่จำกัดรายการ; แต่เดี๋ยวนี้ท่านระบุไว้เฉพาะที่สำคัญ ๆ จึงได้เป็น ๗ หมวด หรือ ๓๗ รายการ. แต่ขอให้เข้าใจไว้เถอะว่า **ธรรมะเหล่านี้ที่อยู่ในรูปของการปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุโพธิ หรือบรรลุมรรคผลแล้ว เป็นโภธิปักขิยธรรมทั้งนั้น.**

ทีนี้ถ้าจะถามว่า ถ้าอย่างนั้นธรรมะทั้งหมดจะแบ่งกันอย่างไร ? หรือ ท่านได้แบ่งไว้อย่างไร ? เราอาจจะกล่าวได้ว่า **ธรรมะทั้งหมดนั้น ก็แบ่งได้ตามรูปแบบของสิ่งที่เรียกว่า อริยสัจจ นั้นเอง.** ในขั้นแรกก็แบ่งเป็น ๒ ฝ่าย คือ **ฝ่ายความทุกข์** และ **ฝ่ายดับทุกข์**. ทีนี้ฝ่ายความทุกข์นั้นก็ยังมีการแบ่งออกไปว่า อะไรเป็นความทุกข์ และอะไรเป็นเหตุให้เกิดทุกข์, หรือทำแล้วมันนำมาซึ่งความทุกข์ ? ก็เลยได้เป็นธรรมะ ๒ ฝ่าย หรือคู่หนึ่ง, แต่**เป็นไปในฝ่ายทุกข์**; ทีนี้ธรรมะฝ่ายดับทุกข์นั้น ก็มีธรรมะที่เป็นตัวความดับทุกข์โดยตรง หมวดหนึ่ง, แล้วก็ยังมีธรรมะที่ปฏิบัติแล้วจะนำมาซึ่งความดับทุกข์นั้นอีกหมวดหนึ่ง, มันก็เลยเป็นคู่หนึ่ง ที่**เป็นไปในฝ่ายดับทุกข์**. ใน ๔

อย่างนี้โพธิปักขิยธรรมอยู่ที่ตรงไหน ? ก็เห็นได้ชัดว่า **โพธิปักขิยธรรม อยู่ในคู่หลัง คือเรื่องดับทุกข์** แล้วก็อยู่อันหลังสุด คือการปฏิบัติเพื่อให้ถึงซึ่งความดับทุกข์นั้น. นี่คือโพธิปักขิยธรรม มีเนื้อที่อยู่ที่ตรงนี้ คือ ๑ ใน ๔ ส่วน.

ทบทวนอีกทีหนึ่งว่า เรื่องความทุกข์ นั้นพวกหนึ่งส่วนที่แรก; แล้วเหตุหรือการปฏิบัติเพื่อให้มันเกิดทุกข์ นั้นเป็นส่วนที่ ๒, ส่วนที่ ๒ นี้มันตรงกันข้ามกับโพธิปักขิยธรรม คือถ้าไปทำเข้าแล้วมันเกิดทุกข์หรือไม่เกิดโพธิ เพราะทำไปตามอวิชชา; ที่นี้ส่วนที่ ๓ เรื่องดับทุกข์ ก็คือนิพพาน โดยเฉพาะที่เรียกว่าดับทุกข์; แล้วส่วนที่ ๔ เป็นไปเพื่อให้บรรลุถึงนิพพาน, นี่คือโพธิปักขิยธรรม. ความทุกข์ตรงกันข้ามกับความดับทุกข์; ปฏิบัติให้เกิดทุกข์ ตรงกันข้ามกับปฏิบัติที่ดับทุกข์. โพธิปักขิยธรรมเป็นปฏิบัติที่ดับทุกข์ ซึ่งก็มีอยู่มากหมวดด้วยกัน. เรื่องของความทุกข์ นี้ก็มีหลายหมวด. เรื่องของเหตุให้เกิดทุกข์นั้น ก็มีหลายหมวด. เรื่องของความดับทุกข์ก็มีหลายหมวด. เรื่องปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์นี้ ก็มีหลายหมวด; เดียวนี้เราจะพูดกันเพียง ๗ หมวด ตามที่ท่านนิยมกล่าวไว้ในพระบาลี. ใน ๗ หมวดนี้ ก็เรียกว่า โพธิปักขิยธรรม ดังที่ได้ปรารภกันแล้วบ้าง บางอย่างในการบรรยายครั้งที่แล้วมา.

โพธิปักขิยธรรม แปลว่าธรรมที่เป็นฝักฝ่ายของโพธิ, โพธิ แปลว่า ความรู้ หรือสิ่งที่ตรงกันข้ามจากอวิชชาคือความไม่รู้. เรามีความรู้ด้วยกันทั้งนั้น แต่ระวังให้ดี คำพูดนี้มันกำกวม : **ต้องรู้ถูกต้อง ดับทุกข์ได้จึงจะเรียกว่าโพธิ,** ถ้ารู้ผิดดับทุกข์ไม่ได้ นี้ก็ไม่เรียกว่าโพธิ. ฉะนั้น เมื่อพูดว่า “ความรู้ ๆ” อย่างนี้แล้ว ก็ขอให้เข้าใจว่า หมายถึง “ความรู้ที่ถูกต้อง”, ไม่ใช่ความรู้ที่ผิด; ความรู้ที่ผิดไม่เรียกว่าความรู้ แต่คนก็ยังเรียกความรู้ คือความรู้ผิด. ยกตัวอย่างเหมือนกับว่า เงินดีกับเงินเก้;

ไอ้เงินแก่นั้นไม่ใช่เงิน แต่ทำไมไปเรียกว่าเงิน เพียงแต่เติมคำว่าเก้เข้าไป. เรื่องมันอย่างเดียวกันนี้แหละ : ความรู้ผิดนั้นมันไม่ใช่ความรู้ แต่ก็ต้องเรียกว่าความรู้ เพราะไม่รู้อะไรจะเรียกว่าอะไรดี; แต่บางทีเราเรียกว่าความรู้เฉย ๆ แล้วหมายถึงความรู้ที่ถูกต้องเท่านั้น. ฉะนั้น คำว่าโพรบักขิยนี้ก็หมายถึงความรู้ที่ถูกต้องโดยส่วนเดียว, ไม่เล็งถึงความรู้ที่ผิด หรือไม่ถูกต้อง.

ความหมาย - ประโยชน์ - คุณค่าของคำว่าโพรบักขิย.

ที่นี้ก็มาถึงความหมายของคำว่าโพรบักขิย, หรือประโยชน์ของสิ่งที่เรียกว่าโพรบักขิย หรือคุณค่าของโพรบักขิย. นี่ก็เป็นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจกันให้ดี.

ถาม : อยากจะขอร้องถามความเห็นของท่านว่า คนพวกไหนบ้าง ที่ไม่ต้องการโพรบักขิย คุณประยูร ?

ตอบ : คือคนพวกมิจฉาปฏิญญี.

ถาม : คนพวกมิจฉาปฏิญญีไม่ต้องการโพรบักขิย; แล้วคนที่นั่งอยู่ทั้งหมดนี้เป็นพวกไหน?

ตอบ : พวกสัมมาปฏิญญีครับ.

ถาม : ก็แปลว่า (: ทำให้เข้าใจความหมายว่า) โพรบักขิยนั้นต้องการทุกคนใช่ไหม? โพรบักขิยนั้นเป็นสิ่งที่ต้องการกันทุกคน ทุกระดับของบุคคล ใช่ไหม?*

ตอบ : ใช่ครับ.

* คำถามตรงนี้ ไม่พึงคิดว่าเป็นคำถามที่ไม่สอดคล้องกับคำถาม-ตอบบน ๆ; เป็นคำถามที่ต้องการชี้แนะให้ได้ว่า “โพรบักขิยต้องการกันทุกคน”. อีกอย่าง ผู้ที่นั่งร่วมฟังกันอยู่นั้น มีทั้งผู้เป็นสัมมาปฏิญญีแล้วก็มี จะเป็นก็มีกำลังเป็นก็มี และที่เป็นมิจฉาปฏิญญีทั้งอย่างเต็มที่ไม่เต็มทีก็มี (เช่นดังที่ผู้ตอบตอบยืนยันเป็นใจความอยู่ในการตอบ ๒ คำถามข้างแล้วนั้น เป็นต้น); แต่ต่างก็มา และมาฟังกันอยู่ ก็แสดงว่าต้องการโพรบักขิยกันทุกคน (และว่าตามจริงโดยธรรมชาติก็ต้องการโพรบักขิยกันทุกคน ดังเช่นคำถามที่ ๒ ที่ถัดต่อไปในหน้า๔๒ นั้น เป็นต้น) องค์บรรยายจึงตั้งคำถามเป็นใจความว่า “ก็แปลว่าทุกคนทุกระดับบุคคลต้องการโพรบักขิยใช่ไหม?” ดังนี้. หรือจะว่าเป็นการตั้งประเด็นคำถาม (คือข้อความสำคัญของเรื่องที่แยกหยิบขึ้นมาพิจารณาซักถาม) ขึ้นมาใหม่ก็ได้ ดังกล่าวแล้วข้างต้นเชิงอรรถนี้.

ถาม : คุณมองเห็นจริง ๆ หรือว่าคาดคะเนเอา ?

ตอบ : คือว่าตามปกติแล้ว ผู้ที่มีความคิดเห็นถูกต้อง ก็ต้องการครับ; ถ้าไม่มีความคิดเห็นถูกต้อง อย่างที่ผมได้กราบเรียนตอนแรกแล้วว่าพวกมิจฉาทิฎฐินั้นไม่ต้องการครับ.

ถาม : ว่าโดยเนื้อแท้ หรือโดยธรรมชาตินี้เล่า ?

ตอบ : แต่โดยธรรมชาติแล้ว ทุกคนต้องการครับ; เพราะมันต้องการที่จะดิรนไปสู่ความถูกต้องอยู่เสมอ.

ถาม : แล้วคนพวกไหนที่ไม่ต้องการ ? คนเป็นมิจฉาทิฎฐิก็ต้องการโพธิ์ไหม ?

ตอบ : เขาต้องการเหมือนกัน แต่เขาถูกปิดบังเสียจึงไปไม่ได้เลยเป็นมิจฉาทิฎฐิ.

ถาม : เพราะเขาไม่รู้จักว่าโพธิ์นั้นคืออะไร โดยถูกต้อง เขาก็คิดว่านั่นแหละโพธิ์. มิจฉาทิฎฐิของเขานั้นแหละ เขาคิดว่าเป็นโพธิ์ เขาไม่รู้จักโพธิ์อย่างอื่น. เขาถือว่า นั่นเป็นความฉลาดของเขาเป็นความลึกซึ้งทางสติปัญญาของเขา เขาบัญญัติไปต่าง ๆ ตามรูปแบบของมิจฉาทิฎฐิ. อย่างนี้คุณจะเรียกว่าโพธิ์อะไร ? เขาต้องเรียกว่าโพธิ์แก้ไขไหม ?

ตอบ : ใช่ครับ.

ถาม : เหมือนกับเราเรียกว่าเงินเก้, เราว่าเงินเก้; ฉะนั้นโพธิ์ของพวกมิจฉาทิฎฐิทั้งหลายก็ต้องเรียกว่าโพธิ์เก้, ซึ่งไม่ใช่โพธิ์นั่นเอง. ทีนี้ที่ว่าโพธิ์ที่ถูกต้องที่เป็นสิ่งให้สำเร็จประโยชน์อย่างถูกต้อง อย่างสุจริตนี้ มาดูกันเสียใหม่ให้ดีกว่า ใครบ้างที่ไม่ต้องการโพธิ์ ? ชาวนาต้องการโพธิ์ไหม ?

ตอบ : ต้องการครับ.

ถาม : ต้องการโพธิอะไรกัน ?

ตอบ : เพื่อเป็นต้นว่า ชาววันนี้ยังต้องการความสำเร็จในการทำงาน, แล้วก็ต้องต้องการความสงบทางจิตใจ; ก็เท่ากับต้องการโพธิเหมือนกัน.

ถาม : โภธิโดยตรงของชาวเขาก็คือทำนาให้ดีที่สุด โภธิอันดับแรกนะ. ที่นี้คนค้าขายต้องการโพธิใหม่ ?

ตอบ : คนค้าขายก็ต้องการให้ได้มีกำไร มีรายได้ในครอบครัว ก็ต้องการเหมือนกันครับ.

ต้องการความสามารถอย่างละเอียดลออสุขุม ที่จะให้การค้ามีกำไรถึงที่สุด; ความรู้นั้นเรียกว่าโพธิ และต้องเป็นไปถูกต้อง. ที่นี้ไม่ต้องพูดถึงคนที่สูงยิ่งขึ้นไปที่ต้องใช้สติปัญญามากขึ้นไป กระทั่งผู้ที่จะปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุนิพพานก็ล้วนแต่ต้องการโพธิ.

ถาม : สุนัขต้องการโพธิใหม่ ? คุณประยูรว่าอย่างไร ?

ตอบ : สุนัขนี้เป็นพวกที่มีจิตใจไม่สูง มีแค่สัญชาตญาณ; เพราะฉะนั้นจะเรียกว่าโพธิก็ไม่น่าจะเรียกครับ เพราะว่ามันเป็นเรื่องของจิตใจชั้นต่ำ ชั้นสัญชาตญาณครับ.

ถาม : ทำไมมันขุดดินได้ขุดดินเป็น หรือทำอะไรได้หลาย ๆ อย่าง, หรือมันฝึกหัดได้อย่างประหลาดที่สุด อย่างที่เขาใช้ประโยชน์อยู่ในปัจจุบันนี้. ความฉลาดส่วนนี้ของสุนัขนั้น เรียกว่าโพธิใหม่ ?

ตอบ : ถ้าแบบนั้น ก็ต้องเรียกเหมือนกัน, เรียกว่าโพธิได้เหมือนกันครับ.

ก็แปลว่า **สุนัขก็ต้องมีโพธิตามแบบของสุนัข**; แม้ความรู้ในระดับ สัตว์ชาติญาณก็ต้องเรียกว่าโพธิอย่างสัตว์ชาติญาณ; หรืออย่างน้อยที่สุดก็ต้องเรียกว่า **เมล็ดพืชแห่งโพธิ**, มันยังเป็นเมล็ดพืชพันธุ์ที่ยังไม่ได้เพาะไม่ได้ปลูก ซึ่งมันจะต้อง เบิกบานออกไป. นี่พวกที่เขามองลึกเขาก็มองไปในแง่ที่ว่า **บรรดาลิ่งที่มีชีวิตแล้ว จะต้องมีโพธิ หรือเนื้อแห่งโพธิ หรือเมล็ดพืชแห่งโพธิอยู่ด้วยกันทั้งนั้น.**

ถาม : คุณจะอธิบายได้ไหมว่า แม้แต่ต้นไม้มันก็มีโพธิ ?

ตอบ : ถ้าจะหมายถึง จิตขั้นนั้นเป็นโพธิ, ต้นไม้ก็ต้องมีโพธิด้วย ในแง่ที่ว่าต้นไม้ มันก็รู้จักมีจิตใจคิดนึกที่จะว่าอาหารอยู่ทางด้านไหน มันก็ยื่นรากไปหา ด้านนั้น, หรือว่าแสงแดดอยู่ด้านไหน ต้นไม้ก็พยายามที่จะแผ่กิ่งก้านไป รับแสงแดดเพื่อปรุงอาหารด้านนั้น, หรือแม้แต่ตอนหลังมีการทดสอบว่า ต้นไม้นี้เมื่อได้รับการโหดร้ายจากเจ้าของ เจ้าของไม่สนใจต้นไม้ มัน ยังแสดงอาการเหี่ยว แสดงการเสียใจหรือตกใจกลัวต่อผู้ดูแลต้นไม้ ก็ ยังได้. คือถ้าแบบนั้นต้นไม้ก็ควรจะมีโพธิด้วย.

เดี๋ยวนี้ ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ สามารถพิสูจน์ว่า ต้นไม้ก็มีความรู้สึก มีความรู้สึก ๒ อย่างที่เป็นหลักทั่วไป คือ **ยินดีหรือยินร้าย** คือชอบหรือไม่ชอบ; ฉะนั้น **ความรู้สึกทุกระดับต้องถือว่า อย่างน้อยก็เป็นพืชพันธุ์คือเป็นเนื้อแห่งโพธิ**; เลยทำให้พูดออกไปได้ว่า **บรรดาลิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายล้วนแต่ต้องมีโพธิไม่ระดับใดก็ระดับหนึ่ง**; เราควรจะสนใจสิ่งที่เรียกว่าโพธิ.

[“โพธิ” ในคำว่าโพธิปักขิยธรรม หมายถึงโพธิระดับสมบุรณ์ถึงขั้นตัดกิเลสได้.]

ถาม : ทีนี้เราจะดูกันต่อไปว่า เมื่อทุกอย่างมันมีโพธิเสียแล้ว เราจะต้องมีหน้าที่

อะไรที่จะไปชวนชวาย เพื่อโพธิ์อีกเล่า ? คือมีโพธิ์แล้วจะต้องชวนชวาย
หาโพธิ์อีกทำไม ? คุณประยูรว่าอย่างไร ?

ตอบ : ที่เราทำการชวนชวาย มิใช่ไปหาโพธิ์, แต่ชวนชวายเพื่อบำรุง หรือว่า
หา... ถ้าเป็นต้นไม้ก็หาปุ๋ยใส่ ...หาปุ๋ยใส่ให้โพธิ์ ให้มันเจริญงอกงาม
เท่านั้นเองครับ คือกั้นศัตรูมิให้ไปรบกวนโพธิ์.

นี้อาจจะมองเห็นลาง ๆ แล้วว่า คำว่า “โพธิ์” แห่งคำว่าโพธิ์ปักขิยธรรม
นี้มันหมายถึงอะไร : ธรรมเป็นฝักฝ้ายแห่งโพธิ์ในที่นี้ หมายถึงโพธิ์ในระดับสมบุรณ์นิมิกขาน
เต็มที ถึงกับตัดกิเลสได้ ถึงกับตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้. ที่สุดของโพธิ์ก็คือระดับที่ทำ
บุคคลให้เป็นพระพุทธเจ้าได้. ฉะนั้น โพธิ์ในคำว่าโพธิ์ปักขิยธรรมนั้นมันหมายถึงโพธิ์
ชนิดนั้น; แต่โดยเหตุที่เห็นว่า สัตว์ทั้งหลายต้องการจะไปให้ถึงที่สุดนั้นด้วยกันทั้งนั้น
จึงถือว่าเป็นที่ที่เขาปรารถนาจะไป เราจึงพูดขึ้นว่า ธรรมที่เป็นฝักฝ้ายแห่งโพธิ์ หรือ
กำลังเป็นโพธิ์อยู่, หรือจะช่วยให้ถึงซึ่งโพธิ์นั้นก็ตาม, เรียกว่าโพธิ์ปักขิยธรรมทั้งสิ้น.
แต่เดี๋ยวนี้เราจะระบุไปยังธรรมที่จะช่วยให้ถึงโพธิ์, ถ้าเป็นโพธิ์เสียแล้วก็ไม่มีปัญหา
สำหรับเราแล้ว. เดี่ยวนี้เรายังไม่ถึงโพธิ์ เราต้องการที่จะถึงซึ่งโพธิ์ เราจึงสนใจใน
ธรรมะประเภทที่จะช่วยให้ถึงโพธิ์นั้น; ธรรมเหล่านั้นเรียกว่า โพธิ์ปักขิยธรรม คือ
ธรรมเป็นฝักฝ้ายแห่งโพธิ์ เพื่อให้โพธิ์นั้นสูงยิ่งขึ้นไป ๆ ตามลำดับ จนกระทั่งถึงระดับ
สุดท้าย คือเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. เดี่ยวนี้เราไม่ได้ยกตัวถึงขนาดที่ว่าจะเป็น
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า; แต่เราต้องการสิ่งที่จะช่วยให้เราไปทางเดียวกันกับ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า, คือเพื่อจะดับทุกข์นั่นเอง.

สรุปความว่า สิ่งที่เรียกว่าโพธิ์นั้น จำเป็นแก่คนทุกระดับ ต้องมีตามสัก
ส่วนของตน ๆ. แม้แต่สุนัขมันก็มีส่วนแห่งโพธิ์ ในฐานะเป็นพืชหรือเป็นเชื้อแห่งโพธิ์

ก็มี ในฐานะเป็นความสามารถหรือความเป็นไปได้ในการที่จะได้รับการฝึกฝน จนเป็น
 สุนัขที่ฉลาดในหน้าที่การงานเกินกว่าสุนัขธรรมดา มากมายหลายเท่า; แต่ก็
 เท่ากับของคนนั้นไม่ได้ เพราะมันอยู่กับคนละระดับเหลือเกิน. เอาละ, เป็นอันว่า
 เรายุดิกันได้ว่า สิ่งที่เรียกว่าโพธินั้นมีไปสิ่งที่พึงรังเกียจ; แต่เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา
 สำหรับทุกคน, และเป็นสมบัติของทุกคนติดมาแล้วแต่กำเนิดโดยสัญชาตญาณและ
 โดยกรรมพันธุ์, หรืออะไรที่จะถ่ายทอดกันได้ ให้เป็นวิวัฒนาการยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

โพธิปักขิยธรรมมี ๓๗ อย่าง แบ่งเป็น ๗ หมวด.

ถาม : ทีนี้เมื่อเราตกลง หรือแน่ใจกันว่าเป็นสิ่งที่ควรสนใจและศึกษา เราก็จะหยิบ
 ขึ้นมาศึกษาสำหรับทำการประยุกต์. โพธิปักขิยธรรมที่ท่านยกขึ้นมา
 บัญญัติไว้มีกี่อย่าง ?

ตอบ : มี ๓๗ ครับ.

ถาม : วันก่อนเราเคยว่ามี ๓๙ ใช่ไหม ? ที่ว่าอย่างนั้นแสดงว่าไม่เคยสนใจ
 โพธิปักขิยธรรมมาก่อนเลย. ใน ๓๗ อย่างนี้ แบ่งเป็นกี่หมวด ?

ตอบ : แบ่งเป็น ๓ หมวด.

ถาม : เอ้า, อะไรบ้าง ลองว่าดู ที่ว่ามี ๓ หมวด ?

ตอบ : ๔ หมวดครับ; คือหมวด ๔ ก็มีสติปัญญา ๔ สัมมปปธาน ๔
 อิทธิบาท ๔; หมวด ๕ มี ๒ คือ อินทรีย์ ๕ พละ ๕; หมวด ๗ มี ๑ คือ
 โพชฌงค์ ๗; แล้วหมวด ๘ ก็คือ มรรคมงคล ๘ ครับ.

นั่นเป็นวิธีจัดหมวดตามแบบของคุณ; ก็ได้เหมือนกันเอาตัวเลขที่

เหมือน ๆ กันเป็นหมวดหนึ่ง. แต่การศึกษาในวัดหรือในคัมภีร์ทางศาสนานั้นเขาไม่จัดอย่างนั้น : หมวดหนึ่งเขาหมายความว่ามันเป็นกลุ่มหนึ่ง; เพราะฉะนั้นโภธิปักขิยธรรมมันจัดแบ่งได้เป็น ๗ หมวด คือสติปัญญา หมวดหนึ่ง มี ๔ อย่าง, สัมมัปธาน หมวดหนึ่งมี ๔ อย่าง, อิทธิบาท หมวดหนึ่ง มี ๔ อย่าง, อินทรีย์ หมวดหนึ่งมี ๕ อย่าง, พละหมวดหนึ่งมี ๕ อย่าง, โภชฌงค์ หมวดหนึ่ง มี ๗ อย่าง, มรรค หมวดหนึ่ง มี ๘ องค์ ; ก็เลยได้เป็น ๗ หมวด. การจำค่าของเรื่องราวที่เราจะศึกษาไว้ให้แม่นยำนี้มีประโยชน์; ขอช่วยจำไว้ด้วยว่ามีอยู่ ๗ หมวด รวมกันแล้ว ๓๗ อย่าง.

เราจะดูคร่าว ๆ กันเสียทีหนึ่งก่อนก็ได้ว่าใน ๗ หมวดนั้น หมวดไหนมันเรื่องอะไร ขอให้ฟังให้ดี :- หมวดแรกเรียกว่า สติปัญญา. หมวดนี้เป็นหมวดธรรมสำหรับการระลึก, หมวดธรรมที่พูดถึงการระลึก มีหน้าที่ที่จะระลึก; หมวดที่ ๒ สัมมัปธาน เป็นหมวดความเพียร คือความพากเพียรพยายาม; ที่นี้หมวดที่ ๓ อิทธิบาท นี่มันเรื่องฤทธิ์เรื่องเดช คือสิ่งที่ให้เกิดความสำเร็จอย่างยิ่งเหมือนกับมีฤทธิ์มีเดช คือหมวดนี้; หมวดที่ ๔ อินทรีย์นี่มันพวกหมวดที่เป็นใหญ่เป็นโต เป็นสิ่งที่มีอำนาจ; แล้วหมวดที่ ๕ พละ นี่หมายถึงสิ่งที่มันเป็นกำลัง เป็นพลังหรือเป็นตัวกำลัง; ที่นี้หมวดที่ ๖ โภชฌงค์ นี้พวกความรู้ เป็นเรื่องของความรู้; พอหมวดที่ ๗ คือมรรคนี้เป็นเรื่องของแนวทาง. รวมกันแล้วก็มีอยู่ ๗ เรื่อง : เรื่องความระลึก, เรื่องความเพียร, เรื่องฤทธิ์เดช, เรื่องความใหญ่ยิ่ง, เรื่องกำลัง, เรื่องความรู้, เรื่องหนทาง. ๗ หมวดมีรายการได้ ๓๗ รายการ; ทุกหมวดเป็นโภธิปักขิยธรรมอยู่ในตัว. หรือจะเรียกว่าทุกข้อใน ๓๗ ข้อนั้น ก็เป็นโภธิปักขิยธรรมอยู่ในตัว; แต่ถ้ามาไม่ครบแล้วมันไม่สมบูรณ์ มันไม่สำเร็จประโยชน์ เพราะฉะนั้นต้องเอามาให้ครบ. แล้วธรรมะเรียกชื่ออย่างเดียวกัน ยังทำหน้าที่ต่างกันอย่างนี้เขาก็นับเป็น ๒ อย่าง หรือก็อย่างแล้วแต่ว่ามันทำหน้าที่ก็อย่าง; เช่น ความเพียรอย่างนี้ ไปอยู่ในหมวดปธานก็มี, ไป

อยู่ในหมวดกำลังก็มี, ไปอยู่ในหมวดอินทรีย์ก็มี, ไปอยู่ในหมวดโพชฌงค์ ก็มี, ไปอยู่ในหมวดมรรคมืดแปดก็มี. แม้จะเรียกว่าความเพียรอย่างเดียวกัน มันทำหน้าที่ต่างกัน. ฉะนั้น การนับจำนวน ๓๗ นี้มีเหตุผล เพราะว่าเขาลี้ถึงหน้าที่ที่มันกระทำต่างกัน แม้ชื่อเดียวกัน. ถ้าเราไปนับเอาแต่ชื่ออย่าให้ซ้ำกันแล้ว มันก็ไม่ถึง ๓๗ มันจะลดลงมาก ขอให้เข้าใจไว้อย่างนี้ก่อน.

.....

[เริ่มบรรยาย ตามหัวข้อบรรยายครั้งนี้.]

การนำสติปัฏฐานมาประยุกต์ในชีวิต.

[: ทำให้มีสติสมบูรณ์ขึ้นมา ๕ ลักษณะ และทำให้เกิดผลเป็นความปลอดภัย ๓.]

ที่นี้เราจะทำการศึกษาแบบประยุกต์ คือเอามาใช้เป็นประโยชน์ให้ได้ สำหรับหมวดที่ ๑.

ถาม : หมวดที่ ๑ เรียกว่าอะไร คุณประยูร ?

ตอบ : เรียกว่าสติปัฏฐาน ๔ ครับ.

ถาม : เรียกว่าสติปัฏฐาน ๔. สติปัฏฐาน แปลว่าอะไร ?

ตอบ : สติปัฏฐานแปลว่า มีสติเป็นประธานครับ.

ถาม : คุณล้ำ สติปัฏฐานแปลว่าอะไร ?

ตอบ : สติปัฏฐาน คือความระลึกได้ ๔ เป็นพื้นฐานครับ.

ทั้ง ๒ คนเป็นศิษย์วัดที่ไม่ค่อยสนใจภาษาบาลี. นี้จะแกลังถามดูเท่านั้นแหละ ก็ถามแทนเพื่อจะรู้ถึงคนอื่น ๆ ที่นั่งฟังอยู่ด้วย. ซึ่งเชื่อว่าแม้คนอื่น ๆ ก็คงตอบอย่างเดียวกัน; ฉะนั้น เรามาทำความเข้าใจกันเสียดีกว่า. สติก็คือสติ, ปฏฐานนั้นก็แปลว่า ที่ตั้งอย่างที่มีนุกที่ มีนุกต้องหรือมีนุกที่. ที่นี้การตั้งไว้อย่างถูกต้องถูกที่ เหมาะสมแห่งสติ คือการตั้งสติไว้อย่างถูกต้องเหมาะสม เขาเรียกว่าสติปัฏฐาน. มันเป็นความหมายกว้างนะ แล้วแต่ว่าคนนั้นมีเรื่องอะไรที่จะต้องตั้งสติ, ตั้งสติอย่างไรจึงจะสำเร็จประโยชน์ในเรื่องนั้น ๆ; แต่ส่วนใหญ่ท่านจะกล่าวไว้ในรูปเรื่องชั้นสูง คือเพื่อจะบรรลุมรรคผลนิพพาน จึงวางรูปแบบของสติปัฏฐานไว้ในลักษณะอย่างนั้น. เดียวเราก็จะมองให้เห็นว่าเราจะดึงเอามาใช้ได้อย่างไร สำหรับคำว่าสติหรือสติปัฏฐานก็ตาม.

๑. ความสมบูรณ์แห่งสติสัมปชัญญะ ต้องประกอบด้วยลักษณะ ๕.

[: ต้องระลึกได้ - ทันทัน - อยู่ตลอดเวลา - ในทุกรณี - ตรงตามเหตุการณ์ที่เป็นไป.]

ถาม : สติปัฏฐาน แปลว่า การตั้งไว้ซึ่งสติอย่างถูกต้อง จนสำเร็จประโยชน์. ที่นี้สติแปลว่าอะไร ?

ตอบ : สติ คือความระลึกได้ครับ.

ถาม : สติแปลว่าความระลึกได้. ทำไมต้องมีคำว่า “ได้” ?

ตอบ : ถ้าไม่มีคำว่า “ได้” ก็หมายความว่า ระลึกเหมือนกัน แต่ว่ามันระลึกไม่ออก; “ได้” ในที่นี้หมายความว่า มันเป็นปัจจุบันตอนขณะนั้นแบบเหมือนกับรู้พร้อมอะไรทำนองนั้นครับ.

สติคือความระลึกได้. ที่เติมคำว่า “ได้” ก็เพราะว่า โดยมากคนทั่วไประลึกไม่ได้. มันไม่รู้ด้วยซ้ำไปว่าจะต้องระลึก; ฉะนั้น จึงระลึกไม่ได้. บางทีมันรู้ว่าจะต้องระลึก แต่มันก็ยังระลึกไม่ได้ หรือระลึกไม่ทัน; ฉะนั้น จึงไม่สำเร็จประโยชน์. เราจึงจำกัดความให้ชัดเจนไปว่า “ระลึกได้” สตินี้คือ**ความระลึกได้** นี้อย่างหนึ่งแล้ว : ถ้าจะมีสติต้องระลึกให้ได้. ที่นี้จะต้องระลึกให้ทันแก่เวลา เรียกว่า**ระลึกทันควันตिका**, เพราะเรื่องของจิตใจนั้นเร็ว หรือจะยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ; ฉะนั้น ถ้าปล่อยไปผิดจังหวะนิดเดียว ก็ระลึกไม่ได้ระลึกไม่ทัน. ฉะนั้น การระลึกได้นี้ ต้องจำกัดลงไปอีกอย่างหนึ่งว่า **ระลึกได้ทันควัน** จึงจะเรียกว่า**สติ** หรือ**ระลึกได้**.

ถาม : เอ้า, ที่นี้ต่อไปอีก : ระลึกได้แล้ว จะปล่อยให้ความระลึกได้นั้นเสื่อมหายไป หรือว่ายังคงอยู่ ?

ตอบ : เพื่อให้เป็นประโยชน์ ต้องให้ยังคงอยู่ครับ.

ถาม : ให้คงอยู่นานเท่าไร ?

ตอบ : นานจนกว่าที่เราจะใช้เรื่องนั้น ที่เราปฏิบัติต่อเรื่องนั้นสำเร็จครับ.

ตั้งอยู่นานจนตลอดเรื่อง ที่เราจะต้องทำ; ฉะนั้น จะต้องใช้คำว่า **ตลอดเวลา**. **ระลึกได้ทันควัน** นี้อย่างหนึ่งแล้ว, แล้วความระลึกได้นั้น **ต้องอยู่ตลอดเวลา** ที่จำเป็นจะต้องอยู่.

ถาม : “อยู่ตลอดเวลา” หรือ “จำเป็นจะต้องอยู่” นี้ เขาเรียกชื่อว่าอะไร ?

ตอบ : เรียกว่า**สติสัมปชัญญะ**ครับ.

ถาม : เอาสักอย่าง พอมัง ?

ตอบ : **สัมปชัญญะ**ครับ.

ควรจะเรียกว่า สัมปชัญญะ เพราะสตินั้นเป็นความระลึกได้. ความระลึกที่มีอยู่กับเราตลอดเวลาเรียกว่า สัมปชัญญะ; ฉะนั้น เรามีทั้ง ๒ อย่าง จึงเรียกว่า มีสติสัมปชัญญะ. รู้สึกตัวทั่วถึงอยู่ตลอดเวลา, นี้ต้องเติมว่า “ตลอดเวลา” เข้าไปอีก.

ถาม : ที่นี้ที่เราระลึกได้ทั้งวันและตลอดเวลานั้น เฉพาะบางกรณี หรือทุกกรณี?

ตอบ : ควรจะฝึกให้มีทุกกรณีครับ.

ถาม : พุทได้ว่าสติสัมปชัญญะนี้ จำเป็นทุกกรณี. คุณยกตัวอย่างมาได้ไหมว่า กรณีเช่นไรบ้าง ที่ไม่จำเป็นที่จะต้องมีสติสัมปชัญญะ? คุณล้าก็ได้ถ้านึกออกก่อน. เช่นไรบ้างที่เราไม่จำเป็นต้องใช้สติสัมปชัญญะ หรือสติสัมปชัญญะไม่มีประโยชน์อะไรเลย? ในกรณีเช่นไรบ้าง?

ตอบ : สติสัมปชัญญะนี้ ไม่มีสิ่งไหนที่ไม่ต้องใช้ครับ; ต้องใช้ตลอดเวลา.

ถาม : นี่ก็บอกให้ลองยกตัวอย่างกรณีที่ไม่ต้องใช้สติสัมปชัญญะ. มี; คุณประยูรนึกออกไหม?

ตอบ : ส่วนมากก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสัญชาตญาณ; เป็นต้นว่าการหนีภัย การกลัวภัย การกลัวเจ็บ.

ถาม : จึงใช้สติสัมปชัญญะ?

ตอบ : เป็นต้นว่า เดิน แล้วพอเห็นงู หรือเห็นไม้มันมักจะยกเท้าหนี หรือกระโดดของมันเป็นเอง โดยไม่ทันจะใช้, มันเป็นของมันเอง; เรียกว่า อัตโนมัตติก็ได้ครับ.

มีสติสัมปชัญญะ? อย่างนั้นเรียกว่ามีสติสัมปชัญญะด้วยเหมือนกันหรือ? กระโดดโหยงเหยิงอย่างนี้ มีสติสัมปชัญญะได้อย่างไร? ถ้าเข้าไปในทางธรรม, ประกอบด้วยธรรมแล้ว, มันก็จะเรียกว่าสติสัมปชัญญะ. เราไม่ต้องการใช้สติสัมปชัญญะ ก็ต่อเมื่อเราอยากจะทำอะไรให้มันผิด ๆ หรือเลว ๆ หรือเป็นอันธพาลไปเลย. ตอนนี่ลองดู : อย่าใช้สติสัมปชัญญะ, แล้วไม่ต้องการใช้สติสัมปชัญญะ, แล้วต้องการให้มันเกิดเรื่องลูกกลมใหญ่โต.

เป็นอันว่า ถ้าต้องการเข้าไปในทางถูกต้องถึงงาม สงบสุขเรียบร้อยแล้ว, ต้องใช้สติสัมปชัญญะทั้งนั้น; เว้นไว้แต่ต้องการความพินาศ จึงจะไม่ต้องใช้สติสัมปชัญญะ. เป็นอันว่า สติสัมปชัญญะต้องใช้ในทุกกรณี ใช้อยู่ในทุกกรณี.

ถาม : ที่นี้สติสัมปชัญญะนั้นจะคงที่ หรือจะต้องเปลี่ยนไปตามเหตุการณ์ ?

ตอบ : จะต้องเปลี่ยนไปตามเหตุการณ์เสมอไปครับ.

สติสัมปชัญญะ ต้องเปลี่ยนไปตามเหตุการณ์ ตามระยะ ตามจังหวะ.

นี่คือความสมบูรณ์แห่งความมีสติสัมปชัญญะ คือเป็นหัวข้อที่สมบูรณ์. ทบทวนอีกทีหนึ่งว่า ต้องระลึกได้; ถ้าใครจะจตก็จตให้ถูก ๆ นะ; แล้วก็ต้องทันคว้น; แล้วต้องอยู่ตลอดเวลา; แล้วในทุกกรณี; แล้วตรงตามเหตุการณ์ที่เป็นไปอยู่ ๆ หรือมันเปลี่ยนแปลงไป. ทำได้อย่างนี้เรียกว่ามีสติสัมปชัญญะ หรือจะเรียกสั้น ๆ ว่ามีสติก็ได้.

๒. ประโยชน์ของการมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์.

[: ทำให้มีความปลอดภัยในกิริยา ๓.]

ถาม : ที่นี้ดูต่อไปว่า เมื่อมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์อย่างนี้ แล้วจะได้ประโยชน์อะไร? เขาจะสรุปเป็นคำสั้น ๆ ว่า **ได้ประโยชน์อะไร?**

ตอบ : หมายความว่าคนนั้นจะทำงานได้ถูกต้อง, สำเร็จประโยชน์.

ถาม : คุณล้ำละ มีความเห็นแปลกออกไปไหมว่าจะได้ประโยชน์อะไร?

ตอบ : ก็ได้มาซึ่งความถูกต้องครับ.

ประโยชน์ที่เป็นที่มุ่งหมายของสติสัมปชัญญะ โดยตรง ตามสำนวนโวหารที่ท่านกล่าวไว้ในบาลี ในพระบาลี ในพระคัมภีร์อะไรก็ตาม, เขามุ่งหมายไปยัง**ความปลอดภัย**. ผลของสติสัมปชัญญะมุ่งหมายในขั้นแรกก็คือ ความปลอดภัย; หลังจากนั้นจึงจะเป็นเรื่องของความเจริญ, เราก็ไม่ต้องสนใจ. พุทธบริษัทนี้จะไม่ละโมภโลภลาภอะไรมาก, **ต้องการความปลอดภัยก็พอแล้ว**; แต่ความปลอดภัยนี้กินความมากกินความกว้าง : จากภัยทุกชนิด ตั้งแต่เล็ก ๆ ที่สุดจนถึงใหญ่ที่สุด.

ถาม : ภัยอันตรายที่ใหญ่ที่สุดของมนุษย์ คืออะไร?

ตอบ : คือกิเลสที่อยู่ในตัวครับ.

ถาม : กิเลสอยู่เฉย ๆ จะทำอะไรได้?

ตอบ : คือการที่เราถูกเบียดเบียน โดยกิเลสที่อยู่ในตัวเรา เป็นภัยอย่างใหญ่หลวงครับ.

ถาม : ภัยคืออะไร ? คำว่าภัยคืออะไร ?

ตอบ : ภัยก็คือความร้อนใจครับ.

ถาม : ไม่ถูกตามตัวหนังสือ. คำว่า “ภัย” คืออะไร คุณประยูร ?

ตอบ : คืออันตรายครับ.

ไม่ถูกตามตัวหนังสือ. เมื่อเรียนหนังสือในโรงเรียนครูไม่ได้สอนเลย หรือว่าคำว่า “ภัย” แปลว่าอะไร ? ภัย แปลว่าความกลัว หรือสิ่งที่ควรกลัว หรือสิ่งที่ต้องกลัว; นี่เขาเรียกว่าภัยตามตัวหนังสืออยู่แล้ว. อันตรายก็มีคำอื่น, ก็เหมือนกันแหละโดยใจความก็พอจะแทนกันได้; แต่ว่าตัวหนังสือของคำว่าภัยนี้ เล็งถึงสิ่งที่ควรกลัว ต้องกลัว คือต้องหลบหลีก. ถ้าปลอดภัย ก็จะปลอดภัยจากสิ่งที่ควรกลัว หรือน่ากลัว หรือที่ปลอดภัยอันตราย. ถ้าเราต้องการให้มีความปลอดภัย เรื่องมันก็จะน้อยเข้า; แต่เราไม่ต้องการจะให้ปลอดภัย; ต้องการสนุกสนานเอร็ดอร่อยเพลิดเพลินต่อไปอีก, แล้วก็นำมาซึ่งอันตรายหรือภัยอีก.

ถาม : คำว่าปลอดภัยนี้เป็นไปในกิริยาอาการก็อย่าง, ถ้านี่ก็ออกลองว่าดูซิ ? ความปลอดภัยหรือสำเร็จประโยชน์นี้ มันเป็นไปในกิริยาอาการก็อย่าง ? คุณประยูรนี่ก็ออกก่อน.

ตอบ : ปลอดภัยในทางร่างกาย และปลอดภัยในทางจิตใจ; มองได้เป็น ๒ พวกอย่างนี้ครับ.

ถาม : ก็ได้. เอ้าคุณล้าว่าอย่างไร ? ปลอดภัยในทางอะไรบ้าง ?

ตอบ : ความปลอดภัยก็หมายถึง : ระดับจิตใจก็คือ ไม่มีกิเลสรบกวน ปลอดภัยจากกิเลสที่รบกวน.

ถาม : ที่นี้ระดับวัตถุเล่า ปลอดภัยอะไร ?

ตอบ : ระดับวัตถุที่ปลอดภัยจากร่างกายที่จะถูกอันตรายต่าง ๆ.

การเบียดเบียนทางร่างกาย การเบียดเบียนทางจิตใจ. เดี่ยวนี้เราอยากจะทำให้มอง ในรูปแบบหนึ่งว่า หน้าที่ที่เราต้องทำโดยมาก พอจะแบ่งเป็น ๓ ขั้นตอนตามหลักธรรมะ : **ในการป้องกัน, ในการแก้ไข, แล้วในการรักษา.** หลักเกณฑ์อันนี้ใช้ได้ทั่วไป ตั้งแต่เรื่องของเด็ก ๆ เล็ก ๆ ที่บ้านที่เรือน ในครัว ในห้องน้ำ ในที่ไหนก็ตามเถอะ เราจะต้องทำให้ถูกต้องหรือปลอดภัย **ในการป้องกันอย่าให้มันเกิดขึ้น;** แต่ถ้ามันเกิดขึ้นก็ต้อง**แก้ไขให้มันหายไป;** แล้วก็ **รักษา**คือรักษาให้คงสภาพอย่างนั้นไว้. **สติจะช่วยอย่างดีที่สุดในการป้องกัน ในการแก้ไข ในการรักษา.**

ใครบ้างที่อยู่ได้โดยไม่ต้องใช้การกระทำ ๓ อย่างนี้ : เราจะต้อง**ป้องกัน** สิ่งที่เราไม่พึงปรารถนา, นับตั้งแต่ป้องกันโจรขโมย ป้องกันศัตรู ป้องกันความเจ็บไข้ ป้องกันกิเลส ป้องกันความทุกข์; นี่มันต้องป้องกัน; ที่นี้เมื่อมันพลาดไปในระยะของการป้องกัน หรือไม่อาจจะป้องกัน มันก็มาถึงระยะของการ**แก้ไข**สิ่งที่ได้เกิดขึ้นนั้น **ให้หายไป** ให้ดีที่สุดเท่าที่จะแก้ไขได้; มันก็เกิดสภาพสุดท้ายขึ้นมาหลังจากการแก้ไข, เช่นที่พอใจ มันก็มีการ**รักษาไว้ด้วยความไม่ประมาท.**

นี่ล้วนแต่เป็นหน้าที่ของสติทั้งนั้น ป้องกันก็ได้, แก้ไขก็ได้, รักษาก็ได้. ป้องกันก็ป้องกันด้วยสติสัมปชัญญะ, แก้ไขก็แก้ไขด้วยสติสัมปชัญญะ, รักษาไว้ให้ปลอดภัยก็รักษาไว้ด้วยสติสัมปชัญญะ. เดี่ยวนี้เราอยากจะรวบรวมมาตั้งแต่ต้นว่า **ปลอดภัยในการป้องกัน ปลอดภัยในการแก้ไข ปลอดภัยในการรักษา.**

สรุปความกันอีกทีหนึ่งนะ, ลองฟังดูให้ดี ๆ ว่า สตินั้นคือความระลึกได้,

แล้วก็ทันควัน, แล้วก็ตลอดเวลา, แล้วก็ในทุกกรณี, แล้วตามความต้องการที่มีอยู่ หรือที่ต้องระลึกรู้, แล้วก็เพื่อความปลอดภัย ในการป้องกันก็ดี ในการแก้ไขก็ดี ในการรักษาที่ดี.

นี่จบเรื่องของสติโดยใจความ. คุณสมบัติเหล่านี้ใช้ได้หรือหมายถึง เล็ง ถึงตั้งแต่ต่ำที่สุดจนถึงสูงที่สุด. อย่างเรามีสติจะเดิน จะเห็น จะลุก จะนั่ง จะกิน จะอาบ จะถ่าย จะอะไรก็ต้องมีสติครบอย่างนี้; หรือจะทำงานก็ต้องมีสติครบอย่างนี้, จะต่อสู้กับศัตรูก็ต้องมีสติครบอย่างนี้, จะเป็นอยู่ให้สงบเยือกเย็นเป็นสุขที่สุดก็ต้องมี ครบอย่างนี้. เรียกว่า มนุษย์ต้องมีสติสัมปชัญญะอยู่กับตัวตลอดเวลา. **ประยุกต์** ก็คือ ประยุกต์อย่างนี้ คือทำให้มีอยู่กับตัวตลอดเวลาตามความหมายอย่างนี้. ทีนี้จะฝึกกัน อย่างไม่ค่อยพูดกัน.

.....

ความหมายของคำว่า “มีสติ” ตั้งแต่ระดับต้นจนสูงสุด.

[: ๓ ระดับ คือมีสมปฤติ, มีสติปฏิฐาน, มีสติสมบูรณ.]

ทีนี้อยากจะให้มองให้ละเอียดลงไป ตามถ้อยคำที่เราพูดกันอยู่ หรือจะ พูดต่อไป : อยากจะใช้คำพูดที่ชาวบ้านทุกคนก็เกือบจะพูดเป็น หรือพูดเป็น, อย่างที่ นั่งกันอยู่ที่นี่ทุกคน พูดเป็น หรือว่ารู้เรื่อง. คำที่ว่านี่ก็คือคำว่า “คุณต้องมีสติสังค” หรือ “มันช่างไม่มีสติสังค เสียเลย”.

ถาม : คำว่า “ไม่มีสติสังคเสียเลย, ไม่มีสติสังค” นี่มันหมายความว่าอย่างไร ?
ความหมายของมันมีว่าอย่างไร คุณประยูร ?

ตอบ : ที่กล่าวว่าไม่มีสติสังคฺ ก็หมายความว่าทำอะไรไปโดยไม่ได้ระวัง, ทำไปในทางที่ไม่ค่อยถูกต้อง อยู่ตลอดเวลา; อย่างนั้นครับ.

ถาม : สังคฺหมายความว่าอะไร ?

ตอบ : สติสังคฺ, “สังคฺ” นี้มันเป็นสร้อยเฉย ๆ ครับ.

มันเป็นสร้อยไว้ดำคน; เพราะฝ่ายที่ถูกต้องเขาไม่ต้องใช้คำว่าสังคฺ. ต่อเมื่อมันทำผิดอยากจะทำเขาจึงใช้คำว่าสังคฺใส่เข้าไปด้วยเป็นสติสังคฺ; เพราะมันไม่มีสติสังคฺ. แต่ถ้าใช้ในกรณีที่ถูกต้องเอาแต่ว่า “สติ” พอแล้ว, ไม่ต้องมี “สังคฺ”.

ถาม : นี่หมายถึงสติในระดับพื้นฐานทั่วไป เราใช้คำบาลีว่าสติ. แต่ระดับพื้นฐานทั่วไปอีกระดับหนึ่ง เราใช้คำสันสกฤต คือ สมฤติ; ออกมาเป็นไทยว่า สมปฤติ. คุณเคยได้ยินไหม คำว่าสมปฤติ ?

ตอบ : เคยได้ยินครับ.

ถาม : คำนี้ไม่ใช่ภาษาบาลี เป็นคำมาจากสันสกฤต คือ สมฤติ. คำว่า “สมปฤติ” นี้ก็พูดกันมาก. ถ้าไม่มีสมปฤติ หมายความว่าอย่างไร ?

ตอบ : ตามที่ผมเข้าใจมาเดิมว่า ถ้าไม่มีสมปฤติ หมายความว่าคนนั้นสลับไปหรือไม่รู้สีกตัวครับ.

ถาม : นั่นอย่างหนึ่งแล้ว : มันสลับไปหรือไม่มีสัญญา ไม่มีสมปฤติอะไร เหมือนกับคนตาย; ที่นี้ไม่มีสมปฤติอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่ต้องนอนนิ่งหรือ; มันกลิ้งเกลือกอยู่ก็มี; เช่นอะไร ?

ตอบ : ก็คงมีความหมายเหมือนกับว่าไม่ได้สติเหมือนกัน, ถ้าแบบนั้น; เป็นอันว่า คือคนที่เศร้าโศกร่ำพันรำไร จนลืมตัวไปครับ.

ถาม : คนเมาหรือคนบ้า มีสมปฤติไหม ?

ตอบ : ไม่มีครับ.

นั่นแหละคือเห็นง่าย ๆ; ก็คือว่าไม่มีสมปฤติ เช่นคนบ้าคนเมา คนเพ้อคลั่ง กระทั่งคนสลบ นี่ถ้าเรียกอย่างบาลีเขาเรียกว่า **ไม่มีสติเหมือนกัน** : กำลังไม่มีสติในระดับพื้นฐาน ระดับหนึ่ง. ในบาลีมีคำว่า**สติ**, ไม่มีคำว่า **สมปฤติ**; ไปยืมคำสันสกฤตมาใช้เป็นคำ สมปฤติ. นี่ก็อยากจะบอกแล้วอย่างที่เคยบอกแล้วบอกอีกว่า ภาษาไทยนี้ยืมภาษาสันสกฤตมาใช้เป็นส่วนมาก หรือทั้งหมดก็ได้ ในยุคแรก ๆ; ภาษาบาลีเพิ่งมีโอกาสเข้ามาใช้บ้างในยุคหลัง ๆ เมื่อเร็ว ๆ นี้เอง. ถ้าเป็นยุคก่อน สมัยโบราณแล้ว ใช้ภาษาสันสกฤตทั้งนั้น; เพราะครูบาอาจารย์ที่มาจากอินเดียนั้นเขาเป็นพราหมณ์ เขาใช้ภาษาสันสกฤต เขาไม่รู้ภาษาบาลี; หรือภาษาบาลีไม่ถูกนำมาใช้ในการประพฤติปฏิบัติประจำวัน.

เอาละ, ให้ทราบไว้เสียที่ว่า **สมปฤติก็คือคำว่าสติ**นั่นเอง; แต่เดี๋ยวนี้เราแยกใช้กันคนละความหมายแล้ว : จะมีสมปฤติก็คือมีสติพื้นฐานอย่างคนมีชีวิตอยู่ตามปกติ. นี่คือสติสังคค์ต้องมีย่างพื้นฐาน ของชีวิตหรือของสิ่งที่มีชีวิต. ถ้ายังมีชีวิตอย่างถูกต้องก็ต้องมีสมปฤติ. นี่สติขั้นพื้นฐานทั่วไปนะ; แม้แต่คนบ้า คนเมา ก็ยังมีเหลืออยู่, เพียงแต่ว่ามันผิด ๆ ไปมันก็เหลืออยู่บ้างแหละ, เพราะว่าคนเมานี้ก็ไม่ถึงกับกินอุจจาระใช้ใหม่ หรือบางที่มันก็ไม่หกล้มหลุกก็มี. นี่เรียกว่ามันต้องมีสมปฤติเหลืออยู่บ้าง เรียกว่ามีย่างพื้นฐาน สำหรับชีวิตจะได้รอดอยู่ได้ ในความ

หมายว่ามันปกติ คนปกติ. นี้เรียกว่า มีสมปฤติก็คือมีสติ.

ที่นี้สูงขึ้นมา จะเรียกว่าสติปัฏฐาน -การกำหนดตั้งไว้ซึ่งสติด้วยเจตนา เฉพาะเรื่องเฉพาะกิจ หน้าที่เหตุการณ์ก็ตาม. สติอย่างสมปฤตินั้นมีไว้อย่างพื้นฐานทั่วไป; แต่ถ้าสติปัฏฐานแล้วก็ต้องหมายถึงสติที่ตั้งไว้เฉพาะด้วยเจตนาเรื่องนั้นเรื่องนี้ เหตุการณ์นั้นเหตุการณ์นี้. สติปัฏฐานนี้บางที่เราก็มักเรียกสั้น ๆ ว่าสติ, **เช่นทำสติก็คือ หมายถึงทำสติปัฏฐาน.** ข้อนี้ต้องระบুকันลงไปให้ชัดว่า กำหนดสติหรือทำสติในเรื่องอะไรในเรื่องอย่างไร; เช่นเจริญสติปัฏฐาน ๔ เพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน นี่ก็เป็นสติปัฏฐานชั้นสูงสุด. ที่นี้ถ้าจะทำสติเฉพาะเรื่องทีลดลงมาไม่ถึงกับจะบรรลุมรรคผลนิพพาน ก็เป็นสติปัฏฐานเหมือนกัน. การฝึกฝนให้มีสติแม้ในรูปของความจำหมายหรืออะไรก็สุดแท้เถอะ, ถ้ามันมีการฝึกฝนด้วยเจตนา ก็จะเรียกว่าสติปัฏฐานทั้งนั้น. **นี่คือสติปัฏฐานและก็เรียกว่าสติด้วย. (: มีสติปัฏฐาน ก็คือมีสติ.)**

ถาม : ที่นี้สูงขึ้นไปอีก มีสติสมบูรณ์แล้วก็เรียกว่ามีสติ, แต่ความจริงมีสติสมบูรณ์แล้ว. ใครบ้างมีสติสมบูรณ์แล้วถึงที่สุด ?

ตอบ : คือพระอรหันต์ครับ.

ถาม : เพราะเราเคยพูดกันมาหลายครั้งแล้วใช่ไหม ว่าผู้ที่มีสติสมบูรณ์ที่สุดนั้นคือพระอรหันต์. คุณทราบได้อย่างไรว่ามีสติสมบูรณ์แล้ว ? เอาอะไรเป็นเครื่องพิสูจน์ ?

ตอบ : ถ้าจะทราบจริงก็คือผู้นั้นเองทราบ; แต่ถ้าเราจะดูข้างนอกเราก็ดูการ แสดงออกทางกายวาจาเท่านั้นเองครับ.

เราไม่มีทางจะทราบได้แม้ด้วยทางกิริยาท่าทาง; เพราะมันเปลี่ยนได้ มันหลอกได้. ก็ต้องเป็นอย่างว่า : ถ้าว่าจะรู้สึกกันจริง ๆ ก็ต้องเป็นพระอรหันต์เสียเอง. แต่เดี๋ยวนี้เราทราบได้โดยหลักธรรมที่มีอยู่ที่สอนอยู่ ที่ใช้อยู่ ว่าพระอรหันต์นั้นก็คือผู้ที่มีสติสมบูรณ์; คือเป็นมนุษย์ที่ขึ้นถึงขีดสูงสุด ของความเป็นมนุษย์ เพราะว่ามีสติสมบูรณ์; มนุษย์ที่ยังไม่สมบูรณ์ของความเป็นมนุษย์ ก็คือไม่มีสติสมบูรณ์; แล้วสมบูรณ์เกินกว่าที่คนทั่วไปจะเข้าใจ; มันเร้นลับอยู่.

ถาม : ทำให้สมบูรณ์โดยเจตนาไม่เรียกว่าสมบูรณ์ มันก็ยังไม่สมบูรณ์ดอก เพราะมันยังต้องทำ ต้องระวังอยู่, มันต้องมีผลอนั้นไม่วันใดก็วันหนึ่ง ไม่มากก็น้อย; ฉะนั้น ถ้าจะมีสติสมบูรณ์จริง ๆ จะต้องเป็นอย่างไร ?

ตอบ : จะต้องมียู่เสมอ โดยไม่ต้องใช้เจตนา; เป็นต้นว่า ทำอะไรก็ทำไปชนิดที่ เรียกว่าไม่มีเจตนาที่ทำที่เรียกว่ากิริยา, อย่างนี้ก็เรียกว่า เป็นสติสมบูรณ์ ครับ.

ถาม : จะมีได้อย่างไร ?

ตอบ : จะมีได้อย่างไรนี้ เป็นเรื่องที่ต้องใช้ ต้องทำ ต้องฝึกกันต่อไปครับ.

ขอให้ฟังบทนิยามใหม่ ซึ่งบอกแล้วว่ามันแปลก เข้าใจยากสำหรับคนทั่วไปว่าจะมีสติสมบูรณ์ได้อย่างไรอย่างพระอรหันต์นั้น ก็เพราะไม่มีสิ่งที่ทำให้ผลอสติ. ลองช่วยจำไว้เถอะว่า มันไม่มีสิ่งที่ทำให้ผลอสติ สำหรับบุคคลนั้นอีกต่อไปแล้ว. กิเลสที่เป็นเหตุให้ผลอสติ หรืออำนาจของสิ่งที่จะมายั่วยวนให้ท่านผลอสตินั้นมันหมดอำนาจไป ไม่มีสิ่งใดที่จะมาทำให้ท่านเกิดกิเลสและผลอสติ ท่านก็เลยไม่ต้องมีเจตนาที่จะระวังรักษาสติอีกต่อไป เพราะได้ทำลายส่วนที่จะทำให้ผลอสตินั้นหมดสิ้นเสียแล้ว.

นี่คือความหมายของคำว่าสิ้นอาสวะสิ้นอนุสัยหมดอาสวะ มันหมายถึงมันหมดสิ่งที่จะ
 ทำให้ผลอสติได้ มันก็ไม่มีผลอสติอีกต่อไป พระอรหันต์จึงมีสติสมบูรณ์. ต้อง
 หมดกิเลสสิ้นเชิง จึงจะหมดสิ่งที่ทำให้ผลอสติ หรืออำนาจของสิ่งที่ทำให้ผลอสติ
 นั้นหมดอำนาจไป. นี่พอจะรู้จักได้ด้วยการคำนวณ และรู้ได้ด้วยการคำนวณ ว่า
 พระอรหันต์ต่างจากคนที่ไม่เป็น พระอรหันต์อย่างไร. แล้วเราก็พอจะเข้าใจได้ต่อไป
 ว่า ท่านผู้นี้แหละจะเป็นผู้ที่มีสติสมบูรณ์. นี่เรียกว่าความมีสติสมบูรณ์ เรียกสั้น ๆ
 ก็ว่ามีสติอีก. คำว่า “สติ” นั้นมันหลายความหมาย หลายระดับอย่างนี้.

ทบทวนอีกทีหนึ่งก็ว่า มีสมปฤติก็คือมีสติ มีสติปัฏฐานก็คือมีสติ, มีสติ
 สมบูรณ์ก็คือมีสติ; จะต่างกันมากเป็นชั้น ๆ กันทีเดียว. ทั้งหมดนี้เล็งถึงสติ ใน
 ความหมายแห่งการระลึกได้ คือต้องเจตนาระลึกควบคุมอยู่ จนกระทั่งถึงว่ามันหมดเหตุ
 ที่ทำให้ต้องระลึก กลายเป็นระลึกอยู่ได้ หรือมีผลเท่ากับระลึกอยู่ได้โดยอัตโนมัติไป.

จะฝึกกันอย่างไร เวลาไม่พอ สำหรับการบรรยายครั้งนี้ ก็ได้แต่พูด
 หลักเกณฑ์ทั่ว ๆ ไปเสียก่อน.

.....

อนุสสติ ๑๐ สำหรับฝึกสติให้ชินกับการมีสติ.

ทีนี้อยากจะบอกสติอีกชนิดหนึ่ง อีกประเภทหนึ่ง ในอีกรูปแบบหนึ่ง
 คือสิ่งที่ควรเฝ้าระลึก แต่ท่านก็เรียกว่าสติด้วยเหมือนกัน. หมวดธรรมหมวดนี้เรียก
 ว่าอนุสสติ ๑๐; ไม่รวมอยู่ในโพชฌงค์ ๓๗, แล้วก็ไม่มีในพระบาลีหรือในพุทธวจนะ;

มีอยู่ในหนังสือวิสุทธิมรรคเป็นต้น คือในหนังสือชั้นหลัง. ถ้าจะมีในพระบาลี หรือ พุทธวจนะบ้างก็มีเพียงอย่างสองอย่าง. ออกแต่ชื่อเฉพาะอย่าง ไม่มีครบ ๑๐ เหมือนกับอนุสสติ ๑๐. แต่ด้วยเหตุที่เห็นว่ามันมีประโยชน์ ควรจะเอามารู้ไว้ ศึกษา กันไว้ด้วย ว่าอนุสสติ ๑๐ คือสติตามระลึกถึงสิ่ง ๑๐ อย่าง เป็นการฝึกสติให้เคยชินกับการมีสติ. นี่เราจะได้รับบทเรียนในขั้นแรก ขั้นต้น เพื่อจะฝึกให้มีสติ, ก็ฝึกอนุสสติ ทั้ง ๑๐ นั้นเอง.

ถาม : สติแปลว่าอะไรคุณประยูร ?

ตอบ : สติแปลว่าความระลึกได้ครับ.

ถาม : อนุสสติแปลว่าอะไร ?

ตอบ : อนุสสติแปลว่า ตามระลึกถึง.

ตามระลึก ตามระลึกอยู่ หรือตามระลึกให้ได้. อนุสนั้นแปลว่า ตาม, ระลึกตามหรือตามระลึก นี้อนุสสติ. ระลึกตามหรือตามระลึกถึงสิ่ง ๑๐ อย่าง นี่คือการฝึกสติ; นอกจากจะเป็นการฝึกแล้ว ยังทำให้ได้ผลบางอย่างที่พึงปรารถนาอยู่ เหมือนกัน.

ถาม : อนุสสติ ๑๐ อย่างมีอะไรบ้าง นี่คุณทราบแล้วหรือยัง ?

ตอบ : ได้แต่คงจะไม่หมดครับ.

ถาม : อะไรบ้างเล่า ?

ตอบ : ขั้นต้นว่า พุทธาอนุสสติ ธรรมาอนุสสติ สังฆาอนุสสติ, ๓ แล้วครับ; ๔. มรณาอนุสสติ; จำได้เท่านี้ครับ.

ถาม : คือว่าการศึกษาของพวกเรามีอยู่อย่างไรเท่าไรนั้นก็รู้ได้กันอย่างนี้แหละ. เอ้า, คุณล้ำเล่า อนุสสติ ๑๐ มีอะไรบ้าง ?

ตอบ : ผมจำไม่ได้ครับ.

ก็ดีแล้ว : การที่เอาเรื่องนี้ขึ้นมาถามก็ไม่ใช่ว่าจะไม่มีประโยชน์, มันมีประโยชน์ให้รู้ว่าเรากำลังอยู่ในสถานะอย่างไรรู้อะไรบ้าง. อนุสสติ ๑๐ : พุทธานุสสติ - ตามระลึกถึงพระพุทธเจ้า, ธรรมานุสสติ - ตามระลึกถึงพระธรรม, สังฆานุสสติ - ตามระลึกถึงพระสงฆ์, สีลานุสสติ - ตามระลึกถึงศีล, จาคานุสสติ - ตามระลึกถึงทาน, ทเวตานุสสติ - ตามระลึกถึงทเวตา, มรณานุสสติ - ตามระลึกถึงความตาย, กายคตาสติ - ระลึกเป็นไปในกาย, อาณาปณสติ - ระลึกถึงลมหายใจเข้า-ออก, อุปสมานุสสติ - ระลึกถึงความสงบคือนิพพาน. มันเปะปะบ้าง มันผิด Logic บ้าง เพราะไม่ใช่พุทธภาษิตเป็นคำบัญญัติของผู้แต่งหนังสือวิสุทธิมรรค. ฉะนั้น ถ้ามีคำอะไรแปลกประหลาดก็อย่าเพิ่งโกรธ อย่าเพิ่งดูถูก; หากคำอธิบายที่พอไปกันได้ต่อไป. เราว่ากันไปตามลำดับดีกว่า : พุทธานุสสติ - ระลึกถึงพระพุทธเจ้า นี่ก็เป็นการประยุกต์อย่างยิ่ง.

ถาม : (๑) ระลึกถึงพระพุทธเจ้า (พุทธานุสสติ) คือระลึกอย่างไร คุณประยูร ?

ตอบ : คือระลึกถึงคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าครับว่าพระพุทธเจ้านี้มีคุณสมบัติในจิตใจอย่างไร, เป็นต้นว่าทรงมีเมตตากรุณาอะไรเหล่านี้ครับ.

ถาม : แก่เราหรือ ?

ตอบ : แก่สัตว์โลกทั้งหมด แก่คนทั้งหมด.

ก็ได้, นี่ก็ยังน้อยไป; ควรระลึกถึงทุกแง่ทุกมุมที่เราจะระลึกได้เกี่ยวกับ

พระพุทธเจ้า ว่าพระพุทธเจ้า คือบุคคลชนิดใด? มีประโยชน์แก่เราอย่างไร? ช่วยโลกอย่างไร? ในส่วนดีของพระองค์ท่านนั้นเป็นอย่างไร? ส่วนที่มีประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงนั้นเป็นอย่างไร? ไม่ต้องพูดรายละเอียดดอก เพราะไปนึกเอาเองได้; ขอให้ขยันนึกก็แล้วกัน. คนที่ไม่เคยเล่าเรียนมาก่อนนี้ อาตมาก็ขอรับรองว่าไประลึกถึงพระพุทธเจ้าตามชอบใจของตัว : ระลึกอย่างนั้น ระลึกอย่างนี้ ระลึกอย่างโน้น อยู่เรื่อยไปจนพบว่า พระพุทธเจ้านั้นเป็นบุคคลสูงสุดไม่มีใครจะยิ่งไปกว่า; คุณความดีส่วนพระองค์ก็สูงสุด คุณความดีเพื่อผู้อื่นก็สูงสุด จนเกิดพอใจสัทธาพระพุทธเจ้าขึ้นมา. นี่มาหัดระลึกไปก่อน, หัดสติให้ระลึกไกลออกไป กว้างออกไป พอมีอะไรเกิดขึ้นให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าได้ทันทั่วทั้ง ให้เกิดความอุ่มใจ ให้เกิดความรู้สึกเหมือนกับว่าพระพุทธเจ้ามาอยู่ด้วย มาคุ้มครอง; หรือถ้าจะทำอะไร ลังเลสงสัย ว่าควรทำหรือไม่ควรทำ ก็รีบระลึกถึงพระพุทธเจ้า แล้วความคิดว่าควรทำหรือไม่ควรทำ มันจะตัดสินใจออกมาได้เอง อย่างนี้เป็นต้น.

ถาม : (๒) ตามระลึกถึงพระธรรม (ธัมมานุสสติ) เล่า ระลึกอย่างไร ?

ตอบ : ระลึกถึงพระธรรมนี้ เราระลึกถึงพระธรรม ในแง่ที่เป็นทางให้เราเดิน หรือว่าเป็นแสงนำเราให้มีการกระทำที่ถูกต้องครับ.

โดยทั่วไป หรือคนธรรมดาที่ระลึกอย่างนั้นก็พอ. ถ้ามีความรู้มากกว่า ขวางออกไป ฟังระลึกให้ไกลออกไป อย่างที่เคยอธิบายไว้ในที่หลายแห่งว่า ธรรมะคือธรรมชาติ, ธรรมะคือกฎของธรรมชาติ, ธรรมะคือหน้าที่ของมนุษย์ตามกฎหมายของธรรมชาติ, ธรรมะคือผลที่มนุษย์ได้รับจากการปฏิบัติหน้าที่; นี้เรียกธรรมะทั้งนั้น. ที่นี้พระธรรมที่มากู้กับพระพุทธ ที่มาเข้าสู่กับพระพุทธนี้ คือการปฏิบัติที่ถูกต้องจนดับทุกข์ได้; นี้ขยันระลึกถึงธรรมะไว้อย่างไรบ้าง ที่ปฏิบัติแล้วดับทุกข์ได้. นี้ระลึกถึงพระธรรมอยู่เสมอ.

ถาม : (๓) **ระลึกถึงพระสงฆ์ (สังฆานุสสติ)** เล่า ระลึกอย่างไร ?

ตอบ : ระลึกถึงพระสงฆ์ ก็หมายถึง ระลึกถึงบุคคลผู้ที่เจริญรอยเดินตาม
ทางที่พระพุทธเจ้าชี้แนะ แล้วเป็นผู้ที่ถ่ายทอดพระศาสนามาถึงเรา.

ระลึกถึงพระสงฆ์ ว่าผู้ที่ปฏิบัติตามพระพุทธเจ้าได้รับประโยชน์อยู่ นี้ก็
เป็นหลักทั่วไปแหละ. แต่อยากจะให้ระลึกให้ดีกว่านั้น ให้มีประโยชน์มากกว่านั้น จะ
ระลึกอย่างไร ? ... ถ้านึกไม่ออกจะบอกให้ ว่าให้ระลึกไปในลักษณะที่ว่า ท่านก็เป็น
คนเราก็เป็นคน, เมื่อท่านปฏิบัติได้, เราปฏิบัติไม่ได้เราก็ไม่ใช่คน. จะไปเป็นอะไร
ก็ไปว่าเอาเอง. เมื่อท่านเป็นคนท่านปฏิบัติได้ เราเป็นคนเราก็ควรปฏิบัติได้; แต่ถ้า
เราไม่ปฏิบัติได้เราก็ไปเป็นไม่ใช่คน. ให้นึกอย่างนี้บ้างซิ มันจะได้ขยันขันแข็งขึ้นมา.

ส่วนระลึกตามบทพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณนั้นก็ได้อยู่แล้ว.
ถ้าระลึกให้มั่นไถลบิครุนแรง สำหรับกระตุ้นเตือนเราให้ปฏิบัติได้; นั้นแหละมีผล
พิเศษออกไป.

ถาม : (๔) **ระลึกถึงศีล (ศีลानุสสติ)** ระลึกอย่างไร คุณประยูร ?

ตอบ : ระลึกถึงศีล ก็ให้ระลึกถึงว่า การสำรวมกิริยามารยาททั้งหลายเหล่านี้
ถ้าเราทำได้แล้ว มันจะเป็นอริยทรัพย์ เป็นทรัพย์ภายใน ถึงอย่างไรเรา
ก็เป็นคนไม่จน.

ระลึกถึงศีลที่จะมีประโยชน์มากที่สุด ก็มองเห็นค่าของศีลว่า ถ้าปราศ
จากศีลแล้วเราเป็นไม่มีความสุข. ส่วนศีลที่ข้อก้อย่างนั้นก็ไปศึกษาเอาเองก็แล้ว
กัน. ให้ระลึกว่าศีลสิ่งเดียวเท่านั้นแหละทำความสงบ. สี่ละแปลว่าปกติ หรือสงบ;

เราต้องมีศีลเราจึงจะสงบ, อย่างน้อยก็ทางกาย ทางวาจา.

ถาม : (๕) ระลึกถึงจาคะ (จาคานุสสติ) คือการให้ทานแล้ว ระลึกอย่างไร ?

ตอบ : ระลึกถึงการให้ทาน เราต้องระลึกอยู่ว่า เราอยู่คนเดียวในโลกนี้ไม่ได้, สัตว์โลกทั้งหลายต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน; ฉะนั้นเราจะต้องเมตตาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แล้วเราจึงให้ทานครับ.

ระลึกว่าการให้ปันนั้นเป็นหน้าที่ ยิ่งระลึกยิ่งมองเห็นว่ายิ่งเป็นหน้าที่; ฉะนั้น เราจึงมีการให้ปัน หรือการช่วยเหลือกัน; แล้วจะมีประโยชน์อย่างอื่นสนอง ตามมาอีกเป็นอันมาก.

ถาม : (๖) ระลึกถึงเทวดา (เทเวทานุสสติ) ระลึกอย่างไร ?

ตอบ : เทวดาคำนี้ สงสัยจะเป็นเทวดาอารักษ์ใช่ไหมครับ ? ถ้าอย่างนี้เราต้องระลึกถึงการปกป้องดูแลรักษา. เราต้อง... ตอนนี้มีผมชักระลึกไม่ค่อยถูก เสียแล้วอาจารย์ครับ.

ถาม : เอ้า, คุณล้ำลึกที่ ระลึกถึงเทวดาระลึกอย่างไร ?

ตอบ : ระลึกถึงคุณธรรมของผู้มีพระคุณ, มีบิดามารดาเป็นต้น.

คุณล้ำยังระลึกได้ กว่าคุณประยูร. บิดามารดาเป็นเทวดาในบ้านเรือนนี้ยังนึกได้. คำว่า “เทวดา” นี้ มีปัญหา แล้วไม่อยากจะตั้ง หรือวินิจฉัยนัก; คือเนื่องจากธรรมะหมวดนี้เป็นของผู้แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค ฉะนั้น เราก็ยากที่จะรู้ว่า ควรจะยึดถือกันสักเท่าไร พระพุทธเจ้าไม่เคยตรัสถึงเทเวทานุสสติ. เอาละ, เราจะ

ดีความกันว่า เทวดานี้คนมีบุญ, ถ้าไม่มีบุญต้องอาบเหงื่อ, ถ้าว่ามีบุญก็ไม่ต้องอาบเหงื่อ. ที่นี้ระลึกถึงคนที่เป็นอย่างพอใจโดยไม่ต้องอาบเหงื่อ จะอยู่ที่สวรรค์หรืออยู่ที่เมืองมนุษย์นี้ก็สุดแท้ ก็เรียกว่าเทวดาได้ทั้งนั้น เพื่อให้ทำความดีทำความเจริญอะไร จนได้เป็นคนที่ไม่ต้องอาบเหงื่อ ก็เป็นเครื่องชักจูงหรือกระตุ้นให้ทำความดี. ระลึกถึงเทวดาในลักษณะนี้ก็ไม่เสียหลายอะไร เพราะเราไม่อยากจะไปเปลี่ยนความหมายของเทวดาให้มากนัก. ถ้าเทวดาหมายถึงบิดามารดาในบ้านเรือนนี้ มันก็เปลี่ยนความหมายมากอยู่; แต่ก็มีคำตรัสของพระพุทธเจ้า. ถ้าถือตามคำตรัสของพระพุทธเจ้า ก็เอาอย่างคุณล้าวกัแล้วกัน ว่าผู้ที่มีคุณธรรมอย่างบิดามารดานี้เป็นเทวดา แล้วก็อยู่ประจำบ้านประจำเรือนเสียด้วย. ที่นี้ธรรมะที่ทำให้เป็นเทวดาก็คือ หิริและโอตตปัปะ; ก็เป็นคนที่มีแต่ความละอายบาป เกลียดความชั่ว ไม่ทำความชั่ว; ระลึกว่า มีทางที่จะทำได้ มีคนที่ทำได้ มีคนประสบความสำเร็จในเรื่องนี้. ระลึกถึงเทวดา ระลึกอย่างนี้ก็แล้วกัน มีแต่ประโยชน์ไม่มีโทษ.

ถาม : (๗) ระลึกถึงความตาย (มรณานุสสติ) เล่า ระลึกอย่างไร ?

ตอบ : ระลึกถึงความตายให้เห็นว่าความตายนี้ ต้องตายแน่นอน แต่ว่าไม่ทราบว่าจะตายเมื่อไร; เพราะฉะนั้นเราต้องรีบละความชั่วทำความดีหาสิ่งที่มีประโยชน์ให้ได้ให้ดีที่สุด ในชีวิตนี้ก่อนตายครับ.

ถาม : เอาแข่งกับเวลา; ขณะความตายระลึกถึงความตายจะได้ขณะเวลา. (๘) กายคตาสติ – ระลึกเป็นไปในกายนี้ ระลึกอย่างไร ?

ตอบ : ระลึกที่กายนี้ ก็หมายความว่าให้ใช้กายนี้ เป็นเรือสำหรับเดินทางข้ามไปสู่ความพ้นทุกข์ แล้วก็อย่าได้หลงติดในกายว่าเป็นตัว เป็นเรื่องของเรา เป็นตัวตนเราเขา; อะไรแบบนั้นครับ.

เขามุ่งหมายจะให้เห็นว่า กายนี่เป็นที่ตั้งแห่งปฏิภูม, อย่าได้หลงรัก ร่างกายนี้เลย; แล้วก็เลยต่อไปว่าระลึกเพื่อใช้กายให้เป็นประโยชน์เสียเร็ว ๆ อย่าให้ทันมันแตกดับ เพราะกายนี้มันต้องแตกดับแน่; ก่อนที่มันจะแตกดับใช้ให้มันเป็นประโยชน์เสีย.

- ถาม : (๙) ระลึกลมหายใจเข้า – ออก (อานาปานสติ) เล่า ระลึกอย่างไร ?
 ตอบ : ระลึกลมหายใจเข้า – ออก ก็ระลึกให้ได้ว่าลมหายใจเข้าเป็นอย่างไร ลมหายใจออกเป็นอย่างไร ลมหายใจยาวเป็นอย่างไร ลมหายใจสั้นเป็นอย่างไร เพื่อจะได้เอาลมหายใจนั้นมาเป็นประโยชน์ ให้มันเพื่อสุดทำความสงบระงับแก่กายเองครับ.

นั่นก็เป็นวิธีปฏิบัติอานาปานสติโดยเฉพาะ; ส่วนในอนุสสติ ๑๐ นี้ จะเป็นอย่างไรนั้นก็ค่อยเคยพบคำอธิบาย. เอาเป็นว่า ระลึกเพื่อความเย็นสมาธิ.

- ถาม : ที่นี้ข้อสุดท้าย (๑๐) อุปสมานุสสติ – ระลึกถึงความสงบระงับคือนิพพาน นี้ระลึกอย่างไร ?
 ตอบ : การระลึกถึงนิพพาน ก็หมายความว่า เราพยายามมองให้เห็นว่า การที่เราดีใจก็ไม่ไหว – เหนื่อย, เสียใจก็เหนื่อย; เราควรจะอยู่สงบ ๆ โดยจิตไม่ฟูไม่แฟบ อย่างนี้สบายกว่าครับ.

นี่ในรูปแบบของวิทยาศาสตร์ ก็ระลึกอย่างนั้นแหละ; ระลึกถึงความเย็นปราศจากความร้อนคือกิเลส. แต่ถ้าไประลึกว่า อิกก็อสงไขยแสนกัปไม่รู้ เราจึงจะได้นิพพาน; อย่างนี้มันท้อแท้ ไม่อยากนะให้ระลึกอย่างนั้น; “นิพพานนี้อีกก็

อสงไขยแสนกัปป์จึงจะมาถึงเรา” อย่าไประลึกว่าอย่างนั้น. **ระลึกว่า ความเย็นเพราะความไม่มีกิเลส**นี้ เราจะต้องเข้าถึงโดยเร็วที่สุด; เราก็ระลึกว่ามันมีอยู่อย่างไร, จะเข้าถึงได้อย่างไร, กิเลสจะระงับไปอย่างไร, ความยินดียินร้ายจะระงับไปอย่างไร, **นี่ระลึกถึงพระนิพพาน.**

เป็นอันว่า เราจะมีสติโดยระลึกถึงวัตถุที่ควรระลึก เป็นการฝึกสติ ให้มีสติเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และให้เร็วขึ้นเรื่อย ๆ โดยอาศัยวัตถุ ๑๐ อย่างนี้ ก็เป็นการเพียงพอแล้ว.

ที่นี้ **ประยุกต์สติให้สำเร็จในระดับชาวบ้าน** ในการทำการทำงาน มีประโยชน์ทางสุขภาพอนามัย; เขาประยุกต์ระดับสูงสุดเพื่อโลกุตตระ, เอามาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชาวบ้านได้; ถ้าใครอยู่ในระดับกลาง ๆ เป็นชาวบ้านแต่หวังประโยชน์ที่สูงกว่าชาวบ้าน นี่ก็มีวิธีระลึกอีกแบบหนึ่ง. มีอยู่เป็น ๓ ชั้น; แต่ว่าเวลามันหมดแล้ว เพราะฝนบังคับให้เราต้องเลิกก่อนเวลา.

จึงขอยุติการบรรยายในเรื่องนี้ ไว้แต่เพียงเท่านี้ก่อน.

โพธิปักขิยธรรมประยุกต์

- ๓ -

พินโด่ง ๘ พ.ค. ๑๙

สติปัฏฐาน ๔ ประยุกต์

ข้อที่ ๑ : กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน.

[: การตั้งสติไว้ถูกต้องครบถ้วนในการตามดูกาย ๔ ขั้นตอน จนลูผลเช่นสมาธิมาน.]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ เป็นครั้งที่ ๓ ในชุด **โพธิปักขิยธรรม-ประยุกต์** นี้ จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า **สติปัฏฐาน ๔ ประยุกต์.** (พูดได้เพียงสติปัฏฐานข้อที่ ๑ คือ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน, เวลาหมดเสียก่อน.)

[บรรณและทบทวน ถึงหน้า ๗๔.]

ขอให้ท่านทบทวนเรื่องที่ได้กล่าวมาแล้วตามลำดับ. สำหรับผู้ที่ไม่เคยฟังมาแต่ต้น ก็อยากจะบอกกล่าวโดยสังเขปว่า เรากำลังพูดกันถึงเรื่อง **โพธิปักขิยธรรม** คือธรรมะ ๗ หมวด ซึ่งเป็นไปเพื่อให้เกิดโพธิคือการตรัสรู้ ก็ได้ความรู้มา; ที่เรียกว่า

ประยุกต์นั้น ก็คือเอามาใช้เป็นประโยชน์ให้ได้.

เหมือนกับว่ามีเรือ แล้วแจวไม่เป็น พายไม่เป็น แล้วจะใช้ประโยชน์ได้อย่างไร. **เตี๋ยวนี้นักพุทธบริษัทเราก็เปรียบเหมือนกับคนมีเรือ** แล้วก็มีความด้วย, **แต่แล้วก็แจวไม่เป็น พายไม่เป็น; มองดูในแง่ที่น่าหัว ก็น่าหัว,** แต่มันมากไปกว่านั้น **คือน่าสงสาร** กระทั่งน่าทุเรศสังเวชในที่สุด. **เราจึงต้องสนใจกับสิ่งที่เรียกว่าประยุกต์; คือมีอะไรแล้วก็เอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ให้ได้;** อย่างเรามีปริยัติมากมาย เราก็ต้องประยุกต์ด้วยสิ่งที่เรียกว่าปฏิบัติ; มันก็กลายตัวจากปริยัติ คือมีผลเป็นปฏิเวธขึ้นมาทีเดียว.

ทีนี้สำหรับ **โพธิปักขิยธรรม** นั้น คือธรรมที่ท่านคัดเลือก หรือจัดสรรขึ้นมาเป็นหมวดหมู่ สำหรับให้มันรวบรัด **ไม่ต้องมากมายหลายหมวด, เพียง ๗ หมวด;** ซึ่งผู้ที่อยู่วัดอยู่วากรู้ว่าได้แก่อะไรบ้าง, แต่ผู้ที่ยังไม่ทราบ เพราะไม่เคยอยู่วัดอยู่วาไม่เคยเล่าเรียนก็มีอยู่มาก; เพราะฉะนั้น จึงต้อง **พูดกันถึงหัวข้อ** พอเป็นเครื่องสังเกตเป็นหมวด ๆ ไปคือ :-

หมวดแรก เรียกว่า **สติปัฏฐาน มีอยู่ ๔** คือ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน. ถ้าท่านเป็นนักศึกษาโดยแท้จริง ท่านจะรู้ว่า (หมวดสติปัฏฐาน ๔) นี้เป็น**แม่บท** หรือเป็น**บทตั้ง**; หมวดนอกนั้นเป็นหมวดประกอบ เป็นหมวดอธิบาย เป็นหมวดเครื่องมือ.

กล่าวคือหมวดต่อไปได้แก่ ปธาน หรือ ความเพียร; นี้เพียรไปจนกว่าสติปัฏฐานนี้จะสำเร็จ.

หมวดถัดไปเรียกว่า อิทธิบาท; มันคล้าย ๆ กับเทคนิคที่น่าอัศจรรย์ ที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการบรรลุผลแห่งสติปัฏฐานทั้ง ๔.

สองหมวดถัดไป คือ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ นี้ก็เป็นธรรมเป็นอุปกรณ์บ้าง เป็นเครื่องมือบ้าง; คือมันเป็นสิ่งสำคัญ ที่ต้องทำให้รุนแรงให้เด่นที่สุด ก็เรียกว่า อินทรีย์, และมันเป็นกำลัง ในนามว่าพละ.

หมวดถัดไปเรียกว่า โภขณงค์; นี้แสดงลักษณะที่ธรรมะนั้น เนื่องกัน เป็นลำดับไปอย่างไร ในการปฏิบัติ.

หมวดสุดท้ายคือ อริยมรรคมีองค์ ๘. องค์ทั้ง ๘ นี้ คือการปฏิบัติที่ถูกต้อง ในขณะที่เจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔. ถ้าท่านรู้เรื่องนี้ดี ก็รู้โดยไม่ต้องมีใครบอก ว่าเมื่อเจริญสติปัฏฐาน ๔ อย่างถูกต้อง และครบถ้วนอยู่ ก็จะมีลักษณะแห่งโภขณงค์เจ็ด และมรรคมีองค์แปด ครบถ้วนอยู่ในนั้น.

คือมองดูการปฏิบัติส่วนหนึ่ง ๆ ส่วนหนึ่ง ๆ แล้ว ก็จะได้ชื่อว่า อย่างนั้น ๆ ๆ ครอบบริบูรณ์ อยู่ในการปฏิบัติธรรมเพียงข้อเดียว ซึ่งเรียกว่าสติปัฏฐาน ๔. สติปัฏฐาน ๔ จึงเป็นแม่บท แล้วมาข้างหน้า เหมือนกับบทตั้ง, เป็นหมวดธรรมที่สมบูรณ์อยู่ในตัว ตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด : หมวดกายก็ทำให้มีศีล มีสมาธิ; แล้วก็มีหมวดเวทนา หมวดจิต ซึ่งเป็นการฝึกเกี่ยวกับจิต จนรู้อนิจจัง คือลักษณะที่ต้องรู้ของสังขารทั้งปวง, แล้วก็มีวิราคะ นิโรธะ เป็นตัวสำคัญ คือเป็นผลของการปฏิบัติที่เริ่มสำเร็จ จนกระทั่งสำเร็จ, แล้วยังมีปฏินิสัคคะ คือการที่สละกิเลสและความทุกข์ออกไปได้ แล้วเห็นอยู่.

ขอให้ทบทวนดู โพธิปักขิยธรรมทั้ง ๗ หมวด; **ไม่ใช่ว่าท่องได้ทั้ง ๗ หมวด แล้วเรื่องมันก็จะจบกัน**, นั่นแหละคือการทำพระเนตรทั้งหลาย ยังเรียกว่าวงมโห่งอยู่, ขอภักย์ใช้คำโสภณโศกตามเคย มันประหยัดเวลา และเข้าใจได้ง่าย, ท่องจำนวน โพธิปักขิยธรรมได้ และก็ท่องได้ แล้วก็เต็มไปหมด จนพื้นผิว แต่ไม่รู้ว่าจะต้องทำอย่างไร มันจึงจะเป็นโพธิปักขิยธรรมขึ้นมา; แล้วก็บอกว่ามันเหมือนกันไปหมดทั้ง ๗ หมวด หรือทั้ง ๓๗ ข้อ : คล้าย ๆ มันเหมือนกัน ทำหน้าที่อย่างเดียวกัน เป็นโพธิปักขิยธรรมด้วยการทำหน้าที่อย่างเดียวกัน. เดี่ยวนี้จะชี้ให้เห็นว่า ๓๗ ข้อ จัดเป็น ๗ หมวดนั้น หมวดไหนมันเป็นบทตั้ง เป็นบทประธานของเรื่อง, แล้วหมวดอื่น ๆ นั้นก็จะช่วยพยุง ส่งเสริม หรือเป็นเครื่องมือให้บทตั้งนั้นเป็นไปจนถึงที่สุด **คือมีสติปัญญา ๔ โดยสมบูรณ์.**

.....

[เริ่มบรรยายตามหัวข้อบรรยายครั้งนี้.]

ทีนี้ในครั้งที่แล้วมาก็ได้พูดกันถึงเรื่องสติปัญญา; แต่ไม่ทันจะถึงตัวสติปัญญา; พูดกันแต่คำว่าสติ, การตั้งสติ, อารมณ์แห่งสติ, หรืออะไรทำนองนี้ เสียจนหมดเวลา. กลายเป็นว่า วันนี้จะเป็นวันที่พูดถึงสิ่งที่เรียกว่าสติปัญญานั้น โดยตรง.

คำว่า “สติ” คือระลึกได้; การระลึกได้นั้นทันควัน ตลอดเวลา อยู่ทุกกรณี. เดี่ยวนี้เราจะระลึกสิ่งทั้ง ๔ ที่เรียกว่า กาย เวทนา จิต ธรรม; เป็น ๔ อย่างด้วยกัน. คือโพธิปักขิยธรรมหมวดแรก พูดถึงสติปัญญา ๔; ๔ นั่นคือ เรื่องของกาย เรื่องของเวทนา เรื่องของจิต และเรื่องของธรรม.

คำแปลของกาย - อนุปัสสนา - สติ - ปัฏฐาน.

เราจะพูดด้วยหมวดแรก คือเรื่องกายก่อน. หมวดแรกนี้มีชื่อเต็มว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน; คำแรกที่จะต้องเข้าใจกัน ก็คือคำว่ากาย.

ถาม : เราได้พูดถึงคำนี้กันมาหลายหนแล้ว; ขอบทวนความจำและความเข้าใจกันอีกครั้งหนึ่งว่า คำว่ากายนี่คืออะไร คุณประยูร ?

ตอบ : กายแปลว่าหมู่ครับ หมู่หรือเหล่า.

ถาม : ในที่นี้ได้แก่อะไร : กายในหมวดกายานุปัสสนาสติปัฏฐานนี้ ได้แก่อะไร ?

ตอบ : ในหมวดนี้หมายถึง กายที่เป็นเนื้อหนัง รูปร่างภายนอกของเรา, รวมถึงกายลมด้วยครับ.

ถาม : ทำไมลมหายใจจึงได้ชื่อว่ากาย ?

ตอบ : เพราะวาลมหายใจนี้เป็นส่วนที่ปรุงแต่งกาย ขึ้นอยู่กับกาย, เป็นส่วนที่สัมผัสได้ภายนอกเหมือนกับกายครับ.

การที่ลมหายใจได้ชื่อว่ากายนั้น มีความมุ่งหมายว่า เป็นสิ่งที่ปรุงแต่งกาย เป็นสิ่งที่กายขาดไม่ได้. นี้ได้ความว่า คำว่ากาย นี้ แปลว่าหมู่; ตามธรรมดาแปลว่าหมู่ หมู่คน หมู่สัตว์ หมู่ทหาร หมู่อะไรก็เรียกว่ากายทั้งนั้นแหละ, เช่นคำว่า พลกาย แปลว่าหมู่แห่งพล. ที่นี้ที่เป็นชื่อของธรรมะก็ว่า เวทนากาย, ตัณหา-กาย, แปลว่าหมู่แห่งเวทนา หมู่แห่งตัณหา; ก็ล้วนแต่แสดงความหมายว่ามันเป็นหมู่.

ถาม : ที่นี้กายของคนเรานี้ มันมีความเป็นหมูอย่างไร คุณทอง ตามที่คุณจำได้?

ตอบ : ที่ว่ากายเป็นหมู่นี้ คือประกอบขึ้นด้วยธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ครับ.

กายนี้แปลว่าหมู; ร่างกายคนเราเป็นหมู ก็หมายความว่ามันเป็นที่รวมของสิ่งหลายสิ่ง เช่น ธาตุหลายธาตุ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นอวัยวะหลายอย่าง ชาวบ้านมักจะรู้จักในคำว่า อาการ ๓๒ จึงเรียกว่าเป็นหมู; แต่ถ้าเรียกเป็นภาษาบาลี ก็เรียกว่ากาย.

ถาม : ที่นี้ลมหายใจเป็นหมู, เป็นหมูอย่างไร? คุณประยูรคุณเป็นหมอ ต้องตอบอย่าให้เสียภูมิหมอ.

ตอบ : ลมหายใจถ้าจะแบ่งเป็นหมู ก็หมายความว่า เป็น ๒ พวก คือพวกหนึ่งหายใจเข้า กับอีกพวกหนึ่งหายใจออก. พวกหายใจเข้า ก็ เป็นพวกที่นำเอาอากาศดี เอาออกซิเจนเข้าไป สำหรับไปปรุงแต่งให้กายสดชื่น; พวกหายใจออกก็นำเอาอากาศที่เสียออกมาทิ้ง. ที่นี้ที่เป็นหมู ๒ อย่างนี้ จึงได้มีการปรุงแต่งซึ่งกันและกัน : ถ้าลมหายใจเรียบ กายก็เรียบ, ถ้าลมหายใจหยาบ กายนั้นก็รู้สึกหยาบตามไปด้วย.

อย่าให้มันมากเรื่องนัก; ไม่มีใครหายใจครั้งเดียว มีการหายใจมาก นับประมาณไม่ได้, เรียกว่าทั้งหมดนั้นแหละเรียกว่าหมู; หมูแห่งการหายใจ แห่งลมหายใจ. นี่ถ้าจะเอาความหมายของคำว่าหมู มันเป็นอย่างนั้น. แต่ที่ได้เรียกลมหายใจว่ากายในที่นี้ เพราะว่าเนื่องอยู่กับกาย - ร่างกายเนื้อหนัง, เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ เป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้. นี้เราได้คำว่ากายมาแล้ว; ในที่นี้คือ เนื้อหนังร่างกายอย่างหนึ่ง และลมหายใจที่หายใจหล่อเลี้ยงร่างกายอยู่นั้นอีกอย่างหนึ่ง,

รวมเป็น ๒ กาย. จำไว้ให้ดี; อย่าลืมว่าอย่างน้อยต้องรู้จัก ๒ กาย, เดี่ยวจะไม่ค่อยเข้าใจคำว่า “กายทั้งหลาย”.

ถาม : ที่นี้ กายานุปัสนาสติปัฏฐาน : คำว่า กายเรารู้แล้ว, คำว่าอนุปัสนาคืออะไร ?

ตอบ : อนุปัสนา หมายถึง การมองตามครับ.

นี่แหละ เป็นคำที่สำคัญ ที่ทุกคนจะต้องเข้าใจให้ถูกต้อง มันจึงจะประยุกต์ได้. คำว่าอนุปัสนานั้น แปลว่า มองตาม คือตามมอง, ตามมองดู; ดูเท่านั้นอย่าไปคิดให้ฟุ้งซ่าน จนเป็นบ้า. อนู แปลว่า ตาม, ปัสสน หรือ ปัสสนา นี้ แปลว่าเห็น ซึ่งเป็นผลของการดู, เรียกว่าดูก็ได้ เพราะถ้าดูมันก็ต้องเห็น เห็นไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง; แล้วอนุปัสนานี้แปลว่า ตามดู.

ถาม : ที่นี้ อนุปัสนาสติปัฏฐาน : สติแปลว่าอะไร คุณล้า ?

ตอบ : แปลว่าระลึกได้.

ถาม : คือทำอย่างไร ?

ตอบ : ระลึกได้ด้วยการกำหนดจิตติดตามซึ่งลมหายใจ.

ถ้าเป็นเรื่องลมหายใจ ก็กำหนดที่ลมหายใจอยู่. สติแปลว่าระลึกได้ : ระลึกถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ ด้วยการกำหนดก็ได้ ด้วยการพิจารณาก็ได้; แต่ในที่นี้ เราต้องการให้ดู, ให้สติมันเป็นผู้ดู. สติที่เป็นอนุปัสนา คือสติที่ตามดู.

ถาม : ที่นี้**ปฏิฐาน** แปลว่าอะไร คุณทอง ?

ตอบ : ผมแปลไม่ได้ครับคำนี้.

ถาม : คุณประยูร ?

ตอบ : **ปฏิฐาน** หมายถึงที่, ที่ตั้ง, ตั้งอยู่อย่างถูกต้อง; แปลว่าที่ตั้ง.

ปฏิฐาน สำหรับภาษาบาลีนั้น มีพิเศษกว่าภาษาไทยอยู่อย่างหนึ่ง : คือรูปศัพท์เดียวกันมันแสดงได้ทั้ง ฝ่ายกิริยาอาการ ฝ่ายเนื้อที่ ฝ่ายเวลา ฝ่ายอะไร ก็ได้. ที่นี้**ปฏิฐาน**ในที่นี้แปลว่า การตั้ง, ไม่ใช่ที่ตั้ง; แยกออกเป็น ๗ คำหนึ่ง, ฐาน คำหนึ่ง; ฐานนั้น แปลว่า ตั้ง, ๗ แปลว่า ทัว หรือมาจากปริ แปลว่า ทัว (:รอบ) หรือมาจาก ๗ฎิ แปลว่า เฉพาะ; รวมความหมายทั้ง ๒ อย่างก็ว่า ตั้งไว้อย่างครบถ้วน แล้วก็เฉพาะลงไปทีสิ่งใดสิ่งหนึ่ง คือตั้งสติมันเองอย่างครบถ้วน ลงไปที่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยเฉพาะ.

ถาม : รวมกันแล้วเป็น **กายานุปัสสนาสติปฏิฐาน** แปลว่าอะไร ? ไล่ไปตามตัวที่เขียนไว้ : กายานุปัสสนาสติปฏิฐาน แปลว่าอะไร ?

ตอบ : แปลว่า มีสติมองเห็นภายในกาย.

เกิน, เกินบาลีแล้ว เพราะมันกายเดี๋ยวนี้ : กายานุปัสสนาสติปฏิฐาน อย่าให้ มันเกินตัวหนังสือไปซิ. ก็แปลไล่ไปตั้งแต่สุดทางข้างหลังมาข้างหน้า -การตั้งไว้อย่างทั่วถึงซึ่งสติเฉพาะในการตามเห็นซึ่งกาย, การตั้งสติในการตามเห็นซึ่งกายอย่างครบถ้วนเฉพาะเจาะจงลงไป. รู้ความหมายของคำเสียบ้าง มันตืออย่างนี้แหละ : มันนี้ก็ได้ว่าเราจะต้องทำอะไรบ้าง. ในการประยุกต์ธรรมข้อนี้ก็คือ จะต้องตั้งไว้ซึ่ง

สติอย่างถูกต้องและครบถ้วน เพื่อการตามดูซึ่งสิ่งที่เรียกว่ากาย อันได้แก่เนื้อหนังนี้อย่างหนึ่ง, อันได้แก่ ลมหายใจ นี้อย่างหนึ่ง.

.....

หัวข้อปฏิบัติและใจความของหมวดกายานุปัสสนา ๔.

ถาม : เอ้า, ทีนี้เราจะดูหัวข้อของการปฏิบัติหมวดนี้ว่า ที่ว่า “สติปัฏฐานในหมวดกายนี้มี ๔” มัน ๔ กันอย่างไร ? ในฐานะที่เข้าวัดมานานแล้ว สติปัฏฐาน ๔ หมวดกายนี้ คือ ๔ อะไร คุณประยูร ?

ตอบ : สติปัฏฐาน ๔ หมวดกายนี้ ก็คือการมีสติตามมองเห็นของ ๔ อย่าง.

ถาม : นั่นแหละ ๔ อย่าง อะไร ? ๔ อย่างอะไรบ้างบอกไปเลย ?

ตอบ : ๔ หมวดก็คือ หมวดแรกให้มองเห็นกาย ในกาย; หมวดที่ ๒ ให้มองเห็นเวทนา.

ถาม : นั่นไม่ใช่กายแล้ว; เวทนาไม่ใช่กายแล้ว.

ตอบ : ในหมวดแรก หมวดกายแบ่งเป็น ๔ ; ในกายนี้แบ่งเป็น ๔ ข้อ : -
ข้อที่ ๑. ให้มองเห็นว่า ลมหายใจยาวเป็นอย่างไร,
ข้อที่ ๒. ให้มองเห็นว่า ลมหายใจสั้นเป็นอย่างไร,
ข้อที่ ๓. ให้มองเห็นกายทั้งหลาย หรือการปรุงแต่งกาย,
แล้วข้อที่ ๔. ทำความระงับของการปรุงแต่งกาย.

การรู้คำ ๔ คำนี้ให้ชัดเจน ถูกต้อง มีประโยชน์หรือจำเป็นที่จะปฏิบัติธรรม
 ข้อนี้ ที่เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน -กำหนดตั้งสติตามดูกายอย่างครบถ้วนทั่วถึง.
 ที่นี้ที่ว่ากายานุปัสสนา -ตามดูกายนั้น ท่านแยกหัวข้อไว้ ๔ หัวข้อว่า ดูลมหายใจยาว,
 แล้ว ดูลมหายใจสั้น, แล้วก็ ดูการที่กายทั้ง ๒ กาย กระทำแก่กันและกัน, แล้วก็
 ทำการระงับกายเสียกายหนึ่งคือกายลม เพราะว่ากายเนื้อหนึ่งก็จะสงบระงับลงไป
 ด้วย. นี่ใจความมันพูดได้แบบนี้; แต่ถ้าตามตัวหนังสือที่ท่านทั้งหลาย สวดร้อง
 ท่องบ่นกันอยู่นั้น ก็คือลมหายใจยาว, ลมหายใจสั้น, แล้วก็กายทั้งปวง, แล้ว
 ก็ระงับกายสังขารอยู่, จะฟังไม่ถูก; อย่างมากก็จะฟังถูกแต่ว่า “ลมหายใจยาว” กับ
 “ลมหายใจสั้น” พอว่า “กายทั้งปวง” อ้าว, เลยฟังไม่ถูกว่ามันอะไรกันบ้าง, พอว่า
 “ทำกายสังขารให้ระงับอยู่” ยิ่งฟังไม่ถูก เพราะไม่รู้ว่า “กายสังขาร” นั่นคืออะไร.
 เพราะฉะนั้นเรามาประยุกต์ในแง่ของปริยัติ กันเสียก่อนว่า ๔ อย่างนั้นคือ ให้ดูลง
 ไปที่ลมหายใจยาว อย่างหนึ่ง, ดูลงไปที่ลมหายใจสั้นอย่างหนึ่ง, ดูลงไปที่กายทั้ง ๒
 มันกระทำแก่กันและกันอย่างไร นี้อย่างหนึ่ง, ดูลงไปที่การทำให้กายลมหายใจนั้น
 ระงับลงไป แล้วกายเนื้อหนึ่งก็ระงับตามลงไปด้วย. นี่พอจะเข้าใจจริง ๆ แล้วใช่ไหม.

เอ้า, ทีนี้จะพูดให้ชัดลงไปอีก :-

ข้อที่ ๑ : ดูลมหายใจยาวว่าลมหายใจยาวนั้นเป็นอย่างไร; ดูไป ๆ เดี่ยว
 ก็ค่อย ๆ เห็นขึ้นมาว่า ลมหายใจนี้มันไปถึงกาย ลมหายใจยาว นี้ร่างกายสบายร่างกายปกติ
 ฉะนั้นลมหายใจยาว มันเป็นอย่างนี้เอง.

ทีนี้ก็ ข้อที่ ๒ : ดูลมหายใจสั้น; ดูไป ๆ ๆ, คือสังเกตเมื่อมีการหายใจ
 สั้น มันเป็นอย่างนี้, เดี่ยวก็พบว่ากายมันกระสับกระส่าย มันไม่ปกติ, ลองบังคับ

ให้ลมหายใจ ร่างกายมันประณีตละเอียด ระวัง, ถ้าทำให้ลมหายใจสั้นดู ร่างกายมันกระสับกระส่าย. นี่เรียกว่าดูลมหายใจยาว ให้รู้จักธรรมชาติหน้าที่ อิทธิพลของลมหายใจยาว. ดูลมหายใจสั้น ก็คือดูธรรมชาติ หน้าที่อิทธิพลของลมหายใจสั้น.

ที่นี้ ข้อที่ ๓ : ดูกายทั้งปวง. ตามบาลีว่า “กายทั้งปวง”; นี่คือดูกาย ๒ กาย มันทำอะไรแก่กัน. หนังสือฝรั่งแปลผิด, พระไตรปิฎกฝรั่งแปลผิด; แต่ไม่ใช่เอามาประจาน, เป็นการบอกให้รู้ว่า การที่จะอาศัยหนังสือฉบับใดฉบับหนึ่งเป็นหลัก เป็นที่พึ่งนั้นต้องรู้ว่าแปลผิด หรือแปลถูก. เขาแปลว่า กายทั้งหมด คือกายเนื้อนี้ทั้งหมด; ไม่ได้แปลว่ากายทั้งปวง คือ ๒ กาย แล้วทั้ง ๒ กาย. เขาแปลว่า กายทั้งหมดหรือทั้งสิ้น. แทนที่จะแปลว่า all หรือแปลว่า whole คือทั้งหมดของสิ่งนั้น; แต่ทั้งหมดของทุกสิ่งคือว่าทั้ง ๒ กาย.

เราจึงรู้ว่ากายมีอยู่ ๒ กาย กายเนื้อหนึ่งอย่างหนึ่ง, กายลมหายใจซึ่งแยกออกจากกันไม่ได้ นั่นกายหนึ่ง; แล้วมีอยู่ ๒ กาย. กายทั้ง ๒ นี้ กระทำแก่กันอย่างไร? ก็อย่างที่วามาแล้ว : ที่เราเริ่มเห็นเองด้วยการสังเกตว่า กายลมนี้ปรุงแต่งกายเนื้อ กายเนื้อขึ้นอยู่กับกายลม, หรือกายเนื้อเป็นเนื้อหนังจุ่มสำหรับหายใจนี้ มันเป็นกายเนื้อเพราะเป็นอวัยวะสำหรับกายลมทำหน้าที่, แล้วกายลม-ลมหายใจนั้นทำหน้าที่แล้ว มันก็บำรุงกายเนื้อให้ตั้งอยู่ได้. ทั้ง ๒ กายมันกระทำซึ่งกันและกันหรือแก่กันและกันอย่างนี้; มันอาศัยซึ่งกันและกัน : ถ้าไม่มีร่างกายเนื้อ คนเราจะหายใจได้อย่างไร มันก็ไม่ได้หายใจ ก็ไม่ต้องหายใจ ไม่มีการหายใจ; และเมื่อมีกายเนื้อแล้ว ถ้าไม่มีกายลมหายใจมันก็อยู่ไม่ได้. นี่พระบาลีกล่าวว่า รู้กายทั้งปวง คือรู้กาย ๒ กายกระทำซึ่งกันและกันอย่างนี้. กำหนดรู้อยู่อย่างนี้ เรียกว่า ข้อที่ ๓.

ที่นี้ข้อที่ ๔ : ทำกายสังขารคือลมหายใจนั่นเองให้ระงับ. ลมนี้เป็นสิ่งที่บำรุงกายเข้าไว้ จึงเรียกว่า กายสังขาร คือสังขารแห่งกาย, สังขารในที่นี้เครื่องบำรุงส่งเสริมหรือปรุงแต่ง. ก็ดูลมหายใจที่เป็นกายสังขารนั้นแหละ ถูกกระทำให้ระงับลง ๆ ระงับลงด้วยการปฏิบัติของผู้นั้น; จนรู้ว่าเดี๋ยวนี้กายลมก็ระงับ กายเนื้อหนังก็ระงับ, ระงับลงไป ๆ เป็นสมาธิ, รู้ความเป็นสมาธิ เพราะว่า กายทั้ง ๒ มันระงับลงไป มีความเย็นสบาย มีความสุข มีอะไรต่าง ๆ ไปตามแบบของสมาธิ.

นี่กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน - สติตามดูภายใน ๔ วิธี.

ถาม : เอ้า, สรุปความให้สั้นที่สุด เพื่อการท่องจำ; ๔ วิธีคืออย่างไรคุณประยูร ?

ตอบ : ๑. มองให้รู้ว่า ลมหายใจยาวเป็นอย่างไร;

๒. มองให้รู้ว่า ลมหายใจสั้นนั้น มีลักษณะเป็นอย่างไร;

๓. มองให้รู้ว่า ลมหายใจนั้นปรุงแต่งร่างกายอย่างไร;

๔. เราจะทำร่างกายให้ระงับได้ โดยการทำลมหายใจให้ระงับก่อน.

นี่ใจความมีอย่างนี้; ถ้าไม่เข้าใจใจความนี้ ก็ทำไปไม่ได้; ฉะนั้น ถ้าผู้ใดอยากจะปฏิบัติกรรมฐานวิปัสสนา ที่เรียกว่าสติปัฏฐาน ๔ (หมวดกายาฯ) ต้องเข้าใจหัวข้อทั้ง ๔ นี้.

.....

การประยุกต์กายานุปัสสนาทัง ๔ ข้อ.

[: หลักวิธีการทำกายานุปัสสนาสติปัฏฐานให้เป็นมรรคผลเป็นฉานขึ้นมา ๕ บทเรียน.]

ที่นี้จะมาถึง**ตัวประยุกต์**หรือปฏิบัติ ตามหัวข้อทั้ง ๔ นี้. เท่าที่อาตมาได้พยายามสังเกตมาตลอดเวลาหลายปี หรือหลายสิบปี จากการแนะนำสั่งสอนที่ดี จาก การลองทำดูเองก็ดี; ได้พบวิธีที่สะดวก ง่าย ในการปฏิบัติ, ซึ่งพอจะวางรูปโครงได้ ดังต่อไปนี้ :-

เริ่มขึ้นด้วยการ**วิ่งตามลม**. พุดว่าวิ่งตามลม คนทั่วไปก็อาจจะเข้าใจได้ เพราะเราก็หายใจเข้าหายใจออก ๆ อยู่ ยาวบ้างสั้นบ้างตามเหตุการณ์ที่แวดล้อม, แต่มันก็มีการหายใจออก-เข้าอยู่. ที่นี้พอพุดว่า “วิ่งตามลมหายใจ” ก็หมายความว่า **สตินั่นเอง กำหนดลมหายใจที่เข้าอยู่-ออกอยู่**, สมมติเหมือนกับว่า เป็นคน ๆ หนึ่ง วิ่งตามลมที่หายใจออกอยู่-เข้าอยู่ อย่างไม่ละไปจากสายตา ไม่ละไปจากการกำหนดนั้น. ฉะนั้น เมื่อปฏิบัติ ก็ลองหายใจให้ปกติ โดยที่ได้ตระเตรียมทุกอย่างมาดีแล้ว จมูกก็ดี เนื้อตัวก็ดี อะไรก็ดี ตระเตรียมมาดีแล้ว ให้มีการหายใจเป็นปกติตามแบบมาตรฐานของธรรมชาติ. ก็เริ่มหายใจ : **เข้าก็กำหนดด้วยสติเหมือนกับวิ่งตามไปจนเข้าสุด, หรือมันหยุดอยู่ก็รู้ว่ามันหยุดอยู่; พอเริ่มกลับออกมาอีก ก็รู้ว่ามันเริ่มกลับออกมาอีก ก็ตามมา จนออก ๆ ๆ หมด, ออกหายไป ก็กำหนดรู้ที่อยู่กำลังออกหายไป, แล้วก็เริ่มเข้ามาอีก ก็กำหนดว่า มันเริ่มเข้ามาอีก. วิ่งตามอยู่อย่างนี้. นี่ข้อแรก.**

ในพระคัมภีร์ เขามักจะเปรียบเทียบว่า เหมือนกับว่า**คนเลี้ยงเด็ก ไกวเปลให้เด็กนอน** : นั่งอยู่ที่หัวเปล เมื่อเด็กมันยังไม่นอนหลับ พี่เลี้ยงคนนั้นก็ต้องแหงน

หน้าไปทางโน้นที่ แหงหน้ามาทางนี้ที่ ตามที่เปลมันไกวไป อย่าให้ขาดสายได้ จนกว่าเด็กจะนอนหลับ; เพราะถ้าไม่อย่างนั้น มันจะป็นเปล ตกจากเปลไปเสีย เมื่อไรก็ไม่รู้. ถ้าเข้าใจคำนี้ ก็เข้าใจการวิ่งตามลมหายใจว่า เปลนั้น เป็นสิ่งที่เด็กตกลงมาได้, ถ้ายังไม่นอนหลับ มันป็นตกลงมาได้; จะรอนจนกว่าเด็กจะนอนหลับ ก็ต้องนั่งเฝ้าดู แหงหน้าไปทางโน้นที่แหงหน้ามาทางนี้ที่ ไม่ขาดระยะ ตามที่เปลมันไกวอยู่. นี่คือนิ่งตามลมที่ออก-เข้าอยู่ ๆ; พยายามทำจนได้ในระยะนี้ ในขั้นนี้เสียก่อน, ต้องทำขั้นแรกได้ก่อน แล้วจึงทำขั้นต่อไป ไปตามลำดับ. **อย่ารีบทำข้ามไป** ทั้งที่ยังทำขั้นแรกไม่ได้, คืออยากจะรู้เร็ว ๆ มันก็เลยไม่ได้; ฉะนั้น กำหนดลมหายใจอย่างที่เขาออก ๆ อย่างเหมือนกับว่า วิ่งตามนี้ให้ได้เสียก่อน, จะกินเวลาเท่าไรก็สุดแท้.

ที่นี้พอทำได้ในการวิ่งตาม ก็เปลี่ยนบทเรียนเป็นบทที่ ๒ ว่า **เฝ้าดู**. เหมือนกับว่าผู้เลี้ยงเด็กคนนั้น เตี้ยวันนี้เด็กมันนอนแล้ว ง่วงแล้ว นอนลงไปแล้ว ไม่มีทางจะตกแล้ว; ฉะนั้น เราดูอยู่ตรงกลางก็ได้ หรือดูอยู่ที่สุดข้างโน้น หรือสุดข้างนี้ ที่เดียวก็ได้; เตี้ยเวลาก็มาให้ดูเอง ไม่ต้องแหงนไปแหงนมาแล้ว ไม่ต้องเอี้ยวไปเอี้ยวมาแล้ว, ดูอยู่ที่จุดใดจุดหนึ่ง. ในการกำหนดลมหายใจนี้ มันก็^{ที่}จุ่มก้นนั้นแหละ^{ที่}ช่องจุ่มก; เมื่อเราหายใจแรง ๆ ลมหายใจมันกระทบลงที่^{สุด}ของปลายจุ่มก, **เอาตรงนั้นแหละเป็นที่เฝ้าดู**. เรียกว่าซีเกียจวิ่งตามแล้วเตี้ยวันนี้, จะเฝ้าดูอยู่แต่ที่ตรงนั้น; แต่ต้องเฝ้าจริง ๆ นะ. ถ้าเฝ้าไม่จริง มันก็อาจจะมีโอกาสให้สตินั้นหนีไปเสีย เพราะเราเฝ้าดูที่เตี้ยวันนี้ที่ลมมันผ่านเข้า-ออก ๆ. แล้วมีเคล็ดอยู่ว่า เมื่อเราเฝ้าดูอยู่ที่จุดเดียว จุดนั้น เราต้องรู้ รู้โดยข้อเท็จจริงว่า ลมมันก็ผ่านอยู่เสมอแหละ เมื่อเราหายใจเข้า ลมก็ต้องผ่านจุดนั้นจุดเดียว ตลอดเวลา จนกว่าจะสิ้นสุดการหายใจเข้า แล้วจะว่างไประยะหนึ่ง นิดหนึ่ง เรารู้ว่าตรงนั้นมันว่างไประยะหนึ่ง นิดหนึ่ง; พอหายใจออกอีก ลมก็ต้องผ่านจุด

ที่เรากำหนดนั้น จนกว่าจะหมดลมหายใจออก มันจะว่างนิดหนึ่ง แล้วก็กลับหายใจเข้า. ถ้ากำหนดอยู่โดยแยบคายอย่างนี้. จิตก็ไม่มีโอกาสจะหนีไปได้; ถ้าพูดตามตัวหนังสือ คล้าย ๆ มันจะหนีไปได้ เพราะเรากำหนดอยู่ที่นั่น แล้วลมมันไม่มาถึง มันมีระยะว่างยาวเกินไป สติมันก็หนีไปเสีย อย่างนี้ก็ไม่ได้; เพราะว่าเมื่อกำหนดกันโดยละเอียดแล้ว ลมมันจะต้องผ่านอยู่ที่ตรงนั้นเรื่อยไป จนกว่ามันจะสิ้นสุดการหายใจระยะหนึ่ง ฉะนั้นสติหรือจิตก็ตาม แล้วแต่จะเรียก มันก็ไม่มีโอกาสจะหนีไปได้ แต่มันซ้าอยู่ที่เดียว มันผิดจากอันแรกที่วิ่งไป วิ่งมา วิ่งตาม วิ่งเข้า วิ่งออก วิ่งไปวิ่งมา เดี่ยวนี้มันซ้าอยู่ที่เดียว แต่ก็มีสิ่งที่ให้กำหนด ไม่ขาดระยะด้วยเหมือนกัน; นี่เราจึงเฝ้าดูอยู่ที่จุดนั้น เน้นลงไปทีจุดนั้น เน้นแล้วเน้นอีก ๆ จนคล้ายกับว่าตรงนั้นเป็นจุดสำคัญจุดหนึ่ง ซึ่งต่อไปจะมีเรื่องอะไรมาที่จุดนั้นเอง; ทีนี้จึงจะเปลี่ยนเป็นบทเรียนต่อไปอีก.

[ชักซ้อมการเข้าใจบทเรียน ๒ บทต้น ของการทำกายให้สงบ.]

ทีนี้เราจะพูดถึง ๒ บทนี้ ให้เข้าใจไปเสียให้ตลอด ว่าเมื่อเรากำหนดอย่างวิ่งตาม ๆ อยู่ก็ดี หรือกำหนดเฝ้าดูอยู่ที่จุดนั้นก็ดี เราจะรู้ความที่ลมหายใจเป็นของยาวได้ไหม คุณประยูร ?

ตอบ : ได้ครับ.

ถาม : เราจะรู้ความที่ลมหายใจเป็นของสั้นได้ไหม ?

ตอบ : ได้ครับ.

ถาม : เราจะรู้ความที่ลมหายใจนี้ มันเนื่องกันอยู่กับกาย : หายใจยาวสบายดี

หายใจสั้นไม่สบาย หายใจยาวกายระงับ หายใจสั้นกายกระสับกระส่าย;
รู้ไปในคราวนั้น ที่กำหนดลมหายใจอยู่อย่างนั้น ได้ไหม ?

ตอบ : รู้ได้ครับ.

ถาม : คุณเดาเอา หรือว่าเข้าใจเห็นจริง ๆ ?

ตอบ : ก็เคยเห็นมันเป็นอย่างนั้นครับ.

มันต้องเข้าใจด้วย และต้องรู้จากการที่ได้เคยกระทำมาแล้วด้วย. นั่นแหละ เพียงแต่เราฝึกบทเรียนวิ่งตาม มันก็ยิ่งรู้ความที่ลมหายใจยาว หรือความที่ลมหายใจสั้นได้. **ที่นี้พอเรากำหนดที่ เฝ้าดูอยู่** อย่างละเอียดลออที่สุด ก็จะได้พบความที่ลมหายใจนี้ปรุงแต่งเนื้อหนังร่างกายด้วย. **ฉะนั้น เพียงแต่เราปฏิบัติ วิ่งตามและเฝ้าดู เท่านั้นแหละ** ก็คือเราปฏิบัติกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๓ ชั้นแรกเสร็จไปเห็นไหม; คือ รู้ลมหายใจยาว, รู้ลมหายใจสั้น, และรู้ความที่ลมหายใจปรุงแต่งร่างกาย.

โดยบทเรียน ๒ ตอนว่า วิ่งตาม, เฝ้าดู; เมื่อเราทำอย่างละเอียดอย่างรอบคอบสุขุม ถูกต้องนี้, จะรู้ว่าลมหายใจยาวเป็นอย่างไร มีอิทธิพลอย่างไรต่อร่างกาย ลมหายใจสั้นเป็นอย่างไร มีอิทธิพลอย่างไรต่อร่างกาย, แล้วก็รู้ข้อเท็จจริงของธรรมชาติ ว่าเดี๋ยวนี้แยกออกได้เป็น ๒ ฝ่าย คือฝ่ายเนื้อหนังร่างกายนี้อย่างหนึ่ง ฝ่ายลมหายใจที่หล่อเลี้ยงร่างกายอยู่นี้อีกฝ่ายหนึ่ง. ทั้ง ๒ ฝ่าย กระทำแก่กันและกันในลักษณะอย่างที่ว่ามาแล้ว.

ถาม : ที่นี้ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน มี ๔ ชั้น เราได้ทำเสร็จไปแล้ว ๓ ชั้น; ก็ยังเหลือขั้นสุดท้ายอีกชั้นหนึ่ง คือชั้นที่มีหัวข้อว่าอะไร ?

ตอบ : ชั้นที่ว่า ทำกายให้ระงับครับ.

ทำกายสังขารให้ระงับ; อย่าสะเพร่า อย่าใช้คำลวก ๆ (ว่าทำกายให้ระงับ) มันจะขาดอะไรไปมาก. เมื่อพูดว่า**ทำกายให้ระงับอยู่** นี้มันต่างกันกับที่พูดว่า**ทำกายสังขารให้ระงับอยู่**; เพราะกายนี้คือเนื้อหนัง กายสังขารนั้นคือลมหายใจ. เราจะทำขั้นที่เรียกว่า**ทำกายสังขารให้ระงับอยู่** คือทำลมหายใจให้ละเอียดลง เพื่อว่าให้ร่างกายเนื้อหนังนั้นมันระงับลง.

ถาม : เอ้าทีนี้จะไปชนกันกับ ๒ ขั้นที่ปฏิบัติมาแล้ว. ๒ ขั้นที่ปฏิบัติมาแล้ว คืออะไร ?

ตอบ : คือวิ่งตามลม กับเฝ้าดู.

วิ่งตาม กับเฝ้าดู; ๒ ขั้นที่พูดมาแล้ว. ทีนี้ขั้นต่อไป **บทเรียนที่ ๓** นี้ก็คือว่าไอ้ตรงจุดที่เฝ้าดูนั้นแหละ เราจะใช้เป็นี่สำหรับฝึกบทเรียนที่ละเอียด ที่ยากขึ้นไป, **คือจะสร้างนิมิตชนิดที่เป็นมโนภาพสำหรับสติได้กำหนด.** ก่อนนี้สติกำหนดลงไปทีลมหายใจ. ลมหายใจเป็นนิมิต เป็นนิมิตธรรมดา, นิมิตตามธรรมดา คือตัวลมหายใจนั่นเอง เป็นนิมิตสำหรับสติกำหนดอยู่ตลอดเวลาที่วิ่งตามและเฝ้าดู. ทีนี้จะสร้างนิมิตที่ไม่ใช่ลมหายใจ จะสร้างออกมาจากที่ ๆ ลมหายใจกระทบอยู่ตลอดเวลา นั้น เรียกว่า**มโนภาพ** คือ **ภาพที่จิตมันสร้างขึ้น**; มันไม่ได้เป็นอยู่จริงเหมือนกับลมหายใจ แต่จิตมันสร้างขึ้นเป็นภาพ เป็นดวง เป็นสี เป็นแสง เป็นอะไรก็ได้ แล้วแต่มันจะเป็นให้, เอาตามทีสะดวกก็แล้วกัน; บางทีก็เรียกว่า **อุคคหนิมิต** คือนิมิตที่จิตถือเอาได้หรือสร้างขึ้นมาได้.

หมายความว่า ตรงที่เฝ้าดูนั้นแหละ แทนที่จะกำหนดอยู่ที่ลมที่ผ่านไป

ผ่านมา จะถือว่าเป็น (หรือจะถือเป็นว่า) ตรงนั้น มีอะไรงอกขึ้นมา เป็นดวง เป็นภาพที่จิตสร้างขึ้น; นี่เป็นก้อนขาว ๆ เหมือนกับควันไฟ หรือเหมือนกับเมฆ หรือเหมือนกับสำลี หรือเป็นดวงเล็ก ๆ สีเขียว สีเหลือง สีแดง หรือเหมือนกับว่าเพชรขาวอยู่ที่นั่น เหมือนกับน้ำค้างกลางแสงแดดลูกขาวอยู่ที่นั่น เหมือนโยแมงมุมตอนเข้าถูกแสงแดด แล้วทอแสงอยู่ที่นั่น, มันเป็นอะไรก็ได้ แล้วแต่ว่ามันจะเกิดขึ้นมาโดยสะดวก, อาศัยการน้อมนึกบ้างก็ได้ ได้ภาพที่สร้างขึ้นมา, ที่จริงก็คือภาพลวงไม่ไปของจริง, ขึ้นมาได้สำเร็จ สร้างขึ้นมาได้สำเร็จ; ไม่ใช่ที่เราต้องการภาพลวง หรือของลวง เราต้องการจะฝึกจิตให้มันละเอียดลงไป.

ไอนิมิตธรรมาคือลมหายใจแท้ ๆ นั้น เป็นของหายาบ เป็นของวัตถุธาตุล้วน ๆ มันหายาบ มันกระด้าง จิตมันก็กระด้างในเมื่อใช้ของกระด้างนั้นเป็นวัตถุ. ที่นี้เราใช้มโนภาพอันละเอียดเป็นอารมณ์ หรือเป็นนิमितสำหรับจิตกำหนด จิตมันก็ต้องละเอียดกว่า; ฉะนั้นเราทำให้จิตละเอียดลงไป ด้วยการเปลี่ยนให้อารมณ์มันละเอียดลงไป เปลี่ยนให้มันละเอียดลงไป ฉะนั้นจึงมีการสร้างอารมณ์ประเภทมโนภาพขึ้นมา.

ถาม : พอมาถึงบทเรียนขั้นที่ ๓ นี้ เราเขียนลงไปว่าอะไร คุณประยูร ? บทที่ ๑ วิ่งตาม, บทที่ ๒ ฝ้าดู. บทที่ ๓ ว่าอะไร ?

ตอบ : สร้างนิมิตมโนภาพครับ.

บทที่ ๓ สร้างนิมิตมโนภาพ; แค่นี้ก็จะพอ อมความไว้ได้; (สร้างนิมิตมโนภาพ) ให้เห็นชัดอยู่ ด้วยตาข้างใน; แม้หลับตาอยู่ในที่มืด ก็มองเห็นตัวนิमितที่สร้างขึ้นโดยมโนภาพนี้ชัดแจ่มอยู่. ยิ่งทำเก่งก็ยิ่งชัดมากขึ้น. เรียกว่าเปลี่ยนจากนิमितที่เป็นรูปธรรมตามปกตินั้น มาเป็นนิमितทางนามธรรม ซึ่งละเอียดกว่า. ได้มาแล้ว

ที่มันก็เกิดความลำบากบ้างแหละ เพราะมันเป็นของละเอียดลึกซึ้งเข้าไปมันก็ลำบาก
บ้างในการที่จะรักษา; ฉะนั้นต้องประกอบจิตดี อะไรดี สมาธิดี สติดี มันจึงจะรักษา
ไว้ได้, เดี่ยวมันก็อาจจะหายไป ต้องทำให้กลับมาอีก, ล้มลุกคลุกคลานอยู่อย่างนี้.

ทีนี้เพื่อให้แน่นอนยิ่งขึ้นไปอีก ก็เปลี่ยนเป็นบทเรียนที่ ๔ หรือมาถึง
บทเรียนที่ ๔; หรือว่าจะรวมไว้ในบทเรียนที่ ๓ ก็ได้, คือเกี่ยวกับนิมิตเป็นมโนภาพ
เท่านั้น แล้วแต่ใครอยากจะแยกหรือไม่แยก. ทีนี้จะพูดอย่างไม่แยกนะ : สร้างนิมิตนี้
ขึ้นมาสำเร็จแล้ว สมมติว่า เป็นปุยุสำลิก้อนเล็ก ๆ สีขาวอยู่ที่จุดนั้น, ทีนี้บังคับให้มัน
เปลี่ยนนี้เขาเรียกว่า **บังคับให้นิมิตเปลี่ยน** น้อมจิตอันละเอียดสุขุมไป ให้มันเปลี่ยน
แล้วมันก็จะเปลี่ยน. ที่เป็นก้อนขาวเล็ก ๆ เหมือนสำลีนั่นนะ ให้มันใหญ่ขึ้น หรือให้
มันใหญ่ขึ้นไปอีก หรือให้มันกลับเล็กลงมา *ใหญ่ เล็ก ใหญ่ เล็ก* อย่างนี้ ก็เรียกว่าเปลี่ยน.
ให้**เปลี่ยนขนาด** แล้วให้มัน**เปลี่ยนสี**ดูบ้าง; นอกจากสีขาว ให้เปลี่ยนเป็นสีอะไรดูบ้าง
นี้ก็เรียกว่า**เปลี่ยนสี**. ทีนี้ให้มัน**เปลี่ยนอิริยาบถ**ดูบ้าง; จะยากขึ้นไปอีกคือให้มันเคลื่อนที่ได้
ให้มันลอยไปได้ ให้มันลอยออกไปได้ แล้วให้มันกลับมาอีก ให้มันลอยออกไปได้ ให้
มันกลับมาอีก ให้มันแอบไปเที่ยวเล่นได้ ให้มันกลับมาอีก **ด้วยอาการแต่เพียงสักว่า**
น้อมจิตเท่านั้น มันก็จะเปลี่ยนไปตามการน้อมของจิต. ทีนี้คนที่เจตนาไม่สุจริต อยาก
จะได้ประโยชน์เป็นวัตถุมีฤทธิ์มีเดชอะไร จะได้บ้างที่ตรงนี้แหละ; แต่ว่าเราไม่บ้า
แน่ เพราะว่าเราไม่ต้องการผลอะไรที่มันเป็นวัตถุ หรือฤทธิ์เดช หรือปาฏิหาริย์อะไร;
เราต้องการแต่เพียงว่าจิตสงบระงับ ละเอียดลงไปหรือไม่. ถ้าไม่สงบระงับก็แปลว่า
มันไม่ได้; มันล้มเหลว ก็ทำอีก, ล้มเหลวก็ทำอีก ๆ อย่างนี้มันไม่บ้า ไม่เสียสติ ไม่เคลิ้ม
ไม่ฝันเพื่อนอะไร, จนกระทั่งว่าบังคับได้ มันกลายเป็นคนเก่ง ขึ้นมาแล้ว คือบังคับจิต
ได้; เรียกว่า**บังคับนิมิตได้** นั่นคือ**บังคับจิตได้**; เพราะว่าน้อมจิตไปอย่างไร นิมิตจะ
เปลี่ยนไปอย่างนั้น. เราไม่ต้องการสิ่งเหล่านั้นที่ว่าเป็นผล (หรือเพื่อเป็นผล), แต่เราต้อง

การความที่จิตมันละเอียด ประณีต ว่องไวต่อการทำงาน ตั้งมั่น แน่วแน่ บริสุทธิ์นั้น เป็นผล; เราก็มีจิตที่ว่า มันละเอียดกว่าเดิม ว่องไวกว่าเดิม แข็งแรงกว่าเดิม นี่เป็นผล.

ที่นี่ถ้าจะทำต่อไปอีก ถึงบทเรียน (ที่ ๕) ที่ว่า จะกำหนดความรู้สึกที่เป็นองค์ฌาน. ข้อนี้จะต้องเลือกเอานิมิตรูปใดรูปหนึ่ง ที่ไม่เปลี่ยนนะ, ที่ไม่เปลี่ยนกันอีกต่อไป ที่พอใจแล้ว ไม่เปลี่ยนอีกต่อไป, เามากำหนดให้แน่วแน่ อยู่, แล้วสอบ ทดสอบความรู้สึก หรือสถานะของจิตว่าเวลานั้นมันมีครบทั้ง ๕ องค์หรือเปล่า.

ถาม : ๕ องค์ (แห่งปฐมฌาน) นี้ คุณประยูรทราบหรือยัง ?

ตอบ : พอจะทราบแล้วครับ.

ถาม : อะไรเล่า ?

ตอบ : มีวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา.

ถาม : ก็ไม่เสียที่ที่มาวัดหลายหน คำคำที่ไม่ใช่คำบ้านได้แล้ว; นี่มันคำวัด : วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา. วิตกคืออะไร ?

ตอบ : วิตก คือการตรึก การกำหนด การที่จิตไปกำหนดอยู่ที่นิมิตครับ.

ถาม : พุดให้มันเรียบร้อยหน่อยซี, วิตกคือ... ?

ตอบ : คือการตรึกนึกคิด.

ถาม : ไม่ถูก; คือความที่...หรือการที่...; การที่จิต... เอ้า ?

ตอบ : การที่จิตกำหนดที่นิมิต.

ถาม : คือ ความที่จิตสามารถกำหนดลงไปได้ที่นิมิต หรืออารมณ์นั้น. ที่นี้วิจารณ์ (อันเป็นองค์ที่ ๒ แห่งปฐมฌาน) คืออะไร ?

ตอบ : วิจารณ์ คือการที่จิตเพลิดเพลिनอยู่กับนิมิตนั้น.

ผู้ถาม : ไม่ถูก.

ผู้ตอบ : คือจิตอยู่รอบ ๆ นิมิตนั้น.

อย่าใช้คำว่าเพลิดเพลिन; วิจารณ์คือจิตรู้สึกอยู่อย่างทั่วถึงซึ่งนิมิตนั้น.

ถ้าเราจะเปรียบเทียบความต่างระหว่างวิตกกับวิจารณ์ : วิตก คือไปแตะอยู่; วิจารณ์คือลูบคลำอย่างทั่วถึง. คุณลองลูบคลำอะไรสักอย่างหนึ่ง มันจะมีอาการ ๒ อย่าง คือว่ามีมือไปติดอยู่ที่สิ่งนั้นด้วย นี่เป็นวิตก; แล้วมือนั้นมันไปลูบคลำไปทั่วสิ่งเหล่านั้นด้วย นี่มันคือวิจารณ์. (วิตกวิจารณ์) ไม่ใช่คิด ไม่ใช่พิจารณา; เป็นเพียงจิตกำหนดอยู่ที่นั่น และจิตรู้สึกต่อสิ่งนั้นอย่างทั่วถึง, เรียกว่าวิตกวิจารณ์.

ถาม : ที่นี้องค์ฌานที่ ๓ คือ ปิติเล่า คืออะไร ?

ตอบ : ปิติ คือความรู้สึกเพลิดเพลिन สบายใจของจิตต่อนิมิตอันนั้น.

อย่าใช้คำว่าเพลิดเพลिन มันจะมากเกินไปนัก. ปิติ เขาแปลว่า อิ่มใจ; ที่แท้คือพอใจ. เต็มวันนี้เราทำสำเร็จในการวิ่งตาม, ฝ่าดู, สร้างมโนภาพ, บังคับมโนภาพได้สำเร็จตามที่เราต้องการ; เราพอใจในความสำเร็จนี้ รู้สึกปิติ, ฉะนั้น ปิติคือความพอใจในการที่ทำได้สำเร็จ.

ถาม : ถัดไปคือ ความสุขเล่า ได้แก่อะไร ?

ตอบ : สุข ตอนนี้ก็มันคล้าย ๆ ตอนปีติ : มันพอใจแต่ไปในทางตื่นเต้น; พอ สุขหมายความว่ามันสบายใจ มาในทางสงบ, มันคล้าย ๆ ปีติ.

นั่นแหละเราจะพูดกันแต่สั้น ๆ ก็ว่า ปีตินั้น คือ พอใจเพราะประสบความสำเร็จ มันก็เนื่องถึงความสุขเป็นธรรมดา. เมื่อพอใจสุดกระแสของมันแล้ว ซึ่งมันค่อนข้างจะฟุ้งซ่าน ค่อนข้างจะไม่ได้สงบนัก ปีตินี้, แต่มันสุดกระแสของมันแล้ว มันก็ให้เกิดความรู้สึก ถัดมาคือรู้สึกเป็นสุข; เพราะฉะนั้นเขาจึงพูดปีติก่อน แล้วจึงมาถึงสุข. หมายความว่าในเวลานั้นก็มีความพอใจอยู่ แต่ไม่ใช่ถึงกับฟุ้งซ่านหรือตื่นเต้น; แต่ในเวลานั้นพร้อมกัน ก็มีความรู้สึกเป็นสุขอยู่ เพราะความที่จิตมันรำบ มั่นสงบ, มันบอกกันยากกว่าจะเป็นสุขชนิดไหน ต้องไปทำดูเอง.

ถาม : ทีนี้องค์ (แห่งปฐมฌาน) ที่ ๕ เรียกว่า เอกัคคตา แปลว่าอะไรคำนี้ ?

ตอบ : เอกัคคตา หมายถึง จิตเป็นหนึ่ง ครับ, ความที่จิตเป็นหนึ่งครับ.

ถาม : ความที่จิตเป็นหนึ่ง; ใครฟังถูกบ้าง ? ก่อนหน้านี้จิตหลายจิต อย่างนั้นหรือ ?

ตอบ : คือจิตมันคิดไปหลาย ๆ อย่าง มันไม่ได้อยู่เฉย ๆ ไม่ได้คิดอย่างเดียว ไม่ได้กำหนดอยู่ที่สิ่งเดียวครับ.

ถาม : ถ้าอย่างนั้นพูดใหม่ซี, ความที่จิตเป็นอะไร ? อย่างว่าความที่จิตเป็นจิตหนึ่ง; ความที่จิตเป็นอะไร ?

ตอบ : ความที่จิตกำหนดอยู่ที่สิ่ง ๆ เดียวครับ.

ถาม : ความที่จิตกำหนดอยู่ที่สิ่ง ๆ เดียว นั้นแหละถูก; แต่เขาใช้คำว่า อัคค แปลว่า ยอด หรือ ยอดสุด. ยอดสุดอันเดียว ที่เดียว. ความที่จิตกำหนดอยู่ที่ยอดสุด อันเดียว; เหมือนกับของแหลมเป็นกรวยขึ้นไปแหลมสุด ปลายแหลมนั้นแหละเรียกว่ายอด. ฉะนั้นความที่จิตมียอดเพียงยอดเดียว และอยู่ที่นั่นเรียกว่า เอกัคคตา. เดียวนี้จิตเป็นอย่างนั้นหรือเปล่า ?

ตอบ : ท่านอาจารย์หมายถึงตอนนี้ ใช่ไหมครับ ?

ผู้ถาม : หมายถึงตอนที่ทำสำเร็จซี.

ผู้ตอบ : ตอนที่ทำสำเร็จก็เป็นอย่างนั้นครับ.

ถาม : แล้วก็มีอะไรเป็นยอดเดียว ? ยอดเดียวของจิตในที่นี้ คืออะไร ?

ตอบ : ก็คือความสุขครับ.

ถาม : ผิดแล้ว; เดียวก็มีปีติอีก ก็หลายยอดแหละ.

ตอบ : อุเบกขาครับ.

ไม่เอา; ยอดเดียว คือนิมิตในขั้นนี้ ในขั้นที่เอาเป็นอารมณ์ของจิตเป็นนิमितสุดท้ายที่เราเลือกเอามาเป็นอารมณ์ของจิต. เป็นนิमितเดียวนั้นแหละ เป็นที่กำหนดของจิต, มีสุดยอดอยู่ที่นั่น แล้วแต่ว่าคนนั้นจะได้ใช้นิมิตในรูปร่างอย่างไร. ก็เป็นอันว่าจิตกำหนดอยู่ที่สิ่งนั้นเพียงสิ่งเดียว, อยู่ที่ยอดสุดของจิต; คือว่าจิตมันรวมเหมือนกับรวม focus เป็นจุดเล็กตรงกลางของ focus, เรียกว่ายอด ตรงนั้นคือนิมิตที่ใช้เป็นเครื่องกำหนด; จึงว่าความที่จิตมียอดสุดอยู่ในที่เดียว อันเดียว. อย่างนี้เรียกว่า เอกัคคตา.

ครบ ๕ แล้ว : ในขณะนั้นจิตกำหนดอยู่ที่อารมณ์, ในขณะนั้นจิตรู้สึกทั่วถึงซึ่งอารมณ์, ในขณะนั้นจิตรู้สึกปิด, ในขณะนั้น จิตรู้สึกเป็นสุข, ในขณะนั้นจิตเป็นเอกัคคตา มีลักษณะเป็นเอกัคคตา. ครบ ๕ อย่างนี้ ก็พอจะจัดได้ พุดได้, คือจัดให้ได้ว่า **จิตเป็นสมาธิสมบูรณ์ ในอันดับแรก เรียกว่า ปฐมฌาน.**

นี่คือการกำหนดกาย หรือกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน โดยอาศัยกายคือลมหายใจกับร่างกาย กระทำแก่กันและกันไปตามวิธีการที่ท่านได้วางไว้; ในที่สุดก็มีผลอย่างนี้ คือมีความเป็นสมาธิ **อันดับที่ ๑**, คือว่าสมาธิอย่างแท้จริง ไม่ใช่สมาธิล้มลุกคลุกคลาน อย่างที่ไม่ถึงนี้. พอมาถึงนี้เรียกว่าสมาธิ อย่างแท้จริงอันดับที่ ๑; อันดับที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ เราจะไม่พูดเพราะมันเกินความต้องการ; ที่แท้มันก็เพียงแต่ลดองค์ ๕ นี้ลงเสียให้เหลือเพียง ๓ เพียง ๒ เรื่อย ๆ ไปเท่านั้นแหละ ไม่สำคัญอะไร. เพียงปฐมฌานมีองค์ ๕ นี้ ก็เหลือกินเหลือใช้.

ที่นี้อาจจะดูต่อไปดีกว่า ว่า **จิตเป็นสมาธิ มีอะไรเป็นคุณสมบัติเป็นอาณิสส?** ก็คือ**ความที่จิตบริสุทธิ์** อย่างหนึ่ง, **ความที่จิตตั้งมั่น**อย่างนี้, **ความที่จิตว่องไว** ในการทำหน้าที่ของจิต นี้อย่างหนึ่ง. นี่พูดมาหลายสิบครั้งแล้วนะ คุณจำได้หรือเปล่า? **จิตบริสุทธิ์**, แล้ว**จิตตั้งมั่น**ที่อารมณ์นั้น, แล้ว**ก็จิตว่องไว**ที่สุด เพราะฝึกดีแล้ว **ว่องไว**ต่อหน้าที่ของจิต ก็คือการกำหนดในการพิจารณา. นี่แหละประโยชน์ของกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นถึงอย่างนี้.

ถาม : เอ้า, ขอทบทวน **วิธีประยุกต์ตัวหนังสือ** ที่ว่า**กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน** ให้มันเป็นผลขึ้นมา **นี้ มีการปฏิบัติเป็นบทเรียน** ก็ขั้นตอน คุณประยูร ?

ตอบ : **วิธีปฏิบัติเพื่อเป็นบทเรียนในกายานุปัสสนา** ๖ นั้นมี ๕ ขั้นตอนครับ.

ถาม : เอ้า, ว่าไปมีอะไรบ้าง ?

ตอบ : ขั้นตอนที่ ๑. ก็คือวิ่งตามลมหายใจ;

ขั้นตอนที่ ๒. ก็คือเฝ้าดูมดที่จุด ๆ เดียว;

ขั้นตอนที่ ๓. ก็สร้างนิมิต คือมโนภาพขั้นที่จุดนั้น;

ขั้นตอนที่ ๔. ก็สร้างนิมิตให้ละเอียดขึ้นไปอีก โดยให้มีการเปลี่ยนรูปได้
เปลี่ยนรูป เปลี่ยนขนาด เปลี่ยนสี และให้เคลื่อนไหวได้;

ขั้นตอนที่ ๕. ก็คือการทำองค์ฌานให้ครบทั้ง ๕ คือทำให้เกิดสมาธิที่เต็มที.

ถาม : ในขณะที่กำหนดองค์ฌานทั้ง ๕ นั้น มีอะไรเป็นนิมิต ?

ตอบ : ในขณะองค์ฌานทั้งห้านี้มีนิมิตที่เรากำลังให้เคลื่อนไหวได้ครับ.

ผิดแล้ว ๆ, ไม่ฟังให้ดี. นิมิตที่บังคับให้เปลี่ยนแปลงได้ นั้นเป็นเครื่องทดสอบในระยะหนึ่ง; ต่อมาเลือกเอานิมิตใดนิมิตหนึ่งที่พอใจ แล้วหยุดนิ่งมากำหนดอยู่ จึงจะสามารถทดสอบว่าองค์ฌานมีครบหรือยัง. นี่ต้องตอบคำถามเหล่านี้ได้. เมื่อจะกำหนดคุณศัพท์ของฌานทั้งห้า นั้น, มีนิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งที่พอใจที่สุด ที่หยุดอยู่แล้วที่ไม่ได้เปลี่ยนสี เปลี่ยนขนาด เปลี่ยนอิริยาบถ อะไรเหมือนกับในขั้นที่ว่าบังคับให้มันเปลี่ยน.

ถาม : เอ้า, คุณพูดใหม่อีกทีดีกว่า. ๕ ขั้นตอนคืออะไร ? พูดเป็นคำบัญญัติเป็นศัพท์ในสมณไปเลย.

ตอบ : ขั้นที่ ๑ คือวิ่งตามลมหายใจตลอดเวลา, ขั้นที่ ๒ เฝ้าดูลมหายใจที่จุดใดจุดหนึ่ง, ขั้นที่ ๓ สร้างนิมิตหรือมโนภาพที่จุดที่เราเฝ้ามองนั้น, ขั้นที่ ๔ เป็นการทำนิมิตให้เปลี่ยนรูปหรือเคลื่อนไหวได้ตามพอใจ,

แล้วขั้นที่ ๕ จับเอานิมิตอันใดอันหนึ่งมาสำหรับเฝ้ามองให้เกิดองค์
แห่งฌาน ๕ องค์ มีวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตาครับ.

คำบัญญัติก็มีเพียงสั้น ๆ เท่านั้นแหละพอ; และปฏิบัติให้ได้ตามนั้น ก็
เรียกว่าประยุกต์ในกายานุสสนาสติปัฏฐานได้สำเร็จ ตามสมควรแก่เหตุปัจจัยของ
บุคคลนั้น ในเวลานั้น. จะได้เต็มหรือไม่เต็มที่จะได้คลอนแคลนหรือไม่คลอนแคลน
นั้นมันก็แล้วแต่การกระทำของบุคคลนั้น; แต่หลักเกณฑ์มันมีอย่างนี้ ไม่มีหลักเกณฑ์
อย่างอื่น. ทีนี้ก็ทำไปอย่างระมัดระวัง อย่างสุขุมรอบคอบอย่างดีที่สุด มันก็มีความ
หวังว่าจะเป็นไปได้ จะได้รับบรรลุสมาธิในอันดับแรก คือปฐมฌาน; นี้เรียกว่าประยุกต์
ให้มันสำเร็จประโยชน์ได้.

ถาม : อุปมาเหมือนกับอะไร คุณทอง ? การประยุกต์จนสำเร็จประโยชน์อย่างนี้
ได้แล้ว อุปมาเหมือนกับอะไร ?

ตอบ : อุปมาเหมือนกับว่ามีเรือแล้วก็พอจะใช้เรือไปได้ ครับ.

ถาม : ถ้ามีม้า ?

ตอบ : ก็พอจะขี่ได้บ้าง.

ถาม : ขี่ได้บ้าง, ถ้าขี่ได้บ้าง ยังไม่ถึงความเป็นสมาธิ. ถ้ามีเรือก็แจวเรือได้
ใช้เรือ ได้เต็มที่ของความเป็นเรือ. ถ้าเป็นม้าก็ขี่ม้า ได้เต็มที่ในการขี่. อะไร
ที่เปรียบได้กับเรือหรือม้าในที่นี้ คุณล้ำ ?

ตอบ : ที่เปรียบกับเรือหรือม้า ก็ได้แก่ร่างกายครับ.

ถาม : จิตไม่เอาหรือ ?

ตอบ : และพร้อมทั้งจิตด้วยครับ.

มันก็ต้องถือว่า นามรูป กายกับจิตนี้ เพราะมันต้องทำด้วยกัน. นามรูป คือใจกายนี้แยกกันไม่ได้; แยกกันไม่ได้เด็ดขาด ถ้าแยกก็คือตาย. ถ้าไม่แยกก็คือ ไม่ตาย; ฉะนั้น ม้าก็ดี เรือก็ดี จะเปรียบเหมือนกับกายได้กับกาย; แต่ถ้าเราอยาก จะแยก ก็แยกได้ในกรณีอย่างอื่น : ร่างกายนี้เหมือนกับม้าหรือเรือ จิตนั้นคือผู้แจวเรือ หรือผู้ขี่ม้า; แต่ก็ไม่ถูกนักหรอก, ถ้ามันเป็นกายล้วน ๆ มันทำอะไรไม่ได้ มันต้องมีจิตด้วย. ฉะนั้น กายกับจิตนี้คือสิ่งที่จะถูกฝึก, ถูกฝึกเหมือนกับเรือที่แจวได้ หรือ ม้าที่ขี่ได้; ฉะนั้น ผู้ฝึกก็ไปอยู่ที่สติปัฏฐาน. เรามีสติปัญญาซึ่งเป็นคุณสมบัติอันหนึ่งของจิตเหมือนกัน; นั่นแหละเป็นผู้ฝึกกายกับใจนี้ให้มันพัฒนา ให้มันพัฒนา ๆ ๆ สูงขึ้นมาถึงกับเป็นประโยชน์ที่สุด. กิริยานี้เราเรียกว่าประยুক্ত คือประยুক্তปริยัตติด้วยการปฏิบัติให้เกิดปฏิเวธ.

.....

ผู้ควรได้รับการประยুক্ত ๓ ระดับ

ถาม : เอาที่นี้ดูต่อไป, เราจะใช้ประยুক্ত ในหมู่พุทธบริษัทเรา เพราะว่าพุทธบริษัทเราแจวเรือไม่เป็นขี่ม้าไม่เป็นกันอยู่มากที่สุด ฉะนั้น อยู่ในฐานะที่จะต้องประยুক্ত. นี้เรียกว่าผู้ประยুক্ত. ทีนี้ผู้ประยুক্তนี้จะจัดเป็นกี่ระดับ คุณ ประยूर ?

ตอบ : จัดเป็น ๒ ระดับครับ.

ถาม : คืออะไรบ้าง ?

ตอบ : คือระดับพวกที่ยังติดอยู่ในทางมีตัวตน ก็เรียกว่าทำไปในทางโลกียะทางโลก; และพวกที่จะหวังก้าวหน้าให้ไปไกลมาก ไปไกลต่อไป ก็เป็นระดับโลกุตตระ เพื่อไปสู่พระนิพพาน ครับ.

ถาม : เอ้า, คุณทอง มีกี่ระดับ ?

ตอบ : มี ๒ เหมือนกันครับ.

ถาม : อะไร ?

ตอบ : คือระดับโลกียะ กับระดับโลกุตตระ; อย่างที่คุณหม่อมว่ามาครับ.

ถาม : เอ้า, คุณล้ำมีกี่ระดับ ?

ตอบ : ผมถ้าจัดต้องจัด ๔ ระดับครับ.

ถาม : สีระดับคืออะไรว่าไป ?

ตอบ : ผมพูดเป็นภาษาชาวบ้านก็....

ผู้ถาม : ภาษาชาวบ้านนั่นแหละดี.

ผู้ตอบ : เปรียบเหมือนดอกบัวที่บานแล้วพวกหนึ่ง, ดอกบัวที่อยู่พ้นน้ำ พวกหนึ่ง, ดอกบัวที่อยู่กลางน้ำพวกหนึ่ง, แล้วอีกพวกหนึ่งก็เหมือนดอกบัวที่จมอยู่ที่เปือกตม.

ก็เป็น ๔ พวก, นี้ก็ได้; แต่ว่าอาตมาไม่ได้ว่าอย่างนั้น. ในการบรรยาย

ครั้งที่ ๑ ครั้งที่ ๒ ก็ได้บอกแล้ว แล้วก็ไม่ได้ว่าอย่างนั้น; คุณจำหรือว่าจดไว้
อย่างไร กัน. พุทธบริษัทเรากำลังดิ้นรน พยายามอยู่เพื่อจะเอาตัวรอด เราจัดไว้สัก
๓ ระดับ :- คือระดับมรवासแท้ ๆ ครองบ้านเรือน ทำมาหากิน มีบุตร ภรรยา สามี
แอดลูปไล้อยู่ด้วยเครื่องประดับของหอมอะไรต่าง ๆ, นี้เรียกว่าฆราวาสผู้ครองเรือน
ระดับหนึ่ง; ที่นี้ระดับที่ ๓ ก็คือเป็นบรรพชิต ออกไปบวชทิ้งเหย้าเรือน ปฏิบัติอยู่
อย่างเคร่งครัด, นี้ระดับหนึ่ง.

ถาม : ที่นี้ระดับที่ ๒ อยู่ตรงกลาง คืออะไร คุณประยूर ?

ตอบ : ระดับที่ ๒ ก็คือ พวกที่บวชที่บ้าน คือฆราวาสที่ข้างนอกเป็นฆราวาส,
แต่ใจอยากจะเป็นบรรพชิตครับ.

ถาม : ตัวเป็นฆราวาส มีแบบการครองชีวิตอย่างฆราวาส, แต่จิตใจเป็นอย่าง
บรรพชิต; นี่ก็ฟังง่ายดี; แล้วมันมีอยู่จริงไหม ในโลกนี้ ?

ตอบ : พอหาได้บ้าง ครับ.

ระดับแรก เป็นฆราวาสเต็มที; ที่นี้ระดับ ๒ เป็นฆราวาสที่ไม่เข้าเกินไป,
ต้องขอกุญแจที่พูดคำหยาบด้วย แต่มันเข้าใจง่าย; แล้วขั้นที่ ๓ นั้นมันก็เป็นนักบวช
แหละ. คนทั้ง ๓ ประเภทนี้แหละต้องประยুক্তกายานุปัสสนาสติปัญญาตามแบบ
ของตน ๆ ตามระดับของตน ๆ : ระดับ ๑ มรवासเต็มยศ, ระดับ ๓ นะ บรรพชิตเต็มยศ,
ระดับกลางที่ ๒ อยากจะเรียกตามภาษาบาลีซึ่งมีคำแปลล้อยู่คำหนึ่ง เขาเรียกว่า
โคตรภู. โคตรภู คือ หัวเลี้ยวหัวต่อ หรือหัวต่อ เรียกว่าง่าย ๆ ใช้ได้ทั่วไป.

ถาม : คุณทองเคยได้ยินไหม โคตรภู ?

ตอบ : เคยได้ยินครับ.

ถาม : คุณล้ำเคยได้ยินไหม ?

ตอบ : ผมไม่เคยได้ยินครับ.

ถาม : คุณประยูร ?

ตอบ : ไม่ค่อยได้ยินครับ.

ผู้ฟังทั้งหลาย เป็นพยานได้ว่าอาตมาเคยพูดคำว่า “โคตรภู” นี้ หลายสิบครั้งแล้วแหละ, ในวัดนี้แหละ; แล้วบางทีก็เคยอธิบายด้วย ว่าโคตรภูนั้นคืออะไร. **โคตรภู**ตามตัวหนังสือก็แปลว่า**ครอบงำโคตร**; มันเป็นโคตรอะไรอยู่แล้วมันจะครอบงำโคตรนั้นเพื่อจะเปลี่ยนเป็นโคตรอื่น, อย่างจะเรียกว่าเป็น transmutation คือ มันกำลังจะเปลี่ยนจากอันหนึ่งไปสู่อันหนึ่ง หรือ Transition-หัวต่อ; นั่นแหละคือ **โคตรภู**.

มีใช้อยู่หลายกรณี; เช่น**ใบไม้พ้อเหลือง**อย่างนี้เขาเรียกว่า**โคตรภู** เพราะมันไม่ใช่ใบไม้เขียวและมันไม่ใช่ใบไม้แห้ง จริงไหม ? ใบไม้เหลืองเป็นโคตรภู กำลังจะเปลี่ยนจากใบไม้เขียวไปเป็นใบไม้แห้ง แต่มันยังไม่ได้เปลี่ยนสำเร็จ นี่ก็เรียกว่าโคตรภู. **ที่นี้ขณะที่จะเปลี่ยนจากมรवासไปเป็นนักรบ**; เหมือนกับกำลังนั่งอยู่ท่ามกลางสงฆ์สวดญัตติกรรมวาจาจบลงก็จะเป็นภิกษุ นั่น; ตรงนี้ก็เรียกว่า**โคตรภู**. แล้วยังมีอะไรอีกหลายอย่างที่เขาใช้คำว่าโคตรภู; แต่ที่สูงสุดก็คือที่กำลังจะ**บรรลุมรรคผล** มีญาณทัสสนะ มีอะไรเกิดขึ้นครบถ้วนกำลังจะบรรลุมรรคผล ก็เรียกว่า**โคตรภูญาณ**; หลังจากโคตรภูญาณก็เป็น มรรคญาณ ผลญาณ เป็นพระอรหันต์เจ้าไป.

ที่นี้ขอยืมคำนี้มาเรียกภคฤหัสถ์บางพวก ซึ่งดูเหมือนอาจจะมีเรียกแล้วก็ได้ในภาษาบาลีในพระคัมภีร์ แต่ยังไม่แน่ใจไม่ยืนยัน; แต่ขอเอามาใช้ด้วยหลัก

เกณฑ์อย่างเดียวกัน ว่าฆราวาสที่เขาเป็นโคตรภู; มีเนื้อตัวการเป็นอยู่อะไรอย่างรูปแบบของฆราวาส แต่จิตใจนั้นเปลี่ยนเพราะเบียดเบียนความเป็นฆราวาส อยากจะเป็นบรรพชิต. ก็เลยได้คำขึ้นมา ๓ คำ : ๑. ฆราวาส ๒. โคตรภู ๓. บรรพชิต. บุคคลที่เป็นปัญหาในการประยุกต์นี้ มีอยู่ ๓ พวก : พวกแรกที่สุดคือ ฆราวาสเต็มตัว; พวกที่ ๒ นี้ โคตรภู; พวกที่ ๓ นี้ บรรพชิตเต็มตัว.

ถาม : คุณประยูรอยู่ในพวกไหนหว่า ? ... ไม่ต้องอายว่ามาซิ.

ตอบ : ตอนนี้ก็มันเป็นบางเวลาอยู่เหมือนกันครับ.

ถาม : ถูกแล้ว : บางเวลาเป็นฆราวาส, บางเวลาเป็นโคตรภู. คุณทองเล่าอยู่ในพวกไหน ?

ตอบ : พวกฆราวาสครับ.

ถาม : ฆราวาสเต็มที ? ไม่มีโคตรภูเสียเลย ?

ตอบ : มีอยู่บ้างครับ.

ถาม : น้อยมากใช่ไหม ? ชั่ววันเสาร์ ? คุณล้ำเล่า ?

ตอบ : ผมก็มี, แต่น้อยเหมือนกันครับ.

ทุกคน คงจะเหมือนกัน : ก็เป็นฆราวาสส่วนมาก, เป็นโคตรภูเป็นส่วนน้อย และยังเป็นบางเวลาด้วย. นอกนั้นก็บรรพชิต. เราจะใช้คำ ๓ คำนี้เป็นคำมาตรฐาน สำหรับอธิบายธรรมะกันต่อไปข้างหน้า, แม้เรื่องอื่น ๆ. ว่าพุทธบริษัทเรามี ๓ ประเภท : ฆราวาสเต็มที ๑, โคตรภู ๑, บรรพชิตเต็มที ๑.

ถาม : ในฐานะที่เป็นฆราวาส คุณจะประยุกต์ กายานุปัสสนาสติปัฏฐานได้ทำอะไร ?
อย่างไร ? เราได้พูดกันถึงกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๔ ชั้น อย่างเต็มที่,
และในรูปแบบที่บรรพชิตจะพึงประยุกต์โดยสมบูรณ์; แต่โดยเหตุที่มันใช้
ประยุกต์สำหรับฆราวาสก็ได้; ดังนั้น จึงถามว่า ในฐานะที่คุณเป็นฆราวาส
จะประยุกต์คือนาสติปัฏฐานนี้ มาใช้ปฏิบัติในความเป็นฆราวาสนี้ได้อย่างไร ?
และทำอะไร ? คุณประยูรว่าไปตามความรู้สึก.

ตอบ : ตามความรู้สึก ผมคิดว่า หัวชั้นในการปฏิบัติสติปัฏฐานนี้ ถึงแม้ว่า
จะเป็นฆราวาสก็นำมาใช้ได้หมดทั้ง ๕ ชั้นครับ, ไม่มีอะไรเป็นอุปสรรค.

ผู้ถาม : เอ้า, ยกตัวอย่างว่าไปเลย.

ผู้ตอบ : ยกตัวอย่างว่า เวลาตอนเข้ามีด หรือว่าตอนก่อนนอน ฆราวาสก็หมด
จากการงานแล้ว. แล้วโดยเฉพาะถ้ามีเรื่องยุ่ง ๆ หรืออะไรบ้างแล้ว,
เรามาปฏิบัติสติปัฏฐาน - กายานุปัสสนาสติปัฏฐานก่อนนอนได้ทั้ง ๕ ชั้น,
แล้วบางทีดีไม่ดีก็ทำให้เราจิตสงบ หลับไปได้สบายครับ. แม้ทำได้ไม่ถึง
ทั้ง ๕ ชั้น ก็ทำให้หลับไปได้สบายด้วยเหมือนกัน.

ถาม : เอ้า, คุณทองเล่า ประยุกต์ได้อย่างไร ?

ตอบ : หากว่าฝึกแล้ว ผมรู้สึกจะประยุกต์ได้เพียงแค่รู้จักการยับยั้งจิตใจครับ.

ถาม : ในเวลาไหน ?

ตอบ : ในเวลาที่มีอะไรเกิดขึ้น ซึ่งอาจจะผิดปกติทั้งในทางที่โลก โกรธ และ
หลงครับ.

ถาม : เมื่อทำนาอยู่ที่นา มีทางประยุกต์ได้อย่างไร ?

ตอบ : ก็พอใจที่จะทำงานสิ่งนั้นไป เพื่อความสำเร็จครับ.

ถาม : มันไม่ชัด, ให้มันชัดกว่านั้นซี่. ในห้องเรียนสอนหนังสืออยู่ ยังไม่กลับบ้านมีทางประยุกต์มันได้อย่างไร? คุณประยูรนี่ เอาเปรียบเอาเมื่อเวลาว่างก่อนนอน - ตื่นนอน นั้นเวลาที่จัดไว้พิเศษ; นี่เราไม่เอา. ที่นี้กำลังทำนา อยู่ก็ได้ ทำสวนอยู่ก็ได้ สอนนักเรียนอยู่ก็ได้ อยู่ที่ออฟฟิศทำงานอยู่ก็ได้ เราจะประยุกต์มันได้อย่างไร? คือจะเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้เท่าไร? หรืออย่างไรด้วย? เอาทานาคิดว่า; ยังไม่ได้กลับบ้านอยู่ที่นา ถ้าเหนื่อยขึ้นมาจะอย่างไร คุณประยูร?

ตอบ : ถ้าเหนื่อยขึ้นมา เราก้ : ถ้าเหนื่อยทางร่างกายเราก้หยุดพักผ่อน, แล้วก็คิดถึงหลักที่ว่า ทำงานด้วยจิตว่าง ครับ.

ถาม : นั่นเลยไป, สูงไปเลยไป. โถนาเหนื่อยขึ้นมาแล้ว มานั่งหายใจยาว.

ตอบ : ผมอยากจะพูด คล้าย ๆ เอาสมาธิเอาหลักที่ปฏิบัตินี้มาใช้โดยตรงครับ.

ผู้ถาม : นี่โดยตรงแหละ.

ผู้ตอบ : เป็นต้นว่าทำงานเหนื่อย...

ผู้ถาม : ให้มานั่งอยู่หัวคันทนา หายใจยาว.

ผู้ตอบ : หายใจยาวมันก็ดีขึ้นครับ. เป็นข้อที่ทำให้หายเหนื่อยเร็วขึ้น.

ผู้ถาม : มันก็หายเหนื่อยเร็วกว่า.

ผู้ตอบ : ครับ มันก็หายเหนื่อยขึ้นได้.

แล้วมันก็สงบรำงับกว่า, มันก็ไม่โมโหโทโส ไปตีวัวตีควาย หรือไม่ไป โกรธนั้นโกรธนี้; **เพราะว่าการปฏิบัติลมหายใจ คือตามดูซึ่งกายลมหายใจนี้ มันก็ทำให้ล้างสมองล้างอารมณ์ ล้างอะไรได้, เดี่ยวจิตใจก็ปกติ แล้วก็หายเหนื่อย พอจะเป็นสุข, แล้วป้องกันอารมณ์ร้ายไม่เป็นชวานาที่ดูร้ายโหดร้าย.**

นี่ก็เรียกว่าแม้แต่ทำนาอยู่, ไม่ใช่เวลาว่าง. เวลาว่างทำให้มากเป็นพิเศษนี่ มันจะเป็นพวกโคตรภูไปเสียแล้ว. นี่เอาชาวบ้านฆราวาสเต็มที : เมื่อสอนโรงเรียนอยู่, เวลาพักนาที่สองนาที, หรือเกิดเรื่องอะไรแก่เด็ก ๆ หรือเพื่อนครูด้วยกัน, **ลองวิ่งไปหาอานาปานสติจะแก้ปัญหาก็ได้ จะระงับอารมณ์ร้ายได้จะไม่ต้องทะเลาะวิวาทกัน จะมีจิตใจเยือกเย็น ทำอะไรต่อไปอีก.**

ฉะนั้น ชาวบ้านที่ประกอบการทำงานอะไรอยู่, ถ้ามันมีปัญหายุ่งยาก ระส่ำระสาย ทางกายทางจิตอะไรขึ้นมา, ก็ลองนึกถึงข้อนี้ มันดีกว่าที่ไม่มีหรือไม่ได้ทำ; มันเหมือนกับว่า**ไปอยู่กับเสียคนละโลก.** พอเราหันมากำหนดลมหายใจยาว-สั้น อานาปานสตินี้; มันเหมือนกับไปอยู่กับเสียคนละโลกแล้ว, ก็เปลี่ยนหมดก็มีประโยชน์ คือไม่เกิดเรื่อง; แล้วว่าอาจจะเอากำไร คือมีความสงบสุขพอใจไปในตัวนั้น ๆ ตามเรื่องนั้น ๆ; **อย่างน้อยการหายใจยาวก็แก้เหน็ดเหนื่อยได้.** นี่ฆราวาสประยุกต์ สติปฏิฐานได้ โดยวิธีของอานาปานสติ : **วิ่งตาม ฝ่าดู เท่าที่จะทำได้.**

ถาม : เคยอ่านพุทธประวัติเรื่องเด็กเล็ก ๆ เข้าปฐมฌานอยู่ที่หัวคันนา; รู้สึกได้หรือเปล่า คุณประยูร ?

ตอบ : ก็เป็นเจ้าของสิทธิ์ตัวเอง.

ถาม : ยังดี, ยังเคยอ่านพุทธประวัติบ้าง สนใจพุทธประวัติบ้าง ว่าเจ้าชายสิทธัตถะ

เมื่อเป็นเด็กเล็ก ๆ นั่งอยู่ที่หัวคันทนา เขาไถนาถิ่นอยู่ท่านก็เข้าปฐมฌาน
อยู่ได้. ตอนนั้นเจ้าชายสิทธัตถะเป็นอะไร ?

ตอบ : ตอนนั้นเป็นฆราวาสครับ.

ถาม : ยังไม่ถึงโคตรภูไช้ไหม ?

ตอบ : เข้าใจว่ายังครับ.

ถาม : ท่านไม่ได้คิด ไม่ได้พยายาม ไม่ได้รู้เรื่องอะไร, ยังเป็นฆราวาสอยู่; แล้วเป็น
ฆราวาสเด็กไช้ไหม ?

ตอบ : ยังเป็นเด็กอยู่ครับ.

ถาม : ถ้าเด็กทำได้ ผู้ใหญ่ทำไม่ได้ แล้วจะว่าอย่างไร ? ... แล้วอายุไหม ?

ตอบ : ผู้ใหญ่ ควรจะละอายเด็กบ้างครับ.

นี่ขอให้จำไว้เถอะว่า อย่าเอาอะไร ๆ ไปไว้เสียที่วัดหมด, เอาไว้เสียที่
ป่าหิมพานต์สำหรับพวกฤๅษีโยคีมันไปเสียหมด; อย่าคิดอย่างนั้น. ฉะนั้น อย่างจะ
ให้เป็นที่ แม้อยู่ในห้องน้ำ ห้องส้วม อยู่ที่การงานอะไรก็ตาม ให้มีจิตที่มีสติสัมปชัญญะ
อยู่เสมอไป; ถ้ามันหายไป หรือคลุกขลักขึ้นมา, ก็จงแก้ใບหรือเรียกมันมาด้วย
อานาปานสติหมวดที่ ๑ ชุดที่ ๑.

ถาม : พวกแม่ครัวทำงานอยู่ในครัว มีเหตุการณ์อะไรบ้าง ที่ถึงกับจะต้องใช้
อานาปานสติชนิดนี้ คุณล้า ?

ตอบ : ความจริงต้องใช้เหมือนกัน.

ถาม : ใช้อย่างไรบ้าง ? ยกตัวอย่างที่คุณคิดเห็นนึกสังเกตเห็น.

ตอบ : อย่างแม่ครัวปรุงเครื่องแกง, อย่างน้อยก็ต้องกำหนดลมหายใจเหมือนกัน.

ถาม : กำหนดลมหายใจอย่างไร ? ทำอย่างไรเล่า ?

ตอบ : กำหนดลมหายใจ; แต่ผู้ปฏิบัติจะรู้หรือไม่รู้นี้ ผมคิดว่าคงมีครับ เพราะว่าการทำนี่ถ้าจิตวุ่น แล้งงานทำไม่ได้.

ถาม : ถ้ามีจิตวุ่น มันทำอะไรก็ไม่ได้; ฉะนั้นแม่ครัวควรจะรู้จักสำรวมจิตให้มันปกติเสียบ้าง, มันจะไม่ตำน้ำพริกเข้าตาใช่ไหม? เอ้า, เท่าที่คุณทงมองเห็น พวกแม่ครัวในโรงครัว จะใช้อานาปานสติอย่างไรบ้าง ?

ตอบ : หากว่า มีอะไรไม่ครบในการทำครัว ก็ไม่เกิดโทษะ หรือวุ่นอย่างวุ่น ๆ ในการหาครับ.

ก็แบบเดียวกันแหละ; คือให้จิตมันสงบปกติหรือว่าง ทำงานได้ดี ไม่ขี้ลืม ไม่หลงลืม, อันตรายก็ไม่เกิดขึ้น อยู่กับมีดบ้าง อยู่กับพริกจะเข้าตาบ้าง อยู่กับไฟจะไหม้มือบ้าง, มันหลายอย่าง; ฉะนั้นต้องการสติที่สมบูรณ์ เขาจึงจะปลอดภัย.

ถาม : เอ้า, คุณบรรยายบางทีจะมีอะไรแปลก คุณว่าอย่างไร ?

ตอบ : เกี่ยวกับแม่ครัว ใช้น้ำมันครับ ท่านอาจารย์ ?

ผู้ถาม : เกี่ยวกับแม่ครัว หรือเมื่ออยู่ในครัวด้วย.

ผู้ตอบ : เกี่ยวกับแม่ครัว หรืออยู่ในครัว, โดยเฉพาะเวลาที่แม่ครัวเองหิวข้าว
แล้วมาปรุงอาหาร...

ถาม : เป็นอย่างไรเล่า ?

ตอบ : ถ้าหากว่าไม่มีสติอยู่กับเนื้อกับตัวแล้ว, มักจะเอาข้าวสารใส่หม้อเกิน
ความจำเป็นเสมอครับ เพราะใส่ด้วยความหิว แล้วมันเหลือครับ.

นี่เกี่ยวกับเรื่องขาด หรือเกิน เพราะไม่มีสติ; เขาต้องมีสติ จะทำอะไร
ไม่ขาดไม่เกิน. ดูจะพอแล้ว เพราะเวลามันได้หมดแล้ว; ว่า “แม่เป็นฆราวาสก็ต้องการ
ความมีสติ” ช่วยจำข้อนี้ไว้ก็แล้วกัน; ไม่มีคนประเภทไหนในโลกนี้ ที่ไม่ต้องการสติ
ไม่ต้องการความมีสติ. ทุกคนต้องการความมีสติตามสมควร แก่ฐานะ รูปแบบของ
ตน ๆ. ต้องการมีสติ แล้วก็ถึงสติปัฏฐานเกิด. จึงเป็นอันว่า สติปัฏฐานนี้ประยุกต์ได้
แม่แก่ฆราวาสเต็มที และแม่แก่เด็ก ๆ. ถ้าลูกเด็ก ๆ ของเรารู้อัจฉริยะ ทำจิตใจให้สงบว่างับ
ลงไปด้วยวิธีนี้ จะเป็นเด็กที่ดีกว่าเด็กที่ไม่ได้ทำ : มีสุขภาพทางกายดี มีสุขภาพทาง
จิตดี เรียนหนังสือดี มีมารยาทดี มีสติปัญญา มีวิญญูณมีอะไรดี. ในอรรถกถา, ใช้
คำว่าอรรถกถานะ, ที่มีเขียนไว้ ว่าหมู่บ้านกัมมาสรั้มมะ ทำสติปัฏฐานกันแม่แต่นก
ขุนทองที่เลี้ยงไว้; อย่าวว่าแต่คนเลย. เอ้า, เป็นอันว่าฆราวาสก็ต้องมีสติ; แบบฝึก
สติไม่มีอื่น นอกจากสติปัฏฐาน.

ที่นี้ฆราวาสที่เป็นโคตรภู ซึ่งหมายถึงอายุมากแล้ว แต่บวชไม่ได้ หรือ
เปลี่ยนชีวิตรูปแบบนี้ยังไม่ได้, แต่จิตใจมันต้องการจะออกไป; ก็ยังหาโอกาสเวลา
ว่างทำสติปัฏฐานนี้ได้มากกว่าฆราวาส, (“ก็ยิ่งหา...” หรือ “รีบหา...” ฟังจากเสียงเทปไม่
ชัดว่าเป็นคำไหนแน่ ?) ก่อนนอนก็ได้ ตื่นนอนก็ได้ วันอาทิตย์ก็ได้ หรือแล้วแต่ว่าเมื่อไร

มันจะได้; แล้วก็ต้องทำได้มาก ไกลออกไปกว่าที่ฆราวาสธรรมดาเขาจะกระทำได้. อาจารย์สอนวิปัสสนากรรมฐานที่เป็นฆราวาสก็มี.

ที่นี้พวกโยคีทั้งหลาย นี่ก็ทำไปตามแบบสมบูรณ์อย่างที่ว่านี้; เราจะใช้คำว่า “โยคี” จะดีกว่าคำว่า “บรรพชิต” เพราะบรรพชิตซึ่งเกียจนอนเสียก็มีอยู่มาก. แต่ถ้า ใช้คำว่าโยคีแล้ว ก็เกียจไม่ได้; ตัวหนังสือของคำว่า “โยคี” นี้ ทำให้เป็นผู้ซึ่งเกียจไม่ได้. โยคี คือแปลว่า ผู้มีโยคะ, โยคะแปลว่า ระเบียบปฏิบัติเหมือนกับเทียมนแอก คือเอาจิตมาเป็นวัว แล้วเทียมนเข้าไปที่แอกคืออารมณ์แห่งกรรมฐานนั้นแหละ แล้ววัวก็ลากแอกไป; นั้นแหละ คือโยคี-ผู้มีโยคะ คือมีแอก.

เป็นอันว่า ไม่มีข้อสงสัยแล้ว : สติปัฏฐาน ๔ นี้ จะต้องประยุกต์กันทั้ง ๓ ระดับ คือระดับฆราวาสก็ดี ระดับโคตรภูกัถิ ระดับพระโยคีก็ดี.

ที่เราพูดได้วันนี้ เพียงสติปัฏฐานเดียว คือกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน หรือข้อกาย. ความตั้งใจว่าจะพูดให้ครบทั้งสี่สติปัฏฐานเลย, ดูซึ่งมันก็หมดทั้งเวลา และหมดทั้งเรี่ยวแรง, เลยพูดได้สติปัฏฐานเดียว; ที่เหลือก็ไว้พูดวันหลัง.

ก็ขอยุติการบรรยายวันเสาร์นี้ไว้เพียงเท่านี้ ให้พระคุณเจ้าท่านสวดบทพระธรรม เพื่อเป็นกำลังใจ ส่งเสริมการปฏิบัติสืบต่อไป.

โพธิปักขิยธรรมประยุกต์

- ๔ -

หินโค้ง ๑๕ พ.ศ. ๑๙

สติปัฏฐาน ๔ ประยุกต์

ข้อที่ ๒ : เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน.

[: การตั้งสติไว้เฉพาะอย่างทั่วถึงต่อการตามดูเวทนา ๔ ขั้นตอน จนกระทั่งเวทนาหมดฤทธิ์.]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ เป็นครั้งที่ ๔ แห่งภาควิสาขบูชานี้ จะได้ทำการวิสนาเกี่ยวกับ **โพธิปักขิยธรรม** ต่อไป; ซึ่งในวันนี้จะได้กล่าวถึง **สติปัฏฐาน ๔ ประยุกต์ ข้อที่ ๒ คือเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน** ในฐานะที่เป็นโพธิปักขิยธรรมข้อหนึ่ง.

[ปรารภและทบทวน.]

ในครั้งที่แล้วมา ได้พูดกันถึงสติปัฏฐานสี่ข้อที่ ๑ คือกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ในลักษณะที่อาจจะนำไปประยุกต์ คือใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ ทั้งโดยฆราวาส

และบรรพชิต รวมทั้งพวกที่อยู่ตรงกลาง คือเป็นฆราวาสที่กำลังตะเกียกตะกาย จะออกไปสู่ภายนอกโลกฆราวาส ซึ่งเราจะให้ชื่อเรียกว่า โคตรฎุ.

ผู้ที่ไม่เคยฟังคำนี้เดี๋ยวจะไม่เข้าใจ : “โคตรฎุ” หมายถึงพวกที่กำลังจะเปลี่ยนจากภาวะอย่างหนึ่งไปสู่ภาวะอีกอย่างหนึ่ง. หรือพูดอีกทีหนึ่งก็ว่า มันกำลังเปลี่ยนไปแต่ไม่ทันจะถึงที่สุด อย่างนี้จะเรียกว่าโคตรฎุได้ทั้งนั้น; อย่างลูกกบ ออกขามา ๔ ขา แต่ยังมีหางอยู่ ยังหวายอยู่ในน้ำ ยังไม่ทันจะเป็นกบ, อย่างนี้ก็เรียกว่ามัน เป็นโคตรฎุ จะเปลี่ยนจากสัตว์อยู่น้ำไปอยู่บนบก คือเป็นกบเป็นคางคกอี้อ่างต่อไป.

ฆราวาสโดยแท้จริงก็ควรจะเปรียบด้วยลูกกบที่อยู่ในน้ำ ยังเหมือนกับปลา ยังว่ายน้ำอยู่ในน้ำ ไม่เคยรู้เรื่องบก เอาเสียเลยทีเดียว; เพราะว่าชีวิตฆราวาสนี้มันเหมือนกับชีวิตท่วมน้ำ; ต่อมามันค่อย ๆ รู้จักบกบ้าง คือบางทีก็กระโดดขึ้นมาบนบก เพราะมันมีขาแล้ว, ตอนนี้จะเรียกว่าโคตรฎุ. ฆราวาสเราก็เหมือนกัน : บางคนบางเวลา หรือ ส่วนมากของเวลาก็ได้, มันเหมือนกับ “โคตรฎุลูกกบที่มีขาออกแล้ว จะขึ้นบกได้”. นี่ฆราวาสแบบนี้ไม่เหมือนกับฆราวาสล้วน ๆ, แล้วก็ไม่เหมือนกับบรรพชิตผู้ประสบ ความสำเร็จในการปฏิบัติธรรม; จึงแนะนำให้สังเกตว่ามีบุคคลอยู่ ๓ จำพวก : พวกฆราวาส, พวกโคตรฎุฆราวาส, และก็พวกบรรพชิต.

เราจะศึกษาพิจารณาเรื่องโพธิปักขิยธรรมให้สำเร็จประโยชน์แก่คนทั้ง ๓ พวกนี้; เพราะถือเสียว่า เราก็กำลังมีคนอยู่ ๓ จำพวกนี้ คือบรรพชิต และฆราวาส ซึ่งตรงกันข้าม, แล้วก็มีคนที่อยู่ตรงกลาง คือโคตรฎุ - ผู้ที่เบื่อความเป็นฆราวาสโดยจิตใจ แต่ยังไม่ออกมาไม่ได้จากบ้านเรือน. ขอให้พยายามสดับตรับฟังให้ดี ให้ได้รับความรู้ไปอย่างเหมาะสมแก่ภาวะของตน ๆ ด้วยกันจงทุกคนเถิด.

สำหรับเรื่องแรกของสติปัฏฐาน ๔ คือกายานุปัสสนาสติปัฏฐานนั้น ได้พูดไปแล้ว; แต่ขอสรุปความเอามาทำความเข้าใจให้แจ่มชัดขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง สำหรับจะได้เป็นเรื่องที่ติดต่อกันไป เพราะว่ามันเป็นเรื่องที่ติดต่อกันไป :-

สติปัฏฐานสี่ คือกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน-สติตามกำหนดเห็นซึ่งกาย. เมื่อรู้จักเรื่องกายดีก็ง่ายที่จะรู้เรื่องถัดขึ้นไปเป็นเรื่องที่ ๒ คือเรื่องเวทนา ซึ่งเรียกว่า เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน-กำหนดสติตามความรู้สึกเวทนา; และเวทนานี้ที่เป็นขั้นสูงสุดแล้ว จะพึงได้จากการที่สามารถทำกายให้สงบรำงับ. เมื่อเรารู้เรื่องกายโดยสมบูรณ์จนสามารถทำให้สงบรำงับเต็มตามมาตรฐานของเรื่องนั้น ๆ แล้ว จะได้รับเวทนาสูงสุดที่เรียกว่าเป็นสุข เป็นความสุขที่พิเศษ; แล้วก็เอาเวทนาอันนี้แหละมาสำหรับพิจารณาต่อไป ในอันดับที่ ๒ ที่เรียกว่า เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน. รู้จักเวทนาดีแล้ว ก็จะไปรู้จักเรื่องที่ ๓ คือเรื่องของจิต; เพราะเวทนานั้น คือตัวการที่ปรุงแต่งจิต, เรารู้เรื่องเวทนาดี ก็ไม่ยากที่จะรู้เรื่องจิต. ที่นี้ครั้นรู้เรื่องจิตดี ก็รู้เรื่องสุดท้ายคือธรรม-ธรรมชาติ หรือความจริงของสิ่งทั้งปวง. นี้เลยเป็น ๔ เรื่องขึ้นมา เรียกว่าสติ-ปัฏฐานทั้งสี่. เดียวนี้เรากำลังจะพูดกันถึงเรื่องที่ ๒ คือเรื่องเวทนา; ขอให้ตั้งใจฟังต่อไป.

.....

[เริ่มบรรยาย ตามหัวข้อบรรยายครั้งนี้]

เวทนาในความหมายเดิมกับที่นำมาใช้ไม่ตรงเดิม.

สิ่งแรกที่เราจะต้องพิจารณากันโดยละเอียด ก็คือคำว่าเวทนานั้นเอง. ฉะนั้นขอข้อมความเข้าใจเกี่ยวกับคำนี้ ให้เพียงพอเสียก่อน. คำว่าเวทนา เท่าที่รู้จักกัน

อยู่ในภาษาไทย มีความหมายผิดไปจากความหมายของภาษาเดิม คือภาษาบาลี.

ถาม : นี่ก็ขอถามท่านที่เป็นผู้แทนของผู้ฟังทั้ง ๓ นี้ ว่า คำว่าเวทนาตามความรู้สึกของท่านนั้น หมายถึงอะไร? เข้าคุณประยูร.

ตอบ : เวทนานั้น ตามที่รู้สึกก็หมายความว่า หมายถึงความรู้สึกของเราที่เกิดขึ้น เมื่อเราได้กระทบอารมณ์อย่างหนึ่งอย่างใด รู้สึกไปในทางดีใจ หรือเสียใจ หรือมีความรู้สึกไปในทางเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ มีอยู่ ๒ อย่าง; และอีกอย่างก็ไม่ทราบว่าจะ เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ดี ซึ่งเรียกว่าทุกขมสุขนั้น ซึ่งตามธรรมดาแล้วเราก็ไม่ค่อยได้นึกถึงมัน.

ถาม : นั้นไม่ถูกตามคำถาม; คือถามว่าในภาษาไทยนั้น คำว่า “เวทนา” หมายถึงอะไร?

ตอบ : ถ้าในภาษาไทย, เวทนาหมายถึงความลำบาก ความที่รู้สึกลำบาก คับแค้นใจเรียกว่าเวทนา.

ถาม : ในภาษาไทยคำว่า “เวทนา” หมายถึง ทุกขเวทนาอย่างเดียว; ไม่ได้หมายถึงเวทนาทั่วไปทั้ง ๓ อย่าง; แล้วก็ออกเสียงว่า เวตตะนา ก็มี. ในภาษาไทยนี้ คำว่า “เวทนา” กับคำว่า “เวตตะนา” นั้นต่างกันอย่างไร คุณประยูร?

ตอบ : ในภาษาไทยนั้น, “เวตตะนา” นี้หมายถึงสภาพหรือภาวะที่ลำบาก ยากเข็ญ หรือเดือดร้อน ของคนหนึ่งคนใด; ดูแล้วก็เรียกว่าเวตตะนาครับ. แต่ถ้า “เวทนา” นั้น มันเป็นหรือมีความหมายทางภาษาบาลีครับ.

ถาม : เข้าคุณทองว่อย่างไร? “เวทนา” กับ “เวตตะนา” ต่างกันอย่างไร?

ตอบ : เวทนานี้ ผมรู้สึกในภาษาไทย จะไม่มีครับ มีแต่คำว่าเวทนาซึ่งเป็นภาษาไทยที่เรียกว่าต้องได้รับความลำบากจึงรู้สึกว่าเป็นเวทนาครับ.

ก็ยังไม่ถูก. เวทนาในภาษาไทยเป็นคำกริยา หรือเป็นคำคุณศัพท์ไป, ไม่ใช่คำนามนาม; เป็นคำกริยาแปลว่าสงสาร; ถ้าเป็นคุณศัพท์แปลว่าน่าสงสารเช่นน่าเวทนา. รู้สึกเวทนา หรือเวทนาคนนั้นคนนี้เหลือเกินอย่างนี้ มันเปลี่ยนความหมายเป็นสงสารไป. นี่ขอได้สังเกตว่า คำบาลีเดิมพอมาสู่ภาษาอีกภาษาหนึ่ง ในรูปเดิม ๆ นั้นแหละก็เปลี่ยนความหมาย. ลักษณะอย่างนี้มีทั่วไปในคำอื่น ๆ ด้วย; ฉะนั้น ขอให้สังเกตไว้ให้ดี อย่าต้องเถียงกันเพราะเหตุนี้.

คำว่า “เวทนา” ในภาษาไทยเราที่แปลว่าความรู้สึกสุขหรือทุกข์นั้นก็ มีใช้เหมือนกัน : มีใช้ในภาษาวัดคือใช้กันอยู่ในวัด; ภาษาตลาดแท้ ๆ อาจจะไม่มี; แต่ในปทานุกรมนั้นคงจะมี เพราะว่าปทานุกรมนี้ ทำกันใหม่ ๆ หยก ๆ อาศัยหลักในภาษาบาลีไปทำด้วย.

ขอให้รู้ความแตกต่างของคำว่าเวทนา ที่เป็นภาษาตลาด ที่เป็นภาษาในวัด แล้วภาษาไทยที่เพี้ยนออกไปเป็นเวทนา คือสงสาร. ฉะนั้น เราจะเอาแต่คำว่า “เวทนา” ที่มีความหมายตรงตามภาษาบาลีเดิม ซึ่งแปลว่าความรู้สึก. ทีนี้คำว่า “ความรู้สึก” ในภาษาไทย มันก็กำกวม หรือหลายความหมาย. ความรู้สึกในภาษาไทย เป็นความคิดนึกก็ยิ่งได้, หรือเป็นความรู้สึกในความหมายของเวทนาจึงยังได้.

ถาม : เรารู้สึกหนาวเป็นเวทนาหรือไม่เป็น คุณประยูร ?

ตอบ : หนาวนี้ ยังไม่เป็นเวทนาครับ.

ถาม : เป็นอะไร ?

ตอบ : เป็นความรู้สึกตาม... ตอนนี้นั้นเป็นความรู้สึก... แหม, พุดยาก.

ถาม : เอ้า, จะบอกให้ว่า เป็นความรู้สึกในระดับวิญญาณที่สัมผัสแล้วรู้สึกหนาว. ที่หนาวนี้ ทำให้รู้สึกอะไรต่อไป ?

ตอบ : หนาวนี้ ให้รู้สึกไม่พอใจ, คือตอนนี้จึงจะเป็นเวทนา - รู้สึกทุกข์.

ก็ไม่ถูก. คนที่ชอบหนาวมันก็รู้สึกว่าเป็นสุข; คนไม่ชอบหนาวมันก็รู้สึกว่าเป็นทุกข์. แต่ว่าเมื่อรู้สึกหนาวเฉยๆ นี้ ยังไม่เรียกว่าเวทนาโดยสมบูรณ์. นั้นแหละความรู้สึกคำนี้กำกวมอย่างนี้; ต่อเมื่อรู้สึกเป็นสุข หรือเป็นทุกข์ หรือออกทุกข์-สุขก็ตาม ที่เกี่ยวกับความหนาวนั้น จึงจะเป็นเวทนา. นี้ก็จะบอกให้ทราบได้อีกชั้นหนึ่งว่า ภาษาไทยนี้มันกำกวมเหมือนกัน. คำว่าความรู้สึกที่มาเป็นคำแปลของคำว่าเวทนานั้น ต้องเป็นความรู้สึกที่สำเร็จรูปออกมาเป็นความพอใจ หรือความไม่พอใจ โดยเต็มความหมายเสียก่อน เราจึงจะเรียกว่าเวทนา. ที่นี้เวทนา หรือเวทนาในภาษาบ้านนอก นี้เป็นเรื่องสงสาร.

ถาม : นี่ยากจะแนะนำอีกคำหนึ่งว่า เวทนานี้เป็นขั้นอะไร ?

ตอบ : เป็นขั้นที่ ๒ ในขั้น ๕ ครับ.

ถาม : เป็นขั้นที่ ๒ ในขั้น ๕ เรียกว่าเวทนาขั้น. เวทนาขั้นแปลว่าอะไร ?

ตอบ : หมายถึงขั้นแปลว่ากอง; ก็เป็นกองแห่งความรู้สึก.

กองแห่งเวทนา คือกองแห่งความรู้สึก เรียกว่าเวทนาขั้น. ในที่นี้ขอแทรกหน่อย : ความไม่มีมรรยาของคนบางคน แม้ที่เป็นลูกเป็นหลานของพุทธ-

บริษัท ชอบเปลี่ยนคำบาลีบางคำนี้ ให้เป็นของตลกหรือชวนหัวไป. ข้อนี้ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย มันทำลายความศักดิ์สิทธิ์ของพระคัมภีร์ของพระบาลี หรือของพระธรรมด้วย.

ถาม : เวทนาชั้นไหน แปลว่าอะไร คุณทอง, ที่เป็นภาษาเด็กกุดริ ?

ตอบ : คือกองแห่งความรู้สึกอีกแหละครับ.

ถาม : เอ้ามันมันภาษาถูกต้อง ที่ถามนี้ถามภาษาแห่งเด็กกุดริ ที่ชอบทำลายความหมายของบาลี.

ตอบ : คือที่ผมทราบมา : เด็กกุดริแปลเวทนาชั้นธว่า โองปากมันแคบ คือชั้นลงไปตักไม่ได้. (อีกคนหนึ่งตอบ)

โองหรือไห ปากมันแคบ, โองหรือไหที่ปากแคบ ชั้นลงไปค่อยสะดวก เขาเรียกว่า เวทนาชั้น เวตนะนาชั้น. นี่มันล้อ : เด็กบ้านมันล้อเด็กวัด แล้วเรื่องมันก็เสื่อมไปหมด; ฉะนั้นช่วยบอกเด็ก ๆ ด้วย ว่าอย่ามาล้อคำศักดิ์สิทธิ์ของพระศาสนา เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา พุทโธ ฟี่ถัง อะไรมันเลยเถาะไปหมด; แทนที่จะว่า “พุทธรัง” มันว่า “ฟี่ถัง” อย่างนี้. นี่เป็นต้นเหตุให้สิ่งที่เรียกว่าศาสนาเสื่อมไปได้เหมือนกัน; คือไม่ตั้งอยู่ในฐานะเป็นของศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพนับถือ, เป็นคำล้อเล่นไปเสีย. สำหรับคำว่าเวทนานี้ มันมาเป็นคำชวนหัวเสียอย่างนี้; แล้วก็ลองคิดดูเถอะว่าคนที่มันชอบล้ออย่างนี้ มันไม่สนใจธรรมะเลย, จำนวนคนก็จะเพิ่มขึ้น. ฉะนั้นขอให้ถือตามคนโบราณเขาพูดไว้ว่า “บาปอย่างยิ่งเอาคำพระคำเจ้ามาล้อเล่น”. ขอให้จำไว้เป็นเรื่องพิเศษ เกี่ยวกับคำว่าเวทนา. แล้วไปช่วยกันป้องกันการทำชดนี้, อย่าให้มี; เพราะว่าเราจะฟื้นฟูศีลธรรมกันแล้ว เราต้องการให้ศีลธรรมกลับมาแล้ว ก็ช่วยกัน.

.....

เวทนาเป็นสิ่งบีบคั้นมนุษย์ทุกเพศวัยยิ่งกว่าสิ่งใด.

- ถาม : เอ้า, ทีนี้พูดกันถึงคำว่าเวทนาต่อไป; โดยจะตั้งคำถามว่า ใ้สิ่งที่เรียกว่า เวทนาี้ มีความสำคัญอย่างไร ? หรือเท่าไรด้วย ? ผู้แทนทั้งสามตอบ.
- ตอบ : เวทนาี้ มีความสำคัญใช้คำว่า “ที่สุด” ก็แล้วกันครับ; มีความสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด เพราะว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ มนุษย์เรานี้จะทำอะไร ดีหรือไม่ดี เรียบร้อยหรือไม่เรียบร้อยอยู่ที่ว่าเวทนาครับ. เพราะว่า เขาจะเป็นทาสของเวทนา ติดอยู่กับสุขเวทนา จึงทำอะไรที่เกิดกิเลสต่อไป ในทางกอบโกยและส่วนเกิน; เพราะฉะนั้นถ้าจัดการเรื่องเวทนาเสีย ให้อุฏ, สิ่งต่าง ๆ ก็จะถูกตามไปด้วยครับ.
- ถาม : เอ้าคุณทอง ?
- ตอบ : เวทนาี้ มีความสำคัญมากอย่างที่คุณหมอก็คิดว่ามาแล้ว; คือว่าผม รู้สึกว่า คนส่วนมากนั้น อาจจะทำอะไรขึ้นมาจากความรู้สึกเป็นเวทนา นั้นเป็นส่วนมาก. ถ้าหากว่าไปติดอยู่กับสุขเวทนา, ก็พยายามที่จะให้ ได้มาซึ่งสุขเวทนานั้นยิ่ง ๆ ขึ้นไป; เลยกลายเป็นการโกงหรือการ พยายามที่จะเอาส่วนเกินไว้ให้ได้; เป็นอย่างนั้นครับ.
- ถาม : เอ้า คุณล้ำ ?
- ตอบ : เวทนาี้ สำคัญตอนที่ ตอนครั้งแรกมันสัมผัสอยู่ที่ความรู้สึก. การรู้สึกนี้ เป็นสิ่งสำคัญเป็นขั้นต้น : จะรู้สึกดีรู้สึกชั่ว รู้สึกถึงทุกข์หรือสุขก่อน, แล้วจึงจะมีการคิดเปลี่ยนแปลงไป; ต้องมีความรู้สึกเป็นเหตุให้มีความ ดำริก่อน เป็นการดำริก่อนแล้วจึงมีการทำการพูดการอะไร ๆ ต่อไปครับ.

ที่พูดนี้ ต้องพูดกันให้หมด. พูดแต่ในแง่ของสุขเวทนา นั้นก็ถูกไปตาม
 แง่นั้น; แต่ไม่หมด. ต้องดูไปถึงทุกขเวทนาด้วย. เป็นเรื่องสำคัญพอ ๆ กันแหละ;
 คือว่าเราเป็นทาสของเวทนาทุกชนิด ทั้งเวทนาสุขและเวทนาทุกข์. เวทนาสุข เราก็ก
 เป็นทาสของมันไปแบบหนึ่ง จนกระทั่งไม่มีศีลธรรมเหลือ; ทุกขเวทนา เราก็ก
 ล้วนแล้วก็เป็นทุกข์ แล้วก็เป็นเหตุให้ต้องทำอะไรชนิดที่ไม่มีศีลธรรมได้เหมือนกัน.
 หรือว่าเรากลัวเจ็บกลัวตาย เป็นทุกขเวทนา เพราะความเจ็บปวดอย่างนี้ ก็ต้อง
 ทำอะไรชนิดที่ธรรมดาทำไม่ได้; เช่นตามธรรมดาเราฆ่าเขาไม่ได้, แต่พอใครมา
 ทุบตีเราเข้าก่อน เจ็บปวดมากขึ้นมา เราก็กลายเป็นคนฆ่าเขาได้ทันที. นี้เรียกว่า
 มันเป็นอารมณ์ที่แรง.

พระพุทธเจ้าท่านได้ยกเอาเวทนา ขึ้นมาเป็นวัตถุสำคัญสำหรับศึกษา
 พิจารณา หรือปฏิบัติเพื่อให้ชนะสิ่งนี้; มีสูตรเป็นอันมากที่ตรัสเกี่ยวกับเวทนา แล้ว
 ผู้ฟังได้บรรลุพระอรหันต์; โดยตรงใช้คำว่าเวทนา, ใช้คำอื่น ๆ โดยอ้อมก็ไปถึง
 ถึงเวทนาด้วยเหมือนกัน, คือถ้าเบื่อหน่ายในเวทนา ก็เลยกำหนดหลุดพ้นออกไปได้
 จากเวทนาอย่างนี้; พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้อย่างนั้น. ที่นี้ เราก็ดูไปตามที่ท่าน
 ตรัสในโลกนี้ ตามสติปัญญาของเราเอง; เราก็กจะพบว่าอย่างนั้น คือเป็นสิ่งที่ครอบงำ
 มนุษย์มากที่สุด. เรื่องราวต่าง ๆ เกิดขึ้นเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าเวทนาทั้งนั้นแหละ : ส่วน
 ตัวบุคคลนั้นก็เวทนาบังคับให้เขาทำงานหรือว่าเหน็ดเหนื่อยเหงื่อไหลไคลย้อย หรือ
 กระทั่งว่าไปโกงไปทุจริตไปอะไรมากมายหลายอย่าง; เป็นสิ่งที่มีอำนาจครอบงำจิต
 ใจบุคคล จนบุคคลนั้นไม่เป็นตัวเองได้ ต้องเป็นไปตามอำนาจของกิเลสที่เกิดมาจาก
 เวทนา หรือตามความยั่วยวนของเวทนา.

เรารู้จักเวทนาในฐานะเป็นสิ่งสำคัญ หรือเป็นปัญหาเป็นอันตราย ที่ร้าย

แรงเสียก่อน ว่าเราจะไปนรกหรือไปสวรรค์ หรือไปไหนก็สุดแท้ที่เป็นเรื่องเป็นราวที่สำหรับจะคิดจะนึกจะศึกษาจะปรารณากันนี้ มันอยู่ที่เวทนา; แล้วครอบงำจิตใจที่สุด. ถัดตามหลักที่มีอยู่ในพระบาลีก็ว่า **สุขเวทนาให้เกิด หรือสะสมราคานุสัย; ทุกขเวทนาให้เกิดหรือสะสมปฏิมานุสัย; อทุกขมสุขเวทนาให้เกิดหรือสะสมอวิชชานุสัย.** พุดเป็นภาษาไทยหน่อยก็ว่า **สุขเวทนา** นี้ ทำให้เกิดความเคยชินที่จะรักจะพอใจ; **ทุกขเวทนา** นี้ จะทำให้เกิดความเคยชินในทางที่จะโกรธ จะเกลียด จะอึดอัดขัดใจ; **อทุกขมสุขเวทนา** นี้จะทำให้เกิดความเคยชินในทางที่จะสงสัยหลงไหลมัวเมาไปด้วยความสงสัยไม่แน่ใจ. อาการ ๓ อย่างนี้สำคัญมาก คือเป็นปัญหาสำคัญมากสำหรับมนุษย์เรา. **เราก็จะแก้ปัญหานี้โดยการรู้เรื่องเวทนา; แล้วก็จัดการกับเวทนาให้ถูกต้อง.**

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า การรู้เรื่องเวทนาหรือปฏิบัติถูกต้องต่อเวทนานี้ ก็จำเป็นแก่คนทุกคน แม้ฆราวาส. **ที่นี้แม้ฆราวาสแล้วก็ยังจะพุดให้กว้างไปว่า** แม้คนแก่ แม้คนกลางคน แม่นคนหนุ่ม คนสาว แม่เด็ก ๆ. **เด็ก ๆ ก็เป็นทาสของเวทนา** ทำอะไรไปตามเวทนาอย่างไม่น่าดู อยู่มาก; **ส่วนคนหนุ่มสาวนั้น** ไม่ต้องพุดแล้วกำลังหลงไหลในเวทนา มีอารมณ์รุนแรง เพราะอำนาจของเวทนา ทั้งทางฝ่ายยินดีและทางฝ่ายยินร้าย; **พ่อบ้านแม่เรือนก็เป็นห่วงวิตกกังวลอยู่แต่ผลของเวทนา; แม้คนแก่จะเข้าโลงอยู่แล้ว** ก็ยังมีปัญหาเกี่ยวกับเวทนา. **เพราะฉะนั้น** ขอให้สนใจสิ่งทีเรียกว่าเวทนานี้ ในฐานะที่ว่า **เป็นสิ่งที่บีบคั้นมนุษย์ยิ่งกว่าสิ่งใด.**

ขอขยับไปทบทวนความเข้าใจคำว่า “เวทนา” อีกว่า **ความรู้สึกที่เป็นไป** ในทางพอใจ, หรือไม่พอใจ, หรืออยู่ในระหว่างกลางด้วยความที่มันยังไม่แน่นอนไป **ว่าน่าพอใจหรือไม่น่าพอใจ** แต่ก็ยังเป็นทีหวังเป็นที่กังวลอยู่ว่ามันจะต้องเป็นที่น่า

พอใจหรือไม่พอใจ ซึ่งเราเรียกว่าทุกขมสุขเวทนา. ขอย้ำได้เข้าใจว่า **อทุกขม-
สุขเวทนา** นั้นไม่มีความหมายไม่มีอำนาจ ไม่มีความสำคัญ, จะไปรู้จักกันแต่สุขเวทนา
และทุกขเวทนา เท่านั้น; นั้นยังไม่สมบูรณ์. สุขเวทนาจึงสำคัญไปตามแบบของ
สุขเวทนา, ทุกขเวทนา ก็สำคัญไปตามแบบของทุกขเวทนา, อทุกขมสุขเวทนาจึง
สำคัญไปตามแบบของอทุกขมสุขเวทนา. สิ่งที่ว่าทำไปด้วยความสงสัยไม่แน่ใจ
ไม่ใช่ความพอใจ ไม่ใช่ความไม่พอใจ แต่ทำเพื่อ ๆ ไปตามความสงสัย นี่ก็เป็นผล
ของทุกขเวทนาเป็นส่วนใหญ่. ก็เลยสรุปความได้ว่า **เวทนาทั้งหลายทุกรูปแบบนี้
เป็นสิ่งที่บีบคั้นมนุษย์;** มนุษย์จึงเป็นทาสของเวทนาไร้ใช้เวทนาให้ทำดี ให้ทำชั่ว
ให้ทำทุกอย่างแหละ เพราะว่าพ่ายแพ้แก่เวทนาอยู่ตลอดเวลา. **สำหรับความพ่ายแพ้
แก่สุขเวทนานั้น ก็เห็นได้แหละ;** เช่นพอใจในกามารมณ์ก็เป็นทาสของกามารมณ์
พ่ายแพ้แก่กามารมณ์; นี่เห็นได้ง่าย.

ถาม : ที่นี้ความพ่ายแพ้ หรือเป็นทาส หรือไร้ใช้ทุกขเวทนานั้น เป็นอย่างไร ? คุณ
ประยูรลองว่ามาซิ.

ตอบ : การเป็นทาสต่อทุกขเวทนานั้น ก็หมายความว่าทำให้เรามีความเกลียด
หรือไม่พอใจ, ก็ก่อให้เกิดบันดาลโทสะ, เป็นกิเลสพวกโทสะขึ้นมา
ง่าย ๆ ก็ปฏิบัติไปในทางทำอันตรายทั้งตนเองและแก่ผู้อื่น ตามมาอีก
ภายหลังครับ.

อยากจะให้มองดูให้กว้างไปถึงว่า **ไอ้สิ่งที่เป็นคู่กันนั้น มันเนื่องกันอย่าง
ยิ่ง;** เช่นสุขกับทุกข์นี้มันคู่กัน มันเนื่องกันอย่างยิ่ง, คือว่าถ้าไม่มีค่าหรือไม่มี
ความหมายของอีกฝ่าย แล้วอีกฝ่ายก็จะไม่มีค่าหรือไม่มี ความหมาย : ถ้าไม่มีความสุข
อยู่ความทุกข์ก็ไม่มี ความหมาย, ถ้าไม่มีความสุขอยู่ ความสุขก็ไม่มี ความหมาย,

นี้เราไม่ชอบความทุกข์ ไม่ชอบลักษณะหรือคุณของความทุกข์ เราก็มองไปชอบความสุข, เราต้องการจะมีความสุขก็เพราะว่าเราเกลียดหรือกลัวความทุกข์. ฉะนั้น ความทุกข์ มันก็เป็นปัญหา ตั้งอยู่ในฐานะเป็นปัญหา คือต้องเกลียดต้องกลัว, กลัวความทุกข์ ไปชอบความสุขซึ่งมีค่าขึ้นมา ในฐานะที่มันตรงกันข้ามจากความทุกข์; ฉะนั้น เราจึงพ่ายแพ้แก่ความทุกข์หรือทุกข์เวทนา นี้ เช่นเดียวกับที่เราพ่ายแพ้แก่สุขเวทนา.

ถาม : ที่นี้ ที่ยากขึ้นไปอีก ในการที่จะมองให้เห็น ก็คืออทุกข์มสุขเวทนา. เรา กำลังพ่ายแพ้หรือเป็นทาสถูกบีบคั้นจากอทุกข์มสุขเวทนาอยู่เท่า ๆ กัน. ข้อนี้เป็นอย่างไร คุณทองลงอธิบายซิ ?

ตอบ : คือมีความสงสัยลังเล ไม่ทราบว่าจะทำอย่างไรดีแน่; อันนี้ก็เป็นอย่าง พอ ๆ กันกับทุกข์เวทนาเหมือนกันครับ.

ถ้าเราไปเล็งเอาตัวความสงสัย มันก็เป็นความทุกข์เหมือนกัน มันก็ไป จัดไว้ในพวกทุกข์เวทนา เพราะความสงสัยรบกวนให้เกิดความทุกข์. ที่นี้อทุกข์ม-สุขเวทนา -เวทนาที่ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ คือไม่อาจจะพูดลงไปได้ว่าสุขหรือทุกข์ มันเป็นที่ตั้งของความสงสัย; ความสงสัยในที่นี้มันก็มาจากความที่เราโลภอยากจะได้ โดยคิดว่าเผื่อว่ามันจะเป็นอะไร คือว่าเผื่อมันจะเป็นของดีก็กังวลหรือสงสัยว่าเผื่อว่า มันจะเป็นของดี, หรือเผื่อว่ามันจะเป็นของร้ายก็ลังเลสงสัยว่ามันจะเป็นของร้าย แล้ว ก็กลัว. นี่ความไม่แน่ใจว่าอย่างไรนี้ เรียกว่ามันมาจากอทุกข์มสุขเวทนา. บางที เราเดินไป พบก้อนอะไรเข้าก้อนหนึ่งก็ไม่รู้ แต่เราสงสัยว่าจะเป็นทองคำหรือเป็นเพชร เป็นนิลอะไรอยู่ก็ได้นี่ เราก็หยิบเอาไปหรือแบกเอาไป, ในที่สุดมันก็เป็นเพียงก้อนหิน ไม่มีค่าอะไร. หรือบางทีเราก็ก้าวไถ่สิ่งที่ไม่รู้ว่าอะไร โดยสำคัญว่าเป็นของอันตรราย หรือว่าเป็นยาพิษหรืออาวุธอะไรอย่างนี้. นี่ก็เรียกว่าความทิ้งหรือความสงสัย อันนี้

ก็มีน้ำหนักมากเท่ากับไอ้ความแน่นลงไปว่าสุขหรือทุกข์.

การละความรู้สึกระดับที่ทิ้งหรือสงสัยนี้ ไปอยู่ในระดับของพระอรหันต์; คือใช้คำว่าอุทฺธจจะ ซึ่งพระโสดา ๫ พระสกิทาคา ๫ พระอนาคา ๫ ก็ละไม่ได้. ขอให้รู้ว่า ไอ้ความทิ้งด้วยอำนาจความสงสัยไม่รู้ว่าเป็นอะไรนี้ ละเอียดมาก, มันจึงไปอยู่ในสังโยชน์หมวดท้ายสุด คือละรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทฺธจจะ อวิชชา แล้วจึงเป็นพระอรหันต์.

ตามธรรมดาเมื่อเราไม่รู้เรื่องอุกขมสุขเวทนา เราก็ปิดทิ้งไปว่า ไม่มีสาระอะไร ไม่สำคัญอะไร ไม่ต้องสนใจก็ได้; แต่แล้วก็มารู้ได้ว่า แม้จะสลัดสุขและทุกข์ที่เป็นเวทนาธรรมดาออกไปแล้ว, มันยังเหลืออยู่อีกอันหนึ่ง ซึ่งลึกซึ่งซ่อนเร้นเกือบจะไม่มีใครรู้จัก คืออุกขมสุขเวทนา, แล้วเราก็มักจะเอามาพูดกันผิด ๆ โดยไปยืมคำว่าอุเบกขามาจากไหนก็ไม่รู้ เอามาใช้กับอุกขมสุขเวทนา ก็ยิ่งเข้าใจผิดกันต่อไปอีก. ถ้าจะพูดให้เป็นนักเลง, ขอใช้คำว่านักเลง, คือนักเลงที่เป็นธรรมะ นักเลงพุทธศาสนานั้น, อย่าได้ใช้คำว่าอุเบกขากับอุกขมสุขเวทนาเลย; ขอให้ใช้คำว่าอุกขมสุขตามพระบาลีเถิด, แล้วมันก็เป็นเวทนาที่มีฤทธิ์มีเดช มีปัญหา มีอะไรมาเหมือนกันกับสุขเวทนาและทุกข์เวทนา. อย่าเห็นว่าอุกขมสุขเวทนาไม่มีอะไรนัก ปิดทิ้งไปเสียก็ได้; นี้สำหรับผู้ที่ยังไม่รู้เรื่องนี้ และรู้จักแต่เพียงสุขเวทนาและทุกข์เวทนา ซึ่งคนโดยมากก็เป็นกันอย่างนี้.

เอ้า, ทีนี้ก็จำกัดความกันเสียที่ว่า ไอ้เวทนานี้คือความรู้สึกที่ทำให้เกิดความพอใจ, หรือไม่พอใจ, กระทั่งความสงสัยไม่รู้ว่าจะพอใจหรือไม่พอใจ; อย่างนี้คือเต็มความหมายของคำว่าเวทนา, แปลว่าสิ้นเชิง. ถ้าเอาความหมายแต่เพียง ๒

อย่างว่า พอใจกับไม่พอใจนี้มันไม่หมด มันไม่สิ้นเชิง. และหวังว่าต่อไป เราคงจะรู้จักสังเกตสิ่งที่เรียกว่าทุกขมสุขเวทนาที่กันยิ่งขึ้น; จะมีผลแสดงออกมาเป็นกิริยาที่ ฟุ้งซ่าน หรือรำคาญอะไรทำนองนั้น, จนบอกไม่ได้ว่านี่มันสุขหรือเป็นทุกข์, นี่มัน สุขหรือมันทุกข์ก็ไม่แน่ใจ แต่มันฟุ้งซ่านและรำคาญ สงบไม่ได้เหมือนกัน.

.....

หาพบเวทนาได้ที่ความรู้สึกของจิตเมื่อมีผัสสะ.

ถาม : ทีนี้เมื่อรู้จักสิ่งที่เรียกเวทนา ว่ามีความหมายอย่างไร, ก็พิจารณากันต่อไปอีกว่า เวทนานี้เราจะดู จะหาหรือจะดู จะหาให้พบหรือจะดูกันที่ตรงไหน คุณประยูร ?

ตอบ : ตอนนี้ ท่านอาจารย์จะหมายถึงในสติปัฏฐานใช้ไหมครับ ?

ถาม : เอ้า, ไม่ต้องที่ไหนหรอก เป็นธรรมดาทั่วไปหมดแหละ. ใช้อย่างที่เรียกว่า เวทนาอย่างนี้เราจะดูที่ตรงไหน ?

ตอบ : เวทนาถ้าจะหาให้พบก็ดูในตัวเรานี้ครับ, ความรู้สึกในตัวเราเท่านั้นเอง.

ถาม : อยู่ที่ตรงไหน ? ให้มันชัดลงไปก็ได้.

ตอบ : อยู่ที่จิตใจครับ.

ถาม : “อยู่ที่ความรู้สึกของจิต” เท่านั้นก็พอ. ความรู้สึกในความหมายที่ได้พูดมาแล้วข้างต้น. ทีนี้จะถามว่า เรามีเวทนาอยู่ตลอดเวลาหรืออย่างไร ?

ตอบ : เรามีเวทนาเป็นครั้งคราวครับ.

ถาม : ถ้าอย่างนั้นถามว่า เมื่อไร ?

ตอบ : เมื่อมีผัสสะเกิดขึ้น; คือเมื่อมีอารมณ์กระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

นั่นแหละให้รู้หลักพื้นฐานนี้กันเสียก่อน ว่าเวทนานี้ก็มีได้เกิดอยู่ตลอดเวลา; เกิดเฉพาะเวลาที่มีการกระทบทางอายตนะ. ฉะนั้น ขอให้รู้ว่า เรามีได้มีเวทนาบัญญัติอยู่ตลอดเวลา; เหมือนที่พูดกันผิด ๆ อยู่ในที่ทั่วไปว่า เรามีขันธห้าตลอดเวลา แม้กระทั่งเวลาหลับไปเสียก็มีอย่างนี้. เวทนามีเฉพาะเมื่อมีการกระทบทางอายตนะ. ก็เป็นอันว่า เมื่อใดที่มีการกระทบทางตาเป็นต้นเข้าแล้ว ก็จะต้องมีเวทนา.

ถาม : ที่นี้ เวทนามีแล้ว มีฤทธิ์เดช หรือว่ามีปฏิภริยา หรือว่ามีผลอะไรต่อไปอีก ?

ตอบ : จากเวทนาทำให้เกิดตัณหา...

ผู้ถาม : ไม่เอา ๆ ๆ เวทนา, ไม่เอาเวทนา, พุดเวทนาไม่มีผล...

ผู้ตอบ : จากเวทนาจึงทำให้เกิดตัณหา คือความอยากได้ครับ.

นี่ถ้าตอบอย่างนี้ ก็ตอบตามที่ท่องไว้ตามพระบาลีเรื่องปฏิจจสมุปบาทที่ทำให้เกิดทุกข์. ตรงนี้สำคัญมาก ถ้าท่านตรัสไว้ในลักษณะที่เป็นกระแสแห่งความทุกข์ เวทนาจึงทำให้เกิดตัณหา. แต่ถ้าปฏิจจสมุปบาทในกระแสที่จะไม่เกิดทุกข์ มันก็ไม่เกิดตัณหาเหมือนกัน.

ถาม : อะไรมาป้องกันไว้ไม่ให้เกิดตัณหา ?

ตอบ : คือสติสัมปชัญญะ ครับ.

ถาม : เมื่อพระอรหันต์ กระทบกันเข้ากับเวทนา, ท่านเกิดตัณหาหรือเปล่า ?

ตอบ : ไม่เกิดครับ ?

ถาม : คุณว่าเอาเอง, หรือว่ารู้อย่างไร ? มีเหตุผลอย่างไร ?

ตอบ : เพราะว่าพระอรหันต์เวลากระทบสิ่งต่าง ๆ แล้ว ไม่มีกิเลส; คือไม่มีสิ่งที่จะมาทำให้เกิดเวทนาครับ.

ถาม : เพราะว่าอะไร ?

ตอบ : เพราะว่าท่านกระทบก็เพียงแต่กระทบ; มันไม่มีเจตนาที่จะ.... เพราะ....
(อีกคนหนึ่งตอบ :) เพราะพระอรหันต์นั้น เป็นผู้รู้แจ้ง; หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า ทราบแน่ชัดแล้วตามกระแสของอิทัปปัจจยตา ครับ.

ถาม : แต่ว่าในขณะที่มากระทบนั้น ท่านต้องไล่บทอิทัปปัจจยตาอยู่อย่างนั้นหรือ?... เพราะอะไรเล่าคุณล้ำ ? มันง่ายนิดเดียว; แต่ไม่มองเอง.

ตอบ : เพราะไม่มีความรู้สึกครับ.

ตายแล้ว; ไม่ได้. ก็เพราะว่าท่านมี ท่านสมบูรณ์อยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ; ฉะนั้น ท่านจึงไม่เกิดความรู้สึกประเภทกิเลสตัณหาอะไร.

ถาม : ก็เป็นอันว่า เมื่ออายตนะกระทบกันแล้ว เกิดเป็นเวทนาขึ้นมาแล้ว, จะเกิดอะไรต่อไป ? เราควรจะพูดอย่างไรดี คุณประยูร ?

ตอบ : เมื่อเราเกิดเวทนาคือความพอใจ หรือไม่พอใจนี้, มันก็เกิดความต้องการตามหลังขึ้นมา. หมายความว่าถ้าสิ่งนั้นเราพอใจ เราก็อยากจะทำเอาเข้ามาหาตัวเรา, เราอยากได้. แต่ถ้าสิ่งนั้นเราไม่พอใจ เราก็อยากจะทำผลักออกไปเสีย หรือก่อให้เกิดการทำลายขึ้นมาก็ได้. แล้วถ้าสิ่งนั้นมัน ยังบอกไม่ถูก มันยังสงสัย พะวงสงสัยอยู่ ก็ทำให้เรายัง

ต้องมีความกังวลกับสิ่งนั้นอยู่เช่นกันครับ.

ถาม : นั่นก็ครึ่งเดียวเท่านั้นแหละ คือของคนที่ไม่รู้, ของบุคคลผู้มีได้สติ หรืออะไรทำนองนั้น; มันครึ่งเดียวเท่านั้น. ถ้าเป็นผู้รู้เล่า ?

ตอบ : ทีนี้ถ้าเป็นผู้รู้ เราก็จะมีสติปัญญาเข้ามาทันต่อนั้น แล้วเรารู้ว่าสิ่งนี้เราควรจะทำอย่างไร ? สิ่งที่มากระทบกับเรานั้น เรารู้มันว่าเราควรจะจัดการกับสิ่งนั้นอย่างไร ? ถ้าเราต้องการจะเอามาทำ, เราก็เอามาทำ; ถ้าเราไม่ต้องการ, เราก็ไม่ต้องการเสีย; หรือเราจะวางไว้เลย โดยไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวมันเลยเสียก็ได้. นั่นสำหรับผู้รู้ จะไม่ยึดมั่น ไม่ติดในความ....

ถาม : นี่ที่เรียกว่าตัณหาไม่เกิด ใช่ไหม ?

ตอบ : ใช่ครับ.

ถาม : กระทบเวทนาแล้ว ตัณหาไม่เกิดนี้ จะมีแต่เฉพาะพระอรหันต์เท่านั้น หรือแม้แต่คนธรรมดาสามัญก็อาจจะมีได้ ?

ตอบ : คนสามัญก็มีได้เหมือนกันครับ.

คนสามัญก็ต้องมีได้ แต่ในบางระดับในบางกรณี; แต่ถ้าพระอรหันต์นั้นก็เรียกว่าโดยเด็ดขาดหรือโดยสมบูรณ์.

ถาม : เมื่อเกิดเวทนาแล้ว จะเกิดตัณหาหรือไม่, มันขึ้นอยู่กับอะไร ?

ตอบ : ขึ้นอยู่กับว่าปัญญาหรือวิชาจะมาตามทันหรือไม่ ตามที่เราเคยฝึกอบรมมามากน้อยเพียงไร แค่นั้น.

นั่นแหละ มีเวทนาแล้วจะเกิดตัณหา หรือไม่, มันขึ้นอยู่กับว่า จะมีความรู้อย่างไรที่จะเข้ามาช่วยในนามของสติสัมปชัญญะหรือไม่.

ถาม : เอ้า, ทบทวนกันใหม่ว่า เวทนาจึงคืออะไร ?

ตอบ : เวทนาคือความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับจิตครับ.

คือความรู้สึกประเภทพอใจหรือไม่พอใจที่เกิดขึ้นกับจิต; แม้ว่ายังเฉย ๆ อยู่ มันก็ยังอมความหมายของคำว่าพอใจหรือไม่พอใจอยู่นั่นแหละ คือมันลังเลอยู่ว่าจะพอใจหรือไม่พอใจ.

ถาม : ทีนี้จะดูเวทนามันที่ไหน ?

ตอบ : ดูเวทนาได้ที่จิตใจ คือที่ความรู้สึกของจิตใจครับ.

ถาม : แล้วก็ดูเมื่อไร ? เห็นเมื่อไร ?

ตอบ : ดูเมื่อมีการกระทบทางอารมณ์ครับ.

ถาม : ดูเมื่อเวทนามันเกิดขึ้น. เวทนามันเกิดขึ้นเมื่อไร ? คุณทองว่าไปซี.

ตอบ : เวทนาจะเกิดขึ้นเมื่อมีการกระทบทางอารมณ์ครับ.

ถาม : เมื่อมีการกระทบ, กระทบอะไรใช้คำให้เหมาะ ให้เป็นนักเลงหน่อย ?

ตอบ : กระทบทางอายตนะครับ.

ถาม : นี่มันเป็นคำเทคนิคไปแล้ว, บัญญัติเฉพาะ รู้แต่คนที่เคยเรียนมาแล้ว. เช่น

ว่าก่อนหิน มันขว้างมาถูกลูกตาแตกกระจายอย่างนี้เป็นอะไร ? เป็นการกระทบ ในความหมายนี้หรือเปล่า ?

ตอบ : มิได้ครับ. กระทบทางอายตนะหมายความว่า เมื่อตาเห็นรูป เมื่อหูได้ยินเสียง เมื่อจมูกได้กลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรส ฯลฯ; อย่างนี้ครับ.

ถาม : เอ้า, แล้วเมื่อก่อนหินมาถูกกับลูกตา อย่างนี้ ไม่ใช่การกระทบทางอายตนะหรือ ? คุณบรรยายว่าอย่างไร ?

ตอบ : ก่อนหินมาถูกกับลูกตานั้น มันเป็นการกระทบทางด้านวัตถุครับ; คือวัตถุต่อวัตถุมากระทบกันครับ ธาตุต่อธาตุมาเจอกันครับ.

ถาม : เรียกว่ากระทบทางอายตนะไหน ?

ตอบ : เรียกว่ากระทบทางกายครับ.

มันก็เปลี่ยนไปเป็นคู่ทางกายกับโณภูรูปพะ. ก่อนหินเป็นโณภูรูปพะ มากระทบเข้ากับเนื้อหนังที่ลูกตา, มันก็เลย กายสัมผัสหรือกระทบกันเข้ากับโณภูรูปพะ. นี้เอามาพูดเพื่อให้รู้จักสังเกต, สังเกตความหมายของคำว่ากระทบ. เขาทำไว้เป็นคู่ ๆ : ตากระทบรูป, หูกระทบเสียง, จมูกกระทบกลิ่น, ลิ้นกระทบรส, กายกระทบสิ่งที่มาสัมผัสกับมัน, และจิตสัมผัส (: กระทบ) กับอารมณ์ที่เข้าไปถึงจิต. ในเมื่อมีการกระทบคู่ใดคู่หนึ่ง ก็เรียกว่ามีผัสสะ; แล้วก็ต้องมีเวทนา. ที่นี้จะเกิดค้นหาหรือไม่ มันก็อยู่ที่ว่ามีสติสัมปชัญญะมหาหรือไม; ฉะนั้นสติสัมปชัญญะจึงสำคัญที่สุด ในการที่จะต้องใช้เมื่อมีเวทนาเกิดขึ้น. ดังนั้นพระองค์จึงได้ทรงบัญญัติระเบียบปฏิบัติที่เรียกว่า เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน - การตั้งไว้ซึ่งสติตามเห็นซึ่งเวทนา, จะเป็นเวทนาชนิดไหนก็ตามเห็น. แล้วสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ มีสติในขณะที่มีเวทนา. ใจความมันสั้นนิด

เดียว ว่า**บอให้มีสติเมื่อมีเวทนา เราก็จะควบคุมเวทนาได้**. เวทนาเมื่อกล่าวในกระแสแห่งการเกิดทุกข์ ก็ให้เกิดตัณหา.

.....

หลักทั่วไปเวทนาให้เกิดความคิด คือเป็นจิตตสังขาร.

ถาม : ทีนี้ถ้าจะกล่าวโดยหลักทั่วไป ไม่เกี่ยวกับทุกข์หรือไม่ทุกข์ : **เวทนาให้เกิดอะไร ?**

ตอบ : เวทนาให้เกิด สัตถุญา.

ถาม : ก็ได้, แต่ยังไม่หมด. **เวทนาให้เกิดอะไร คุณทอง ?**

ตอบ : ผมยังไม่ออกครับ.

คุณล้ำ ? (ไม่มีเสียงตอบท่านพูดต่อ) ก็หมายความว่าจำไม่ได้ที่เคยพูดกันมา. ถ้าพูดอย่างกลาง ๆ คือเป็นเพียงสามัญญะ สาธารณะ อะไรนั้น, ไม่เกี่ยวกับดี-ชั่ว บุญ-บาป สุข-ทุกข์, เวทนาจึง**ให้เกิดความคิด**. เวทนานั้น จะต้องให้เกิดความคิด, แล้วแต่ว่าเวทนานั้นเป็นอย่างไร. เช่นว่าเวทนาของบุญนผู้ได้รับความสุข ก็คิดไปในทางที่จะเอาจะได้ เป็น**กามตัณหา**นั้นแหละคือ**ความคิด**; หรือว่าจะเป็นนั้นเป็นนี่ เป็น**ภวตัณหา**นั้นก็เป็น**ความคิด**; หรือเป็น**วิภวตัณหา**เมื่อไม่ถูกใจไม่พอใจ ก็เป็น**ความคิด**. ทีนี้แม้**เวทนาที่ไม่ให้เกิดตัณหา** คือมีสติสัมปชัญญะมาทัน, มันก็ต้องเกิด**ความคิด**นั้นแหละ; เช่นว่ามี กระทบ เวทนาแล้ว ไม่เกิดตัณหาก็จริง; แต่ก็ต้องเกิด**ความคิด**ประเภทที่ว่า เราจะทำกับมันอย่างไรดี.

เช่นว่าเราเจ็บปวดเพราะเป็นแผลหรือเป็นอะไรก็สุดแท้ มันก็เป็นทุกขเวทนา; ถ้าโง่มากก็มีตัณหา เป็นทุกข์กระวนกระวาย; แต่ถ้าไม่ถึงกับเป็นทุกข์กระวนกระวาย ก็ต้องเกิดความคิดว่าเราจะต้องทำอะไร จะให้เวทนานี้หายไป. **ที่นี้เวทนาที่เกิดแก่พระอรหันต์ ท่านไม่มีตัณหา ไม่รู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์; แต่ก็ยังเกิดความคิด, คือท่านต้องคิดว่า จะต้องทำอะไร ถ้าเจ็บปวดจะต้องบำบัดแก้ไขอย่างไร หรือไม่ต้องแก้ไขอย่างไร. ฉะนั้น โดยหลักกลาง ๆ มันก็ต้องพูดออกไปว่า เวทนาย่อมปรุงแต่งซึ่งความคิด.**

ถาม : นึกได้หรือยัง ถ้าพูดเป็นบาลี **สิ่งที่ปรุงแต่งความคิดเรียกว่าอะไร ?**

ตอบ : เรียกว่าสังขารครับ.

ถาม : ปรุงแต่งความคิดนะ เรียกว่าอะไร ?

ตอบ : เรียกว่าสังขารเจตนาครับ.

ถาม : จำไม่แม่น, คงจะได้ยินมาแล้วกลับคล้ายคลึงคลา. เอ้าคุณทองเล่า ? **สิ่งที่ปรุงแต่งให้เกิดความคิด เรียกเป็นบาลีว่าอะไร ?**

ตอบ : จิตตสังขารครับ.

ถาม : อ้อ, คุณทองจำได้; คุณประยูรจำไม่แม่น. **เรียกว่าจิตตสังขาร –สิ่งที่ปรุงให้เกิดความคิดขึ้นมา. ความคิดในที่นี้เรียกว่าจิต. พอมีเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง มีสติก็ตาม ไม่มีสติก็ตาม จะทำหน้าที่ปรุงแต่งให้เกิดความคิด. เพราะเหตุไร จึงเป็นอย่างนั้นเล่า คุณทอง ? ... เพราะเหตุไร พอมีเวทนาแล้ว มันก็ปรุงให้เกิดความคิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ? เพราะเหตุไร มันจึงเป็นอย่างนั้นเล่า ?**

ตอบ : คือเพราะมีความรู้สึกครับ.

ถาม : เพราะเหตุไร จึงเป็นอย่างนั้น ? คุณประยูร เพราะเหตุไรมันจึงเป็นอย่างนั้น ?

ตอบ : มันเป็นเรื่องของสังขตธรรม มันต้องเป็นอย่างนั้นแหละครับ : ต้องปรุงแต่งอยู่เรื่อยครับ.

ถาม : เอ้าคุณล้ำเล่า ทำไมมันจึงจะเป็นอย่างนั้น ?

ตอบ : เพราะมันมีการหมุนเวียน คือการปรุงแต่งครับ.

นี่ย่ำทำเล่น กับไอ้เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ, บางทีก็นึกไม่ออก. พอมีเวทนาก็ต้องมีความคิดอย่างใดอย่างหนึ่ง. มันเป็นธรรมชาติอันหนึ่ง; หรือตอบให้ถูกก็เพราะว่า เรามันยังไม่ตายนี้, เรามันยังคิดได้ เรามันยังไม่ตาย, ฉะนั้น เวทนาอย่างใดเกิดขึ้นเราก็ต้องคิดแหละ เพราะว่าเรายังไม่ตาย. มันเป็นกฎธรรมชาติอย่างที่เราเรียกว่ากฎอิทัปปัจจยตา ที่ว่า เมื่อมีสิ่งนี้ ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ ๆ ก็เกิดขึ้น. ฉะนั้นเมื่อมีเวทนาเป็นปัจจัย สิ่งที่เราเรียกว่าความคิด หรือจิตในความหมายนี้นะมันก็เกิดขึ้น. เวทนาจึงเป็นจิตตสังขาร คือเครื่องปรุงแต่งจิต.

ถาม : ถ้าเราไม่มีความรู้ ไม่มีสติ ไม่มีสัมปชัญญะ, จิตนั้นจะถูกปรุงแต่งไปในลักษณะไหน ?

ตอบ : จะปรุงแต่งไปในลักษณะที่ ก่อให้เกิดผลสุดท้ายก็เป็นความทุกข์ครับ.

ถาม : จะปรุงไปในลักษณะให้เกิดความทุกข์. ถ้ามีสติสัมปชัญญะมีปัญญา, มันจะปรุงไปในลักษณะไหน ?

ตอบ : ถ้ามีสติปัญญา ก็ไม่เกิดทุกข์.

นั่นแหละถูก. อย่าไปพูดว่า ให้เกิดสุขขึ้นมา เต็มจะ....., มันก็เป็นไปในทางที่จะไม่ให้เกิดทุกข์ ที่สุดลงแห่งความทุกข์ ดับลงแห่งความทุกข์, หรือป้องกันไว้ไม่ให้เกิดความทุกข์. เพียงเท่านี้ก็พอจะมองเห็นได้แล้วว่า สติสัมปชัญญะ หรือปัญญาที่มากับสติ, สัมปชัญญะนั่นคือปัญญาที่มากับสติพ่วงกันมากับสติ, ถ้ามีสติสัมปชัญญะ เราก็คควบคุมเวทนาได้. ก่อนนี้ เวทนามันควบคุมเรา มันไล่คอเราไป มันบังคับเรา; พ่ายแพ้แก่มัน. เดียวนี้เราพบสิ่งที่เราจะวกกลับไปควบคุมเวทนาบ้าง ก็คือสติสัมปชัญญะ.

ถาม : เพราะเหตุนั้น การฝึกหัดได้มีสติสัมปชัญญะอย่างนี้ คุณว่ามีค่าที่มากน้อย ?

ตอบ : หมายความว่า มีค่าเท่ากับชีวิตของเราเองเลยครับ.

ถาม : ยังกำกวมนัก; ชีวิตของคุณไม่รู้ก็มากน้อย. เข้าคุณทองว่าอย่างไรมันมีค่าที่มากน้อย ? การที่มีสติสัมปชัญญะควบคุมเวทนาได้ มันมีค่าที่มากน้อย ?

ตอบ : ผมรู้สึกว่าจะประมาณค่ามิได้ครับ.

นี่ก็ฉลาดนะ, คือไม่อยู่ในการตีค่า. เขาใช้คำว่าหาค่ามิได้. แปลว่าก็ได้ความว่า สูงสุดของความมีค่า. ถ้ารู้สึกอย่างนี้จริงก็ดี : ถ้ารู้สึกว่าเป็นสิ่งที่สูงสุดของสิ่งที่มีค่า แล้วก็ไม่ต้องตีค่าก็ได้ สำหรับแก้ปัญหทั้งหมดได้. ฉะนั้น บทเรียนสำหรับฝึกเพื่อให้เรามีสติในเวทนา จึงเป็นบทเรียนที่มีค่า; และบทเรียนระบอบนี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสชื่อ เรียกชื่อมันว่า เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จัดเป็นสติปัฏฐานที่ ๒ หรือว่าเป็นหมวดที่ ๒ ของอานาปานสติ.

.....

เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานตามแบบอานาปานสติ.

[: ๔ ขั้นตอน.]

ถาม : เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ตามแบบวิธีของอานาปานสติสูตรนี้ ท่านแบ่งการปฏิบัติไว้เป็นกี่ขั้นตอน คุณประยูร ?

ตอบ : ในเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน แบ่งหมวดเวทนาออกเป็น ๔ ขั้นตอนครับ.

ถาม : คืออะไร ?

ตอบ : ขั้นตอนที่ ๑ ว่าเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งปิติ; ขั้นตอนที่ ๒ ก็รู้พร้อมซึ่งสุข; ขั้นตอนที่ ๓ ก็จึงเป็นผู้ตามรู้ถึงจิตตสังขาร; ขั้นตอนที่ ๔ ก็รู้ซึ่งการทำจิตตสังขารให้ระงับ.

ถาม : นี่อ่านตามตัวหนังสือหรือว่าจำได้.

ตอบ : จำได้ครับ.

ก็ดี; ถ้าจำได้ก็ดี. ให้ทุกคนช่วยจำไว้ เป็นเรื่องจำได้; อย่าต้องเป็นเรื่องที่อยู่ในกระดาษที่จดไว้. นี้เรากำลังจะพูดถึงเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ซึ่งเป็นสติปัฏฐานที่ ๒ มีหัวข้อสำหรับศึกษาและปฏิบัติ แบ่งออกเป็น ๔ ขั้นตอน คือ (๑) ปิติปฏิสังเวที - รู้สึกร่วมเฉพาะซึ่งปิติ; (๒) สุขปฏิสังเวที - รู้พร้อมเฉพาะกับสุข; (๓) จิตตสงบการปฏิสังเวที - รู้พร้อมเฉพาะต่อจิตตสังขาร คือสิ่งที่ปรุงแต่งจิต; (๔) ปลุสมุขย จิตตสงบาริ - ทำจิตตสังขารให้สงบระงับอยู่. มี ๔ ขั้นตอน; การปฏิบัติหมวดนี้.

ถาม : ขั้นตอนที่ ๑ ขั้นตอนที่ ๒ ว่า ปิติกับสุข. สองอย่างนี้คืออะไร ?

ตอบ : ท่านอาจารย์ จะให้เทียบหมวดที่ ๑ กับหมวดที่ ๒ ใช่มั้ยครับ ?

ถาม : ไม่ต้องเทียบกับหมวดที่ไหนหรอก. ๒ อย่างนี้เราเรียกโดยคำธรรมดา โดย คำสามัญนามของมัน ว่าอะไร ? ว่าอะไรคุณทอง ?

ตอบ : ปิติคือความอึดใจครับ.

ถาม : ไม่ใช่; ก็แปลว่าไม่เข้าใจคำถาม. สิ่งที่เราเรียกว่า ปิติ กับสิ่งที่เรียกว่าสุข มัน มีนามสามัญ ของมันว่าอะไร ?

ตอบ : อ้อ, เรียกว่า เวทนาครับ.

เรียกว่า เวทนา : ปิติ ก็เป็นเวทนา, สุขก็เป็นเวทนา; ฉะนั้นในหลัก
ธรรมหมวดนี้ ยกเวทนา ๒ ขึ้นมาเป็นตัวบท สำหรับศึกษาปฏิบัติ. ปิติก็เวทนา, สุขะก็
เวทนา.

ถาม : ปิติคืออะไร ?

ตอบ : ปิติคือความอึดใจครับ.

ถาม : อึดใจ เมื่อมีอะไร ? เมื่อมีอะไรเป็นเหตุมันจึงมีความอึดใจ ? ... รู้จักปิติเสีย
ก่อนว่า ปิติคือความอึดใจ มันเกิดขึ้นอย่างไร ? มีอะไรเป็นเหตุ ?

ตอบ : อึดใจเมื่อเราทำอะไรสำเร็จเป็นอย่าง ๆ ครับ.

ถาม : นั่นมันสูงไป, มันเป็นธรรมะในระดับสูงไป. พุทให้ลดต่ำลงมาภาษาชาว

บ้านบัว : เขาอึ้งใจเมื่อ...เมื่อไร คุณล้า ?

ตอบ : อึ้งใจ เมื่ออายตนะกระทบกันเนื่องด้วยสิ่งที่พอใจ.

ถาม : เอาความหมายธรรมดา คำพูดธรรมดา ชาวบ้านธรรมดา มีปิติอึ้งใจ เมื่อมันมีอะไร ? หรือเพราะเหตุอะไร ? เพราะว่าไปคิดลึกเกินไป ก็เลยตอบไม่ได้ หรือไม่ตรงกับที่ต้องการให้ตอบ. ลบเรื่องลึก ๆ เสียซี, เอาเรื่องธรรมดา ว่าคนเราตามปกติธรรมดา มันอึ้งใจเมื่อไร ? เมื่ออะไรเกิดขึ้น ? หรือเมื่อมีอะไร ? ตอบใหม่ซี

ตอบ : อึ้งใจ พอใจต่อสิ่งที่ได้มา แล้วก็คือการพอใจ.

ถาม : เอ้า, คุณประยुरสรุปให้มันสั้นที่สุดว่าอย่างไร ? เมื่อไร ?

ตอบ : เมื่อไรจึงเกิดปิติ, ท่านอาจารย์หมายอย่างนั้นใช้ไหมครับ ?

ถาม : มันเกิดปิตินะ เมื่อมันอะไร ? เมื่อมันมีอะไรเป็นปัจจัย หรือเมื่อมันอะไร ?

ตอบ : เมื่อมีสิ่งมาทำให้เราถูกใจครับ.

ถาม : เอ้า, คุณทองเล่า ?

ตอบ : ยังหาคำตอบที่ดีกว่าไม่ได้ครับ.

ที่จริงมันก็ถูก แต่มันรี ๆ ขวาง ๆ; มันไม่เป็นการบัญญัติคำที่กะทัดรัด. **ปิติ** เป็นความรู้สึกประเภทเวทนา **เกิดขึ้นเมื่อประสบความสำเร็จ**. ไปหาปลามาได้เต็มตะกร้าอย่างนี้ มีปิติไหมคุณล้า ? ... เมื่อมันประสบความสำเร็จ ในระดับไหนก็ตาม มันก็มีปิติตามระดับนั้น, อย่างต่ำอย่างธรรมดาอะไรก็; เมื่อประสบความสำเร็จ

สำเร็จเราก็มีปีติ. กระทั่งว่าปฏิบัติธรรมสำเร็จ เป็นขั้นตอนไปก็มีปีติ. หาเงินได้ก็มีปีติ
หาปลาได้ก็มีปีติ; หาอะไรก็ตามใจที่เขาต้องการแสวงหาหรือหวังอยู่, เมื่อประสบความสำเร็จ
ความสำเร็จมันก็มีปีติ; แล้วให้รู้ว่ามันมีมากชนิด มากระดับ.

ถาม : ที่นี้ก็อยากจะถามว่า ปีตินี้ดีหรือชั่ว? มีแต่ฝ่ายดี หรือมีทั้งฝ่ายชั่ว? หรือว่า
อย่างไร?

ตอบ : มันมีทั้ง ๒ ฝ่ายครับ แล้วแต่ปัจจัย. ปีติมีทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่วครับ.

ถาม : ยกตัวอย่าง ปีติฝ่ายชั่ว.

ตอบ : ปีติฝ่ายชั่วก็เป็นต้นว่า เราประสบความสำเร็จในทางเรื่องของกามารมณ์.

ที่เลวกว่านั้นอีก.... เข้าไม่บอกเสียอีก. เช่นขโมยไปขโมยของมาได้
สำเร็จ, เขาก็มีปีติที่เขาประสบความสำเร็จ; นี่ปีติชั้นเลวขโมยขโมยของได้สำเร็จ
แล้วก็ปีติ; กระทั่งว่าปีติประสบความสำเร็จในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เรื่อง
อะไรก็ มันก็เป็นปีติ; จนกระทั่งว่าปฏิบัติธรรมะสำเร็จก็เป็นปีติ. ฉะนั้น ปีตินี้โดยทั่วไป
ก็ไม่กล่าวได้ว่า กุศลโดยส่วนเดียวหรืออกุศลโดยส่วนเดียว; แล้วแต่ว่ามันจะมี
มูลเหตุมาจากอะไร.

ถาม : สิ่งที่เรียกว่าปีตินี้ เป็นของหาดูยาก หรือว่ามีทั่วไปหมดในหมู่มนุษย์?

ตอบ : มีอยู่ทั่วไปครับ.

ถาม : มีอยู่ทั่วไป, ธรรมดาที่สุด มากมายที่สุด, อย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้น.
วันหนึ่งคุณรู้สึกพอใจหรือปีติก็ครั้งโดยประมาณ? หรือไม่มีเลยบางวัน?

ตอบ : บางวันก็เฉย ๆ.

ถาม : คุณทองเล่าว่าอย่างไร ?

ตอบ : ผมรู้สึกว่าจะมีอยู่เกือบตลอดครับ.

ทำไมต้องเข้าใจว่าเล่า; ก็บอกไปตรง ๆ ว่ามันมีอยู่วันหนึ่งโดยเฉลี่ยสักกี่ครั้ง ? เช่นอะไรบ้าง ? นี่แหละ ถ้าเรียนธรรมะจริง ก็ต้องเรียนที่ของจริง; อย่าเรียนจากตัวหนังสือ; ถ้าเรียนจากตัวหนังสือ คอยแต่จะจดมันก็ไม่แจ่มแจ้ง; ฉะนั้นจึงถามอย่างนี้. ถ้าเห็นบ้านเรือนเรียบร้อยดี, นี้คุณอยู่ที่บ้านนะ, ก็รู้สึกพอใจรู้สึกปีติ. เด็ก ๆ เชื้อฟั่งดีหรือพูดจาฉลาดดีหรืออะไรดี เราก็รู้สึกปีติ. ดูรายละเอียดอย่างนี้; วันหนึ่ง ๆ ก็จะมีมาก. **เราอยู่ได้ด้วยปีติ หนักพื้นฐานหรือรากฐานของบิวิต.** ถ้าไม่อย่างนั้นเราจะเป็นบ้า. คือเราอยู่ด้วยความรู้สึกพอใจ ในความเป็นอยู่ในชีวิตของเรา; เรียกว่าโดยปริยาย. พอเรารู้สึกกลัว รู้สึกกระแวง รู้สึกอะไรขึ้นมา, เราจะเป็นทุกข์ทันที. ถ้าเรารู้สึกสบายดี ก็หมายความว่าเราพอใจในตัวชีวิต หรือทุก ๆ สิ่ง ทุก ๆ อย่างที่มันแวดล้อมชีวิตของเราอยู่. ถ้าเราพอใจในความมีชีวิตของเรา, เราจึงนอนหลับ หรือปกติอยู่ได้. ควรจะดูพื้นฐานอย่างนี้ด้วย. แล้วที่นี้เป็นปีติเฉพาะเรื่อง ๆ ๆ วันหนึ่ง ๆ ก็มีหลายอยู่เหมือนกัน. ถ้ามันมีตรงกันข้ามมา ก็ความรู้สึกที่ไม่พอใจ ไม่อึดใจ ไม่ปีติ ก็มีอยู่บ่อย ๆ เหมือนกัน. ที่พูดนี้ไม่ใช่อะไร นอกจากให้รู้จักสิ่งที่สำคัญที่สุดที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้; แล้วมันก็มีอยู่ที่คนทุกคนตลอดวันตลอดเดือนตลอดปี. ไม่ใช่ไปอยู่ที่อื่น แล้วจะจับเอาตัวมาศึกษามาเล่าเรียนให้มันเสียเวลา; ฉะนั้นการปฏิบัติที่เรียกว่าปฏิบัติปฏิสังเวทินี้ ก็คือให้รู้สึกปีติอะไรอยู่ในใจ แล้วก็กุมมัน ๆ ๆ ว่าปีติอย่างนั้น ๆ ๆ; นั่งดูนั่งเฝ้าดูให้รู้จักปีติ ให้รู้จักตัวปีติ. **นี่คือเวทนานุปัสสนาข้อที่ ๑.**

ถาม : ที่นี้เวทนานุปัสสนาข้อที่ ๒ ก็สลับปฏิสังเวทินี้-กุสุบ. คำว่า “สุข” แปลว่าอะไร ? โดยภาษาแปลว่าอะไร คุณทอง ?

ตอบ : สุข คือความสบายครับ.

ถาม : สุขคือความสบาย. เอ้านี้ไม่ได้เรียนบาลีก็ยกให้. คุณประยูร สุขแปลว่าอะไร ?
ตามตัวหนังสือแปลว่าอะไร ?

ตอบ : สุข แปลว่า ทนง่ายครับ.

นี่เคยฟัง เคยเรียนบาลีนิดหน่อย. ได้ยินว่า สุขแปลว่าทนง่าย. ตาม
ตัวหนังสือแปลว่าทนได้ง่าย คือไม่ต้องทน; ตรงกันข้ามกับยาก คือสบาย. คำว่า
สบาย มันมีคำว่า สบายะ อยู่อีกคำหนึ่งต่างหาก.

ถาม : ความรู้สึกที่เป็นสุขคือสบาย ต่างกับปิติคือความอิ่มใจอย่างไร ? หรือว่า
ไม่ต่างกัน คุณประยูร ?

ตอบ : ต่างกันครับ. ปิตินั้นมันไปในทางตื่นเต้น. ไปในทางฟุ้งซ่านนิดหน่อย;
ส่วนสุขหรือสุขะสบายนั้น มันมาในทางสงบระงับ, มันสบายใจแบบไม่
ค่อยตื่นเต้นไม่เหนื่อย.

ถูกแล้ว; ความหมายสำคัญมันอยู่ที่นั่นแหละ. ปิตินั้นมันกระตุ้น, สุข
นี้มันไม่รบกวน; ความหมายใหญ่มันอยู่ที่นั่น. เมื่ออ้อมอกอ้อมใจอะไรมันก็ฟุ้งซ่าน
ชนิดหนึ่งแหละ; พุดกันตรง ๆ ก็คือฟุ้งซ่านชนิดหนึ่ง. ที่นี้สุขนี้มันสบาย แต่ถึง
อย่างนั้นก็เถอะ คำแต่ละคำมันก็มีความหมายหลายชั้น; เพราะฉะนั้น คำว่าสุข
ก็เช่นเดียวกับคำว่าปิติ สุขอย่างเลวอย่างที่ไม่น่าจะเรียกว่าความสุขก็มี, จนกระทั่ง
ค่อยดีขึ้น ๆ จนเป็นสุขแท้จริง.

ถาม : ทีนี้เราจะเอาตามระดับคนธรรมดาสามัญทั่วไป; อย่างไรเรียกว่า “ความสุข”
คุณเล่า ?

ตอบ : คือความพอใจครับ.

ถาม : พอใจก็ปีติ. ความสุขอยู่ที่ตรงไหน ?

ตอบ : สิ่งที่ได้มาตามความพอใจครับ.

ทำความพอใจให้แล้วชี้; ต้องพูดอย่างนั้นชี้. ความรู้สึกต่อมาจากความพอใจก็คือความสุข; ตามหลักธรรมะก็เป็นอย่างนั้น. ปีติมา ฟุ้งซ่านนิดหน่อย, แล้วก็หยุดเป็นความสุข; ต่างกันอยู่. เมื่อเราแรกได้อะไร มาใหม่ ๆ มันตื่นเต้น เนื้อเต้นใจเต้น นี่มันเป็นแบบของ “ปีติ” พออันนี้ (ปีติ) สงบระงับเข้าไป มันก็มาในแบบของ “ความสุข”. แต่ถึงอย่างไรก็ดีทั้งสองอย่างนี้เรียกว่า “เวทนา”. สุขจากการไปทำผิดสำเร็จ มันก็มีเหมือนกัน. คนทำผิดขโมยอะไรก็ตาม ทำสำเร็จปีติพอใจ, หลังจากนั้นมันก็เป็นสุขตามแบบของโมหะ อวิชชา อกุศลไปตามเรื่อง, เป็นสุขปลอม ๆ ไปตามเรื่อง.

ที่นี้สูงขึ้นมา สุขเพราะว่ามันมีทรัพย์สมบัติ มีเกียรติยศชื่อเสียง มีอำนาจวาสนา, มันก็ พอประสบความสำเร็จมันก็เป็นสุข; แต่แล้วระวังให้ดี มันอาจจะปลอมก็ได้ หรืออาจจะเป็นอันธพาลก็ได้. ต้องมาจากความถูกต้องหรือกุศล : ปีติก็กุศล, ความสุขก็กุศล; นี่ก็ยังคงอย่งชั่ว.

[เหตุผลที่ว่าต้องทำจิตตสังขารให้ระงับ.]

ถาม : แต่แล้วเราลองคำนวณดูว่า ทั้งหมดนี้ ตามที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เนี่ย มันเป็นเรื่องที่น่าปรารถนาหรือเปล่า? ทั้งปีติและทั้งสุข, ๒ อย่างนี้เป็นเรื่องที่น่าปรารถนาหรือเปล่า?

ตอบ : ก็เป็นสิ่งที่น่าปรารถนา.

ถาม : โดยส่วนเดียว ? ... เอ้าคุณประยูร ?

ตอบ : ทั้งปีติและสุขนี้ ถ้าในทางดีแล้ว ก็น่าปรารถนาส่วนเดียวครับ.

ถาม : เอ้า คุณทอง ?

ตอบ : ในแง่ของพระพุทธศาสนา ว่าเป็นสิ่งที่ไม่น่าเอาทั้ง ๒ อย่างครับ.

ถาม : เป็นสิ่งที่ไม่น่าอะไรนะ ?

ตอบ : เป็นสิ่งที่ไม่น่ามีครับ.

ถาม : ไม่น่าปรารถนา ว่าจะไปให้ชัดหน่อยซี. นี่เกิดแตกแยกกันเห็นไหม ? เอ้า
เดี๋ยวนี้เราจะเอาตามหลักเกณฑ์อันนี้ว่าพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า ปีติและสุข
นี่ เป็นจิตตสังขาร แล้วก็ให้ระงับมันเสีย; คือระงับจิตตสังขารเสีย. ถ้ามัน
ดีโดยส่วนเดียวจะไประงับมันทำไม คุณประยูร ?

ตอบ : ที่ว่าดี แต่ยังต้องระงับ เพราะเราจะไปยึดติดกับปีติที่ติดนั้นต่ออีก เลย
ต้องระงับ.

ถาม : อ้าว, ปีติที่ติดนั้นแหละ ทำไมต้องระงับมันเสียเล่า ? ปีติและความสุขที่ดีที่
เป็นกุศลทำไมยังต้องระงับมันเสียเล่า ?

ตอบ : คือถ้าไม่ระงับมันแล้ว เราก็จะมีความยึดมั่นถือมั่นต่อความรู้สึกอันนั้น
อยู่อีก, มันจะไม่หลุดพ้น.

ถาม : แล้วทำไมจึงว่าดีเล่า มันมีดีส่วนไหนเล่า ?

ตอบ : ดีขั้นแรก สำหรับชักจูงให้ปฏิบัติ.

นี้พูดโดยอ้อมเสียแล้ว. มันก็ดีสำหรับความรู้สึกรู้สึกของปุถุชนผู้มีได้สติ. คำอย่างนี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสนะ “ปุถุชนผู้มีได้สติ”; คือคนธรรมดาสามัญก็พอใจในความรู้สึกประเภทปีติบ้าง สุขบ้าง สุขเวทนาบ้างอะไรบ้าง; แต่พระอริยเจ้าท่านเห็นว่า มันเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดความคิด มันหยุดคิดไม่ได้ มันจะคิดรุนแรง กระทั่งคิดออกไปในทางบาปอกุศล; เพราะฉะนั้น ต้องควบคุม ต้องหยุดกำลังของมันเสีย. ถ้าว่าปีติและสุขมันเป็นสุขอยู่แล้ว, เราก็ควรจะพอใจเพียงเท่านั้น อย่าไปคิดหาทางที่จะระงับมันเสีย. แต่เดี๋ยวนี้พระพุทธเจ้าท่านก็ได้ตรัสไว้ชัด ๆ ว่า ให้ปฏิบัติเพื่อระงับกำลังของปีติและสุขเสีย.*

ถาม : ก็เป็นอันว่า ไส้สุขนั้นมันยังไม่ใช่สิ่งที่สูงสุดของสิ่งที่พึงปรารถนาใช่ไหม?*

ตอบ : ใช่ครับ.

ถาม : คือว่าสุขเวทนาทั้งหลาย มิใช่จุดมุ่งหมายของมนุษย์ที่ควรที่จะปรารถนา. นี่เดี๋ยวจะพบว่า คำพูดมันกำกวม. ทีนี้เมื่อเรามีปีติมีสุขมันปรุงแต่งจิตนึก, เราระงับมันเสีย ไม่ให้มีปีติและสุข; แล้วต่อไปนั้นเราจะได้อะไร? ระงับปีติและสุขเสียแล้ว หลังจากนั้นเราจะได้อะไร?*

* เกี่ยวกับข้อความตอนนี้ (หรือแม้ข้อความในจิตตานุปัสสนาฯ ตอนทำจิตให้ปล่อย และข้อความในธัมมานุปัสสนาฯ ตอนตามเห็นการสลัดคืน) ผู้ศึกษาปฏิบัติหน้าถึงพุทธภาษิตในมหาวารวรรคสังยุตตนิกาย ตอนอินทริยสังยุตต์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๕ สูตรที่ตรัสเรื่องอินทริย ๕ เกี่ยวกับพระองค์, มาเทียบเคียงหรือมาประกอบ, ว่า อินทริย ๕ คือสัทธา วิริยะ สติ สมာธิ และปัญญา เมื่อพระองค์ยังไม่ได้รู้ยิ่งอย่างทั่วถึง (อพุกุณญาสี) ตามเป็นจริงถึงสมุทัย อตถังคมะ อัสสาทะ อาทีนะ และนิสสรณะของอินทริยทั้ง ๕ เหล่านี้แล้ว พระองค์จะยังไม่ปฏิญาณว่า ได้ตรัสรู้พระอนุตรธรรมสัมมาสัมโพธิญาณ ในทุกโลกและทุกหมู่ประชา ต่อเมื่อทรงรู้ยิ่งอย่างทั่วถึงตามเป็นจริงแล้ว จึงจะปฏิญาณ. อินทริยทั้ง ๕ นักธรรมะทั้งหลายต่างรู้กันว่าเป็นกุศลธรรม (หรือจะมีบางท่านว่าเหนือกว่ากุศลก็ตาม) แต่พระองค์ยังตรัสว่าพระองค์ต้องรู้ตามจริงทั้งหมดของมัน เช่นรู้ตามจริงว่ามันมีอัสสาทะ-เสนหรืออย่างไร มีอาทีนะ-โทษอย่างไร มีนิสสรณะ-อุปายออกจากมันไม่ยึดติดมันได้อย่างไรอีกด้วย จึงจะปฏิญาณว่า ได้ตรัสรู้ถึงที่สุด ถ้าไม่อย่างนั้นก็ไม่ใช่ทรงปฏิญาณว่า ได้ตรัสรู้ (พระบาลีนี้พร้อมคำแปลได้นำมาใส่ในภาคผนวกท้ายเล่มหนังสือนี้ด้วยแล้ว) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า แม้สิ่งที่ เป็นกุศลธรรมเป็นเครื่องให้ลถึงพระนิพพานแท้ ๆ ก็ยังต้องเห็นว่า มีโทษอยู่อย่างไร (เช่นปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เที่ยงเกิดดับยึดเป็นตัวตนไม่ได้ไปยึดมันไว้ก็จะเป็นคุณแบบของหนัก) ต้องสลัดทิ้งปล่อยวางไม่ยึดถือ นับประสาอะไรกับปีติเวทนาสุขเวทนาจะไปเห็นดีเห็นชอบกับมัน ยึดมันไว้เป็นของดีพิเศษเล่า; ดังนั้น ในเวทนานุปัสสนาฯ ชั้นที่ ๔ พระองค์จึงตรัสให้ระงับทั้งปีติและสุขเสีย. และยังมีที่พระองค์ตรัสไว้ในอรรถกถาปฐมสูตร และมหาจิตตมหาสังขยสูตร พระไตรปิฎกเล่ม ๑๒ ว่าธรรมะที่ทรงแสดงแล้ว

ตอบ : หลังจากนั้นก็มีอุเบกขาครับ.

ถาม : มีอุเบกขา; อุเบกขานี้มีความหมายเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ?

ตอบ : หมายความว่ามันไม่มีทั้งสุขและทุกข์ครับ.

ผู้ถาม : ทั้งไม่สุขและไม่ทุกข์ซี่.

ผู้ตอบ : ทั้งไม่สุขและไม่ทุกข์ครับ.

ถาม : แล้วมันมีประโยชน์อย่างไร ? มันมีคุณค่าอย่างไร ?

ตอบ : มีคุณค่าก็หมายความว่าจิตมันก็สบาย ว่าง, ไม่มีกิเลสในระยษะนั้นครับ.

ถาม : ไม่มีกิเลส แล้วว่าง; แล้วสบายด้วยหรือ ?

ตอบ : ตอนนั้นจิตก็จะมีสติปัญญาเกิดขึ้นได้ครับ.

ถาม : นั้นแหละยังสบายด้วยหรือ ? จะรู้สึกสบาย หรือว่าเป็นสุขอีกหรือ ? ทำไมไม่กล้าพูดว่าความรู้สึกนั้นมันเป็นสุขหรือเปล่า จะเรียกว่าอุเบกขาก็ตามใจ. เป็นความสุขหรือไม่สุขเล่า ? คุณทองว่าอย่างไร ?

ตอบ : มันว่างครับ; ไม่สุขและไม่ทุกข์ครับ.

(เชิงอรรถต่อจากหน้า ๑๔๐)

เปรียบดูพวงแพเพื่อใช้ข้ามฟาก, เมื่อลุดึงจุดประสงค์แล้วก็ทิ้งไม่แบกยึดต่อไป; ซึ่งหมายความว่าเมื่อยังเป็นทุกข์เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะก็ยังคงอาศัยบรรดาคุณธรรมซึ่งเป็นจุดเหมาะประพุดติปฏิบัติอยู่อย่างรู้เหตุรู้ผลไม่ยึดติด (คืออย่างสมათาน-ถือเอาหัวพร้อมอย่างถูกต้อง) เมื่อใดลุดึงผลที่ประสงค์กล่าวคือลุดึงนิพพานแล้ว (ทั้งอย่างสิ้นเชิงและยังไม่สิ้นเชิง) ต้องปล่อยวางให้ว่าง (จากยึดติด) โดยสิ้นเชิง [ท่านที่บรรลุเป็นพระอนาคามีแล้ว ไม่อาจจะลุดึงเป็นพระอรหันต์ได้ พระองค์ตรัสว่าเป็นเพราะยังมีธรรมราคะธรรมนั้นถืออยู่ คือยังกำหนดขอบพอใจเพลินในธรรมแม้ที่บริสุทธิ์แล้วอยู่อย่างประปราย ไม่เหนียวแน่นดูจับดูชน อย่างที่พระองค์ใช้คำว่า *มามนญฺญี-อย่าสำคัญมันหมายจะไม่สำคัญมันหมายอะไรๆ* แม้แต่นิพพาน, *มาภินนฺตี-อย่าเพลินเพลินจะไม่เพลินเพลินในอะไรๆ* แม้แต่นิพพาน; ซึ่ง ๒ คำนี้ทรงใช้เป็นลักษณะของพระเสขะ ๓ ข้างต้น. สำหรับบุคคลตรัสว่า *ยอม... (อย่างกล่าวนั้น)*, พระอรหันต์ *ยอมไม่... (อย่างกล่าวนั้น)*.] จึงจะเป็นการถูกต้องอย่างที่ตรัสว่าธรรมที่ติดटकกล่าวไว้ดีแล้วนั้น เป็นสันติวิภูจิก อากาลโก ฆลข หรือที่ตรัสว่า ธรรมทรงแสดงแล้ว -เพื่อต้องการให้ตายตอนกิเลสทุกข์โทษ (นิคฺคตณฺตถาย) มิใช่เพื่อต้องการให้ยึดถือ (น คหนฺตถาย). ผู้ที่รู้ทั่วถึงอยู่ว่า ธรรมทรงแสดงเปรียบเทียบเหมือนพวงแพ จึงควรละแม้ธรรมทั้งหลายเสีย ไม่ต้องมาพูดถึงว่าจะต้องละพวกอธรรมกันอยู่อีก (เพราะแม้ธรรมะซึ่งถูกต้องดีงามยังต้องละ, จะมามัดพูดให้ละอธรรมสิ่งไม่ดีงามกันอีกทำไม คือมันเห็นได้ชัด ๆ แล้วว่าต้องละอยู่แล้ว).

แล้วจะเอาไปทำไม ? คุณจะต้องการความสุข. นี่มันมีความกำกวมของภาษาที่ใช้พูด. ถ้าจะพูด อย่างภาษาธรรมะแท้ ๆ หรือปรมัตถ์แท้ ๆ ก็ไม่เรียกว่าความสุข, ถูกแล้ว. หลังจากที่ระงับปีติและสุขออกไปเสียแล้วหมดแล้ว เป็นอุเบกขาอย่างคุณประยูรว่านี่ ก็จะไม่เรียกว่าความสุขอีกต่อไป; เขาเรียกว่า ที่สุดแห่งความทุกข์. แต่คำพูดอย่างนี้ มันไม่ชวนให้ใครสนใจ; ไม่ใช่ภาษาชาวโลก, เป็นภาษาพระอริยเจ้า ภาษาโลกุตตระมากเกินไปชาวบ้านจะไม่สนใจ. ฉะนั้นเมื่อพูดกับชาวบ้าน ต้องพูดภาษาชาวบ้าน ที่ยังไม่รู้เรื่องนี้, ก็ต้องพูด คำที่ชวนให้สนใจ; ฉะนั้น จึงมีคำว่าสุขเข้ามาอีก ในอีกระดับหนึ่ง ในความหมายที่สูงขึ้นไปอีกระดับหนึ่งว่าระงับปีติเวทนาสุขเวทนาเสียแล้ว เราจะได้รับความสุขอีกแบบหนึ่งซึ่งไม่ต้องอาศัยเหตุปัจจัยอย่างที่ว่านี้, ซึ่งเรียกว่าสุขแบบแท้จริงแบบโลกุตตระ โลกุตตรสุข เหมือนกับที่ได้ยินได้ฟังอยู่เสมอว่า พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง. เคยได้ยินไหม นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ? ก็มีคำว่าสุข โผล่มาอีก; คือหลังจากระงับพวกสุขเวทนาทั้งหลายเสียแล้ว อย่าให้มันมีอำนาจ มีอิทธิพลอะไรมาครอบงำใจแล้ว, ชนะสุขเวทนาเหล่านั้นแล้ว กลับมีความสุขอย่างอื่นขึ้นมาอีก. ฉะนั้น สุขอย่างหลังนี้ เราจะไม่นับรวมเข้าไว้ในประเภทเวทนา : ไม่นับรวมเข้าไว้ในประเภทที่มันเป็นจิตตสังขารก่อคิดไม่รู้จักสิ้นสุดไม่รู้จักหยุด. ถ้าเข้าใจข้อนี้ ก็สามารถจะแยกโลกียสุข ออกไปได้จากโลกุตตรสุข.

เป็นอันว่า ในการทำเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานนี้ เราจัดการกันเฉพาะแต่ปีติหรือสุขที่เป็นเวทนา. แม้จะเรียกว่าสุข ๆ ๆ นี้ก็เป็นเพียงสุขเวทนา เป็นโลกียสุข รบกวานจิต คือปรุงแต่งจิต รบกวานจิตอยู่เรื่อยไป ฉะนั้นต้องระงับเสีย.

ถาม : แม้ว่าไม่ต้องการที่จะเป็นพระอรหันต์, จะอยู่อย่างชาวบ้านนี่, เป็นการสมควรไหมที่จะระงับกำลังของปีติและความสุขเสีย คุณประยูร ?

ตอบ : มีความจำเป็นครับ เพราะว่าคนที่ไม่พยายามระงับปิติแบบนี้เป็นต้นว่า ไปทำอะไรสำเร็จหรือได้อะไรสักนิดแล้ว มันทำให้จิตฟุ้งซ่านอยู่นานแล้วเสียเวลา จะไปทำอะไรต่อก็ทำไม่ได้. แบบนี้แหละครับ.

ถาม : คุณทองว่าอย่างไร ?

ตอบ : ควรระงับครับ เพราะว่า ความรู้สึก ๒ อย่างนี้ ถ้าหากว่ามีอยู่ในจิตใจ ก็ทำให้รู้สึกเป็นทุกข์ขึ้นมาทีหลังก็ได้ครับ.

ถาม : เอ้า, คุณล้าว่าอย่างไร ? ปิติและสุข ๒ อย่างนี้ ควรให้ระงับไปเสียหรือไม่ ?

ตอบ : จริง ๆ ควรระงับครับ.

ถาม : เพราะอะไร ?

ตอบ : เพราะเหตุว่าความสุขนี้มันคู่กับความทุกข์ ถ้ามีสุขแล้วความทุกข์มันจะเกิดตามมา.

ผู้ถาม : นั้นมองดูในแง่ต่างกัน.

ผู้ตอบ : ทุกอย่างครับ ทุกอย่างที่มีความสุขแล้ว จะมีความทุกข์ตามมาทุกอย่างมันคู่กัน.

ต้องหมายถึงสุขอย่างนี้ : สุขอย่างที่เรียกว่าสุขเวทนา เกิดขึ้นแล้วรบกวนความสงบ. ปิติเวทนา สุขเวทนา นี้ไม่ใช่ความสงบ; มันเหมือนกับเขย่าให้กระเทือนอยู่เรื่อย, มีจิตใจที่กระเทือนอยู่เรื่อย; ถ้าเราจัดออกไปเสียได้จิตใจจึงจะสงบ; แล้วก็จะไปเกิดสุขชนิดโน้น : ชนิดที่เป็นโลกุตตรสุขเหนือเหตุเหนือปัจจัย. เดี่ยวนี้สุขชนิดนี้มาจากเหตุ มาจากปัจจัย, เกิดขึ้นแล้วก็กลายเป็นตัวเหตุตัวปัจจัยเสียเอง

เพื่อปรุ้งแต่งสิ่งอื่นต่อไป; เพราะฉะนั้นท่านจึงเรียกปีติและสุขชนิดนี้ว่า “จิตต-สังขาร” -สิ่งที่ปรุ้งแต่งจิตคือความคิดนึกไม่ให้หยุดได้. ถ้าควบคุมไม่ได้กันจริง ๆ แล้วก็เป็นบ้า, เพราะความที่จิตใจมิได้หยุด ไม่ได้สงบระงับ.

ถาม : เป็นอันว่า แม้เป็นฆราวาสก็สมควรจะระงับกำลังของปีติและสุขะ ทั้ง ๒ ชนิด ไซ้ไหม?

ตอบ : ไซ้ครับ.

ถาม : ให้ยืนยันสักหน่อยซี่; อย่าอ้อมแอ้ม หรืออย่าแบ่งรับแบ่งสู้. ถ้าอย่างนั้นก็ เป็นอันว่า สติปัญฐานนี้ เป็นสิ่งมีประโยชน์หรือจำเป็น แม้แก่พวกฆราวาส ไซ้ไหม ?

ตอบ : ไซ้ครับ.

นั่นแหละเราก็จะพูดได้เต็มปาก; เพราะว่าเรามองเห็นอยู่ ว่าแม้ฆราวาส แท้ ๆ ก็ต้องประยุกต์สติปัญฐาน ทั้งกายานุสสนาสติปัญฐานและทั้งเวทนานุสสนา-สติปัญฐาน : อย่างที่มุ่งหมายว่า ฆราวาสก็ต้องประยุกต์, โคตรภูกัต้องประยุกต์, บรรพชิตก็ต้องประยุกต์; คือทำให้ได้รับประโยชน์จากสติปัญฐาน.

นี่ก็เป็นอันว่า ยุติกันในปีญาเบื้องต้น ที่ว่าแม้เวทนานุสสนา-สติปัญฐาน ก็เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องประยุกต์. เรารู้จักเวทนาดีแล้ว, รู้จักโทษ อันร้ายกาจของเวทนาแล้ว, ต้องการจะควบคุมเวทนาให้ได้ อย่าให้ให้โทษ แก่ชีวิตจิตใจต่อไป; เราก็ปฏิบัติข้อปฏิบัติระบอบหนึ่ง ที่เรียกว่า เวทนานุส-สนาสติปัญฐาน.

.....

ใจความของเวทนานุปัสสนาสติปัญญา.

ที่นี้รายละเอียดในเรื่องนี้ ก็พูดกันมานานแล้ว หลายครั้งหลายหนแล้ว, เป็นตำรับตำราอยู่แล้วก็มี; แต่ในวันนี้ก็จะต้องพูดโดยใจความ.

ถาม : บทเรียนที่หนึ่งของหมวดนี้เรียกว่า ปิติปฏิสัมเวที - รู้สึกเฉพาะอยู่ซึ่งปิติ. เราต้องมีปิตินชนิดที่เป็นความรู้สึกจริง ที่เป็นเวทนาอยู่ในใจจริง ๆ มาเป็นอารมณ์; ฉะนั้นเราจะเอาปิตีของคนอื่นมาเป็นอารมณ์ได้ไหม ?

ตอบ : ไม่ได้ครับ.

แต่ถ้าเราเอาปิตีภายในของเรามาทำเป็นอารมณ์ รู้ความจริงทุกอย่าง กระทั่งระงับเสียได้ เราก็สามารถจะตัดสินใจลงใจลงไปได้แล้วว่า ใ้อิทธิของคนอื่นก็อย่างเดียวกันแหละ, เขาก็ต้องทำ เพื่อประโยชน์แก่เขา กำจัดเสียควบคุมเสีย; ทั้งนี้เพื่อจะไม่ให้เหลืออยู่เป็นข้อหวังหรือสงสัยว่า เวทนาภายใน ก็เป็นอย่างนี้ แต่เวทนาภายนอก อาจจะไม่เป็นอย่างนี้. ฉะนั้นจึงขอให้นึกไปถึงคนอื่นด้วย ว่าเขาจะมีเวทนานชนิดไหน มันก็ไม่ต่างไปจากที่เรามี : อย่าได้หวังว่ามันจะยังมีเหลืออยู่อีกบางแบบของคนอื่น แล้วจะไปขอศึกษา ขอความรู้อะไรตามแบบของคนอื่น ชนิดที่จะทำให้สิ่งที่เรียกว่าปิตินี้ เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา. เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจะตรัสป้องกันไว้เสียเลยว่า ปิตีหรือเวทนานี้ข้างในก็ดี ข้างนอกก็ดี เหมือนกัน, ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ. แต่เราต้องทำให้ข้างในของเราที่เราอาจจะรู้ได้จริงนี้แจ่มแจ้งเสียก่อน เราจึงมีปิตีของเราเอง เอามาดูอยู่ให้รู้สึกอยู่.

ที่นี้ ปิตีในสติปัญญานี้ ท่านให้เอาปิตีสองสุดมาเป็นอารมณ์. ไม่ใช่ปิตีที่

หาปลาได้ หาเงินได้ มีเรื่องกิน เรื่องกาง เรื่องเกียรติ; ปีตินั้นจะไม่เอามาเป็นอารมณ์
 สำหรับในการปฏิบัติระบบนี้, แต่ถึงอย่างนั้น เราก็มียังมีทางที่จะเอามาเปรียบเทียบได้.
 แต่เราต้องมีปีติอย่างสูงสุดนี้กันเสียก่อน; คือปีติที่เกิดมาจากความสงบรำงับแห่งกายนี้
ในมหาคายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ทำกายให้รำงับเป็นสุขที่สุดตามแบบของรูปฌาน
 มีสมาธิตามที่จะทำได้; แล้วปีติในสมาธินั้นเป็นปีติสะอาด สูงสุด เป็นเวทนาสูงสุด;
ไปยึดเอาปีตินี้มาสำหรับทำหมวดที่ ๒ ว่า ปีติปฏิสังเวท - ทำจิตให้สงบให้สบายที่สุด
 มีปีติที่สูงที่สุด มีความสุขที่สูงที่สุดมาพิจารณาดูอยู่ ๆ ๆ จนพบความจริงอันหนึ่งว่า *เอ๋ย*
นี่มันปรุงแต่งความคิด อย่างที่ได้พูดมาแล้ว. ไม่ว่าปีติชนิดไหนก็ปรุงแต่งความคิด
 ชนิดใดชนิดหนึ่ง; ไม่ว่าเวทนาชนิดไหนก็ปรุงแต่งความคิดชนิดใดชนิดหนึ่ง. นี้
 เหมือนกับวิ่งตามลมแหละ; เอ้า, หายใจเข้า - ออก ๆ อยู่ด้วยปีติด้วยความรู้สขของ
 ปีติ; หายใจเข้าก็ปีติ, หายใจออกก็ปีติ เหมือนกับวิ่งตามปีติ จนรู้ลักษณะของปีติ
 รู้อำนาจอิทธิพลอะไรก็ ของปีติ จนกระทั่งรู้ว่ามันปรุงแต่งจิต; ที่นี้เอาความสงบสบาย ที่ดี
 กว่าปีติมาดูอีกทีหนึ่ง จนกระทั่งรู้ว่า ใอันนี้ก็ไมไหวเหมือนกัน เพราะกระตุ้นอยู่เรื่อย
 ปรุงแต่งความคิดอยู่เรื่อย; มันก็เกิดความระอาต่อสิ่งที่เรียกว่าปีติและสุขนั้นได้; จิต
 มันจึงจะโน้มไปในทางที่จะทำอันนี้ให้รำงับ.

ถ้ายังไม่เห็นความจริงอันนี้ มันไม่ยอมหยอก มันไม่มองเห็นทาง, แล้ว
 มันก็จะไม่ยอมทำด้วย คือไม่ยอมทำให้ปีติหรือความสงบรำงับ; เพราะมันพอใจมันเพลิน
 เพลิน กำลังรู้สึกสนุกสนานเอร็ดอร่อยอยู่นี้ ใครจะมาห้ามมันมันไม่เชื่อ; ต้องดูกัน
 จริง ๆ จนรู้ว่ามันเป็นสิ่งที่รบกวน ทำให้เกิดทุกข์ ทำให้จิตนี้ถูกปรุงแต่งไม่มีที่สิ้นสุด.

เอาที่นี้ต่อไปถึงขั้นที่ ๓ หรือบทเรียนที่ ๓ ก็ดูแต่ความหมายที่ว่า
จิตนี้ถูกปรุงแต่งโดยปีติและสุข. จะทบทวนอย่างไรก็ได้ เรื่องไหนก็ได้ อดีตก็ได้

ว่าไอ้ความรู้สึกปีติและสุขนี้ มันปรุงแต่งความคิดอย่างนั้นอย่างนี้ คราวนั้น ครั้งกระโน้นอย่างนั้น อย่างนี้ก็ได้อีก; จนกระทั่งมาปัจจุบันนี้มันอยู่ที่นี้ เวลานี้ละ ปีติและสุขมันก็ยังมึลักษณะนี้มันอยู่. อย่างนี้จึงจะทำได้คือคิดที่จะระงับกำลังหรืออิทธิพลของปีติและความสุขเสีย. นี่ฆราวาสก็ทำได้ละ, ถ้าเข้าใจ : เมื่อจิตของเราตื่นเต้น หรือซึ่มอยู่ในความรู้สึกอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง, ความคิดมันก็เลื่อนลอยไปตามอำนาจของสิ่งนั้น; เราจะหยุดมันเสีย.

ที่นี้บันทึกที่ ๔ บทเรียนที่ ๔ มันก็ว่า **ปัสสุมุขญํ จิตตสจฺจวาริ อสฺสสิสฺสสามิตี** **สิกฺขติ - ทำจิตตสังขารนี้ให้ระงับอยู่ หายใจออกอยู่ หายใจเข้าอยู่ หายใจออกอยู่.** นี่ต้องมีความคิดอื่น คือธรรมะคือพระธรรม หรือสังฆธรรมของธรรมชาติอย่างใดอย่างหนึ่ง ข้อใดข้อหนึ่ง มาเป็นหลักสำหรับมาพิจารณาดูว่า ไอ้ปีตินี้สุขนี้มันไม่เที่ยง มันมีปัจจัยปรุงแต่ง มันเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นธรรมดา, แล้วทำไมความคิดหรือจิตที่มันปรุงขึ้นมาจะเป็นของเที่ยง หรือเป็นของวิเศษวิไลไปได้; เลยเหมือนกันทั้งหมดได้ว่า **ปีติก็ไม่เที่ยง สุขก็ไม่เที่ยง จิตที่เกิดขึ้นจากปีติและสุขนี้ก็ไม่เที่ยง.** ความไม่เที่ยงนี้ จะเข้ามาช่วยทำให้กำลังของปีติและสุขนั้นลดลง ๆ. จะใช้บท อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อะไรก็ได้; แต่ควรจะเป็นสิ่งที่ได้ผ่านมาแล้วแต่หนหลัง ว่าล้วนแต่มันเหลวทั้งนั้นแหละ : ที่เราเคยหวังเคยหลงเคยอะไรกับมันมานี้ **ในที่สุดมันพิสูจน์** ความเหลวทั้งนั้น, ความอึดใจชนิดนั้น หรือความสุขชนิดนั้น หรือความคิดที่เกิดขึ้นมาจากความสุขชนิดนั้น; สู้ไม่ถูกปรุงไม่ได้, คือจิตนี้อย่าถูกปรุงดีกว่า.

จะมีอะไรที่ทำให้กำลังของปีติและความสุขลดลง ๆ ก็ใช้สิ่งนั้นแหละ; ไปคว้าหาเอาเองก็ได้; แต่ที่ท่านแนะนำไว้นั้นก็คือธรรมสังฆของธรรมชาติ เช่น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, หรือจะพิจารณาละเอียดลงไปถึงอิทัปปัจจยตาปฏิจสมุปบาทอะไรก็ได้ว่า

ปิติเกิดขึ้นอย่างไร ตามแนวทางปฏิจจนุปบาท, สุขเกิดอย่างไร, จิตเกิดอย่างไร. เดียวก็เห็นความเหลวกว้างของ ปิติด้วย ของสุขด้วย ของความคิดที่เกิดมาจากปิติและสุขด้วย; ฉะนั้น กระแสกำลังของปิติและสุขมันลดลงเอง. อย่างนี้เรียกว่า ทำจิตตสังขารให้ร่วงอยู่.

จะพูดสำหรับมรณาสีให้ปักลงไปอีกสักหน่อยหนึ่งก็ว่า เมื่อมีปิติชอบใจอะไร จนเนื้อเต้น แล้วก็ควรจะสะดุ้ง คือ ตวาดออกไปว่าไอ้บ้านี้อีกแล้ว, มันไม่เป็นไปเพื่อสงบเพื่อหยุดเพื่ออะไร มันกระตุ้น; หรือถ้าความสุขที่เป็นสุขเวทนา เอรีดอรรอย ทางวัตถุทางรูปธรรมนี้เกิดขึ้นแล้ว ก็ต้องรู้สึกอย่างเดียวกันแหละ : รู้สึกได้ทันท่วงทีว่ามาอีกแล้ว ๆ, แล้วเรา มีความคิดที่จะฉลาดอย่างใดอย่างหนึ่ง คิดเป็นเรื่องเป็นราวไปจนไอ้ความรู้สึกที่เราตวาดว่าบ้านั้นนะ มันหายไป มันระงับไป ไม่ฟังชาน ไม่ตื่นเต้น ไม่คิมตำอยู่ในความรู้สึกชนิดนั้น; มรณาสคนนั้นก็สบายมาก, แม้แต่เด็ก ๆ ถ้าทำเป็น. นี่เราทำจิตตสังขารให้ร่วงอยู่ แม้เด็ก ๆ แม้คนหนุ่มคนสาว แม้คนอยู่ที่บ้านที่เรือน; นี่คือ การประยุกต์ของมรณาสีในสติปัฏฐานข้อนี้. (คือข้อที่ ๒ หรือหมวดที่ ๒)

ที่นี้ถ้าเป็นโคตรภู ผู้สูงอายุแล้ว อยู่ในโลกนานแล้ว รู้สึกอะไรในโลกนี้มามากแล้ว, มันก็ยิ่งทำได้ง่าย; แต่ก็ทำอย่างเดียวกันนี้แหละ.

ที่นี้พวกโยคี บรรพชิต ทั้งหลาย ที่อยู่ในป่าอยู่ในวัดอยู่ในอาราม, นี้ก็ยิ่งทำได้มากขึ้น ทำให้ละเอียดประณีตสุขุม ลึกซึ้ง รุนแรงยิ่งขึ้น, โดยหลักเกณฑ์อันเดียวกันนี้.

ก็เป็นอันว่า เห็นได้ชัด ว่าต้องศึกษาต้องปฏิบัติให้สำเร็จ; อย่าให้คำ

สอนของพระพุทธองค์เป็นหมั่นเลย ในฐานะที่ตรัสไว้ว่า เป็นบองริบค่นที่จะต้องริบทำด้วยความไม่ประมาท. หรือจะพูดกันอย่างกลาง ๆ เนื่อย ๆ ว่าเป็นโพธิปักขิยธรรม คือธรรมะที่จะผลัดไสไปในฝักฝ่ายของการตรัสรู้; อย่างนี้ก็ไ้. ขอให้ทำไปเถอะ มันจะเลื่อนไปหาฝ่ายโพธิ คือการตรัสรู้, เป็นผู้รู้อย่างเดียวกับพระพุทธเจ้าท่านรู้.

สรุปแล้ว ความเป็นมนุษย์ของเราหรือการมีชีวิตของเราจะดีกว่าธรรมดา จะไม่พูดอะไรมากกว่านี้; จะพูดว่าดีกว่าธรรมดา. ถ้าปล่อยไปตามธรรมดาแล้วจะไม่น่าดู แล้วจะทนทุกข์; ถ้าเอาเข้าช่วยค้ำประกันไว้แล้ว จะค่อย ๆ พ้นจากความทุกข์ อยู่เหนือความทุกข์, พูดอย่างวิทยาศาสตร์ก็ต้องพูดว่า เหนืออำนาจของเวทนา เหนืออำนาจของความรู้สึกที่เราเรียกกันว่าเวทนา เวทนาไม่ชนะเรา ไม่บังคับไสคอเราไป เราเป็นผู้ชนะเวทนา. วิทยาศาสตร์ทางจิต มองดูกันในรูปแบบของวิทยาศาสตร์ทางจิต ก็จะเห็นอย่างนี้. เราก็มองอะไรมากออกไปจากจุดนี้อีกมากมาย : ว่าความคิดที่ผิด ที่มันเป็นทาสของเวทนา, เช่นความคิดที่มันจะตกต่ำไปหากามารมณ์ มันหลอกลวงมันคดโกง โดยไม่รู้ว่าหลอกลวงคดโกง มันชี้หัวชี้คอเราไป; ช่วยมองกันในแง่นี้บ้างซี่. ใจจิตที่มันจะโน้มไปในทางต่ำทางความทุกข์ คืออิริยาพาไปที่กิเลสพาไป ที่มันนั่งบนหัวชี้คอไสหัวไป ด้วยความสมมใจของคนนั้นด้วย เพราะมันเป็นทาสของเวทนาเสียแล้ว, ไม่ใช่ว่าจะต้องจง ต้องดุนต้องดัน อะไรกันมากมาย มันพาเราไปแล้ว มันยังชี้หัวเราไปด้วย; มันน่าละอายอย่างยิ่ง. มีเครื่องต่อสู้อันนี้ ก็คืออันนี้ คือรู้เรื่องเวทนาว่าเป็นอย่างไร, มันเกิดมาจากอะไร, และมันให้เกิดผลอะไร, ทำไมเราจึงไปหลงมันนัก, เราจะกำจัดมันเสียได้อย่างไร; อุบายเป็นเครื่องออกจากอำนาจของเวทณาก็คือ เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน. เราจะถือว่าเราได้พูดกันเรื่องนี้พอสมควรแล้ว ซึ่งฆราวาสก็จะประยุกต์ได้ พวกโคตรภูก็จะประยุกต์ได้ โยคีก็จะประยุกต์ได้.

เป็นอันว่าพอกันทีสำหรับวันนี้; ขอให้พระสงฆ์ทั้งหลาย ท่านสวดบท
พระธรรม สำหรับส่งเสริมกำลังใจในการปฏิบัติธรรมนี้ เพื่อประยุกต์ให้ได้ตามความ
ปรารถนา. เอ้า, นิมนต์.

โพธิปักขิยธรรมประยุกต์

- ๕ -

ที่อาคารรูปเรือ, ๒๒ พ.ค. ๑๙

สติปัฏฐาน ๔ ประยุกต์

ข้อที่ ๓ : จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน.

[: การตั้งสติไว้อย่างถูกต้องครบถ้วนต่อการตามดูจิตทุกแบบ จนสามารถมีอำนาจเหนือจิต.]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายเรื่อง **โพธิปักขิยธรรมประยุกต์** เป็นครั้งที่ ๕ นี้ ได้มาถึง **สติปัฏฐาน ๔ ประยุกต์ ข้อที่ ๓** คือจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ในฐานะที่เป็นโพธิปักขิยธรรมข้อหนึ่ง.

[ปรารภและทบทวน ไปจนถึงหน้า ๑๕๗.]

เรากำลังพูดกันถึงคำว่า **โพธิปักขิยธรรมประยุกต์**; บางท่านอาจจะยังไม่เข้าใจว่าหมายถึงอะไร ? ขอข้อมความเข้าใจอยู่เสมอ ๆ ว่า **ประยุกต์คือการเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์**ให้จนได้. เดียวนี้พุทธศาสนายู่ลักษณะที่เป็นหมัน คือไม่

สามารถจะเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้; จึงควรจะพยายามกันต่อไปในข้อที่จะเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ให้จนได้นั่นเอง. เหมือนกับที่ได้บอกมาแล้ว ในตอนปรารภเรื่องนี้ว่า **เขามีเรือเป็นอันมาก** แล้วเขาแจวไม่เป็น มันจะสำเร็จประโยชน์อะไร; **มีม้ามากมาย** แล้วก็ขี่ไม่เป็น หรือใช้งานอะไรไม่เป็น มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร. เรียกว่า มีสักว่ามีอย่างนี้ จะเป็นที่น่าหัวเราะเยาะด้วย, เปลืองเปล่า ๆ ด้วย.

การมีพุทธศาสนาในลักษณะเช่นนี้ ก็เป็นอย่างเดียวกัน. ถ้าสามารถ ใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ ก็นับว่าไม่เสียหาย. **ประโยชน์ของการประยุกต์นั้นมันก็** เหมือนกับว่า **ผลิวัตถุทิบให้เป็นผลิผลอันใดอันหนึ่งขึ้นมา.** เช่นว่าทำพื้นแผ่นดิน หรือปุ๋ยต่าง ๆ ให้เป็นข้าวเปลือกขึ้นมา; แปลงเศษอาหารให้เป็นเนื้อสัตว์ขึ้นมา; แร่ง น้ำแสงแดดต่าง ๆ เหล่านี้ถูกใช้ให้เป็นประโยชน์จนมีผลิผลต่าง ๆ ขึ้นมา. แม้ แต่การประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ อย่างวิเศษขึ้นมาในโลกนี้ ก็เรียกว่าเป็นประโยชน์ของการ ประยุกต์ทั้งนั้น.

ความเป็นไปได้ หรือไม่เป็นที่ไปได้ ในการประยุกต์นี้ มันขึ้นอยู่กับ การที่มีหลักวิชานั้นถูกต้องหรือไม่; เมื่อมีหลักวิชาถูกต้องแล้ว, ยังจะต้องปฏิบัติตามหลักวิชานั้นได้ด้วย มันจึงขึ้นอยู่กับสมรรถนะของบุคคลผู้จะปฏิบัตินั้นด้วย. การทำบุคคลให้มีสมรรถนะนั้นก็เรียกว่าเป็นการประยุกต์ส่วนหนึ่งด้วยเหมือนกัน. อีกอย่างหนึ่งก็ยัง**มีสิ่งแวดลอม** ซึ่งถ้าแวดลอมไม่ดี มันก็เป็นอุปสรรคไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์ ถึงที่สุดได้. การรู้จักจัดทำสิ่งแวดลอมให้ถูกต้อง ก็อยู่ในลักษณะที่เป็นการประยุกต์.

นี่เป็นสิ่งที่ควรจะนึกถึงกันอยู่ เพื่อว่าจะได้ช่วยกันประยุกต์พระธรรมให้สำเร็จประโยชน์ แก่ผู้มีพระธรรมหรือนับถือพระธรรม คือพระศาสนา; และขอให้

ระลึกไปถึงว่า **ทุกคนหรือทุกระดับของบุคคลก็ควรจะมีการประยুক্ত.** ชาวบ้านก็ดี บรรพชิตก็ดี หรือชาวบ้านที่อยู่ในลักษณะยิ่งกว่าชาวบ้านธรรมดาต้องการจะศึกษา และปฏิบัติธรรมะให้สูงยิ่งขึ้นไปก็ดี, ก็ล้วนแต่ต้องมีการประยুক্ত. เราจึงเรียกการประยুক্তนี้เป็น ๓ อย่างคือว่า **ปถุชนประยুক্ত, โคตรภูประยুক্ত, โยคีประยুক্ত;** จึงเป็นอันว่าไม่มีใครที่ไม่ต้องประยুক্ত. โคตรภูนั้นคือผู้ที่ไม่เรียกได้ว่าเป็นอย่างไรแน่; เช่นอยู่บ้านเรือน แต่มีการคิดนึก การกระทำหรือการพยายามอย่างบรรพชิต, อย่างนี้จะเรียกว่าโคตรภูไปก่อน เพราะว่าสามารถที่จะประพฤติปฏิบัติธรรมนั้นได้กว่าผู้ที่เป็นฆราวาสเต็มตัว.

รวมความว่า **การประยুক্তก็คือการปฏิบัติ;** พุทธภาษารธรรมดาก็ว่า **การใช้ให้มันเป็นประโยชน์.** ปริยัตินั้น ถ้าไม่มีการประยুক্ত มันก็เหมือนกับข้าวเปลือกที่ไม่ได้หุงมากิน; ฉะนั้น จึงต้องประยুক্তสิ่งที่เรียกว่าปริยัตินั้นด้วยการปฏิบัติ, มันก็เหมือนกับข้าวเปลือก ที่เอามาทำเป็นข้าวสาร แล้วหุงจนกินได้; การได้กินนั้นก็**เป็นปฏิเวธ** คือผลของการปฏิบัติ. **มีทั้งปริยัติ ทั้งปฏิบัติ ทั้งปฏิเวธ** จึงจะเรียกว่า**มีศาสนา.** เพียงแต่รู้ ๆ ท่อง ๆ จำกันไว้ได้นี้ เรียกว่า **ยังไม่มีศาสนา;** ต้องประยুক্তด้วยการปฏิบัติ, สำเร็จเป็นมรรค ผล นิพพานในระดับใดระดับหนึ่ง จึงจะเรียกว่า**มีศาสนา.** เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ท่านทั้งหลายลองคิดดูเถิดว่า การประยুক্তนี้ จำเป็นหรือไม่จำเป็นอย่างไร? เมื่อเห็นว่าจำเป็น ก็ต้องมีการประยুক্ত. อาตมาก็เห็นว่าจำเป็น จึงได้บรรยายเรื่อง **โพธิปักขิยธรรมประยুক্ত-ประยুক্তโพธิปักขิยธรรม;** โพธิปักขิยธรรม คือธรรมที่เป็นฝักฝ่ายของโพธิคือการตรัสรู้ ชนิดที่ทำลายกิเลสได้.

ธรรมที่เป็นฝักฝ่ายของโพธินั้น ท่านจัดไว้เป็นหมวดอย่างรัดกุม; มีอยู่ ๗ หมวดด้วยกัน. เดียวนี้เราก็อธิบายกันถึงหมวดแรก คือสติปัฏฐาน ๔; และถือ

ว่าหมวดสติปัฏฐาน ๔ นี้ เป็นตัวประธานของหมวดทั้งหลาย. เมื่อประพาศครบบริบูรณ์ ในหมวดสติปัฏฐาน ๔, ก็เป็นอันว่าจบเรื่องกัน. หมวดนอกนั้นเป็นเครื่องมือ; เรียกว่าเป็นธรรมะในฐานะที่เป็นเครื่องมือสำหรับการปฏิบัติ; เช่นความเพียร, เช่นอิทธิบาท, เช่นอินทรีย์, เช่นพละ, โพชฌงค์, กระทั่งมรรคมืองค์แปด, จะถือว่าเป็นธรรมะเครื่องมือ. ถ้าว่าโดยที่แท้แล้ว มันก็กลมกลืนกันไปทั้งนั้น; เพราะว่าเมื่อปฏิบัติสติปัฏฐานทั้ง ๔ อยู่, หมวดนอกนั้นทุกหมวดจะมาระคนอยู่ในการปฏิบัติสติปัฏฐานนั่นเอง. ข้อนี้ยังลึกลง, จะไว้พูดกันในคราวหลัง เมื่อได้เข้าใจสติปัฏฐาน ๔ อย่างไม่แล้ว ก็อาจจะชี้ให้เห็นได้ว่า หมวดทั้งหลายนั้นรวมอยู่แล้วในหมวดสติปัฏฐาน ๔ นั้นอย่างไร.

เราได้บรรยายทำความเข้าใจเรื่องสติปัฏฐาน ๔ นี้มา ๒ ข้อแล้ว คือ กายานุปัสสนาฯ และเวทนานุปัสสนาฯ; ในวันนี้ก็มาถึงข้อที่ ๓ คือ จิตตานุปัสสนาฯ ซึ่งจะได้ทำการบรรยายต่อไป. การที่จะเข้าใจข้อที่ ๓ หรือหมวดที่ ๓ คือจิตตานุปัสสนาฯ ต่อไปนั้น ควรจะย้อนไปดูหมวดที่ ๑ และหมวดที่ ๒ คือ กายานุปัสสนาฯ และเวทนานุปัสสนาฯ ให้เห็นชัดแจ่มแจ้งว่ามันเป็นมาอย่างไร และต่อเนื่องกันอย่างไร. ก็ขอข้อมความเข้าใจ ท่านทั้งหลายที่เป็นผู้ฟังมาแล้วตามลำดับ :-

- ถาม : หมวดกาย หมวดเวทนา แล้วหมวดจิต; ทำไมท่านจึงต้องพูดถึงเรื่องกายก่อน แล้วจึงพูดถึงเรื่องเวทนา? ถามคุณประยูรในฐานะเป็นผู้แทนผู้ฟัง.
- ตอบ : การที่ท่านได้พูดถึงเรื่องกายก่อน ก็เพราะว่า กายเปรียบประดุจเปลือกหรือภาชนะ ที่รองรับจิต, จิตอยู่ข้างใน นี้อย่างหนึ่ง; และอีกอย่างหนึ่ง กายเมื่อเข้าใจที่กายดีแล้ว ทำให้เข้าใจข้างในได้ดีขึ้น; และอีกอย่างหนึ่ง เป็นการช่วย : เมื่อกายสงบจิตข้างในก็พลอยสงบตามไปด้วย.

ถาม : เอ้า, ทำไมจึงพูดถึงกายก่อน แล้วจึงพูดถึงเวทนา คุณทอง ?

ตอบ : รู้สึกว่า ในกายนี้มีอยู่พร้อม; เช่นว่ามีเวทนา มีจิต. เรียกว่าได้ศึกษาถึง เรื่องของกายได้อย่างลึกซึ้ง, ก็ย่อมจะทราบถึงเวทนาและจิตได้.

สิ่งที่เรียกว่ากายเป็นเหมือนกับว่าเปลือก; นี้ก็นับว่าถูกต้องมากทีเดียว. ที่นี้ในเปลือกนั้นก็ยังมีเนื้อ, ซึ่งในที่นี้ ก็เล็งถึงเวทนาและจิต ตลอดไปถึงสิ่งที่เรียกว่า ธรรมนั้นด้วย.

ถาม : คำว่ากาย มีความหมายก็อย่าง คุณล้า ?

ตอบ : คำว่ากายนั้นมี ๒ อย่าง คือกายเนื้อ, แล้วก็พวกลมหายใจครับ.

ถาม : ยังจำได้อยู่, ก็ยังดี, ว่ากายมี ๒ ความหมาย คือกายเนื้อหนึ่ง น้อย่างหนึ่ง; กายคือลมหายใจนั้นอย่างหนึ่ง. สองกายนี้ เกี่ยวข้องกันอย่างไร คุณทอง ?

ตอบ : กายทั้งสองนี้เกี่ยวข้องกัน จะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน นี้ประการหนึ่ง; และถ้าหากว่าจะระงับที่กายเนื้อได้นั้น ก็จะต้องระงับที่กายลมก่อน. เมื่อกายลมสงบระงับลงได้ ก็รู้สึกว่า กายเนื้อก็จะสงบและระงับลง. สัมพันธ์กันอย่างนี้ครับ.

ถาม : นั้นยังไม่ชี้ให้เห็นความเนืองกันอย่างชัดเจน. กายลมเป็นอะไรแก่กายเนื้อ คุณประยูร ?

ตอบ : กายลมเป็นสิ่งที่เป็นส่วนที่ทำให้กายเนื้อคงอยู่ สามารถตั้งอยู่ได้.

ถาม : เขาจึงเรียกกายลมนั้น ว่าอะไร ?

ตอบ : จึงเรียกกายลม คือลมปราณ หรือชีวิตครับ.

ถาม : เรียกชื่อโดยตรงในหมวดนี้ ว่าอะไร คุณทอง ?.....คุณล้ำ ?

ตอบ : เรียกกายานุปัสสนา ครับ.

ถาม : ไม่ถูก. นี่ลืมเสียหมดแล้ว เห็นไหม ? เรียกว่า กายสังขาร. ลมหายใจนั้น เรียกว่ากายสังขาร คือสิ่งที่ปรุงแต่งกายเนื้อ. ทีนี้ลมหายใจ ทำไมไปเรียกว่ากายเข้าด้วย คุณประยูร ?

ตอบ : เพราะวาลมหายใจ มันมีส่วนสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกายเนื้ออย่างมาก; เป็นต้นว่า เราหายใจสั้นทำให้ร่างกายตื่นเต้น; ลมหายใจยาวทำให้ร่างกายรำงับ. มันเป็นความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน เหมือนกับ....(ฟังไม่ชัด)

ถาม : คำว่ากายตามตัวหนังสือ แปลว่าอะไร ?

ตอบ : แปลว่า หมูหรือพวกครับ.

ต้องนึกถึงข้อนี้ก่อนว่า คำว่า “กาย” นี้แปลว่า หมู หรือพวก. ลมหายใจก็เป็นหมูหรือเป็นพวกพวกหนึ่ง. พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เองว่า แม้ลมหายใจนี้ ก็เรียกว่ากาย ในฐานะที่เป็นสิ่งที่ปรุงแต่งกายเนื้อ. ในหมวดกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เราได้ความรู้ว่ามีกายเนื้อหนึ่งอยู่; แล้วก็ีลมหายใจที่เรียกว่ากายสังขารนี้เป็นกายลมปรุงแต่งกายเนื้อหนึ่งอยู่. ถ้าเราต้องการให้กายเนื้อหนึ่งสงบรำงับ, เราจึงทำลมหายใจหรือกายลมนี้ให้สงบรำงับ; แล้วกายเนื้อนี้ก็จะรำงับ มีความสุข สงบ เย็น.

ถาม : ความสุขสงบที่เกิดมาจากกายรำงับนี้ เรียกว่าอะไรคุณทอง ?

ตอบ : เรียกว่าเวทนาครับ.

ถาม : เวทนาชนิดไหน ?

ตอบ : เป็นเวทนาชนิดที่เป็นปิติ, สุข, ครับ.

เป็นปิติและเป็นสุข หรือเป็นสุขเวทนา. เพียงเท่านี้ก็มองเห็นได้แล้วว่า กายกับเวทนานั้นเนื่องกันอย่างไร ร่างกายเป็นที่ตั้งแห่งความรู้สึกคือเวทนา; ฉะนั้น เราจึงเรียนรู้เรื่องกายกันก่อน, ตลอดถึงสิ่งปรุงแต่งของกายคือลมหายใจ. รู้เรื่อง กายว่าเป็นที่ตั้งแห่งความรู้สึกเช่นเวทนาเป็นต้น; แล้วจะเอาเวทนาออกมาได้ง่ายๆ ตรงที่จัดการลงไปที่กายอย่างใดอย่างหนึ่ง, เป็นทุกข์เวทนาจึงได้ เป็นสุขเวทนาจึงได้ เป็นอทุกข์มสุขเวทนาจึงได้; เดียวนี้ในหลักของสติปัญญา ท่านเล็งถึงสุขเวทนา : ทำ กายให้สงบราบแล้ว เราก็ได้สุขเวทนามาสำหรับศึกษาหมวดที่ ๒ คือเวทนานุปัสสนาสติปัญญานั้นต่อไป. เวทนาแปลว่าความรู้สึก; แต่หมายถึงความรู้สึกที่เราเรียก กันว่าความสุข ความทุกข์ หรืออทุกข์มสุข. คำว่า “ความรู้สึก” ในภาษาไทยนี้ มันกว้าง มันกำกวม; จึงจำกัดให้ชัดเจนไป ว่ารู้สึกสุข, รู้สึกทุกข์, รู้สึกอทุกข์มสุข จึงจะเรียกว่า เวทนา.

ถาม : ที่นี้เวทนาที่เราได้วินิจฉัยกันมาอย่างละเอียดแล้ว (เมื่อบรรยายครั้งที่ ๔) นั้น มี หน้าที่สำคัญอย่างไร คุณประยูร ?

ตอบ : หน้าที่ของเวทนา; เวทนาจึงคือมีหน้าที่ปรุงแต่งจิต.

เวทนามีหน้าที่ปรุงแต่งจิต จึงเห็นได้ทันทีว่า มันเกี่ยวเนื่องกัน. สิ่ง ที่เรียกว่าเวทนานั้น เป็นเครื่องปรุงแต่งความคิดนึกให้เกิดอย่างนั้น อย่างนี้ขึ้นมา, ท่าน เรียกว่า ปรุงแต่งจิต; ด้วยเหตุนี้ จึงเรียงลำดับหมวดจิตตานุปัสสนาฯ ไว้ต่อท้าย คือ ถัดไปจากหมวดเวทนา เพราะเหตุว่าเวทนานั้น ปรุงแต่งจิต.

.....

[เริ่มบรรยาย ตามหัวข้อบรรยายครั้งนี้]

จิตคืออะไร ?

ถาม : ทีนี้เราก็จะพูดกันถึงจิตต่อไป คือสติปัฏฐานข้อที่ ๓ นี้. ที่เรียกว่า “จิต ๑” นั้น, ตามความรู้ของคุณในเวลานี้ เท่าที่มีอยู่ในเวลานี้, มันคืออะไร คุณประยูร ?

ตอบ : จิตตามที่ผมทราบ ก็หมายความว่า เป็นนามธรรมชนิดหนึ่ง ซึ่งเราจะสัมผัส หรือจะดูว่าเป็นอะไรนั้นไม่ได้. เพียงแต่เรารู้ลักษณะหรือคุณสมบัติของจิต ว่าจิตนี้ก็คือทำหน้าที่คิด, รู้ชัด, แล้วก็รู้สึก, แล้วก็ เป็นสิ่งที่เรียกว่า มีธาตุรู้คือรู้สึก, แล้วก็คิดได้; นี่คือจิตครับ.

ถาม : คุณทอง จิตคืออะไร ?

ตอบ : จิตเป็นนามธรรม มีรวมอยู่ในร่างกาย มีความรู้สึกนึกคิด; ผมรู้อย่างนี้ครับ.

ถาม : คุณล้ำเล่า, จิตคืออะไร ?

ตอบ : จิตก็คือ สิ่งที่ประกอบด้วยความรู้สึก ของสิ่งทั้งปวงที่เกิดขึ้น.

ก็ได้ความเหมือน ๆ กันทั้ง ๓ คนว่า จิตก็คือ สิ่งที่รู้สึกคิดนึกได้; แต่ความหมายที่เขาใช้กันอยู่ในเวลานี้ มันมากกว่านั้นมาก. ตามตัวหนังสือมีอยู่ ๒ ความหมาย คือคิดนึกได้, แล้วก่อเรื่องก่อราวได้. แปลว่าผู้คิดก็ได้, แปลว่าผู้ก่อก็ได้; แต่มันก็อยู่ที่คิดนั้นแหละ : เมื่อมันคิดแล้วมันก็ต้องก่อ, ก่อเรื่องไปตามความคิด. ถ้าจะแยกออกไปอีกชนิดหนึ่ง ก็คือว่ามันเป็นผู้นำ; แยกตัวออกไปเป็นการก่อเรื่องนั้นเรื่องนี้; มีความคิดเกิดขึ้นอย่างไรก็ไปทำเรื่องนั้น ๆ ได้. ความหมายอื่น ๆ นั้นก็ไม่ค่อยจะ

ต้องการ ในการปฏิบัติสติปัฏฐาน.

เขาพูดกันอย่างกว้างขวางในแบบของอภิธรรม หรืออะไร ก็ยังมี
นอกออกไปจากนี้อีกมาก; เช่นว่า จิตเป็นสิ่งที่จุติมา, จากไหนก็ตามใจเถอะ,
แล้วก็มาปฏิสนธิในท้องมารดา, แล้วก็ตั้งอยู่ในฐานะเป็นวิญญานที่จะรู้ทางตา ทางหู
ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย กระทั่งทางจิตเอง, ทำหน้าที่รู้สึกอารมณ์ รับอารมณ์
พิจารณาอารมณ์ เสวยอารมณ์ และนอนอยู่หนึ่ง ๆ เป็นภวังคจิต, ได้อารมณ์อีกก็ทำ
อย่างนั้นอีก จนกว่ามันจะถึงขณะสุดท้ายคือจุติอีก, นี่. อย่างนี้มากไป; เราไม่ต้องการ
ในเรื่องของสติปัฏฐานทั้งสี่; คือเรียกว่ายังไม่จำเป็น, ยังควบคุมไม่ได้, ยังไม่อยู่ใน
วิสัยที่จะควบคุมได้. จะเอาแต่สิ่งที่จำเป็น ที่จะใช้ประโยชน์ในการประยুক্তพระธรรม;
ฉะนั้นคำว่า “จิต” จึงหมายถึงเพียงความรู้สึกคิดนึก. *ความคิดนึก* นั้นแหละ เป็นตัว
สำคัญเป็นความหมายสำคัญของจิต. และจิตที่ประกอบอยู่ด้วยเจตสิก มีลักษณะอย่างไร
ในปัจจุบันนี้; นี่เป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก.

จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน แปลว่าการตั้งไว้เฉพาะซึ่งสติตามเห็นซึ่งจิต :
ตั้งสติไว้ให้ดีเพื่อตามดูจิต ตามเห็นจิต ตามเข้าใจจิต ตามศึกษาจิต, จนรู้ทุกอย่าง
เกี่ยวกับจิต จนสามารถจะบังคับจิตได้ตามที่เราต้องการ. การประยুক্তเกี่ยวกับจิตตา-
นุปัสสนา อยู่ที่นี่, คือต้องดูจิตตามดูจิตจนเข้าใจมันทุกอย่างทุกประการแล้ว บังคับ
ได้ ใช้ประโยชน์ให้ได้; จึงเป็นการจำเป็นที่สุดสำหรับทุกคน. ไม่ว่าชาวบ้าน
หรือชาววัด, ไม่ว่าจะทำงานในโลกนี้ หรือจะทำงานเพื่อจะบรรลุมรรคผลนิพพาน
ล้วนแต่ต้องการจิตที่อบรมดีแล้ว สำเร็จประโยชน์ในการทำหน้าที่นั้น ๆ ทั้งนั้น.

.....

รู้จักประยุกต์จิต ๒ แผนก : จิตล้วน ๆ กับจิตมีเจตสิกผสม.

เราจะรู้จักจิตได้โดย ๒ แผนก คือ จิตล้วน ๆ ที่สักว่าเป็นจิตอยู่ นี้เขาเรียกว่า ภาวังคจิต; แต่รู้ยาก เห็นยาก เข้าใจยาก เพราะเวลาที่เป็นภาวังคจิตนั้นหาได้ยาก จะมีสิ่งที่เรียกกันว่าเจตสิก คือความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง เข้ามาผสมอยู่ในจิตเป็น จิตอย่างนั้นอย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งเสียเสมอไป. ตัวอย่างเช่นจิตประกอบอยู่ด้วย เวทนาเจตสิก เราก็รู้สึกเป็นสุขหรือเป็นทุกข์, ตัวจิตนั้นเป็นจิตที่กำลังรู้สึกเป็นสุขหรือเป็นทุกข์. ที่นี้จิตที่กำลังประกอบด้วยสัญญาเจตสิกคือสำคัญมันหมายอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ว่าตัวกูว่ของกูว่ทำอะไรทำนองนี้, นี้จิตที่กำลังประกอบด้วยสัญญา เป็นจิตที่มีความสำคัญมันหมายอยู่. ที่นี้จิตที่ประกอบด้วยสังขารเจตสิก ที่ทำให้คิดนึกได้, จิตนั้น กำลังคิดอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่. ดูให้เข้าใจประเภทของจิตที่สำคัญ ๆ ว่ามันมีอยู่ ๓ ประเภทอย่างนี้ : จิตที่กำลังเสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ มันเป็นจิตชนิดนั้น, จิตที่กำลังมีสัญญาอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ จิตมันเป็นชนิดนั้น, จิตที่กำลังคิดนึก มีสังขารอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ มันก็เป็นจิตชนิดนั้น.

ถาม : เตี่ยวานี้คุณประยูรกำลังมีจิตชนิดไหน ?

ตอบ : ตอนนี้มีจิตที่ประกอบด้วยเจตสิกสังขารครับ.

ถาม : คิดอะไรอยู่ ?

ตอบ : คิดตามคำที่ท่านอาจารย์กำลังพูดอยู่.

ถาม : คุณทองเล่า กำลังมีจิตชนิดไหนอยู่ ?

ตอบ : มีจิตที่กำลังคิด ตามคำสอนของท่านอาจารย์อยู่ครับ.

ถาม : คุณล้ำละ ?

ตอบ : มีจิตกำลังคิดอยู่ครับ.

ถาม : **จะยกตัวอย่างจิตที่กำลังประกอบอยู่ด้วยสัญญา** -มันหมายถึง สำคัญมันหมายถึง ยึดมั่นถือมั่นอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ที่คุณเคยผ่านมาแล้ว **ได้ใหม่** คุณประยูร ?

ตอบ : จิตที่ประกอบด้วยสัญญาเจตสิกตัวนี้ คือความสำคัญมันหมายถึงครับ.

ถาม : นั่นแหละ ยกตัวอย่างมาเลยซึ่งว่ามันเป็นเช่นไร ? เดียวนี้คุณไม่มีความ สำคัญมันหมายถึงอะไรเลย อย่างนั้นหรือ ?

ตอบ : มีความสำคัญมันหมายถึงในความเป็น...

ถาม : เป็นอะไร ? เป็นอะไร ?

ตอบ : เป็นผู้ที่ต้องการมีความรู้ในทางธรรม หรือเรียกว่ามีความมันหมายถึง มัน หมายถึงตัวเองเพื่อจะให้เป็นผู้ที่มีความความรู้กระจ่างแจ้ง หรือมีความสำคัญ ในทางธรรมะ ให้มีธรรมะเข้ามาอยู่ในตัวให้ได้ อะไอย่างนั้นครับ.

ถาม : เราต้องการประยุกต์ ก็หมายความว่า ให้เรามองเห็นจริง ปฏิบัติได้จริง ควบคุมได้จริง. เดียวนี้เรากำลังมีสัญญามันหมายความว่า เป็นผู้ถูกถามใช่ไหม ? รู้สึกหรือเปล่าว่าคุณเป็นผู้ถูกถาม ?

ตอบ : มีครับ.

อย่างนี้เรียกว่าเป็นจิตที่ประกอบอยู่ด้วยสัญญา โดยรู้สึกอยู่ว่าเรา เป็นผู้ถูกถาม; แต่ว่าเราอาจจะไม่ทำความรู้สึกในสัญญานั้นตลอดไปก็ได้ แต่เราก็

มีสัญญามั่นหมายว่า เราจะเป็นผู้ตอบที่ดี อย่าให้ขายหน้าเขา; หรือว่าเราจะมั่นหมายอย่างไรก็ได้. นี่แม้ในขณะนี้เราก็มิจิตที่ประกอบอยู่ด้วยสัญญา คือมั่นหมาย, เพราะถ้าว่าเราตอบผิด ก็มีจิตประกอบด้วยเวทนา คือรู้สึกไม่สบายหรือละอายขึ้นมา. จิตที่ประกอบด้วยสังขารคือความคิดนั้นดูจะมีอยู่แทบตลอดเวลา เพราะคอยฟังและคอยคิดตาม. แต่ที่คิดจริง ๆ นั้น ก็คิดที่จะคิดให้ออก เพื่อจะตอบปัญหาให้ได้ เพื่อจะเป็นผู้ตอบที่ดี. อย่างนี้เรียกว่าจิตทั้งนั้นแหละ. ถ้าเป็นจิตล้วน ๆ ก็ไม่มีความรู้สึกอะไร, เขาเรียกว่าวังคจิต. ถ้าจิตมีความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เรียกว่าจิตในลักษณะต่าง ๆ กัน; เราอยู่ด้วยจิตที่มีลักษณะต่าง ๆ กันอย่างนี้. เราจะต้องคิดเสียก่อนแล้วจึงพูด; ความคิดนั้น เป็นสังขารประกอบจิตอยู่ในขณะนั้น, จิตนั้นกำลังมีสังขาร.

ถาม : เดียวนี้ จิตกำลังมีเวทนาอะไรบ้าง คุณทอง ?

ตอบ : ขณะนี้จิตกำลังมีเวทนาเกี่ยวกับรู้สึกพอใจที่ได้ฟังคำสอน ตอบคำถามอย่างนี้ครับ; อันนี้เรียกว่าเป็นสุขเวทนา.

ถาม : รู้สึกเป็นสุขเวทนา. ฟันซีเมนต์แข็งเจ็บ; อย่างนี้ เป็นเวทนาหรือเปล่า ?

ตอบ : เป็นเวทนาครับ.

นี่ก็จิตมีเวทนา, ถ้าฟันซีเมนต์แข็งแล้วนั่งเจ็บพลิกไปพลิกมานี้. ให้รู้จักสิ่งที่มีอยู่จริง มีอยู่ตรงนี้ มีอยู่ที่นี้ มีอยู่รอบตัวเราตลอดเวลา ว่านี่มันจิตที่คิดนึกก็มี รู้สึกอยู่ก็มี สำคัญมั่นหมายอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ก็มี. แม้คุณนั่งอยู่ที่ตรงนี้เวลานี้ก็มีจิตต่าง ๆ กันได้ถึงอย่างนี้ : จิตประเภทหนึ่งเนื่องอยู่ด้วยเวทนา, จิตประเภทหนึ่งเนื่องอยู่ด้วยสัญญา, จิตประเภทหนึ่งเนื่องอยู่ด้วยสังขาร. ต้องการให้รู้สิ่งเหล่านี้ลงไปตรง ๆ; อย่าให้เหมือนกับที่แล้วมา : อยู่ในสมุดอยู่ในตำรา หรืออยู่ในปากที่

ท้องถิ่นอย่างนั้น ท้องถิ่นอย่างนี้. สิ่งเหล่านี้ก็เคยพูดเคยท่องเคยอะไรกันอยู่ตลอดเวลา, แต่ไม่รู้ว่าตัวมันอยู่อย่างไร; เดียวนี้ว่าตัวจิตที่เนื่องอยู่ด้วยเวทนา จิตที่เนื่องด้วยสัญญา จิตที่เนื่องด้วยสังขาร, นี่เป็นมากที่สุด เป็นอยู่แทบตลอดเวลา.

ถาม : **จิตที่เนื่องอยู่ด้วยวิญญาณเล่า** นึกออกใหม่ว่าเป็นอย่างไร? ใครนึกออกตอบมาก่อน ว่าจิตที่เนื่องอยู่ด้วยวิญญาณ คือเป็นวิญญาณอยู่ คุณประยูร?

ตอบ : จิตที่เนื่องด้วยวิญญาณ ก็เวลาที่...วิญญาณตัวนี้ก็คือวิญญาณที่รู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ฉะนั้นเมื่อเวลาอารมณ์มากระทบ แล้วเรารู้เรื่องนั้น ว่าประกอบด้วยองค์ ๓ อย่างด้วยกัน, ตอนนี้อยู่ประกอบด้วยวิญญาณครับ.

จิตที่ประกอบด้วยวิญญาณ ทำหน้าที่อย่างวิญญาณ คือเมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส กายได้สัมผัสผิวหนัง หรือจิตได้คิดเข้าไปที่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง; นั่นทำหน้าที่ทางวิญญาณ. ทำหน้าที่ทางวิญญาณ แล้วทำหน้าที่ทางเวทนา, ทำหน้าที่ทางเวทนาแล้ว ทำหน้าที่ทางสัญญา, ทำหน้าที่ทางสัญญาแล้วทำหน้าที่ทางสังขาร. มารู้อัจฉิตตัวจริงกันเสียที สำหรับเป็นพื้นฐาน สำหรับศึกษา และปฏิบัติเรื่องจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน. เดียวก็จะพูดถึงอาการเหล่านี้ให้ละเอียดยิ่งขึ้นไป.

.....

ประยุกต์เรื่อง “จิตเด็กเป็นอย่างไร?”

ถาม : **ประยุกต์กันอีกทางหนึ่ง** : คุณก็เคยเป็นเด็กแล้ว, **จิตของเด็ก ๆ เป็นอย่างไร?**

จิตของเด็ก ๆ เป็นอย่างไร คุณประยูร ?

ตอบ : จิตของเด็ก ๆ เป็นจิตที่ประกอบไปด้วยราคะ โทสะ และโมหะครับ.

ถาม : เอ้า, คุณทอง ?

ตอบ : จิตของเด็ก ๆ รู้สึกมีความอ่อนไหวน้อย, และไวต่อความรู้สึก ความเปลี่ยนแปลง; ดังนี้ครับ.

ถาม : จิตของเด็ก ๆ มีราคะ โทสะ โมหะ มากหรือน้อย ?

ตอบ : จิตของเด็กนั้นมีราคะเป็นต้นมากครับ.

ถาม : มีราคะ โทสะ โมหะ มากกว่าคนโต ๆ หรือ ?

ตอบ : คือมีตามแง่ของเด็กครับ.

ถาม : เอ้า, แล้วจะว่ามีมากหรือน้อยเล่า ?

ตอบ : มีมากเหมือนกันครับ.

ถาม : มีมากเหมือนกัน ? เอ้า, คุณล้ำเล่า จิตของเด็กเป็นอย่างไร ?

ตอบ : จิตของเด็กมีราคะโทสะโมหะเหมือนกัน, แต่มีน้อย; ราคะโทสะโมหะ ยังมี เพราะความอ่อนแอของเด็ก; ความวุ่นของเด็กมีน้อย.

ถาม : เด็กเกิดวันเดียว, เอ้า; เพิ่งเกิดมาวันเดียว จิตเป็นอย่างไร ?

ตอบ : จิตมันไม่มีอะไร ?

ถาม : คุณประยูร เด็กอยู่ในห้องมีจิตเป็นอย่างไร ?

ตอบ : เด็กเมื่ออยู่ในห้องจิตเป็นภวังคจิต.

ถาม : คุณทอง เมื่อเด็กอยู่ในห้องจิตเป็นอย่างไร ?

ตอบ : รู้สึกว่าเป็นจิตที่ไม่มีความรู้สึกอะไรเลยครับ.

ถาม : คุณล้ำเล่า ?

ตอบ : ผมว่ามีจิตไม่ได้ เพราะไม่รู้สึก.

ถาม : นี่คือถ้อยคำที่ยังเข้าใจไม่ได้. คุณประยูรเป็นหมอนะ เด็กที่อยู่ในห้องดิน หรือไม่ดิน ?

ตอบ : ดินครับ.

ถาม : มันดินเพราะเหตุอะไร ?

ตอบ : ดินไปตามสภาพของเด็กครับ.

ถาม : มันรู้สึกอึด รู้สึกหิว รู้สึกอะไรไหม ?

ตอบ : เพราะเด็กอยู่ในห้องรับประทานอาหารจากทางเส้นเลือด ทางสายสะดือ; ฉะนั้นจึงไม่รู้สึกอึดไม่รู้สึกหิว.

ถาม : 'ไม่รู้สึกสัมผัสอะไรเลยอย่างนั้นหรือ ? ถ้ามารดาทำให้เกิดความร้อน หรือ ความหนาวอะไรมากอย่างนี้ เด็กจะรู้สึกไหม ?

ตอบ : ถ้ารู้สึกอย่างนั้น เด็กจะรู้สึกครับ.

ถาม : อ้าว ทำไมจึงเรียกว่า ไม่รู้สึกอะไรเลย ? คุณจะถือว่าเขาเริ่มคิดเป็น ตั้งแต่เมื่อไร ?

ตอบ : ตามปกติแล้ว.....

ถาม : เด็กจะเกิดรู้สึกต้องการอะไรบ้างเมื่อไร ?

ตอบ : รู้สึกว่าความต้องการตามสัญชาตญาณ จะรู้สึกตั้งแต่วันแรกคลอดออกมาครับ.

ถาม : วันแรกคลอด; **ขยับเข้าไปอีก ๒-๓ วัน สักเดือนหนึ่งจะเป็นอย่างไร : ยังไม่ออกมาจากท้องแม่ ?**

ตอบ : น่าจะมีความรู้สึกทางร้อนหนาวบ้างครับ.

จะต้องมีความรู้สึกทางสัมผัสบ้างแล้ว, อย่างน้อย. ตาก็ยังไม่ลืม, ก็เอาแกะอะยกเว้นไป; หูก็ยังไม่รับเสียงได้ มันอยู่ในที่ที่รับเสียงไม่ได้; จมูกก็ยังไม่รับกลิ่นได้, แต่ที่ก็ไม่แน่นัก; ลิ้นก็ไม่ต้องใช้; แต่สัมผัสผิวหนังนี้ต้องมีแล้ว, **ฉะนั้นเมื่อมีสัมผัสทางผิวหนังแล้ว ความรู้สึกต้องมี.** ถ้าความรู้สึกมีแล้วก็ต้องเรียกว่า **ใจทำหน้าที่แล้ว มโนวิญญาณมี** รู้สึกคิดนึก เช่นไม่ชอบจะดิ้นรนเป็นความไม่สบายหรือเป็นความสบายอะไรได้ มันจึงต้องดิ้น; แต่มันก็มีเรื่องน้อย, ฉะนั้นมันจะมีราคะ โทสะ โมหะมากได้อย่างไร ? ยังไม่มีสติปัญญาสำหรับจะรู้สึกคิดนึกอะไรให้ได้มาก.

ฉะนั้นเราจะดูว่า จิตตั้งต้นมาตั้งแต่ทารกอยู่ในครรภ์อย่างไร; แล้วโตขึ้นมาเรื่อย ๆ จนคลอดออกมา แล้วโตขึ้นมาเรื่อย ๆ. คำสอนของบางนิกายนะ เขาย้ำนักย้ำหนาเรื่องให้เอาจิตของเด็กในครรภ์เป็นที่ตั้งแห่งการสังเกตศึกษาว่า มัน **ไม่มีความรู้สึกประเภทกิเลส** มันไม่มีความยึดถือเป็นตัวกูของกู คือมันยังยึดไม่เป็น,

แม้ว่าจะมีสัมผัสทางผิวกายระคายเคืองบ้าง ก็เดินไปตามประสาทของวัตถุ. ที่นี้พอคลอດออกมาเนี่ย มันสมบรูณ์มากขึ้น; ที่นี้ตาที่จะใช้, หูที่จะใช้, จมูกที่จะใช้, ผิวนั้นก็ใช้มากขึ้น, จิตใจก็คิดได้มากขึ้น, ก็เริ่มมีผัสสะครบถ้วน ก็มีเวทนาอย่างที่เรากำลังพูดถึง, เวทนาจึงปรุงแต่งความคิดนึก ก็คิดได้มากขึ้น, แล้วมันก็รู้จักสัญญาคือความสำคัญมันหมายตามที่เขาไปแวดล้อมให้ รุนแรงขึ้นจนกระทั่งมีสัญญาว่า พ่อของกูแม่ของกู อะไรของกู บ้านของกูเรือนของกูอะไร นี่ความคิดมันก็จะละเอียด ประณีตสุขุม ไปไกลออกไป ๑ ๑ เพราะมีเวทนามีสัญญาช่วยปรุงแต่ง.

นี่เรื่องจิตที่เราจะต้องรู้จัก ก็คืออย่างนี้. แม้อยู่ในท้องก็จะไม่กล่าวได้ว่า เป็นภวังคจิต เพราะว่าในตอนที่มีความรู้สึกนี้จะไม่เรียกว่าภวังคจิต. ส่วนตอนที่ตั้งปฏิสนธิในวันแรก ๆ เดือนแรก ๆ นั้น ก็อาจจะกล่าวได้ว่า มีแต่ภวังคจิต; แต่เราไม่ต้องการจะรู้เรื่องนี้กันนัก คือมันยังไม่จำเป็น, ซึ่งเพียงแต่ว่ารู้อย่างสันนิษฐานนี้ก็พอ. ทารกแรกปฏิสนธิจะมีได้ก็แค่ภวังคจิต; และเมื่ออวัยวะร่างกายมันเจริญมากขึ้น รู้สึกอะไรได้นี้, ความรู้สึกอันนั้นแหละทำลายภวังคจิตเสียเป็นคราวๆ, จึงเป็นจิตที่รู้สึกอย่างเวทนา หรือเป็นจิตที่คิดได้อย่างสังขาร; ก็เป็นมากขึ้น ๑ จนคลอດออกมา. ที่นี้ก็ถึงความสมบรูณ์ที่จะใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, มีผัสสะ มีเวทนา มีสัญญา มีสังขาร; และรูปร่างก็เจริญถึงขนาดที่ทำงานได้เต็มที่. ก็เป็นอันว่า บัณฑิตทั้งห้าของเรามีโอกาสที่จะทำหน้าที่ครบถ้วน : รูปร่างก็ถึงขนาดที่ทำหน้าที่, เวทนามี, สัญญาก็มี, สังขารก็มี, วิญญาณก็มี.

ตามตำราเรียกจิตล้วน ๆ ว่าวิญญาณ, ไม่มีอะไรในโลกนี้นอกจากสิ่งที่จิตรู้สึก.

ในหนังสือหรือตำราเขาจะเรียกจิตล้วน ๆ ว่า วิญญาณ; เช่นสงเคราะห์

วิญญาณตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนี้: วิญญาณทางตา วิญญาณทางหู วิญญาณทางจมูก
 วิญญาณทางลิ้น วิญญาณทางกาย วิญญาณทางใจ นี้ว่าเป็นจิต, แล้วก็ไม่เรียกเวทนา
 สัญญา สังขาร นั้นว่าจิต แยกออกไปเป็นเจตสิก, แต่มันก็ไม่มีทางจะแยกออกได้โดย
 พหุติหนัย เพราะถ้าไม่มีจิต มันก็ไม่มีความรู้สึกเป็นเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณได้.
 ใจเวทนา สัญญา สังขารนี้ก็เหมือนกัน มันแสดงตัวเองไม่ได้, มันต้องแสดงออกมา
 พร้อมกับจิตเสมอ ไม่อาจจะแยกเวทนาออกไปได้จากจิต, มีจิตยื่นโรง มีเวทนาคือ
 ความรู้สึกเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ประกอบอยู่ที่จิตนั้น จิตนั้นจึงรู้สึกว่าเป็นสุข หรือเป็น
 ทุกข์. ที่นี้ความสำคัญมันหมายความว่า เป็นตัวกูว่าเป็นของกู เป็นผู้แพ้ เป็นผู้ชนะ เป็นหญิง
 เป็นชายเป็นอะไรต่าง ๆ นี้ก็เหมือนกัน มันต้องมีจิต แล้วมีสัญญามันหมายอย่างนั้น,
 มันอยู่ที่จิตนั้น, มันแยกออกจากกันไม่ได้, ฉะนั้น จิตจึงเป็นจิตประกอบ อยู่ด้วย
 สัญญา. จิตที่คิดนึกได้ก็เป็นจิตที่ประกอบอยู่ด้วยความคิด. ฉะนั้น ดูให้ดีจึง
 พูดได้ว่า ไม่มีอะไรนอกไปจากจิต ในบรรดาสิ่งที่เราเรียกว่าโลกนี้, เพราะจิตเท่านั้น
 ที่จะรู้สึกต่อสิ่งนั้น แล้วสิ่งนั้นมันรู้สึกทางจิต, ไม่มีอะไรที่จะรู้สึกได้นอกจากทางจิต;
 เขาจึงพูดมาอย่างรวบรัดทั้งหมดโดยสิ้นเชิงว่า **ไม่มีอะไรในโลกนี้ นอกจากสิ่งที่จิตรู้**
สึก, ถ้าไม่มีจิตเสียอย่างเดียว โลกนี้ก็ไม่มี. เมื่อจิตมันเป็นเจ้าก็เจ้าการไปหมด
 อย่างนี้ มันก็มีความสำคัญมาก ที่เราจะต้องรู้จักมัน และใช้มัน; แม้ที่กำลังพูดว่า
 “มัน ๆ” นี้ ก็คือจิต, แล้วผู้จะใช้มันก็คือจิตอีกนั่นแหละ, จึงไม่มีอะไรนอกจากจิต;
 เห็นไหม.

.....

ศึกษาจิตตามนัยจิตตานุปัสสนาฯ.

ที่นี้ก็จะศึกษาเรื่องเกี่ยวกับจิต – จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน; มีหัวข้อ

ไว้ ๔ หัวข้อว่า **จิตตานุปัสสี - ตามคูจิต;** **อภิโมทย์ จิตต์ - ทำจิตให้บันเทิงอยู่,** ตามคูจิตที่บันเทิงอยู่; **สมาทหิ จิตต์ - ทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่,** แล้วตามคูจิตที่ตั้งมั่นอยู่; **วิโมจยิ จิตต์ - ทำจิตให้ปล่อย,** ปล่อยสิ่งที่มันยึดถืออยู่ แล้วตามคูจิตที่ปล่อยอยู่.

พูดเป็นบาลีฟังยาก; พูดเป็นไทย ๆ ก็ว่า **บทเรียนที่ ๑ : คอยตั้งสติ** กำหนดดูว่าจิตนี้กำลังเป็นอย่างไร ? มีก็อย่างก็อาการก็ดูให้หมด; **บทเรียนที่ ๒ :** **บังคับจิตให้เกิดความปราโมทย์** บันเทิงเจริญได้ตามที่เรต้องการ, ข้อนี้ทำได้ เพราะเรารู้อะไรของเวทนามาดีแล้วตั้งแต่สติปัฏฐานขั้นที่ ๒ เราจึงสามารถทำจิตให้บันเทิงอยู่ได้; **ที่นี้บทเรียนที่ ๓ : ทำจิตให้หยุด ให้หยุดอย่างยิ่ง,** ข้อนี้เราทำได้ เพราะเราทำได้มาตั้งแต่ สติปัฏฐานข้อที่ ๑, ทำกายสังขารให้ว่างจนจิตเป็นสมาธิ; **ที่นี้บทเรียนที่ ๔ : ทำจิตให้ปล่อย** คือให้ว่างจากสิ่งที่รบกวน หรือยึดมั่นอยู่, ข้อนี้เราก็ทำได้ ถ้าเราฉลาดในเรื่องของเวทนาคือในหมวดเวทนาที่ได้กล่าวมาแล้ว. **นี้บทฝึกหัดเกี่ยวกับสติปัฏฐานที่ ๓ คือ เรื่องจิตนี้มันมีอยู่ ๔ ข้ออย่างนี้.**

๑. ประยুক্তบทฝึกหัดข้อการตามคูจิต ๔ คู่.

เราพูดกันไปทีละข้อก่อน แล้วค่อยทำความเข้าใจคร่าวเดียวกันอีกทีหนึ่ง :- **ข้อที่ ๑ จิตตานุปัสสี - ตามคูจิตว่าจิตเป็นอย่างไร ?** ถ้าเป็นฆราวาส บุรุษนอนอยู่ที่บ้าน ก็ตามคูจิตว่าเป็นอย่างไร ในขณะนั้น ๆ, เพื่อมีสติ; ถ้าเป็นโยคี ทำวิปัสสนาอยู่ในป่า เขาก็ตามคูจิตในขณะนั้นเหมือนกัน ในขณะปฏิบัติกรรมฐานข้อไหนอยู่ ว่าจิตเป็นอย่างไร, **นี้ความหมายว่าโยคินั้นเขากำลังปฏิบัติสติปัฏฐานนี้อยู่** อย่างเป็นเกลียว ฉะนั้น จิตของเขาก็ไม่เหมือนจิตชาวบ้านที่บ้าน, แต่ถึงอย่างนั้นเขาก็ต้องดูจิตของเขาในขณะนั้น ว่าจิตนั้นเป็นอย่างไร อยู่ตลอดเวลาเหมือนกัน. **ที่นี้ถ้า**

พวกโคตรภู คืออยู่ที่บ้านแต่ทำอย่างพระ, เขาก็ต้องดูไปตามแบบของตัว, เช่นคนแก่ ๆ จะอยู่ที่บ้าน ปฏิบัติจิตใจอย่างคนอยู่วัด จิตก็ไม่เหมือนกับคนหนุ่มคนสาวที่มีเรื่องสาละวนอยู่แต่เรื่องโลก, แก่ก็ดูจิตของแกไปตามประสาของคนที่เป็นโคตรภู.

ถาม : ทีนี้เราจะพูดถึงการปฏิบัติทั่ว ๆ ไปก่อน อย่าเพิ่งแยกกันถึงอย่างนี้, ว่า **ข้อปฏิบัติศีลปิฎฐานข้อนี้จิตเป็นอย่างไร**; ก็จะตั้งคำถามขึ้นมาว่า จิตนี้มันเป็นอย่างไรได้บ้าง? เอ้า, คุณประยูร จิตนี้เป็นอย่างไรได้บ้าง ตามความรู้สึกของคุณ?

ตอบ : ข้อ ๑ จิตนี้มักกลับกลอก กวัดแกว่ง ผันผวน หมายความว่าเคลื่อนไหวเร็วมาก ไม่อยู่กับเนื้อกับตัวได้ง่าย; แล้วก็ ข้อ ๒ จิตนี้เราสามารถฝึกอบรม พัฒนามันได้ คือทำให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นได้ครับ.

ถาม : นั่นคือธรรมชาติของจิตนะ; นี่เดี๋ยวนี้กำลังถามว่า จิตของคุณก็ได้กำลังเป็นอย่างไร? จิตกำลังเป็นอย่างไร? และเป็นอย่างไรได้บ้าง? ก็อย่าง?

ตอบ : จิตจะเป็นอย่างไรได้บ้าง.....

ถาม : จิตของคนนี้ จะมีลักษณะอย่างไร? จะเป็นอย่างไร? จะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรได้บ้าง? สักก็อย่าง? เท่าที่นึกออก.

ตอบ : จิตผันผวนกลับกลอกง่าย, จิตควบคุมยาก, จิตจะตกไปสู่ที่ต่ำเสมอ.

ผู้ถาม : นั่นก็คือธรรมชาติของจิตแหละ.

ผู้ตอบ : พยายามจะตกไปอยู่ในที่ต่ำ จะลงไปอยู่ในกาม.

ถาม : นี่เดี๋ยวนี้กำลังเป็นอย่างไร?

ตอบ : เดียวนี้ ตอนนี้ ระยะนี้ กำลังควบคุมอยู่ พยายามให้เกิดขึ้นอยู่กับเสียง ท่านอาจารย์ครับ.

ถาม : เป็นจิตที่ถูกควบคุมอยู่หรือ ?

ตอบ : ครับ.

ถาม : มีความรู้สึกอย่างไร ?

ตอบ : ตอนนี้รู้สึกไปในทางพอใจ ปีติ ปราโมทย์.

ถาม : จิตกำลังมีปีติอยู่ ?

ตอบ : ครับ.

ถาม : เอ้า, คุณทองฟังให้ดีๆ สิ่งที่เราเรียกว่าจิต มันจะเปลี่ยนรูปหรือว่าเปลี่ยนแปลงรูปแบบได้อย่างไรบ้าง ? เท่าที่คุณเคยรู้สึกประสบมาแล้ว จิตของคนเรา มันเปลี่ยนแปลงเป็นรูปแบบต่าง ๆ ได้อย่างไรบ้าง คุณทอง ?

ตอบ : จิตของคนเราเปลี่ยนแปลงไปได้; เช่นเมื่อมีความรู้สึกโกรธ รัก เกลียด เช่นอย่างนี้ครับ.

นั่นก็เพราะว่า เรายังไม่เคยจัดรูปแบบของจิต, ยังไม่ได้ตั้งระบบของจิตก็เลยพูดไม่ได้เห็นไหม. ทีนี้เอาตามพระคัมภีร์ดีกว่า, ถ้าอย่างนั้น : ถ้าจะดูว่าจิตเป็นอย่างไร โดยพื้นฐานทั่วไป ที่ท่านวางไว้ให้เป็นตัวอย่าง : - คู่ที่ ๑. จิตประกอบอยู่ด้วยราคะ หรือไม่ประกอบอยู่ด้วยราคะ.

ถาม : ราคะนี่คืออะไร คุณประยูร ?

ตอบ : ราคะ แปลว่า ย่อมติด.

ถาม : รากะนี่คืออะไร ?

ตอบ : คือความกำหนดครับ.

รากะ คือความรู้สึกของจิตที่เรียกว่ายึดติดอยู่กับสิ่งใด จะเป็นเรื่อง กามารมณ์ก็ได้ ไม่ใช่กามารมณ์ก็ได้. ถ้าจิตมันไปพอใจติดอยู่กับเรียกว่ารากะทั้งนั้น; ไปมีรากะในสมาธิในฌานสมาบัติก็ได้, แต่โดยมากมีรากะในทางวัตถุในทางกามารมณ์.

๒. จิตมีโทษะ หรือจิตไม่มีโทษะ จำง่ายไหม ? ๓. จิตมีโมหะ หรือจิตไม่มีโมหะ. ๔. จิตหดเหี่ยวแฟบ, แล้วก็จิตฟุ้งซ่าน. ที่นี้ ๕. จิตอยู่ในความสงบ อยู่ในสมาธิในฌานเป็นต้นนี้, แล้วก็จิตไม่อยู่ในความสงบ. ๖. จิตมีจิตอื่นเหนือ, กับจิตไม่มีจิตอื่นเหนือ, นี่หมายถึงจิตสูงสุดจนไม่มีอะไรเหนือ, หรือว่ามันยังไม่ถึงขนาดนั้น ยังมีอะไรเหนือ. ๗. จิตมันคง หรือว่าจิตไม่มันคง. ๘. จิตกำลังยึดถืออะไร หรือ กำลังไม่ยึดถืออะไร. นี่ว่าเอาเองก็ได้ เป็นคู่ๆ ไป; นี่เขาวางไว้ให้เป็นเพียงตัวอย่าง. ที่เรามีกันอยู่มาก ที่รบกวนมาก ก็พวกนิรวรณทั้งห้า.

ถาม : นิรวรณทั้งห้าคืออะไร คุณทอง ?

ตอบ : มีกามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิจฉาครับ.

เอานิรวรณ ๕ นี้เป็นหลักก็ได้ มันจะช่วยให้ง่ายขึ้น. นิรวรณทั้งห้า เป็นของประจำจิตอยู่แล้ว ก็รู้จักมันเสียให้พอ; แล้วเอาเป็นคำสำหรับพูดในกรณีอย่างนี้. กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา : ความรู้สึกที่มากติดกับจิต อย่างนี้มาก; มากที่สุดในหมู่ปุถุชน. ที่ตรงกันข้ามนั้นก็มิ ได้เป็นคู่ ๆ ว่าจิตมีกามฉันทะ หรือจิตไม่มีกามฉันทะ; จิตมีพยาบาท หรือไม่มีพยาบาท; จิตมีถีนมิทธะ หรือไม่

มีถิ่นมิทระ; จิตมีอุทฺธจกุกุกจะ หรือไม่มีอุทฺธจกุกุกจะ; จิตมีความสงสัยลังเล หรือจิตปราศจากความสงสัยลังเล. เเท่านี้ก็พอที่จะใช้ฝึกฝนดูจิตเป็นประจำวัน; ให้มันรู้ลงไปถึงต้นเหตุของมันด้วยว่า ทำไมมันจึงรู้สึกอย่างนั้น. พวกที่อยู่ที่บ้านเป็น **ฆราวาส** ใช้หลักเกณฑ์อย่างนี้ก็พอแล้ว ว่าดูว่าจิตนี้กำลังเป็นอย่างไร.

ทีนี้ถ้าว่าเป็น **โยคีปฏิบัติอยู่** เมื่อเขาต้องการจะดูว่าจิตกำลังเป็นอย่างไร เขาก็เฝ้าดูเมื่อเขาทำอานาปานสติก็มีฐานนั่นเอง; คือเขาจะคอยเฝ้าดูว่า เมื่อเรากำลังมีลมหายใจยาวจิตเป็นอย่างไร, เมื่อเรากำลังมีลมหายใจสั้นจิตเป็นอย่างไร, เมื่อเรากำลังรู้สึกลมหายใจปรุงแต่งกายนี้ จิตเป็นอย่างไร, เมื่อเราทำให้ลมหายใจระงับจนกายระงับนี้ จิตเป็นอย่างไร, หรือว่าเมื่อจิตรู้สึกว่าเวทนา เสวยเวทนา เมื่อดูเวทนาอยู่ จิตเป็นอย่างไร : เมื่อปฏิบัติอยู่จิตเป็นอย่างไร, เมื่อดูสุขอยู่จิตเป็นอย่างไร, เมื่อเห็นว่าเวทนาคือปิติและสุขปรุงแต่งจิตอยู่นี้ จิตเป็นอย่างไร, เมื่อทำเวทนาคือปิติและสุขให้ถอยกำลังลงนี้ เมื่อนั้นจิตเป็นอย่างไร; มันเลยได้ ๘ ระดับ ที่เขาจะดูว่าจิตมันเป็นอย่างไร. โยคีที่กำลังปฏิบัติอยู่ในสติปัฏฐาน ข้อจิตตานุปัสสนาอันดับที่ ๑ นี้ ก็ดูแต่จิต ๘ อย่างนี้เรื่อยไป. ก็ดูจิตอีกนั้นแหละ; สรุปแล้วก็ถือว่า เราดูให้รู้ว่าจะเวลานี้จิตกำลังเป็นอย่างไร.

พวกชาวบ้านก็ต้องรู้ให้ทันเวลาเสมอว่า จิตกำลังเป็นอย่างไร มันจะโกรธขึ้นมา หรือมันโกรธแล้ว มันกำลังหลงไหลบ้าหลัง อย่างไร เพื่อจะได้ควบคุม, ควบคุมให้ได้. นี่การที่แม้จะเป็นฆราวาส ถ้าฝึกฝนการดูจิตในรูปแบบต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นแก่เราได้ ให้คล่องแคล่วไวเสมอจะมีประโยชน์มาก คือจะรู้เท่าทันจิตเร็วขึ้น; แล้วในที่สุดก็จะควบคุมได้ อย่าให้เกิดจิตชนิดที่ไม่ควรจะปรารถนา. **นิบทเรียนที่ ๑ ดูว่าจิตเป็นอย่างไร** : มีเวลาเมื่อไรก็ขยันดู; เมื่อปฏิบัติสติปัฏฐานข้อนี้อยู่ ก็คือดูกันเป็นพิเศษ.

๒. ประยุกต์บทฝึกหัดข้อการทำจิตให้ปราโมข.

ที่นี้บทเรียนที่ ๒ ที่จะฝึกต่อไป ก็คือว่า ทำจิตให้ปราโมทย์ ได้ทันทีตามที่เรากำลังต้องการ. นี่หมายความว่า เมื่อได้ทำหมวดกายนุสสนาและหมวดเวทนานุสสนามาอย่างดีแล้ว, รู้อะไรมากแล้ว, จนพอที่ว่าเดี๋ยวนี้จะบังคับจิตได้ตามความต้องการ: ฉะนั้น เรามันบังคับจิตให้ปราโมทย์ได้ตามต้องการ. เช่นสมมติว่าเรากำลังฝึกข้อนี้ะวันนี้ นั่งลงบิ๊ก็ฝึกให้จิตปราโมทย์เต็มขึ้นมาตามที่ต้องการ, แล้วก็ปราโมทย์เต็มที่.

ถาม : เอ้าที่นี้ก็พูดอย่างธรรมดาสามัญที่สุด อูบายที่ได้ใช้อยู่ตามธรรมดาสามัญที่สุด ตามบ้านเรือน ที่จะประยุกต์สำหรับคนครองเรือน : มีวิธีทำจิตอย่างไรให้จิตรู้สึกปราโมทย์ ? คุณบรรยายว่าไปตามที่เคยผ่านมา.

ตอบ : วิธีที่ทำตามธรรมชาติ ก็เป็นต้นว่า เมื่อเวลาอึดอัด หรือว่าเวลายุ่งใจ ก็ใช้วิธีถอนหายใจใหม่, หรือเที่ยวเดินสลัดแขนสลัดขา. มองลงไปทางหน้าต่าง.

ถาม : นั่นมันเพียงเพื่อให้หายยุ่งใจ หายกลุ้มใจเท่านั้น; มันไม่ใช่ปราโมทย์นะ. ตอบให้มันตรงปัญหาซี, ทำอย่างไรจึงจะเกิดความรู้สึกปราโมทย์ ?

ตอบ : หมายความว่าปฏิบัติอย่างไร...

ถาม : แก่เราณะ; ไม่ต้องปฏิบัติดอก. เดียวนั้นเราจะคิดนี่ก็อย่างไรมันจึงจะเกิดความรู้สึกปราโมทย์ขึ้นมา ?

ตอบ : ถ้าจะใช้ให้ทันทีเวลานั้นก็นึกถึงพุทธานุสสติ ถ้าจะฝึกให้ได้ความปราโมทย์ครับ.

ถาม : มันจะไม่ใช่ว่าทำอะไรทำอยู่เป็นประจำวันในบ้านเรือนมั้ง คุณใช้อย่างนั้นหรือ ?

ตอบ : คือถ้าตามปกติ ที่ผมเคยทำ ๆ ก็อย่างที่ผมเรียนมาแล้ว; คือผมรู้สึกเดินออกไปครับให้มันหาย.

ถาม : นั้นมันหายยุ่งหรือหายกระวนกระวาย; แต่ที่ถามนี้ปราโมทย์, ปราโมทย์หมายความว่าอย่างไร ?

ตอบ : ปราโมทย์ มันแบบปิติปราโมทย์.

ถาม : นั้นแหละ หมายความว่าอย่างไร ?

ตอบ : หมายความว่า มันบันเทิงใจ สบายใจ อย่างนี้ครับ.

ถาม : สำหรับภาษาบาลี เขามีคำว่า ขอบใจตัวเอง. ปราโมทย์นี้มันหมายความว่า ขอบใจตัวเอง. คุณทองบ้างเผื่อจะนึกออก : คุณมีวิธีทำอย่างไรให้จิตรู้สึก ปราโมทย์เป็นสุขขึ้นมาได้ตามต้องการ ?

ตอบ : ตามธรรมดาที่นึกถึงสิ่งที่ตัวเคยทำอะไรมาสำเร็จ.

ถาม : นี่มันชัดว่า อย่างน้อย อย่างหนึ่งในหลายอย่าง : นึกถึงอะไร ๆ ที่เรามี เป็นความดี หรือเป็นความสำเร็จ, เรื่องอื่นอย่าไปนึกมัน, ก็มีรู้สึกสบายใจขึ้นมา หรือปราโมทย์; นี่เป็นขั้นต้นขั้นต่ำที่สุดแล้ว. คุณล้ำแล้ว จะมีวิธีอะไรแปลกออกไปอีก ว่าจะนึกอย่างไรจิตจึงจะปราโมทย์ สบายใจที่สุด ?

ตอบ : ของผมโดยมากจิตจะปราโมทย์ ก็เกิดจากเฝ้าสังเกต ดูการงานที่ทำแล้ว ได้ผลสำเร็จ.

เราจะนึกถึงการงานที่เคยทำมาแล้ว แล้วสำเร็จอย่างนั้นหรือ? ก็ได้เหมือน

กันแหละ, ก็อยู่ในพวกนั้นแหละ. นึกถึงความดีที่ได้กระทำลงไปแล้ว และมีอยู่จนกระทั่งบัดนี้ มันก็เลยปราโมทย์. นี่เรียกว่า ชาวบ้านทั่วไป อย่างน้อยก็มีวิธีหนึ่งแล้ว ที่จะทำจิตให้ปราโมทย์ได้ ตามข้อปฏิบัติข้อนี้.

ทีนี้ถ้าว่าสูงขึ้นไป ถึงบรรพชิต ก็คิดนึกไปในทางเดียวกันก็ได้; คือความดีอะไรที่ได้กระทำไว้ ได้บวชได้เรียน ได้ทำถูกต้องนี้, นึกขึ้นมาแล้วก็ปราโมทย์อย่างนี้ก็ได้. นี่เป็นพื้นฐานทั่วไป ว่านึกถึงความดี. ทีนี้ที่เจาะจงลงไปอีก เขาก็สามารถจะทำให้..., นี่หมายถึงพระโยคีนะ บรรพชิตนักบวชที่ปฏิบัติอยู่อย่างเคร่งครัดนะ, เขาก็แจกไปตามขั้นของอานาปานสติ : เมื่อสมหายใจยาว ก็ปราโมทย์อยู่ด้วยความ ที่มีลมหายใจยาว, เมื่อสมหายใจสั้นก็ทำปราโมทย์เกิดได้ เพราะควบคุมได้ อะไรได้. คือว่าเมื่อรู้อะไร รู้สึกอะไรว่าทำได้ แล้วมันก็ปราโมทย์ทั้งนั้น. ฉะนั้นจึงให้ทำทุกบั้นทุกตอน ของอานาปานสติ. การที่เราทราบว่า ลมหายใจนี้ปรุงแต่งร่างกายไว้ ก็พอใจภูมิใจในความรู้อันนี้, ปราโมทย์ก็เกิดได้. ยิ่งทำกายสังขารให้สงบรำงับอยู่ ในขั้นที่ ๔ แห่งหมวดกายานุปัสสนานี้แล้ว ก็ยิ่งปราโมทย์มาก. ทีนี้ในขณะที่แห่งฌาน ก็มีวิตก วิจารณ์ ปิติ สุข เอกัคคตา นี้ก็ยิ่งทำให้ปราโมทย์ได้ง่าย. แล้วในขณะที่ดูปิติเวทนา ดูสุขเวทนา ก็ยิ่งมีปราโมทย์อยู่แล้ว. ทีนี้เมื่อรู้ว่าอันนี้เป็นจิตตสังขาร ก็ปราโมทย์ในความรู้อันนี้. ทีนี้เมื่อทำจิตตสังขารให้รำงับ ทอนกำลังของเวทนานี้ได้ก็ยิ่งปราโมทย์ว่าเราทำสำเร็จในบทเรียนที่ยากที่สุด.

นี่เราจะเห็นได้ว่า พระโยคีทำจิตให้ปราโมทย์ได้ในวิธีที่แยบคายกว่า ลึกซึ้งกว่า เป็นเทคนิคกว่า เป็นอะไรกว่า กว่าที่ชาวบ้านจะทำได้, แต่แล้วก็จะพูดได้เลยว่า มันเป็นไปในหลักเกณฑ์อันเดียวกัน คือความพอใจในการที่ตัวเองมีอะไรดีนั้นแหละ. ข้อนี้ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย; คนที่มีความพอใจว่าตัวเองมีอะไรดี จะทำจิตให้ปราโมทย์ได้ง่าย. ถ้านึกแล้วรังเกียจตัวเอง มันก็ทำให้ปิติปราโมทย์ไม่ได้. บางคน

ไม่กล้านึกถึงสิ่งบางสิ่งที่ได้ทำไปแล้ว; พอนึกแล้วมันทำจิตให้หดเหี่ยวเกลียดชังตัวเอง, ปราโมทย์ก็เกิดไม่ได้. ก็เราก็อำนาจความดี; นี่เป็นส่วนของศีลธรรม. **ผู้ที่มีความดีที่ได้ทำไว้ ก็ง่ายในขั้นพื้นฐานที่กำจัดให้ปราโมทย์;** คือนึกถึงแต่สิ่งนี้. แต่ถ้าสูงขึ้น ไปนั้น มันต้องเขยิบปราโมทย์ให้ยิ่งขึ้นไป จนใกล้พระนิพพานขึ้นไป ๆ; ฉะนั้น จึง **หัดทำให้ละเอียดทุกขั้นตอนของอานาปานสติภาวนา.** ถ้าใครทำได้มาถึงขั้นนี้ ก็แปลว่าได้ผ่านอานาปานสติภาวนามาถึง ๘ ขั้นแล้วนะ นับตั้งแต่หมวดกายาฯ แล้วก็หมวดเวทนาฯ แล้วก็มาหมวดจิตฯ ถึงขั้นที่ ๒; ทำปราโมทย์ให้เกิดได้ทุกขั้นใน ๘ ขั้นที่ล่วงมาแล้ว; รวมทั้ง ๑๐ ขั้นที่กำลังกระทำอยู่.

ถ้าทำสำเร็จ ก็เป็นผู้ประสบความสำเร็จอย่างยิ่งข้อหนึ่ง; คือว่าสามารถกำจัดให้ปราโมทย์ได้ทันที, มีความทุกข์ร้อนอะไรมาก็กำจัดให้ปราโมทย์ได้, หรือว่าไม่อาจจะเกิดความทุกข์ร้อนอะไรได้ เพราะว่าสามารถกำจัดให้ปราโมทย์อยู่เสมอ. ได้เปรียบมากที่ว่าไม่ต้องลงทุนเป็นเงินเป็นทอง ก็กำจัดให้ปราโมทย์ได้; อย่างที่มีหลักว่า **นิพพานให้เปล่า ไม่ต้องเสียสตางค์,** เพราะว่าสามารถกำจัดได้ ทำได้ โดยการกำจัด ไม่ต้องลงทุนเป็นเงินเป็นทอง. นี้ขอให้สนใจข้อนี้ ในลักษณะอย่างนี้.

๓. ประยুক্তบทฝึกหัดข้อการบังคับจิตให้ตั้งมั่น.

ที่**นี้บทเรียนที่ ๓ ถัดไปอีก ทำจิตให้ตั้งมั่น.** บทเรียนที่ ๑ รู้จิตที่กำลังเป็นอยู่ในขณะนั้นทุกแบบ; บทเรียนที่ ๒ ทำจิตให้บันเทิง; บทเรียนที่ ๓ ทำจิตให้ตั้งมั่น. **ให้จิตตั้งมั่น,** หมายความว่า**ไม่ใช่ปราโมทย์;** หมายความว่าให้จิตตั้งมั่นหยุดคิดหยุดนึกหยุดอะไรก็ได้, คือสมาธินั่นเอง. ข้อนี้เกือบจะไม่ต้องอธิบาย เพราะเมื่อทำกายสังขาร ให้ร่างบออยู่ได้ ในหมวดกายานุปัสสนาแล้ว, ทำจิตให้ตั้งมั่นก็ทำได้

โดยทำซ้ำซ้อนนั้นแหละ; มันเหลืออยู่แต่ว่าจะมันมากมันน้อย. ไปนึกถึงคำว่าทำกาย-
สังขารให้ว่างบอยู่ นี้จิตก็ตั้งมั่น. แล้วในหมวดเวทนานุปัสสนาข้อที่ ๔ ก็ทำ
จิตตสังขารให้ว่างบอยู่ นี้จิตก็ตั้งมั่น.

ถาม : เราทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ด้วยการทำจิตตสังขารให้ว่างบอยู่จิตนี้ก็ตั้งมั่น; นี้ภาษา
ธรรมะมากเกินไป. ภาษาชาวบ้านจิตตั้งมั่น คือจิตเป็นอย่างไร คุณประยูร?

ตอบ : คือจิตที่ตั้งใจครับ. เรียกตามภาษาชาวบ้านว่า จิตตั้งใจทำครับ.

ถาม : คุณทอง ?

ตอบ : คือจิตที่ไม่วอกแวกโลเลครับ.

ถาม : คุณล้ำ ?

ตอบ : จิตตั้งมั่นตามภาษาชาวบ้านก็คือ จิตไม่รวนเร; คิดทำสิ่งที่ถูกแล้วก็เป็น
อันว่าไม่ต้องเปลี่ยนแปลงครับ.

ก็ได้ทั้งนั้น, ที่บอกมานี้ได้ทั้งนั้น; เรียกว่าเป็นพวกจิตตั้งมั่นได้. ภาษา
ชาวบ้านธรรมดา จิตตั้งมั่นมักจะหมายถึงตั้งมั่นที่ทำอะไรสักอย่างหนึ่ง แล้วก็ตั้งอยู่
มั่นคงที่จะทำอย่างนั้น. แต่ภาษาธรรมะนี้ เขาเล็งไปถึงว่า จิตมันอยู่ตรงกลาง ไม่ซ้าย
ไม่ขวา คือไม่ยินดีไม่ยินร้าย ไม่ฟูไม่แฟบ เป็นจิตปรกติ. เหมือนกับว่า ถ้าเรายินดี
มันก็ไม่ใช่ปรกติ หรือตั้งมั่น, ถ้ายินร้ายก็ไม่ใช่ปรกติหรือตั้งมั่น. ไ้อยินดีก็เหน็ด
เหนื่อย ระส่ำระสายไปแบบหนึ่ง; ไ้อยินดีมันก็เหน็ดเหนื่อยไปอีกแบบหนึ่ง. คิด
ดูให้ดีเถอะ; ถ้ามองเห็นข้อนี้แล้วก็เข้าใจได้. เดียวนี้เรามันชอบยินดีกันเสียเกินไป
จนไม่มองเห็นว่า ยินดีนี้ ก็คือเหน็ดเหนื่อยไปอีกแบบหนึ่ง. ถ้าอย่าต้องยินดีและอย่า

ต้องยินร้ายนี้จะดีไหม? แต่ไม่มีใครชอบ; เขาชอบยินดี. ยินร้ายนั้นบางคนเขาชอบ, แต่คนโดยมากก็ไม่ชอบยินร้าย. **ที่นี่ไม่ต้องยินดีไม่ต้องยินร้าย นี่มันเป็นจิตพักผ่อน; ทำจิตอย่างนั้นได้ ก็เรียกว่าตั้งมั่น.** บางที่ชาวบ้านจะชอบเรียกกันว่า **มีจิตอุเบกขา.**

ถาม : ถ้าถูกล็อตเตอรี่ได้รางวัล ๓ ล้านบาททันที, จิตเป็นอย่างไร คุณทอง ?

ตอบ : มีความปีติครับ.

ถาม : มีปีติ, นั่นแหละก็คือยินดี. ยินดีนี้ตั้งมั่นไหม ?

ตอบ : ไม่ตั้งมั่นครับ.

ถาม : แล้วคนหนึ่งไม่ถูกลุยสักบาทเดียว, จิตเป็นอย่างไร ?

ตอบ : หากว่าไม่ไปยึดถืออยู่กับเรื่องนี้ ก็เรียกว่า **ปรกติได้ครับ.**

ถาม : คนธรรมดาเป็นอย่างไร ?

ตอบ : คนธรรมดาจิตจะยึดถือมากครับ,

ถาม : ไม่ใช่, อยากให้เปรียบเทียบว่า คนธรรมดาถูกล็อตเตอรี่ได้เงินถึง ๓ ล้านบาท, แล้วคนหนึ่งไม่ถูกลุยแม้แต่หางเลข มันมีจิตอย่างไร ?

ตอบ : คนที่ไม่ถูกลุย จะรู้สึกเป็นทุกข์ครับ.

คนธรรมดาถึงแม้ไม่เป็นทุกข์ มันก็ระส่ำระสาย; ไม่ถึงกับเป็นทุกข์ ก็ได้แต่มันระส่ำระสาย ไปแบบหนึ่ง. ถูกรางวัลใหญ่หลวงมันก็ระส่ำระสายไปแบบหนึ่ง. **อยู่ตรงกลางนั่นแหละคือตั้งมั่น.** เอาความรู้สึก ๒ ชนิดนี้ออกไปเสีย เขาเรียกว่า **จิตปรกติ หรือตั้งมั่น.**

ถาม : ถ้าสมมติ คุณถูกลือตเตอร์ ๓ ล้านอย่างนี้ คุณจะเป็นอย่างไร ? จิตจะเป็นอย่างไร ? ปรกติหรือ ? คุณประยูรจะรู้สึกอย่างไร ?

ตอบ : ตอนนี้อย่างไรยังไม่ถูกเลยยังไม่ทราบ; ถ้าถูกเข้าแล้ว, ก็ยังไม่ทราบว่าจิตจะเป็นอย่างไร.

ถาม : นั้นแหละลองคำนวณดูซิ มันคงจะห้วนไหวบ้าง ไม่มากก็น้อยใช่ไหม ?

ตอบ : อย่างน้อยก็คงจะนอนไม่หลับหลายคืน.

นั่นมันมากไปแล้ว; คือเอาเพียงไม่ห้วนไหว. นี่เอาอย่างนี้ไปคิดเทียบเคียง จะเข้าใจเรื่องของจิต ว่าจิตที่ฟูขึ้นเป็นอย่างไร ? จิตแฟบลงเป็นอย่างไร ? บทสวดพระคุณของพระพุทธเจ้าก็เน้นเรื่องนี้มาก : พระองค์มีจิตไม่ฟูขึ้นมีจิตไม่แฟบลง; เมื่อตะกั๊กก็สวดนะ. จิตตั้งมั่นคือปรกติ ก็ไม่เอียงไปทางแฟบ ไม่เอียงไปทางฟู. เมื่อมีเหตุทำให้จิตฟู; เราก็ควรจะทำให้มันหยุดฟู. เมื่อมีเหตุทำให้จิตแฟบหรือเหี่ยว, เราก็ไม่ควรจะให้มันเหี่ยว: ดึงให้มาอยู่ ตรงกลางเสมอ. นี่เป็นบทเรียนที่ไม่เพียงแต่จะไปนิพพานเท่านั้น; แม้แต่คนที่อยู่ที่บ้าน ก็ควรจะฝึกอย่างยิ่ง.

มีจิตเป็นปรกติ ป้องกันโรคเส้นประสาท หรือป้องกันเป็นบ้า; เราทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่. ฉะนั้นเวลาที่เรากำลังจะทำจิตให้ตั้งมั่น ก็มีอยู่ ๒ เวลา คือเวลาที่มือจะไรมาทำจิตให้ฟู กับ เวลาที่มีอะไรมาทำจิตให้แฟบ; คือทางหนึ่งยินดี, ทางหนึ่งยินร้าย; ก็ทำให้มันอยู่ตรงกลาง. อย่าเห็นว่าไม่ใช่เรื่องของชาวบ้าน; มันจะทำให้มีความสุขสบายกว่าที่จะปล่อยไปตามอารมณ์ เตียวฟูเตียวแฟบ ๆ ๆ วันหนึ่งไม่รู้ก็อย่าง.

จิตตั้งมั่น จิตอุเบกขา หัวเราะเยาะได้แม้แต่เรื่องได้เสีย เรื่องกำไรเรื่องขาดทุนเรื่องแพ้เรื่องชนะ อะไรก็ตามที่มันมีอยู่ที่บ้านตามบ้านเรือน. **ทุกคู่อยู่ตรงกลางให้ได้** คนนั้นจะมีความสุข; นี้เรียกว่าได้กำไรมาก แล้วคนนั้นใกล้นิพพานอยู่ที่บ้าน. เมื่อเขาอยู่ที่บ้านเขาปฏิบัติอยู่อย่างนั้น คนนั้นก็ใกล้พระนิพพานอยู่ที่บ้านนั่นเอง, ยิ่งเสียวว่าพระเณรที่อยู่ที่วัดแต่ไม่ฝึกอย่างนั้น ปล่อยไปตามอารมณ์มาก ยินดี ยินร้ายมาก, แม้อยู่ที่วัดมันก็ไม่ใกล้พระนิพพาน; อยู่ที่บ้านฝึกจิตให้เป็นตรงกลาง เป็นอุเบกขา ก็จะใกล้พระนิพพานกว่า

แล้วจิตที่ตั้งมั่นเป็นอุเบกขาอย่างนี้ จะทำงานได้ดี, จะคิดอะไรได้ดี, จะตัดสินใจอะไรได้ดี, จะพูดจาได้ดี, จะอบรมลูกหลานได้ดี; จะสอนนักเรียนได้ดี จริงไหมคุณทอง ? เมื่อกำลังโมโหอยู่ หรือกำลังหลงไหลอะไรอยู่ สอนเด็ก ๆ ได้ไม่ดี. ฉะนั้นเราจะเป็นครู หรือจะเป็นหมอ หรือจะเป็นกำนันอย่างคุณล้า, ก็ล้วนแต่ต้องการจิตที่ปรกติ เราจึงจะควบคุมคนอื่นได้ดี. แม้จะไปพูดปราศรัย พูดปาฐกถา พูดชี้ชวนอะไรก็ตามเถอะ ถ้าจิตไม่ตั้งมั่นแล้วพูดไม่ได้ดี. ฉะนั้นเราจะไปทำอะไรกะใคร ก็สำรวมจิตให้ตั้งมั่นเป็นปกติก่อนแล้วจึงค่อยทำค่อยพูด แม้แต่การจะแสดงธรรมนี้ ก็ยังต้องการมาก; จิตต้องตั้งมั่นคือปกติอยู่ตลอดเวลา, จะแสดงธรรมได้ดี.

เป็นอันว่า ไม่ว่าจะทำอะไรจะต้องมีจิตเป็นปกติจึงจะทำได้ดี; ฉะนั้นเราหัดทำให้จิตปกติด้วยบทเรียนข้อนี้ คือจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานข้อที่ ๓. เมื่อฝึกดีแล้ว มันก็ได้อันสงสออย่างไม่น่าเชื่อ ประโยชน์ใหญ่หลวงอย่างไม่น่าเชื่อ ทำได้ทันทีทันควัน. มีใครมาทำให้โกรธเราไม่โกรธ เราต่อสู้ด้วยความไม่โกรธนั้น เราจะชนะ; ถ้าเราไปต่อสู้ด้วยความโกรธจะกลายเป็นพ่ายแพ้ หรือเสียเปรียบ. แม้แต่จะเล่น

หมากลุก คนที่มีใจคอปกติ มันต้องเล่นได้ชนะ, คนที่มีจิตใจไหวง่ายไปตามอารมณ์ มันก็มีตมณฑ์.

๔. ประยุกต์บทฝึกหัดข้อการทำจิตให้เกลี้ยง.

เข้าที่นี้ไปถึงบทเรียนที่ ๔ ที่ว่าทำจิตให้ปล่อยอยู่. คำว่า “ปล่อย” นี้มันฟังยาก; แต่ที่เขาแปลมาตามตัวบาลีว่าปล่อยอยู่, คือให้จิตปล่อยสิ่งที่มากลุ่มรมจิต หรือให้สิ่งที่กลุ่มรมจิตนั้นหลุดออกไปจากจิตก็ได้. ถ้าว่าพูดให้ฟังง่ายภาษากลาง ๆ แล้ว อยากจะพูดว่าเกลี้ยงดีกว่า, ทำจิตให้เกลี้ยงอยู่. มันคนละความหมายกับคำว่าตั้งมั่นอยู่.

[การทำจิตให้เกลี้ยง ๒ อย่าง ; -]

(๑) การทำจิตให้เกลี้ยงจากกิเลสใหญ่่น้อย.

เกลี้ยงในที่นี้ ก็คืออย่ามีอะไรมาเกาะเกี่ยวจิต, โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือสิ่งที่เรียกว่า อุปาทานหมายมั่นในสิ่งใดอยู่ สิ่งนั้นย่อมติดอยู่กับจิต. มีความรักอยู่จิตก็ถูกจับกุมไว้ด้วยความรัก, มีความโกรธอยู่จิตก็ถูกจับกุมไว้ด้วยความโกรธ; ทุกอย่างแหละ ถ้ามันมีอะไรมาผูกพันจิต ก็เรียกว่าจิตนั้นมันถูกผูกพัน. ที่นี้ทำจิตให้สลัดสิ่งเหล่านั้นออกไป ให้สิ่งเหล่านั้นออกไปจากจิต; นี้ก็ทำจิตให้เกลี้ยงอยู่.

ถาม : อะไรที่มากผูกพันจิตให้จิตไม่เกลี้ยงมากที่สุด ในชีวิตประจำวันของฆราวาสคุณทอง ?

ตอบ : รู้สึกมีความโลภครับ.

ถาม : ความโลภ. เอ้าคุณล้ำคุณอยู่ที่บ้านทำการทำงานในหน้าที่ของตัว; อะไรมันมาทำจิตให้ไม่เกลี้ยงมากที่สุด?

ตอบ : ผมโดยมากก็ความโกรธ.

ถาม : ความโกรธ. คุณประยुर ?

ตอบ : กล่าวรวม ๆ แล้ว ก็คือความหลงผิดไปยึดให้เป็นตัวตนขึ้นมา คือความรู้สึกว่าเป็นตัวเราขึ้นมา แล้วก็อยากจะให้อะไรเป็นไปตามใจของเรา.....

(ฟังไม่ชัด)

นั่นมันเป็นคราว ๆ นะ, ไอ้ตัวตนนะ; มันแรงมาก. ที่ว่ามันมีเสียบ่อย แล้วก็รำคาญ ไม่ร้ายแรงนัก ไม่รุนแรงนัก แต่ก็เป็นประจำ นำรำคาญนี้ ทุกอย่างทีบอกแล้วเมื่อตะกี้นี้ ว่านิวรรณ์ทั้ง ๕ ประการ. อาจจะเป็นบางคน ไม่ค่อยเหมือนกัน; บางทีนิวรรณ์ตัวนั้น นิวรรณ์ตัวนี้ นิวรรณ์ตัวโน้น ครอบงำมาก. กามฉันทะ มันก็หมายถึง กรณีของคนที่กำลังมีเรื่องไปในทางกาม; ที่นี้พยายามทนอยู่ ดัดออกไปไม่ได้, นี่ก็คือเรื่องของคนที่กำลังโกรธใคร อาฆาตใครอยู่, สำหรับคนคนนั้น ความอาฆาตมันจะมารบกวามากที่สุด; ที่นี้ถีนมิทธะนี่มันเรื่องของคนที่เขี่ยจ เห็นแก่นอนเป็นคนซึมเซา ก็เป็นเรื่องของคนขี้กิน มันกินเข้าไปมากมันก็ต้องเป็นอย่างนี้; อุทธัจจกุกกุจจะนี่ตรงกันข้าม เป็นคนเพ้อฝัน; ที่นี้วิจิกิจฉา นี่คือความลังเลความสงสัยนี้มาอยู่อันที่ ๕ ข้อที่ ๕.

การเรียงหมวดธรรมะ ลำดับหมวดธรรมะในทางธรรม ในทางศาสนานี้ มักจะเอาอันสุดท้ายเป็นอันที่มีความหมายมาก. แต่ก็ไม่แน่เสมอไปหรอก; แต่นี่ว่าโดยทั่ว ๆ ไป สิ่งใดที่ท่านเรียงไว้เป็นอันสุดท้ายของหมวดนั้น มักจะเป็นสิ่งที่มีความ

หมายมาก; นี้ขอให้ตั้งข้อสังเกตไว้ด้วย; เช่นศีล สมาธิ ปัญญา, นี้ปัญญามีความหมายมาก; โลกะ โทสะ โมหะ, นี้โมหะมีความหมายมากเป็นต้น.

ที่นี้นิวรรณ์ ๕ มันมีความสงสัยลึกลงอยู่เป็นข้อสุดท้าย; ก็อยากจะอธิบายเสียเลยว่า **ไอ้ที่มันรบกวนจิตใจมาก นี้คือความสงสัยลึกลง**, คือเราไม่แน่ใจในความถูกต้อง. ตลอดเวลาที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ มันมีความระแวง มีวิตกกังวล. ความระแวง ความวิตกกังวล ความสงสัย ความลังเล ความไม่แน่ใจ ความไม่เชื่อตัวเอง เหล่านี้รวมอยู่ในข้อนี้หมด, แล้วเป็นไปได้อันนี้ได้ด้วย. ความรู้สึกประเภทอื่น ไม่ค่อยมีได้สำนึก ไม่ค่อยมีถึงสำนึกคือได้สำนึก; แต่พวกความสงสัยลึกลง กังวลระแวงนี้มีอยู่ได้สำนึกตลอดเวลา, เพราะฉะนั้นจึงทำให้คนเรารู้สึก : **ไอ้ไม่สบายใจ แต่หาเหตุไม่พบ, นั่งไม่สบายใจอยู่ แต่ก็หาเหตุไม่พบ.** นี่คือ ความไม่แน่ใจ ความสงสัย ความวิตกกังวลความลังเลอยู่ได้สำนึกรบกวนมากที่สุด. ถ้าเอาอันนี้ออกไปเสียได้ คนเราจะสบายมาก, คือจะชุ่มชื่นมาก. ไอ้พวกกามฉันทะ พยาบาทนั้น มันก็ไม่ค่อยจะรบกวนตลอดเวลาเหมือนอย่างความไม่แน่ใจตัวเอง อยู่ด้วยความไม่พอใจตัวเอง ไม่แน่ใจตัวเองว่าปลอดภัยอย่างนี้. ความซัดสาดก็นับอยู่ในข้อนี้; ความไม่แน่ใจ ว่าตัวเองปลอดภัย คือความซัดสาด, นี้ก็รบกวน. จึงอยากจะให้เอาไปคิดสังเกตดูว่า ไอ้สิ่งที่รบกวนจิตใจ ของคนเรามากที่สุด ก็คือความไม่แน่ใจตัวเอง. ถ้าคนแน่ใจตัวเองลงไปเสียอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว, มันจะมีจิตใจเข้มแข็ง ขนาดที่ว่าอะไรมาก็ได้; ก็เลยเป็นความทุกข์น้อย มีความทุกข์ยาก.

รวมความแล้วกันว่า นิวรรณ์ทั้ง ๕ นี้ เป็นบทเรียนที่ดีที่สุดสำหรับบรรพชาว ที่จะต้องทำให้เกลี้ยงออกไปจากจิตใจ. วิโมจย จิตตํ อสฺสทิสฺสสามีติ ปสฺสทิสฺสสามีติ ลิกฺขติ - ทำจิตให้เกลี้ยงอยู่ หายใจเข้า หายใจออก. หายใจเข้าก็จิตเกลี้ยงอยู่,

หายใจออกก็จิตเกลี้ยงอยู่จากสิ่งที่มารบกวนจิต แปรเป็นอนจิต ฉาบทาจิต ห่อหุ้มจิต เฝารนจิต เสียบแทงจิต อะไรก็ตาม แล้วแต่จะใช้คำไหน ตามความหนักเบาของสิ่งนั้น ๆ ที่มันมากลุ่มรวมจิตอยู่. มีคำเรียกในพระบาลีว่า **ปริยฺยฐานกิเลส** คือ**กิเลสที่กลุ่มรวมจิต**; ไม่ใช่กิเลสใหญ่โตอะไรเต็มที่, มันเป็นกิเลสประเภทที่หยุมหยิม เหมือนกับแมลงวีตอมให้รำคาญอย่างนั้นแหละ นี่มันมีมาก; ที่มันใหญ่โตเหมือนขนาดเสือกัดวัวขวิดนี้มันน้อย, มันน้อยกว่า. ใ้อ้ที่มารบกวนจิตใจนี้มันกิเลสประเภทเหมือนกับมากลุ่มรวม มารบกวน มาแหย่มาเย้า. ฉะนั้นสนใจเรื่องนิเวศน์กันให้มาก. เรียกว่าพวก **กิเลสประเภทกลุ่มรวม**. ประเภทราคะโทสะโมหะเต็มทีนั้น มันต้องไปทำกันอีกแบบหนึ่ง โดยเฉพาะ. ที่มันกลุ่มรวมประเภทนิเวศน์ มันก็คือบริวารของราคะ โทสะ โมหะนั้นเอง; มาในลักษณะของบริวาร มาทำความรำคาญอยู่ตลอดเวลา. อย่างนี้เรียกว่า**ทำจิตให้ปล่อย ให้อ่าง ให้อะไร ให้เกลี้ยง จากสิ่งรบกวนจิต เป็นประจำวัน**.

(๒) การทำจิตให้เกลี้ยงหมดจากอารมณ์.

ที่นี้การทำจิตใจให้เกลี้ยง อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่ต้องพูดก็ได้; แต่ว่าพูดก็ดี; นั่นคือ**การทำจิตให้หมดจากอารมณ์**; นี่หมายถึงอารมณ์ธรรมดา ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ฯลฯ นี้. ให้มันหมดจากอารมณ์; แล้วก็กำหนดอารมณ์ ที่ละเอียด ลึกซึ้งไปไกล ๆ ๆ ๆ จนจิตเป็นสมาธิ เป็นรูปฌานเป็นอรุณฌานเป็นอะไรไปเลย. นี่มันเกลี้ยงจากอารมณ์. แม้อารมณ์ดี แม้อารมณ์สุข ก็ตัดทิ้งไปหมด, อารมณ์ที่ทำให้สบายปีติปราโมทย์อะไรก็ตัดทิ้งไปหมด; ให้มันเกลี้ยงขนาดนั้น. ที่นี้คนธรรมดาก็เอาแต่ว่าเกลี้ยงจากอารมณ์ร้าย อารมณ์ต่อแยะให้รำคาญ; ให้มันมีจิตปีติปราโมทย์พอใจอยู่ ชุ่มชื่นอยู่ก็ได้. ถ้ามันประกอบด้วยธรรมะแล้วก็ไม่เป็นอะไร; ปีติหรือความสุขที่ประกอบด้วยธรรมะนี้ เรียกว่ามีประโยชน์สำหรับชาวบ้าน สำหรับฆราวาส, ก็ชวน

ให้เป็นสมาธิไปตามแบบของชาวบ้าน, จิตมั่นคงไปตามระบบของชาวบ้าน. นี้เราเรียกว่าบทเรียนที่ ๔ ทำจิตให้ปล่อยอยู่. พุทธธรรมดาสามัญก็ว่า ทำจิตให้เกลี้ยงอยู่ จากสิ่งที่มาแปดเปื้อนหรือฉาบทาจิต.

.....

[สรุปการประยุกต์บทฝึกจิตตานุปัสสนา ๗.]

เอ้า, สรุปความกันที่ว่า **บทเรียนสำหรับฝึกจิตที่เรียกว่า จิตตานุปัสสนา-สติปัญญานั่น** ท่านได้วางไว้ให้เป็น ๔ ขั้นตอน หรือ ๔ บทเรียน :-

บทเรียนที่ ๑ ดูจิตที่เป็นอยู่ในขณะนั้นว่ามันเป็นอย่างไร, เพื่อจะรู้จักจิตดี ในทุกแบบทุกรูป;

บทเรียนที่ ๒ บังคับจิตให้ปราโมทย์ได้ทันที ทันใด ตามที่เราต้องการ, นี่ก็เรามีอำนาจเหนือจิตขึ้นแล้ว;

บทเรียนที่ ๓ บังคับจิตให้ตั้งมั่น, ซึ่งมีประโยชน์ในทุกกรณีแหละ, จิตตั้งมั่นนี้ มันไม่ใช่มันอย่างป้อนมันนะ, มันมันชนิดที่คล่องแคล่วองไว ไปตามแบบของสมาธิ : บริสุทธิ์สะอาด ตั้งมั่น แคล่วคล่องไว คืออาการอย่างนี้;

บทเรียนที่ ๔ กระทำจิตให้เกลี้ยงอยู่ มีความสุขสักเท่าไรไปคิดดูเองเถอะ.

รู้เท่าทันจิตทุกรูปแบบ, ทำจิตให้ปราโมทย์, ทำจิตให้หยุด, ทำจิตให้เกลี้ยง; จะมีความสุขสักเท่าไร แม้อยู่ในขรราวาส. คนแก่ ๆ ที่เป็นโคตรภูอยู่ในบ้านเรือนนี้ก็ยิ่งชอบมาก. สำหรับนักบวชไม่ต้องพูดถึง เพราะเป็นหน้าที่ของตนอยู่แล้ว.

นี้เรียกว่า จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน.

.....

[ทบทวนความเกี่ยวเนื่องระหว่างสติปัฏฐานข้อ ๑-๓.]

ที่นี่ควรจะทบทวนความเกี่ยวเนื่องกันระหว่าง สติปัฏฐานที่ ๑ สติปัฏฐานที่ ๒ สติปัฏฐานที่ ๓ :-

สติปัฏฐานที่ ๑ จัดการเข้าที่กาย, ทำกายให้ดีที่สุดจนสงบรำงับ; ได้รับความสุขเป็นเวทนา มา ก็เอามาศึกษาว่า เวทนานั้นปรุงแต่งจิต, จิตถูกเซ็ดถูกปรุง เพราะเวทนานั้น, ฉะนั้นควบคุมเวทนานั้นให้ได้, เราก็รู้จักทำจิตให้ปกติ. (นี่สติปัฏฐานที่ ๒; เกี่ยวเนื่องกับสติปัฏฐานที่ ๓ ว่า:-) เวทนาทั้งหลาย จะทำให้เกิดความคิด : ถ้าเวทนาเลวเป็นไปในทางร้ายก็ปรุงจิตเลว, เวทนาเป็นไปในทางดีก็ปรุงจิตดี; จิตถูกปรุงถูกเซ็ดนั้นไม่ใช่ความสงบ, เราต้องการให้จิตไม่ถูกเซ็ดด้วยอำนาจของเวทนา, มีจิตเป็นอิสระแล้วก็มีความสุข. ที่นี้นอกจากมีความสุขแล้ว, จะทำงานที่ต้องทำนั้นดีที่สุด แล้วแต่ว่าตนจะต้องทำงานอะไร : แม้เป็นชาวบ้านก็ทำงานชาวบ้านดีที่สุดใน, เป็นนักบวช ก็ทำงานของนักบวชดีที่สุด; เพราะว่า เขาเป็นผู้ มีอำนาจเหนือจิต เรียกว่า เป็นนายของจิต. อย่าได้เป็นทาสเป็นบ่าวของจิตเลย; พระพุทธเจ้าท่านประสงค์อย่างนี้ ท่านจึงมอบบทเรียนนี้ให้.

เรื่องโดยย่อ เกี่ยวกับจิตเป็นอย่างไร. เราได้ยิน ได้ฟัง ได้สวด ได้ท่องได้; แต่เราประยุกต์ไม่ได้. เหมือนมีเรือที่แจวไม่เป็น มีม้าที่ขี่ไม่เป็น มีรถยนต์ที่ขับไม่เป็น

ถึงมีตั้งร้อยตั้งพันมันก็น่าหัว. จึงหวังว่าท่านทั้งหลายคงจะได้ประยุกต์ความรู้ที่มีอยู่
ที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ให้เกิดผล เป็นประโยชน์โดยประจักษ์ขึ้นมา ด้วยกันทุก ๆ คนเถิด.

เวลาสำหรับการบรรยายก็สมควรแล้ว ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้แต่
เพียงเท่านี้ ให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ท่านได้สวดบทพระธรรมเพื่อส่งเสริมกำลังใจใน
การปฏิบัติ ต่อไป.

โพธิปักขิยธรรมประยุกต์

- ๖ -

ที่หินโค้ง, ๒๙ พ.ค. ๑๙

สติปัญญาฐาน ๔ ประยุกต์

ข้อที่ ๔ : ธัมมานุปัสสนาสติปัญญาฐาน.

[: การตั้งไว้ซึ่งสติอย่างถูกต้องครบถ้วนในการตามดูธรรมสังขจะ จนสามารถมีจิตว่างถึงที่สุด.]

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในวันนี้ ยังคงเป็นเรื่อง **โพธิปักขิยธรรม-ประยุกต์** ต่อไปตามเดิม, เพราะว่ายังไม่จบ; การบรรยายครั้งนี้ เป็นครั้งที่ ๖ จะได้กล่าวถึงเรื่อง **สติปัญญาฐาน ๔ ประยุกต์ ข้อที่ ๔ คือธัมมานุปัสสนาสติปัญญาฐาน** ในฐานะที่เป็นโพธิปักขิยธรรมข้อหนึ่ง.

[*ปรารภและทบทวน ไปจนถึงหน้า ๑๙๓.]*

ขอให้ท่านทั้งหลาย ทบทวนความหมายของคำว่า **ประยุกต์** ให้แน่นแฉ่ง

ชัดเจน ในใจอยู่เสมอ ; ก็จะมีความรู้สึกที่พอใจหรือสนใจในการศึกษาเรื่องนี้ตลอดไป รวมถึงเรื่องการปฏิบัติด้วย.

ขอทบทวนในข้อที่ว่า **เรากำลังไม่ประยุกต์.** หมายความว่า มีอะไรๆ ก็ทำให้เป็นประโยชน์เต็มตามความหมายของสิ่งนั้น ๆ ไม่ได้; อย่างว่าเกิดมาชาติหนึ่ง ก็ไม่ได้ทำให้ชีวิตชาติหนึ่งนั้น มีความหมาย หรือมีประโยชน์ เต็มตามที่มันควรจะได้. ถ้ามากเกินไป ก็เรียกว่าเสียชาติเกิด; ความหมายนี้ก็เพราะว่า **ไม่ได้ประยุกต์สิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้น ให้มันเกิดประโยชน์ขึ้นมา เต็มตามความหมายของคำ ๆ นั้น.** เดียวนี้เรามีพระศาสนา ก็ประยุกต์ไม่ได้, อย่างจะประยุกต์ได้ก็แต่เพียงพิธีรีตองที่เป็นเพียงพิธีก็มี, เลยไปถึงพิธีรีตองก็มี. การเป็นไปในลักษณะเช่นนี้ ไม่เรียกว่าประยุกต์ คือไม่สามารถจะใช้พระศาสนานั้นให้เป็นประโยชน์ เต็มตามความหมายของสิ่งที่เรียกว่าพระศาสนา.

ขอให้ท่านทั้งหลายทุกคน ที่เป็นพุทธบริษัทจงได้คิดดูให้ดี ๆ ว่าเรากำลังมีความเป็นอย่างไรที่มากน้อย. เราเชื่อหรือยังว่า **เราได้รับประโยชน์จากพระพุทธศาสนา** อย่างเป็นที่น่าพอใจ; ไม่ต้องถึงกับว่าเต็มตามความหมายนั้น, เอาแต่เพียงว่าเป็นที่พอใจของตนเองเท่านั้น ก็ได้กันแล้วหรือยัง. **ถ้ายังไม่ได้ก็หมายความว่ายังประยุกต์ไม่ได้;** ยังประยุกต์ไม่ได้ก็เพราะว่า **ไม่รู้เรื่องที่จะต้องประยุกต์ด้วยซ้ำไป.** นี่ก็เรียกว่าประยุกต์ไม่เป็น แล้วก็ไม่ได้มีการประยุกต์; อย่างที่เคยอุปมามาให้ฟังแล้วว่า **มีม้าก็ไม่ได้ขี่, มีเรือก็ไม่ได้ใช้อย่างเรือ, มีทรัพย์สมบัติ** อื่นหลาย ๆ อย่างก็ไม่ได้ใช้ให้มีประโยชน์ ตามความหมายของทรัพย์สมบัตินั้น ๆ; อย่างนี้ก็เรียกว่าน่าสงสารถึงที่สุด.

นี้จะทำให้เห็นได้ว่า การประยุกต์นั้นก็มีทั้งเรื่อง**อย่างโลก ๆ** คือการหา

เลี้ยงชีวิตก็ต้องมีการประยুক্ত; และในทางธรรม คือทำจิตใจให้ไม่ต้องเป็นทุกข์ ใน การที่จะมีชีวิตอยู่นั้น นั่นก็ต้องประยুক্ত. ก็เรียกว่า ประยুক্তกันทั้งทางโลก และ ประยুক্তกันทั้งทางธรรม. ถ้าไม่มีการประยুক্তแล้ว, โลก ก็ไม่มีประโยชน์อะไร และ ธรรม ก็ไม่มีประโยชน์อะไร; กลายเป็นว่า ขาดไปหมดทั้งทางโลกและทั้งทางธรรม. ขอให้ท่านทั้งหลายสนใจคำว่าประยুক্তกัน ในลักษณะเช่นนี้เถิด; จะได้กระตือรือร้น ให้เกิดการประยুক্ত คือทำสิ่งที่จะต้องทำให้สำเร็จลุล่วงไป.

เดี๋ยวนี้เรามีพูดกันถึง โภธิปักขิยธรรมประยুক্ত คือว่าธรรมทั้งหลายที่ เป็นฝักฝ่ายแห่งโพธิ คือการรู้ขนาดที่เรียกกันว่าตรัสรู้. ตรัสรู้ก็คือทำลายกิเลสได้ ไม่มีกิเลสและไม่มีความทุกข์. ธรรมะที่เป็นไปเพื่อความเป็นอย่างนี้ก็เรียกว่า โภธิปักขิย- ธรรม - ธรรมที่เป็นฝักฝ่ายแห่งโพธิ. และเราก็ได้อธิบาย หรืออภิปราย หรือพิจารณา วิวินิจฉัยอะไรก็ตามเถอะ, แล้วแต่จะเรียก, เพื่อให้เข้าใจสิ่งเหล่านี้เรื่อย ๆ มา; ในวันนี้ก็มาถึง สติปัฏฐาน ข้อที่ ๔ ที่เรียกว่า ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน. ฟังชื่อบาลี แล้วก็ชวนให้วงนอน สำหรับคนที่ไม่เข้าถึงใจความของคำ ๆ นี้. แต่ถ้ารู้ใจความ ของคำ ๆ นี้ ก็จะไม่เป็นอย่างนั้น คือจะสนใจ; เพราะว่าหมายถึงการตั้งสติไว้เฉพาะใน การดูสิ่งสิ่งที่เรียกกันว่าธรรม. ที่จริงก็ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธรรม; แม้ ๓ หมวดที่ได้พูดกัน มาแล้ว นั่นก็คือธรรมเหมือนกัน : กายานุปัสสนา ก็ดูกาย, กายนั่นก็คือธรรมเหมือน กัน, แต่ไม่เรียกว่าธรรมในที่นี้, เดี่ยวจะเห็นเองว่า “ธรรม” ในที่นี้ มีความหมายว่า อย่างไร. เวทนานุปัสสนา ก็ดูธรรมเหมือนกัน, เวทนานั้นก็คือธรรมเหมือนกัน; จิตตานุปัสสนา-ดูจิต, จิตนั่นก็คือธรรมเหมือนกัน; แล้วทำไมจึงมาพูดธรรมานุปัสสนา -ดูธรรมอีก ? แล้วทำไม ๓ อย่างแรกนั้น มีชื่อไปเรียกเสียอย่างอื่น ไม่เรียกว่าธรรม ทั้งที่ตามธรรมชาตินั้นก็เป็ธรรม ?

ควรจะทบทวนความรู้ข้อนี้กันให้เป็นที่เข้าใจเสียว่า กายจะเป็นกายลม

หรือกายเนื้อก็ตาม ก็เป็นรูปธรรม, เป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติอย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน, เรียกว่า *รูปธรรม*; นี่ก็เป็นธรรมในฐานะที่เป็นรูป. ที่นี้เวทนานั้นเป็นความรู้สึก เป็นนามธรรมฝ่ายเจตสิก หรือฝ่ายความรู้สึกของจิตเขาเรียกว่านามธรรม; ก็เป็นธรรมที่เป็นนาม แต่ประเภทเจตสิก. ที่นี้จิตก็เป็นธรรม เป็นธรรมชาติประเภทนามธรรม, แต่เป็นฝ่ายจิต, คือไม่ใช่ฝ่ายเจตสิก, คือเป็นนามธรรมฝ่ายที่จะทำความรู้สึกเรียกว่า จิต. ฝ่ายที่จะเป็นความรู้สึกหรือถูกรู้สึกนั้นก็เรียกว่า เจตสิก. นี่จิตกับเจตสิกก็ต่างกันอยู่อย่างนี้; แต่ทั้ง ๒ อย่างนี้ก็ป็นธรรม คือเป็นนามธรรม.

นี่ฟังดูให้ตีว่า กายานุปัสสนา ก็ดูธรรมในลักษณะหนึ่ง; เวทนานุปัสสนา ก็ดูธรรมในลักษณะหนึ่ง; จิตตานุปัสสนานี้ ก็ดูธรรมในลักษณะหนึ่ง. เดียวนี้มาถึงคำว่า ธัมมานุปัสสนา คือดูธรรมลงไปตรงๆ. “ธรรม” นี้ต้องมีความหมายพิเศษหรือเฉพาะเรื่องของหมวดนี้ โดยตรงเท่านั้น. ที่นี้ธรรมในที่นี้คืออะไร? ธรรมในที่นี้ก็คือลักษณะหรือสัจจะหรือข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ รวมทั้ง ๓ อย่างข้างต้นด้วย : จะดูลักษณะภาวะสัจจะอะไรของกาย, แล้วก็ของเวทนา, แล้วก็ของจิต. และสิ่งที่ถูกดูในที่นี้ก็คือลักษณะหรือสภาวะตลอดถึงธรรมสัจจะคือความที่มันเป็นจริงอยู่ตามธรรมตาของมันอย่างไร; ดูให้เห็นข้อนี้. นี่ก็คือดูธรรม. ธรรมนี้ในความหมายว่าเป็นสัจจะ, คือ ธรรมสัจจะ ของสิ่งทั้งปวงอีกทีหนึ่ง; รู้จักแยกให้เห็นชัดว่ามันแตกต่างกันอย่างไร, มันไม่ใช่สิ่งเดียวกัน. ข้อที่ ๑ กายานุปัสสนานี้ดูรูปธรรม; ข้อ ๒ เวทนานุปัสสนาดูนามธรรมส่วนเจตสิก; ข้อที่ ๓ จิตตานุปัสสนา-ดูนามธรรมส่วนจิต; ที่นี้ข้อที่ ๔ ธัมมานุปัสสนา -ดูธรรมสัจจะของสิ่งทั้งปวงที่เคยยึดมั่นถือมั่นโดยเฉพาะ. เพราะว่าเราไปยึดมั่นถือมั่นสิ่งใด จนเกิดความทุกข์ขึ้นมา, นั่นก็เพราะไม่รู้จักรัทธิสัจจะของสิ่งนั้น จึงหลงผิด เห็นไปว่าเป็นของที่น่ายึดถือ; ก็เลยยึดถือ แล้วก็ได้เป็นทุกข์. เดียวนี้ก็จะมาดูธรรมสัจจะนี้ เพื่อให้เกิดความหลุดพ้น คือ

ไม่ยึดถือในสิ่งใด ๆ. การดูในลักษณะอย่างนี้เรียกว่า ธรรมานุปัสสนา; การตั้งสติกำหนดไว้เพื่อจะดูธรรมสังขรณ์ี้ ก็เรียกว่าธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐานดังกล่าวแล้ว; แล้วก็จัดเป็นสติปัฏฐานข้อที่ ๔ เป็นข้อสุดท้าย ของธรรมะหมวดที่เรียกว่าสติปัฏฐานสี่ ซึ่งเป็นหมวดแรกที่สุดของสิ่งที่เรียกว่าโพธิปักขิยธรรมอันมีอยู่ ๗ หมวดและ ๓๗ รายการ.

.....

[เริ่มบรรยายครั้งนี้]

วิธีประยุกต์ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน.

[: รู้ทุกเรื่องเกี่ยวกับธรรมานุปัสสนา และนำมาใช้ในชีวิต.]

ต่อไปนี้จะจะได้วินิจฉัยกัน ถึงสิ่งที่เรียกว่าธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน. คำใดที่ได้พิจารณาหรือวินิจฉัยกันจนเป็นที่เข้าใจมาแล้ว ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องเอามาพูดกันอีก เพื่อประหยัดเวลา. แต่ก็อดเป็นห่วงไม่ได้ว่า จะมีนักลี้มหรือขี้ลี้ม; ฉะนั้นจึงขอสอบถามความจำท่านผู้ฟังว่า :-

ก. คำแปล-ความหมายของสติปัฏฐาน.

ถาม : คำว่าสติปัฏฐานแปลว่าอะไร คุณประยูร ?

ตอบ : คือการตั้งสติเข้าไปอยู่ในที่ที่เหมาะสม ในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง.

ถาม : ในที่ที่เหมาะสม, ในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง. คุณทองว่าอย่างไร, สติปัฏฐาน : เอาสติไปเก็บไว้เสียที่ไหน ?

ตอบ : คือการตั้งสติเพื่อจะตามดูซึ่งกาย เวทนา จิต และธรรมะที่จะเกิดขึ้นครับ.

ถาม : ที่จะเกิดขึ้น ?

ตอบ : ครับ.

ถาม : ที่ยังไม่เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นอยู่ ?

ตอบ : ที่ยังไม่เกิด และที่จะเกิดขึ้นครับ.

ถาม : ถ้ายังไม่เกิด จะไปดูมันที่ตรงไหน ? มันยังไม่เกิดจะไปดูมันที่ตรงไหนเล่า ?
เอาว่าใหม่ก็ได้ สติปัญญาอะไร ?

ตอบ : คือการตั้งสติตามดูซึ่งธรรมะ อันได้แก่ กาย เวทนา จิต ที่จะเกิดขึ้น.

ถาม : เว้นธรรมเสียอีก ๆ, ไม่ครบสี่. เอาละยอมให้ว่า การตั้งสติกำหนดลงไปที
สิ่งทั้ง ๔ คือกาย คือเวทนา คือจิต คือธรรม เรียกว่าสติปัญญา. การดูสิ่ง
ทั้ง ๔ นี้ เป็นการดูทุกสิ่งที่มีอยู่ในโลกหรือนอกโลกด้วย ไช้ใหม่คุณประยูร ?
การดูเพียง ๔ สิ่งนี้ เป็นการดูหมดทั้งโลก ทั้งนอกโลกด้วยไช้ใหม่ ?

ตอบ : ดูหมดทุกอย่างครับ.

ถาม : หมดอย่างไร ?

ตอบ : เพราะว่าที่เราเรียกว่าโลก ๆ ทั้งหมด มันอยู่ที่แค่จิตมันรู้เท่านั้นเอง
ครับ. เมื่อเรามีสติดูใน ๔ อย่างนี้ ก็เท่ากับดูหมดแล้วครับ.

ถาม : ที่นอกโลกเล่า ? รวมถึงที่นอกโลกด้วยหรือเปล่า เหนือโลกนอกโลกด้วย
หรือเปล่า ?

ตอบ : เมื่อเรารู้มันหมด ก็รวมทั้งนอกโลกด้วยครับ.

ที่จริงก็ใช้ถ้อยคำที่เอาเปรียบอยู่มากแล้วนะ ว่า**โลกนั้นคือสิ่งที่จิตรู้สึก**. การที่ใช้คำว่า “**ดูสิ่งที่จิตรู้สึก**” นี้ มันกว้าง, แล้วมันหมด; เพราะแม้แต่สิ่งนอกโลก มันก็เป็นสิ่งที่จิตรู้สึก คือต้องรู้สึกได้ด้วยจิตเหมือนกัน. ใจตัวโลกหรือในโลกนี้ ก็ต้องดูด้วยจิต หรือสิ่งที่จิตรู้สึกด้วยเหมือนกัน. เพราะฉะนั้นการที่พูดว่า **สิ่งที่จิตรู้สึกนี้ มันก็หมดแล้วทั้งในโลกและนอกโลก**. ทีนี้ใช้ถ้อยคำไม่ถูกต้อง แกว่งไปแกว่งมา.

ขอให้เป็นที่เข้าใจเสียว่า สติกำหนดเพียง ๔ อย่างนั้นแหละ; ถ้าทำได้จริงตามนั้นก็เป็นการ**คุมหมัด** ทั้งที่เป็นโลกิยะและที่เป็นโลกุตตระ; จะเรียกได้ว่าทั้งที่เป็นโลกและทั้งที่เหนือโลกหรือนอกโลก.

ถาม : จะอธิบายให้เป็นที่เข้าใจสักหน่อยได้ใหม่ว่า การดูสิ่งทั้ง ๔ นี้ ส่วนที่เป็นโลกนั้น ก็พอจะเข้าใจแล้ว เช่นกายเป็นต้น, ทีนี้ที่**นอกโลก เหนือโลก**นั้นคืออะไร? **ดูกันที่ตรงไหน** คุณทอง?

ตอบ : สิ่ง**ที่เหนือโลก** ก็คือการดับของสิ่งเหล่านั้นครับ; เช่นว่า**สิ่งในโลกนี้** ผมหมายถึงว่ากาย เวทนา จิต, เมื่อมีความรู้สึก เมื่อมีความปรุงแต่งกันขึ้นมาอย่างไรแล้ว นั้นผมเข้าใจว่าเป็น**สิ่งที่**เป็นโลกหรือมีในโลก. ส่วน**สิ่งที่เหนือโลก**ที่จะตามมานั้น คือ**ความดับหรือว่าง**ของสิ่งเหล่านั้นครับ.

ความดับของโลก เรียกว่า**นอกโลก** หรือ**เหนือโลก**ก็ได้; แต่ดูยากเต็มที ใครจะไปดับโลกหรือดับสิ่งเหล่านั้น เหมือนกับดับไฟหรือดับอะไรก็ตามนี้ มันเป็นเรื่องที่เข้าใจยาก. มันก็เป็นว่า **จิตที่รู้สึกต่อสิ่งที่ดับ**, หรือ**ทำความดับ** คือ**ดับความยึดมั่นถือมั่นต่อสิ่งเหล่านั้น**, ก็เรียกว่า **นอกโลก**ได้.

ที่นี้ในสติปัฏฐานข้อที่ ๔ มันจะมีอยู่ข้อหนึ่ง ซึ่งแสดงลักษณะของสิ่งที่ มิใช่โลก หรือเหนือโลกหรือดับแห่งโลก, ก็แล้วแต่จะเรียกนะ, อยู่. ก็แปลว่าคุณก็รู้ หรือพอจะคาดคะเนถูก ถึงความหมายของคำว่านอกโลก-เหนือโลก. ที่นี้เราก็จะพูด กันให้ชัดต่อไป.

.....

ข. สิ่งที่เราเรียกว่า “ธรรม” ในคำว่า ธรรมานุปัสสนา.

[: “ธรรม” = ธรรมสังจะ ๔ คืออนิจจัง วิราคะ นิโรธะ ปฏินิสสัคคะ.]

สติปัฏฐานข้อที่ ๔ ที่เรียกว่าธรรมานุปัสสนานั้น คือการตั้งสติตามดู ซึ่ง ธรรมสังจะ “ธรรมะ” ในที่นี้คือ ธรรมะสังจะคือความจริงหรือของจริง ของธรรมชาติ ธรรมดาทั้งหลาย. ธรรมสังจะอันแรกที่จะดู ก็คือ อนิจจัง -ความที่ทุกสิ่งมัน เปลี่ยนแปลงไปตามธรรมดาของสังขาร, ทุกสิ่งที่มีมันเปลี่ยนแปลง ก็ดู; ใ้สิ่งที่มีมัน ไม่เปลี่ยนแปลงก็ยังคงไม่ได้ซี่ เพราะว่าเราดูสิ่งที่มีความเปลี่ยนแปลง. นี้เรียกว่า อนิจจานุปัสสี - มีปรกติตามดูความไม่เที่ยง. ที่นี้พอเห็นความไม่เที่ยงนี้แล้ว, มันก็ จะเห็นธรรมสังจะอีกอันหนึ่งเกิดขึ้นมา ที่เรียกว่า วิราคานุปัสสี -ตามดูวิราคะ.

ถาม : วิราคะนี้ พุดกันมาหลายครั้งแล้ว ยังจำได้หรือเปล่าว่า วิราคะคืออะไร ? หรือหมายความว่าอะไร คุณประยูร ?

ตอบ : วิราคะ หมายความว่าถึงการจางคลายของราคะ.

ถาม : แล้วก็โทสะเล่าว่าอย่างไร ? ไม่รวมอยู่ด้วยหรือ ?

ตอบ : มันพอจางคลายของราคะ, ก็รวม โทสะ เข้าไปด้วยครับ.

ถาม : แล้วโมหะเล่า ?

ตอบ : ทั้งหมดแหละครับ.

นี่อย่าไปหลงเอาคำว่าวิราคะ เข้ามาเป็นชื่อของราคะ. คำว่า วิราคะนะ : ราคะในที่นี้ มิได้หมายถึงราคะที่เป็นตัวกิเลสนะ, แต่หมายถึงกิิริยาที่ย่อมที่ติด, แล้ว วิ นั่นคือ *ไม่*; วิราคะ คือ *ไม่ย่อมไม่ติด*; แต่ยังไม่ทั้งหมด ก็ต้องเรียกว่าจางคลาย - การจางคลายของราคะ โทสะ โมหะ.

ถาม : หรือพูดให้ถูกกว่านั้นอีก จะเรียกว่าความจางคลายของอะไร คุณทอง ? จางคลายของอะไรพูดคำเดียวเลย ?

ตอบ : ของกิเลสครับ.

ถาม : ทำไมจึงมีการจางคลายได้แล้ว, กิเลส ?

ตอบ : เพราะมองเห็นความไม่เที่ยง คืออนิจจังตามข้อแรกแล้วครับ.

ถาม : การจางคลายของอะไรเล่า คุณล้ำ ? พูดภาษาธรรมดาชาวบ้านเลย. ถ้า มันมีจางคลาย มันจางคลายของอะไร ?

ตอบ : จางคลายของความกำหนัดครับ.

ถาม : แล้วโทสะ โมหะเล่า เรียกว่าความกำหนัดด้วยเหมือนกันหรือ ?

ตอบ : จางคลายของความยึดมั่นถือมั่นในทุกสิ่งครับ.

ถาม : นั่นแหละ, มันจะถูกที่ตรงนั้นแหละ. ใช้คำว่า *ยึดมั่นถือมั่น* แล้วมันจะออกมาได้เป็น *โลภะ โทสะ โมหะ*; ฉะนั้นพูดอย่างภาษาชาวบ้านธรรมดาสามัญ ที่เด็ก ๆ เขาจะฟังถูกนะ เรียกว่า *จางคลายของอะไร* ? คุณทองว่าไหมซิ.

ตอบ : จางคลายจากความยึดมั่นถือมั่นครับ.

นั่นแหละ; นี่ถามว่าจางคลายของอะไร ? นะ ไม่ใช่ถามว่า จางคลายจากอะไร ? ตอบใหม่, ต้องเกณฑ์ให้ตอบใหม่. จางคลายของอะไร ? ... ก็ของความยึดมั่นถือมั่นนั่นแหละ; เสียเวลาจริง ๆ, ไม่ตอบให้มันถูกปัญหานี้. ความจางคลายของอะไร ? ก็จางคลายของความยึดมั่นถือมั่น.

ถาม : พุดให้เป็นธรรมดาว่านั่นอีก ให้เด็ก ๆ ฟังได้นะ จางคลายของอะไร คุณประยูร ?

ตอบ : ของความเห็นแก่ตัวครับ.

อ้อ, มันยังเป็นธรรมะสูง จนเด็กมองไม่เห็นและฟังไม่ออกเสียอีก. ตอบให้มันเป็นภาษาธรรมดา, เป็นเรื่องของภาษาไม่ใช่เป็นเรื่องของธรรมะ. คืออยากจะให้พุดว่า จางคลายของความติดแน่น; ก็คือยึดมั่นถือมั่นนั่นแหละ, แต่ยึดมั่นถือมั่นมันเป็นภาษาวัดไปสักหน่อย. ทีนี้พุดเป็นภาษาบ้านภาษาเด็กก็ว่า “ความจางคลายของความติดแน่น”. อะไรที่มันติดแน่นอยู่ มันจางคลายออก.

ตรงนี้ พุดกันอีกทีก็ได้ ไม่กลัวเสียเวลา ว่าภาษาธรรมะทั้งหลายทุก ๆ คำแต่ละคำนะสูงสุด ที่เข้าใจกันว่าสูงสุด, ยืมมาจากภาษาชาวบ้าน ภาษากลางบ้าน ภาษาเด็ก ๆ พุดทั้งนั้นแหละ, ทุกคำแหละ. ฉะนั้น คำว่า “วิราคะ” นี้ ยืมมาจากการย่อ : ย่อมสติดัดแน่น เรียกว่า ราคะ; ทีนี้เมื่อสื่อนั้นนำออกมา จางออกมา อย่างนี้ก็เรียกว่าจาง, สิมันจางออก; กิริยาอย่างนั้นเขาเรียกว่าวิราคะ. เมื่อเป็นภาษาใช้ที่บ้านที่เรือนก็ : ที่ย่อมติดอะไรแน่น ๆ นั้นก็เรียกว่าราคะ; ที่จางออกเขาเรียกว่าวิราคะ. ทีนี้พระศาสดาหรือโยคีมีอะไรก็ตามเถอะ ท่านยืมคำนั้นมาใช้กับเรื่องของ

กิเลสในใจคน : เมื่อท่านได้มองเห็นสิ่งนี้แล้ว มองเห็นว่ามันมีการยึดมั่นถือมั่น แล้วทำถูกวิธีแล้ว มันจึงออกคลายออก; ก็เอาคำนี้มาใช้ คือการยอมติดแน่นนี้เรียกว่าราคะ, แล้วก็การจางคลายออก น่าย สลายตัวที่ละน้อย ๆ นี้เรียกว่าจางออกคลายออก เรียกว่าวิราคะ.

หลังจากที่เห็นอนิจจัง คือความไม่เที่ยงของสิ่งทั้งปวงโดยแท้จริงแล้ว ก็จะเกิดการเห็นที่ติดตามมาอีกอันหนึ่งคือวิราคะ -เห็นความที่มันจางคลายออกแห่งความยึดมั่นถือมั่นนั่นเอง. พูดคำเดียวอย่างนี้ก็ง่ายกว่า : ความจางคลายแห่งอุปาทาน; ที่นี้จะพูดว่า ความจางคลายแห่งราคะ หรือโลภะ หรือโทสะหรือโกรธะ หรือโมหะหรืออะไรก็ตาม ก็ได้เหมือนกัน, แต่ต้องเป็นขั้นอนุสัย คือที่สะสมหมักหมมไว้เป็นความเคยชิน; ไม่ใช่ที่กำลังโลภ กำลังโกรธ กำลังหลงอยู่ในที่เฉพาะหน้านั้น, นั้นไม่ใช่, นั้นมันมีความจางคลายแบบอื่น. จางคลายแบบสติปัญญานี้แล้วก็ ต้องหมายถึงพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงของทุกสิ่ง แล้วเกิดความจางคลายแห่งความยึดมั่นในทุกสิ่ง; ฉะนั้น วิราคะคือจางคลายแห่งความยึดมั่นถือมั่น.

ถาม : เอ้าที่นี้ต่อไปอีกก็ว่า ถ้ามันมีจางคลายออกไปเรื่อย ๆ ๆ ๆ แล้วมันจะไปจบลงอย่างไร? คุณบรรยายอย่างไร?

ตอบ : มันไปจบลงตอนว่ามันหมดครับ.

มันหมด; จำไว้พูดง่าย ๆ ภาษาเด็ก ๆ กันดีกว่า ถ้ามันละลายออก ๆ อยู่เรื่อยไปมันก็หมดสิ้น. หมดสิ้นดับสิ้นนี้ เขาเรียกว่า นิโรธะ, ซึ่งเป็นภาษาบ้านมาแต่เดิม มาเป็นภาษาวัดภาษาธรรมะชั้นสูง เรียกว่านิโรธะ คือดับลงไปหมดสิ้น. (นี้เป็นธรรมสัจจะอันที่ ๓ ที่ต้องตามดู ถัดมาจากวิราคะ.)

ถาม : ดับลงไปหมดสิ้นของอะไร คุณทอง ?

ตอบ : ของความเคยชินในการยึดมั่นในตัวตนครับ.

ดับลงไปหมดสิ้น ของความยึดมั่นถือมั่นที่สะสมไว้เป็นอนุสัยเป็นความเคยชิน. พุทธอีกทีหนึ่งก็ว่า ดับไปแห่งกิเลสก็ได้; เพราะ “ยึดมั่นถือมั่น” ก็คือ บ่อของกิเลส.

ถาม : ไม่มีกิเลส, เมื่อกิเลสดับหมดแล้ว; มันจะมีดับอะไรต่อไปอีก คุณประยูร?

ตอบ : เมื่อกิเลสหมดก็ดับความรู้สึกที่ว่ากิเลสหมดครับ.

ไปเสียลิบเลย; เขาเรียกว่าไปสุดกู่ ตามตัวไม่พบแล้ว, ถ้าอย่างนั้น. “ดับความรู้สึกว่ากิเลสดับอีกทีหนึ่ง” นั้นมันถูกนะ; มันถูกอย่างยิ่ง, มันถูกเกินไป, มันเตลิดออกไปนอกวง. เมื่อดับสิ้นแห่งกิเลส ก็ต้องมีดับสิ้นแห่งสิ่งที่เป็นผลของกิเลสอีกที.

ถาม : อะไรเป็นผลของกิเลส ?

ตอบ : คือความทุกข์ครับ.

เมื่อมีการดับสิ้นแห่งกิเลส ก็มีการดับสิ้นแห่งความทุกข์; ต้องการจะพูดอย่างนี้. ถ้าไปพูดว่า ดับสิ้นแห่งความรู้สึกว่าดับอีกทีหนึ่ง; นั่นก็เป็นเรื่องละเอียดออกไป, คือว่าจะดูจิตอย่างละเอียดในขณะที่มันบรรลุมรรคผลหรือความหลุดพ้นว่ามันเป็นอย่างไร : มันดับ ๆ ๆ กันเรื่อยไปจนมันว่างไปในที่สุด. แต่เดี๋ยวนี้เราจะพูดอย่างธรรมดาเป็นบทศึกษา : ให้เห็นความไม่เที่ยงจริง ก็ให้เห็นความจางคลายของจิตที่เคยยึดมั่นถือมั่นอะไรอยู่. เมื่อความจางคลายแห่งความยึดมั่นของจิตจางไป ๆ ๆ

จนถึงที่สุด, มันก็จะมองเห็นสิ่งที่ ๓ คือความดับไปสิ้นไปแห่งความยึดมั่นถือมั่นนั้น ซึ่งเป็นกิเลสบ้างเป็นตัวกิเลสบ้าง. แล้วเมื่อตัวกิเลสดับไป, มันก็ต้องมองเห็นความดับไปแห่งความทุกข์.

ถาม : ที่นี้หลังจากที่เห็นว่า สิ้นไปแห่งกิเลสและความทุกข์แล้ว จะเห็นธรรมสัจจะอะไรอีกที่หนึ่งอีกชั้นหนึ่ง ?

ตอบ : เห็นการสลัดคืนไปสู่ธรรมชาติครับ.

ผู้ถาม : นี่ยืมมาจากในตำรา; ว่าตามความรู้สึก.

ผู้ตอบ : คือเห็นความที่จิตสงบ, เห็นความว่าง.

เมื่อสิ้นสุดลงแห่งกิเลส แห่งความทุกข์, จิตมันจะรู้ถึงข้อที่เดี๋ยวนี้มันหมดเนื้อหมดตัว; พูดอย่างนี้น่าตกใจไหม ? มันขวางทิ้งไปหมด ไม่มีอะไรเหลือยึดเอาไว้เป็นตัวกู-ของกู; เรียกว่าหมดเนื้อหมดตัว ที่เรียกว่าปฏินิสสัคคะนั้นแหละ คือ ขวาง สลัดคืนไปหมด. เราแปลคำนี้ให้มันเข้าใจง่าย อยู่ในคำพูดนั่นเอง จึงแปลว่า สลัดคืน; ปฏินิสสัคคะ แปลว่าสลัดคืน, เป็นภาษาอุปมา. ที่จริงก็ไม่ได้คืนอย่างคืนของหрок; แต่เรามาพูดเหมือนกับคืนของ, คืนให้เจ้าของเดิม.

ถาม : เมื่อพูดว่าคืนให้แก่เจ้าของเดิมอย่างนี้, เจ้าของเดิมนั้นคืออะไร คุณทอง ?

ตอบ : คือธรรมชาติครับ.

คือธรรมชาติ ทุกอย่างทุกสิ่งล้วนแต่เป็นธรรมชาติ. เดี่ยวนี้จิตโง่ตัวหนึ่ง มันไปดึงเอามาเป็นของกู ยึดถืออยู่ จนเกิดความทุกข์ยึดมั่นถือมั่น; แล้วก็มาเจริญกรรมฐาน - อนิจจัง เห็นความไม่เที่ยง แล้วมันก็คลายความยึดมั่นถือมั่นเรื่อยไป จน

ความยึดมั่นถือมั่นหมด; มันก็เลยไม่มีอะไรจะยึดถือ จึงเห็นว่า เตี้ยวนี้ไม่ได้ยึดถืออะไร หายไปไหนหมดแล้วไม่รู้; คือมันก็คืนให้เจ้าของเดิม, คืนให้ธรรมชาติ, เรียกว่า **ปฏินิสสัคคะ**. นี่เราไม่พูดอย่างอุปมาก็ได้ : ก็เป็นอันว่า เตี้ยวนี้จิตมันอยู่ในสภาพที่ว่า **เหมือนกับว่าสลัดคืนสิ่งที่เคยยึดมั่นถือมั่น; นั่นแหละเป็นคำพูดจริง ๆ**. จิตมันทิ้งมันปล่อยมันอะไรก็ตามซึ่งสิ่งที่เคยยึดมั่นถือมั่นไว้ แต่กาลก่อน มามองดูตัวเองอีกทีหนึ่ง ก็เห็นว่า อ้าวเตี้ยวนี้จิตมิได้ยึดถืออะไรไว้เลย เพราะดับลงแห่งอุปาทานและกิเลสและความทุกข์แล้ว เตี้ยวนี้ก็เกิดอาการที่เรียกว่า จิตมิได้ยึดถืออะไรไว้เลย นี่เรียกว่า ปฏินิสสัคคะ.

ถ้าพูดเป็นอุปมาให้ง่าย, เพราะอุปมานี้มีประโยชน์ที่สุดตรงที่ว่าช่วยให้ง่าย, เหมือนไปคว้าเอาของของผู้อื่นมา; พอมารู้ความจริงเข้าก็เอาไปคืนเจ้าของเสีย.

ถาม : ถ้าพูดอย่างอุปมาให้หนักยิ่งขึ้นไปอีกนี้, มันไปคว้าเอาของใครมาคุณทอง?

ตอบ : ก็ต้องไปคว้าเอาของธรรมชาติมาอีกครั้ง.

ถาม : นั้นยังไม่อุปมา. พูดให้เป็นอุปมา, คว้าเอาของใครมาคุณล้า ?

ตอบ : หมายถึงว่า ไปคว้าจากตัวตนมา.

ถาม : ตัวตนนะมันเป็นเมื่อไปคว้าเอามาแล้ว. เราไปคว้าเอาของใครมา คุณประยูรอุปมาอย่างยิงเลย ?นี่ไม่จำนี่ พูดหลายหนแล้ว.

ตอบ : ตอนนี้นี่ยังนึกไม่ออกครับ.

ยังนึกไม่ออกเพราะไม่เข้าใจ หรือเพราะว่าจำไว้ไม่ได้. เมื่อจะอ้างถึงข้อ

นี้ ก็เคยอุปมาด้วยลัทธิศาสนาที่เขาไม่เชื่อ, ศาสนาที่เขายึดถือว่ามีพระเจ้า; แล้วเป็นบุคคลเสียด้วย. เราไปคว้าเอามาจากสมบัติของพระเจ้า; แล้วก็ถูกพระเจ้าลงโทษ อย่างเจ็บปวด คือเป็นทุกข์เพราะความยึดมั่นถือมั่น. นี้อุปมาเหมือนกับว่าได้รับโทษ เพราะไปขโมยเอาของเจ้าของคือพระเจ้านั้นแหละมา, แล้วพระเจ้ายิ่งโทษให้มีความทุกข์ไปตามความยึดมั่นถือมั่น. พอมารู้ความจริงข้อนี้ ก็ไม่ยึดถือหรือไม่ขโมยอีกต่อไป; สิ่งต่าง ๆ ก็คงตกไปเป็นของพระเจ้าต่อไปตามเดิม, นี้เหมือนกับว่าเราคืนให้พระเจ้า. ศาสนาที่เขาไม่เชื่อเขาก็มีหลักอย่างนี้; คือเขามีหลักว่าอะไร ๆ ทั้งหมดนี้เป็นของพระเจ้า, ชีวิตของคนเรานี้ก็เป็นของพระเจ้า, ทรัพย์สินสมบัติของคนเราก็คือของพระเจ้า, อะไรก็ล้วนแต่เป็นของพระเจ้า เป็นไปตามคำสั่งของพระเจ้า. ถ้าพูดอย่างอุปมาขนาดเป็น ๑๐๐% ก็ไปคืนพระเจ้า; ถ้าพูดอย่างธรรมดา ๆ แบบชาวพุทธนี้ ก็คืนให้แก่ธรรมชาติ. มันก็อุปมาเหมือนกันแหละ ที่ว่าคืนให้แก่ธรรมชาติ. ที่จริงก็คือเราไม่ยึดถือไว้มันก็หล่นไป; เดียวนี้เราทำมันพลัดตกหมดไปแล้วจากจิตใจ มันก็ตกไปเป็นธรรมชาติ. ที่จริงมันก็เป็นธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา. ที่เราไปยึดถือเอามาเป็นของเรานั้น ไม่ใช่มันเอามาได้; แต่เราคิดว่าเราเอามาได้ เราเอามายึดถืออยู่อย่างนั้นอย่างนี้ ก็มีความทุกข์ไปตามแบบของความยึดถือตลอดเวลาด้วยเหมือนกัน; แล้วสิ่งนั้นไม่ใช่เราเอามาเป็นของเราได้ เพียงแต่เรามันยึดถือเอาเท่านั้น ก็เลยถูกลงโทษ, เพราะยึดถือจึงเป็นทุกข์.

นี่สติปัญญา หมวดที่ ๔ คือธรรมานุสสนา มันมีเรื่องอย่างนี้. สรุปเรื่องอีกทีหนึ่งก็คือว่า เราได้มีความทุกข์อยู่ตลอดเวลา เพราะความยึดมั่นถือมั่น; เราจึงบำเพ็ญสติในข้อที่จะแก้ไขปัญหานี้ได้ เราจึงมามองดูที่ความไม่เที่ยง อันเป็นความจริงของสิ่งทั้งปวง, และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่เราหลงรัก หลงยึดมั่นที่สุด.

ถาม : ก็ขอถามอีกทีว่า สิ่งที่เราหลงรัก หลงยึดถือที่สุด อยู่ตลอดเวลาดีกว่าได้ คืออะไร คุณทอง ?

ตอบ : คือชีวิตครับ.

ถาม : คือชีวิต. คืออะไรคุณล้ำ สิ่งที่เรายึดถืออย่างหลงใหลรักใคร่อยู่ที่สุด อยู่ตลอดเวลาเนะ สิ่งนั้นมันคืออะไร ?

ตอบ : คือรูปชั้นตรีครับ.

ถาม : คือรูปชั้นตรีอย่างเดียว ?

ตอบ : คือเบญจชั้นตรี คือชั้นตรี ๕.

ถาม : คือเบญจชั้นตรี, นี่ก็ถูกตามแบบแผนที่สุดแล้ว. คืออะไรคุณประยูร ?

ตอบ : คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณครับ.

ถาม : นั่นก็ตอบแล้วนี่. ก็แปลว่า ไม่มีปัญญาจะตอบให้ดีกว่านั้นแล้วหรือ ? คืออะไร ?

ตอบ : ท่านอาจารย์ถามหมายถึง สิ่งที่เรายึดมั่นอยู่ ใช่ไหมครับ ?

ถาม : สิ่งที่เรายึดมั่นที่สุด หลงรักที่สุดอยู่ตลอดเวลา นี่มันคืออะไร ?

ตอบ : ก็คือตัวกู; ถ้าพูดภาษาธรรมตามมนุษย์.

ถาม : เอ้า, ทำไมยังไว้ครึ่งหนึ่งเล่า ?

ตอบ : ของกูด้วยครับ.

คือว่า **ตัวตนหรือของตน**; ไม่มีอะไรที่เราจะหลงรักหลงยึดถือยิ่งไปกว่าสิ่งที่เรียกว่าตัวตน หรือของตน; ต้องมาคู่กันเสมอแหละ. พอเห็นความไม่เที่ยงของสิ่งที่ถูกยึดถือ, และความไม่เที่ยงของสิ่งที่เป็นผู้ยึดถือด้วย, และความไม่เที่ยงของปฏิภพทั้งหลายที่เนื่องมาจากการยึดถือทั้งหลายอีกมากมายด้วย : เห็นทั้งหมดนั้นเป็นของไม่เที่ยง แล้วมันก็คลายจากความยึดถือ. ถ้าสรุปก็คือว่า คลายจากความยึดถือตัวตนและของตน : “ตัวตน” นะ คือผู้ยึดถือ, “ของตน” นะ คือสิ่งที่ถูกยึดถือ; และ (คลายจากความยึดถือ) ปฏิภพต่าง ๆ ที่เกิดมาจากการยึดถือ เช่นเวทนา เช่นสุขทุกข์อะไรก็ตาม มันอีกมากมายแหละ ทุกอย่างมันมีปฏิภพเล็กน้อยออกมาเรื่อย เมื่อมีการยึด. ก็เป็นอันว่าปล่อยวางซึ่งตัวตนและของตนก็พอแล้ว, นอกนั้นเป็นเงาที่ติดตามไปด้วยเสมอ. ที่นี้**วิราคะ** - งามคลายแห่งความยึดถือ; **นิโรธะ** - สิ้นสุดแห่งความยึดถือ ; **ปฏินิสสัคคะ** นี้ก็ว่าเกลี้ยงเกลา จิตเกลี้ยงเกลา เหมือนกับว่าได้คืนหมด, สลัดคืนหมดแห่งสิ่งที่มันเคยมีมาแต่ก่อนนั้นแหละ จะเป็นกิเลสก็ได้ จะเป็นความทุกข์ก็ได้, จะเรียกให้มันแปลก ๆ ออกไปก็ยังได้อีกมาก แต่ดูจะไม่จำเป็น; จะเรียกว่าสังขารทั้งหลายก็ได้.

“การสิ้นเนื้อประดาตัว” เป็นสัจจะขั้นปรมาตม แต่เพราะโง่จึงทำให้กลัว.

เอ้า, เราจะทบทวนกันให้เข้าใจในความหมายของสิ่งทั้งสี่นี้แหละ อย่างชัดเจน :- เห็นไม่เที่ยงของทุกสิ่ง คือรวมทั้งผู้ยึดถือและสิ่งที่ถูกยึดถือและปฏิภพที่เนื่องมาจากการยึดถือ นี้ล้วนแต่ไม่เที่ยง; มันก็คลายความยึดถือ เรียกว่า วิราคะ; คลายไปเรื่อย ๆ มันก็หมด หรือดับลง หรือสิ้นสุดแห่งความยึดถือ ซึ่งหมายถึงความสิ้นสุดแห่งตัวตนและของตนด้วย เรียกว่า นิโรธะ; ที่นี้มันก็มาดูอีกทีก็ว่า อ้าวหมดแล้วไว้ย เรียกว่าหมดเนื้อหมดตัว หมดตัวกู หมดของกู (คือปฏินิสสัคคะ หรือนิพพาน).

ถาม : ฉะนั้นเรียก พระนิพพาน ว่าความหมดเนื้อหมดตัวได้ไหมคุณประยูร ?

ตอบ : ได้ครับ.

ถาม : แล้วทำไม คนทั้งหลายเขาไม่ชอบกันเล่า : ไม่ชอบความหมดเนื้อหมดตัว. คุณกลัวหรือเปล่า ความหมดเนื้อหมดตัว ?

ตอบ : ในความหมายอย่างนี้ ผมไม่กลัวครับ.

ถาม : มีความหมายไหนอีกเล่า ที่คนเขากลัวความหมดเนื้อหมดตัว ?

ตอบ : ความหมายที่ตรงกันข้ามครับ; หมดเนื้อหมดตัวในแง่ที่เป็นคนหมดความดี เป็นคนที่ต้องหมดเนื้อหมดตัวแบบทนทุกข์ทรมารในทางโลกครับ.

ถาม : นั้นหมดทรัพย์สมบัติ หมดอะไรต่าง ๆ; นี้เรียกว่าหมดเนื้อหมดตัว. ทำไม มันจึงเกลียดเล่า ? ที่จริงมันดีนะ มันไม่มีความทุกข์, หมดเนื้อหมดตัว.

ตอบ : เพราะว่าในทางโลกนี้เรายังมีตัวตนอยู่. ส่วนมากก็ยังชอบมีอะไรเป็นตัวตนและของตนเองอยู่; ฉะนั้นถ้าหากว่า, เพราะเรายังหวังความสุขที่เป็นสิ่งของอยู่, ฉะนั้นถ้าสิ่งของหมดก็เป็นห่วง กลัวว่าจะไม่มีความสุขครับ; ก็ไม่อยากจะให้มันหมด.

ถาม : ก็เลยกลัวความหมดเนื้อหมดตัว ใช่ไหม ?

ตอบ : ใช่ครับ.

ถาม : ไร้ความกลัวนี้โง่ หรือ ฉลาด ?

ตอบ : ถ้าในแง่ของทางโลกก็ยังโง่ไม่มากเท่าไรครับ; แต่มันไม่มีทางจะหลุดพ้นไปได้ครับ.

ถาม : แล้วจะมีความฉลาดเมื่อไรกันเล่า ?

ตอบ : เมื่อรู้สึกว่าเป็นทุกข์ต่อสิ่งของพวกนั้นแล้ว, ทีหลังจึงจะเกิดความฉลาด; ทีนี้ก็จะปล่อยจนหมดครับ.

ถาม : ตรงนี้สำคัญมาก; ขอให้ทุกคนสนใจมองให้เห็นว่าเมื่อเรารู้สึกว่าเรายังมีอะไรมาก เรายังไม่สิ้นเนื้อประดาตัว มีทรัพย์สินสมบัติ มีบุตรภรรยา สามมี มีอะไรต่าง ๆ เยอะแยะไปหมด, นี้เรียกว่า เรามีอะไรมาก. ถ้าหมดสิ่งเหล่านี้เราเรียกว่า สิ้นเนื้อประดาตัว; อย่างนี้เรียกว่าเป็นความรู้สึก ที่โง่หรือที่ฉลาด ? คุณทองว่าโง่ หรือ ฉลาด ? คุณประยูรเขาว่าไม่โง่.

ตอบ : การสิ้นเนื้อประดาตัว ในทางวัตถุแล้ว, เขารู้สึกว่าเป็นการสิ้นหมดทุกสิ่งทุกอย่าง; ก็มันเป็นประสาของคนประเภทนั้นครับ.

ถาม : นี่เขากลับความทุกข์ เพราะไม่มีอะไรจะกินจะใช้ใช้ไหม ?

ตอบ : ครับ.

ถาม : แล้วความกลัวต่อความสิ้นเนื้อประดาตัวนี้ เรียกว่าความโง่ หรือความฉลาด ?

ตอบ : เรียกว่า เป็นความโง่ก็ได้ครับ.

ถาม : แล้วทำไมจึงชอบโง่กันนักเล่า ?เอาดูกันอีกทีก็ได้. คุณล้าว่าโง่ หรือ ฉลาด ?

ตอบ : ความจริงก็โง่แหละ. ความจริงกลัวสิ้นเนื้อประดาตัว นี่มันเป็นคนโง่ครับ, คนไม่กล้าครับ.

นี่มองไปอีกแง่หนึ่ง ก็ดีเหมือนกัน. ไล่คนที่กลัวสิ้นเนื้อประดาตัวอยู่นั้น เป็น คนโง่นะ. ทีนี้ เขาก็ไม่ต้องกลัวชั้; ก็ทำไปชั้ ทำให้มันม่่งมีก็ได้โดยไม่ต้องกลัว; ฉะนั้น คนนี้ฉลาด คือไม่กลัว ไม่ต้องกลัวความสิ้นเนื้อประดาตัว. เห็นอยู่นี้ก็ทำชั้

ทำให้มันฉลาด ให้มันมี. เดี่ยวนี้เราอยากจะให้ดูอีกแง่หนึ่ง, ให้ดูความโง่อีกแง่หนึ่ง; คือความโง่ที่เขาว่าเรากำลังมีมาก ร่ำรวยอุดมสมบูรณ์ไปทุกอย่าง.

ถาม : ที่เขารู้สึกว่าเราร่ำรวยไปเสียทุกอย่างนั้นนะ เขาคิดว่าของเรา เขาคิดว่าของเขานะ เป็นของเขาไปทุกอย่าง แล้วมีตัวเขาเป็นเจ้าของสิ่งเหล่านั้น, ความรู้สึกอันนี้มันผิดหรือมันถูก? คุณประยูรว่า ผิดหรือถูก?

ตอบ : ถ้าเราพูดในทางปรมาตม์ ทางชั้นจริงสูงสุดแล้ว, ถ้าเราไปนึกว่าอะไรเป็นของเราแล้วก็ ผิดทั้งนั้นครับ.

ถาม : เอ้า ที่นี้พูดอย่างไรหรือในทางไหนอีกเล่า? พูดให้หมดซี.

ตอบ : ถ้าพูดถึงทางบุุชชนธรรมดาอยู่อย่างนี้แล้วก็ จะต้องมองเห็นสิ่งต่าง ๆ เป็นตัวตนและของตนกันอยู่เสมอ ตลอดไปครับ; ฉะนั้น ถ้าเขาเห็นว่า เป็นของเขาก็ถูกในชั้นของคนบุุชชนคนธรรมดาครับ.

ถูกในชั้นของบุุชชนคนธรรมดา, อย่างนี้ก็ยังมี; คือพูดอย่างนี้ก็ยังมี มันก็จะได้เด็ดขาดลงไปว่า ใ้ถูกหรือผิดนี้มันมีอยู่ ๒ ชุด : ชุดสมมติอย่างหนึ่ง, ชุดปรมาตม์ นี้ก็อีกอย่างหนึ่ง.

ถาม : ที่นี้ที่ชาวโลกรู้สึกว่า “มี” รู้สึกว่า “ได้”, แล้วกับรู้สึกอีกอันหนึ่งตรงกันข้ามว่า “สิ้นเนื้อประดาตัว” นั้นนะ; ความรู้สึกเหล่านั้น มันจริงหรือเปล่า?

ตอบ : เป็นเรื่องสมมติตลอดเวลาครับ.

เป็นเรื่องที่เข้าใจเอาเอง บัญญัติกันขึ้น ก็เรียกว่าสมมติ. ความรู้สึกของคนธรรมดา รู้สึกกันอย่างไรแล้วยอมรับความรู้สึกอันนั้น เรียกชื่ออย่างไร ก็

เรียกว่าสมมติ มันจริงอย่างสมมติ; แต่มันก็คือไม่จริง เพราะว่าตามธรรมดาเมื่อพูดกันในระดับจริงขั้นปรมาตมนี้ เราใช้มันเนื้อประดาตัวอยู่ตลอดเวลา คือมันไม่ได้เป็นของเรา. แต่เมื่อมันอยู่ในสภาพที่เราอาจจะพูดได้ ว่าเป็นของเรา หรือเราอาจจะใช้มันได้ ใช้เป็นประโยชน์ได้ ตามอำนาจของกฎหมาย ตามขนบธรรมเนียมประเพณี เราก็พูดได้ว่าของเรา เพราะเราใช้มันได้ ทั้งที่โดยเนื้อแท้แล้ว เราเป็นคนสิ้นเนื้อประดาตัวอยู่ตลอดเวลา เพราะไม่มีอะไรเป็นของเราได้. นี่เผอิญว่าในโลกนี้มันมีการจัดการทำการสมมติบัญญัติกันแบบนี้ มันก็เลยมีความเป็นไปได้ที่จะพูดว่า นี่ของฉัน เพราะฉันอาจจะใช้มัน อาจจะขายมัน อาจจะจัดการกับมันอย่างไรก็ได้. นี่ก็เรียกว่าสมมติ หรือโลกียโวหาร ก็พูดได้ว่าตัวฉัน ว่าของฉัน แล้วก็มีความรู้สึกไปตามนั้น.

ถาม : ที่นี้ความรู้สึกว่าตัวฉัน ว่าของฉันไปตามนั้นนะ มันถูกหรือมันผิดเล่า ? ว่าอย่างนี้ก่อน. มันก็ ถูกโดยสมมติ ก็ผิดโดยตามความจริง. รวมความว่าเราอยู่ด้วยความเท็จหรือความจริงเล่าคุณประยูร ?

ตอบ : ที่อยู่เดี๋ยวนี้เอามันทั้ง ๒ อย่างครับ.

ถาม : เอ้าว่าไปชี้ ให้มันเห็นว่า ให้อยู่พร้อมกันได้ทั้ง ๒ อย่างอย่างไรว่าไปชี้ ?

ตอบ : คือว่าตัวเรามันแบบปากอย่างใจอย่างอยู่ตลอด : ถ้าทำให้ถูก ต้องแบบปากอย่างใจอย่างตลอดเวลา. เวลาเราคบกับคน พูดกับคนทั่วไป ที่อยู่รอบตัวเรา เราต้องพูดภาษาสมมติ ภาษาทางโลกียโวหารที่เราเรียกตัวเราและของเรามีเจ้าของกัน; แต่ว่าถ้าเราได้ศึกษาทางธรรม เราสูงขึ้นปรมาตม ในใจนั้นเราก็ต้องวางใจไว้เสมอว่า มันไม่ใช่ตัวเราและไม่ใช่อะไรของเรา มันอยู่ตลอดเวลาอย่างนี้ครับ ผมจึงว่าเราใช้มันทั้ง ๒ อย่างอย่างนี้ครับ.

ถาม : เดี่ยวนี้เรามีชีวิตอยู่ตามความรู้สึกนึกคิดนี้ ตามที่ปฏิบัติอยู่นั้นนะ มันอยู่ด้วย

ความจริง หรืออยู่ด้วยความเท็จ ? นี่ก็สำหรับคนธรรมดาสามัญ; คนธรรมดาสามัญอยู่ด้วยการกระทำที่เรียกว่า ปากอย่างใจอย่าง อย่างนั้นหรือ ?

ตอบ : ถ้าคนธรรมดาสามัญบุุชนจริง ๆ ๑๐๐% แล้ว ก็, เอาแต่ภาษาสมมติกัน อย่างเดียวเลยครับ.

บุุชนอยู่ด้วยความเท็จ พระอริยเจ้าอยู่ด้วยความจริง.

ถาม : นั้นแหละ ก็เรียกว่าในโลกนี้ ในหมู่บุุชนนี้ อยู่ด้วยความจริง หรืออยู่ด้วยความเท็จเล่า ?

ตอบ : อยู่ด้วยความเท็จครับ.

ถาม : นั้นแหละให้รู้ว่า บิวิตนี้มันอยู่ด้วยความเท็จ สำหรับปุุชนคนธรรมดาสามัญ, ฉะนั้นใครเล่า ที่จะอยู่ด้วยความจริง ?

ตอบ : ที่อยู่ด้วยความจริงสูงสุด ก็คือพระอรหันต์ครับ; แล้วถ้านอกจากนั้นก็ปน ๆ กัน ก็คือพระอริยเจ้าที่หลง ๆ ลงมาครับ.

ถาม : คือผู้ที่อยู่ด้วยความจริงอันสูงสุดก็คือพระอริยเจ้า; เริ่มต้นตั้งแต่พระโสดาบัน พระสกทาคามี อะไรขึ้นไปจนถึงพระอรหันต์นั้นแหละ ท่านจะอยู่ด้วยชีวิตที่เป็นความจริง คือรู้ความจริง. ส่วนปุุชนก็อยู่ด้วยความเท็จ. เพราะความไม่รู้ เพราะความถูกหลอกด้วยกิเลส จึงอยู่ด้วยความเท็จ. ฉะนั้น พวกกันในแง่หนึ่งว่า ปุุชนกับพระอริยเจ้านี้ ต่างกันอย่างไร ?

ตอบ : ถ้าพวกกันในแง่นี้ก็ ปุุชนเป็นคนโกหก; พระอริยเจ้าเป็นคนจริงแล้วครับ.

ถาม : คุณทองเล่า ปุุชนกับพระอริยเจ้าต่างกันอย่างไร ?

ตอบ : ปุุชนอยู่ด้วยความเท็จ และจะต้องกระโดดโลดเต้นไปตามความที่มัน

เป็นนั่น; ส่วนพระอริยเจ้านั้น *อยู่ด้วยความจริง* แล้วก็ไม่ได้หันเหไปตามที่มันเป็นไปนั้นครับ.

ถาม : เอ้า คุณล้ำเล่า? ปุถุชนกับพระอริยเจ้านั้นต่างกันอย่างไร? ที่ตรงไหน?

ตอบ : ปุถุชนอยู่อย่างเป็นทุกข์ครับ ต่างกับพระอริยเจ้าก็คือ พระอริยเจ้าอยู่อย่าง *เป็นสุข*.

นี่คนนี่ ตอบไปสรุปเอาผลเลย ไปสรุปเอาตัวผล. อีกคนหนึ่งก็ตอบไปสรุปเอาตัวการกระทำ หรือตัวเหตุ. ถูกทั้งนั้นแหละ; คือมันต้องต่างกัน โดยความไม่รู้กับความรู้, คือรู้จริงกับไม่รู้จริง. เมื่อรู้จริงมันก็มีผลอย่างหนึ่ง, ไม่รู้จริงก็มีผลอย่างหนึ่ง; แล้วมันก็ต่างกันที่ตรงนี้แหละ ตรงที่รู้จริงกับไม่รู้จริง. ข้อนี้ควรพิจารณาอย่างยิ่ง เพราะว่าพระพุทธศาสนาที่มีไว้เป็นระบบมโหฬาร เพื่อทำบุคคลให้ละจากความเป็นปุถุชนคือไม่รู้จริง, กลายไปเป็นอริยชน คือผู้ที่รู้จริง. ในทันใดนั้นก็เห็นได้ว่า สติปัญญาข้อที่ ๔ คือธัมมานุปัสสนาสติปัญญานี้ มีความสำคัญมาก.

ถาม : สติปัญญาข้อ ๔ นี้ มีความสำคัญมากเท่าไร คุณบรรยาย ?

ตอบ : มากอย่างหาค่าไม่ได้ครับ.

ถาม : เอ้าคุณทอง พุดอีกคำหนึ่ง, มากอย่างไร? มีความสำคัญมากอย่างไร?

ตอบ : ถ้าหากว่าไม่ซ้ำกับที่หมอบบรรยายตอบมา ก็ผมอยากจะพูดว่ามีความสำคัญมากกว่าขั้นที่ ๑-๒-๓ ครับ.

นี่จะเป็นนักโฆษณาไม่ได้แล้ว, พุดไม่เป็นแบบนี้. คุณล้ำเล่ามากขนาดไหนเล่า? ...นี่มันเรื่องภาษาไทย ไม่ใช่เรื่องธรรมะธัมมอะไร, อยากจะให้รู้จักใช้คำพูด : ก็มากอย่างที่ไม่มีอะไรจะมากไปกว่านี้ : ต้องการจะให้พูดเท่านั้น; คือ

มันมากที่สุด มีความสำคัญมากที่สุด จนไม่มีอะไรที่จะมากไปกว่านี้ เขาจึงเอาไว้บท
สุดท้าย เป็นสติปัฏฐานข้อสุดท้าย. ถ้าพูดแต่เพียงว่ามากกว่าอีก ๓ ชั้นข้างต้นนั้น
มันยังไม่ได้ยืนยันว่ามากจนไม่มีอะไรจะมากไปกว่านี้. เพราะว่าสติปัฏฐานหมวดที่ ๔
นั้น สอนเรื่องอนิจจัง คือความจริงสูงสุด, ซึ่งทำให้มันคลายออก งามออกแห่งความ
ยึดมั่นถือมั่น, แล้วก็จนสิ้นสุดความยึดมั่นถือมั่น จนบรรลุนิพพาน.

ถาม : มีอะไรดีกว่านิพพาน ? มีอะไรที่สูงสุด หรือไกลไปยิ่งกว่าพระนิพพาน คุณ
ประยูร ?

ตอบ : ไม่มีอีกแล้วครับ.

ไม่มีอีกแล้ว. ก็คิดว่าคงจะรู้แหละ, คิดว่าคุณคงจะรู้แต่ถามไปอย่าง
นั้นแหละ ก็เผื่อไว้ให้มันแน่นอนเข้า, หรือเพื่อให้คนที่เขาเคยรู้อยู่แล้วเขาจะได้แน่ใจ
หนักเข้า เพราะมันไม่มีอะไรที่จะไปไกลกว่านั้นอีกได้แล้ว, ทำอะไร ๆ ก็ไป ๆ แล้วก็
ไปสุดอยู่ที่ตรงนั้น ไม่มีอะไรเหนือไปกว่านั้น. นี่เป็นเรื่องที่ชี้ให้เห็นว่า มันมากที่สุด
เพียงเท่านั้นแหละ มันสูงที่สุดเพียงเท่านั้นแหละ, หรือมันดีที่สุดในเพียงเท่านั้นแหละ;
มันเป็นที่สุดของทุกสิ่ง : ของกิเลส ของสังขาร ของความทุกข์ ของความดี ความอะไร
ก็ตาม.

.....

ค. ใจความสั้น ๆ ๔ อย่าง ของสติปัฏฐานข้อที่ ๔.

เป็นอันว่า เราเข้าใจทั้ง ๔ นี้ โดยใจความอย่างเพียงพอ และมัน
สัมพันธ์กันอย่างไรที่จะแยกกันไม่ได้. นี่สติปัฏฐานสี่ ข้อที่ ๔ นี้ มีอยู่ ๔ อย่าง, ทั้ง ๔

อย่างสัมพันธ์กันอย่างที่แยกกันไม่ได้.

ถาม : เอ้าคุณชี้ความสัมพันธ์ให้เป็นใจความสั้น ๆ ด้วยถ้อยคำที่กะทัดรัดไพเราะหน่อย; ให้คุณประยูรว่าก่อนเพื่อน, ความสัมพันธ์ของสติปัฏฐานหมวดที่ ๔ ทั้ง ๔ ข้อนี้.

ตอบ : ความสัมพันธ์และความสำคัญของสติปัฏฐานหมวด ๔...

ถาม : เอา “ความสัมพันธ์” ก่อน ยังไม่เอา “ความสำคัญ”; เอาความที่มันเกี่ยวเนื่องกันก่อน ว่าทั้ง ๔ ข้อนี้มันเกี่ยวเนื่องกันอย่างไร ?

ตอบ : ความเกี่ยวเนื่องก็คือว่า ข้อที่ ๑ ว่าอนิจจานุปัสสี เมื่อเรามองเห็นสังขารสิ่งต่าง ๆ เป็นของไม่เที่ยงแล้ว, ก็ทำให้เราเกิดวิราคะ วิราคะคือข้อที่ ๒ วิราคานุปัสสี คืออาการจางคลายของสิ่งที่เราเข้าไปกอดรัดมาเต็ม ก็คือกิเลสที่เป็นอนุสัย ที่เราเคยชินเข้าไปยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งต่าง ๆ เราก็จะค่อยคลาย ออก; เมื่อคลายออก ๆ : เมื่อเราได้อบรมดูอนิจจามากขึ้นเรื่อย ๆ ก็มาถึงข้อที่ ๓ เรียกว่าคลายถึงที่สุด คลายจนหมดหมดความเคยชินที่เกิดกิเลส ก็เห็นความดับไปของกิเลส ที่เรียกว่านิโรธานุปัสสี; เมื่อเราเห็นการดับไปสิ้นสุดของกิเลสแล้ว เท่ากับว่าเราเห็นตัวเรานี้มันหมด, ใช้คำว่า “หมดสิ้นเนื้อประดาตัว” คือไม่มีอะไรเหลืออยู่แล้ว, ก็เท่ากับว่าเป็นการสลัดคืนตัวเราที่หลงยึดถือมาตั้งแต่แรกตีกด้าบรรพโน้น ให้แก่ธรรมชาติต่อไปครับ, นี่เป็นข้อที่ ๔ เรียกว่าปฏินิสสังคานุปัสสี.

ถาม : ถ้าพูดอย่างนั้น, “ตัวเราที่รู้สึกว่ามันเนื้อประดาตัว” นั้น ไม่เหลืออยู่หรือ ?

ตอบ : แล้วสลัดความรู้สึกนั้นอีกครั้ง ก็หมดเลยครับ.

ถาม : ต้องพูดให้ดี ๆ : ยังเหลืออยู่แต่ “ตัวเรารู้สึกว่าสิ้นเนื้อประดาตัวแล้ว” นี้ มันไม่ถูก; สิ้นเนื้อประดาตัวอะไร “เรา” มันยังอยู่เล่า ?

ตอบ : ถ้าอย่างนั้นเอาคำว่า “เรา” ออกเสียครับ.

ผู้ถาม : พูดใหม่ซิ, พูดให้มันถูกซิ.

ผู้ตอบ : เมื่อถึงที่สุดแห่งการดับทุกข์ แห่งความทุกข์ดับไป เรียกว่า นิโรธานุปัสสี แล้วก็จะมิแต่ความว่าง.

ผู้ถาม : ถ้าใช้คำว่า “สิ้นเนื้อประดาตัว” นั้น ก็อย่ามี “เรา”, ให้มันสิ้น “ตัว” หรือสิ้น “เรา” ไปเสียด้วย.

ผู้ตอบ : มีความว่างสิ้นเนื้อประดาตัวครับ, ที่เรียกว่า ปฏินิสสัคคานุปัสสีครับ.

ผู้ถาม : พูดอย่างนี้ยาวตั้งครึ่งหน้ากระดาษ, ไม่เอา; พูดให้สั้นเหลือสัก ๒ บรรทัด. คุณทงว่าสิ ความสัมพันธ์ของสิ่งทั้ง ๔ นี้ สรุปรูปแต่ใจความสั้น ๆ.

ผู้ตอบ : เมื่อมองเห็นความไม่เที่ยง, ความติดความยึดที่เรียกว่าราคะ หรือ ความต้องการนั้น ก็จะต้องจางคลายออก, เมื่อจางคลายออกก็จะเป็น การดับไปในตัว, เมื่อดับจนถึงที่สุดแล้ว ก็หมายความว่า เป็นการหมด สิ้นกันทั้งหมดครับ.

นี้ก็ได้อีก; แต่ใช้คำผิดอยู่คำหนึ่ง ที่ว่า จางคลายแห่งราคะ. เมื่อตะก็ บอกให้สังเกตแล้ว ไม่สังเกต. ไม่ใช่จางคลายแห่งราคะ เพราะมันจะไปเหลือโทสะ โมหะ อยู่; ต้องจางคลายแห่งการยึด หรือการติด หรือการยึดมั่นถือมั่น. “ราคะ” ในที่นี้หมายถึง ยึดมั่นถือมั่น, ไม่ใช่หมายถึงราคะที่เป็นกิเลสตัว ๑ ใน ๓ ตัว. คำว่า

“วิราคะ รากะ” อย่างนี้ เป็นคำกิริยานาม เอามาใช้เป็นกิริยานามไม่ได้หมายถึง กิเลส; คือว่าจงออกคลายออก หรือว่าย้อมแน่นเข้าไป. วิราคะนะจางออกคลายออก แห่งความยึดมั่นถือมั่น. ถ้าว่าจางออกคลายออกแห่งรากะแล้วจะไม่ถูก คือจะถูก ๑ ใน ๓ มันจะเหลือโทสะ โมหะอยู่. ถ้าพูดว่าจางคลายแห่งความยึดมั่นถือมั่นแล้วมัน หหมด; เพราะถ้าหมดความยึดมั่นถือมั่นแล้วมันไม่มีทั้งรากะ โทสะ โมหะ ไม่มีทั้ง โลภะ โกรธ โมหะ อะไรมันไม่มี.

ผู้ถาม : คุณล้าทีชี่ พูดให้สั้นที่สุดให้เหลือบรรทัดเดียวเลย. ถ้าเขียนเป็นหนังสือ ให้เหลือบรรทัดเดียวเลย.

ผู้ตอบ : อนิจจานุปัสสี คือเห็นถึงความไม่เที่ยง, เมื่อเห็นถึงความไม่เที่ยงก็เห็น ถึงวิราคะที่เกิดขึ้น ก็เกิดการจางคลาย, เกิดการจางคลายจากการยึดติด ยึดมั่น แล้วมันก็หมดไปดับไป, เมื่อหมดไปดับไปแล้ว ทีนี้ก็หมดเนื้อ ประดาตัวที่เรียกว่า สลัดคืน, ถึงปฏินิสสัคคานุปัสสี.

ผู้ถาม : ที่พูดมานี้เกินบรรทัดแล้ว, แล้วถ้อยคำยังสลับกันอยู่. บางทีคำความหมาย สูง บางทีคำความหมายต่ำ. เอ้า, คุณประยูรพูดใหม่ให้มีใจความสำคัญเนื้อ แท้เหลือเพียง ๑ บรรทัด. เอ้าครึ่งบรรทัดดีกว่า, เอาเหลือครึ่งบรรทัดพูด แบบภาษาชาวบ้านเด็ก ๆ ให้เหลือครึ่งบรรทัด.

ผู้ตอบ : เมื่อเห็นความไม่เที่ยงแล้ว ก็จะไม่ยึดมั่นถือมั่น, แล้วตัวตนก็จะหมดไป.

ก็ได้, นี่ก็ถูก; แต่สงสัยอยู่ว่าจะเกินครึ่งบรรทัดนะ. เห็นความไม่เที่ยง ทำให้คลายความยึดมั่นจนหมดไปไม่มีเหลือ คือจนหมดไป ไม่มีอะไรเหลือ. “เห็นไม่ เที่ยงก็คลายความยึดมั่นจนหมดไปไม่มีอะไรเหลือ” นี่หัวใจของสติปัญญา ข้อที่ ๔ :

เห็นความไม่เที่ยง จนคลายความยึดมั่นถือมั่น, จนหมดไปไม่มีอะไรเหลือ. ที่นี้ขยายความก็ว่า เห็นความไม่เที่ยงคืออย่างนั้น ๆ; เพราะอำนาจของความเห็นนั้นแหละ ทำให้ความยึดมั่นถือมั่นตั้งอยู่ไม่ได้ เกิดขึ้นไม่ได้ จางหายไปจนไม่มีอะไรเหลือ แม้แต่ว่าตัวกูหรือของกู หรืออะไรก็ตาม. เราใช้คำว่า “ไม่มีอะไรเหลือ” ก็พอแล้วนี่. **เห็นความไม่เที่ยง จนความยึดมั่นถือมั่นจางคลายหายไปจนไม่มีอะไรเหลือ.** นี่แปลว่า เราจับใจความสำคัญของเรื่องนี้ได้แล้ว คือจับหัวใจของมันได้แล้ว.

.....

ข. การตามดูอนิจจังเป็นต้นในภายใน ที่สติปัฏฐาน ๓ หมวดต้น.

ถาม : ที่นี้ก็มาดูเนื้อหนังเนื้อตัว หรือบทประกอบกันอีกทีหนึ่ง ข้อที่ ๑ อนิจจานุปัสสี –ตามดูความไม่เที่ยง. ตามดูที่ไหนเล่า คุณทอง ?

ตอบ : ที่ตัวเราครับ.

ถาม : ที่ตรงไหนดีกว่า ถ้าอย่างนั้น.ที่ตัวเรานะ คือที่ตรงไหนล่ะ ? ...นี่เรียนภาษากันไปด้วย, เรียนธรรมะกันไปด้วย. ตามดูความไม่เที่ยงนั้น ตามดูกันที่ตรงไหน ? คุณประยูรก็ได้.

ตอบ : ดูความไม่เที่ยงที่รูปและนาม, คือที่กายและใจของเรา.

ถาม : แล้วข้างนอกไม่ดูเสียเลยหรือ ?

ตอบ : ข้างนอกทั่วไปก็ดู, แต่ดูที่เราง่ายกว่า. ที่ข้างนอกก็ดูเหมือนกันครับ.

ถาม : เอ้า, คุณทองเล่าข้างนอกไม่ดูเสียเลยหรือ ?

ตอบ : ข้างนอกก็ดูครับ.

ผู้ถาม : เกิดเป็น ๒ เรื่องขึ้นมา.

ผู้ตอบ : คือว่าดูทุกสิ่งให้เห็นความไม่เที่ยงครับ.

ถาม : ดูที่ทุกสิ่ง. เมื่อตะก็คุณว่าดูข้างใน ดูชีวิต ดูตัวนะ. เอ้าคุณล้ำบ้าง ดูที่ไหนเล่า ? พุดให้โง่งไปเลยว่าดูที่ไหน ?

ตอบ : ดูที่อายตนะ ทั้งภายนอกและภายในครับ.

นี่นึกเลงกว่านะ; พุดอย่างนี้นึกเลงกว่า. ดูที่อายตนะทั้งภายนอกและภายใน. เพราะมันมีอะไร ๆ ก็สรุปอยู่ที่อายตนะนั้นแหละ; ข้างนอกก็เป็นอายตนะ. ข้างในก็เป็นอายตนะ.

ถาม : ถ้าเขาถามว่า พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ดูทั้งข้างนอกทั้งข้างใน พร้อมกันหรืออย่างไร ? คุณตอบว่าอย่างไร ? คุณประยูรตอบว่าอย่างไร ?

ตอบ : ถ้าว่าตามปฏิจจสมุปบาท มันพร้อมกันครับ; คือทั้งข้างนอกและข้างใน. เมื่ออายตนะภายนอก มากระทบอายตนะภายใน เกิดวิญญาณขึ้น, แล้วการประจวบกัน ๓ ประการนี้เรียกว่า ผัสสะ. นี่มันพร้อมกันอย่างนี้ครับ, แล้วเราจึงดูต่อนั้น.

อย่างนั้นก็เป็นการศึกษาภายในแหละ; ถ้าพุดอย่างนั้นเป็นการดูภายในชัด ๆ. ดูภายในที่เกิดอยู่หรือรู้สึกอยู่ในจิตใจ นี่เรียกว่าดูภายใน. ที่นี้ดูข้างนอก คือสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ภายนอกที่เห็นอยู่ข้างนอก; นี่ดูภายนอก.

พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ตรัสสอนให้ดูข้างนอก, แต่ตรัสสอนให้ดูที่อาย-
ตนะซึ่งเป็นการดูภายใน เพราะว่ามันเห็นกว่ามันเห็นถูกต้องกว่า เห็นจริงกว่า อะไร
ทำนองนั้น. และถ้าเราไม่เห็นในภายในไม่รู้จักในภายใน แล้วมันก็ดูภายนอกไม่ออก
ด้วย. ถ้าเราดูภายในเห็นภายในเข้าใจภายในแล้ว, ใ้อภายนอกเกือบจะไม่ต้องดู
เป็นอันว่าเห็นเอง เข้าใจเอง รู้ได้ปรับปรุงไปเอง. นี่จะนั่นสติปัฏฐานนี้ถึงเป็นเรื่องให้
ดูในภายใน เพราะมันดูได้มากกว่า ดูได้ชัดเจนกว่า ลึกซึ้งถึงที่สุดกว่า, จึงดูภายใน.

การตามดูอนิจจังเป็นต้น ที่สติปัฏฐานหมวด กาย.

ที่นี้ดูความไม่เที่ยงที่เป็นภายในนั้น ดูที่อะไร ? ที่อะไรที่ว่าข้างใน ? ก็
ตอบได้หลายอย่างแหละ มันแล้วแต่ว่าจะเปรียบเทียบปฏิบัติระเบียนนั้นเขาสอนไว้อย่างไร.
ถ้าสำหรับสติปัฏฐาน ๔ แล้ว ก็ให้ดูทุกอย่างที่กำลังรู้สึกอยู่ว่าไม่เที่ยง; จะนั้นจึงเริ่ม
ตั้งแต่ว่าลมหายใจยาว, ลมหายใจสั้น, ในข้อที่ ๑-๒ ของกายา ๗. ก็หายใจยาวดู
แล้วก็หายใจสั้นดู; พอมาถึงตอนนี้ก็ดูความไม่เที่ยงของลมหายใจยาว, ดูความไม่
เที่ยงของลมหายใจสั้น, หายใจออกอยู่ หายใจเข้าอยู่. หายใจออกอยู่หายใจเข้าอยู่
ด้วยการดูความไม่เที่ยงของลมหายใจ. ไม่พูดถึงข้างนอกหรอก เอาข้างในเริ่มมาตั้ง
แต่ร่างกาย ทางกายนี้ ก็ดูข้างใน. ถัดจากนั้นก็ดูความไม่เที่ยงของกาย ๒ กายที่มัน
ปรุปรุแก่งกัน คือกายลมปรุปรุแก่งกายเนื้อแล้วมันมีอะไรเกิดขึ้น แล้วมันมีอะไร
เปลี่ยนแปลงไป. อันสุดท้ายดูความที่การปรุปรุแก่งระหว่างกายลมกับกายเนื้อนี้มันรำย
ลง ๆ ๆ ๆ จนถึงที่สุด; นี่ก็คือยิ่งความไม่เที่ยงแหละ. ลมหายใจไม่เที่ยงนั้นมัน
เห็นง่ายแล้ว, ใคร ๆ ก็ต้องเห็นได้. ความยาวของลมหายใจนั้นก็ไม่ใช่, ความ
สั้นของลมหายใจนั้นก็ไม่ใช่, ปฏิบัติทั้งหลายที่เกิดมาจากการหายใจนี้ก็ล้วนแต่
ไม่เที่ยง; จะนั้นการที่วาลมหายใจที่ไม่เที่ยง ปรุปรุแก่งกายเนื้อที่ไม่เที่ยง มันก็ชวน

กันไม่เที่ยง, อะไร ๆ มันก็ไม่เที่ยง, ฉะนั้นแม้ความสงบรำงับลงแห่งการปรุงแต่งของ
ลมหายใจ มันก็ยังแสดงความไม่เที่ยงยิ่งขึ้นไปอีก.

นี่ดูความไม่เที่ยงในหมวดกายทั้ง ๔ ชั้นในหมวดกาย ก็จะเลยเห็นไปถึง
ว่าเนื้อหนังอวัยวะทั้งหลายอาการทั้ง ๓๒ นี้ อะไรก็ตามเถอะ ล้วนแต่พลอยไม่เที่ยง
ไปหมด, เพราะมันถูกปรุงขึ้นมาโดยสิ่งที่ไม่เที่ยง.

ถ้าเราจะไปคิดให้กว้างไปกว่านั้นมันก็ได้ แต่กลัวว่าจะเกินจำเป็น;
เช่นว่าจะไปแยกมันว่ามาจากธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ
ธาตุวิญญาณ แต่ละธาตุ ๆ แยกออกไปเป็นอย่างนั้นอย่างโน้นอย่างนี้ แล้วก็ล้วนแต่
ไม่เที่ยง, มันจะกลายเป็นเรื่องคำนวณไป คาดคะเนหรือคำนวณหรืออนุมานไปว่า
ไม่เที่ยง; มันไม่มีผลลึกลงไปถึงจะทำให้เกิดวิราคะได้. ที่นี่เราไม่ต้องคำนวณ,
มองลงไปจริง ๆ ตรง ๆ ลงไปที่ลมหายใจก็ไม่เที่ยง ความยาวไม่เที่ยง, ความสั้น
ไม่เที่ยง, ปรุงแต่งกันก็ไม่เที่ยง, คลายความปรุงแต่งหายไปถึงก็ไม่เที่ยง. มันยังเห็นไม่
เที่ยงที่เนื้อแท้ของความรู้สึกในความรู้สึก; อย่างนี้จะเกิดผลเป็นวิราคะ. ถ้าเราไป
แยกอย่างที่แยกตัวหนังสือเต็มกระดานดำก็ได้; แยกออกไป แยกออกไป ๆ จน
กระทั่งว่าจะแยกเก่งจนไปถึงอย่างเป็นอนุเป็นปรมาณูอะไรอย่างสมัยใหม่เจี๊ยบนี้,
มันก็ไม่เห็นความไม่เที่ยงชนิดที่จะทำให้เกิดวิราคะได้. ฉะนั้น การศึกษาธรรมชาติ
ของพระพุทธเจ้านี้มันจึงไม่ใช่เป็นเรื่องการศึกษาแบบวัตถุก; มันเป็นการศึกษาแบบ
นามหรือจิตโดยตรง, เอาความรู้สึกนั้นนะเป็นความจริงในขณะนั้น สำหรับจะดู,
แล้วก็ดู ๆ จนเห็นความจริงที่แท้จริง; ทำอย่างนี้มันเกิดวิราคะได้. ฉะนั้น การที่แยก
กันโดยตัวหนังสือ โดยคำพูดหรือโดยหลักวิทยาศาสตร์ วัตถุอะไร โดยที่เราไม่อาจจะ
รู้สึกได้ด้วยใจแล้วก็ มันก็ไม่เกิดความรู้สึกวิราคะได้ด้วยใจ. นี่เพียงแต่เห็นกายทุก

ความหมายเป็นของไม่เที่ยงนี้ มันทำให้เกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนดได้จะพอเสียแล้ว.

การตามคู่มือจึงเป็นต้น ในสติปัฏฐานหมวด เวทนา.

ที่นี้ท่านยังไม่หยุดเพียงเท่านั้น ก็เอาไปให้ถึงหมวดเวทนา. เวทนาที่ต้องเอาเวทนาที่กำลังรู้สึกอยู่; ไม่ใช่เวทนาที่คำนวณ, ไม่ใช่เวทนาที่ท่องไว้ ที่เรียกว่าตากับรูปถึงกันเข้าเกิดจักขุวิญญาณ, ๓ ประการนี้เรียกว่าผัสสะ, เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีเวทนา, เวทนาเป็นปัจจัยทำให้เกิดตัณหา ฯลฯ; ให้นั่งว่าไปจนตายมันก็ไม่เกิดเห็นความไม่เที่ยง หรือจะเกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนดได้. มันต้องมีเวทนาขึ้นมาในจิตนั้นจริง ๆ; เป็นเวทนาอย่างใดก็ได้ตามที่มันจะมีมาได้ก่อน, แล้วทำความรู้สึกลงไปที่เวทนานั้น; เตี้ยวแหละจะเห็นความไม่เที่ยงของเวทนานั้นด้วยจิต เห็นซึ่งนามธรรมด้วยนามธรรม ด้วยนามกาย อะไรก็ตามแล้วแต่จะเรียก, เห็นจริงรู้สึกจริง. มันต้องมีเวทนาจริง ๆ มาดูด้วยใจ เราจะใช้เวทนาจริง ๆ น้อย่างไหนก็ได้ แต่ขอให้ เป็นเวทนาที่มีอยู่จริงในใจก็แล้วกัน; อย่าเป็นเวทนาข้างนอกที่คำนวณ. เปรียบเหมือนกับว่าจะคำนวณเอาว่าเกลือเค็มอย่างนี้ มันไม่เหมือนกับที่เราเอาเกลือใส่ที่ลิ้นแล้วมันเค็ม, ต้องถึงขนาดนั้นแหละจึงจะเรียกว่ามีเวทนาจริง.

ถาม : ที่นี้เวทนามีมาก. เวทนาที่ทรงกำหนดไว้ในการเจริญสติปัฏฐานนี้ ได้แก่ เวทนาอะไร? ก็อย่างคุณทอง?

ตอบ : ในการเจริญสติปัฏฐานนี้มีปีติและสุข ได้แก่เวทนา ๒ อย่างครับ.

ถาม : มีเวทนาเพียง ๒ อย่าง; คุณก็จำเก่งจึงได้ถาม. ทรงยกเอาเวทนาเพียง ๒ อย่างคือปีติและสุข มาเป็นตัวเวทนาสำหรับดูความไม่เที่ยง : ดูปีติไม่เที่ยง ดูสุขไม่เที่ยง. ปีติคืออะไร? เอ้านี้สอบไล่ละ.

ตอบ : ปิติ คือความพอใจ และอิมใจ ครับ.

ถาม : แล้วความสุขเล่า ?

ตอบ : ความสุขคือความสบาย, ความรู้สึกที่สบาย.

ถาม : ต่างกันอย่างไร ?

ตอบ : ต่างกันที่ความปีตินั้นจะเกิดขึ้นก่อน, แล้วความสุขจะมีขึ้นมาทีหลังครับ.

ถาม : ต่างกันอย่างไร ? โดยลักษณะอาการต่างกันอย่างไร คุณประยูร ?

ตอบ : โดยลักษณะอาการ : ปิติเกิดขึ้นตอนแรกมันมาในทางตื่นเต้น ในทางซาบซ่า; แต่มันจะไปสิ้นสุดคือด้วยสุข ซึ่งเกิดตามหลังในความรู้สึกสบายสงบ, ไปในทางสงบครับ.

ถาม : นั้นแหละพูดให้เด็ก ๆ ฟัง พูดอย่างไรคุณล้ำ ? ปิติกับสุข ต่างกันอย่างไร ?

ตอบ : ปิติก็หมายถึงได้รับความพอใจโดยการตื่นเต้น; ความสุขนี้ก็ได้อาศัยความสงบ.

นี่พูดให้เป็นอย่างที่เด็กฟังได้ก็ต้องพูดว่า ความพอใจที่มันพลุ่ง ๆ ๆ นั้นเป็นปิติ; ความพอใจที่มันหยุดเยียบสนิท นั้นมันเป็นความสุข. เด็กจะพอเข้าใจได้ไหม? หรือจะค้านว่าอย่างไร? อ้าวคุณทอ้งค้านว่าอย่างไร? ...ไม่ต้องเกรงใจ; คุณมองเห็นแง่ไหนไม่ถูกก็ค้าน. เดี่ยวนี้กำลังพูดว่า ความพอใจที่มันกำลังพลุ่ง ๆ อยู่ นั้นเรียกว่าปิติ; แล้วความพอใจที่มันหยุดเย็นเยียบสงบไปเลย, นี่คือความสุข. ถือเอาความพอใจคำเดียวแหละ; แต่ถ้ามันยังพลุ่ง ๆ อยู่เป็นปิติ, หยุดเย็นเยียบไป ก็เรียกว่าความสุข.

เอาปีติเวทนามาดูก่อน, แล้วเอาสุขเวทนามาดูทีหลัง. **เห็นความไม่เที่ยงของปีติ เห็นความไม่เที่ยงของความสุข, แล้วก็เห็นความไม่เที่ยงของอาการที่ปีติและสุขทั้ง ๒ อย่างนี้ปรุงแต่งจิต; คำว่า “ปรุงแต่ง” ก็แสดงความไม่เที่ยงอยู่แล้ว.** เมื่อเราพอใจอย่างไหนก็ตาม มันก็ปรุงแต่งความคิดอย่างใดอย่างหนึ่ง : พอใจอย่างพรั่ง ๆ ก็ปรุงแต่งความคิดอย่างหนึ่ง; พอใจอย่างหยุดสงบเย็นก็ปรุงแต่งความคิดอีกอย่างหนึ่ง. ฉะนั้นในขณะที่เวทนาปรุงแต่งจิต ก็เห็นความไม่เที่ยงโดยแท้จริงอยู่ที่นั่น; ไม่ต้องคำนวณอะไร. การคำนวณใช้ไม่ได้; ขอให้ท่องไว้ในใจเถอะว่า “การคำนวณใช้ไม่ได้ในการปฏิบัติธรรม, ต้องเป็นความรู้สึกจริง”.

ทีนี้ก็ **ทำจิตตสังขารให้รำงับอยู่** : ทำกำลังของปีติและสุขให้ถอยกำลังลงไป ๆ จนหมดจนไม่ปรุงแต่งจิต; ในนั้นเต็มไปด้วยความไม่เที่ยงนะ : การที่ปีติถอยกำลังก็คือความไม่เที่ยง; สุขถอยกำลังก็คือความไม่เที่ยง; จนไม่อาจจะปรุงแต่งจิตจิตไม่อาจจะเกิดขึ้นอย่างนั้นอย่างนี้, มันก็ เป็นความไม่เที่ยง.

สรุปความว่า **เอาเวทนา ๒ คือปีติและสุขมาดูความไม่เที่ยง, แล้วก็ดูความที่มันปรุงแต่งจิตว่าเป็นของไม่เที่ยงอย่างไร, แล้วดูความที่ทำไมให้มันปรุงแต่งจิตได้ว่าเป็นสิ่งไม่เที่ยงอย่างไร.**

ถาม : ถ้าสมมติว่า เราจะนั่งเจริญอานาปานสติที่ตรงนี้ เวลานี้ เราจะเอาปีติจริงหรือสุขจริงมาแต่ไหน เพื่อจะดูความไม่เที่ยง คุณประยูร ?

ตอบ : ก็เอาจากที่รู้สึกในเราว่า ตอนนี้เรามีปีติหรือไม่มี.

ถาม : ก็เราจะเจริญความไม่เที่ยง ดูความไม่เที่ยงของปีติหรือสุขนี้, เราจะเอาปีติหรือสุขมาจากไหนเล่า เดียวนี้เราต้องการแล้ว ?

ตอบ : ถ้าต้องการตอนนี้ ก็ใช้หลักของการทำอานาปานสติครับ.

ผู้ถาม : ว่าไปให้หมดกระแสความ.

ผู้ตอบ : ก็คือการทำกายให้ระงับโดยครั้งแรกโดยทำหมวดกายมองเห็นภายในกาย โดยพิจารณาลมหายใจ ในระยะแรกเรียกว่า วังตาม. ผมจะพูดในแง่ ปฏิบัติครับ ระยะแรกก็วังตาม.

ถาม : อย่าเอาเลยเรื่องน้ำมันมากนัก, ให้มันเกิดปีติและสูงขึ้นมา ?

ตอบ : เมื่อทำกายให้ระงับ มันก็เกิดปีติขึ้นมา, เกิดสมาธิก็ได้ปีติ.

ถาม : เมื่อว่ากายระงับ คือเป็นสมาธิ ประกอบด้วยองค์ของสมาธิ มีปีติและสุขอยู่ด้วย. แล้วมันทำทันหรือ ? เราจะนั่งดูความไม่เที่ยงของปีติและสุขเดี๋ยวนี้ จะทำทันหรือ ?

ตอบ : แล้วแต่ว่าใครฝึก : ถ้าเคยฝึก เคยทำคล่องก็อาจจะได้เร็ว; ถ้าหากว่า ไม่คล่องก็อาจจะได้ไม่ทัน ช้าก็ได้.

นั่นแหละคือข้อเท็จจริงที่ยังไม่เข้าใจ; คือเราจักต้องทำหมวดกายานุ-
สัสสนามาอยู่ในกำมือแล้ว ทำกายสังขารให้สงบเมื่อใดก็ได้ ตามที่ต้องการ. กาย-
สังขารสงบเมื่อไร ก็อาจจะหาพบความรู้สึกที่เป็นปีติและสุขได้เมื่อนั้น. นี่ต้องเป็น
อันว่าทำมาแล้วถึงขนาดที่ว่าจะสร้างความรู้สึกปีติและสุขขึ้นมาได้ทันทีตามที่ต้องการ.
แต่ที่นี้มันยังมีข้อยกเว้นว่า ถ้าเรามีอยู่ด้วยเหตุอื่น, จะเป็นปีติที่ได้มาจากอะไร
ก็ตาม, ถ้าสมมติว่าคุณได้เลื่อนเงินเดือนที่เดียว ๖ ชั้นเมื่อวานนี้ ปีติยังไม่ทันหาย
นั่งตรงนี้อาปีตินี้มาดูได้นะ, มาดูความพอใจพลุ่ง ๆ ก็ได้ เน้อย ๆ ก็ได้ หรือเงียบกริบ

ก็ได้. มันยังเป็นปิติที่อาจจะเรียกร่องมาได้ใช่ไหม ? ได้เลื่อนขั้นทีเดียว ๖ ชั้น เมื่อวานนี้ วันนี้ยังจะเรียกความรู้สึกปิติขึ้นมาได้; เราก็ก็นึกขึ้นมาดูว่าไม่เที่ยงอย่างไร ? เกิดจากอะไร ? เกิดอย่างไร ? เปลี่ยนแปลงอย่างไร ? เดียวก็พบความไม่เที่ยงของปิติ.

ที่พูดอย่างนี้ก็หมายความว่า ถ้าเมื่อไรได้อะไรที่ทำให้เกิดปิติพลุ่ง ๆ ขึ้นมาแล้ว, ขอให้ทำอย่างนี้เถิด จริงไหมคุณทอง ? ชาวบ้านทั่วไปจะต้องมีอะไรที่ทำให้เกิดปิติ ชนิดชาวบ้านอยู่บ่อย ๆ; ที่นี้อย่าให้เสียเท่านั้น พอที่จะเอามาดูได้ในทันใดทันควันก็ได้ หรือในวันรุ่งขึ้นก็ได้ วันต่อมาก็ได้, เรียกร่องความรู้สึกปิติขึ้นมาได้ ประสบความสำเร็จอะไรมา ที่ไหนมา มาดูให้เห็นความไม่เที่ยง. ถ้าทำได้อย่างนี้แล้วมันเป็นการป้องกัน ไม่ให้ปิตินั้นกลายเป็นฝ่ายอันตราย เป็นฝ่ายโทษ ฝ่ายอันตรายที่จะทำอันตรายเรา. อาตมาคิดว่าถ้าเราเก่งสักหน่อยไม่ต้องเก่งมาก, อาจจะนึกถึงอะไรเมื่อวาน เมื่อวานขึ้น หรือเมื่อเดือนก่อน ที่นึกแล้วมันปิติขึ้นมา, ก็พอจะนึกได้; **พอได้รสของปิติแล้วพิจารณาของปิตินั้น ให้เห็นความไม่เที่ยงอย่างนี้ก็ดีเหมือนกัน,** ก็รวมอยู่ในข้อที่พระพุทธเจ้า ได้ตรัสสอนไว้ ว่าต้องเป็นปิติจริง ๆ เอามาดูกันจริง ๆ. ที่นี้ในสติปัฏฐานทั้ง ๔ นั้น ทรงตรัสทรงแนะไว้อย่างติดต่อกันมาเลย : เอาปิติกับสุขของการปฏิบัติในหมวดที่ ๑ มาใช้เป็นเวทนา เพื่อดูเวทนาไม่เที่ยงในหมวดที่ ๒.

ถาม : ตามความเป็นจริงว่า คุณทองไม่มีความรู้สึกเป็นสุขอะไรอยู่เลยหรือ ?

ตอบ : มีอยู่บ้างครับ.

ถาม : เวลานี้ ?

ตอบ : ครับ.

ถาม : สุขอะไร ?

ตอบ : สุขที่เกิดขึ้นมาจากที่ความที่ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียนครับ.

ถาม : มันไกลนัก มันกว้างนัก. เมื่อคุณประยูรตอบคำถามของอาตมาอย่างถูกต้องแบ่งอย่างนี้, คุณไม่รู้สึกรู้สึกว่าเป็นสุข หรือปีติอะไรเลยหรือ ?

ตอบ : รู้สึกเป็นสุขและปีติด้วยครับ.

ถาม : นั่นแหละอย่างนี้ก็พอแก้ขัดไปได้, ขอให้มันเป็นความรู้สึกชนิดนั้นจริง ๆ ก็แล้วกัน. พอพูดจบ พูดดีมาก เขาตบมือกราวอย่างนี้, จะไม่มีวีแววของปีติเลยหรือ ?

ตอบ : มีอยู่บ้างครับ.

ถาม : มีอยู่บ้าง, ถ้าคนธรรมดาจะมีอยู่มาก. ถ้าเขาไม่ตบมือ แสดงว่าไม่ชอบ, ก็รู้สึกอีกอย่างหนึ่ง มันเป็นโทมนัสแหละ; ถึงโทมนัสก็ไม่เที่ยง; ปีติมันก็ไม่เที่ยง เช่นเดียวกับที่โทมนัสมันก็ไม่เที่ยง. แต่เดี๋ยวนี้เราไม่เอาโทมนัสมาพูดในข้อนี้ เพราะว่าโทมนัสใคร ๆ ก็ไม่หลงใหลไหม? ไม่มีใครชอบโทมนัสไหม? อย่างเราจะพูดแล้วไม่มีใครตบมืออย่างนี้ เราไม่ชอบ, เราชอบให้คนตบมือ แล้วก็มีปีติปราโมทย์; จะนั้นใน ๒ อย่างนี้คือ โสมนัสกับโทมนัสนี้ อันไหนมีฤทธิ์เดชมากกว่า ที่จะครอบงำจิตใจ ให้เกิดอุปาทานยึดมั่นถือมั่น? อันไหน คุณประยูร ?

ตอบ : อันโสมนัส - ดีใจครับ.

โสมนัสหรือสุข เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่นง่ายกว่ามากกว่า เร็วกว่า

อะไรกว่า; ดังนั้นเราจึงไม่ไปสนใจมันก็ได้. มาสนใจไอ้ที่ตัวร้ายนี้ ที่ว่าดี, ว่าสุข, ว่าอร่อย ว่าอะไรนี่. ไอ้ตัวร้ายเหล่านี้ดูให้มันมาก ๆ สนใจมันให้มาก ๆ เอาไอ้นี้มาเป็นตัวสำหรับแยกแยะดูความไม่เที่ยง, ข้ามันเสียให้ตาย ด้วยวิปัสสนาที่เห็นแจ้งในความไม่เที่ยงนั่นเอง. เพราะฉะนั้นจึงตรัสไว้แต่เพียงปิติและสุขก็พอแล้ว สำหรับที่จะเป็นจิตตสังขาร ที่มีความหมายมาก มีอันตรายมาก. คือให้เอาสิ่งที่ชอบใจที่ความรู้สึกที่ชอบใจ ที่ทำให้หลงใหลมาเป็นบทเรียน มาดูให้เห็นความไม่เที่ยง. ก็เป็นอันว่าปิติหรือสุขก็ตาม ที่คนทั้งโลกเขาชอบกันนั้นมันไม่เที่ยง.

ที่นี้ดูต่อไปว่ามันปรุงแต่งให้เกิดความคิด คือสังขารขั้นต้น ประเภทตัณหา อูบาทาน อย่างไร ? ก็ดูต่อไปอีกก็ได้, มันจะเห็นความไม่เที่ยงที่คลอตุลุกออกไปเป็นชั้น ๆ : เพราะอันนั้นไม่เที่ยง เพราะอันนั้นมันก็ไม่เที่ยง, เพราะอันนั้นไม่เที่ยง อันโน้นก็ไม่เที่ยง, มันเป็นสายกันไปเป็นไม่เที่ยง; ฉะนั้นความคิดทั้งหลายก็ไม่เที่ยง คือสังขารไม่เที่ยง; ให้ดูกันอย่างนี้ดีกว่า. สังขารา อนิจจา ให้ดูความไม่เที่ยงของสังขาร คือความคิดทั้งหลาย อย่างนี้กันดีกว่า.

ที่นี้ เราทอนกำลังของเวทนานี้ได้ ไม่ปรุงแต่งสังขารอะไรขึ้นมา; แม้อันนี้ก็ไม่ใช่, ยังไม่เที่ยงอยู่นั้นแหละ. ที่ไม่ปรุงแต่งก็ไม่ใช่, ที่หยุดไปก็ไม่เที่ยง, เตี้ยวกก็กลับมาอีก มันมีความไม่เที่ยง. ในบรรดาสิ่งที่เป็นความสุข หรือเป็นที่ตั้งแห่งความสุข เป็นที่พอใจโสมนัสสรรษาอะไรก็ตาม, นี้ล้วนแต่ความไม่เที่ยงทั้งนั้น. อย่างนี้มันเห็นความไม่เที่ยงที่จริงกว่าที่แท้กว่า ที่มีประโยชน์กว่า ที่มีอำนาจมากที่สุด; คือที่จะให้เกิดวิราคะได้. เดียวนี้เรามัวแต่ท่องแต่ปาก หรือสาธยายแต่ปาก, หรือเอาไปคำนึง คำนวนเอาตามวิธีของการคำนึงคำนวน ว่ามันต้องไม่เที่ยงเพราะอย่างนั้นอย่างนี้ อย่างที่เรียนในโรงเรียนนักธรรม โดยเฉพาะนี้, มันก็เกิดวิราคะไม่ได้.

แม้เราจะอธิบายเรื่องไม่เที่ยง และเหตุของความไม่เที่ยงกันเป็นชั่วโมง ๆ หลายวัน หลายคืน หลายปี, จนสอบไล่ได้ มันไม่เกิดวิราคะได้. ฉะนั้น ต้องมานั่งลงในที่สงบ แห่งใดแห่งหนึ่งทำความรู้สึกที่เป็นปีติและสุข หรืออะไรก็ตามเถอะ ที่มันเป็นตัวจริง ของจริงอยู่ในจิตในเวลานั้นแล้วดูความไม่เที่ยง เราจะเห็นความไม่เที่ยง.

ที่ควรเอามาถูกก่อนอื่น ก็คือสิ่งที่มันยั่ววนกว่าสิ่งอื่น; แล้วสิ่งนั้นก็คือปีติ และสุข. และเมื่อเห็นความไม่เที่ยงของสิ่งยั่ววนที่สุดแล้ว, ก็ให้เห็น หรือจะรู้สึกได้เองในสิ่งที่ยั่ววนน้อยและไม่ยั่ววนเลยได้. เพราะฉะนั้นเป็นอันว่า ในหมวดที่ ๒ ก็ดูความไม่เที่ยงของปีติด้วย ของสุขด้วย ของความที่สิ่งทั้ง ๒ นี้เป็นจิตตสังขารคือปรุงแต่งจิตด้วย และของความที่เราควบคุมปีติและสุขได้แล้วก็มีความไม่เที่ยงอยู่ด้วย. ฉะนั้น เราจึงไม่ยินดีพอใจในความสุขหรือโสมนัสหรืออะไร. ถ้าไม่ยินดีในสิ่งที่มีอัสสาทะสูงสุดนี้แล้ว ก็ไม่มีปัญหาหรอก : ไอ้สิ่งที่มันไม่ค่อยจะมีอัสสาทะหรือมันมีอย่างโหดร้ายทารุณอย่างอื่น มันก็หมดอำนาจไปเอง.

การตามดู নিজจ้งเป็นต้น ที่สติปัฏฐานหมวด จิต.

หมวดที่ ๓ ดูความไม่เที่ยงของจิตในภาวะปกติ และดูความไม่เที่ยงของจิตในภาวะที่เราบังคับไปตามความต้องการของเรา. จิตนี้มี ๒ ภาวะ : ที่มันเป็นไปเองตามธรรมชาติโดยไม่มีการบังคับ, นี้ก็ภาวะหนึ่ง; แล้วที่มันถูกบังคับด้วยการกระทำที่แยบคาย นี่มันก็เป็นอีกภาวะหนึ่ง. ฉะนั้นจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน :-

ข้อที่ ๑ จึงว่า ดูจิต : จิตตานุปัสสี -ตามดูขันธ์จิต ว่าจิตกำลังเป็นอย่างไร : จิตมีราคะหรือไม่มีราคะ, จิตมีโทสะหรือไม่มีโทสะ, จิตมีโมหะหรือไม่มีโมหะ, จิตกำลังขบเซาหรือจิตกำลังฟุ้งซ่าน ฯลฯ แล้วแต่ว่ามันจะมีอะไรในเวลานั้น.

ก็ดูที่จิตนั้นและความเป็นอย่างนั้น; เดียวก็เห็นความไม่เที่ยงของจิตเลย, ความไม่เที่ยงของสิ่งที่กำลังเกิดอยู่กับจิตในขณะนั้น. นี้เรียกว่า **ดูจิตตามที่มีมันเป็นอยู่อย่างไร**; มีรายการมากแหละคิดเอาเองก็ออก, แล้วไม่ต้องคิดด้วย คือนั่งลงจิตกำลังเป็นอย่างไร ก็ดู ๆ ไปให้ละเอียดเข้า เดียวก็จะพบความไม่เที่ยงของทุก ๆ ส่วน ทุก ๆ อากาณ ทุก ๆ กิริยาอาการลักษณะอะไร, ในฐานะที่เป็นเหตุก็มี ในฐานะที่เป็นผลก็มี แล้วปรุ่ดต่อกันเรื่อย ๆ ไป. นี้ดูความไม่เที่ยงที่จิตและสิ่งที่เกี่ยวเนื่องอยู่กับจิต ตามที่เป็นอยู่จริง ในขณะนั้น; อันนี้เป็นข้อที่ ๑.

ที่นี้ข้อที่ ๒ **ทำจิตให้มันเที่ยงอยู่** : ทำจิตให้ปีติปราโมทย์ บันเทิงรื่นเริง สนุกสนาน ครึกครื้น ครื้นเครงอะไรอยู่แล้วก็รู้สึกอย่างไร; เพื่อจะดูว่า มันก็ไม่เที่ยงอีกแหละ : จะปราโมทย์บันเทิงรื่นอะไร มันเต็มไปด้วยความไม่เที่ยง, เหมือนกับที่เคยดูมาแล้วในเรื่องของปีติและสุข.

ที่นี้ข้อที่ ๓ **ทำจิตให้หยุด** ตั้งจิตให้หยุดทำจิตให้ตั้งมั่น. นี้ก็จะพบความไม่เที่ยงอีกแหละ : จิตก็ไม่เที่ยง, ความตั้งมั่นก็ไม่เที่ยง, อะไร ๆ ทุกอย่างที่มีมันเกี่ยวกับเรื่องจิตตั้งมั่นนี้มันก็ไม่เที่ยง; เพราะว่ามันยังเป็นจิตอยู่เนี่ย ยังมีเหตุปัจจัยปรุ่ดแต่งอยู่เนี่ย, ฉะนั้นจิตตั้งมั่นมันก็ไม่เที่ยงไปตามเหตุปัจจัยที่มันปรุ่ดแต่ง.

เรื่องที่ ๔ ก็**ทำจิตให้ปล่อยอยู่** ทำจิตให้เกลี้ยงอยู่, ก็เป็นจิตที่ทำขึ้นทั้งนั้นแหละ ที่กำลังบังคับให้เป็นไป. ก็พบแต่ความไม่เที่ยง : แม้จิตที่ปล่อยอยู่ปล่อยนิวรรณ์ทั้งหลายอยู่ นิวรรณ์ทั้งหลายไม่กลุ่มรวมจิตอยู่ มันก็ล้วนแต่ไม่เที่ยง, เพราะสิ่งที่มาจับจิต กลุ่มรวมจิตก็ไม่เที่ยง, จิตเองก็ไม่เที่ยง, กิริยาอาการทั้งหลายที่เนื่องกันอยู่นั้นก็ไม่เที่ยง. นี้มันจะเห็นความไม่เที่ยงในชั้นที่ละเอียดสุขุมแบบคายที่สุด **ในเมื่อดูความไม่เที่ยงของจิต**. มันดูยากเหมือนกันแหละ เพราะว่าจิตดูจิตนี้มันก็,

ถ้าไม่ฝึกมาให้เข้ารูปเข้ารอยแล้วมันก็, ยากที่จะเห็นให้ลึกซึ้งถึงที่สุดได้ ให้ละเอียดที่สุดได้; แต่ก็ทำได้อยู่นั้นแหละ.

เออละ, เป็นอันว่า ถ้าเราจะดูความไม่เที่ยงในภายใน ซึ่งอาจจะดูได้หลายร้อยวิธี; แต่วิธีนี้ดีที่สุด วิธีที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เอง คืออานาปานสติ ๑๖ ชั้น; แล้วขั้นที่ ๑๓ ให้ดูความไม่เที่ยง แล้วก็ดูความไม่เที่ยงในทุกขณะของ ๑๒ ชั้นที่แล้วมา คือกายานุปัสสนา ๔ ชั้น, เวทนานุปัสสนา ๔ ชั้น, จิตตานุปัสสนา ๔ ชั้น; รวมเป็น ๑๒ ชั้น; ใน ๑๒ ชั้นนั้นแต่ละชั้น ดูให้เห็นความไม่เที่ยงให้ถึงที่สุดเลย.

นี่ก็เรียกว่า เป็นผู้ปฏิบัติ ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ข้อที่ ๑ คือ อนิจจานุปัสสนี -เป็นผู้ตามเห็นความไม่เที่ยง. เอ้า, เป็นอันว่าเลิก การคำนวณคาดคะเน หรือว่าการท่องด้วยปาก การเรียนอย่างวิทยาศาสตร์วัดถูกกันเสียที; เรียนวิทยาศาสตร์อย่างจิตใจโดยตรง : รู้สึกต่อสิ่งที่ไม่เที่ยง, รู้สึกต่อสิ่งที่มีความไม่เที่ยง, กิริยาอาการของความไม่เที่ยง ด้วยจิตเอง; เรียกว่ารู้สึกด้วยนามกาย ไม่ต้องสัมผัสด้วยมือ ด้วยเนื้อด้วยหนัง แต่สัมผัสด้วยนามกายคือความรู้สึก ก็เกิดความไม่เที่ยงให้เห็นชัด แล้วก็แรงพอที่จะเกิดวิราคะ.

.....

ง. นักปฏิบัติ “ชั้นครู” ต้องดูอุปาทาน ๔ ให้เป็นอนิจจัง จนเกิดวิราคะแห่งอุปาทาน ๔.

วิราคะคือคลายออก, คลายลง จางลง ๆ แห่งการยึดมติดิต คือความยึดมั่นถือมั่นนี้. ก็ไม่ต้องการจะอธิบายอะไรมากนัก; การอธิบายก็มีเรื่องมาก คือว่ามัน

มียึดมั่นถือมั่นที่ไหน ก็ไปคู่นั้นแหละ ให้รู้จักความยึดมั่นถือมั่นกันเสียก่อน, แล้วก็เอาความเห็นอนิจจังนี้ใส่เข้าไปที่นั่น, แล้วความยึดมั่นถือมั่นก็จะคลายออก. ที่ยึดมั่นถือมั่นในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์, ก็เอาอันนั้นแหละมาทำความรู้สึก แล้วก็เอาอนิจจังใส่เข้าไปที่นั่น, มันก็คลายออก. แต่ถ้าเป็นอย่างบัณฑิตนักเลง บัณฑิต ก็ต้องดูที่อุปาทานความยึดมั่นถือมั่นทั้ง ๔.

ถาม : อุปาทานทั้ง ๔ คุณประจักษ์จำได้ไหม ? อุปาทานทั้ง ๔ คืออะไร ?

ตอบ : มีทิวรูปาทาน สีสพัตตูปาทาน อัตตวาทูปาทาน. อ้อ, กามูปาทานขึ้นต้นก่อนครับ : กามูปาทาน ทิวรูปาทาน สีสพัตตูปาทาน แล้วก็อัตตวาทูปาทานครับ.

ถาม : คุณท่องก็คงจำได้. ทีนี้อยากจะรู้ว่า กามูปาทาน นั้นเป็นอย่างไร คุณท่อง ? กามูปาทานเป็นอย่างไร ?

ตอบ : คือความยึดมั่นในทางกามครับ.

ถาม : นั้นตามตัวหนังสือแปลว่าอย่างนั้น. ความยึดมั่นในทางกามนะ คือยึดมั่นอย่างไร ? รู้สึกอย่างไร ? เป็นไปอย่างไร ?

ตอบ : คือความยึดมั่นในสิ่งที่ได้มาตามความต้องการครับ.

ก็ได้; แต่มันยังเนือย ๆ หรืออะไร มันยังพรั่า ๆ มันยังไม่ตรงตามความหมายของคำว่ากาม ซึ่งแปลว่าความใคร่ ซึ่งหมายถึงความรัก ความพอใจ ซึ่งเป็นกิเลสตัณหา. กามูปาทาน ตัวหนังสือมันแปลได้หลายอย่างแหละ ว่ายึดมั่นในฐานะที่เป็นกาม หรือว่ายึดมั่นด้วยความรู้สึกที่เป็นกาม หรือยึดมั่นไว้อย่างกาม.

แปลว่า มันเป็นการยึดมั่นในประเภทที่เป็นกาม ในทุกแง่ทุกมุมของความหมาย; ข้อนี้ นำขึ้นมาเป็นข้อแรก ตรัสไว้เป็นข้อแรก จะเป็นของธรรมดาสามัญที่สุด, แม้จะต่ำต้อยที่สุด เลวที่สุด แต่มันก็มากที่สุด แพร่หลายที่สุด ออกหน้าที่สุด. ก็ไปดูเอาเองก็แล้วกัน ความยึดมั่นที่ทำให้เกิดความรู้สึกในทางกาม คือกำหนดในทางกาม, ซึ่งมีความหมายไปในทางเพศตรงกันข้าม หรืออุปกรณ์ของความรู้สึก ที่เป็นไปในทางเพศที่ตรงกันข้าม, จะเป็นวัตถุปัจจัยภายนอกก็ได้ ที่มันให้เกิดความรู้สึกที่เป็นกามแล้ว ก็รวมอยู่ในคำว่า “กาม” นี้ทั้งนั้น; เป็นกามวัตถุก็ได้, เป็นกามกิเลสก็ได้ ล้วนแต่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่นทั้งนั้นแหละ, ตัวกิเลสกามก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น, ตัววัตถุกามก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น, กิริยาอาการของมันก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น. ผลที่ออกมาจากความยึดมั่นถือมั่น มันก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น. ทั้งหมดนี้เหมาหมดเป็นเรื่องของกาม เป็นกามอุปาทาน -ยึดมั่นด้วยกาม ในความหมายของกาม.

ถาม : วิทยุอุปาทาน หรือทิวฐิอุปาทาน -ยึดมั่นด้วยทิวฐิ. ทิวฐิคืออะไร คุณบรรยาย?

ตอบ : ทิวฐิหมายถึง ความคิด ความเห็นของคนใดคนหนึ่งครับ.

ถาม : ผิดหรือถูก ?

ตอบ : มันเป็นความเห็นผิดครับ.

เพราะว่าความเห็นถูก ไม่เป็นทางแห่งความยึดมั่น, ความเห็นถูกไม่เกิดการยึดมั่น; ฉะนั้นต้องเป็นความเห็นผิด. แม้จะได้กล่าวไว้แต่เพียง ทิวฐิ ๑ เฉย ๑ ก็หมายถึง มิจฉาทิวฐิ -ยึดมั่นด้วยทิวฐิที่ผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง, รุนแรงมาก. นี้ก็เรียกว่าอุปาทาน. ว่าอุปาทานให้หมดเสียก่อนดีกว่า ก่อนที่จะพูดว่ามันจะจางคลายออกได้อย่างไร.

ที่นี้อันที่ ๓ สิลพตุปาทาน - ยึดมั่นด้วยความเป็นศีลและวัตร. เมื่อพูดถึง ยึดมั่นมั่นเป็นมิจฉาทิฏฐิ; เพราะฉะนั้นมั่นก็ยึดมั่นศีลและวัตรหรือพรตนั้นผิดไปหมด. ข้อปฏิบัติที่วางไว้ในฐานะเป็นศีล คือบังคับให้ถือ, และเป็นวัตร หรือพรต ที่แนะนำให้ ปฏิบัติ; ทั้งศีลและพรตนี้เขายึดมั่นผิดวัตถุประสงค์อันแท้จริง, ผิดเหตุผลอันแท้จริง คือไม่อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล. ยึดมั่นศีลผิดความประสงค์ของศีล, แม้แต่ยึดมั่นทาน ก็ผิดความประสงค์ของทาน, ยึดมั่นสมาธิก็ผิดความประสงค์ของสมาธิ ถึงขนาดที่เป็นบ้าไปด้วยอำนาจการเจริญสมาธิ, ยึดมั่นปัญญาหรือวิปัสสนานี้ผิดความประสงค์ของปัญญาหรือของวิปัสสนา กลายเป็นอาจารย์บอกห่วยไป. ยึดมั่นทาน ศีล สมาธิ ปัญญานี้จะพอแล้ว หรือจะยึดเตลิดเลยนั้นไปก็ได้; ก็เรียกว่าผิดความหมายอันแท้จริง ของเรื่องนั้น ๆ ไปหมด, มั่นมากกลายเป็นเรื่องขลัง เรื่องศักดิ์สิทธิ์ไป เป็นเรื่องพิธีรีตอง อันขลัง อันศักดิ์สิทธิ์ไป. ทุกอย่างเป็นไปได้ แม้แต่การทำบุญให้ทาน การรักษาศีล การเจริญอะไรก็ตาม ที่เรียกกันว่า จะไปนิพพานนั่นแหละ, เมื่อยึดมั่นผิดเจตนารมณ์อัน แท้จริง ผิดเหตุผลอันแท้จริง ก็กลายเป็นศีลพัตตปรามาส หรือศีลพัตตูปาทานในที่นี้. ก็ยึดมั่นกันอยู่อย่างใหญ่หลวงนะ ไปดูกันให้ดี.

ถาม : คุณประยูรคิดว่า คุณไม่มีความยึดมั่นในแบบนี้เลยหรือ ?

ตอบ : ท่านอาจารย์หมายถึง ข้อศีลพัตต ๖ ใช่ไหมครับ ?

ถาม : ข้อศีลพัตตูปาทานนี้ ไม่มีเลยหรือ ?

ตอบ : สิลพตุปาทานนี้ ถ้าคนยังไม่สำเร็จแล้ว ยังไม่บรรลुเป็นพระอรหันต์แล้ว ส่วนมากมีทั้งนั้นแหละครับ; แต่มีมากมีน้อย.

ไม่ต้องถึงพระอรหันต์ก็ได้; อุปาทานนี้ละได้. แต่ว่าคนธรรมดา สามัญแล้วก็ยังมีมากแหละ; เพราะว่ามันเป็นไปได้โดยความไม่รู้สึกรู้สึ. สิ่งใดที่มั่น

ไม่มีเหตุผล มันทำไปอย่างโง่เขลา แล้วก็ยึดถือไว้อย่างแก๊ยก; ฉะนั้นคนโง่ที่กลัว กิ่งกือกลัวไส้เดือน กลัวอะไรเหล่านี้ มันก็พวกนี้แหละ, นั่นมันตั้งต้นมาตั้งแต่อันดับ ต่ำที่สุดอย่างนี้. มันไม่ใช่สิ่งที่ควรจะกลัวนี้ แล้วทำไมจะต้องกลัว; เพราะว่าคนถูก สอนให้กลัวมาตั้งแต่เล็ก : กลัวตุ๊กแก กลัวไส้เดือน กลัวจิ้งจก แม้แต่ลูกนก ลูกหนูตัว แดง ๆ มันก็กลัว. มันตั้งต้นผิดของศีลพทุปาทาน ไม่รู้ความจริง ไม่รู้เหตุผลอันแท้จริง; แล้วมันก็เกิดความแน่ใจในการที่จะนึกคิดอย่างไรขึ้นมา ยึดถือเป็นของถูกต้องไป. เช่นว่า กิ่งกือก็ต้อง กลัว, นี่มันถือเสียอย่างนี้ มันก็ต้องกลัว. นี่เป็นศีลพทุปาทานที่ เลวต่ำที่สุด ที่เป็นตัวอย่างได้ที่ว่ายากที่คนจะถอนออกได้.

ถาม : คุณประยูรยังจับกิ่งกือเล่นได้หรือ พุดตรง ๆ อย่างนี้ดีกว่า ?

ตอบ : ตอนนี่ผมจับได้แล้วครับ ตั้งแต่เป็นนักศึกษาแพทย์มามันชินจนเยอะเยอะ แล้วครับ.

ถาม : กิดีซี แต่อีกหลาย ๆ คนเล่า ? คุณจับได้โดยสนิทใจอย่างนั้นหรือ ?

ตอบ : ก็รู้สึกบ้าง แต่พอทนได้ครับ.

นั่นแหละมันยังเหลืออยู่, มันยังขยะแขยงอะไรอยู่. ไปดูเอาเองเถอะ อย่าให้พุดมากนักเลย มันจะเสียเวลาด้วย แล้วมันจะนำเกลียดด้วย ว่าไอ้ศีลพทุปาทาน นี้ ให้ความหมายอย่างนี้ คือลงความสันนิษฐานในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ผิดจากเหตุผลอัน แท้จริง ผิดจากความหมายอันแท้จริงของสิ่งนั้น ๆ แล้วมายึดมันถือมันไว้ในลักษณะ อย่างนั้น นี่เราเรียกว่า สิ้นพทุปาทาน; แล้วจะเป็นไปในทางขลัง ทางศักดิ์สิทธิ์ ทางถือยึดความเห็นอันวิปริต เป็นมิจฉาทิฎฐิ ถือโชคถือกลาง ถืออะไรก็ตาม.

ที่นั่นสุดท้าย เรียกว่า อดตวาพทุปาทาน -ยึดมันโดยความเป็นตัวตน ของตน. นี้อธิบายมากแล้ว ไม่พุด.

ทั้ง ๔ อย่างนี้ เรียกว่า อุปาทานเสมอกัน คือยึดมั่นถือมั่นด้วยกัน. ถ้าเห็นความไม่เที่ยงของกาม ก็คลายจากกาม; เห็นความไม่เที่ยงแห่งทิฐิ หรือวัตถุแห่งทิฐิก็ตาม มันก็คลายจากทิฐิ; ที่นี้เห็นความไม่เที่ยง ไม่จริงของวัตถุแห่งที่ลพทรคแห่งทิฐิอย่างสัลลพตปรามาสนี้ มันก็คลายความยึดมั่น ชนิดนั้นได้ คือมารู้ของจริงก็คลายความยึดมั่นซึ่งเป็นของเท็จได้; ที่นี้เห็นความไม่เที่ยงของขันธ ธาตุ อายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อะไรได้แล้วก็ : เห็นว่า ไอ้ที่เราเรียกว่า ตัวตน หรือ ของตนนั้น เป็นเพียงสังขารธรรม ประกอบกันเข้า ประชุมกันไป ล้วนแต่เป็นกระแสแห่งความไม่เที่ยง คือความไม่เที่ยงแห่งความรู้สึกคิดนึก หรือสติปัญญาเดินไปอย่างผิด ๆ รวบรวมเอาเป็นความคิดขึ้นมาอย่างผิด ๆ เป็นอุปาทานว่าตัวตน ว่าของตน; นี้ก็เรียกว่าเห็นความไม่เที่ยงของตัวตน.

ในชั้นแรกก็พิจารณาความไม่เที่ยง ให้ถึงที่สุด; แล้วมันก็จะค่อยแยกออกไปได้ตามแขนงของมัน จะเอาความไม่เที่ยงในแง่ไหนความหมายไหนไปแก้อุปาทานอันไหน แก่ความยึดมั่นอันไหน. แต่โดยหลักทั่วไปแล้วก็เรื่องกามุปาทานเป็นส่วนใหญ่; เพราะว่ามันอยู่ที่ยินดี ยินร้าย กันอยู่ตามธรรมดาสามัญนี้ จนกระทั่งยึดมั่นเป็นตัวตน - ของตน.

จ. ทบทวนสติปัญญาข้อที่ ๔ โดยใจความ.

เดี่ยวจะเพื่อนหมดนะ. ทบทวนหรือตั้งหลักไว้ให้ดี ๆ ว่าพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ของสิ่งที่รู้สึกอยู่จริง; อย่างน้อยก็ที่ตัวความรู้สึกนั้นแหละมันก็เป็นของ

ที่ไม่เที่ยง ก็เลยไม่รู้จะไปยึดที่ไหน, คือไปคว้าเข้าที่ไหน ล้วนแต่ไม่เที่ยง, หรือไปคว้าเข้าที่ไหนก็เหลวเป็นน้ำไปทั้งนั้น ไปคว้าเข้าที่ไหนก็เหลวเป็นลมไปทั้งนั้น มันก็เลยไม่รู้จะยึดอะไรที่ไหน, นี่ก็เรียกว่าความยึดมั่นก็คล้ายตัว ไม่อาจจะสร้างความยึดขึ้นมา, ความเคยชินที่เคยยึดมั่นก็ค่อย ๆ จางออกจางลง ความยึดมั่นนั้นอ่อนล้าก็จางลง ๆ ; ก็เรียกว่าวิราคะได้. ต่อไปนี้ปล่อยให้ไปเองได้เกือบจะไม่ต้องทำอะไร. เมื่อวิราคะถึงที่สุดแล้วมันก็ดับเองแหละ; เหมือนกับกลิ้งครกกลงจากภูเขา หรือกลิ้งครกกลงสะพานโค้งฝ่ายโน้นนะ ฝ่ายที่ขึ้นไปสูงสุดแล้ว ทางฝ่ายโน้นนะ ก็ปล่อยลงไปได้. นี่วิราคะจะเป็นไปในลักษณะที่แรงขึ้น ๆ จนเกิดนิโรธะ; ก็ดูไป ๆ : จะดูความไม่เที่ยงอีกก็ได้, แต่เดี๋ยวนี้ไม่ต้องการแล้ว ไม่จำเป็นแล้ว, ความที่มันจะดับไป จะสิ้นไป ฐนิโรธะดีกว่า. พบความหมดไปสิ้นไปอย่างนั้น ๆ จนกระทั่งสิ้นสุดลงของความยึดมั่นถือมั่นไม่ว่ารูปร่างไหน. ต่อไปนี้ก็ เห็นได้แล้ว : หมดแล้วโว้ย ๆ พ้นแล้วโว้ย (: ปฏิณิสสัคคะ) อะไรก็ตาม.

นี่เรียกว่า สติปัญญา ๔ ข้อที่ ๔ โดยใจความ หรือโดยรูปแบบของการปฏิบัติที่พอจะเข้าใจได้มันเป็นอย่างนี้.

.....

จ. การประยুক্তสติปัญญา ๔ เข้ากับบุคคล ๓ พวก.

ที่นี้มาพูดถึงการประยুক্ত หรือคำว่าประยুক্ত : เป็นภิกษุเป็นบรรพชิต เป็นโยคีเป็นมุนี ก็ทำไปในขั้นสูงของการประยুক্ত; เป็นฆราวาสแท้ ๆ อยู่ที่บ้าน เป็นฆราวาสเต็มภูมิของฆราวาส ก็ประยুক্তไปตามแบบของฆราวาส; ที่นี้ที่เป็นโคตรภู

ก็ประยุกต์ไปตามแบบของโคตรภู คืออยู่ระหว่างกลางความเป็นฆราวาสแท้ ๆ กับความเป็นบรรพชิตแท้ ๆ.

ถาม : โคตรภูคืออะไร คุณทองซ้อมความเข้าใจกันไว้ที่ก่อน ?

ตอบ : คือครอบงำโคตรครับ; หรืออยู่ระหว่างกลางระหว่างฆราวาสกับบรรพชิตครับ.

ถาม : จะพูดคำเดียวสั้น ๆ จะพูดว่าอย่างไร ? คุณพูดหลายพยางค์นักนี่ พูดเป็นพยางค์น้อยที่สุด เป็นคำพูดคำหนึ่งว่าอย่างไร คุณประยूर ?

ตอบ : หมายถึงพวกเหมือนอย่างพวกสะเทินน้ำสะเทินบกครับ; อยู่ตรงกลางครับ.

ถาม : นั้นแหละถูกแล้ว; แต่ว่าคำนั้นมันใช้สำหรับน้ำกับบก. ที่ให้ใช้ได้ทั่วไปจะว่าอย่างไร ? คุณล้ำ นึกออกไหม ? ที่จริงเคยบอกแล้วเรื่องนี้.

ตอบ : คือฆราวาสที่ต้องการความหลุดพ้นครับ.

ถาม : คือฆราวาสที่ต้องการความหลุดพ้นอย่างบรรพชิต; นั้นมันหลายคำพูดนัก. นี้จะให้ใช้คำพูดคำเดียวนี้. เข้าคุณทองคงจะนึกออกแล้วมัง ว่าคืออะไร?

ตอบ : ครึ่งพระครึ่งฆราวาสครับ.

ไม่ได้; อย่างนี้มันตลกนักนี่. ว่าใหม่ซิ ว่าอย่างอื่น; แล้วก็ใช้ได้แก่ทุกสิ่งด้วย ไม่ใช่เฉพาะคนแล้ว. วันก่อนได้บอกแล้ว ว่าควรจะเรียกกันง่าย ๆ ว่า หัวต่อ. “หัวเลี้ยวหัวต่อ” อย่างนี้ตั้ง ๔ พยางค์; เอาแต่ “หัวต่อ”. ที่หัวเลี้ยวหัวต่อตรงนั้น เขาเรียกว่า โคตรภู. ถ้าชอบคำภาษาฝรั่งเขาใช้คำว่า Transition;

ไอ้ตรงที่มันเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อ. คนที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อ ก็หมายความว่ายังอยู่ในบ้านเรือน แต่มีจิตใจที่มุ่งมาดจะไปนอกบ้านเรือน. นี่ยังมีอื่น ๆ อีกมาก, แม้ใช้กับใบไม้นี้ก็ได้อีก : ใบไม้ที่เหลืองกำลังจะหล่นแน่ แต่ยังไม่หล่น; อย่างนี้ก็เรียกว่าโคตรภูเหมือนกัน. นี่ยังมีอีกหลายอย่าง อย่าไปพูดถึงเลยป่วยการ; พูดแต่ว่า **หัวเลี้ยวหัวต่อ**. เตี้ยวนี้ฆราวาสครองเรือน อยู่ในชั้นหัวเลี้ยวหัวต่อ ที่อยากจะผลุงออกไปนอกบ้านเรือน แต่ยังไม่ทำได้ ด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง; แต่ก็พยายามอยู่ที่จะทำอย่างนั้น.

ถาม : เกิดเป็นบุคคล ๓ พวกขึ้นมา ที่จะประยুক্তสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ : ฆราวาสเต็มตัว, บรรพชิตเต็มตัว, แล้วก็พวกโคตรภูที่อยู่ตรงกลาง. คุณประยูรณ์นี้เป็นโคตรภู แล้วยัง ?

ตอบ : ยังครับ.

ถาม : ก็सारภาพ; ก็เป็นชาวบ้านชาวเรือน ๑๐๐% จะประยুক্তสติปัฏฐานอย่างไร? พวกชาวบ้าน ๑๐๐ % นี้ จะประยুক্তสติปัฏฐานกันอย่างไร คุณทอง ?

ตอบ : ด้วยการมองว่า ทุกสิ่งที่มันเกิดขึ้นนั้นมันยอมเปลี่ยนแปลงครับ, จึงไม่ควรไปยึดถือมัน.

ถาม : นั้นมันพูดกว้าง ๆ นะ; เอาที่มันประยুক্তได้จริง, และเคยประยুক্তอยู่แล้ว เป็นประจำวันดีกว่าว่า ฆราวาสนี้เขาใช้สติปัฏฐานแก้ปัญหาในความเป็นฆราวาสอย่างไรบ้าง คุณประยูรณ์ ?

ตอบ : ใช้ในชีวิตการทำงาน กับชีวิตครอบครัวครับ.

ถาม : ใช้อย่างไร ?

ตอบ : เป็นต้นว่า ชีวิตครอบครัวที่เห็นชัด ๆ อยู่ตอนนี้ ส่วนมากก็ภาวะเรื่องลูก ผ่านการสอบไล่กันนี้แหละครับ. ผ่านสิ้นปีใหม่ ๆ กันอย่างนี้ จะมีลูกบางคนสอบได้บ้าง ไม่ได้บ้าง อย่างลูกของผมก็บางคนก็เข้าได้ บางคนก็เข้าเรียนไม่ได้อะไรแบบนี้. เราก็ประยุกต์ได้ทันทีว่า สิ่งต่าง ๆ นั้นไม่เที่ยง ตามที่เราหวังตามที่เราต้องการ, มันต้องแล้วแต่เหตุ แล้วแต่ปัจจัย แล้วแต่ความขยันของเด็ก แล้วแต่จำนวนเด็กมากน้อย อะไรแบบนี้ครับ. เราก็มองเห็นว่ามันไม่เที่ยง ก็เป็นธรรมดา; ก็ค่อยสบายใจเข้าหน่อยครับ.

ถาม : นี่ก็ในระดับนี้. คุณล้านี้เป็นกำนัน มีลูกบ้านควายหายนั่งร้องไห้อยู่ คุณจะพูดกับเขาว่าอย่างไร ที่เขาจะหยุดการร้องไห้ได้บ้าง ?

ตอบ : ก็พูดว่า เป็นเรื่องไม่เที่ยง, มันเป็นธรรมดา, ครับ.

ถาม : พูดตามธรรมดา พูดตามธรรมเนียม.

ตอบ : พูดตามธรรมเนียม ที่มันมีอยู่.

นั่นแหละถ้าพูดตามธรรมเนียมไม่ค่อยจะสำเร็จ; ต้องพูดให้ชัดกว่าธรรมเนียม พูดให้พอจะรู้สึกได้ว่ามันต้องเป็นอย่างนี้เอง. นี้จะพอแล้วมังว่า แม้แต่เป็นฆราวาสแท้ ๆ มันก็ยังมี ความทุกข์มีปัญหากเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ไม่เป็นไปตามที่ต้องการ ก็ใช้ความรู้เรื่องความไม่เที่ยงนี้มาจับปิดเป้าความรู้สึกที่เป็นความทุกข์ความโศกเศร้า ความอะไรเสียบ้าง; เพราะไม่เท่าไรมันก็ต้องมีควายหาย เงินหาย ลูกตาย เมียตาย ผัวตายอะไรไปตามเรื่อง. แต่ระวังให้ดีนะ : อย่าไปทำตามธรรมเนียมมันไม่ค่อยจะได้ผล; มันต้องเป็นความรู้ที่จริง คำพูดที่มีความหมายและมีความรู้สึกในคำพูดนั้นมากที่สุดทีเดียว. ฉะนั้น เราต้องฝึกหัดกันไว้แต่เนิ่น ๆ แต่ล่วงหน้า. อย่าให้เหตุการณ์มันถึงเข้าแล้วจึงจะทำ, อย่างนี้มันทำไม่ได้.

ถ้าเห็นว่ามันเป็นประโยชน์แก่ฆราวาสแล้วก็ ฆราวาสทั้งหลายก็ศึกษากันไว้ช้. ส่วนภิกษุ สามเณร บรรพชิต โยคี มุนีนี้ ที่แท้จริงแล้ว เราก็ไม่ต้องมาพูดหรอก; เราต้องประยুক্তกันจริง ๆ ในความหมายจริง ๆ อย่างนี้, **ไม่ไปทำเพียงพิธี.** ที่นี้โคตรภูคนครองเรือนอยู่ แต่มีจิตใจสมัครไปทางดับไม่เหลือเสียแล้ว ก็**ทำได้มากกว่า** ขาวบ้านธรรมดา เพราะเรื่องที่ยากหรือต่ำกว่านั้นมันไม่มีแล้ว ปัญหาที่ต่ำกว่านั้นมันไม่มีแล้ว, ก็เหลือแต่ปัญหาในระดับสูงขึ้นมา ก็ทำสติปัฏฐาน ๔ ได้มากกว่า. ไม่ต้องไปนั่งโคนไม้ในป่า; เมื่อใดเป็นอิสระแก่การรบกวนพอสมควรก็ทำที่บ้านนั้นแหละ ในห้องพิเศษของตัวเองก็ได้ ถ้าบ้านกว้าง ๆ, ที่กอไผ่กอกกล้วย, สงบ สัจจมมบ้านที่ตรงไหนก็ได้เหมือนกัน. แต่สมัยนี้เราอาจจะจัดที่อยู่อาศัยให้เหมาะสม ให้เงียบให้อะไรรบกวนน้อยอะไรได้ ตามต้องการ; ฉะนั้นคนแก่ ๆ ที่มีความหวังจะก้าวหน้าในทางธรรมนี้ ก็อาจจะใช้สถานที่อย่างนั้นแหละ, **คือว่าสร้างป่าขึ้นมาได้ในห้องในบ้าน** เป็นที่สงบพอสมควร แล้วก็เจริญสติปัฏฐานตามแบบนี้. แต่ว่าในระดับที่ต่ำลงไป ไม่ต้องเข้มงวดขนาดนี้, แต่แนวเดียวกันนั้น; โดยเฉพาะกายานุปัสสนานี้ ทำได้เหมือนกันเลย พยายามทำในอัตราเดียวกันก็ได้. แต่ในขั้นธรรมานุปัสสนานี้ก็ **ทำไปได้ตามภูมิตามชั้น** ตามสติกำลังของคน ๆ นั้น ในขั้นนั้น; เรื่องจิตตานุปัสสนานั้น อาจจะไม่ต้องทำก็ได้สำหรับฆราวาส แต่ถ้าเขาทำได้ก็ดี; เวทนานุปัสสนานี้ก็ทำได้ในความหมายที่ว่ามันเป็นสิ่งที่รบกวนจิตใจมาก; ความสุข ความทุกข์ โสมนัส โทมนัสนี้ มันรบกวนจิตใจมาก ก็ทำให้มันมากตามสมควร.

เป็นอันว่าฆราวาสคนนั้นก็รู้จักสิ่งที่เรียกว่า**บิวิต** หรือร่างกายนี้อย่างถูกต้อง; รู้จักสิ่งที่**เป็นต้นเหตุแห่งปัญหาของบิวิต** คือเวทนาทั้งหลายนี้อย่างถูกต้อง; แล้วก็**คงจะรู้จักสิ่งที่เรียกว่าจิตมากขึ้น** ไปกว่าธรรมดา เพราะว่ามันเฝ้าดูจิตอยู่เรื่อย; แล้วก็**สามารถที่จะเอาพระอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานิ มาช่วยปิดเป้าความทุกข์ได้** ทันแก่เวลาเสมอ.

เอาตมาเข้าใจว่าคนแต่โบราณนะ ปู่ ย่า ตา ยาย บรรพบุรุษของคนไทย เราเนี่ย ทำนสามารถใช้สิ่งเหล่านี้ได้มากกว่าลูกหลานสมัยนี้; เพราะลูกหลานสมัยนี้มันไปมัวเรียนหนังสือมากเกินไป, ไม่ได้สนใจเรื่องจิตใจ. คนสมัยโน้นเขาหากินพอกินพอใช้, แล้วก็สนใจเรื่องความสงบกันมาก; ฉะนั้น จึงรู้ธรรมะมากทั้งที่ไม่รู้หนังสือ. หรือไม่รู้ว่าจะได้ประพฤติปฏิบัติสิ่งนี้ด้วยซ้ำไป เพราะมันถูกสอนอบรมมาโดยขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมไทย ที่ให้ได้ยินคำว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, ให้ได้ยินคำว่า เมตตา กรุณา, ให้ได้ยินว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, อะไรนี้มากกว่าคนสมัยนี้. ฉะนั้นเดี๋ยวนี้แหละ มันถึงเวลาแล้วที่จะหันหลังมาดู**สิ่งที่ทอดทิ้งกันเสียมาก**นี้บ้าง; โดยจะยืนยันว่า **นี่คือหัวใจของพระพุทธศาสนา : ธรรมะในรูปแบบของสติปัฏฐาน ๔** ในลักษณะอย่างนี้นะ, ขอเน้นว่าในลักษณะอย่างนี้นะ สติปัฏฐาน ๔ ในลักษณะอย่างนี้นะ เพราะมีสติปัฏฐาน ๔ ในลักษณะอย่างอื่น อีกหลายรูปแบบนะ, **สติปัฏฐาน ๔ ในรูปแบบอย่างนี้ คืออานาปานสติสูตร ที่ทรงแสดงสติปัฏฐาน ๔ นี้เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา กระทั่งเป็นตัวของพระพุทธศาสนา หรือเป็นอะไรทั้งหมดของพระพุทธศาสนาด้วย.**

ขอให้มีพุทธศาสนาโดยวิธีนี้ แล้วมันก็จะเป็นการประยุกต์อยู่โดยอัตโนมัติ คือเป็นไปได้ในตัวมันเอง; สนใจปฏิบัติอยู่อย่างนี้แหละ จะเป็นการประยุกต์ คือใช้ให้เป็นประโยชน์ได้อยู่ในตัวมันเอง. นี่เวลาที่มีไว้มันก็หมดแล้ว เกินกำหนดแล้ว ก็จะต้องขอยุติที.

[สรุป.]

ก็จะขอ**สรุปความ**ว่า สติปัฏฐาน ๔ นี้ มีอยู่อย่างนี้ เป็นหมวดแรกของ

โพธิปักขิยธรรม; จะถือเอาเป็นแม่บทเป็นหัวใจของโพธิปักขิยธรรมทั้งหมด. เอา สติปัฏฐาน ๔ นี้เป็นหัวใจ; เอาหมวดธรรมอื่น ๆ เป็นเครื่องแวดล้อมให้เกิดสติปัฏฐาน ทั้ง ๔ นี้ขึ้นมา. หรือพูดกลับกันอีกทางหนึ่งก็ว่า เมื่อเจริญสติปัฏฐานสี่อย่างถูกต้องนะ, หมวดธรรมะทั้งหลายนอกนั้น ที่เหลือจากนี้ จะมีอยู่ในนั้นเสร็จ. แต่ถ้าใคร ไม่เชื่อ ก็ขอทำทายเป็นไฉยนี้เลย; แล้วก็ดูกันต่อไป.

คือจะย้ำอีกทีหนึ่งว่า เมื่อเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ อย่างถูกต้องนั้นนะ, ในนั้นจะมีสัมมัตตธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โภชณังค ๗ มรรคมืองค์ ๘ อยู่ในนั้น รวมอยู่ด้วยเสร็จแล้ว สลอบไปที่เดียว; ขอให้ปักใจทำสติปัฏฐาน ๔ โดยถูกต้องและสมบูรณ์เท่านั้นแหละ จะมีหมวดธรรมะอีก ๖ หมวดที่เหลือนั้นนะ อยู่ในนั้น รวมอยู่ในนั้น, มองดูเมื่อไรก็ได้, อย่างครบถ้วน. ฉะนั้น แปลว่าเรา ได้พูดถึง **ธรรมะหมวดสำคัญที่สุด** ที่จะป็นหัวใจของโพธิปักขิยธรรมทั้งหลายแล้ว; เหลือต่อไปนี้จะพูดถึง **ธรรมะหมวดอื่น** ในฐานะเป็นหมวดแวดล้อมของหมวดนี้.

นี่ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้. ขอโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดธรรมะที่เป็นเครื่องกระตุ้นกำลังใจในการปฏิบัติธรรมะ ต่อไป.

โพธิปักขิยธรรมประยุกต์

- ๗ -

ที่หินโค้ง & อาคารรูปเรือ ๕ มิ.ย. ๑๘

สัมมัตตปธาน ๔ ประยุกต์.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในวันนี้ จักได้กล่าวถึง **โพธิปักขิยธรรม-ประยุกต์** ตอนที่ ๗ หรือครั้งที่ ๗ ต่อจากครั้งที่แล้วมา, ซึ่งในวันนี้จะได้กล่าวถึงสิ่งที่เรียกว่า **สัมมัตตปธาน ๔**.

[บรรยายทบทวน.]

ขอทบทวนความเข้าใจทั้งสำหรับผู้ที่ไม่เคยฟัง และได้ฟังมาแล้ว ว่าเรากำลังพิจารณากันโดยละเอียด ถึงการศึกษาและการปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าโพธิปักขิยธรรม คือธรรมเป็นฝักฝ่ายแห่งโพธิคือการตรัสรู้. ธรรมทั้งหมดที่เป็นข้อปฏิบัติในพระพุทธศาสนานี้, ถ้าจะจัดสรรขึ้นมา ให้เป็นหลักสำคัญ ๆ ก็พอที่จะกล่าวได้ว่าได้แก่หมวดธรรมทั้งหลาย ๗ หมวด ที่เรียกว่า โพธิปักขิยธรรมนี้เอง. และหมวดที่สำคัญที่สุดก็คือสติปัฏฐาน ๔ โดยที่เราถือเอาเป็นหลักปฏิบัติได้โดยสมบูรณ์ คือตั้งแต่

ขั้นริเริ่ม จนกระทั่งถึงการบรรลุมรรค ผล นิพพาน. หมวดนอกนั้นจะถือว่าเป็นบริวารของหมวดแรกนี้; คือเป็นการแสดงถึงข้อปฏิบัติที่เป็นอุปกรณ์แก่สติปัฏฐาน, ซึ่งได้เคยกล่าวมาอย่างแล้ว ๆ เล่า ๆ ว่าถ้าปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ ให้ถูกต้องครบถ้วน ตามนัยะแห่งอานาปานสติสูตร แล้วก็เป็นการอันว่าจะมีหลักสำคัญที่ปฏิบัติแล้วอย่างครบถ้วน, แล้วก็จะมีประมวลเอาธรรมะหมวดอื่น ๆ นอกจากนั้น เข้ามารวมอยู่ในข้อปฏิบัติทั้งหมดเหล่านั้นด้วย. ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ.

ในวันนี้จะได้แสดงถึงสัมมัตตธาน ๔ ซึ่งเป็นธรรมะหมวดที่ ๒ ต่อจากสติปัฏฐาน ๔. ในตอนแรกก็จะได้อธิบายถึงคำว่า สัมมัตตธาน โดยทั่ว ๆ ไป, ให้เข้าใจสิ่งที่เรียกว่า สัมมัตตธานนี้อย่างชัดเจน; แล้วคำอธิบายในตอนที่ ๒ จึงจะแสดงให้เห็นว่า สัมมัตตธาน ๔ นั้น รวมอยู่แล้วในการปฏิบัติสติปัฏฐานทั้ง ๔ ในลักษณะอย่างไร. ขอให้กำหนดไว้อย่างนี้ก่อน เพื่อจะประกันความพ้นเผื่อ. ในขั้นนี้จะได้อธิบายกันถึงคำว่าสัมมัตตธานล้วน ๆ, เป็นลำดับไป :-

[เริ่มบรรยายตามหัวข้อบรรยายครั้งนี้]

**อธิบายและถามตอบสัมมัตตธาน ตอนแรก.
(ว่าด้วยเนื้อตัวสัมมัตตธานในความหมายทั่ว ๆ ไป.)**

ก. สัมมัตตธานที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า.

ทรงประกอบสัมมัตตธานอย่างสูงสุด.

ข้อแรกที่จะพูดถึงก็คือ สัมมัตตธานที่เกี่ยวกับพระผู้มีพระภาคเจ้า. ข้อนี้เกือบจะไม่ต้องพูดอะไรกันมาก เพราะว่าใคร ๆ ก็ได้ยินได้ฟังอยู่จนว่าเป็นเรื่อง

ธรรมดาสามัญญ ว่าพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทรงประกอบความเพียรอย่างยิ่งอย่างสูงสุด อย่างมหาศาล และเชื่อกันว่าเป็นเวลานานถึง ๖ ปี, ทั้งมากทั้งนาน; จนตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. นี่เป็นการแสดงให้เห็นว่า ทรงอาศัยความเพียรเป็นเครื่องมือสำหรับค้นคว้าศึกษาปฏิบัติซึ่งสิ่งที่จะต้องตรัสรู้ให้ได้; และเมื่อเป็นดังนี้ พระองค์ก็ทรงรับรองสิ่งที่เรียกว่าความเพียร ว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่, หมายความว่า มีผล. ดังนั้นจึงทรงดำหนิตติเตยนลัทธิที่สอนว่า ความเพียรไม่มีผล; ตัวอย่างเช่นลัทธิมัทขลิโคสาล ซึ่งเป็นพวกอกิริยทิกฺขุ - ถือว่าไม่เป็นอันกระทำ : พวกนี้สอนว่า กรรม - การกระทำ ไม่มี, กิริยา - การกระทำแม้ไรเจตนา ก็ไม่มี, และความเพียรก็ไม่มี. หมายความว่า จะทำกรรม หรือทำกิริยา หรือทำความเพียรนี้ ไม่มีผลอะไร, มีค่าเท่ากับไม่ทำ. พุทธบริษัทถือว่านี่เป็นลัทธิทำลายโลก คือมีผลร้ายแก่โลกถึงขนาดที่จะทำโลกให้พินาศ; พระพุทธองค์ก็ตรัสอย่างนั้นเหมือนกัน. ทรงย้ำว่า กรรมมี, กิริยามี, ความเพียรมี; แม้ว่าจะไม่ถือว่ามีผู้กระทำที่เป็นตัวเป็นตน มันก็ยังมิไปตามกฎเกณฑ์แห่งอิทัปปัจจยตา. เมื่อมีการกระทำทั้งที่มีเจตนาหรือไม่มีเจตนา ก็ย่อมมีปฏิกิริยาเกิดขึ้น, ส่วนที่พากเพียรกระทำมันก็มีปฏิกิริยาเกิดขึ้นตามสัดส่วน ของความพากเพียรพยายาม; เรียกว่าส่วนที่เป็นการกระทำก็มีผล, ส่วนที่เป็นพยายามกระทำให้รุนแรงยิ่งขึ้นไปก็มีผล มากออกไป. จึงเป็นอันกล่าวได้ว่า ในพระพุทธศาสนานี้ ถือว่าความเพียรเป็นสิ่งที่มิ; หมายความว่าประพฤติได้และมีผล.

ทรงไม่สันโดษในกุศลธรรม และทรงมีอัปปฏิวาณี.

ที่นี่ ที่เกี่ยวกับพระพุทธองค์ต่อไปอีก ก็มีคำที่ตรัสไว้ เกี่ยวกับความเพียรนี้ ซึ่งควรจะถือเป็นหลักอย่างยิ่ง; คือได้ตรัสว่า เรา รู้ประจักษ์ชัดซึ่งธรรม ๒ อย่าง คือความไม่รู้จักพอ ในกุศลกรรมหรือกุศลธรรม น้อย่างหนึ่ง, ความเป็นผู้ไม่ถอยหลังในการตั้งความเพียร น้อย่างหนึ่ง. “ความไม่รู้จักพอในกุศลธรรม” นี้

เรียกว่าความไม่สันโดษในกุศลธรรม; ฟังไม่ดีก็อาจจะเข้าใจผิด, จะกลายเป็นกิเลสไป. ในที่นี้หมายความว่า ในบรรดากุศลธรรมทั้งหลายนั้น ควรจะทำเรื่อยไป : สำหรับผู้ที่ยังไม่บรรลุมรรคผลนิพพาน ก็ให้กระทำเรื่อยไป เหมือนกับสิ่งที่ไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักพอ; แม้ผู้บรรลุมรรคผลสูงสุดเป็นพระอรหันต์แล้ว แม้ว่าการกระทำนั้นจักไม่เรียกว่ากุศล ไม่มีประโยชน์ในทางที่จะเป็นกุศลแก่บุคคลนั้น, แต่ก็ยังคงเป็นสิ่งที่ควรกระทำอย่างที่ไม่รู้จักพอ หรือไม่รู้จักสิ้นสุดก็ได้เหมือนกัน คือทำประโยชน์แก่ผู้อื่น. นี้เรียกว่า ความไม่รู้จักพอในกุศลธรรม. นี้ก็เรียกว่าเป็นความเพียรในความหมายหนึ่ง หรือเป็นความหมายโดยอ้อมของความเพียร, คือทำไม่รู้จัก สิ้นสุดนั้น มีเป็นลักษณะของความเพียร. ส่วนอีกข้อหนึ่งนั้นตรัสว่า **ไม่ถอยหลังในการทำ ความเพียร** เรียกว่า **อัปปฏิวาณี**; ก็หมายความว่าให้มันรุดหน้าๆ, อย่าให้มันคงที่. เรามักจะทำอะไร กันแล้วก็คงที่ ไม่รุดหน้าไม่เลื่อนชั้น; ขอให้เข้าใจในข้อนี้ : **รุดหน้า จนถึงที่สุด.** สำหรับพระองค์เองนั้น ได้ตรัสว่า **แม้หนั่งเอ็นกระดูกจะเหลื่ออยู่ เลือด และเนื้อจะแห้งไปก็ตามใจ แต่ถ้าไม่บรรลุดถึงประโยชน์ที่บุคคลจะพึงบรรลุแล้ว การจะหยุดความเพียรเสีย นั้น เป็นไม่มี.** นี้ได้แก่คำอธิษฐานจิตของพระองค์ที่ทรงเริ่มปรารภความเพียรเพื่อตรัสรู้; แล้วก็ยังได้นำมาตรัสเล่าอีกในหนหลังอยู่บ่อย ๆ. ควรจะถือเป็นหลักว่า พระองค์ก็สำเร็จประโยชน์ในการเป็นพระพุทธเจ้านั้นนะ เพราะธรรมที่เป็นเครื่องมือคือความเพียร; แล้วปฏิบัติอะไรก็ไม่พ้นไปจากการปฏิบัติในสติปัฏฐานทั้ง ๔ ด้วยเหมือนกัน.

ทรงประกอบอิทธิบาททั้ง ๔ มีประธานเป็นที่ ๕.

อีกเรื่องหนึ่งที่ทรงนำมาเล่า ก็คือ การตรัสเล่าถึงธรรมที่ทรงอบรม คือปฏิบัติอย่างมากที่สุด ก่อนการตรัสรู้ : **ตรัสว่า อิทธิบาททั้ง ๔ มีประธานโดย**

ประมาณอันยังเป็นที่ ๕. คำว่า “ปธาน” นั้นนะ คือความเพียร : ทรงประกอบในอิทธิบาททั้งสี่ แล้วก็มีความเพียรเป็นที่ ๕. หมายความว่าทรงกระทำอย่างมากหรืออย่างหนัก ในอิทธิบาทซึ่งมีความเพียรเป็นที่ ๕ เพื่อการตรัสรู้. อิทธิบาท ๔ คือ จันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา; พึงดูแล้วก็เห็นได้ทันทีว่า เป็นธรรมะเครื่องมือหรือเป็นอุปกรณ์นั้นมีอยู่ ๔ อย่าง แล้วก็มี ๕ อย่างทั้งปธานะคือความเพียร อย่างที่ได้กล่าวแล้วว่า ได้ทรงอิชฐฐานถึงกับว่า จะเหลือแต่กระดูกก็ยังไม่หยุดความเพียร.

ทั้งหมดนี้ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระองค์ที่ทรงปฏิบัติความเพียร เพื่อให้เราเห็นว่าเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ คือจำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกคนจะต้องมี เพื่อให้ประสบความสำเร็จผลตามที่ตนประสงค์. โดยเฉพาะอย่างยิ่งในที่นี้ก็คือการบรรลุมรรค ผล นิพพาน; แต่เรามารู้จักอย่างตัดตอนเสียว่า โภธิ โดยใช้คำว่า โภธิปักขิยธรรม - ธรรมเป็นฝักฝ่ายแห่งโภธิ. ถ้ามีโภธิแล้วมันถึงอกงามเจริญต่อไปจนถึงกับว่าบรรลุ มรรค ผล นิพพาน.

.....

ข. สิ่งที่เราเรียกว่า สัมมัตตปธาน.

ที่นี้ก็จะได้กล่าวถึงตัวสิ่งที่เราเรียกว่าปธานหรือสัมมัตตปธาน. ปธาน แปลว่า ความเพียร, สัมมัตตปธาน แปลว่า ความเพียรโดยชอบ หรือโดยถูกต้อง; จึงเป็นอันเดียวกันกับสัมมาวายามะในมรรคมีองค์แปด. ปธานะกับวายามะก็แปลว่าความเพียรเหมือนกัน. แต่ถ้าถือตามตัวหนังสือแล้วก็ออกจะสนุก; คือคำพูดที่แปลว่าความเพียรนี้มีมาก, และล้วนแต่มีความหมายดี. คำว่า “เพียร” ในภาษาไทย ก็มาจากคำว่า วิริยะ มันมีลักษณะไปในทางกล้าหาญ บุกเบิก อะไรทำนองนั้น. ส่วนคำนี้มีคำว่าปธานะ, ตามรากศัพท์ก็จะต้องแปลว่า ทรงตัวอยู่อย่างครบถ้วนทั่วถึง.

หมายความว่า ทำให้มันอยู่ได้ คือทำให้มันเจริญออกไป, ไปคล้ายกับคำว่า วายามะ ที่มันแผ่กว้างออกไป. มีคำว่าอฐิติ หมายความว่าทรงอยู่ ตั้งอยู่ อย่างที่ไม่มีอะไรมาทำอันตรายได้. บางทีก็มีคำว่า อฐิติ แปลว่าไม่ล้มละลายไม่ถอยหลัง; ปรักกมะ ก็แปลว่าก้าวไปข้างหน้า; และอัปปฏิวาณิ อีกคำหนึ่งก็คือ ไม่ถอยหลัง; คำแทนชื่อของคำว่าความเพียร โดยภาษาบาลีมีมากอย่างนี้. เราถือเอาความหมายของแต่ละคำมารวมกันเข้า ก็จะได้ความหมายดี. นี้เรียกว่าถือกันตามตัวหนังสือ : ทรงตัวอยู่ได้, ไม่ล้มละลาย, มีความแผ่ออกไป, รุดหน้าไม่หยุด, ไม่ถอยหลัง, และมีลักษณะแห่งความกล้า. นี้ฟังดูแล้วจะเรียกว่าน่าหัว ก็น่าหัว, แต่มีความหมายที่น่าสนใจ. ไอ้ที่ลำบากอย่างยิ่งก็ไม่รู้จะแปลว่าอะไร ให้มันมีความหมายครบหมดอย่างที่กล่าวมาแล้ว ว่าแผ่รุดไปข้างหน้า ไม่มีถอยหลัง แล้วก็มี ความกล้าหาญด้วย. นี้เรียกว่าความเพียร ตามตัวหนังสือคืออย่างนี้.

เดี๋ยวนี้มาเรียกว่า สัมมัปปธาน, มันยิ่งชัดลงไปอีก คือว่าเดินไม่ได้, คือหมายเฉพาะความเพียรที่ถูกต้อง. สิ่งที่เราเรียกว่า “ความเพียร” นั้น ใช้ไปในทางผิดก็ได้, เป็นมิจฉาวายามะอย่างนี้ก็ยังมี เขาก็สำเร็จประโยชน์ไปตามความผิด ไปตามหนทางที่ผิดไป ก็เพราะความเพียรด้วยเหมือนกัน; ฉะนั้นเมื่อเขาต้องการผิด เขาก็ทำให้สำเร็จประโยชน์ได้ด้วยความเพียรที่ผิด. เดี่ยวนี้จำกัดความชัดลงไปว่า สัมมัปปธาน คือความเพียรที่ถูกต้อง, หรือสัมมาวายามะ - ความพยายามที่ถูกต้อง.

.....

ค. ความหมาย ๔ อย่างของสัมมัปปธาน.

ที่นี้ก็ดูต่อไป ถึงอรรถะ - ความหมายของคำ ๆ นี้ว่าได้แก่การกระทำอย่างไร.

ข้อนี้ถือเอาตามบาลีพระพุทธานุชาตโดยตรง คือมีพระพุทธานุชาตที่ตรัสถึงสัมมัตตธานว่าเอียงไปสู่พระนิพพาน เหมือนแม่น้ำคงคามีความลาดเอียงลงไปสู่มหาสมุทร, น้ำในแม่น้ำคงคาจึงไหลขึ้นสู่ภูเขาไม่ได้. สัมมัตตธาน “ชนิดที่มีความลาดเอียงไปสู่มหาสมุทร” นั้น ทรงแสดงไว้เป็น ๔ อย่างด้วยกัน; มีใจความอย่างเดียวกันกับที่มีอยู่ในบทสวดมนต์แปลที่สวดกันอยู่เป็นประจำ, แต่่นั้นเป็นคำอธิบายของสัมมาวายามะที่เป็นองค์แห่งมรรค, ในที่นี้ตรัสเป็นธรรมะเอกเทศเรียกว่า สัมมัตตธาน. มีใจความว่า การทำความพอใจให้เกิดขึ้น การพยายาม การปรารถนาความเพียร การระคองตั้งใจไว้; นี้พูดถึงกิริยาอาการ; แล้วก็เพื่ออะไร? ก็เพื่อการไม่เกิดขึ้นแห่งอกุศลธรรมอันลามก, และเพื่อการละเสียซึ่งอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว, และเพื่อการเกิดขึ้นแห่งกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด, และก็เพื่อการตั้งอยู่ ความไม่เลอะเลือน ความงอกงาม ความไพบูรณ์ ความเจริญเต็มรอบ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว. นี้เป็นหลักทั่วไปที่จะต้องจำไว้ให้แม่นยำ.

ขอทบทวนอีกครั้งหนึ่งว่า (๑) เพื่อการไม่เกิดขึ้นแห่งอกุศล, (๒) เพื่อการละเสียซึ่งอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว, (๓) เพื่อการเกิดขึ้นแห่งกุศลที่ยังไม่เกิด, (๔) เพื่อความเต็มรอบแห่งกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว. ข้อแรกเป็นไปเพื่อการป้องกันไม่ให้มีมา, ข้อที่ ๒ เป็นไปเพื่อการละเว้นสิ่งไม่ควรจะละ, ข้อที่ ๓ ก็สร้างสรรค์สิ่งไม่ควรจะสร้างขึ้น, ข้อที่ ๔ ก็คือรักษาไว้ จนกระทั่งมันเต็มเปี่ยม.

คำจำกัดความอย่างกะทัดรัดของสัมมัตตธาน ๔.

ถาม : ถ้าจะสรุปเอาแต่ใจความสั้น ๆ ให้ครบทั้ง ๔ ความเพียร ก็จะได้คำว่าอย่างไร ที่เหมาะสมที่สุด ที่สั้นที่สุด ที่สะดวกที่สุด เหมาะแก่ความจำที่สุด คุณประยูร ?

ตอบ : ความเพียร ๔ อย่างนี้ ถ้าสรุปให้สั้นก็กล่าวได้ว่า ให้ละความชั่ว, บำเพ็ญความดีครับ.

ถาม : ไม่เข้าใจคำถาม; ต้องการจะถามว่า นี่ต้องการจะสรุปคำให้คงอยู่ทั้ง ๔ คำ แต่ให้มันสั้นที่สุด ให้สะดวกแก่การจำ, จะได้แก่คำว่าอะไร ?

ตอบ : สรุปทั้ง ๔ ข้อก็ :- ข้อที่ ๑ เพียรระวังไม่ให้ทำความชั่ว...

ถาม : นั้นมันลุ่มล่อมไปด้วยถ้อยคำ; เอาแต่คำสั้น ๆ พยางค์ ๒ พยางค์ให้มันได้ ๔ คำ ?

ตอบ : ข้อที่ ๑ ก็ระวังไม่ทำความชั่ว, ข้อที่ ๒ ละความชั่วที่มีอยู่แล้ว, ข้อที่ ๓ พยายามทำความดี, ข้อที่ ๔ รักษาความดีที่ทำขึ้นแล้ว.

ถาม : เข้าคุณทองให้มันสั้นกว่านั้นอีก; อย่าให้มันยืดเยื้อ ๆ ?

ตอบ : ไม่ทำความชั่ว, กำจัดความชั่ว, ทำความดี, และรักษาความดีไว้.

ถาม : ยังสั้นได้อีก; คุณชวน ลองว่าซิ ? อย่าให้มันยาวอย่างเขาวาเมา ?

ตอบ : ไม่ทำความชั่ว....

ถาม : เอ้า, ยาวเท่ากันแล้ว; ไม่เอาแล้ว, ว่าใหม่. เข้าคุณล้ำ ?

ตอบ : เพื่อไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น.

ยิ่งยาวใหญ่, ไม่เอา. นี่ย่าเห็นว่าเป็นเรื่องเหลวไหล เสียเวลา; เป็นเรื่องที่ทำเป็นอย่างยิ่งในหมู่พุทธบริษัท ที่ต้องสามารถทำอย่างนี้, คือสามารถขบย่อข้อความ ให้เหลือเป็นคำสั้น ๆ. พระพุทธทศวนะที่เราจะเอามาใส่ไว้ในใจ เราขอให้มันสั้นที่สุด, ใต้ความหมายดี. ในที่นี้ต้องการเพียงว่า ระวัง : ๑. ระวัง, ๒. ละเว้น,

๓. สร้งสรรคค์, ๔. รักษษ; ด้องการอย่งนั้. ไม้ไ้จะถ้อว่นั้เป็นการสรูปที่ตีที่สุต; แต่ขอให้ถ้อเออไว้ก่อน, ถ้หากว่นั้ยังไม่มีค้ำที่มันตีกว่นั้. ๔ อย่งนั้คือ ระวัง แล้วก็ละเว่น แล้วก็สร้งสรรคค์ แล้วก็รักษษ. ท้องเป็นมนต์ไว้ก็ได้ : ระวัง แล้วก็ละเว่น แล้วสร้งสรรคค์ แล้วก็รักษษ.

.....

ข. อธิบายความหมาย ๔ อย่ง ของสัมมัตถ์.

สัมมัตถ์ข้อที่ ๑ : เพียงระวัง (สังวรปธาน).

ข้อแรก : ระวัง ก็คือระวังไม่ให้เกิดขึ้น มันกินความไปถึงป้องกัน หรืออะไรก็ตามเถอะที่มันเนื่องเป็นอย่งเดียวกันไปหมด เรียกว่นั้ระวัง, **ระวังอย่งให้มา.** ที่นี้ค้ำว่นั้ “บัพ” หรือ “อกุศลธรรมอันลามก” ไม้ด้องอธิบายก็ได้แล้ว คือความชั่วบัพท้งหลาย ซึ่งควรสรูปใจความไว้ได้ว่นั้เป็นเร่องท้ให้เกิดความทุกข์, อย่งน้อยที่สุดก็ท้ให้เกิดความไม้น่าดู ความเศร้หมอง ที่เรอเรียกกันว่นั้สกปรก, **ไ้บัพนี้ไม้ไปท้ความทุกข์อย่งเดียว, มันสกปรกด้วย; หรือมันไม้ไปสกปรกอย่งเดียว, มันท้ให้เกิดความทุกข์ด้วย.** รวมความแล้ว ตรงตามความหมายของค้ำว่นั้ “ความทุกข์” คือดูแล้วมันน่าชยะแขยง. ค้ำว่นั้ “ทุกข์” ถ้แปลเออความหมายที่กว้งขวาง ทุกทิสทูกทางแล้ว ด้องแปลว่นั้ดูแล้วน่าเกลียด น่าชยะแขยง. นี้คือบัพที่ไม้เกิด **อย่งให้เกิด.**

ถาม : เป็นอย่งอย่งไร, หรือกระท้ออย่งอย่งไร ไ้บัพจึงจะไม้เกิด คุณประยूर ?

ตอบ : ต้องใช้วิธีใช้สติสำรวมระวังในเมื่ออายตนะทั้ง ๒ มากระทบกันเกิดผัสสะตรงนั้นครับ.

ระวังอย่าให้บาปเกิด อย่าให้ช่องอย่าให้โอกาสแก่การเกิดแห่งบาป ก็คือ **มិតติ; จัดเป็นความเพียรโดยชอบ.**

(ฝนตั้งเค้าจะตก ย้ายไปบรรยายต่อที่อาคารรูปเรือ.)

สัมมปปธานข้อที่ ๒ : เพียรละเว้น (ปหานปธาน).

ข้อที่ ๒ คือการละ. เพราะว่าความเพียรข้อที่ ๑ นั้นเป็นเพียรป้องกันไม่ให้เกิด; ที่นี้ถ้ามันเผลอไป มันเกิดแล้ว, หรือมันเกิดอยู่ก่อนแล้ว, ก็ต้องละ; ละกระทั่งความเคยชิน. ที่เราละการกระทำที่ไม่ควรกระทำนั้น เป็นส่วนข้างบน; ที่นี้ความเคยชินที่เป็นเหตุให้กระทำอย่างนั้น มันก็มีอยู่ในส่วนลึก, นี้ก็ต้องพยายามละ. วิธีใดจะละมันได้ ก็จะต้องพยายามโดยวิธีนั้น; แต่โดยส่วนใหญ่แล้วมันมีหลัก พอที่จะกล่าวได้ว่า **อย่าปล่อยไว้มันเกิดได้ มันก็จะค่อยละ ๆ ไปเอง** คือละความเคยชินที่จะเป็นอย่างนั้น. ที่นี้ความเคยชินที่จะเป็นอย่างนั้น มันก็เกิดเพราะว่าเรามันทำซ้ำ ๆ ๆ กันลงไป; ฉะนั้นจึงมีการละเว้นที่จะไม่ทำ และก็จะเป็นการละความเคยชินที่จะทำอย่างนั้น พร้อมกันไปในตัว, เรียกว่ามันละได้ทั้ง ๒ อย่าง. **การละนี้** เรียกกันว่า **ปหานะ**; มันก็ยังจะต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่าสติอยู่นั่นเอง, เป็นสติในอีกความหมายหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นทันทั่วทั้งที่ แล้วก็รู้ว่าต้องละ.

สัมมปปธานข้อที่ ๓ : เพียรสร้างสรรค์ (ภาวนापธาน).

ที่นี้ข้อที่ ๓ เพื่อการเกิดขึ้นแห่งกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด. ข้อความบ่งชัดอยู่

แล้วว่า **ที่ยังไม่เกิด** เป็นอีกส่วนหนึ่งต่างหากจากที่เกิดอยู่แล้ว; แต่ข้อนี้หมายถึงจะให้มันก้าวหน้า. ส่วนที่เกิดอยู่แล้วก็**ไม่สันโดษ** คือ**ไม่พอใจเพียงเท่านั้น**, อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า**ไม่รู้จักพอในกุศลธรรม**. ฉะนั้นเราจึงทำให้เกิดอีกพยายามพากเพียรทำให้เกิด สูงขึ้นไป ๆๆ หรือมากขึ้นไปในส่วนที่มันยังไม่มี.

ถาม : สำหรับคำว่ากุศลคำนี้หมายถึงอะไร, เราพูดกันมาหลายครั้งหลายหนแล้ว, ฉะนั้นขอข้อมความจำน้อยคุณประยูร ?

ตอบ : กุศลหมายถึงการทำกิเลสให้ลดน้อยลง เรียกว่ากุศลครับ.

ถาม : คุณทอง คำว่ากุศลหมายความว่าอะไร ?

ตอบ : กุศลคือความดีครับ.

ถาม : คุณชวน ?

ตอบ : กุศลคือความดีก็ได้ครับ; หรือความฉลาดก็ได้.

ถาม : คุณล้ำ ?

ตอบ : การสร้างกุศลคือการสร้างความคิดครับ.

นี่ ๔ คน ก็ตอบกันไปได้ ไม่เหมือนกันทีเดียว. ข้อนี้ยอมบอกการศึกษา การได้ยินได้ฟังที่มันแตกต่างกัน หรือมันมากน้อยกว่ากัน. คำสอนในโรงเรียนหรือ ปทานุกรมเด็ก ๆ มันก็บอกว่า**ความดี, ความฉลาด**; แต่ถ้าเคยเรียนภาษาบาลี หรือ มีเค้าเงื่อนมาจากภาษาบาลี มันก็ไกลไปถึงว่า **มันตัดความชั่ว, ตัดของชั่ว**. เราพยายามทำให้กุศลเกิดนั้น ก็คือพยายามให้สิ่งที่ตัดความชั่วได้เกิด; ความดีมันจะตัดความชั่วหรือไม่ ก็ไปวินิจฉัยเอาเอง. แต่ถ้าความดีเข้ามาแทนอยู่แล้ว ความชั่วมันก็

เกิดไม่ได้เหมือนกัน. ถ้าเพื่อจะให้ดีจริง ๆ มันก็ต้องให้เป็นเรื่องตัดความชั่ว. เหมือนกับว่าตัดวัชพืชในไร่ในนา ให้ความเจริญแก่ข้าวกล้า พืชพรรณธัญญาหาร; ฉะนั้น **สิ่งที่เรียกว่ากุศลหรือความดีนั้น ยังไม่ไปสูงสุด**, มันยังมีอะไรอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งจะมาหลังจากนั้น. ที่ว่าละความชั่วได้แล้ว, ทำความดีให้เกิดแล้ว, แล้วมันจะมีอะไรตามมาอีกทีหนึ่ง หลังจากนั้น; ซึ่งทุกคนก็คงจะทายถูกว่าจุดหมายปลายทางก็คือ **ดับทุกข์สิ้นเชิง หรือ พระนิพพาน** ซึ่งไม่อาจจะพูดว่าชั่วหรือดี.

สัมมปปธานข้อที่ ๔ : เพียรรักษา (อนุรักษนาปธาน).

ที่นี่ ข้อที่ ๔ ซึ่งมันยืดยาวด้วยคำพูด จึงมักจะสรุปรวมความเสียแต่เพียงว่า **รักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้ว**; มักจะพูดกันเพียงเท่านั้น, นี้ไม่สมบูรณ์; ถ้าใครเรียนหรือสอนกันอยู่เพียงเท่านั้น ก็ช่วยขยายความออกไปเสียให้สมบูรณ์ คือความ**ไพบุลย์** หรือ**ความเจริญเต็มรอบแห่งกุศลธรรม**. อย่ารักษาไว้เฉย ๆ คงที่เหมือนที่เราชอบล้อกันว่า **มันไม่เลือนขึ้นเสียเลย**; นั่นมันรักษาอยู่คงที่อยู่เท่าเดียว. แต่พระบาลีนั้นมีว่า **เพื่อความตั้งอยู่ เพื่อความไม่เลอะเลือน เพื่อความงอกงามไพบุลย์เจริญเต็มรอบ**. ขอให้สังเกตคำว่า **“ตั้งอยู่”** นี้คือ**มีอยู่** นี้ได้แก่การรักษา. **“ไม่เลอะเลือน”** คือ**ไม่มีอะไรเข้ามาแทรกแซงเลอะเลือน** เศร้าหมองวิปริต. แล้วก็ **“งอกงาม”** คือ**ขยายตัวต่อไป**. แล้ว **“ไพบุลย์”** มีความหมายอย่างเดียวกับว่า**เต็มรอบ**, คือ**เต็มถึงที่สุดแห่งกุศลธรรมนั้นๆ**.

ง. ประยุกต์สัมมปปธาน ๔ ในชีวิตฆราวาส.

ตามพระบาลีที่ตรัสไว้นี้ มันเป็นข้อความที่เป็นการปฏิบัติขั้นสูง คือขั้นที่

จะบรรลุผลผลิตนิพพาน. แต่เราประยุกต์โดยเอาไปให้ได้ ในการบำเพ็ญประโยชน์ หรือหน้าที่การงานทุกอย่าง; ฉะนั้นจึงขอสรุปไว้ด้วยคำกลาง ๆ ว่าระวัง, ละเว้น, แล้วก็ สร้างสรรค์, แล้วก็รักษา. สีความหมายนี้ ถ้าเป็นไปในทางโลก ๆ อยู่ที่บ้านที่ เรือน ก็เกี่ยวกับการแสวงหาประโยชน์อย่างบ้านเรือน.

ถาม : ขอให้ยกตัวอย่างงานในบ้านเรือนที่ต่ำ ๆ ที่สุด คือการเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย จะต้องใช้ธรรมะ ๔ ประการนี้ อย่างไรบ้าง, คุณประยูรลองว่าก่อน ?

ตอบ : ในการทำนา เลี้ยงวัวเลี้ยงควายนี้ ข้อที่หนึ่งก็ระวัง คือระวังอย่าให้ควาย ของเราไปกินข้าวของหรือเหยียบย่ำของของคนอื่นเขา; แล้วก็ข้อที่ ๒ ก็ พยายามฝึกนิสัยที่ไม่ดีของควายของเรา จนมาเป็นควายที่เชื่อง ให้ไม่ดุ เป็น ควายที่เราใช้งานได้; แล้วข้อที่ ๓ ก็พยายามฝึก คือฝึกต่อไป สร้างสรรค์ ให้ควายที่เราเลี้ยงนั้น เป็นควายที่อยู่ในการอบรมที่ใช้งานได้ดี; ประคับ ประคอง รักษาควายตัวนั้น ให้มีคุณสมบัติอย่างนั้นตลอดไป. นี่เกี่ยวกับ เรื่องเลี้ยงควายอย่างเดียวครับ.

ผู้ถาม : เราจะมุ่งเฉพาะการเลี้ยงวัวเลี้ยงควายสำหรับชาวนาอย่างเดียว; พูดให้ชัด ด้วยคำ ๔ คำนี้ คือระวัง, ละเว้น, สร้างสรรค์, รักษา. คุณทอง อย่า ให้กำกวมอะไรเลย.

ผู้ตอบ : ระวังไว้ไม่ให้ควายสูญหาย; พยายามที่จะละเว้นการที่จะใช้งานหนักแก่ ควายนั้น; ต่อจากนั้นก็พยายามที่จะบำรุงให้ควายนั้นมันเจริญเต็มโต เต็มที่; พร้อม ๆ กันกับการรักษาป้องกันโรคที่จะเกิดขึ้นแก่ควายครับ.

นี่มันน้อย, คือมันยังไม่เต็มตามความหมาย; เราควรจะระบุนมากกว่า

นั่น. ที่คำว่า ระวัง อย่างนี้ มันก็ต้องมีระวังทุกอย่าง ที่เกี่ยวกับเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย. ข้อนี้ก็ไม่ใช่เรื่องทำให้เสียเวลาเปล่า ๆ, เป็นการฝึกให้พุทธบริษัทเรา รู้จักถือเอาความหมาย รู้จักแยกแยะความหมาย รู้จักพิจารณาให้รอบคอบ เพื่อได้ความหมายมาครบถ้วน.

ถาม : ให้พูด ๔ อย่างนี้ก็เลยกลายเป็นสั้นหรือล้น หรือไม่สมบูรณ์; พูดแต่การระวังอย่างเดียวก่อน : คุณล้ำ คงจะเป็นผู้เชี่ยวชาญกว่าใคร; มีการระวัง, ปธาน-เพียรระวังเกี่ยวกับวัวควายนี้ มีอย่างไรบ้าง ?

ตอบ : ระวังนี้ หมายถึงครอบครัวยุติธรรม. การระวังควายนี้มันมีอยู่หลายอย่างนับตั้งแต่การทำคอกไป จนกระทั่งรั้วบ้าน.

ถาม : นั่นแหละคุณพูดให้มันสั้น ๆ เป็นเรื่อง ๆ ไปซี : ระวังไม่ให้ควายถูกขโมย, ระวังไม่ให้หนีไป, ระวังไม่ให้ควายเจ็บไข้; หรือว่าให้มันเป็นระวัง... ๆ ๆ ไป ให้มันหมดที่เดียวเกี่ยวกับเลี้ยงวัวเลี้ยงควายสักที่มิได้หรือ? เอ้า, ว่าใหม่.

ตอบ : การระวังนี้ ก็ระวังตั้งแต่ทำคอก ทำรั้วบ้าน ยารักษาโรค, แล้วก็แม้แต่การคบคนพาล นี่ก็เป็นอยู่ที่การระวังเหมือนกัน.

ถาม : นี่เรายังพบว่า การศึกษาหรือการเก็บเอาความหมาย หรืออะไรนี้ ยังไม่ชำนาญ. เข้าคุณชวนบ้างนี่เป็นครู ต้องพูดได้ดีกว่า. คำว่า “ระวัง” เอามาใช้อย่างไร เกี่ยวกับชีวิตชาวไร่ชาวนา มีวัวมีควาย?

ตอบ : ระวังอย่าให้ขโมยมารักควาย...

ถาม : ใช้คำอะไรรวมเสียทีเดียวไม่ได้หรือ : ระวังอย่าให้หาย. ใช้คำเดียวว่า “ระวังอย่าให้มันสูญหาย”; แล้วระวังอะไรอีก ?... เอ้าใครนี่ออกก่อน ก็ตอบ... ให้คนเดียวตอบหมดนี้ถ้าจะไม่สมบูรณ์แล้ว ต้องเอารวมทั้ง ๔ คน ตอบดีกว่า; ระวังอะไรบ้าง ? ระวังไม่ให้สูญหาย อย่างหนึ่งแล้ว.

ตอบ : ระวังโรค.

ถาม : ระวังไม่ให้ป่วยไม่ให้เจ็บป่วยหรือตาย; แล้วระวังอะไรอีก ?

ตอบ : ระวังว่าควายนั้นจะอดอยาก.

ถาม : ระวังไม่ให้อดอยาก; ระวังอะไรอีก ? ใครนี่ออกก็ว่ามาเลย ไม่ต้องรอ.

ตอบ : ระวังอย่าให้ควายมันขาด.

มันก็อยู่ในพวกหาย. เห็นไหม ? นี่จับได้แล้วว่า ไม่เคยสนใจที่จะใช้ ถ้อยคำ หรือประมวลถ้อยคำสำหรับศึกษา จดจำ อะไรให้มันเป็นหลักเป็นฐาน. เอ้า, ถ้าหมดปัญญาแล้วก็ ผ่านไปก็ได้. ขอให้เอาไปคิดไปนึกให้เกิดความเฉลียวฉลาดในการที่จะใช้ถ้อยคำ ในการที่จะขยายเนื้อความให้มันกว้างออกไป ในการที่จะย่อ ข้อความให้มันเหลือน้อยเข้า. แล้วก็เอาตามสามัญสำนึกก่อน: ระวังอย่าให้ควายหาย, ระวังอย่าให้ควายเจ็บไข้, ระวังอย่าให้มันไปทำอันตรายใครเข้า, หรือว่าจะไปทำความเสียหายทุกอย่างแหละ.

ถาม : ทีนี้เกี่ยวกับการละเวนเล่า ? ชาวไร่ชาวนามีวัวมีควายทำไรทำนา จะเอา หลักธรรมะข้อที่เรียกว่า การละเวนนะ มาใช้อย่างไร ?

ตอบ : มีละเวนใช้งานหนัก, ละเวนการทรมานสัตว์, แล้วก็...ได้แค่ ๒ ข้อนี้ก่อน.

ถาม : ข้อเดียวเท่านั้นแหละ; ๒ อย่างนั้นข้อเดียวเท่านั้นแหละ, ให้ ๒ ข้อไม่ได้. เข้าคุณทองเล่า ละเว้นอะไรบ้าง ?

ตอบ : ละเว้นความซี้เกียจที่จะเอาใจใส่ต่อควาย.

ถาม : เข้าคุณชวนเล่า ?

ตอบ : ละเว้นจากการปล่อยปละละเลยควาย.

ถาม : มันอยู่ในรูปเดียวกันหมดแหละ. คุณล้าละ ละเว้นอะไรบ้าง ?

ตอบ : ละเว้นจากการทำอันตรายต่อควาย ครับ.

ถาม : เช่นอะไรบ้าง ?

ตอบ : เช่นเอาไปฆ่าเป็นต้น.

ไปฆ่ายังไม่สำคัญเท่ากับว่า เอาไปทำอย่างโง่เขลาอย่างอื่นเช่น เอาไปชนกัน อย่างไม่มีประโยชน์. นี่เรียกว่าเราเป็นชวานา ยังไม่รู้จักรัทธิระมะในพระพุทธศาสนา, แล้วก็ไม่สนใจที่จะเอาไปประยุกต์อย่างที่ว่ามาแล้ว : มีม้าซี้ไม่เป็น มีเรือใช้ไม่เป็นแบบนี้; ก็เหมือนกันแหละกับที่มีโรมีนา มีวัวมีควาย ก็ต้องใช้ให้มันเป็น. ละเว้นทุกอย่างที่เป็นไปเพื่อความเสื่อมเสียแก่เจ้าของควายหรือแก่ควาย; ไปสังเกตดูเอาเอง อะไรที่มันมีแล้ว มันเสียหายหมด. นี่พูดให้มันมาถึงขั้นต่ำที่สุด เรื่องเลี้ยงวัวเลี้ยงควายก็ต้องมีธรรมะ ๔ ประการนี้.

ถาม : ที่ว่าสร้างสรรค์ ทำให้มันเกิดนี่; ชีวิตชวานา ทำการสร้างสรรค์ ไร่นา วัวควาย ได้อย่างไร ? เข้าคุณประยูร.

ตอบ : เกี่ยวกับการสร้างสรรค์ก็ ๑.เพิ่มจำนวน, แล้วก็ ๒.เลือกคุณภาพ คือเลือกคุณภาพควายที่ดี, แล้วก็ ๓.เสริมสร้างสรรค์คือผสมน่ะครับ เลี้ยง ๆ ไปมันก็จะมียูกมากขึ้น เราพยายามที่จะผสมพันธุ์มากขึ้น, แล้ว ๔.เลือกพันธุ์ที่ดี, แล้ว ๕. พยายามที่จะให้อาหารที่ดี เพื่อให้สัตว์นั้นสมบูรณ์ครับ.

นี่สร้างสรรค์ ดูเหมือนจะทำกันอยู่แต่เรื่องปริมาณ, เรื่องคุณภาพที่ทำให้วัวควายดีขึ้นนี้ ดูจะไม่ได้สนใจ; แล้วเขามาชวนให้สนใจก็ยังไม่ค่อยจะสนใจ. แม้ว่าทางการจะมีพันธุ์วัวควายที่ดีมาให้ผสมพันธุ์, ก็ไม่ค่อยจะสนใจ; นี่ไม่มีนิสัยที่เรียกว่าสร้างสรรค์. นี่ก็ต้องใช้ประโยชน์ให้ยิ่งขึ้นไป ให้มันถูกวิธี; อย่าให้มันเสียเปล่า สูญเปล่า เกี่ยวกับการมีวัวมีควาย.

ทีนี้ข้อสุดท้าย ว่าทำให้เต็มที่ คือทำประโยชน์ให้เต็มที่เกี่ยวกับการมีวัวมีควาย; จะต้องนึกถึงข้อที่ว่า สิ่งเหล่านี้ -การกสิกรรม สัตวกรรมอะไรนี้ก็เหมือนกัน มันต้องเล็งถึงประโยชน์ที่สูงสุดแก่ประเทศชาติแก่ศาสนา กระทั่งว่าแก่โลก, ให้โลกนี้มันเป็นโลกที่ดีที่สุดของการมีวัวมีควาย; อย่าชี้แจงทำกันอย่างที่เรียกว่าไม่อยากจะทำ มันจึงไม่ก้าวหน้า, ครอบครัวนั้นก็ก้าวหน้า, ประเทศชาติก็ไม่ก้าวหน้า; ใต้โลกนี้ก็ ไม่มีสัตว์พาหนะที่ดีที่เพียงพอ. นี่เป็นเรื่องต่ำที่สุดแล้ว : เรื่องชานาทำไรทำนา ก็ต้องใช้ธรรมะ ๔ ประการนี้. ทีนี้ถ้าว่าเรื่องหน้าที่การงานอย่างชาวบ้านก็ดีอย่างสูงขึ้นไปเป็นข้าราชการก็ดี เรื่องทางโลกทั้งหลาย, ก็ต้องใช้ธรรมะ ๔ ประการนี้ยิ่งขึ้น; จนกระทั่งก้าวไปในฝ่ายนอกโลก ไปทางฝ่ายจิตใจที่จะบรรลุผลทางจิตใจ ต้องใช้ธรรม ๔ ประการนี้ ซึ่งเดี๋ยวจะค่อยว่าทีหลังเมื่อถึงตอนนั้น. ขอให้ท่องคำ ๔ คำไว้ ก่อนว่า ระวัง, ละเว้น, สร้างสรรค์, รักษา. คำว่า “รักษา” นี้ กินความไปถึงว่า รักษาให้เจริญออกงามไปจนถึงที่สุด, ไม่ไปรักษาตายด้าน.

.....

จ. องค์ประกอบที่สำคัญ ๔ ประการ ของสัมมัตตปธาน.

ที่นี่จะพูดถึงเรื่องที่สำคัญของความเพียรโดยเฉพาะนี้ไปเสียเลย คือ **องค์ประกอบที่สำคัญของความเพียร**; โดยเฉพาะในเรื่องของสัมมัตตปธานนี้ มันเป็น **ความเพียรที่น้อมไปเพื่อนิพพาน**, อย่างที่กล่าวแล้วที่แรก ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสเอง ว่า **เอียงไปเพื่อนิพพานเหมือนแม่น้ำคงคาเอียงไปสู่มหาสมุทร.*** ความเพียรที่จะต้องเอียงไปในทางสูงอย่างนั้น มันต้องก็ **มีความมุ่งหมายปลายทางเป็นนิพพาน**; ท่านแสดงองค์ไว้อีก ๔ ประการ,* เรียกว่า **อาศัยวิเวก, อาศัยวิราคะ, อาศัยนิโรธะ, น้อมไปเพื่อวิมุตติ (หรือปฏินิสสัคคะ)**. นี่เป็นเรื่องวัดเต็มที, เป็นเรื่องวัด ไม่ใช่เรื่องบ้าน, เป็นเรื่องทางวิเวก เป็นเรื่องทางศาสนา เป็นเรื่องไปนิพพาน; เรียกว่าเอียงไปหา **นิพพาน : ต้องเป็นไปเพื่อวิเวก, แล้วเพื่อวิราคะ, เพื่อนิโรธะ, น้อมไปเพื่อวิมุตติ.**

ถาม : ความเพียรที่เป็นไปเพื่อวิเวก; ฟังถูกไหมคุณประยูร ว่าอย่างไร ?

ตอบ : ความเพียรเป็นไปเพื่อความวิเวกก็คือเพื่อความสงบ, คือความสงบครับ.

ถาม : ถูกแล้ว. ขยายความอีกหน่อย สงัดอะไร ?

ตอบ : สงัดตอนนี้ คือสงัดจากสิ่งแวดล้อมจากภายนอกครับ.

ที่เราใช้กันทั่วไปก็ว่า **สงัดจากการคลุกคลีกันเป็นหมู่**. พระเณรก็ไม่ค่อยจะน้อมไปเพื่อสงัดจากการคลุกคลีกันเป็นหมู่ ยังสุขหัวสรวลเสเฮฮาหัวเราะ; นี้เรียกว่ามันไม่มีความเพียรในข้อนี้.

*ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๙ มหาวารวรรค สังยุตตนิกาย, พระสังคีติกาย ได้รวบรวมเรื่องโพธิปักขิยธรรมที่ตรัสไว้ทั้ง ๗ หมวด มากล่าวไว้รวมกลุ่มกันตั้งแต่นำหน้า ๑ ไป กว่าครึ่งเล่มหนังสือ; ได้มีข้อความที่ตรัสว่า โพธิปักขิยธรรมแต่ละหมวดทั้ง ๗ หมวด ผู้อบรมทำให้มาก จะน้อม-โน้ม-เอียงไปเพื่อพระนิพพาน, ซึ่งองค์บรรยายนำมากล่าวแล้วที่หน้า ๓๒๙-๓๓๐. ส่วนองค์ประกอบอีก ๔ ประการ ที่องค์บรรยายมากกล่าวตรงนี้หมายความว่าท่านหมายถึงองค์ประกอบ ๔ ประการเหล่านี้ ได้ตรัสไว้โดยตรงว่า เป็นองค์ประกอบของอินทรีย์ ๕ พละ ๕ โภชณงค์ ๗ และมรรคมองค์ ๘ ท่านจึงกล่าวว่า "ท่านแสดงองค์ไว้อีก ๔ ประการ..." (ดูเชิงอรรถคำบรรยายครั้ง ๘ หน้า ๓๒๙ และดูที่หน้า ๔๓๑ ประกอบ); แต่ที่ท่านยกมากล่าวไว้ตรงนี้ด้วยเลย ก็ด้วยเล็งเห็นชัดว่า แม้สัมมัตตปธาน(เป็นต้น) ที่มุ่งหมายปลายทางเป็นนิพพานนั้น ก็ต้องประกอบด้วยองค์ทั้ง ๔ นี้ อีกด้วย ดังที่ท่านอธิบายและซักถามนั้น กระทั่งนำมาใช้แก่ชาวบ้านก็ได้ด้วย; ซึ่งนำมาใช้แก่ชาวบ้านได้ทั้ง ๗ หมวดแห่งโพธิปักขิยธรรม แม้ประกอบด้วยองค์ทั้ง ๔ ประการ ดังที่ท่านอธิบายและซักถามแล้วในที่นั้น ๑.

ถาม : ถ้าชาวบ้านจะมีความเพียรที่น้อมไปเพื่อวิเวกคือความสงบนะ ตัวอย่างเช่นอะไร คุณทอง ? **ประยุดต์คำสูงสุด** คือวิเวกซึ่งเล็งไปถึงนิพพานก็ได้นะว่าชาวบ้านจะทำได้อย่างไร ?

ตอบ : คือการหลีกเลี่ยงได้จากการเล่น เพื่อการบันเทิงต่าง ๆ และการสรวลเสเฮฮา ซึ่งไม่ก่อให้เกิดประโยชน์.

นั่นแหละถูกที่สุดขอให้ชาวบ้านทั้งหลาย รู้จักวิเวกกันเสียบ้าง. ชอบสุขหัวกันกินเหล้า ชอบสุขหัวกันเล่นการพนัน ไปดูการเล่นหรือเล่นหัวต่าง ๆ ทุกอย่างจนเสียนิสัยหมด, จนต้องทำอย่างนั้น ไม่ทำอย่างนั้นไม่ได้ ทนอยู่ไม่ได้, ต้องไปจับกลุ่มกันทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ แล้วก็**เสียส่วนที่ควรต้องทำ**. บอกกันเสียบ้าง บอกพวกพ้องญาติพี่น้องเสียบ้างว่า ให้มีความเพียรที่จะไม่คลุกคลีกันเป็นหมู่นั้นเสียบ้าง; ไม่ใช่จะห้ามโดยเด็ดขาด. แต่ถ้าว่าคลุกคลีกันเป็นหมูแล้ว **ให้เป็นไปเพื่อประโยชน์สร้างสรรค์**; ไม่ได้เป็นไปเพื่อทำลาย คือคลุกคลีกันเพื่ออบายมุข. ดื่มน้ำเมา, เทียวกลางคืน, ดูการเล่น, เล่นการพนัน, คบคนชั่วเป็นมิตร, เกียจคร้านทำการงาน; นี่เราเรียกกันว่า**อบายมุข**; ถ้าคลุกคลีกันก็เพื่ออบายมุข, ที่นี้พยายามปลีกตัวกันเสียบ้าง ก็จะไม่มีความที่จะเป็นอบายมุขได้ง่าย. นี่ความเพียรชั้นสูงสุดเพื่อบรรลุนิพพานนี้ เราเอามาใช้ที่บ้าน ก็ เพื่อวิเวกกันเสียบ้าง.

ถาม : ที่นี้คำถัดไปว่า **อาศัยวิราคะ-วิราคะนิสฺสตี**. วิราคะแปลว่าอะไรคุณประยุด ?

ตอบ : หมายถึงความจางคลายครับ.

ถาม : ของอะไร ?

ตอบ : ของกิเลส : ของราคะ โทสะ โมหะ.

ถาม : ถ้าใช้ คำคำเดียว : ของอะไร ?

ตอบ : ของกิเลสอาสวะครับ, ของกิเลสครับ.

ถาม : มีคำอื่นที่ดีกว่านั้น คุณทอง : จางคลายของอะไร ?

ตอบ : ยังนึกไม่ออกครับ.

ถาม : เอ้า, ใครนี่ออก ?

ตอบ : จางคลายจากความใคร่ครับ.

มันน้อยไป. ของความยึดมั่นถือมั่น. คำรวมของกิเลสที่จะสรุปแล้วมันก็ยึดมั่นถือมั่นจึงเกิดโลภะ โทสะ โมหะ, ราคะ โภคะ อะไรก็ตาม. แล้วคำว่าจางคลายนั้น มันมีความหมายที่มีลักษณะส่อในตัวว่า ถ้าจางหรือคลายออก ก็มันหมายความว่า ออกจากที่มันรัดเข้าไป มัดรัดตัวเข้าไป ให้มันเข้มข้นเข้าไป. ถ้าจางคลายก็ต้องคลายจากการที่มันรัดตัวเข้าไป ให้มันคลายออกมา; จึงเห็นได้ทันทีว่า คลายจากความยึดมั่นถือมั่น. ฉะนั้น ตามหลักธรรมะชั้นสูง ให้ทำความเพียร ในลักษณะที่มันจะให้เกิดความจางคลายแห่งความยึดมั่นถือมั่น.

ถาม : ทีนี้พวกที่อยู่ที่บ้านที่เรือนเล่า จะจางคลายความยึดมั่นถือมั่นได้ไหม คุณทอง ?

ตอบ : ได้ครับ.

ถาม : เช่นอย่างไร ?

ตอบ : เช่นการที่ไปยึดมั่นถือมั่นอยู่ว่า ทรัพย์สมบัตินี้เป็นของที่เป็นยอดของ

ความปรารถนา อันนี้เป็นต้นครับ; คือให้มีความจางคลายเสียจากสิ่งนั้นแล้ว ก็จะมีบรรเทาสิ่งอื่นลงไปได้มากครับ.

ไม่กลัวถูกเขาโห่หรือ ? อยู่ที่บ้านนะ ให้จางคลายจากความยึดมั่นถือมั่นอย่างนั้นนะ ระวัง. ที่พูดนั้นถูกแล้ว : อย่ายึดมั่นถือมั่นจนถึงกับว่า นั่งร้องไห้อยู่เมื่อไม่ได้ตัวอย่างใจ, หรือถึงกับว่าสิงโลดเหมือนกับว่าคนบ้า เมื่อมันได้อย่างใจ : นี้เรียกว่ายึดมั่นถือมั่นมากเกินไป. ฉะนั้นแม้เป็นฆราวาสอยู่บ้านเรือน ก็สนใจกับคำว่าจางคลายแห่งความยึดมั่นถือมั่นกันเสียบ้าง. (ความยึดมั่นถือมั่น) มันเป็นเหตุให้เกิดความโลภ เป็นเหตุให้เกิดความคดโกง; หรือมันเป็นเหตุให้เกิดการบันดาลโทษะ มันก็ฆ่าเพื่อนได้, หรือถ้ามันโมหะหลงใหล มันก็หาความสุขไม่ได้. รู้จักจางคลายกันเสียบ้างแม้ในแบบของฆราวาส. เดียวนี้มันยิ่งเหนียวแน่นเข้าไปในพวกอบายมุข; ฉะนั้นในระดับต่ำสุดในระดับเด็ก ๆ แท้ ๆ ก็ขอให้จางคลายกันเสียบ้าง จากความหลงใหลในอบายมุข.

ถาม : ทีนี้คำถัดไป : นิโรธนิสฺสิตี –อาหึยนิโรธะ. นิโรธะแปลว่าอะไร ?

ตอบ : นิโรธะ คือความดับของความทุกข์.

ถาม : นั่นแหละ ความดับของความทุกข์. ความทุกข์ดับได้ตามลำพังหรือ ?

ตอบ : ต้องมีเหตุมีปัจจัยครับ.

ถาม : ฉะนั้นมันต้องดับของเหตุแห่งความทุกข์ดีกว่า. เหตุของความทุกข์ทั้งหลายสรุปแล้ว คืออะไร ?

ตอบ : เหตุของความทุกข์ ก็คือตัณหาวิชชาครับ.

ถาม : อะไรรนะ ?

ตอบ : ตัณหาครับ.

คือตัณหา; นั่นพูดอย่างทั่วไป. พูดอย่างให้ชัดกว่านั้น เหมือนที่ทรงสรุปไว้ ก็คือ **เบญจขันธ์ที่มีอุปาทาน**. มันไปอยู่ที่อุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่นซึ่งมาจากตัณหา. ถ้ามีตัณหา ต้องมีอุปาทาน อุปาทานทันทีก็มีความทุกข์ทันที เพราะมันแบกของหนัก.

ถาม : ถ้าขรवासจะปฏิบัติเป็นไปเพื่อนิโรธ คือดับแห่งความยึดมั่นถือมั่นกัน บ้างนี้จะได้ไหม คุณทอง ?

ตอบ : ได้ครับ; แต่ต้องใช้ความพยายามอย่างมาก.

ก็ถูกแล้ว; คือว่าสิ่งที่เราทำให้มันจางคลายไปนั้นแหละ ในที่สุดมันก็ต้องดับ คือสิ้นสุดลง; ฉะนั้นขรवासจะสามารถละลายความยึดมั่นถือมั่น ในส่วนใดบ้าง ก็ขอให้ทำไปก่อน เพราะว่ากิเลสทั้งหลาย ความยึดมั่นถือมั่นนี้ก็ติมันมีหลายชั้น มีหลายระดับ. ระดับที่เลวมากนั้นแหละจะต้องจัดการก่อน; ความยึดมั่นถือมั่นในทางที่ดีก็มี, แต่ไม่วายที่จะให้เกิดทุกข์หรือ. ถ้ามีความยึดมั่นถือมั่นแล้วก็ ต้องหนัก, หนักก็ต้องเป็นทุกข์. แต่ยังมีความยึดมั่นที่เลว, เพราะมันมีวิชาหรือโมหะมากเกินไป มันยึดมั่นอย่างเลว; ฉะนั้นไปปรึกษาหารือกันให้เข้าใจเรื่อง**ความยึดมั่นถือมั่นที่เข้าใจยาก**; และพยายามอยู่เสมอที่จะละหรือจะดับความยึดมั่นถือมั่น. หรืออย่างน้อยก็ให้มันเป็น **วิราคะ** คือค่อย ๆ จางไป ๆ ๆ. ต้องตั้งใจสังเกตกำหนด เหมือนกับเราคอยนับคะแนนอะไรอยู่ คือคอยตรวจสอบอยู่ด้วยการชั่งตวงวัด ก็จะรู้ว่ามันค่อยละลายไปบ้างหรือยัง ? หรือมันดับเพียงส่วนหนึ่งแล้วหรือยัง ? พวก

สีลพปรามาสขึ้นแล้ว งามายอย่างเวลานั้นแหละจะต้องจัดการกันก่อน.

ที่นี้ข้อสุดท้ายว่า **น้อมไปเพื่อความหลุดพ้น**; ความเพียรนี้ต้องน้อมไปเพื่อความหลุดพ้น. คำว่า “หลุดพ้น” ความหมายเต็มๆ ก็คือหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ออกไปได้เป็นนิพพาน. แต่ฆราวาสก็ยังมีเรื่องที่จะต้องหลุดพ้นนะ : หลุดพ้นจากธรรมที่เป็นอันตรายแก่พวกฆราวาสทั้งหลาย. ไป ๆ มา ๆ ก็วกมาหาไอ้ความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องอบายมุข; ให้หลุดพ้นจากอบายมุขคือพ้นจากอำนาจของอบายมุขซึ่งเป็นเหมือนกับว่าผีชนิดหนึ่ง; ก็เรียกว่าพอจะเรียกว่าหลุดพ้นได้.

ที่นี้ที่ยกตัวอย่างของฆราวาสนี้ ก็เพื่อประยুক্তสำหรับฆราวาส ตามเจตนาของการบรรยายชุดนี้ เพื่อจะประยুক্তธรรมะทั้งหลายตามระดับแห่งบุคคลนั้น ๆ : เมื่อคนที่เขาเป็นฆราวาสเต็มๆ ที่ระดับหนึ่ง, คนที่เป็นบรรพชิตเต็มๆ ที่ระดับหนึ่ง, คนอยู่ตรงกลางเป็นโคตรภูภิกษุระดับหนึ่ง; ฉะนั้นขอให้เขาประยুক্তสิ่งที่เรียกว่า ความเพียรนี้กันให้ถูกต้อง โดยอาศัยหลักเดียวกัน คำพูดอย่างเดียวกัน, แต่ความหมายคนละระดับ.

วิเวกก็ดี วิราคะก็ดี นิโรธก็ดี วิมุตติก็ดี มีความหมายได้หลายระดับ. เมื่อก่อนนี้เขาจะไม่เอาคำเหล่านี้มาพูดในเรื่องที่เกี่ยวกับฆราวาส; เขาว่าเป็นเรื่องนอกฟ้า หิมพานต์, สำหรับฤษีมนูนี่จะไปอยู่นอกฟ้า หิมพานต์, จึงจะไปสนใจกับธรรมะเหล่านี้ (ซึ่งว่า) ฆราวาสทำไม่ได้. มันก็เลย, ขอบกัยใช้คำหยาบคายว่า “มันโง่ตักดาน” มาจนกระทั่งบัดนี้, มันไม่รู้เนื้อแท้ของพุทธศาสนา.

เมื่ออาดมาพูดถึงเรื่อง **สุญญตา อนัตตา** ในครั้งแรก ก็ถูกหาว่าทำผิด

แล้ว; แล้วบางคนเกินกว่าหาว่าทำผิดแล้ว, ต่าก็มี, แต่เขาทำอย่างที่เราเรียกว่าสำนวน อ้อม ๆ. ฉะนั้น เมื่อไปพูดถึงเรื่องสัญญาตา อนัตตาที่กรุงเทพฯ ก็ถูกตำโดยคนจำพวกหนึ่ง; เอาไปเขียนลงในหน้าหนังสือพิมพ์ก็มี. ก็ดูข้อความที่ไม่รู้จักสิ่งนี้ มันมีโทษถึงอย่างนี้; แล้วความที่ไม่รู้จักประยุกต์สิ่งนี้ มันยังมีโทษมากไปกว่านั้นอีก. ขอให้คิดกันเสียใหม่; ให้การประยุกต์นั้นเป็นไปได้ คือเอาธรรมะที่ดีที่เลิศ ไม่ว่าจะข้อไหนบทไหนเอามาประยุกต์ให้ได้. เลิกความคิดที่ว่า ธรรมะชั้นโลกุตตระนั้น เอามาใช้กับฆราวาสไม่ได้กันเสียที. ถ้าเอามาใช้ในความหมายที่ตรง ๆ แล้วก็ในระดับโลกุตตระนั้น มันก็คงใช้ไม่ได้, ก็ยอมรับ; แต่เอามาใช้เป็นประโยชน์ได้ ในระดับที่สมรสสมส่วนกัน; ฉะนั้น จึงได้ยกตัวอย่างด้วยพระพุทธภาษิตที่ว่า ความเพียรที่เอียงไปหาความดับทุกข์นั้น ต้องเป็นไปเพื่อวิเวก เพื่อวิราคะ เพื่อนิโรธ เพื่อวิมุตติ, ๔ อย่างด้วยกัน; เอาไปคิดเถอะ จะยิ่งเห็นว่าเราเคยเข้าใจผิด ไม่แต่จะต้องกับธรรมะที่มีชื่ออย่างนี้.

.....

จ. การปรารภความเพียรชอบ เพื่อผลมุ่งหมาย ๓.

ถาม : ที่นี้ดูต่อไปว่า การปรารภความเพียรนั้นนะ กิริยาที่ทำลงไปนั้น เพื่ออะไร? ให้เวลาคิด ๑ นาที. ได้ยินก้องอยู่ในหูบ่อย ๆ ที่สุด; ถ้านึกไม่ออกก็จะเรียกว่า คุณมีแต่หูกะทะ. เอากิริยาที่ทำลงไปนั้น เพื่ออะไร?

ตอบ : เพื่อให้หลุดพ้นครับ.

ถาม : เอ้าคุณทอง?... เอ้าคุณชวัน คุณชวันนี่ห่างวัด ให้อภัย. เอ้าคุณประยูรเพื่ออะไร?

ตอบ : ความเพียรก็เพื่อความสำเร็จ.

นี่ไม่เข้าจุดที่ต้องการให้ตอบ; แล้วก็จับจุดที่เป็นความหมายที่ดีไม่ได้. ความเพียรนี้เพื่อถึงหับสิ่งที่ยังไม่ถึงกัน, เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ, เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง. ไม่ควรจดใช้ไหม? เพราะคุณได้ฟังมาตั้งร้อยครั้งแล้วนะ, ทุกคราวที่พระสวดนะ : อธิคมาย – เพื่อถึงหับ อนธิคตสฺส – ซึ่งสิ่งที่ยังไม่ถึงหับ, แล้ว ปตฺตสฺส ปตฺตคิยา – เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ, แล้วก็สจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยา – เพื่อทำให้แจ้งในสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง; มัน ๓ คำเท่านั้นแหละ. เดี่ยวพระสวดก็นั่งหลับเสียอีกแหละ; มันก็ไม่รู้จักจำได้. (บทที่พระสวด นำมาใส่ไว้แล้ว ที่ท้ายเล่มหนังสือนี้.)

การปรารภความเพียรนั้นเพื่อถึงหับ เพื่อบรรลุ เพื่อทำได้แล้ว. “ถึงหับสิ่งที่ยังไม่ถึงหับ”; หมายความว่า มันมีจุดหมายจุดหนึ่ง ซึ่งจะต้องเข้าถึง, เป็นความรู้ก็ดี เป็นการกระทำก็ดี เป็นผลของการกระทำอะไรก็ดี มันมีจุดอยู่จุดหนึ่งที่เราจะต้องเข้าไปถึงที่นั่น นั่นเรียกว่าถึงหับ; แล้วความเพียรของเราทำเพื่อถึงหับไว้ที่ยังไม่ถึงหับ. และ “เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ” นี้ถึงถึงผลมากกว่า; ควรจะได้รับผลอะไรก็ต้องพากเพียรเพื่อให้บรรลุผลอันนั้น หรือความเป็นอย่างนั้น, จะเป็นวัตถุก็ได้ เป็นนามธรรมอะไรก็ได้ เรียกว่าผลก็แล้วกัน. ทีนี้ “ทำให้แจ้ง” คำนี้สำคัญมาก; แล้วก็มักจะใช้แก่สิ่งสูงสุด คือพระนิพพาน : ทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน. คำขอบรรพชาอุปสมบทแบบโบราณนั้น จะมีคำนี้ นิพฺพานสจฺฉิกิรณตฺถาย – เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน. แม้ ๓ คำนี้ก็ ประยูกต์แก่ฐานะของฆราวาสได้. ฆราวาสควรจะถึงหับอะไร? ฆราวาสควรจะบรรลุอะไร? ฆราวาสควรจะทำให้แจ้งซึ่งอะไร? ไปคิดดู; จะพูดกันโดยรายละเอียดอีก มันก็จะใช้เวลาให้สิ้นเปลืองไป โดยไม่จำเป็น.

.....

ข. ลักษณะการทำความเพียรผู้ทำความเพียร.

ที่นี้ดูต่อไปถึงข้อที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ ว่าลักษณะของการกระทำ หรือของบุคคลผู้กระทำ ตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ เป็นผู้มีความเพียรเผากิเลส, เป็นผู้กลัวโทษแห่งวัฏฏะ, เป็นผู้ปรารถนาคือไม่ขาดตอน, เป็นผู้มีคนส่งไปแล้วเพื่อความหลุดพ้น; มีอยู่ ๔ คำ (หรือ ๔ ข้อ).

(ลักษณะของการทำความเพียร ข้อที่ ๑. :) ผู้นั้นมีความเพียรเผากิเลส, นี้เราแปลตามตัวหนังสือ ดูมันก็รุ่มร่ามอะไรอยู่; แต่โดยเหตุที่มันให้ความหมายชัดเจน - เป็นความเพียรชนิดที่เผากิเลส. ความเพียรที่ไม่เผากิเลสก็เป็นความเพียรที่ส่งเสริมกิเลส ซึ่งเป็นฝ่ายผิด; แล้วก็มีคนกระทำอยู่โดยมากความเพียรที่ส่งเสริมกิเลส เพียรกิน เพียรเล่น เพียรมัวเมาในกามารมณ์, พากเพียรหาเงินมาเพื่อการนั้น. ความเพียรอย่างนี้ไม่ใช่เผากิเลส แต่กลับให้ส่งเสริมกิเลส. นี้เรียกว่าเพียรเผากิเลส; มีคำเรียกว่า ตปะ หรือ ตบะ. คำว่า “ตบะ” นี้ แปลว่าเผา, เป็นชื่อของความเพียร. บำเพ็ญตบะนะ คือบำเพ็ญการเผา; บำเพ็ญตบะคือการบำเพ็ญการเผากิเลสอยู่ตลอดเวลา; นี้มีความเพียรเผากิเลส ผู้นั้นต้องเป็นผู้มีการกระทำชนิดที่เผากิเลสอยู่ตลอดเวลา. ระวังอย่าให้มันมีเป็นอย่างอื่นได้. เดียวนี้ คนไม่ชอบเผากิเลส หรือชอบสุขให้แก่กิเลส; ในโลกนี้นะ หมายถึงในโลกนี้, มันจึงตรงกันข้าม มันเดินกันคนละทาง.

ถาม : ที่นี้ (ลักษณะของการทำความเพียรข้อที่ ๒ :) เป็นผู้ที่กลัวต่อโทษแห่งวัฏฏะ. วัฏฏะคืออะไรเสียก่อน คุณประยูร ?

ตอบ : วัฏฏะคือวงล้อ ที่เรียกว่าเวียนว่ายที่ไม่รู้จักจบ; ความหมายอย่างนี้ครับ.

ผู้ถาม : ให้ได้ความหมายกว่านั้นอีกหน่อย.

ผู้ตอบ : คือการมีกิเลส, แล้วก็ทำไปตามกิเลส, แล้วก็ได้รับผลจากการกระทำอันนั้น; แล้วก็กระตุ้นให้มีกิเลส, แล้วก็กระทำต่อไปอีก, แล้วก็ได้รับผล; วนเวียนกันอยู่อย่างนั้นเรื่อยไปครับ.

ถาม : นั้นเรียกว่าวิภูฏะ. วิภูฏะนี้ดีหรือชั่ว?

ตอบ : วิภูฏะนี้ไม่ดีแน่ครับ, ชั่วครับ.

ถาม : วิภูฏะนี้ชั่ว. วิภูฏะนี้ดีหรือชั่วคุณทอง ?

ตอบ : น่าจะคิดว่าเป็นกลาง ๆ ก็ได้ครับ.

ถาม : ถ้าเป็นกลาง ๆ แล้ว ไม่วิภูฏะ, คือสลายตัว. คุณชวนเล่าพอออกความเห็นได้ไหม ว่าวิภูฏะนี้ดีหรือชั่ว ?

ตอบ : ดีก็มี ชั่วก็มีครับ.

ถาม : คุณล้ำละ ?

ตอบ : วิภูฏะนี้มีทั้งดีทั้งชั่ว.

อย่างน้อยก็ขอให้จำไว้. จำไว้ อย่างนักจำก็แล้วกัน, ถ้ามันยังมองไม่เห็น. เต็มนี้เรามันถึงขนาดที่ควรจะมีมองเห็น. ถ้าวิภูฏะนี้มีทั้งดีและชั่ว; เพราะถ้าไม่มีดี ชั่วมันมีไม่ได้. ความชั่วมีความหมายมีค่าอะไรขึ้นมาก็เพราะมันมีความดี, ความดีก็เหมือนกันอีกแหละ มันมีค่าหรือมีความหมายขึ้นมา เพราะมันมีความชั่วเป็นคู่เทียบ; มันเลยไปด้วยกัน. แต่ความดีนั้นแหละ ยั่วยวนมาก, ส่งเสริมความอยากมาก.

อยากมาก. เดียวนี้ก็พูดว่าอยากนี่, แล้วก็ทำตามความอยาก, ได้ผลของความอยาก; แล้วก็กลับมา อยากอีก ฯลฯ. นั่นเล็งถึงความดีเป็นส่วนใหญ่. จะดีชนิดแท้จริง หรือดีไม่แท้จริงก็ตาม แต่ในความรู้สึกของคนนั้นต้องเป็นความดี จึงจะเกิดความอยาก. ความดีตามความรู้สึกของเขา จึงจะเกิดความอยากชนิดที่เขาอยาก, มันจึงจะมีวิภูษะขึ้นมาได้. ส่วนที่มันเป็นความชั่วนั้น มันเป็นอยู่ในเมื่อมันเป็นความทุกข์แก่บุคคลนั้น. เรื่องนี้ให้นึกถึงต้นมะพร้าว นาฬิกา กลางทะเลฝั่ง; ทะเลฝั่งนั้นหมายถึงความดีความชั่ว : เดียวดีเดียวชั่ว ๆ ๆ.

ถาม : จะนั่นดูว่าไอ้วิภูษะนี้ มีอะไรที่น่ากลัว. คุณบรรยายว่ามีอะไรที่น่ากลัวในวิภูษะนี้ ?

ตอบ : มีความทุกข์ครับ เป็นเรื่องที่น่ากลัว; เพราะมันให้ผลเป็นทุกข์.

ถาม : แล้วส่วนที่เป็นสุขน่ากลัวหรือไม่น่ากลัว คุณทอง ?

ตอบ : ส่วนที่เป็นความสุข ไม่น่ากลัวครับ; แต่ว่าวิภูษะที่น่ากลัวก็คือน่ากลัวตรงที่มันไม่อาจที่จะหลุดพ้นไปจากวงนั้นได้.

ถาม : ก็ในวงนั้นมีความดีอยู่แล้ว ก็นอนสบายอยู่ในวงนั้น ไม่ดีหรือ ? เอ้า, ว่าอย่างไร ? คุณบรรยายอย่างไร

ตอบ : เพราะว่าในวิภูษะนั้นมันมีอยู่ดีกับชั่ว. ทีนี้ในดีกับชื่อนั้น มันก็มีความทุกข์ ทั้ง ๒ อย่าง; คือคนที่ทำดีก็ทุกข์อย่างดี, ชั่วก็ทุกข์อย่างชั่ว.

ความทุกข์หรือความชั่วเห็นง่าย; ไอ้ความดีเป็นความทุกข์นี้เห็นยาก ต้องไปเรียนต้องไปศึกษา. โดยหลักกว้าง ๆ ว่า ถ้ามันเป็นสิ่งที่ปรุงแต่งเกิดขึ้น

เพราะเหตุปัจจัยแล้ว มันก็ไม่เที่ยงและเป็นทุกข์. ทีนี้เรามองกันยิ่งกว่านั้นอีก ก็ว่า ใ้อสิ่งที่ดีมันหลอกมาก, สิ่งที่เราเข้าใจว่าดีหรือความสุขนี้มันหลอกมาก หลอกให้หลงไหล หลอกให้ติดยึดถืออย่างยิ่ง แล้วก็ได้เป็นความทุกข์นี้ เพราะคิดว่าดีด้วยกัน ทั้งนั้นเลย : คนพาลทำความชั่วก็เพราะคิดว่าดี แล้วก็ติดดีแบบนั้น แล้วก็ทำความชั่วแล้วก็ทุกข์; ถึงบัณฑิตก็เหมือนกัน, บัณฑิตขนาดธรรมดาสามัญนี้ยังติดความดี แล้วก็ความดีนั้นแหละเป็นเหตุให้เขาดีนั่นแหละ แล้วก็ติดอยู่ในวัฏฏะซึ่งมีความดีเป็นเสน่ห์. ฉะนั้น ต้องถือว่า วัฏฏะนี้ มีทั้งความชั่วและความดี ระคนปนกันไป; คือบุญและบาป ดีและชั่ว สุขและทุกข์ระคนปนกันไป. แต่ความรู้สึกของคนที่กระทำนั้นจะรู้สึกไปในทางว่าดีเสมอ; ดีอย่างผิดก็มี ดีอย่างถูกต้องก็มี; ฉะนั้น วัฏฏะก็ยงวนเวียนอยู่นี่.

ถาม : ทีนี้บุรุษนั้นกลัวต่อโทษแห่งวัฏฏะ จึงได้ทำความเพียร เพื่ออะไรคุณประยูร ?
 ตอบ : เพื่อจะได้หลุดพ้นขึ้นมาจากวัฏฏะครับ.

นั่นแหละ มันตอบอยู่ที่นั่นแล้ว; มันไม่ต้องมีปัญหาอะไรอีก มันตอบอยู่ที่นั่นแล้ว : ผู้กลัวต่อโทษแห่งวัฏฏะก็ทำความเพียรเพื่อออกไปจากวัฏฏะ อย่าให้วายน้ำวนอยู่แต่ในวัฏฏะ. ควรจะถือว่า นี่เป็นหลักสำคัญ เป็นใจความสำคัญของการทำความเพียร. เขาต้องกลัวต่อโทษหรือความทุกข์ที่มีอยู่จริง แล้วก็ทำความเพียรเพื่อจะออกไปเสียจากโทษนั้น ๆ.

นี่ (ลักษณะของการทำความเพียร) ข้อที่ ๓ : ปรารถนิตตต่อไม่ขาดสาย. นี่เกือบจะไม่ต้องอธิบาย เพราะไม่มีอะไรหรอกที่ทำอย่างลุ่ม ๆ ดอน ๆ ทำบ้างไม่ทำบ้าง กลับไปกลับมา นั่นมันไม่สำเร็จ; ฉะนั้นความเพียรนั้นต้องติดต่อกัน, ต้องใช้คำ

ว่าติดต่อกันไป ไม่ขาดตอนไม่ขาดสาย, แล้วมันจะไม่ซ้ำรอย มันจะก้าวหน้าด้วย. การทำติดต่อนั้นมันมีผลเป็นการก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ.

ถาม : พิจารณาดูเรื่องนี้แล้ว เรารู้สึกอย่างไรบ้าง เกี่ยวกับตัวเรา หรือเพื่อนของเรา หรือประชาชนทั้งหลายในบ้านในเมืองนี้ ส่วนมากมีความเพียรติดต่อกัน หรือว่ามีความเพียรลุ่ม ๆ ดอน ๆ ? คุณทองเอง คุณมีความเพียรชนิดไหน ?

ตอบ : ผมรู้สึกว่าคุณเองมีความเพียรไม่ติดต่อกันเลยครับ.

ถาม : ไม่ติดต่อกันหรือติดต่อกัน ?

ตอบ : ไม่ติดต่อกันครับ.

ถาม : ก็แล้วไป คุณสุขภาพเสียแล้ว. คุณประยูรเล่า ?

ตอบ : มันมีลุ่ม ๆ ดอน ๆ อยู่เหมือนกันครับ.

มีความเพียรไม่ติดต่อกัน : เดี่ยวเรื่องนั้นที่เรื่องนี้ก็ ให้จุดประสงค์เปลี่ยนเรื่อย; เขาเรียกว่าความเพียรมันไม่ติดต่อกัน. เดี่ยวอยากจะอยู่บ้าน เดี่ยวอยากจะอยู่วัด, ไปดูเอาเองก็แล้วกัน. คนปุถุชนทั้งหลายนะเขามันมีความกวัดแกว่งไปตามสิ่งที่มากระทบ ไม่มีจุดที่แน่นอน; ฉะนั้น ความเพียร จึงไม่ติดต่อกัน. บางทีมันถึงกับวิ่งไปวิ่งมา ไปข้างหน้าแล้วกลับมาข้างหลัง ไปข้างหน้าแล้วกลับมาข้างหลัง.

ที่นี้ (ลักษณะของการทำความเพียรข้อสุดท้าย คือ) ข้อที่ ๔ : มีตนส่งไปในความหลุดพ้น. นี้พูดตามบาลีนะฟังยาก : 'มีตนส่งไปแล้วในความหลุดพ้น' หมายความว่า มีชีวิตจิตใจ มีความปรารถนาที่มีความหมายมันอะไรก็ตามเถอะ ที่ส่ง

ไปให้ แล้วมอบไปให้หมดแก่ความหลุดพ้นเพื่อความหลุดพ้น. ตัวหนังสือนี้ หมายถึง พระนิพพาน. ที่นี้ชาวบ้านที่ยังไม่อาจจะเกี่ยวข้องกับนิพพาน มันมีหลุดพ้นจากอะไรบ้าง ที่ควรจะหลุดพ้น ? ก็กิเลสและความทุกข์ อีกเหมือนกัน ในระดับของชาวบ้าน.

สรุปความว่า ลักษณะของการกระทำของผู้มีความเพียรที่แท้จริงนั้น มันต้องมีความเพียรชนิดเผากิเลส, แล้วก็เป็นผู้กลัวโทษแห่งวิภูฏะ, เป็นผู้ปรารถนาความเพียรติดต่อไม่มีขาดสาย, แล้วก็มีความมุ่งหมาย คือมีตนส่งไปแล้วเพื่อความหลุดพ้น คือมีจิตใจมอบให้แก่ความหลุดพ้น.

.....

ช. ประยুক্তอาการที่ทำสัมมัตตปธาน ๔ อยู่ทุกอิริยาบถ.

ที่นี้อาการที่กระทำความเพียร มีพบแต่ที่พระพุทธรองค์ท่านตรัสไว้ในระดับสูง คือภิกษุผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน. แต่ก็ ควรจะเอามาใช้ประยুক্তได้; ฉะนั้นจึงเอามาอีก. ใครจะว่าเกินไป หรืออะไรก็ตามใจเถอะ, เดียวนี้ มองเห็นว่า มันเป็นเรื่องที่ประยুক্তได้นะ แม้ก้าวไว้เพื่อการบรรลุนิพพาน. อาการที่กระทำนี้ พระพุทธรเจ้าตรัสไว้ว่า ทุกข์อิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน เบาละนิวรรณ์ห้า, มีความพยายามไม่ย่อหย่อน, มีสติมั่น, มีกายรำงับ, มีจิตตั้งมั่น : ๑. ละนิวรรณ์ห้า, ๒. พยายามไม่ย่อหย่อน, ๓. มีสติมั่น, ๔. กายรำงับ, ๕. จิตตั้งมั่น; แล้วก็อยู่ทุกอิริยาบถ.

ถาม : อิริยาบถคืออะไร คุณทอง ?

ตอบ : คือการยืน เดิน นั่ง นอน ครับ.

ถาม : ตัวหนังสือเขาแปลว่า ทางแห่งการเคลื่อนไหว หรือเปลี่ยนแปลง.
อิริยาบถมีอยู่ ๔ : การเปลี่ยนแปลงแห่งการเคลื่อนไหวของร่างกายนี้ - เดิน
ยืน นั่ง นอน; นั่ง นอน ยืน เดิน; คุณติดปากอย่างไร? คุณพูดจนติด
ปากนะ พูดอย่างไร คุณประยूर ?

ตอบ : เดิน ยืน นั่ง นอนครับ.

แต่พระบาลีมีว่า นั่ง นอน ยืน เดิน. ได้ทั้งนั้นแหละ; เราไม่จำเป็นที่จะต้องถือเถรตรง ตามตัวหนังสือ. ฉะนั้นการพูดถึงการกระทำอยู่ทุกอิริยาบถ ก็หมายความว่าไม่เว้น : เมื่อนั่งอยู่ก็ละนิวรรณ์ ๕, เมื่อนอนอยู่ คือไม่ใช่หลักก็ละนิวรรณ์ ๕, เมื่อยืนอยู่ก็ละนิวรรณ์ ๕, เมื่อเดินอยู่ก็ละนิวรรณ์ ๕.

ถาม : นิวรรณ์ ๕ คืออะไร คุณประยूर ?

ตอบ : คือกามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทัจจกุกกุจจะ และวิจิกิจฉาครับ.

ผู้ถาม : ตอบไม่ถูกคำถาม. ถ้าเป็นภาษาชั้นสูง จะไม่ตอบอย่างนั้น.

ผู้ตอบ : คือสิ่งที่มักันจิต หรือสิ่งที่มาทำให้จิตเศร้าหมองครับ.

นั่นแหละ นิวรรณ์คือสิ่งที่มาปิดกั้นการกระทำ ให้เป็นไปไม่ได้. ต่อเมื่อถามว่ามีกี่อย่าง? ก็บอกว่า ๕ อย่าง. ห้าอย่างมีอะไรบ้าง? จึงจะตอบอย่างที่คุณตอบ. ต่อไปนี้ การศึกษาธรรมะนี้เราจะเข้มงวดกวดขันเกี่ยวกับวิธีพูดจาถึงขนาดนี้. นิวรรณ์ตัวนี้แปลว่าปิด หรือ กั้น; แต่เนื้อความหรือความหมายของมันก็คือ ความไม่แจ่มใสแห่งจิตใจ. ถ้าเอาเนื้อความเอาอรรถเอาความหมายแล้ว คือความไม่แจ่มใสแห่งจิตใจ เพราะมีอะไรมาปิดกั้น; สิ่งปิดกั้นนั่นคือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา.

ถาม : เพื่อประหยัดเวลา, อยากรจะถามว่า ใครสามารถจะระบุนุอาการของนิรณทั้ง ๕ นี้ ในคำพูดธรรมดาสามัญที่สุดเลย ที่เด็ก ๆ ฟังถูกเลย, ไม่ใช่เป็น เรื่องในวัด, แต่เป็นเรื่องที่บ้าน และเด็ก ๆ ฟังถูก : นิรณห้า คืออะไร คุณประยูร ?

ตอบ : ท่านอาจารย์ถามว่า คืออะไร ใช่ไหมครับ ?

ถาม : นิรณทั้งห้านี้แต่ละอย่างคืออะไร ? คือเป็นอย่างไร ๆ ? บอกเด็ก ๆ เลย.

ตอบ : บอกทั้ง ๕ ข้อ ใช่ไหมครับ ?

ผู้ถาม : ทั้ง ๕ ข้อ บอกเด็ก ๆ เลย.

ผู้ตอบ : ข้อที่ ๑ ที่ว่า กามฉันทะ นั้นควรจะบอกเด็ก ๆ ว่า มีความกำหนด. ท่าน อาจารย์จะเล็งถึงเด็กอายุขนาดไหน ?

ผู้ถาม : ไม่เอาแล้วอย่างนี้, ยุ่งหมดแล้ว; แล้ว “กำหนด” คำเดียวเขาฟังไม่ถูกด้วย. พูดภาษาเด็ก ๆ ให้เด็ก ๆ เข้าใจ. คำว่านิรณทั้ง ๕ ที่พระพุทธเจ้าตรัสถึง มากเหลือเกินในพระบาลี. เอาคุณทองที่ : คุณนึกถึงกามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิจฉา ทั้ง ๕; แล้วเก็บเอาแต่ความ หมายถึงชัดที่สุด มาพูดออกไปในภาษาชาวบ้าน ที่แม้แต่เด็ก ๆ ก็ฟังถูก.

ผู้ตอบ : คือความรัก ความต้องการ ความจองเวร ความสงสัย ความฟุ้งซ่าน ความง่วงเหงา.

ถาม : ที่ตอบมานั้นสับสนด้วย, แล้วไม่ชัดด้วย; ใครนึกได้ตอบมา. นิรณ ๕ บอกเด็ก ๆ ว่าอย่างไร ?

ตอบ : บอกเด็ก ๆ ว่า อย่ายากได้ของเขา อย่ายาบาทเรา.

นั้นเป็นเรื่องห้าม, เป็นเรื่องศีลแล้ว, ไม่ใช่นิวรรณ์แล้ว. บอกเด็ก ๆ ให้อ่านเรื่องนิวรรณ์นะ คือบอกให้เขารู้ว่า จิตของเราไม่แจ่มใส ไม่เป็นสุข ไม่เหมาะสมที่จะทำ การงานทางจิต อะไรเหล่านี้ รวม ๆ กันแล้วก็ว่า จิตของเรามันไม่แจ่มใสไม่เหมาะสม เพราะเหตุ ๕ อย่าง; คือมันไปรู้สึกรักในทางกาม, แล้วมันไปรู้สึกโกรธหรือเกลียด ในทางไม่ชอบ, แล้วถีนมิทธะนั้นรวมความว่า **จิตมันเหี่ยว**, แล้วอุทฺทจกุกุกจะนั่น **จิตมันฟุ้ง**, แล้ววิจิกิจฉานนั่น **มันล้งเล** มันไม่มีความแน่ใจในขณะนั้น. แล้วก็เราเอง ผู้พูดพยายามเข้าใจเสียก่อน; เดี่ยวนี้มันได้แต่จำชื่อบาลีไว้ มันก็ไม่เข้าใจไม่เห็นชัด. แล้วมัน ๕ อย่างนี้จริง ๆ ที่มันมี หรือว่าจะมีอย่างอื่น ก็ต้องรวมได้ใน ๕ อย่างนี้.

พูดกับเด็ก ๆ ก็เอาความรักก็แล้วกัน : **จิตมันไปเสียในทางความรัก, จิตมันไปเสียในทางความเกลียด, จิตมันไปในทางแพบลง, จิตมันเป็นไปในทางฟุ้ง** ขึ้นมา, แล้ว **จิตมันไปในทางล้งเล**; มันก็ ๕ จิตนี้. พูดภาษาง่าย ๆ ก็เรียกว่าเป็นจิต ที่เป็นอย่างนั้น ๆ. ที่จริงมันมีอะไรมาที่ทำให้จิตเป็นอย่างนั้น : **จิตกลัดกลุ้มอยู่ด้วยความรัก, จิตกลัดกลุ้มอยู่ด้วยความโกรธ, จิตแพบหรือห่อเหี่ยว, จิตฟูหรือเดือด** พล่าน, แล้วก็ **จิต โลเล ล้งเล**. พอพูดอย่างนี้เด็ก ๆ ก็จะเข้าใจ; แล้วเด็ก ๆ ก็ยังเข้าใจต่อไปถึงว่า โอ้! ไม่ไหว มันควรจะขจัดออกไปได้.

ฉะนั้น อย่าเห็นว่าเรื่องละนิวรรณ์นี้ มันเรื่องของคนที่วัด ไปนิพพานอย่าง เดี่ยว; แม้ต้องอยู่ที่บ้านก็ต้องละนิวรรณ์, เขาจะเป็นคนที่มีจิตแจ่มใส. แม้เป็นเด็กชั้น อนุบาลชั้นประถมที่กำลังเล่าเรียนศึกษาอยู่ มันควรจะมึจิตที่ปราศจากนิวรรณ์อย่างนี้. เดี่ยวนี้พ่อแม่มันไม่สอน ไปสอนเรื่องเดินรำ เรื่องร้องเพลง เรื่องหาเงินเก่งเรื่องอะไร ไปในทำนองโน้น; จนเด็กไม่มีโอกาสที่จะรู้เรื่องธรรมะ หรือศีลธรรม ในพระพุทธ- ศาสนา.

ไปสอนลูกเล็ก ๆ ให้รู้ว่า มันมีสิ่งที่ทำให้จิตใจไม่แจ่มใส ไม่มีสมรรถภาพ; สิ่งนั้นเขาเรียกว่านิรวรณ - เครื่องปิดกั้นความดี คือความรัก ไปเลยก็ได้, หรือความโกรธ, หรือความแค้น, หรือความฟู, หรือความล่งเล. ไปหาถ้อยคำเอาเองที่ให้ลูกเด็ก ๆ เข้าใจ. ถ้าประยুক্তแก่เด็ก ๆ นี้ได้แล้วก็, ไม่ต้องสงสัยหรือก ประยুক্তที่วัดหรือว่าในวงนักวิปัสสนาได้. อาการที่กระทำทุกอิริยาบถนี้ : ต้อง กำจัดนิรวรณ คือ ระวังไม่ให้มีนิรวรณเมื่อเดินอยู่, เมื่อยืนอยู่, เมื่อนั่งอยู่, เมื่อนอนอยู่. (นี่อาการที่ทำความเพียรข้อที่ ๑ คือละนิรวรณ ๕.)

ที่นี้ (อาการที่ทำความเพียรข้อที่ ๒ ที่ว่า) มีความพยายามไม่ย่อหย่อน; น้ำมันก็ซัดอยู่ในตัวแล้ว. ถ้าว่าต้องการกำจัดนิรวรณ ก็คือพยายามกำจัดนิรวรณนั้นนะอย่างเต็มที่, ไม่ย่อหย่อนคือมันเต็มที่.

ที่นี้ข้อที่ ๓ ว่า มีสติมั่น ก็หมายความว่า สตินี้แข็งพอที่จะไม่มีอะไรมาลบล้าง หรือมาจัดมาจ้งให้มันเสียไป. สติที่ไม่มั่นคง พอมีอะไรนั้นมา มันก็พ่ายแพ้, พ่ายแพ้จนเป็นเสียสติ เป็นปราศจากสติ เพราะว่าสตินั้นมันไม่มั่นคง.

ถาม : ที่นี้ข้อที่ ๔ ถัดไปมีกายรำงับ. เมื่อจะทำความเพียรชนิดนี้ ต้องปรับปรุงร่างกายให้มีความรำงับ. เราทำร่างกายให้รำงับได้ไม่มากก็น้อย ในช่วงขณะจิตเดียว; ทำอย่างไร คุณประยुर? คุณเป็นหมอ ทำอย่างไร?

ตอบ : ถอนหายใจยาวเสียครั้งหนึ่ง.

นี่วิธีของพระพุทธเจ้า : นั่งให้ตัวตรง ให้มันสมดุล, แล้วก็หายใจลึกให้ยาวสม่ำเสมอสัก ๔-๕ ครั้ง กายก็จะรำงับ. เมื่อกายรำงับแล้ว มันก็ง่ายแก่การที่จะ

มีสติ หรือมีปัญญาอะไรด้วยก็ได้; ฉะนั้นท่านจึงระบุไว้ว่า **ผู้นั้นต้องมีกายรำงับ**. แม้แต่หนังฟางเทศน์ ฟังบรรยายนี้ก็ต้องมีกายรำงับ.

ข้อที่ ๕ สุดท้ายก็เรียกว่า **มีจิตตั้งมั่น**. อันนี้เขาเล็งถึงตัวจิต; แยกออกมาจากสติ. กายรำงับด้วย จิตตั้งมั่นด้วย ก็หมายความว่า สามารถดำรงจิตไว้ในหน้าที่การงานอันนั้นของจิตอย่างแน่วแน่.

นี่เป็นอาการที่เรียกว่า**กระทำความเพียร** ซึ่งมีองค์ประกอบอย่างนี้ **ทุกอิริยาบถ**. ก็แปลว่าไม่มียกเว้นเลย ตลอดเวลา ๒๔ ชั่วโมง; แม้หลับก็ให้ถือว่าเป็นการกระทำ เพราะถ้าไม่มีเกิดการผิดพลาดอะไรขึ้นในเวลาหลับ, ฉะนั้นในอิริยาบถนอนนั้นก็ทำจนกว่าจะหลับ และเมื่อหลับแล้วก็หลับอยู่ด้วยความเป็นอย่างนั้น, ก็เรียกว่าไม่ได้เสียไป อิริยาบถนอนจึงมิได้ผิดพลาดหรือเสียไปทั้ง ๆ ที่ยังไม่หลับหรือทั้งที่หลับแล้ว.

วิสัยของผู้ทำอานาปานสติมาจนชินเป็นนิสัย.

[: รู้สึกการหายใจเข้า-ออกอยู่ตลอดเวลา แม้กำลังทำอะไรอยู่.]

เราก็เดิน ยืน นั่ง นอนได้โดยการ**กระทำความเพียร มีสติตั้งมั่นได้ง่ายที่สุด**, ถ้าว่าเขาเป็นผู้ปฏิบัติ อานาปานสติ มาจนเคยชินเป็นนิสัย. คือว่าเขาจะ**รู้สึกการหายใจเข้า - ออกนั้นอยู่ตลอดเวลา, แม้กำลังทำอะไรอยู่**; มีลักษณะอย่างเดียวกับเมื่อเจริญอานาปานสติทั้ง ๑๖ ชั้นอยู่. ที่ง่ายที่สุดก็**เมื่อหายใจยาวมันก็รู้ความหายใจเข้า - ออก; เมื่อหายใจสั้นก็รู้ความหายใจเข้า - ออก; เมื่อลมหายใจพุ่งแต่งร่างกายก็มีความรู้สึกหายใจเข้า - ออก, เมื่อรำงับลงก็รู้สึกอยู่ทุกลมหายใจเข้า - ออก, แต่**

นี้ยังฟังยาก; จะยกตัวอย่างหมวดที่ ๒ : ปิทีปฏิสัมเวทิตี - รู้สึกเฉพาะอยู่ต่อปีติ และหายใจเข้า - ออก. ความรู้สึกต่อปีติมีรสชาติอย่างไร? ชาบช่าน้อยอย่างไร? นั่นก็ *รู้อยู่ด้วย*, แล้วอีกทางหนึ่งก็รู้ความที่หายใจเข้า - หายใจออก ๆ ๆ *อยู่ด้วย*. คนที่ไม่เคยทำหรือคนธรรมดาจะ *ไม่เบื่อ* เพราะเขาถูกสอนมาให้โง่เสียแล้ว ว่าจิตนี้มันรู้สึกอะไรได้เพียงอย่างเดียวในคราวเดียว. ถ้าใครยังถือหลักอยู่ว่า “จิตนี้รู้อะไรได้เพียงอย่างเดียว ในคราวเดียว, รู้สึกอะไรได้อย่างเดียวในคราวเดียว” นั่นก็เปลี่ยนเสียเถอะ. เรา รู้สึกได้มากกว่า ๒ อย่างในคราวเดียว. แต่ถ้าเป็นเรื่องของความคิดอะไรทำนองนั้น มันอาจจะทำไม่ได้ ๒ อย่างในคราวเดียว; แต่แม้ว่าเรามีความคิดอยู่เราก็ยังรู้สึกต่ออีกอย่างหนึ่งได้, คือรู้สึกต่อการหายใจออกเข้านี้ได้. ฉะนั้นถ้ายังไม่เชื่อก็ขอให้จำไว้ก่อน, แล้วก็ไปพยายามสังเกต พยายามกระทำให้รู้สึกความที่ลมหายใจเข้า - ลมหายใจออก ๆ ๆ นี้อยู่เป็นประจำ แล้วมือตีนทำอะไรไป ปากนี้พูดอะไรไปได้ด้วย.

จะนั้นไปหัดง่าย ๆ อย่างนี้ก่อนว่า *ไปกวาดบ้านอยู่*, ใ้มือก็กวาดไปด้วยความมีสติสัมปชัญญะ แต่ความรู้สึกต่อลมหายใจที่เข้าอยู่ - ออกอยู่ ๆ ๆ นี้ให้รู้สึกอยู่ด้วย, และให้รู้สึกชัดเจนยิ่งขึ้น ๆ ๆ; แล้วต่อไปจะทำอะไรก็ให้ทำได้เหมือนกันหมด. นี่มันเป็นจิตที่ฝึกมาดีถึงขนาดนี้แล้ว. ถ้า *ไม่ฝึกมาถึงขนาดนี้* มันอาจจะ *ทำไม่ได้*; หรือว่าไม่เคยสนใจเสียเลย ที่จะมีความรู้สึกต่อลมหายใจเข้า - ลมหายใจออกอยู่พร้อมกับความรู้สึกต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งอีกอย่างหนึ่งด้วย. นี่คือเคล็ดสำคัญของการที่บุคคลนั้น จะมีสติหรือมีความรู้สึกอะไรอยู่ได้ทุกอิริยาบถ; คือควบคุมให้อิริยาบถเป็นไป เดินไปอะไรก็ได้ แต่สติอันหนึ่งก็ยังคงอยู่ ในการรู้ว่าหายใจเข้า - หายใจออก ๆ ๆ.

มันไม่มีอันอื่นดีเท่ากับว่าลมหายใจเข้า - ลมหายใจออกนี้ เพราะมันมี

อยู่ตลอดเวลา และมันสม่ำเสมอ; ฉะนั้นการฝึกฝนในการที่จะเป็นคนมีสติตั้งมั่น มีกายรำงับมีจิตตั้งมั่นนี้ มันจะต้องฝึกอย่างนี้. ฝึกอะไรก็ตามใจ เอาอะไรมาเป็นบทเรียนฝึกก็ตามใจ แต่ให้ฝึกรู้สึกลมหายใจออก - ลมหายใจเข้าอยู่ตลอดเวลา. สมมติว่าความรู้สึกกลัวเกิดขึ้น ก็ให้รู้สึกกลัวอยู่นั้นแหละ, แต่ลมหายใจออก - เข้าเป็นอยู่อย่างไรก็ให้รู้สึกด้วย; ไม่เท่าไรก็จะทำได้หมดแหละ. แต่ต้องเป็นรูปนี้ คือว่าไม่รุกรานไม่ผลุนผลัน ไม่ฟุ้งซ่าน แล้วก็คงจะทำได้ ไม่เร็ววันนัก แต่พอดี; จะล้างจานอยู่ก็ได้ อย่างเรียบร้อย พอดี สำเร็จประโยชน์ในการล้างจาน, แต่ความรู้สึกต่อลมหายใจเข้าและออกนี้ มีอยู่อย่างสมบูรณ์. ฉะนั้นมันจึงไม่ยากในการที่จะเดินจงกรมอยู่ แล้วก็รู้ต่อลมหายใจออก - ลมหายใจเข้าอยู่พร้อมกันไปด้วย.

นี้เป็นแต่เพียงตัวอย่างเท่านั้น ที่ว่าเขาจะต้องมีสติมั่น มีกายรำงับ มีจิตตั้งมั่นอยู่ได้ทุกอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน. เอ้า, มันต้องพูดให้จบ เวลามันเสียไป เพราะการขมข้าย; นี้ต้องชดเชยให้มัน.

.....

ฉ. บางหลักที่เป็นเครื่องสังเกตเกี่ยวกับความเพียร.

(ก) ลักษณะของความเพียร ๒ คู่.

ต่อไปนี้ ก็จะพูดถึงหลักบางอย่างที่เป็นเครื่องสังเกต เกี่ยวกับเรื่องความเพียร : มันมีว่า ถ้าความเพียรจัดไม่พอดี, ความเพียรที่มันจัดไม่พอดินั้นแหละ มันจะทำให้เกิดฟุ้งซ่าน กระสับกระส่าย ทั้งทางกายและทางจิต; แต่ถ้าความเพียรมันหย่อนไป ในทางตรงกันข้ามนี้, มันก็จะเกียจคร้าน ความรู้สึกเป็นความเกียจคร้าน

จะเกิดขึ้น. ถ้าความเพียรจัดเกินไป ความฟุ้งซ่านทั้งทางกายและทางจิตมันจะเกิดขึ้น. ข้อนี้พระพุทธเจ้าท่านตรัสสอนพระเถระชื่อโสณะให้สังเกตสายพินที่ซึ่งดี พอดี แล้วเสียดมันจะดี; ก็ตรัสหลักที่ว่า ถ้าความเพียรมันจัดนัก มันก็มีความฟุ้งซ่านแม้แต่ทางกาย; ถ้าความเพียรมันหย่อนไป มันก็จะเฉื่อยชา ชี้มเข่า หรือขี้เกียจ. ฉะนั้น ความเพียรจึงยังมีมาตรฐานที่จะต้องวัดหรือต้องรู้กันว่ามันเกินไปหรือมันขาดอยู่; ต่อเมื่อมันพอดีจึงจะเรียกว่าเป็นความเพียร นี้คู้หนึ่ง.

ที่นี้อีกคู้หนึ่งก็ว่า ถ้าความเพียรมันจัดเกินไป มันก็ทำอะไรไม่ได้ คือบังคับจิตไม่ได้ หรือว่าจิตนี้มันจะถูกทำลายไปเลย; ถ้าความเพียร มันหย่อนไป มันก็บังคับจิตไม่ได้อีกนั่นแหละ มันก็มีนิรฆณกรรมจิตอยู่ตามเดิม. ท่านเปรียบไว้ด้วยอุปมาช่วยความจำ ว่าถ้ามันเป็นนอจจารทุรวีรย - ความเพียรที่ปรารถนาเกินไป ก็ถือเอานิมิตแห่งสมาธิไม่ได้ คือมันตายด้าน; ก็เปรียบเหมือนกับว่ามันจับนกด้วยมือที่บีบแรงเกินไป นกมันก็ตายอยู่ในมือ. ที่นี้ถ้าความเพียรมันย่อหย่อนเกินไป เรียกว่าอดิสีนวีรยะ, มันก็จับอารมณ์ไม่ได้; เหมือนกับว่าทำมือหลวม ๆ เกินไป นกมันก็ผลุดไปจากช่องมือหนีไป. นี้ก็เป็นอีกคู้หนึ่งที่ได้ตรัสไว้ในลักษณะที่ว่าความเพียรต้องมีความถูกต้องในความพอดี ไม่จัดเกินไป ไม่หย่อนเกินไป; แล้วก็มีอุปมานั้นเป็นเครื่องช่วยให้จำง่าย. นี้ลักษณะของความเพียร.

(ข) ความเพียรที่เป็นเลิศ ๒ อย่าง.

ที่นี้ต่อไปอีก ตรัสถึงความเพียรที่เป็นเลิศ เรียกว่ายอดของความเพียร. ความเพียรของคฤหัสถ์เพื่อได้ปัจจัยสี่, ความเพียรของบรรพชิต เพื่อละซึ่งอุปธิทั้งปวง; พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ดังนี้. ถ้าแยกกัน, ความเพียรของฆราวาสนั้นมันเลิศอยู่ที่เพียร

หาปัจจัยสี่; แล้วบรรพชิตนี้ **มันเลิกอยู่ที่เพียรละอุปธิทั้งปวง**, มันเลิกอยู่ที่นั่น. พอเอา ทั้ง ๒ อย่างเข้ามาเทียบคู่กัน มันก็กลายเป็นว่า ในความเพียรทั้ง ๒ อย่างนั้น **มันเลิกอยู่ที่ความเพียรเพื่อละอุปธิทั้งปวง**. นี่ก็เพื่อจะให้แบ่งแยกกันว่า ขรราวาสก็ทำไปตามแบบของขรราวาส, แล้วเขาแสวงหาปัจจัยสี่ **เพื่อยังมีชีวิตอยู่ได้อย่างถูกต้องนั้น** เรียกว่าเป็นความเพียรที่เหมาะสมแล้ว ที่ดีแล้วสำหรับคฤหัสถ์.

ทำไมจะต้องยกเอาการหาปัจจัยสี่มาเป็นหลัก ? ก็เพราะว่าการหาปัจจัยสี่ โดยวิธีที่ถูกต้องเป็นสัมมาชีพนั้นมันก็ไม่ง่ายนัก. ถ้าคิดโกงเอามานั้นมันก็อีกเรื่องหนึ่ง มันไม่รวมอยู่ในข้อนี้. แต่การที่จะกระทำตนให้เป็นผู้ที่ไม่มียาปเกิดขึ้น เพราะการแสวงหาปัจจัยสี่ แล้วก็มีปัจจัยสี่ที่เพียงพอ ก็เรียกว่า**ความเพียรที่ไม่หย่อนไม่เกินแล้วสำหรับขรราวาส**. ที่นี้บรรพชิต ทำอย่างนั้นไม่ได้, ก็คือการหากเพียรเพื่อ **ละเสียขันธ์อุปธิ**.

ถาม : เอ้า, ขอบททวนความจำอีกทีว่า อุปธิคืออะไร คุณประยูร ?

ตอบ : อุปธิคือความหนัก, หรือของหนักครับ.

ถาม : ได้แก่อะไร ?

ตอบ : ได้แก่พวกกิเลส พวกอนุสัยอาสวะต่าง ๆ; หรือความยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวตนของตน ก็เป็นของหนักคืออุปธิ.

ถาม : ตอบใหม่ให้ความมันรัดกุม ว่าของหนักได้แก่อะไร ?

ตอบ : ได้แก่ความรู้สึกเป็นตัวตนครับ.

ถาม : มันยังอ้อมค้อม. อุปธิคือความหนัก. ความหนักนั้นได้แก่อะไร คุณทอง ?

ตอบ : อันนี้ ผมจำไม่ได้เลยครับ.

ถาม : อีกสองคนนี่ ก็คงจำไม่ได้. คุณล้ำนี่ก็ออกใหม่? ความหนักนั้นคืออะไร ?

ตอบ : ได้แก่อวิชชาครับ.

ไปบอกอย่างนั้น มันไม่ถูกกับคำถาม, ไม่ตรงกับคำถาม; มันมีอย่างอื่นอีก. ก็ว่าอุปธิ คือของหนัก หรือความหนักก็ได้. ของหนักความหนักมันคืออะไร ? มันคือการที่เข้าไปแบกอะไรไว้; ไม่ต้องระบุก็ได้. ไรของหนักหรือความหนัก มันคือการที่เข้าไปแบกอะไรเอาไว้.

ถาม : แล้วจึงจะถามต่อไปอีกว่า คนเราแบกอะไรอยู่ก็อย่าง ? ที่นี้จะต้องแจกออกไปละคุณประยูร ?

ตอบ : คือแบกเบญจขันธ์ไว้ครับ.

แบกเบญจขันธ์. แล้วแบกอะไรอีก ?... เอานี้ก็คือไม่จำนี่ เคยพูดมาหลายหน. เอาละ, ก็ยังดีที่สุดในแล้ว ที่มองเห็นว่าแบกเบญจขันธ์นี่. ที่จริงวิภาค หรือรายชื่ออุปธินี้มีมาก; แต่มักจะพูดกันอยู่แต่เพียง ๔ ว่า เบญจขันธ์นี้ก็หนัก (ขันธ์รูป), กิเลสก็หนัก (กิเลสอุปธิ), ผลกรรมก็หนัก (กัมมอุปธิ), การปรุงแต่งนี้ก็หนัก (อภิสังขารอุปธิ). เอาเบญจขันธ์กันดีกว่า มันเห็นง่าย : เบญจขันธ์เป็นของหนัก.

ถาม : เบญจขันธ์คืออะไร คุณล้ำ ?

ตอบ : เบญจขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณครับ.

๑. **ถาม** : นี่ก็ดี, ยังจำได้อยู่ก็ดี. เบญจขันธ์แยกออกเป็น ๕ : รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ. คุณแยกอยู่ตลอดเวลาหรือ คุณประยूर ?
- ตอบ** : เบญจขันธ์นั้น เราไม่ได้แยกอยู่ตลอดเวลาครับ. จะแยกก็ต่อเมื่อมันมีเรื่องมากระทบทางอายตนะครับ.

นี่เรายืนยันอย่างนี้, ขอยืนยันอย่างนี้ แม้ในที่นี้, ว่าเราถือว่า คือเราสอนกันว่า เบญจขันธ์นี้ไม่ได้เกิดอยู่ตลอดเวลา ไม่ได้เกิดอยู่พร้อมกันตลอดเวลา; แล้วเราก็ ไม่ได้แยกมันไปในทุกกรณี; เราแยกมันในบางกรณี ในบางเวลา. แต่ว่าแยกเมื่อไรก็เป็นหนักเมื่อนั้น.

ถาม : ที่นี้แบกนี้แบกด้วยอะไร คุณประยूर ?

ตอบ : แยกด้วยจิตที่เข้าไปยึดมันครับ.

ผู้ถาม : อย่าเอาจิตซี; เพราะว่าจิตมันแบกเสียแล้ว.

ผู้ตอบ : แยกด้วยอุปาทานขันธ์ครับ.

แบกด้วยอุปาทาน, อย่างขันธ์ซี. แยกด้วยอุปาทาน : จิตนี้มันแบกด้วยอุปาทานที่มันเข้าไปยึดมันถือมันในขันธ์. มันต้องมีขันธ์ที่เหมาะสมที่ยัวให้ยึดมัน มันจึงจะยึดมัน. เกิดขันธ์แล้ว ไม่ยึดมันก็ได้. เช่นตาเห็นรูปเป็นรูปขันธ์; หรือเวทนาเจ็บปวดแสบเดียว แล้วก็ไม่ได้ยึดมันอะไร ก็เป็นเวทนาขันธ์ที่ไม่ได้ยึดมัน, ต่อเมื่อยึดมันเป็นเวทนาของกุ ด้วกุ เพื่อกุ นี้จึงจะเรียกว่าเวทนาขันธ์นั้นได้ถูกยึดมัน; สัญญาขันธ์ก็เหมือนกัน จำอะไรได้แต่ไม่ยึดมัน มันก็ไม่มีอะไร; สังขารขันธ์มันคิดไปตามเลื่อนลอยมันก็ได้ ก็ไม่ทุกข์อะไร, แต่ถ้าหมายมันเป็นด้วกุ - ของกุ ความคิด

ของกุกุมันจะยึดมั่น; แล้ววิญญานคือความรู้สึก บางทีก็เลยไปถึงอวัยวะแห่งความรู้สึกไปยึดมั่นเป็นของกุกุตักุกุมันก็ยึดมั่น. แล้วขันธทั้ง ๕ นี้ไม่อาจจะเกิดพร้อมกัน มันต้องไปทะยอยกันไปตามหน้าที่ตามลำดับ.

รวมความว่า **ไปยึดเข้าที่ขันธไหน เมื่อไรแล้ว, เมื่อนั้นก็เรียกว่า มีอุปธิในขันธนั้น;** คือมีการแบกเข้าแล้ว ขันธนั้นก็หนัก. นี่เขาเรียกว่า**อุปธิในขันธ.** อุปธิในกิเลสพวกทฤษฏีทั้งหลายนะ มีเข้าแล้วมันก็หนัก. อุปธิในกรรมในผลของกรรมไปยึดมั่นเข้าแล้วมันก็หนัก; ให้กรรมเป็นอัมตะไปจายตาไปเสีย, อย่าเอามายึดมั่นถือมั่น. **สังขารสิ่งปรุงแต่ง**ซึ่งจะหมายถึงบุญบาป หรืออะไรก็สุดแท้ที่ทำหน้าที่ปรุงแต่งที่เรียกว่า **อภิสังขาร**นะ, ไปยึดมั่นในสิ่งที่ปรุงแต่งนี้เข้า มันก็หนักเหมือนกัน. อื่น ๆ ยังมีอีก; เอาแต่ว่า **ที่เรายึดมั่นมากที่สุดก็คือขันธ.**

ที่นี้**ความเพียรเลิศ หรือยอดความเพียรของบรรพชิต** คือการพากเพียรเพื่อทำลายอุปธิ หรือละอุปธิ, อย่าให้มีความยึดมั่นถือมั่น.

นี่เรารู้เรื่องความเพียร ว่ามันมีหลายรูปแบบอย่างนี้ มีอาการอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้น มีบุคคลเข้าไปเกี่ยวข้องอย่างนั้น.

เวลาไม่พอแล้ว ที่จะพูดถึงข้อที่ว่า **สัมมัตตปธานสี่ เป็นอุปกรณ์ของสติปัฏฐาน ๔** อย่งไร; ก็พูดแต่เฉพาะความเพียรเฉย ๆ ความเพียรเป็นกลาง ๆ นี้ไปให้หมด.

.....

ญ. อานิสงส์พิเศษของสัมมปปธาน.

มาพูดถึงอานิสงส์ของความเพียร, เป็นอานิสงส์พิเศษ. อานิสงส์ธรรมดาของความเพียรก็คือทำให้เราประสบผลที่เราต้องการ. ข้อนี้จะไม่พูดแล้ว เพราะว่าคงจะพูดได้ทุกคนหรือว่ามองเห็นได้ทุกคนแล้ว ว่าความเพียรนี้ทำให้เราประสบผลที่เราต้องการ. แต่อานิสงส์พิเศษยังมีอีกหลายแง่หลายมุมที่จะต้องมอง. ความเพียรเผากิเลสก็คืออานิสงส์ของความเพียร, นี้ก็ยังไม่วิเศษที่แปลกไปกว่าธรรมดานัก. มีได้ตรัสไว้ข้อหนึ่ง ซึ่งเห็นว่าพิเศษจนน่าสนใจ คือตรัสว่า **ความเพียรนี้เป็นธรรมะอันหนึ่ง ซึ่งสามารถทำให้บุคคลนั้น รักษาพรหมจรรย์ไว้ได้ด้วยน้ำตา.** มีการกล่าวถึงการประพุดติพรหมจรรย์ด้วยน้ำตา; คือพระพุทธเจ้าท่านทรงย้ำในข้อที่ว่า **มันหนักไม่พ้นในการประพุดติพรหมจรรย์นั้น** ในบางกรณีมันต้องประพุดติด้วยน้ำตา, คือต่อสู้อุตทนหรืออะไรก็ตามจนน้ำตาไหลก็ไม่ยอมแพ้. นี่ต้องมีธรรมะที่ช่วยให้เป็นอย่างนั้นได้; มีอยู่หลายธรรมะ. ที่เรียกว่าอินทรีย์, อินทรีย์ ๕ อะไรพวกเหล่านั้นแหละ จะช่วยให้มีการประพุดติพรหมจรรย์ได้ด้วยน้ำตา; ธรรมะเหล่านั้นจึงได้ชื่อว่าอินทรีย์ เป็นต้น. แต่เดี๋ยวนี้ในธรรมะเหล่านั้นมันมีคำว่าความเพียรอยู่ด้วยคำหนึ่ง; ฉะนั้น จึงแยกมาให้เห็นว่า **ความเพียรมีอานิสงส์พิเศษ** คือจะทำให้บุคคลสามารถประพุดติพรหมจรรย์ได้ด้วยน้ำตา.

ถาม : คุณเคยเห็นตัวอย่างฆราวาสประพุดติพรหมจรรย์ที่บ้านที่เรือดด้วยน้ำตาใหม่? คุณทองอาจจะเข้าใจ ฆราวาสทำหน้าที่ของตนด้วยน้ำตา, ว่าอย่างนั้นดีกว่า คุณเคยเห็นไหม?

ตอบ : เคยเห็นครับ.

ถาม : ทำอะไรบ้าง ?

ตอบ : คือมีความต้องการในบางสิ่งบางอย่าง แล้วก็ต้องทำงานมีความเหนื่อยหรือน้อยใจที่ไม่ได้มาตามความต้องการนั้น, ก็มีความเสียใจ ถึงกับร้องไห้ครับ.

ถึงกับร้องไห้; แม้ไม่เสียใจ, น้ำตาออกก็ยังมี. นั่นแหละถูกแล้วว่าสัมมัตตปธานนี้, ท่านระบุสัมมัตตปธานด้วย, ยัง มีอานิสงส์พิเศษสามารถทำให้บุคคลทำหน้าที่ของตนได้ด้วยทั้งน้ำตา; คือหมายความว่างานบางอย่าง มันต้องทำถึงขนาดนั้นมันจึงจะได้. ทีนี้คนบุุคคลธรรมดา มันไม่ยอมถึงอย่างนั้น; มันทิ้งเสีย หรือมิฉะนั้นมันก็หันไปหาทุจริตเสีย; ไม่รักษาพรหมจรรย์นี้ไว้. ฉะนั้นถ้าฆราวาสผู้ใดจะรักษาศีล รักษาอะไรไว้ให้ถึงที่สุดไม่ให้เสียไป, แล้วประพฤติกงานมันก็ยากลำบากขึ้น ก็ทนเอาจนถึงกับน้ำตาไหล; มรราวาสนั้นก็เรียกว่าประพฤติพรหมจรรย์ด้วยน้ำตาเหมือนกัน. ไปหาตัวอย่างดูเอาเองก็แล้วกัน ว่าขอให้มีความเพียรชนิดนี้ที่สัมมัตตปธาน, ที่แท้จริงจะเรียกว่าความอดทน, แต่ที่ตริสเรียกว่าสัมมัตตปธานก็มี; เพราะว่าในความเพียรนั้นมันมีความอดทนเจืออยู่อย่างแยกออกไม่ได้. มันมีชื่อว่า ฐิติ, ความเพียรชนิดนี้ มันมีชื่อว่าฐิติ; คือมันมั่นคง มันอดทน มันจึงทนทำความดี รักษาความดี รักษาความถูกต้องไว้ แม้น้ำตาจะไหล. ถ้าคนถือหลักอันนี้แล้ว, ในโลกนี้ก็ไม่มีอะไรขยับ ไม่มีการทำบาปหรืออาชญากรรมทั้งหลาย. เดียวนี้มันไม่มีนี่ จะทำอย่างไรได้. เอาไปสอนกันให้เข้าใจเสียบ้าง : ให้มีความพากเพียร อดกลั้นอดทน ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยน้ำตา รักษาความถูกต้องไว้ให้ได้ ในการประกอบอาชีพ; คนโบราณเขาถือกันอย่างนี้. คนเดี๋ยวนี้เป็นข้าของวัตถุของเนื้อหนังมากเกินไป มันก็ไม่ถืออย่างนี้; เพราะมันไม่ต้องการจะอดทน หรือจะพากเพียรโดยน้ำตาไหล.

.....

ฎ. ลักษณะที่เป็นข้าศึกของสัมมัตตปธาน.

[: ความเป็นอยู่ทุกอิริยาบถด้วยอกุศลวิตกทั้งสาม (ภาวะคนเกียจคร้าน).]

เข้าในที่สุดรู้จักคนเกียจคร้านเสียหน่อย. คนเกียจคร้านนะ มันคือคนที่ตรงกันข้ามกับคนมีความเพียร.

ถาม : คุณบรรยายบอกมาก่อน คนเกียจคร้านนะ คืออย่างไร ?

ตอบ : คนเกียจคร้านก็คือคนที่ตามใจกิเลส ไม่มีความเพียร.

ถาม : นี่ถูกต้อง แต่พูดให้ดีกว่านี้อีก. เข้า คุณทอง คนเกียจคร้าน คือคนอย่างไร ?

ตอบ : คนเกียจคร้าน คือคนที่ตามใจตัวเองครับ.

ตามใจตัวเอง. ทำไมพูดแปลกคนอื่น ที่เขาพูดกันแล้ว : คนเกียจคร้านให้อ้างว่า หนาวแล้วไม่ทำงาน, ร้อนแล้วไม่ทำงาน, เหนื่อยแล้วไม่ทำงาน, อิ่มแล้วไม่ทำงาน, อะไรนี่; เขาเคยพูดกันแต่อย่างนั้น. นี้คุณว่าผู้ตามใจกิเลส เรียกว่าคนเกียจคร้าน. มันบังเอิญยังงี้เล่า; บังเอิญไปถูก, พระพุทธเจ้าก็ตรัสอย่างนั้น. พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า นั่ง นอน ยืน เดิน อยู่ด้วยอกุศลวิตกทั้งสาม นี้คือคนเกียจคร้าน.

ถาม : อกุศลวิตก ๓ คืออะไร ? สอบความจำหน่อย.

ตอบ : คือวิตกในทางกาม เรียกกามวิตก; แล้วก็เกลียดในทางพยาบาท เรียกว่าพยาบาทวิตก; อันที่ ๓ คือวิหิงสาวิตก มีความคิดในการทำอย่างโง่ ๆ คือเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นครับ.

ถาม : เอ้า คุณทองพุดอีกที ให้สั้นกะทัดรัด. อุกุศลวิตก ๓ คืออะไร ? พุดอย่าง เด็กฟังแล้วเข้าใจ.

ตอบ : คือความกลัวจาก...

ไม่ตรงคำถามแล้ว. อุกุศลวิตก ๓ ประการนั้น เมื่อพุดด้วยภาษา ธรรมดาภาษาชาวบ้านเด็ก ๆ ฟังถูก จะพุดว่าอย่างไร ? เอ้า, ใครคิดออกก่อน บอกเลย. คุณประยูรตอบยาวนาน แล้วเขว ๆ อยู่บางข้อ; ว่าใหม่. ... ถ้าไม่ออก ก็บอกเลย. วิตก แปลว่าครุ่นคิด : กามวิตก - ครุ่นคิดไปในทางกามารมณ์; พยา- ฆาตวิตก - ครุ่นคิดไปในทางเบียดเบียนคนอื่น; วิหิงสาวิตก - ครุ่นคิดไปในทางทำให้เกิดความลำบากขึ้น ด้วยความโง่ไม่เจตนาก็ได้ : ความคิดนั้นมันคิดไปในทางที่ทำให้ ตัวเองให้ลำบาก ทำผู้อื่นให้ลำบากด้วยความโง่. ถ้า กามวิตก, คิดด้วยอำนาจ ของราคะหรือโลภะ; ถ้าพยาฆาตวิตก, คิดไปด้วยอำนาจของโทสะ; ถ้าวิหิงสาวิตก, คิดไปด้วยอำนาจของโมหะ. ฉะนั้น คนเป็นอันมากเป็นวิหิงสาวิตก : โง่ทำตัวเองให้ ลำบาก; แม้แต่ที่โง่ไปหาเงินมาใช้มาก ๆ กินอยู่ให้เอร็ดอร่อยนี่ มันก็ เป็นอันนี้ คือเป็นวิหิงสาวิตก - ทำตัวเองให้ลำบากโดยไม่จำเป็น หรือเกินความจำ เป็น. นี่เป็นความโง่ที่ทำให้เกิดความลำบากขึ้นมาแก่ตัวเอง แก่ครอบครัว แก่ผู้อื่น ทั้งโลกโดยไม่เจตนา.

ถาม : คุณล้า, เอาไก่ เอาวัว ควายมาชนกันเล่น นี่เป็นอะไร ?

ตอบ : เป็นวิหิงสาวิตกครับ.

เป็นวิหิงสาวิตก. อย่างนี้ไม่ใช่พยาฆาตวิตก; ฉะนั้น คุณแยกให้มันเด็ด ขาดลงไปว่า อันที่ ๑ มันประเภทโลภะ; อันที่ ๒ มันประเภทโทสะ; อันที่ ๓ มัน

ประเภทโมหะ; แล้วมันครุ่นคิดอยู่ด้วย ๓ อย่างนี้ เขาเรียกว่าครุ่นคิดอยู่ด้วยอกุศล-
 วิตก : ที่ ๑ ครุ่นไปในทางกามารมณ์; ทั้ง ๒ ครุ่นไปในทางทำร้ายเบียดเบียน; ที่ ๓
 ครุ่นไปในทางทำให้ลำบากโดยไม่จำเป็น. **ผู้ใดครุ่นอยู่ด้วยอกุศลวิตกทั้งยี่สิบ เดิน นัง
 นอนนี้ พระพุทธองค์เรียกว่าผู้เกียจคร้าน; มันแปลกไหม ?** หมายความว่ามันคิดแล้ว
 และไม่ได้ทำอะไรที่เป็นประโยชน์ เรียกว่า**ผู้เกียจคร้าน**. ส่วนผู้ตรงกันข้าม : **ผู้มีความ
 เพียร** ก็คือตรงกันข้าม : เผากิเลสอยู่เนื่องนิจ เรียกว่า**ผู้ขยัน**.

ผู้ใดทำความเพียรเผากิเลสอยู่เนื่องนิจ; ผู้นั้นเรียกว่าผู้ขยัน. ส่วน
ผู้ใดปล่อยให้อกุศลครุ่นอยู่ในใจทั้ง นัง นอน ยี่สิบ เดินนี้; ผู้นั้นก็เรียกว่าคนขี้เกียจ.
 นี้ภาษาธรรมะ, ไม่ใช่ภาษาชาวบ้าน; ขอให้รู้จักแยกให้ดี ๆ.

เป็นอันว่า วันนี้เวลาก็หมด หรือเกินหมดแล้ว เราพูดกันแต่เรื่อง **เนื้อตัว
 ของสัมมัตถ์ปธาน ในความหมายทั่ว ๆ ไปจนหมดสิ้น. ที่ตั้งใจไว้ว่า จะพูดให้เห็นว่า
 สัมมัตถ์ปธานเป็นบริวารของสติปัญญาทั้ง ๔ อย่างไร** เลยยังไม่ได้พูด; ก็ขอผลัดไว้ใน
 การบรรยายครั้งต่อไป.

วันนี้ขอจบการบรรยายในวันนี้ลงไว้เพียงเท่านี้ เพื่อเป็นโอกาสให้
 พระสงฆ์ท่านสวดบทพระธรรมที่จะให้เกิดความพากเพียรอย่างยิ่ง ต่อไปอีก.

โพธิปักขิยธรรมประยุกต์

- ๘ -

ที่หินโค้ง ๑๒ มิ.ย. ๑๙

สัมมัตตธาน ๔ ประยุกต์ (ต่อ) และอิทธิบาท ๔ ประยุกต์ อินทรีย์ ๕ ประยุกต์ พละ ๕ ประยุกต์.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายเรื่อง **โพธิปักขิยธรรมประยุกต์** เป็นครั้งที่ ๘ ประจำวันเสาร์นี้ ก็ยังคงเป็นการกล่าวถึงเรื่อง **สัมมัตตธาน ๔** ต่อไปตามเดิม; และผนวกเรื่อง **อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๔ พละ ๕** เข้าไปด้วยในตัว. ขอให้ท่านคอยกำหนดให้ดี จะได้ไม่พ่นเฟือ หรือฟังไม่ถูกก็ได้.

[ปรารภและทบทวน.]

ขอทบทวนความเข้าใจกันในตอนนี้ อีกสักครั้งหนึ่งว่า **โพธิปักขิยธรรมประยุกต์** นั้น หมายถึงการนำเอาเรื่องโพธิปักขิยธรรมทั้งหลาย มาใช้ให้เป็นประโยชน์

ให้ได้; คือไม่ใช่เพียงแต่เรียนไว้ ท่องจำไว้ แล้วก็เลิกกัน. ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ที่เรียกว่าโพธิปักขิยธรรมนั้น เป็นเรื่องที่เป็นไปเพื่อการตรัสรู้; หรือแม้เป็นความรู้ทั่วไป ในระดับต่ำ ๆ ก็ยังได้, ซึ่งท่านทั้งหลายจะสังเกตเห็นได้เอง. ที่ว่าต้องประยุกต์นั้นก็เพื่อว่า ให้มันใช้ให้เป็นประโยชน์; ไม่ใช่เก็บไว้เฉย ๆ. เช่นว่ามีปั้นแล้วก็ยังไม่เป็น แล้วเก็บไว้เฉย ๆ, อย่างนี้มันจะมีผลอะไร; หรือว่ามีมัดแต่ก็ไม่เป็น ใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้เพราะว่าใช้ไม่เป็น; หรือมีเรือแล้วก็แจวเรือไม่เป็น ใช้เรือให้เป็นประโยชน์ไม่เป็น. การที่จะหวังให้คนอื่นช่วยใช้แทนนั้น มันไม่ได้ผลเต็มตามที่ควรจะได้; เพราะฉะนั้นเราจะต้องใช้ให้เป็น และพยายามใช้ให้เป็นยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนบรรลุถึงอันดับสุดท้าย ให้ได้รับผลสูงสุด.

และในโพธิปักขิยธรรมทั้ง ๗ หมวดนั้น หมวดที่สำคัญที่สุดซึ่งเป็นตัวการปฏิบัติ ซึ่งจะเปรียบเหมือนตัวเรือแพ ตัวม้า หรืออะไรก็สุดแท้ทั้งนี้, เราเล็งถึงหมวดแรกคือสติปัฏฐาน ๔; เพราะว่าสติปัฏฐาน ๔ นั้น มีแนวปฏิบัติตั้งแต่ต้นที่สุด จนถึงจุดสุดท้ายคือนิพพาน. จึงถือเอาหมวดนี้เป็นหลักสำหรับปฏิบัติ. ประยุกต์ธรรมะหมวดนี้ก็คือปฏิบัติเพื่อเป็นหลักไปสู่การบรรลุมรรคผลนิพพานโดยตรง. ที่นี้ธรรมะหมวดทั้งหลายนอกนั้นจะใช้ในลักษณะเป็นเครื่องมือ; หรือถ้าจะกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็กล่าวว่าเป็นสโมธาน หรือสโมธานธรรมของการปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ นั้นเอง.

[เริ่มต้นบรรยายตามหัวข้อบรรยายครั้งนี้]

คำนี้คงจะแปลกสำหรับท่านทั้งหลายเป็นส่วนมาก, คือคำว่า สโมธาน; เป็นคำที่แฝงอยู่และเป็นสิ่งที่แฝงอยู่ เป็นคำพูดที่แฝงและเป็นการกระทำที่แฝงอยู่ในการกระทำที่เป็นตัวแท้ตัวจริงหรือตัวหลัก. วันนี้ จะขอถือเอาเป็นโอกาส สำหรับทำ

สัมมัตตปธาน ๔ ประยุกต์ (ต่อ) อิทธิบาท ๔ - อินทรีย์ ๕ - พละ ๕ ประยุกต์ ๒๙๓

ความเข้าใจกันเกี่ยวกับคำคำนี้ คือคำว่า**ธรรมสโมธาน**. ที่จริงก็ได้เคยอธิบายมาหลายหนแล้วเหมือนกัน, แต่โดยย่อเล็ก ๆ น้อย ๆ; แล้วบางคนก็อาจจะไม่สนใจว่าธรรมสโมธานนั้น เป็นอย่างไร.

สำหรับในวันนี้ ก็จะได้กล่าวถึง **สัมมัตตปธานทั้ง ๔ ก่อน** **ว่าจะเป็นธรรมสโมธานแก่สติปัญฐานทั้ง ๔ นั้นอย่างไร**. จะเริ่มพูดถึงธรรมะนี้โดยตรงก็คงจะไม่เข้าใจ; จึงอยาก**จะยกตัวอย่าง** ก่อน เพียงเพื่อให้**เข้าใจคำว่า สโมธาน :-**

ทำอะไรอย่างหนึ่ง จะมีอะไร ๆ อยู่ในการทำงานนั้นมาก.

[: ในการทำงานอะไร จะมีสิ่งที่เรียกว่า สโมธาน อยู่ในนั้น.]

โดยหลักทั่วไปเราก็จะพูดได้ว่า **เมื่อเราตั้งใจทำอะไรลงไปอย่างจริงจัง ๆ** **จึง ๆ สักอย่างหนึ่งแล้ว** **ย่อมจะมีการกระทำที่เรียกชื่อได้ต่าง ๆ กัน** **แล้วก็แฝงอยู่ในการกระทำนั้น ๆ.** **และถ้าให้เข้าใจง่ายขอให้นักถึงคำที่เคยพูดซ้ำ ๆ ซาก ๆ อยู่แทบตลอดเวลาว่า** **การทำงานคือการปฏิบัติธรรม.** **ขอให้ทำงานเถอะ จะเป็นการปฏิบัติธรรมอย่างครบถ้วนอยู่ในตัว.** **เหมือนอย่างว่าการทำงาน** **เราก็มุ่งหมายที่จะหาเลี้ยงชีวิต** **ซึ่งเป็นหลักใหญ่หรือเป็นประธานของการกระทำในชีวิต,** **ที่นี้เราก็ดังใจทำงาน** **ทำอย่างดีที่สุดที่จะทำได้ จนประสบความสำเร็จ;** **นี้เรียกว่าประพฤติธรรม** **เพราะว่าทำหน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิตที่จะต้องทำ.** **การทำหน้าที่โดยถูกต้องนั้นแหละเป็นการประพฤติธรรมอยู่;** **มีชื่อเรียกว่าประพฤติธรรมได้โดยตรง.** **ที่นี้มีธรรมะข้ออื่น** **ซึ่งแฝงอยู่ในการกระทำนั้นอีกมาก;** **หรือว่าอาจจะมองเห็นได้ว่ามันรวมกันอยู่แล้ว** **ในธรรมข้อใหญ่นั้นเป็นอันมากทีเดียว.** **นี้ขอให้กำหนดใจความตรงนี้ให้ได้ ให้เข้าใจและจำไว้ตลอดกาล.**

ถาม : ขอซ้อมความเข้าใจพร้อมกันไปในตัว; จึงตั้งคำถามขึ้นมาว่า เมื่อมีการทำนาอยู่อย่างเต็มที่ จะมีการประพฤติกกรรมอะไรแฝงอยู่ในการทำนานั้น ? ก็อย่างไร ? หรือว่าคืออะไรบ้างก่อน ก็แล้วกัน ? ถ้าจะพูดว่าก็อย่างนั้นคงตอบยาก; ฉะนั้น จึงถามว่า มันมีการประพฤติกกรรมปฏิบัติธรรมข้อใดบ้างอยู่ในการการกระทำนั้น; เอ้า, คุณประยูร ?

ตอบ : ในขณะที่เราทำงานโดยถูกต้อง เป็นต้นว่าทำนาอย่างนี้; ในขณะที่กำลังไถนานั้น หรือกำลังทำงานอย่างนั้น ข้อแรกก็คือ ตอนนั้นเรามีศีล. ศีลคือเราสำรวมระวัง ไม่ได้ไปทำความผิดทางกายและวาจาที่ไหนเพราะทำงาน.

ถาม : เอ้า, คนอื่นต่อไปอีก. ใครว่าอะไรบ้าง ?

ตอบ : การทำนาก็ต้อง มีสัทธา และ มีวิริยะ.

ผู้ถาม : ว่าสักอย่างหนึ่ง; แล้วก็พูดให้ชัดเจนไปให้เขาเห็นได้.

ผู้ตอบ : มีสัทธา คือเชื่อในการกระทำในสิ่งนั้น ๆ แล้วก็ลงมือกระทำไปโดยความเชื่อมั่น.

นั่นแหละ พูดให้มันชัดเจนไป; อย่าพูดเป็นการท่องจำตามตัวหนังสือ. เช่นว่า เมื่อทำนาอยู่ก็หมายความว่า มีสัทธาในการทำนาว่า มันจะช่วยเราได้, และ มีสัทธา เชื่อว่าเรานี้จะทำได้. ก็เป็นอันว่าอย่างน้อยก็ เชื่อในการงานนั้น ว่าการงานนั้นจะช่วยเราให้รอดตัวได้; แล้วเชื่อในตัวเองว่าเราสามารถจะทำได้เป็นแน่นอน; เรายังมีสัทธาเชื่อคำสั่งสอนที่เขาสอนให้ประกอบการทำงานอันสุจริต อย่าไปรักไปขโมยเลย; อย่างนี้เป็นต้น. ความเชื่อในหลาย ๆ แง่มุมนี้ก็เป็นสัทธา.

สัมมัตตปธาน ๔ ประยุกต์ (ต่อ) อิทธิบาท ๔ - อินทรีย์ ๕ - พละ ๕ ประยุกต์ ๒๙๕

ถาม : เอ้า, มีศีลอย่างหนึ่งแล้ว, มีสัทธา; แล้วมีอะไรอีก ว่าต่อไปคุณทอง ?

ตอบ : จะต้องมีความเพียร.

ผู้ถาม : ว่าไปให้เห็นชัดซิ.

ผู้ตอบ : ในการทำนานั้น จะต้องมีความพากเพียร; เริ่มตั้งแต่เพียรที่จะหาวิชาความรู้เกี่ยวกับการทำนา การหาเครื่องมือในการทำนา, เพียรเพื่อจะรักษาพืชที่ปลูกลงไปนานั้นให้ได้ผลอย่างจริงจัง; ซึ่งเริ่มต้ด้วย ความเพียรแล้วก็จบลงด้วยความเพียรเช่นเดียวกันครับ.

นี่ก็เรียกว่า ความเพียร; ซึ่งมีความหมายกว้างออกไปถึงว่า พยายามอดทน กล้าหาญ ร่าเริง หรืออะไรต่าง ๆ รวมอยู่ในนั้นหมด, มีความเพียรที่ทำให้ไม่ทิ้งการงาน.

ถาม : เอ้า, มีอะไรอีกคุณประยูร ?

ตอบ : ในขณะที่กำลังทำงานนั้น มีจิตที่เป็นสมาธิ; หมายถึงเราทำงานที่ถูกต้องคือจิตเราตั้งมั่น มีอารมณ์เดียวอยู่แต่ว่า เป็นต้นว่าไถนา เราก็ดูแต่ที่คันไถ, แล้วก็ ดูไม่ให้มันแวง เรียกว่าไถนาแวง, ถ้าไปคิดอื่นแล้วควายมันจะเดินผิดทาง. คือสมาธิมีแน่ครับ.

เอ้าว่ามีสมาธิ ฟังคันไถ; นั่นจะทำวิปัสสนาที่ตรงนั้น. เดียวนี้เราเอาสมาธิแต่เพียงว่า มีจิตแน่วแน่ในการที่จะไถนา; อย่าให้จิตมันวอกแวกคิดไปถึงจะไปอบายมุขที่ไหน อะไรต่าง ๆ. หรือว่ามันอ่อนใจซี่้ก็เลยจะเหยียลห้อยอะไรเหล่านี้เรียกว่าไม่มีสมาธิ. ถ้ามีสมาธิแล้วก็เข้มแข็ง สดชื่น สนุกสนาน ร่าเริงในการไถนา.

ถาม : มีอะไรอีก คุณเล่า ?

ตอบ : มีการไตร่ตรองในการทำงานนั้น ๆ ที่กระทำ.

ถาม : เรียกว่าอะไร เรียกชื่อเป็นบาลีว่าอะไร ?

ตอบ : เรียกว่า วิมังสา.

ถาม : เรียกว่า วิมังสา. เอ้าว่าไปให้สิ้นกระแสความชิวว่า มีวิมังสาอย่างไร ?

ตอบ : โดยการไตร่ตรองในการทำงานที่กระทำนั้น ๆ ให้ถูกต้อง ไปตามวิถีของงานที่กระทำ.

ถาม : วิมังสา - ไคร่ครวญพิจารณานี้ เป็นไปในทางตระเตรียมก็ได้ ป้องกันก็ได้ แก้ไขก็ได้ รักษาก็ได้ อะไรก็ตาม มันก็ได้ทั้งนั้น. มีวิมังสาอยู่ตลอดเวลา. แล้วมีอะไรอีก คุณทอง ?

ตอบ : **จะต้องมีความเอาใจใส่ ดูแลหีบที่ไต้ปลุกหว่านลงไว้** ด้วยการที่คิดว่ามันควรจะปฏิบัติต่อมันอย่างไร ? จะรักษาต่อมันอย่างไร ? คือพยายามเอาใจใส่ดูแลเกี่ยวกับนาของเรา นั้น ต่อไปอีกครับ.

นั่นแหละพูดให้สิ้นกระแสความ ก็หมายความว่าต้องพูดให้กินความทั่ว ๆ ไปถึงทุกสิ่งที่มีมันเนื่องกันอยู่จริง ๆ. ขอให้ถือว่านี้เป็นการหัดพูด หัดเรียบเรียงคำ หัดทำความเข้าใจกว้างขวางครอบคลุม ให้ทั่วถึงไปในตัว; อย่าเห็นว่าเป็นเรื่องเสียเวลา. เช่นคำว่า **เอาใจใส่**อย่างนี้ก็ต้องพูดว่า **เอาใจใส่ทุกอย่าง ต่อสิ่งของทุกอย่างที่มันเกี่ยวข้อง ต่อการกระทำทุกอย่างที่มันจะต้องทำ.** เรื่องเอาใจใส่นี้มันมากเหมือนกันแหละ; แต่รวมเรียกสั้น ๆ คำเดียวว่า **“เอาใจใส่อยู่ในสิ่งที่ต้องกระทำ”** : จะ

เป็นเรื่องวัว เรื่องควาย เรื่องน้ำ เรื่องไถ เรื่องวัชพืชหรืออะไรก็ตาม มันมากมาย ตลอดถึงวิธีการที่จะต้องกระทำ จะต้องเอาใจใส่ให้มันดีขึ้น ๆ. นี่ถ้าจะให้ยกตัวอย่างอีก ก็คงจะหมดเวลาเปล่า ๆ.

เป็นอันว่าให้รู้ว่าการกระทำอย่างหนึ่งตามความมุ่งหมายที่เป็นประธาน เป็นการประพาศธรรมอยู่ในตัว : มันยังมีธรรมะเครื่องมือทั้งหลาย ซึ่งจะมีอยู่ในนั้น พร้อมกันไป, ส่วนเหล่านี้เราจะเรียกว่า สโมธานธรรม หรือธรรมสโมธาน. คำว่าสโมธาน แปลว่า ใส่ลงไปรวม ๆ กัน, คือว่าอยู่ในวิสัยที่อาจจะรวบรวมมาได้ คือมันมีอยู่จริง. เช่นว่า ถ้าทำนาจริง จะมีศีล สมาธิ ปัญญา อย่างคุณประยูรว่า; ใช้คำ ๆ เดียวกับที่จะไปนิพพานเลย แต่ความหมายมันคนละระดับ. ศีลคือบังคับตนให้ทำ นี่เขาเรียกว่าศีล; สมาธิ บังคับจิตให้แน่วแน่; ปัญญาให้มันรอบรู้; หรือจะแบ่งแยก เรียกออกไปว่า เป็นความเพียร เป็นความเอาใจใส่ เป็นความไตร่ตรอง. ทั้ง ๖ อย่างหรือ ๗ อย่างนี้ ก็เรียกว่า ธรรมที่สโมธานมาได้; แล้วยังมีอีกมาก. เพียงเท่านี้ก็จะเข้าใจความหมาย ของคำว่า สโมธาน เป็นเบื้องต้นแล้ว.

ขอให้จำไว้ให้ดี แล้วเอาไปคอยใคร่ครวญอยู่ตลอดเวลา. มันอาจจะตั้งคำถามกลับ สอนทางก็ได้ว่า ถ้าเราจะทำอะไรลงไปสักอย่างหนึ่ง เราจะต้องมีธรรม-สโมธานอะไรบ้าง? คือจะกลายเป็นถามว่า ถ้าเราจะทำนา เราจะต้องมีธรรมะอะไรบ้าง? เมื่อตะกี้นั้นบอกว่าในเมื่อเราทำมาแล้ว เรามีธรรมะอะไรบ้าง? เราดูทีหลัง มันก็เหมือนกันแหละ แต่ถ้าไม่ดูก็ไม่เห็น. เมื่อเราทำนา เราต้องมี ธรรมะอะไรบ้าง? ก็ดูให้เห็น จะได้ใช้ให้เต็มที่. ทีนี้ถ้ามันมีความยากลำบาก ยิ่งขึ้นไปอีกในการกระทำ นั้น ๆ, การสโมธานธรรมมันก็ต้องลึกหรือมากยิ่งขึ้นไปอีกเป็นธรรมดา.

.....

ปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔

มีธรรมะอีก ๖ หมวด (๓๓ ข้อธรรม) รวมอยู่ด้วย.

ที่นี้รู้ความหมายของคำว่าสโมธานแล้ว ก็จะมาพูดกันต่อไปถึงข้อที่ว่า **การปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ นั้น มีธรรมะอะไรที่จะต้องสโมธาน หรือว่ามีธรรมะอะไรที่สโมธานอยู่แล้ว ?** นี้ขอตอบล่วงหน้าว่า **สัมมัปธาน ๔** ก็เป็นธรรมสโมธานของสติปัฏฐาน ๔, **อิทธิบาท ๔** ก็เป็นธรรมสโมธานของสติปัฏฐาน ๔, **อินทรีย์ ๕ พละ ๕** ก็เป็นธรรมสโมธานของสติปัฏฐาน ๔, **โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘** ก็เป็นธรรมสโมธานของสติปัฏฐาน ๔. พูดสั้น ๆ เสียเลยว่า **หกหมวดต่อมานั้น จะเป็นธรรมสโมธานของหมวดแรกที่เรายึดเอาเป็นประธาน คือสติปัฏฐานทั้ง ๔ นั้น.** ในวันนี้เราคงจะมีเวลาพูดกันไม่จบ, เราจะพูดเท่าที่จะพูดได้ : **ตั้งใจจะพูดเรื่องสัมมัปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ จะเป็นธรรมสโมธานได้อย่างไร ?**

อธิบายและถามตอบสัมมัปธาน ตอนสุดท้าย.

(ว่าด้วยสัมมัปธาน ๔ เป็นบริวารหรือสโมธานในสติปัฏฐาน ๔.)

[อธิบายและถามตอบสัมมัปธานตอนแรก อยู่ในคำบรรยายครั้งที่ ๗.]

- ถาม :** ที่นี้ในขั้นแรกก็พูดถึง **สัมมัปธาน ๔** ก่อน ว่าจะเป็นธรรมสโมธานได้อย่างไร. สัมมัปธาน ๔ คืออะไร ? คุณบรรยายตอบ โดยไม่ต้องดูหนังสือ.
- ตอบ :** สัมมัปธาน ๔ ก็คือ **ความเพียรที่ถูกต้อง ๔** อย่าง.

สัมมัตตปธาน ๔ ประยุกต์ (ต่อ) อิทธิบาท ๔ - อินทรีย์ ๕ - พละ ๕ ประยุกต์ ๒๙๙

ถาม : ๔ อย่างมีอะไรบ้าง ว่าไปให้หมด ?

ตอบ : ความเพียรถูกต้อง ๔ อย่าง ก็คือ ข้อ ๑ การระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น; ข้อที่ ๒ ละเว้นความชั่วที่มีแล้วให้มันออกไปเสีย; ข้อที่ ๓ เพียรทำความดีให้เกิดขึ้น; ข้อที่ ๔ เพียรรักษาความดีที่มีอยู่แล้วให้มีต่อไป.

นี่เป็นการตอบตามตัวหนังสือ หรือตามที่จดไว้ก็ได้; ระบุไปเพียงกรรมเพียงคู่เดียว คือความดีและความชั่ว : ระวังไม่ให้ชั่วเกิด และละชั่วที่เกิดแล้ว; ทำให้ดีเกิด และรักษาดีที่เกิดแล้ว; มันยังจำกัดอยู่ในวงแคบ.

ถาม : คุณทองจะพูดด้วยคำใหม่ให้มันกว้างกว่านี้ หรือกินความหมดเลยได้ไหม ? ว่าอย่างไร ? เพียร ๔ นี้.

ตอบ : ในการที่จะมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ หรือจะครองตัวอยู่ให้มีอยู่ในโลกนี้นั้น จะต้องอาศัยการระวัง คือระวังในทุกสิ่งทุกอย่าง นับตั้งแต่ของที่เป็นวัตถุและจิตใจซึ่งไม่ได้เป็นวัตถุ จะต้องระวัง. ถ้าเป็นวัตถุก็ระวังอย่าให้ของนั้นสูญหายชำรุด. ถ้าเป็นจิตใจก็ต้องระมัดระวัง จิตที่จะเป็นไปในทางชั่ว.

เฮ้อ, เดี่ยวก่อน พอจะเข้าใจได้แล้ว, แล้วก็บอกว่าไม่ตรงตามคำถาม. เมื่อคุณประยูรบอกว่าชั่วกับดี คู่หนึ่งนะ, มันยังมีอะไรที่เหลืออยู่ อยากจะใช้คำที่มันรวบรัด ให้มันหมด. มีคำรวบรัดใหม่ ที่จะแทนคำว่าชั่วว่าดี ? ... คือนึกไม่ออก ก็มันอยู่ที่ปลายจมูก มักจะมองไม่ค่อยเห็น. คือใช้คำเช่นคำว่า สิ่งที่ไม่พึงประสงค์ กับ สิ่งที่พึงประสงค์; เพียง ๒ คำนี้มันจะรวบเอาไว้หมด. จะเรียกว่าชั่ว-ดี, ได้-เสีย, แพ้-ชนะ, อะไรก็จะรวบไว้ได้หมด. ฉะนั้นเราจะตั้งคำพูดสำหรับจำง่ายว่า สำหรับ

ความเพียรที่ ๑. ระวังไม่ให้สิ่งที่ไม่พึงประสงค์เข้ามา; ๒. ละสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ให้ออกไป; แล้วก็ ๓. ทำสิ่งที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้น; แล้ว ๔. รักษาหรือพอกพูนสิ่งที่พึงประสงค์นั้นให้ขึ้นไปถึงที่สุด. อย่างนี้นั้นกว้างกว่าที่จะใช้คำคู่เดียวเพียงว่าดีและชั่ว; และจะพูดง่าย จะอธิบายง่าย; เพราะสัมมปธาน ๔ นั้นมันกว้าง จะเอาไปใช้กับเรื่องบ้านเรื่องเรือน เรื่องสิ่งของ เรื่องอะไรก็ได้, ใช้กับนามธรรมก็ได้, กระทั่งใช้เพื่อไปบรรลุมรรค ผล นิพพานก็ได้.

ที่นี่ เราจะดูความเพียรทั้ง ๔ ที่ละความหมายว่าจะหาพบได้ในการเจริญสติปัฏฐานนั้นอย่างไร. เราเจริญสติปัฏฐานอยู่แต่ ๑, คืออานาปานสติ ๔ หมวด หมวดละ ๔ ชั้นอยู่แต่ ๑; จะหาพบความเพียรได้ในทั้ง ๔ ความหมายอย่างไร ?

พูดถึงความเพียรทั่ว ๆ ไปเสียก่อน. การทำความเพียร ได้พูดกันมามากพอสมควรแล้ว; แต่ยังไม่จับใจความเอาเป็นใจความสำคัญ ๆ ขึ้นมา. ความเพียรในความหมายทั่ว ๆ ไป นั้นมันก็จะหมายถึงความตั้งใจมั่นก็ยังคงได้, การอธิษฐานจิตก็ได้. นี่ลองคิดดู; มันเนื่องกันอยู่ มันแยกออกจากกันไม่ได้. ความมุ่งมานะพยายาม นั้น มันก็เป็นการอธิษฐานจิตชนิดหนึ่ง. ที่นี้ความเพียรนั้นทำเพื่อถึงทัฬหะ หรือบรรลุ หรือทำให้แจ้ง ซึ่งสิ่งที่มันยังไม่ได้ทำให้ถึงทัฬหะหรือทำให้แจ้ง. ถ้าเราจะไปปฏิบัติธรรมเช่น สติปัฏฐาน ๔, มันก็เป็นการกระทำความเพียรเพื่อให้ถึงทัฬหะให้บรรลุให้ทำให้แจ้ง; ฉะนั้นความเพียรที่สมบูรณ์นั้น น้อมไปเพื่อนิพพาน, เดียวนี้ความเพียรนี้ก็น้อมไปเพื่อนิพพาน เจริญสติปัฏฐานอยู่. และยอดของความเพียรที่บรรพชิตจะพึงกระทำ ก็คือละเสียซึ่งอุปธิ, นี่การเจริญสติปัฏฐานนี้ก็เพื่อละเสียซึ่งอุปธิอยู่เต็มที. และความเพียรนี้ทำเพื่อนำออกเสียซึ่งอภิณาและโทมนัส ซึ่งเป็นบาปในตัวสติปัฏฐาน โดยตรงว่า นำความยินดียินร้ายในโลกออกเสียได้. แล้วความเพียรนี้กำลังทำอยู่เพื่อ

อย่างนั้น แต่เราไปเรียกว่าสติปัฏฐาน. ในที่สุดความเพียรก็เพื่อดับทุกข์ทั้งปวง; เป็นความเพียรสรุปรยอดเพื่อดับทุกข์ทั้งปวง. มันก็มีครบอยู่ในการเจริญสติปัฏฐานนั่นเอง.

[๑. ดูสังวรปธานเป็นธรรมสโมธานในสติปัฏฐาน.]

ถาม : เอ้า, ที่นี้ก็มาถึง ตอนที่แยกแยะให้เป็น ๔ อย่าง, แล้วดูกันทีละอย่าง : ความเพียรในความหมายที่ ๑ ว่าอะไร คุณประยูร ?

ตอบ : ความเพียรในความหมายที่ ๑ หมายความว่า ระวังไม่ให้สิ่งที่ไม่พึงปรารถนาเข้ามาหรือเกิดขึ้นครับ.

ถาม : พระพุทธเจ้าท่านทรงใช้คำว่าอะไร ?

ตอบ : สังวรปธาน.

ถาม : สิ่งที่ไม่พึงประสงค์นะ พระพุทธเจ้าท่านใช้คำว่าอะไร ?

ตอบ : อกุศลธรรมครับ.

ถาม : อกุศลธรรม. เพียรระวังไม่ให้สิ่งที่ไม่พึงประสงค์ หรืออกุศลธรรมเกิดขึ้น. ที่นี้การเจริญสติปัฏฐาน ๔ เป็นการเพียรไม่ให้กุศลเกิดขึ้นอย่างไร ? ดูคร่าว ๆ ทั่วไปทีก่อน เห็นได้ง่าย ๆ ที่สุด เป็นการระวังไม่ให้กุศลเกิดขึ้นอย่างไร ?

ตอบ : เพราะว่า เริ่มตั้งแต่ แม้แต่สติปัฏฐาน ๔ หมวดแรก เราก็เริ่มวางสติมาอยู่กับกายเสียอย่างเดี๋ยวแล้ว คือมองดูกายลมอยู่อย่างเดี๋ยวแล้ว; ฉะนั้น อกุศลธรรมคือความคิดด้านอื่น หรือสิ่งอื่นก็ไม่มีโอกาสที่จะมาเกิดได้ เพราะจิตเรามาจดจ่ออยู่ที่อารมณ์อย่างเดี๋ยว.

นั่นเรียกว่าดูอย่างกว้าง. เมื่อเจริญสติปัฏฐานอยู่ มันก็ไม่มีทางที่จะเกิดกิเลส; โดยทั่ว ๆ ไปก็ไม่ให้ออกาส. เมื่อทำความเพียรในสติปัฏฐานอยู่ มันไม่มีโอกาสที่กิเลสจะเกิด, ก็เป็นการป้องกันระวังอะไร ไม่ให้อกุศลเกิดอยู่ในตัว.

ถาม : ทีนี้จะดูให้ชัดเจนไปอีก เป็นเรื่อง ๆ ราย ๆ ไป. เพื่ออะไรเกิดไม่ได้? เพื่อเกิดไม่ได้แห่งอะไรก่อน คุณทอง?

ตอบ : ผมยังหาคำตอบไม่ได้ครับ ตอนนี้.

อันนี้จะนึกเอาเองก็ยาก. คือตามหลักว่า เมื่อลงมือทำสมาธิแล้ว ก็ไม่ให้โอกาสแก่นิเวรณ. แปลว่ากันป้องกันอกุศลเช่นนิเวรณไม่ให้เกิดขึ้นได้; เขาเรียกว่าทำสติปัฏฐานเป็นอย่างนั้น.

ทีนี้จะให้ละเอียดดูให้ละเอียดลงไปอีก ว่าในขณะที่ปฏิบัติสติปัฏฐานอยู่แม้ในหมวดแรกที่สุด ก็จะป้องกันไม่ให้กายสังขารอันหยาบเกิดขึ้น. กายสังขารหยาบคือลมหายใจที่หยาบที่ผิดปกติที่เป็นที่ตั้งแห่งความไม่รำจับของร่างกาย; ก็เป็นการป้องกันไม่ให้กายสังขารหยาบเกิดขึ้น. แล้วก็ต่อไปถึงหมวดที่ ๒ ก็เป็นการป้องกันไม่ให้จิตสังขารอันหยาบคือเวทนา หรือความสุขที่ปรุงแต่งจิตมากเกินไปนี้เกิดขึ้น. ถ้าไปถึงหมวดจิตก็เป็นการป้องกันไม่ให้จิตที่หยาบที่เลวมันเกิดขึ้น เพราะว่าเราบังคับจิตได้. ครั้นไปถึงหมวดสุดท้าย คือธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานนี้ก็ป้องกันไม่ให้เกิดอุปาทาน -การยึดมั่น; เพราะเมื่อพิจารณาถึงอนิจจัง - ความไม่เที่ยงอยู่ แล้วอุปาทานจะเกิดได้อย่างไร, หรือเมื่อถึงกับวิราคะเกิดแล้ว อุปาทานก็เกิดไม่ได้โดยอัตโนมัติ เป็นการป้องกันอย่างยิ่งและโดยอัตโนมัติ, ถ้าเกิดนิโรทเกิดปฏิสนธิแล้ว มันก็ยิ่งไม่มีทางจะเกิด. ฉะนั้น ขอให้มองให้เห็นว่า ในการปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔

สัมมปธาน ๔ ประยุกต์ (ต่อ) อิทธิบาท ๔ - อินทรีย์ ๕ - พละ ๕ ประยุกต์ ๓๐๓

เรามีความเพียรหมวดที่ ๑ คือสังวรปธาน (เพียรระวัง เพียรป้องกัน) นั้น ที่เป็นหลัก เป็นฐานเป็นล่ำเป็นสันก็คืออย่างนี้; ถ้ามันย่อหย่อนจะได้ทำให้มันเข้มแข็งขึ้นมา.

[๒. อุปทานปธานเป็นธรรมสมุธานในสติปัฏฐาน.]

ถาม : เตียวเวลาจะไม่พอ ว่าต่อไปถึงความเพียรในความหมายที่ ๒ หมวดที่ ๒ มี ใจความว่าอย่างไรคุณทอง ?

ตอบ : คือละไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น.

ผู้ถาม : ละไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น. ต้องเกณฑ์ให้พูดใหม่, “ละไม่ให้ความชั่ว” ว่าใหม่.

ผู้ตอบ : ละความชั่วที่มีอยู่.

คำว่า “ความชั่ว” แคนัก ก็ใช้คำว่า “สิ่งไม่พึงประสงค์”. ละสิ่งไม่พึงประสงค์ที่เกิดอยู่แล้วนั้น ให้หายไป. สิ่งที่ไม่พึงประสงค์ที่มีอยู่แล้วก็คืออกุศลที่มัน เกิดอยู่แล้ว. ทีนี้ถ้าในการเจริญสติปัฏฐาน ๔ โดยเฉพาะหมวดที่ ๑ มันละนิวรรณ์, ก็ชื่อชั่ว ๆ กันแหละ หน้าชั่ว ๆ กันแหละ. เมื่อตะก็ ระวังไม่ให้เกิด; เตียวนี้ (คือ หมวดที่ ๒ นี้) ก็ละ : ละนิวรรณ์, ละหรือกำจัดกายสังขารบนิคหยาบ, จิตตสังขารบนิคหยาบ, หรือละจิตที่เป็นอกุศลโดยตรง กระทั่งละความยึดมั่นถือมั่นอยู่โดยอัตโนมัตติ. ทีนี้ถ้า ลีกลงไปกว่านั้น ก็คือกำลังกำจัดหรือละหรือบรรเทาอะไรอยู่ ก็ตาม ชิ่งอนุสัย ได้แก่ ความเคยชินแห่งกิเลส ตามชื่อนั้น ๆ. ความชินแห่งกิเลสประเภทโลภะราคะ ก็เรียกว่า ราคะอนุสัย; ความเคยชินแห่งกิเลสประเภทโทสะโกธะ ก็เรียกว่า ปฏิฆานุสัย; ความเคยชินแห่งกิเลสประเภทโมหะอวิชชา ก็เรียกว่า อวิชชานุสัย. อนุสัยทั้ง ๓ อย่างนี้ จะถูกทำลายหรือถูกขูดออก ๆ ตลอดเวลาที่ทำความเพียรอยู่อย่างนี้. ข้อนี้หมายความว่า

ไม่ยอมให้มันเกิดได้เท่านั้นแหละ; เมื่อไม่ยอมให้มันเกิดได้ แล้วอนุสัยนั้นก็จะค่อย ๆ กร่อนไปในตัวเอง. ฉะนั้น **ตั้งตัวอยู่ให้ขอบเออะ** โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์; เพราะว่าเพียงแต่ตั้งตัวอยู่ชอบนี้ อนุสัยอาสวะทั้งหลายมันจะกร่อนไปโดยอัตโนมัติ. ทีนี้ เราทำความเพียร ในสติปัฏฐานอยู่นี้ มันยิ่งเป็นอย่างนั้นมากขึ้นไปอีก : มันทำให้อนุสัย เหล่านี้ถูกละไปบรรเทาไปกำจัดไปอยู่ในตัวเอง; จึงเห็นว่า **ความเพียรในความหมายที่ ๒ คือปหานปธาน** (เพียรละเพียรกำจัด) มีอยู่ในการเจริญสติปัฏฐาน ๔.

[๓. ดูภาวนापธานเป็นธรรมสโมธานในสติปัฏฐาน.]

ถาม : ทีนี้ **ความเพียรในความหมายที่ ๓** ว่าอย่างไร คุณประยูร ?

ตอบ : **นำสิ่งที่ต้องการปรารถนาให้เกิดขึ้นครับ.**

ถาม : ทำไมใช้คำยืดยาดนักเล่า. คือว่า**ทำสิ่งที่พึงประสงค์หรือปรารถนาให้เกิดขึ้น**, เป็นความเพียรที่ ๓. **สิ่งที่ปรารถนา**นี้ พระพุทธเจ้าท่านเรียกชื่อว่าอะไร ?

ตอบ : **เรียกว่า กุศลธรรมครับ.**

ถาม : **เรียกว่ากุศลธรรม; ตรงกันข้ามกับอกุศลธรรม.** ทีนี้เมื่อเจริญสติปัฏฐาน ทั้ง ๔ อยู่ นะ **ชื่อว่าทำกุศลธรรมอะไรให้เกิดขึ้น ? มองเห็นไหม ? ทำกุศลธรรมอะไรให้เกิดขึ้น ?**

ตอบ : **คือทำกุศลธรรมให้เกิดขึ้นอยู่.**

ถาม : **นั่นแหละคือมีชื่อกุศลธรรมว่าอะไรบ้าง ?**

ตอบ : **เป็นต้นว่า ปิตี.**

นั่นแหละรู้จักเก็บหอมรอมริบ ขนาดเก็บเบี้ยใต้ถุนร้าน. ก็เรียกว่าองค์ฌานทั้งหลาย ธรรมะเบ็ดเตล็ดทั้งหลาย ก็ได้เกิดขึ้น. หรือถ้าเราจะพูดตามหลักก็ว่า เมื่อเจริญอยู่ซึ่งอานาปานสติทั้ง ๑๖ ชั้นนี้, สติปัฏฐาน ๔ ก็จักสมบูรณ์; สติปัฏฐาน ๔ สมบูรณ์แล้ว, โภชณงค์ทั้ง ๗ ก็จักสมบูรณ์; โภชณงค์ทั้ง ๗ สมบูรณ์แล้ว, วิชาและวิมุตติก็จักสมบูรณ์; จึงเป็นอันว่ามันมีความสมบูรณ์เพิ่มขึ้น ๆ. นี้เรียกว่าทำสิ่งที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น.

ความเพียรในความหมายที่ ๓ คือความเพียรเพื่อการเกิดขึ้นแห่งกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด. ในความหมายทั่วไปก็คือ สิ่งที่ยังประสงค์อันยังไม่เกิด ก็ได้พยายามให้เกิดขึ้น. สำหรับความเพียรในสติปัฏฐาน ๔ ก็คือ พากเพียรในการปฏิบัติอานาปานสติ ๑๖ ชั้น, เพราะฉะนั้นความเพียรนั้นก็ทำให้สติปัฏฐาน ๔ เกิดขึ้น; เลยไปถึงว่าเมื่อสติปัฏฐาน ๔ อันบุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมทำโภชณงค์ ๗ ให้บริบูรณ์, เมื่อโภชณงค์ ๗ อันบุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์. นี่เป็นลักษณะของความเพียรในความหมายที่ ๓ ว่า ทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น โดยหลักใหญ่ของสติปัฏฐาน. ที่นี้ส่วนย่อย ๆ ที่ว่า เราจะทำกุศลหรือสิ่งพึงประสงค์ ให้เกิดขึ้นนั้นก็ยังมีอีกมาก : สัมปัตตธรรมทั้งหลายก็จะเกิดขึ้น คืออินทรีย์ ๕ พละ ๕ นี้ก็จะเกิดขึ้น แล้วก็จะเจริญขึ้น, กระทั่งถึงโภชณงค์ ๗ และอริยมรรคมีองค์ ๘.

ที่นี้ ถ้าเป็นเรื่องของชาวบ้าน ก็ได้ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์หรือพึงประสงค์อย่างชาวบ้านหรือชาวโลกให้เกิดขึ้น; คือทำให้เกิดความสมบูรณ์ในทางสมัตถภาพหรือในทางอนามัย หรือแม้ที่สุดแต่ว่า ความเป็นพุทธบริษัทของเรานั้นก็จะเกิดขึ้น. ความเป็นพุทธบริษัทแต่ปริยัติ ก็จะเปลี่ยนเป็นความเป็นพุทธบริษัทในแง่ของการปฏิบัติและได้รับผลของการปฏิบัติ. นี้เรียกว่าเกิดขึ้นแห่งกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด เพราะ

การเจริญทำให้มาก ซึ่งความเพียรใน ๔ ความหมาย โดยการปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔. ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า ความเพียรในความหมายที่ ๓ หรือหมวดที่ ๓ คือ ภาวนาปธาน (เพียรเจริญ เพียรอบรม เพียรทำให้เกิดทำให้มีให้เป็นขึ้นมา) มีอยู่ในการเจริญสติปัฏฐาน ๔. (นี้เรียกว่าภาวนาปธานเพียรเจริญธรรมต่าง ๆ มีรวมอยู่ในการเจริญสติปัฏฐาน)

[๔. คุณุรักษ์นาปธานเป็นธรรมสโมธานในสติปัฏฐาน.]

ถาม : ที่นี้ความเพียรในความหมายที่ ๔ มีใจความว่าอย่างไร คุณประยูร ?

ตอบ : ความเพียรความหมายที่ ๔ หมายความว่า รักษาคุณธรรมที่เกิดแล้วให้อยู่คงอยู่ต่อไป.

ถาม : ให้อยู่ต่อไปและเต็มรอบ. ในการเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ มีข้อปฏิบัติอยู่ระบบหนึ่งซึ่งเป็นการรักษา มันเป็นหลักธรรมะทั่วไป. ขอให้จำกันไว้ทุกคนว่า ถ้าอะไรเป็นคุณธรรม ได้ปฏิบัติสำเร็จเกิดขึ้นมาแล้ว ต้องมีการรักษา. ตัวอย่างง่าย ๆ ที่สุด ต่ำต้อยที่สุด เช่นอะไรที่กำเนิดขึ้นแล้วต้องรักษา คุณทอง ?

ตอบ : ตอนนี้นั่งนึกไม่ได้ครับ.

ถาม : เอ้าคุณประยูร ? ... เอ้าคุณล้ำ ?... เพราะมันเล็กเกินไป เลยนึกไม่ได้. เช่นว่า เราสวดมนต์ ท่องจำได้บทหนึ่งเป็นครั้งแรก. มีความจำเป็นหรือไม่ที่จะต้องรักษา ? นี่ไม่ใช่เจริญสติปัฏฐานนะนี่, สวดมนต์ได้ครั้งแรก จำได้ครั้งแรก ก็ต้องรักษา : ขยันท่องอยู่เสมอ นี่คือการรักษา; แล้วความจำก็ยังอยู่ก็สวดได้, แล้วก็ไต่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนว่าหลับครึ่งหนึ่งตื่นครึ่งหนึ่งก็ทำได้. นี่ผลประโยชน์ของการรักษามันเป็นอย่างนี้.

ที่นี้หลักของการปฏิบัติธรรมทั่วไป : ถ้าปฏิบัติอะไรสำเร็จก็ต้องรักษา; รักษาเป็นอย่างมาก จนยอมเสียสละอย่างอื่นทั้งหมดที่เป็นอุปสรรค เพื่อจะรักษาสิ่งนี้เอาไว้; ฉะนั้น บางทีจะไม่ลุกจากที่นั่ง, บางทีจะไม่กินอาหาร, เพื่อประคับประคองจิตไว้ให้อยู่ในสภาพที่มันมีการบรรลุธรรม. ข้อนี้ท่านอุปมาไว้ว่า ให้รักษา วิปัสสนา หรือว่าคุณธรรมที่ได้ใหม่อย่างถนุถนอม เหมือนกับมารดาของผู้ที่จะเกิดออกมาเป็นจักรพรรดิ. เขาเรียกว่า นางแก้ว จะคลอดลูกออกมาเป็นพระจักรพรรดิ, นางแก้วนี้ต้องรักษาครรภ์อย่างยิ่ง อย่าให้เป็นอันตรายแก่ครรภ์, เพื่อให้ลูกจะได้คลอดออกมาตามความประสงค์ของคนทุกคน คือจะเป็นจักรพรรดิ, นี่เขาเรียกว่ารักษาอย่างยิ่งในทุก ๆ ธรรมะอ่อน ๆ; เขาเรียกว่าตรุณวิปัสสนา - วิปัสสนาอ่อน ๆ. ตรุณ-ตรุณนะ แปลว่า เด็ก ๆ อ่อน ๆ. ถ้ารักษาไม่ดีมันกลับตาย. บอกให้ถือเป็นหลักว่า อะไรเพิ่งได้อ่อน ๆ ในความคิด ความจำ ความเห็นแจ้งอะไรก็ตาม, ต้องรักษากันถึงขนาดนี้.

ในการเจริญสติปัฏฐานนี้ แม้เพียงสักว่าได้ฌานในขั้นแรก หรือเพียงแต่อุปจารสมาธิ ก็ต้องรักษา, มิฉะนั้นมันจะกลับหายไป. การรักษานิดที่แน่นอนนั้น เขาก็เรียกกันว่า วสี. วสีแปลว่ามีอำนาจเหนือสิ่งนั้น; เขาทำให้ชินให้มันตายตัว ให้มันอยู่ในกำมือของเรา. ทำให้มีวสี นั้นแหละคือการรักษาไว้ให้ไม่หนีไปได้, หนีไปไม่ได้อีกต่อไป, จะอยู่ในกำมือตลอดเวลา; ฉะนั้น เพียงแต่ทำจิตให้สงบเป็นเพียงมีองค์ฌานเกิดขึ้นบ้าง ก็ต้องค่อย ๆ รักษาค่อย ๆ ประคับประคองทั้งทางกายทั้งทางจิต ทั้งสิ่งแวดล้อม. เขาจึงมีระเบียบแนะนำกันว่า อย่าไปทำอย่างอื่น; ถ้าทำสมาธิแล้วอย่าไปทำอย่างอื่น, อย่าไปอ่านหนังสือพิมพ์, อย่าไปอ่านหนังสือบ้า ๆ บอ ๆ อะไรทำนองนี้, เพื่อจะรักษาเอาไว้.

ที่นี้ การรักษานั้นจะต้องทำอย่างติดต่อกันไม่ขาดตอน; ฉะนั้นจึงมีกำชับไว้

ในระเบียบการปฏิบัติอานาปานสติแล้ว ว่าอย่าให้ขาดตอนลงได้ ให้ไปติดต่อกันเรื่อยไป ๆ ๆ, ไปจนกว่าจะถึงที่สุด. ที่นี้ความเต็มรอบเกิดขึ้นก็คือวิชาและวิมุตติ.

นี่เห็นได้ว่า ความเพียรในความหมายที่ ๔ คือ อนุรักษ์นาปธาน (เพียรตามรักษาไว้ เพียรรักษาให้มีเต็มรอบ) ก็มีอยู่ในการเจริญสติปัฏฐาน ๔.

นี่เรียกว่าความเพียรใน ๔ ความหมายมีอยู่ในการบำเพ็ญสติปัฏฐาน ๔; เรียกว่าธรรมสมุธานที่มีอยู่ในสติปัฏฐาน ๔. ถ้าพูดกลับกันก็ว่า การปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ ก็มีความเพียรใน ๔ ความหมายนั้นรวมอยู่ด้วย ในนั้นด้วย; ก็คือมีธรรมสมุธาน ๔ ข้อนี้รวมอยู่ด้วย. ขอให้ไปทำความเข้าใจให้ชัดเจน ว่าปฏิบัติอานาปานสตินั้นจะต้องมีธรรมสมุธาน เช่นความเพียร ๔ ประการนี้เป็นต้น. นี่เรื่องของความเพียรเป็นอย่างนี้.

.....

อิทธิบาทสี่ เป็นธรรมสมุธานอยู่ในการเจริญสติปัฏฐานสี่.

[: อิทธิบาท ๔ เป็นธรรมสมุธานของสติปัฏฐาน ๔.]

ที่นี้ก็ถือโอกาสกล่าวต่อไปถึงหมวดถัดไปคือ อิทธิบาท ๔. ตอนนี้อยู่รวบรัดได้ วันเดียวเราพูดกันได้ ๒-๓ หมวด เพราะมันไม่มีเรื่องอะไร นอกจากจะชี้ให้เห็นถึงความ เป็นสมุธานของสติปัฏฐาน; แล้วเราจะขยับขยายปรับปรุงในส่วนนี้กันอย่างไร จึงจะมีผลดีแก่การเจริญสติปัฏฐาน. เมื่อพูดถึงสัมมัปปธาน ๔ เป็นธรรมสมุธานของสติปัฏฐาน ๔ ใดๆแล้ว ก็จะได้พูดถึงอิทธิบาท ๔ ต่อไป.

ถาม : อิทธิบาท ๔ คืออะไรบ้าง คุณประยูร ?

ตอบ : อิทธิบาท ๔ มีฉันทะคือความพอใจ, แล้ววิริยะ - ความเพียร, จิตตะคือความตั้งใจมั่น หรือเป็นสมาธิก็ได้ครับ, วิมังสา คือความไตร่ตรอง คงจะเป็นเหมือนกับปัญญา.

ถาม : เอ้า, พุดสั้น ๆ ที่สุด; ๔ อย่างอะไรบ้าง คุณทอง ?

ตอบ : ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ครับ.

นั่นแหละ สั้น ๆ เอาแต่คำบาลี. นี่เพราะว่าเขาเอามาให้เราเรียนกัน เพียงถ้อยคำ ๔ คำสั้น ๆ มันก็ถูกแหละ; แต่ถ้าเรียกอย่างนี้ มันกลายเป็นชื่อธรรมะหนึ่ง ๆ สาธารณะทั่วไปก็ได้. ถ้าจะให้ป็นอิทธิบาทโดยตรงก็ต้องเอาธรรมะชื่อนี้แต่ละอย่าง ๆ นั้นมาเป็นชื่อของอิทธิบาทโดยเฉพาะ; ฉะนั้นจึงมีคำเรียกว่า อิทธิบาทประกอบด้วยเครื่องปรุงคือสมาธิอันสัมปยุตต์ด้วยฉันทะเป็นประธาน. มันยืดยาวนะ, ฟังดูอีกทีใหม่ : อิทธิบาทประกอบด้วยเครื่องปรุง มีสมาธิอันสัมปยุตต์ด้วยฉันทะ นี่คำว่าฉันทะอยู่ตรงนี้ แล้วก็ป็นประธาน; อันที่ ๒ อิทธิบาทประกอบด้วยเครื่องปรุงมีสมาธิอันสัมปยุตต์ด้วยวิริยะเป็นประธาน; อันที่ ๓ ก็อิทธิบาทประกอบด้วยเครื่องปรุงมีสมาธิอันสัมปยุตต์ด้วยจิตตะเป็นประธาน; อันสุดท้าย อิทธิบาทอันประกอบด้วยเครื่องปรุงมีสมาธิอันสัมปยุตต์ด้วยวิมังสาเป็นประธาน. นี่คือนิทธิบาท ๔ ที่มุ่งหมายในที่นี้ : ในประเภทโพธิปักขีย-ธรรม. ทีนี้เขาเอามาให้เราจำสั้น ๆ เพียงว่า ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา มันก็ขาดความหมายไปหลายอย่าง.

ตัวอิทธิบาทแท้ ๆ นั้นนะ มีเครื่องประกอบหรือปรุงคือสมาธิที่สัมปยุตต์ด้วยฉันทะ, มันไม่ได้เล็งถึงตัวฉันทะ; เพราะว่าฉันทะนี้เป็นชื่อธรรมะธรรมดา. หมายถึง

ถึงในกรณีอื่นทั่ว ๆ ไป ซึ่งไม่ใช่อิทธิบาทก็มี, นี่ไปอยู่ในหมวดธรรมอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่อิทธิบาทก็มี; แล้วอย่างว่าฉันทาธิปไตยย์ วิริยาธิปไตยย์ จิตตาธิปไตยย์ วิมังสาธิปไตยย์. อย่างนี้ ก็มี; อย่างนี้ไม่เรียกว่าอิทธิบาท. จะเรียกว่าอิทธิบาท ต้องมีทำหน้าที่ให้เกิดความสำเร็จเหมือนกับว่ามีฤทธิ์, แต่หมายถึงกำลังของสมาธิที่ประกอบอยู่ด้วยธรรมะป้อนั้น; ฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่าฉันทะนั้นจะต้องถึงขนาดกำกับกันอยู่กับสมาธิ, วิริยะก็กำกับกันอยู่กับสมาธิ, จิตตะก็กำกับกันอยู่กับสมาธิ, วิมังสา ก็กำกับกันอยู่กับสมาธิ; แล้วธรรมที่ชื่อว่า อิทธิบาทนั้นนะ มีสิ่งนี้เป็นเครื่องประกอบ หรือเป็นเครื่องปรุง, อย่างนี้เรียกว่า อิทธิบาท ๔ โดยตรง ถ้าเรียกแต่เพียงชื่อย่อ ๆ ว่า ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา นั้น เป็นอะไรก็ได้; แต่ในที่นี้เป็นอันว่ารู้กัน เราจะให้หมายถึงอิทธิบาททั้ง ๔ ที่กล่าวนี้เอง.

[๑. ดูฉันทะอิทธิบาทเป็นธรรมสโมธานในสติปัฏฐาน.]

ถาม : เอ้า, ที่นี้ก็ดูกันทีละสิ่ง ๆ. ฉันทะแปลว่าอะไร? คุณล้า?

ตอบ : ฉันทะแปลว่าพอใจในสิ่งนั้น.

ถาม : ฉันทะแปลว่า พอดีใจในสิ่งนั้น. สิ่งนั้นคือสิ่งอะไร?

ตอบ : คือสิ่งที่อายตนะกระทบกันครับ.

ถาม : ถ้าอย่างนั้นก็เป็นกิเลสไปเลย. ฉันทะในที่นี้ พอดีใจในสิ่งนั้น, สิ่งนั้นคืออะไร คุณทอง?

ตอบ : คือสิ่งที่จะทำครับ.

คือธรรมะ. ฉันทะคือพอใจในธรรมะ, ในที่นี้หมายถึงสิ่งที่จะต้องกระทำ.

สัมมัตตปธาน ๔ ประยุกต์ (ต่อ) อิทธิบาท ๔ - อินทรีย์ ๕ - พละ ๕ ประยุกต์ ๓๑๑

ถ้าฉันทะในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ รั้มมารมณีนขณะแห่งสัมผัส, ฉันทะ
อย่างนั้นเป็นพวกกิเลสไปเลย. เตียวนี้พอใจที่ประกอบไปด้วยธรรม.

ถาม : ในการปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ เราจะต้องมีฉันทะกันอย่างไร คุณประยูร ?

ตอบ : ในการปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ เราต้องพอใจในการฝึกปฏิบัตินี้ ว่าเป็นสิ่งที่จะ
ทำให้นำความสุขมาให้เราแบบนั้นครับ.

ถาม : พอใจอย่างกว้าง ๆ. เอ้า, พอใจอย่างไร คุณทอง ?

ตอบ : คือพอใจว่าธรรมะนี้จะนำเราให้พ้นจากความทุกข์ได้ครับ.

นั่นแหละคือพอใจอย่างกว้าง ๆ ในฐานะเป็นอุดมคติว่าธรรมะหรือพระ
ศาสนานี้ หรือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์นี้ ช่วยเราได้แน่นอน; แล้วก็รั้ม-
ฉันทะเกิดขึ้นในพระธรรมนั้น; นี่เป็นความพอใจกว้าง ๆ ทั่ว ๆ ไป. ถ้าความพอใจนี้
รุนแรงถึงขนาดเป็นส่วนประกอบของสมาธิแล้ว ก็เรียกว่าฉันทะอิทธิบาทได้. ความพอใจ
นี้ มีความพอใจอยู่ ๒ ขั้นตอน คือความพอใจในขั้นเริ่มแรก และความพอใจที่รุนแรง
ขึ้นในเมื่อประสบผลตามนั้นโดยลำดับ. พุดง่าย ๆ ที่แรกก็จะพุดว่า เราก็ชอบ, ชอบ
อะไรก็ตามใจเถอะ, ชอบ; นี่เป็นความพอใจอันดับแรก; ทีนี้พอไปเกี่ยวข้องกับสิ่ง
นั้นเข้า มากเข้า ๆ ได้รับความจากการเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น, ความพอใจก็ทวีขึ้น ๆ จนถึง
มีกำลังความพอใจในระดับที่เรียกว่าเป็นองค์ประกอบของสมาธิได้ทีเดียว. โดยหลัก
ทั่วไปเป็นอย่างนี้; แม้ไม่เกี่ยวกับเรื่องสติปัฏฐานนี้. ความพอใจของคนทั่วไป : พอใจ
ในบุตร ภรรยา สามี พอใจในอะไรก็ตาม, มันจะมีอยู่ ๒ ระยะอย่างนี้.

ถาม : ทีนี้ ในการเจริญสติปัฏฐานตามแบบของอานาปานสติภาวนาทั้ง ๑๖ ขั้นนั้น

ความพอใจในเริ่มแรกคือความพอใจในอะไร? คุณประยูรเข้าใจไหม ในฐานะที่ศึกษามากกว่าเพื่อน?

ตอบ : ความพอใจเริ่มแรกก็พอใจที่เราทำกายให้รับสงบได้; พอเริ่มสงบได้ก็เริ่มพอใจครับ.

นี่จะเป็นความพอใจในขั้นที่ ๒ ก็ได้; คือพอใจรุนแรงขึ้นในเมื่อทำกายสังขารให้รับได้นั้นนะ มันเป็นเรื่องของสมาธิถึงขนาดที่เป็นฌาน เป็นรูปฌานไปแล้ว มันก็มีปีติมีปราโมทย์อะไรมา, จะถึงขีดสูงสุดอยู่แล้ว. แรกเริ่มพอใจแม้ในการปฏิบัติกำหนดลมหายใจยาว - ลมหายใจสั้น, หรือว่ารู้ลมหายใจทั้งปวง. นี่พอสักว่ารู้เท่านั้นแหละ, พอสักว่าได้รู้ของใหม่อะไรออกไปนิด มันจะพอใจเกิดขึ้น, ยังไม่เพิ่มขึ้นนะ. ทีนี้พอเข้าใจสิ่งนั้น เกี่ยวข้องกับสิ่งนั้นมากขึ้น มีผลมากขึ้น ก็พอใจยิ่งขึ้น. ฉะนั้นพอใจในเริ่มแรกก็คือพอใจในเมื่อรู้สึกว่าได้ : พอสักว่ารู้สึกที่เราทำได้ ก็จะพอใจ; ก็มีฉันทะที่แยกออกมาเป็นรูปเป็นร่าง จากความพอใจที่คลุม ๆ ไปหมด มาเป็นเรื่อง ๆ. รู้ว่าเรากำหนดลมหายใจได้เท่านั้นแหละ ก็จะพอใจ.

ทีนี้คนมันเลวเกินไป มีความหมกมุ่นแห่งจิตใจมากเกินไป มีความเครียดแห่งจิตใจมากเกินไป, แม้แต่เพียงกำหนดลมหายใจยาวได้, มันก็ไม่พอใจ เพราะมันหวังจะมีฤทธิ์มีเดช มีมรรคผลนิพพานอะไรของมันก็ไม่รู้ มันก็ไม่เกิดฉันทะแม้ในการปฏิบัติขั้นที่ ๑ คือการกำหนดลมหายใจยาว; ฉะนั้นมันจึงขาดอิทธิบาทลงไปที่, ดังนั้นการกระทำนั้น มันล้มเหลว. อยากจะภาวนาว่า ภิกษุสามเณรโยคีคนไหนก็ดี ที่ทำไปไม่ได้ เพราะมันไม่รู้จักรทำให้เกิดฉันทะพอใจแม้แต่ในขั้นเริ่มแรก เพราะมันคลั่งมันหวังมันอะไรมาเกินไป, ไปอยู่ที่ไหน ที่สุดโค้งปลายทางอะไรก็ไม่รู้; ไม่สร้าง อิทธิบาทในฐานะเป็นธรรมสโมธานควบคู่กันไปตั้งแต่ในวินาทีแรกของการ

สัมมปธาน ๔ ประยুক্ত (ต่อ) อิทธิบาท ๔ - อินทรีย์ ๕ - พละ ๕ ประยুক্ত ๓๑๓

ประพฤติปฏิบัติตนเอง. จึงขอแนะให้สังเกตว่า แม้ในขณะที่ลงมือปฏิบัติ พอรู้สึกว่าการปฏิบัติได้ก็ควรจะพอใจ, มันก็จะดึงเอาปิติปราโมทย์อะไรมา ซึ่งเป็นองค์แห่งโพชฌงค์มาพร้อม ๆ กันไปเลย.

เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดถึงฉันทะ, พูดเรื่องฉันทะในฐานะที่เป็นอิทธิบาท; ฉะนั้นขอให้ฉันทะ - พอใจนี้มีกำลังเข้มแข็งรุนแรง ถึงกับเป็นองค์ประกอบของจิตที่เป็นอธิษฐานจิต หรือว่าเป็นสมาธิจิต, แล้วก็ปฏิบัติธรรมะนั้น ๆ. ที่นี้พอใจลมหายใจยาว เป็นวาระแรก, แล้วก็พอใจมากขึ้น ๆ; จนกระทั่งทำกายสังขารให้รำงับได้ ก็นับว่าพอใจมากเกือบจะถึงอันดับสูงสุด; ที่นี้ต่อไปก็มีปิติ, มีสุข, รู้จิตตสังขาร, ทำจิตตสังขารให้รำงับอยู่ได้ มันก็ยิ่งพอใจ; ที่นี้หมวดที่ ๓ บังคับจิตได้ทั้ง ๔ ความหมายนั้น มันก็ยิ่งพอใจ; ที่นี้เห็นอนิจจัง เกิดวิราคะ นิโรธ และปฏินิสัสคคะ ก็สูงสุดแห่งความพอใจ เป็นพอใจในพระนิพพานไปเลย. นี่ฉันทอิทธิบาทจะต้องมีตั้งแต่ต้นจนปลายอย่างนี้. (นี่คือฉันทอิทธิบาทมีรวมอยู่ในการเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔)

[๒. ดูวิริยะอิทธิบาทเป็นธรรมสโมธานในสติปัฏฐาน.]

ถาม : ที่นี้ อิทธิบาทที่ ๒ เรียกว่าอะไร คุณทอง ?

ตอบ : เรียกว่าวิริยะ คือความเพียรครับ.

ถาม : วิริยะคือความเพียร. เรียกเต็มยศของมันว่าอะไร คุณประยูร ?

ตอบ : เรียกสัมมาวายาโม.

ผิดแล้ว ผิดคำถามแล้ว. เรียกกันอย่างกันเองลุ่ม ๆ ว่า วิริยะ. ที่นี้ ให้

เกียรติน้อย ก็เรียกว่า *วิริยะอิทธิบาท, วิริยอิทธิบาท*. ที่นี้เรียกอย่างเต็มยศเลย ก็ต้องเรียกอย่างที่ว่าเมื่อตะกี้: *อิทธิบาทประกอบด้วยเครื่องปรุงรมีสมาธิอันสัมปยุตต์ด้วยวิริยะเป็นประธาน*; นั้นเรียกเต็มยศ. เรียกสั้น ๆ ก็เรียกว่า *วิริยะ*, ให้เกียรติน้อยก็เรียกว่า *วิริยอิทธิบาท*, พอเรียกเต็มทีก็เรียกว่า *อิทธิบาทประกอบด้วยเครื่องปรุงรมีสมาธิอันสัมปยุตต์ด้วยวิริยะเป็นประธาน*. เพราะเราให้ความสำคัญแก่สิ่งเหล่านี้น้อยเกินไป ชี้เกียจจำ ดูหมิ่นธรรมะของพระพุทธเจ้าที่ท่านตั้งชื่อไว้ยาว ๆ มาเรียกสั้น ๆ นิดเดียว, มันก็เลยไม่ได้รับผล เพราะมันทำหายากเกินไป ไม่สนใจเกินไป ให้ความสำคัญแก่สิ่งนี้น้อยเกินไป เอาเวลาไปคุยไปเล่นไปหัวเรื่องอื่นเสีย.

ที่นี้จะพูดถึงลักษณะของ *วิริยะ*. คำว่า “*วิริยะ*” ถอดรูปออกมาเป็นภาษาไทยว่า *พิริยะ*; ถอดรูปอีกครั้งหนึ่งเป็น *เพียร* ไปเลย. คำนี้มีรากศัพท์มาจากคำว่า *กล้าหาญ*; มันความหมายเดียวกันกับคำว่า *บากบั่น, ไม่ถอยหลัง, ตั้งมั่น, ก้าวหน้า, พยายาม*, นี่มันมีความหมายแห่งความกล้า รวมอยู่ในนั้นทั้งนั้น. ก็มีความเพียรขั้นเริ่มแรก, แล้วก็มีความเพียรรุนแรงขึ้นในขั้นต่อมา. ในการเจริญสติปัฏฐาน ๔ เราก็มีความเพียรขั้นเริ่มแรกพยายามที่จะกำหนดลมหายใจยาว ลมหายใจสั้นเรื่อย ๆ ไป; นี่เป็นความเพียรขั้นเริ่มแรก. แล้วความเพียรนี้จะรุนแรงขึ้นโดยอัตโนมัติ โดยตัวมันเอง ในเมื่อประสบความสำเร็จเพิ่มขึ้นทีละเล็กทีละน้อย ๆ ๆ ตามกำลังแห่งฉันทะ : เมื่อฉันทะมีเท่าไร ความเพียรมันก็มีเท่านั้น.

ความเพียรขั้นเริ่มแรกในสติปัฏฐาน ๔ นี้ ว่าที่จริงก็ไม่ยุ่งยากลำบากอะไรนัก; แต่เนื่องจากว่าคนมันไม่มีฉันทะ, ฉันทะในพระธรรมนี้มีได้มีอยู่จริง มันเป็นคนโกหกหลอกลวง ทำวิปัสสนาเพื่อจะได้ผลอย่างอื่น เพื่อจะได้ดีได้เด่นได้เกียรติบ้าง หรือเพื่อในที่สุดจะได้ลาภสักการะบ้าง หรือจะมีอิทธิปาฏิหาริย์บ้าง มันไม่มีฉันทะ

ในธรรม; ฉะนั้น ความเพียรที่เข้ารูปกันกับฉันทะอิทธิบาทมันก็ไม่มี. เพราะฉะนั้น คนเหล่านี้อย่าได้อวดดีไปเลยว่า เรามีวิริยะ; มันแทบจะหาทำยาหยอดตากก็ไม่ได้ สำหรับคำว่าวิริยะแม้ในขั้นเริ่มแรก. ฉะนั้น ขอให้ตั้งสติกำหนดด้วยสัทธาด้วยอะไรก็ตามเถอะในพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ในทางแห่งความดับทุกข์นี้, **ให้มีฉันทะพอ**; แล้วกุศลเจตสิกที่ชื่อว่าวิริยะมันจะพลุ่งขึ้นมาเอง มันจะเป็นไปอย่างแรงกล้าเอง. แม้ในขั้นเริ่มแรกสักว่ากำหนดลมหายใจยาว-สั้นนี้ มันอยากเหลือประมาณ แล้วมันก็ทำจริง ๆ ก็มีฉันทะวิริยะจริง; ที่นี้ความเพียรนี้ก็จะรุนแรงยิ่งขึ้นตามลำดับขั้นของการประสบความสำเร็จ เช่นเดียวกับฉันทะนั้น.

ที่นี้ก็มีแยกออกไปว่า **เมื่อประสบอุปสรรคเป็นไปไม่ได้ในการปฏิบัติขั้นใดตอนใด, ก็ต้องระดมกำลังแห่งวิริยะในขั้นนั้นตอนนั้นเป็นพิเศษยิ่งขึ้นไปอีก**; นี้เรียกว่าความเพียรที่รุนแรงยิ่งขึ้น หลายระยะหลายระดับหรือว่าหลายรูปแบบก็ได้; จึงกลายเป็นว่า **ขั้นดีก็มารวมอยู่ในคำว่าวิริยะ**, คือไม่ถอยหลัง กล้าหาญ ต้องเอาขั้นดีมาเป็นองค์ประกอบแห่งวิริยะ ในกรณีอย่างนี้. เพราะว่าเมื่อปฏิบัติสูงขึ้นไปถึงขั้นจิตใจนี้ มันก็มีความยากลำบากเพิ่มขึ้น เข้าใจยากหรือทำยากอะไรทำนองนี้ มันจะมีเพิ่มมากขึ้น จึงต้องมี**ลักษณะอดทนมากขึ้น** ต่อสู้ไม่ยอมถอยหลัง มุ่งหมายแต่จะให้ก้าวหน้า. ถ้าทำได้อย่างนี้มันก็ก้าวไปได้, อานาปานสติหมวดที่ ๑ หมวดที่ ๒ หมวดที่ ๓ หมวดที่ ๔ มันมีกำลังขนาดเป็น**สิ่งที่ผสมอยู่ในสมาธิ**.

[๓. ดูเห็นจิตตะอิทธิบาทเป็นธรรมสโมธานในสติปัฏฐาน.]

อิทธิบาทข้อที่ ๓ เรียกว่า **จิตตะ**; มักจะเรียกกันสั้น ๆ ว่า ความเอาใจใส่. ขอให้นึกถึงคำว่า “**อธิษฐานจิต**” เป็นเบื้องต้นก่อน : ต้องมีการอธิษฐานจิตคือปักใจ

มันลงไป, แล้วความเอาใจใส่ก็จะก่อรูปขึ้นมาได้. คำว่า “เอาใจใส่” ก็มีความหมายในขั้นริเริ่มและมีความหมายในขั้นต่อไป: ในขั้นแรกก็เอาใจใส่ในจุดตั้งต้นที่จะพึงกระทำ, แล้วต่อไปมันก็ต้องเอาใจใส่ที่จะแก้ไขหรือป้องกัน หรือทำให้ก้าวหน้า; เพราะสิ่งเหล่านี้จะเพิ่มขึ้นมา. เมื่อทำไป ๆ จะมีอุปสรรค จะต้องแก้ไข จะต้องเอาใจใส่ที่จะไม่ให้เกิดอุปสรรคชนิดนั้นขึ้นมา; หรือว่าจะต้องเอาใจใส่ที่จะทำให้ก้าวหน้า มีความจดจ่อ เอาใจใส่อยู่อย่างรุนแรง เหมือนกับอธิษฐานจิต, มันก็ไม่ทิ้ง มันทิ้งไม่ได้ ทิ้งไม่ออก. นี้ในการเจริญสติปัฏฐานก็ต้องมีธรรมะเหล่านี้ เป็นธรรมสโมธาน.

[๔. ดูให้เห็นวิมังสาอิทธิบาทเป็นธรรมสโมธานในสติปัฏฐาน.]

ถาม : อธิบาทข้อที่ ๔ สุดท้าย เรียกว่า วิมังสา แปลว่าอะไรคุณเล่า ?

ตอบ : วิมังสา ก็คือการไตร่ตรองในสิ่งนั้น คือในสิ่งที่กระทำ.

ใช้คำว่า ไตร่ตรอง - วิมังสา. ฉันทะ - พอใจ, วิริยะ - พากเพียร, จิตตะ - เอาใจใส่, “วิมังสา - สอดส่อง ไคร่ครวญพิจารณา” ไม่ใช่หรือ เมื่อเคยท่องจำจำว่าอย่างนั้น. เอาใจใส่สอดส่อง เรียกเต็มทีก็เรียกว่า วิมังสาอิทธิบาท, จะกลายเป็นวิมังสาอิทธิบาทก็ได้; แต่เรียกเต็มยศก็ต้องเรียกอย่างที่ว่า อธิบาทประกอบด้วย เครื่องปรุง มีสมาธิอันสัมปยุตต์ด้วยวิมังสาเป็นประธาน; นั่นแหละคืออิทธิบาท. ที่นี้ดูที่ตัววิมังสากันก่อนว่ามีความหมายเท่าไร? อยากจะระบุว่าสติสัมปชัญญะ ทุกรูปแบบ และทุกขนาดรวมอยู่ในคำว่าวิมังสา. สติ - ระลึกได้, สัมปชัญญะ-ความรู้ตัว; เขาแปลไว้ดีแล้ว. สัมปชัญญะ ที่จริงมันเป็นฝ่ายปัญญา; สตินั้นเป็นฝ่ายสมาธิ; แต่เอามาปนกันเข้าเป็นสติสัมปชัญญะ. ถ้าระลึกไม่ได้ก็ไคร่ครวญไม่ได้, ระลึกได้แล้วไม่ไคร่ครวญและไม่สอดส่องอยู่ ก็ไม่เป็นวิมังสา.

ที่ว่าทุกรูปแบบหมายความว่าสติสัมปชัญญะมีหลายรูปแบบ : สำหรับระวัง สำหรับรักษา สำหรับป้องกัน สำหรับแก้ไข ก็ตาม และทุกขนาดด้วย. รวมความก็คือ ปัญหาที่รวดเร็วทันแก่เหตุการณ์ และมีความสามารถที่จะขอกแยกไปในทุกแง่ทุกมุมของสิ่งที่เป็ปัญหาหานั้น; ฉะนั้น เราเล็งถึงสติและสัมปชัญญะอันสมบูรณ์ก่อนสิ่งอื่น. หยิบขึ้นมาพิจารณาสอดส่อง ก็ทำหน้าที่เป็นการพิจารณาวิจารณ์พิจารณาให้มันเห็นละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น ในการค้นหาเหตุผลที่ดี ในการแก้ไขอุปสรรคที่ดี ในการทำให้ก้าวหน้าต่อไปอีกที่ดี. การปฏิบัติเมื่อเกิดอุปสรรคขึ้นจำเป็นจะต้องใคร่ครวญพิจารณาหาเหตุผล แม้ว่าคำว่าวิปัสสนานั้นประสงค์ แต่เพียงจะให้ดู ๆ ลงไปเท่านั้น ไม่ให้ใช้เหตุผล มันควรจะดูความจริง; แต่ถ้การดูอย่างนั้น มันเป็นอุปสรรคขึ้นมาแล้ว ก็จะต้องมาสู่วิธีการหาเหตุผลของอุปสรรคนั้น; ฉะนั้นการหาเหตุผล การค้นคว้าเกี่ยวกับเหตุผล ก็รวมอยู่ในคำว่าวิม้งสาด้วยเหมือนกัน, ทั้งในการแก้ไขอุปสรรคและทั้งในการที่ว่าจะทำให้ก้าวหน้าต่อไปอีก.

ทีนี้คำอีกคำหนึ่ง คือคำว่าสังเกต เป็นปัจจัยสำคัญของการสอดส่อง. สังเกต - สอดส่องไปด้วยกันได้, แล้วก็หาช่องทางที่จะไป, กระทั่งสังเกตให้พบสิ่งที่มันแอบแฝงอยู่. คนเราโดยมากไม่ประสบความสำเร็จเพราะใจมันกระด้าง และใจมันหยาบ; ฉะนั้นจึงไม่มีการสังเกตหรือสอดส่อง. โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสิ่งที่แอบแฝงอยู่ มันเห็นยาก, ถ้ามีนิสัยไม่สังเกตไม่สอดส่องแล้ว ก็ยากที่ประสบความสำเร็จแม้ในหน้าที่การงานของชาวบ้าน, ไม่ต้องพูดถึงการงานทางจิตใจในพระศาสนาเลย.

ทีนี้ในสติปัฏฐานทั้ง ๔ เรามีอิทธิบาทกันอย่างไร ? มีฉันทะอิทธิบาทถือเอาการปฏิบัติสติปัฏฐานทั้งกลุ่มนี้เป็นที่พึง แล้วก็พอใจ; มีศรัทธาเป็นเบื้องต้นแรกเป็นเหตุให้พอใจ. ถ้าพอใจแล้วก็ต้องมีความเพียร หรือมีความสอดส่องเอาใจใส่

หรือกระทั่งค้นหาเหตุผลอยู่ไม่ละวาง; ฉะนั้น ขอให้สนใจสิ่งที่เรียกว่าฉันทะเป็นพิเศษในการทำสติปัฏฐาน. ๔ อย่างนี้จะตั้งกันไปเอง ได้โดยอัตโนมัติตามธรรมชาติ ของธรรมชนิดนี้; แต่ถึงอย่างนั้นก็ยืนยันว่า **ฉันทะยังเป็นผู้นำอยู่เสมอ.** และขอให้จำไว้ตลอดกาลว่า **อิทธิบาทนี้ ใ้ทุก ๆ อย่าง, เช่นเดียวกับสัมมัตถสถาน.** ทำไร่น่าค้าขายก็สุดแท้ จะต้องมียุทธินิพาทในระดับที่พอเหมาะพอสวมกัน; มีฉันทะแล้ว มันก็ระงับอุปสรรค เช่นความขี้เกียจ ความเหน็ดเหนื่อยความอะไรได้ ไม่รู้จักเหนื่อยไม่รู้จักกลัว.

.....

อินทรีย์ ๕ พละ ๕ เป็นธรรมสโมธานอยู่ในการเจริญสติปัฏฐาน ๔.

[: อินทรีย์ ๕ และพละ ๕ เป็นธรรมสโมธานของสติปัฏฐาน ๔.]

เอ้า, ทีนี้เวลาจำจัดเต็มทีแล้ว ขอข้ามไปหมวดอินทรีย์ ๕ และพละ ๕ ; สองหมวดนี้พูดพร้อมกันไปในตัวได้ เพราะมีชื่อธรรมะเหมือนกัน, ต่างกันแต่ความหมายที่เขาเพ่งเล็งให้ทำหน้าที่อะไร.

ถาม : อินทรีย์ ๕ คืออะไร คุณทอง ?

ตอบ : อินทรีย์ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญาครับ.

อ่านตามกระดาษหรือตามความจำ ? ... นี่ก็เหมือนกันอีก ขอให้รู้ไว้ว่า ชื่อลุ่น ๆ ล้วน ๆ อย่างนี้เราไม่เรียกว่า อินทรีย์; เพราะคำว่าศรัทธาก็ดี วิริยะก็ดี

สัมมัตตปธาน ๔ ประยุกต์ (ต่อ) อิทธิบาท ๔ - อินทรีย์ ๕ - พละ ๕ ประยุกต์ ๓๑๙

สติ - สมาธิ - ปัญญาที่ดี มันเป็นอื่นก็ได้, มันเป็นอื่นได้อีกมาก, หรือมันเป็นตัวมันเอง ไม่เข้าหมูกับใคร มีความหมายหรือทำหน้าที่ตามความหมายแห่งคำ ๆ นั้น ก็มี; อย่างนี้เรายังไม่เรียกว่าอินทรีย์. ถ้าจะเรียกให้เต็มที่ของคำคำนี้ก็ต้องเรียกว่า สัทธาอินทรีย์ หรือสัทธินทรีย์, วิริยะอินทรีย์ หรือวิริยอินทรีย์, สติอินทรีย์ หรือสตินทรีย์, สมาธิอินทรีย์ หรือสมาธิินทรีย์, ปัญญาอินทรีย์ หรือปัญญาอินทรีย์. เมื่อถามว่าอินทรีย์ ๕ คืออะไร? ก็ช่วยใส่คำว่า อินทรีย์เข้าไปด้วย, มันจะได้ไม่ปนกันกับธรรมชื่อนี้ แต่ไม่ได้ทำหน้าที่อย่างอินทรีย์, เช่นมันไปทำหน้าที่อย่าง พละ ก็เรียกว่าพละ๕.

ถาม : พละ ๕ คืออะไร คุณประยूर ?

ตอบ : พละ ๕ ก็คือ ศรัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ และปัญญาพละ.

นั่นแหละให้ตอบอย่างนั้นจึงจะเรียกว่านักเลง เตี้ยวกก็จะตอบอย่างไม่ใช่ นักเลงว่า สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา มันก็ปนกันหมด มันก็เหมือนกันหมด. ถ้าถามถึงพละก็ให้ใส่ “พละ” ต่อท้าย; ถ้าถามถึงอินทรีย์ก็ให้ใส่ “อินทรีย์” ต่อท้าย.

อินทรีย์ ๕ ยังจำกัดตายตัวลงไปอีกอย่างหนึ่งว่า ศรัทธาเป็นต้นที่จะเป็นอินทรีย์ได้นั้น ต้องอาศัยวิเวก, อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ แล้วก็โน้มไปเพื่อปล่อยวาง : วิเวกนิสฺสิตํ วิราคะนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ ไวสสุคฺคปริณามํ, มันอาศัยหรือปรารภ วิเวก - วิราคะ - นิโรธ หรือความหลุดพ้นปล่อยวาง จึงจะเรียกว่า อินทรีย์; เพราะว่ามันมีสิ่งทั้ง ๕ นี้ที่ไม่ปรารภอย่างที่ว่านี้ก็มี; ท่านจึงจำกัดความให้ชัดเจนไปเสียเลยว่า ต้องเป็นศรัทธาอินทรีย์ วิริยอินทรีย์เป็นต้น ที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ

และน้อมไปเพื่อปล่อยวาง, แต่จะเรียกกลับกันอีกอย่างหนึ่งว่า อันวิเวกอาศัยแล้ว อันวิราคะอาศัยแล้ว อันนิโรธะอาศัยแล้ว อันน้อมไปเพื่อปล่อยวาง อย่างนี้ก็ได้, ก็จะหมายความว่าให้มันเจืออยู่กับวัตถุประสงค์ที่จะเป็นไปเพื่อความปล่อยวาง. วิเวกนั้นคือสังคจากกิเลส, วิราคะคือคลายออกแห่งอุปาทาน, นิโรธะคือความดับสิ้นแห่งอุปาทาน, แล้วมันก็เป็นการปล่อยวาง.

ที่นี้แม้พละก็เหมือนกัน มีพระบาลีตรัสไว้อย่างนี้ว่า ศรัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ ก็อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ แล้วก็น้อมไปเพื่อความปล่อยวาง. แล้วทำไมมันต่างกัน โดยถึงกับว่าอย่างหนึ่งเรียกว่า อินทรีย์, อย่างหนึ่งเรียกว่าพละ ? เราจะต้องรู้จักความหมายของคำว่า อินทรีย์แปลว่าเป็นใหญ่, คำว่าพละแปลว่ากำลัง. สิ่ง ๆ หนึ่งทำหน้าที่ได้หลายอย่าง : ถ้าทำหน้าที่เป็นใหญ่ก็เรียกว่าอินทรีย์, ถ้าทำหน้าที่เป็นตัวกำลังก็เรียกว่าพละ. **ความเป็นใหญ่กับความมีกำลังนั้นไม่ใช่อย่างเดียวกัน.**

ถาม : คุณประยูร ยกตัวอย่างได้ไหมว่า ความเป็นใหญ่กับความมีกำลังนั้นมันไม่ใช่อย่างเดียวกัน ? ยกตัวอย่างได้ไหม ?

ตอบ : **ความเป็นใหญ่นั้น** หมายถึงตัวบุคคลนั้น หมายถึงสิ่งนั้น เป็นต้นว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นใหญ่ในประเทศ ยกตัวอย่างเป็นคนคล้อยตามนั้นครับ. หรือว่า ใครก็ได้ที่เป็นใหญ่ในหมู่มชนนั้น. ส่วนพละหรือกำลังนั้นหมายถึงอำนาจของคนคนนั้นผู้ที่เป็นใหญ่คนนั้นใช้อะไรเป็นอำนาจ ใช้อะไรเป็นกำลัง : ถ้าผู้ที่เป็นใหญ่นั้น มีความชำนาญในการแสดงศรัทธาก็ใช้การยิงธนูเป็นกำลัง. นี่ คือพละกับอินทรีย์ต่างกันอย่างนั้นครับ.

นี่กำลังกับเป็นใหญ่ต่างกันอย่างไร. เป็นนายแต่ไม่มีกำลัง, มีกำลังแต่

ไม่ได้เป็นนาย; หรือเป็นผู้บังคับบัญชาที่มีสติปัญญาแต่ไม่มีกำลัง, หรือมีกำลังแต่ไม่มีสติปัญญา. นี่มันเป็นเพียงอุปมาเท่านั้นไม่ใช่ตัวเรื่อง; แต่มันก็ช่วยให้จำง่ายหรือเข้าใจง่าย. ถ้าใครรู้เรื่องฟิสิกส์อย่างว่าไฟฟ้าอย่างนี้ : โวลท์นั้นมันเป็นอินทรีย์, แอมแปร์นั้นมันเป็นพละ; พวกที่รู้เรื่องไฟฟ้าดีก็เข้าใจทันทีเลย. แต่มันก็เป็นตัวไฟฟ้าด้วยกัน. ถ้าไปเล็งถึงโวลท์ของมันก็เป็นอินทรีย์, ถ้าไปเล็งถึงแอมแปร์ของมันก็เป็นกำลัง (พละ), อย่างนี้. มันก็ไฟฟ้าตัวนั้น มันแยกให้เห็นได้ในลักษณะหรือความหมายที่ต่างกัน.

หรืออีกทีหนึ่งก็ว่า ใ้อ้ที่นำไปข้างหน้านั้นแหละเป็นอินทรีย์, ใ้อ้ที่ดันไปข้างหลังนั้นเรียกว่าพละ; ก็พอจะเข้าใจได้. อย่างกองทัพมันมีทั้งทัพหน้าและทัพหลัง : ทัพหน้าหรือทัพหลวงเหมือนกับอินทรีย์, ส่วนทัพหลังเหมือนกับเสบียงหรือกำลังหนุน; มันแยกกันไม่ได้. ถ้าชี้เก็ยจก็ไม่สนใจว่าพละกับอินทรีย์ต่างกันอย่างไร; ฉะนั้นอาจจะไม่รู้ว่ามันต่างกันอย่างไร จนกระทั่งปัจจุบันนี้.

ลักษณะของอินทรีย์ ๕ แต่ละข้อ.

ทีนี้ ดูว่าลักษณะโดยเฉพาะ ของแต่ละอย่างนั้น มันเป็นอย่างไรมาก่อน :-
ศรัทธา - ความเชื่อ ในความหมายทั่ว ๆ ไป เราจะดูได้เป็นหลายขั้นตอน หรือหลายรูปแบบ : เชื่อย่างเป็นอุดมคติ ยกขึ้นไว้เป็นอุดมคติว่าสิ่งนี้เป็นที่พึงได้, อย่างเชื่อพระพุทธเจ้าว่า สิ่งนี้เป็นที่พึงได้อย่างนี้ นี่ก็เป็นความเชื่ออย่างอุดมคติ เป็นหลักทั่วไป; หรือเราจะเชื่อว่าอะไรมันจะแก้ปัญหาก็ได้ แม้ในทางขลังทางศักดิ์สิทธิ์ก็ตาม มันเรียกว่าศรัทธาทั้งนั้นแหละ; ศรัทธาอย่างมหายก็มี สัทธาอย่างมีปัญญาก็มี; เชื่อในสิ่งที่ตัวจะถือเอาเป็นที่พึ่ง นี้ก็เรียกว่า ศรัทธา.

ที่นี้ก็มิเชื่อกลับมาทางนี้ คือ**เพื่อตัวเอง** ว่าตัวเองนี้ทำได้แน่ ไม่เหลือวิสัยแก่เรา เพราะถ้าเหลือวิสัยไม่มีประโยชน์อะไรแก่เรา เราก็ไม่ต้องการ; นี้เชื่อตัวเองว่าทำได้แน่, และเชื่อว่ามันจำเป็นแก่เราแน่ แล้วเราก็ทำได้แน่; อย่างนี้เรียกว่าเชื่อตัวเองว่าเรามีบุญทำได้แน่ เรามีความสามารถเราทำได้แน่ เรามีอุปนิสัยเราทำได้แน่; นี้ก็เป็นศรัทธาด้วยเหมือนกัน.

ที่นี้เชื่อในวงแคบเข้ามา ก็คือ**เพื่อสิ่งที่เราเลือกเอาโดยเฉพาะ** ว่าธรรมะข้อนี้จะเป็นที่พึงแก่เราได้; คือเชื่อในความที่ว่ามันเหมาะแล้วสำหรับเรา : อะไรที่เรากำลังมีอยู่นั้นมันเหมาะแล้วสำหรับเรา เรามีบ้านอย่างนี้ มีลูกเมียอย่างนี้ มีอะไรอย่างนี้, ก็เชื่อว่ามันเหมาะแล้วสำหรับเรา มันจึงจะนอนใจได้. ธรรมะก็เหมือนกัน; มันต้องเชื่อได้อย่างนั้นมันจึงจะเป็นศรัทธาที่เข้มข้นขึ้นมา.

ที่นี้ในสุดท้ายมันมีคำที่เรียกว่า **ไว้ใจถึงที่สุด ปลงความเชื่อลงไปถึงที่สุด** ในสิ่งนั้น. คนหนึ่งก็มีสิ่งเดียวแหละ; เช่นว่าเชื่อพระศาสนาเพราะมีปัญญาเห็นว่าเป็นอย่างไร จะดับความทุกข์ได้อย่างไร ก็ถึงกับไว้ใจไม่ถือที่พึ่งอย่างอื่นอีกต่อไป, ก็เรียกว่าศรัทธา. นี้เรียกว่า **ศรัทธามืออยู่หลายบันทอนหรือหลายรูปแบบอย่างนี้**; ที่มันเป็นใหญ่ออกหน้า ก็เรียกว่าเป็นอินทรีย์ เรียกว่าสัทธินทรีย์.

ที่นี้ **วิริยะอินทรีย์ หรือวิริยะ**. เราพูดกันมาแล้วเมื่อตะกี้นี้เอง โดยหลักทั่วไป ถือว่ามีความเพียรอยู่ ๔ ความหมาย : เพียรระวัง, เพียรละ, เพียรสร้างสรรค์, เพียรรักษา; แต่ที่นี้ยังมีข้อที่จะต้องทราบอีกอย่างหนึ่งว่า มันมีคุณสมบัติอยู่หลายแง่หลายมุม คือที่ว่าพวกเพียรนี้ มันต้องกล้าหาญด้วย มันต้องอดทนด้วย มันต้องร่าเริงด้วย, อย่างนี้เป็นต้น จึงจะเป็น**ความเพียรที่สมบูรณ์**, สมบูรณ์แล้วมันจึงจะเป็นอินทรีย์ได้.

สัมปชาน ๔ ประยุกต์ (ต่อ) อิทธิบาท ๔ - อินทรีย์ ๕ - พละ ๕ ประยุกต์ ๓๒๓

ที่นี้ สติ -ความระลึก รวมอยู่กับสัมปชัญญะด้วย. สตินี้มันระลึกสิ่งที
ควรระลึกได้ทันท่วงที, **สัมปชัญญะ**มันรู้สึกตัวทั่วพร้อมในสิ่งทีระลึกได้ควบคุมอยู่ได้
ไม่ปล่อยให้สูญหายไปเสียอีก; อย่างนี้ทีเรียกว่าสติ. สติปฏิฐาน ๔ ทีเรารู้จักกันดี
แล้วนั้นก็เรียกว่าสติ. ทีนี้พูดถึงหน้าทีที่สติจะพึงกระทำ ก็เป็นไปในรูปแบบทีว่า
ป้องกัน รักษา หักห้าม แก้ไข เหล่านี้; มันผิดกับวิริยะทีว่าจะทำให้มันสำเร็จ,
หรือว่า **ศรัทธา**มันเป็นกำลังเช่นเดียวกับฉันทะ ให้กำลังใจในเบื้องต้น; นี้แต่ละ
อย่าง ๆ ก็มีหน้าทีทีมุ่งหมายนั้นต่างกัน.

ทีนี้สิ่งทีเรียกว่าสมาธิต่อไปอีกนั้น ก็เอาใจความได้ว่า **มีจิตเข้มแข็ง
ว่องไวเหมาะสมในกรงานนั้น**. อย่างทีเคยพูดแล้วพูดอีก จนไม่รู้ทีลืบครั้งแล้วว ให้
จำไว้ว่า ใจความเป็นสมาธิของจิตนั้น ไม่ใช่ทำให้นอนหลับแข็งทีเป็นท่อนไม้
เหมือนทีเขาเข้าใจกันโดยมาก. **ความเป็นสมาธิของจิตนั้นก็คือบริสุทธิ์** จิตบริสุทธิ์ ที
เรียกว่า **บริสุทธิ์** ไม่มีกิเลส หรือไม่มีควมมีดอะไรปน, แล้วก็**สมาธิโต-ตั้งมั่นแข็งแกร่ง,**
แล้วก็**กมุขนิโย-ไว้ต่อหน้าทีของจิตนั้น**. ครบ ๓ อย่างนี้ จึงเรียกว่า**มีสมาธิ**. พอเข้าใจ
๓ อย่างนี้ก็จักชอบสมาธิขึ้นมาทันที ว่ามันทำอะไรให้สำเร็จได้อย่างเป็น
ปฎิหาริย์. จิตนั้นบริสุทธิ์ จิตนั้นเข้มแข็ง จิตนั้นว่องไวต่อหน้าที นี้เรียกว่า สมาธิ.
มีคุณสมบัติอย่างนี้สมบูรณ์ก็เรียกว่า **สมาธิบริษั**; ไซ้เป็นเครื่องมือได้ทุกอย่างในการ
ทีจะสร้างสรรค์อะไรก็ได้ : ทำผิดก็ได้ ทำถูกได้ ทำเพื่อมีความสุขก็ได้ ทำเพื่อมีอิทธิ
ปฎิหาริย์ก็ได้ ทำเพื่อปฏิบัติธรรมให้สิ้นกิเลสก็ได้.

และยังมีคุณสมบัติพิเศษอยู่อีกอย่างหนึ่ง คือว่า **ถ้าเป็นสมาธิจริงแล้ว
ง่ายทีจะเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามทีเป็นจริง**. คือมันมีหลักตามธรรมชาติว่า **สมาธิโต
ยถาภูติ ปชานาติ** อย่างพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า **จิตเป็นสมาธิแล้วย่อมรู้ตามทีเป็นจริง**;

เพราะคุณสมบัติของจิตที่เป็นสมาธิ มันเป็นอย่างนั้นเอง คือมันแหลม อยากจะแทงอะไรมันก็แทงทะลุไปได้ เหลียวไปทางไหนมันก็แทงทะลุไปได้ เกิดเป็นความรู้ขึ้นมาถูกต้อง ตามที่เป็นจริงว่าอะไรเป็นอย่างไร; เป็นไปได้โดยอัตโนมัติด้วยตนเอง. แต่ข้อนี้ไม่ใช่ทำให้ใครซี้เกียจได้นะ เพราะเขาต้องทำสมาธิให้เกิดขึ้นนะ เพราะฉะนั้นจึงซี้เกียจไม่ได้. ถ้าทำสมาธิให้สำเร็จได้จริงแล้ว ภาระหน้าที่มันก็เหลือน้อย เพราะมันอาจจะรู้ได้ตามที่เป็นจริงโดยธรรมชาติของสมาธิ; ฉะนั้นสมาธิที่เป็นไปถึงขนาดที่จะทำให้อะไรได้ตามที่เป็นจริงนี้ เราจะเรียกว่าสมาธิอินทรีย์.

ข้อสุดท้าย เรียกว่าปัญญา เรียกว่าความรู้; ก็เข้าใจกันอยู่แล้วว่ารู้ในสิ่งที่ควรจะรู้ รู้ในสิ่งที่จะต้องทำ. แต่เรายังแบ่งได้ใน ๒ ชั้นว่า ความรู้ที่รู้ก่อนแล้วเป็นพื้นฐาน สำหรับให้ไปเลือกไปหาสิ่งที่ควรจะได้จะมีจะเป็น นี้เราเรียกว่าความรู้เดิมพันก็ได้; ทีนี้ควรรู้เพิ่มเติม, อันนี้สำคัญมากและมีค่ามากรุนแรงมาก คือมันรู้ถูกต้องกับเรื่องของเรื่อง จนสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้. ความรู้เพิ่มเติมนี้มันจะเพิ่มได้ในตัวมันเอง ในขณะที่ทำกิจนั้น ๆ มันจึงถูกเรื่อง ตรงกับเรื่อง พอดีกับเรื่อง. เราแก้ปัญหาได้ด้วยความรู้แบบนี้เฉพาะปัญหาไป เป็นปัญหา ๆ ไป; ทำได้อย่างนี้ก็เรียกว่า ใช้เป็นปัญญาอินทรีย์ได้ ในฐานะที่เป็นใหญ่ออกหน้าเหมือนกับทัพหน้า, หรือว่าทัพที่จะทำงานฆ่าฟันข้าศึก; ส่วนที่เหลือจากนั้นก็ทำหน้าที่เหมือนกับกำลัง หรือทัพหลัง ที่จะเรียกว่าพละ ๕.

ต้องเจริญอินทรีย์ทั้ง ๕ ให้เสมอกัน.

ที่นี่ เกี่ยวกับอินทรีย์มีอีกเรื่องหนึ่งซึ่งต้องทราบ ตามพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้; คือท่านตรัสว่า ความเพียรเกินจิตฟุ้งซ่าน ความเพียรหย่อนจิตเกียจ

สัมมัตตปธาน ๔ ประยุกต์ (ต่อ) อิทธิบาท ๔ - อินทรีย์ ๕ - พละ ๕ ประยุกต์ ๓๒๕

คร้าน. ดูก่อนโสดนะ ! เพราะเหตุนั้น เธอจงตั้งความเพียรแต่พอดี, จงเข้าใจความที่ อินทรีย์ทั้งหลายต้องเป็นธรรมชาติเสมอกัน, จงกำหนดหมายความพอดีนั่น ๆ ไว้เถิด. พระพุทธเจ้าท่านตรัสอย่างนี้ ว่าศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญานั้น ต้องเป็นธรรมชาติ ที่มีกำลังเสมอกันจึงจะเข้าชุดกันได้. ศรัทธาเกินไป ก็คิดดูเถิดมันจะเป็นอย่างไร มัน ก็เลยเถิด. วิริยะเกินไปก็ให้โทษไปอีกแบบหนึ่ง. จะมีอยู่ก็แต่สติเท่านั้นแหละที่จะเลย ไปก็ไม่เป็นไร. แต่มันเลยไม่ได้, ใจสิ่งที่เรียกว่าสติมันเลยไม่ได้. ปัญญามันก็เลย ไม่ได้. สมาธินี้มันเลยได้เหมือนกัน, แต่โดยเหตุที่มีสติมีปัญญาคูมอยู่ มันก็ไม่เลยด้วย กันทั้งนั้น : ศรัทธาก็ไม่เลย, วิริยะก็ไม่เลย, อะไรรู้อะไร ๆ ก็ไม่เลย ก็เลยเป็นธรรมชาติ เสมอกัน, เหมือนกับของ ๕ ส่วนมีส่วนผสมที่พอดี ๆ กัน เสมอกัน แล้วก็สำเร็จเป็น สิ่งใหม่ขึ้นมาใช้แก้ปัญหานั้น ๆ ได้. นี่เป็นหลักสำคัญอันหนึ่งเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า อินทรีย์. แต่หลักที่ให้เสมอกันอย่างนี้ ไม่เคยพบในคำว่าพละ ๕ คล้าย ๆ กับว่า มันจะยิ่งหย่อนกว่ากันก็ได้กระมัง ? ยังไม่แน่ใจ. แต่สำหรับอินทรีย์นี้ได้พบอย่างนี้; ฉะนั้น ท่านจึงทรงกำชับว่า จงกำหนดหมายในความพอดีนั่นไว้เถิด ด้วยตั้งใจทำให้ มันพอดี อย่าให้มันเกินกว่ากันในอินทรีย์ทั้ง ๕ นี้.

พูดไปมันก็จะเสียเวลา แล้วก็จะเป็นการกระทบกระทั่ง : ศรัทธาเกินไป นั้นแหละแล้วก็ได้จมอยู่ในนรกแหละ ! นรกแห่งความไม่ประสบความสำเร็จ หรือนรกแห่งบุญก็ได้ แห่งความดีก็ได้; คือมันกลายเป็นโทษเป็นทุกข์ขึ้นมา เพราะ ศรัทธาเกินไป, มันไม่พอดีกับสติหรือปัญญา. บางคนมีวิริยะมากเกินไปจนเป็นบ้า เพราะทำวิปัสสนาเพราะกรรมฐาน อย่างนี้ก็มิ.

เพราะฉะนั้น ให้ถือว่า เป็นความสำคัญอย่างยิ่งที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า มันต้องมีธรรมชาติเสมอกันในสิ่งทั้ง ๕ นี้.

ดูการประยุกต์อินทรีย์ ๕ พละ ๕ ในสติปัฏฐาน.

[: อินทรีย์และพละมีอยู่ในการเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔.]

ที่นี่จะดูสมุทธานุสสของอินทรีย์ทั้ง ๕ นี้ ที่มีอยู่ในสติปัฏฐานทั้ง ๔. ขอเตือนหรือย้ำหรือซ้ำอีกที่ว่า เจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นั้น ต้องมีอินทรีย์ ๕ อย่างถูกต้อง, พละ ๕ อย่างถูกต้อง. หรือว่าพูดกลับกันก็ว่า ถ้าเจริญสติปัฏฐานสำเร็จ ก็จะเป็นอันว่า มีอินทรีย์ ๕ และพละ ๕ อย่างถูกต้องเป็นแน่นอน.

สัทธามีในขณะที่เจริญสติปัฏฐาน ๔ ได้อย่างไรบ้าง? นี่ก็เชื่อด้วยความรู้ที่ถูกต้องตลอดเวลา ในธรรมะคือสติปัฏฐานนั้น ในการกระทำของตัวเอง ในสมัตถภาพของตัวเอง. นี่ก็มีความเชื่อเป็นพื้นฐานแต่เบื้องต้นก่อนที่จะมาทำสติปัฏฐาน. ที่นี้ยิ่งทำก็ยิ่งเพิ่มความเชื่อ; เพราะว่าธรรมะนั้นมันทนต่อการพิสูจน์อย่างนั้นเอง. และก็มี ความเชื่อยิ่งขึ้นไป ๆ ถึงขนาดที่ไม่ต้องอิงอาศัยเหตุผล แต่อิงความรู้สึกแท้จริงภายในใจของตนได้ทุก ๆ ๑๖ ชั้นแห่งอานาปานสติ. ไม่มีเวลาพอที่จะไปดูให้ฟังทีละชั้น, ไปไปดูเอาเองก็ได้; โดยเฉพาะในชั้นที่มันมีปฏิริยาออกมาให้เห็นเป็นผลพิเศษ ชัดแจ้งออกมาอย่างนี้ ศรัทธาจะเพิ่มขึ้นๆ. เช่นว่า ทำกายสังขารให้รำงับได้ศรัทธาก็เพิ่มขึ้น, ทำจิตตสังขารให้รำงับได้ ศรัทธามันก็เพิ่มขึ้น, บังคับจิตได้ตามต้องการในหมวดที่ ๓ ศรัทธามันก็เพิ่มขึ้น. พอยิ่งเห็นอนิจจัง วิราคะ นิโรธะ ปฏินิสสัคคะแล้วก็ เป็นไปจนถึงที่สุดจากความรู้สึกภายในไม่ต้องเชื่อตามเหตุผล. นี้เรียกว่าสัทธามีอยู่แล้วตลอดเวลาในการเจริญสติปัฏฐาน หรืออานาปานสติภาวนาทั้ง ๑๖ ชั้นนั้น.

ที่นี่ วิริยะก็ไม่ลี้กลับอะไร จะต้องมีความเพียรตามขั้นตอนยิ่งขึ้นไป ๆ

ทุก ๆ ชั้นแห่งสติปัฏฐาน หรือแห่งอานาปานสติทั้ง ๑๖ ชั้น.

ที่นี่สำหรับ**สติอินทรีย์**นั้นนะ มันก็เป็นโดยอัตโนมัติ เพราะว่าเราเจริญสติหรือสติปัฏฐาน มันจึงเป็นสติ เพราะการเจริญสตินั้น. **ที่นี่ สติต้องใช้เป็นพิเศษ**เพื่อแก้ปัญหาลึกละเอียดแต่ละชั้นตอนทุก ๆ ชั้นตอน หรือทุก ๆ ส่วนย่อยแห่งชั้นตอน. เช่นสติปัฏฐานทั้งหมดแบ่งเป็น ๑๖ ชั้น แต่ใน ๑ ชั้นนั้น มีชั้นตอนปลีกย่อยลงไปอีก ๆ. แต่ละชั้นตอนนั้นก็ต้องการสติ เฉพาะของชั้นตอนนั้น ๆ; เพราะฉะนั้นจึงเป็นสติที่ถึยิบไปหมด. **นี้เรียกว่าสติอินทรีย์**ในทุกชั้นตอนแห่งสติปัฏฐานทั้ง ๔.

ที่นี้มาถึง**สมาธิอินทรีย์** สมาธิความมีจิตตั้งมั่น สมาธิเริ่มมีตั้งแต่พอลงมือเจริญ เรียกว่า**ปริกรรมสมาธิ**. เพียงกำหนดลมหายใจยาว กำหนดลมหายใจสั้น ก็มีสมาธิประเภท**ปริกรรมสมาธิ** แล้ว. **ที่นี้เริ่ม**ทำกายสังขารให้สงบราบเรียบโดยการกำหนดลมหายใจให้ละเอียดลงละเอียดลง จนถึงจะมีนิมิตพวกอุกคหนิมิตหรือปฏิภาคนิมิตได้ แล้ว ก็เรียกว่ามี**อุปจารสมาธิ** คือสมาธิที่สูงขึ้นไป. เมื่อทำให้เป็นฌานได้แม้ในอันดับแรก คือปฐมฌาน หรือแม้แต่เพียงเมื่อสามารถจะทำความรู้สึกในองค์ฌานทั้ง ๕ องค์ครบแล้ว ก็เรียกว่ามี**อัปปนาสมาธิ**ได้. **ที่นี้เมื่อสำเร็จ**ในการปฏิบัติในหมวดที่ ๑ คือ กายานุปัสสนาสติปัฏฐานนี้แล้ว ก็เรียกว่ามี**สมาธิสมบูรณ์**. **ที่นี้ต่อไป**ก็ใช้**สมาธินี้ทำงานควบคู่กันไปกับปัญญา** เช่นพิจารณาปีติหรือสุขก็ตาม กระทั่งไปพิจารณาสังขารที่เป็นอนิจจัง พิจารณาวิราคะ นิโรธะ ก็ตาม, สมาธินี้ก็ทำงานควบคู่กันไปกับปัญญา ก็ได้ชื่อใหม่ว่า **อนันตรียสมาธิ** จนกระทั่งถึงวาระสุดท้าย คือการบรรลุมรรคผลนิพพาน. ฉะนั้นตลอดเวลาของการเจริญอานาปานสติภาวนาในรูปแบบนี้ทั้ง ๑๖ ชั้นนั้น จะพบทั้งปริกรรมสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ, และอนันตรียสมาธิอันสูงสุด ไม่มีสมาธิไหนที่สูงกว่าอย่างนี้. **นี้เรียกว่ามีสมาธิอินทรีย์ อินทรีย์ที่ ๔** นี้อย่างยิ่ง.

อันสุดท้ายคือ**ปัญญาหรือปัญญาอินทรีย์**. นี่ก็ไม่มี ความสีกลับอะไร คือให้ เข้าใจว่าเรามีปัญญาอยู่ตลอดเวลาเราจึงทำได้ : นับตั้งแต่ปัญญาที่ดึงเรามาสนใจกับ การทำสติปัฏฐาน แล้วก็ปัญญาพอที่จะทำสติปัฏฐานไปตามขั้นตอนทุกชั้นตอน, และทุกชั้นตอนก็ผลิตปัญญาอันลึกซึ้งแจ่มแจ้งออกมา ตามชั้นตอนนั้น ๆ จนกระทั่ง รั้งมานุสสนาสติปัฏฐาน ก็มีปัญญาในรูปแบบของอริยมรรคที่อาจจะตัดกิเลสได้ ก็เรียกว่าเป็น**ปัญญาอินทรีย์ที่สมบูรณ์**.

อย่างนี้เป็นอันแสดงให้เห็นชัดแจ้งแล้วว่า อินทรีย์ทั้ง ๕ มีอยู่ในการ เจริญสติปัฏฐาน ๔; หรือพูดกลับกันก็ว่า เมื่อเจริญสติปัฏฐาน ๔ สำเร็จอินทรีย์ทั้ง ๕ ก็มียุ่อย่างสมบูรณ์ ในการเจริญนั้น. นี่เป็นอันว่า ธรรมสโมธานส่วนอินทรีย์ ๕ ที่ มีอยู่ในสติปัฏฐาน ๔.

ทีนี้สำหรับผละ ๕ ก็ไม่จำเป็นจะต้องอธิบายเพราะได้อธิบายจนแยกให้ เห็นชัดแล้วว่า ความเป็นใหญ่นั้นคืออะไร; ความเป็นกำลังนั้นคืออะไร. ในการเจริญ สติปัฏฐานทั้ง ๔ อินทรีย์ก็ทำหน้าที่ที่จะบุกเบิกทะลุฟันฝ่ากิเลสออกไป, ส่วนผละทั้ง ๕ ก็เป็นตัวกำลังสำหรับจะให้ทำได้ และสนับสนุนให้หลุดหน้าเรื่อยไปเป็นตัวกำลัง. ถ้า สมมุติอินทรีย์เป็นความคมหรือแหลม ก็ต้องสมมติผละนี้เป็นตัวกำลังที่จะให้ความคม หรือความแหลมนั้นมันฟันฝ่าไปได้. อย่าอวดดีไปว่า มีความคมความแหลมไม่มีกำลัง แล้ว มันจะทะลุไปได้; มันจึงต้องไปด้วยกันทั้งอินทรีย์และผละ. ฉะนั้นท่านจึงเอา มาเรียงไว้เป็นคู่กัน มีชื่อธรรมะอย่างเดียวกัน; แต่เพ่งเล็งหน้าที่ที่กระทำนั้นต่างกัน จึงได้เรียกว่า อินทรีย์และผละอย่างนี้.*

* การที่อินทรีย์และผละ จะร่วมกันให้มีทั้งความเป็นใหญ่และขุมกำลังให้ไม่หวั่นไหวซัดคัตถุ ในการทำอะไร ๆ ให้สำเร็จ ล่วงไปด้วยดี จนถึงขนาดลูพระอรหัตต ควรศึกษาพระบาสิสากตสูตรในมหาวาร.ส.เล่ม ๑๔ ขรรวรรคที่ ๕ ให้กว้าง ขวางชัดเจน ถึงที่สุด ซึ่งนำมาใส่ไว้ในภาคผนวกด้วยแล้ว.

[ข้อควรสังเกตเกี่ยวกับคุณบทประกอบของโพธิปักขิยธรรม]

ที่นี้ก็มีข้อที่ควรสังเกตว่า พละหรืออินทรีย์นี้ ท่านใช้คุณบทประกอบเหมือนกัน; ก็ว่าต้องอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ แล้วก็โน้มไปเพื่อความปล่อยวาง. ส่วนอิทธิบาท ๔ นั้น ไม่มีคำกล่าวอย่างนี้;* แต่บอให้รู้ได้โดยอัตโนมัติก็แล้วกันว่า อิทธิบาทที่ไ้ไปเพื่อวิเวก วิราคะ นิโรธ หรือปล่อยวางเท่านั้น จึงจะสำเร็จประโยชน์ตามที่มุ่งหมายของสติปัญญา. เพราะว่าอิทธิบาทนั้นจะไปใช้ในทางผิดก็ได้ มันก็เป็นอิทธิบาทผิดไป ไม่มีชื่อเรียกอย่างที่เราเรียกอยู่ในพระบาลีนี้. ฉะนั้นการที่จะเรียกว่า ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ลุ่ม ๆ นั้นนะ ขอให้เข้าใจไว้ว่าไปใช้ในทางผิดก็ได้ เพราะมันเป็นเพียงเครื่องให้เกิดความสำเร็จเท่านั้น. แต่ถ้าจะใช้ในทางถูกและโดยเฉพาอย่างยิ่งเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพานแล้วก็, ต้องจำกัดความให้เต็ม ว่ามันเป็นอิทธิบาทตามชื่อธรรมนั้น ๆ ที่ประกอบกันอยู่กับสมาธิ เพื่อการบรรลุนิพพาน.

หมวดธรรมทั้ง ๗ หมวดนี้พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ชัดเจนกันไม่ได้ ว่าล้วนแต่เอียงไปเพื่อนิพพาน; ฉะนั้น ถ้าไม่เอียงไปเพื่อนิพพาน เราก็มั่นับว่าเป็นอิทธิบาทหรือเป็นอินทรีย์ในกรณีนี้, มันกลายเป็นอย่างอื่นไป. ทั้ง ๗ หมวดนี้ คือ สติปัญญาที่ดี สัมมัตตปธานที่ดี อิทธิบาทที่ดี อินทรีย์ที่ดี พละที่ดี โพชฃงค์ที่ดี อริยมรรค

* “ไม่มีคำกล่าวอย่างนี้” คือไม่มีคำกล่าวที่เป็นคุณบทประกอบว่า อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ และโน้มไปเพื่อความปล่อย เหมือนอินทรีย์ ๕ และพละ ๕ ซึ่งมีคุณบทเหล่านี้ประกอบ. ในพระไตรปิฎก เล่ม ๑๙ มหาวรรคสังยุตตนิกาย มีชัตว่า คุณบททั้ง ๔ นี้ มีประกอบเฉพาะแต่ในหมวดมรรคมีองค์ ๘ โพชฃงค์ ๗ อินทรีย์ ๕ และพละ ๕ ซึ่งตัวธรรมในแต่ละหมวด ๆ นี้ จะเป็นคำสั้น ๆ ว่า สัมมาทิฐิ ฯลฯ สติสัมโพชฃงค์ ฯลฯ สัทธินทรีย์ ฯลฯ สัทธาพละ ฯลฯ แล้วก็มิคุณบททั้ง ๔ นั้นประกอบต่อท้ายตัวธรรมนั้น ๆ (เช่นสัมมาทิฐิอันอาศัยวิเวก...และโน้มไปเพื่อความปล่อยเป็นต้น); ส่วนหมวดธรรมอีก ๓ หมวดคือ สติปัญญา ๔ สัมมัตตปธาน ๔ และอิทธิบาท ๔ (ซึ่งตัวธรรมในแต่ละหมวดมีคำหลายคำ) จะไม่มีคุณบททั้ง ๔ นี้ประกอบท้ายตัวธรรมนั้น ๆ ด้วย. แต่แม้จะไม่มีคำคุณบททั้ง ๔ เหล่านี้ประกอบด้วย ก็พึงทราบตามนัยะที่องค์บรรยายแนะไว้แล้ว (เช่นในการบรรยายครั้งที่ ๗ และครั้งที่ ๑๐) ว่าถ้าเป็นการปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพานแล้ว ก็พึงรู้ว่าทั้งหมดนั้นล้วนเป็นข้อปฏิบัติที่ต้องอาศัยวิเวกเป็นต้นทั้งนั้น จึงจะมีความมุ่งหมายปลายทางเป็นนิพพานในที่สุด และเพื่อเข้าชุดกัน.

มีองค์ ๘ ก็ดี ล้วนแต่ลาดเอียงไปเพื่อนิพพาน, เช่นเดียวกับ แม่น้ำคงคามีแต่ความลาดเอียงไปทางทิศตะวันออกทั้งนั้น; ไปดูแผนที่ประเทศอินเดียก็รู้ได้. นี้ธรรมะทั้งหลายนี้ มีความลาดเอียงไปทางพระนิพพานแต่ทางเดียว จึงเป็นการรับประกันได้.

นี่ในวันนี้ได้พูดกันถึงสิ่งที่เรียกว่า ธรรมสโมธาน คือคุณธรรมหลายอย่างหลายประการ ที่แฝงอยู่ในการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเป็นหลักเป็นประธานแห่งการงานของตน.

ถาม : อย่างจะแจวเรือไปให้ถึงที่จุดหมายปลายทางนี้ จะต้องมียุทธสโมธานอะไรก็อย่าง คุณทอง ?

ตอบ : จะต้องมียุทธสโมธาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ ครับ.

อย่างนั้นก็เอาเปรียบซิ, คุณก็ไม่ต้องคิดอะไร, คุณก็อ่านที่จดไว้. ให้บอกตามข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่จริง ว่าเราจะแจวเรือไปที่แห่งหนึ่ง เราจะต้องมียุทธสโมธานอย่างไร? มีสัมมัปปธานอย่างไร? จะต้องเตรียมอะไรอย่างไร? มันจะครบหมดนี้ แม้จะแจวเรือไปหาปลาอย่างนี้, ยกตัวอย่างฝ่ายทำบาปด้วยซ้ำไป. จะต้องมีการตระเตรียม มีสติปัญญา มีฉันทะ มีวิริยะ มีจิตตะ มีวิมังสา และมีความพากเพียรเรื่อยไป.

ถาม : คนแจวเรือไปหาปลาเขาไม่รู้สึกละอาย เพราะเขามีฉันทะอะไรเลี้ยงไว้ละคุณล้ำ ?

ตอบ : มีกามฉันทะครับ.

ไม่ใช่กามฉันทะ; คือว่าอยากได้สตางค์อยากได้อะไรนั้น จะไม่จัดถึงว่าเป็นกามฉันทะ. ถูกแล้วมันเป็นโดยอ้อม เพราะเขาอยากจะได้เงินได้ทรัพย์ เขาจึง

สัมมัตตธาน ๔ ประยุกต์ (ต่อ) อิทธิบาท ๔ - อินทรีย์ ๕ - พละ ๕ ประยุกต์ ๓๓๑

แจวเรือข้ามอ่าวฝ่ายนี้ไปหาปลาอ่าวฝ่ายโน้นได้ อย่างไม่เหน็ดไม่เหนื่อย. พอที่ชักชวนให้ร่วมการกุศลสาธารณะประโยชน์ก็เหนื่อยก็ไม่มีแรงก็ไม่มีเวลา เพราะว่าเขาไม่มีฉันทะ ในทำนองนั้น. นี่ทำบาปทำชั่วเขามีฉันทะมากเขาอุตสาหไปทำได้ไกล. นี่ก็ให้เห็นว่าให้รู้จักใช้ธรรมะนี้ในทางที่ถูกต้อง. แต่อย่าลืมว่า การกระทำการงานใด ๆ ต้องมีธรรมะเป็นลูกมือ เป็นเครื่องมือ เป็นอุปกรณ์มากมายหลายอย่างหลายประการ ทั้งการงานฝ่ายผิดทั้งการงานฝ่ายถูก. ถ้ามุ่งเอาความสำเร็จนะ การงานทุจริตก็ต้องมีอุปกรณ์เหล่านี้แบบทุจริต; ฉะนั้น จึงมีมิจฉาธรรมะ มิจฉาทิฎฐิ มิจฉัตตะ คู่กันกับสัมมัตตตะ.

เป็นอันว่า เราได้รู้พอสมควรในวันนี้ เกี่ยวกับคำว่า สโมธาน -เป็นที่รวมลง เป็นที่ใส่ลง.

ถาม : บรรดารอยเท้าสัตว์บกทั้งหลาย รอยเท้าอะไรเป็นที่รวมใส่ลงไปได้แห่งรอยเท้าของสัตว์ทั้งปวง คุณประยูร ?

ตอบ : รอยเท้าช้างครับ.

พระพุทธเจ้าก็ตรัสอย่างนั้น คุณก็ว่าตรงกับพระพุทธเจ้าว่า. อะไรที่เราจะต้องทำให้เป็นหลัก เป็นอัน เป็นขั้นแล้วก็คือ “รอยเท้าช้าง”; ที่นี้ธรรมะนอกนั้นใส่ลงไปได้ในรอยเท้าช้าง เรื่องมันก็ไปถึงความสำเร็จ. นี่การบรรยาย ในวันนี้ซึ่งเป็นครั้งที่ ๘ แล้ว, อีก ๒ ครั้งจะหมดชุดของภาคนี้แล้ว, เราก็ได้พูดมาถึง อินทรีย์ ๕ พละ ๕; เหลืออยู่ โภชณงค์ ๗ กับอริยมรรคมีองค์ ๘ ก็จะได้พูดในโอกาสต่อไปให้พอดีกับเวลา.

ในวันนี้อายุติการบรรยายไว้เพียงเท่านี้.

โพธิปักขิยธรรมประยุกต์

- ๙ -

หินโค้ง ๑๙ มิ.ย. ๑๙

โพชฌังคประยุกต์.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายเรื่อง **โพธิปักขิยธรรมประยุกต์ ครั้งที่ ๙** นี้จักได้กล่าวโดยหัวข้อว่า **โพชฌังคประยุกต์**. เราได้กล่าวถึงเรื่องโพธิปักขิยธรรมมาตามลำดับนับตั้งแต่สติปัฏฐาน ๔, สัมมัปปธาน ๔, อิทธิบาท ๔, อินทรีย์ ๕, พละ ๕; บัดนี้ก็มาถึง **หมวดโพชฌังค ๗**, และจะกล่าวในลักษณะประยุกต์อย่างเคย; แล้วก็จะได้ชี้ให้เห็นถึงการประยุกต์ในสติปัฏฐานทั้ง ๔ อย่างที่เรียกว่าธรรมสโมธานด้วย.

ปรารภเรื่องโพชฌังค.

โพชฌังค ๗ ประการ เป็นที่เข้าใจกันในหมู่พุทธบริษัทตามประเพณีว่า ถ้านำมาสาธยายให้คนเจ็บฟัง แล้วคนเจ็บก็จะหายเจ็บได้อย่างน่าอัศจรรย์, จนถือเป็นธรรมเนียมกันมาจนถึงทุกวันนี้. อย่างนี้ใครจะเรียกว่าประยุกต์ก็ได้; คือเอา

โพชฌงค์ มาสวดให้คนเจ็บหายเจ็บหายไข้ จะเรียกว่าประยุกต์ก็ได้เหมือนกัน. แต่อาตมาไม่ได้หมายความว่าประยุกต์แบบนั้น ซึ่งเป็นเพียงพิธีและก็กลายเป็นรีดองไปก็ได้. แต่ก็มีได้หมายความว่า ให้เลิกพิธีชนิดนั้นเสีย. มันมีความเชื่อในสิ่งใดแล้วก็ทำให้เกิดผลแก่จิตใจได้บ้างเป็นธรรมดา. ฉะนั้นการที่สวดโพชฌงค์ให้คนเจ็บฟังก็มีประโยชน์แก่จิตใจของคนเจ็บ ไม่มากนักน้อย. แต่ดูเหมือนมันจะน้อยมาก ถ้าหากว่าคนเจ็บนั้น ไม่รู้ว่าโพชฌงค์ ๗ ประการนั้น คืออะไร ? คือธรรมะข้อไหนมีใจความอย่างไร ? มีคุณค่าอย่างไร ? แต่ถ้าคนเจ็บนั้นเขารู้ว่าโพชฌงค์ ๗ ประการนี้คืออย่างไร โดยแน่ชัดแล้ว ก็จะมีผลมากทีเดียว คือมีปีติปราโมทย์เกิดขึ้นในพระธรรม; ความปราโมทย์อาจจะครอบงำความเจ็บให้หายได้.

เราอาจจะยอมรับหรือยอมรับเชื่อ ว่าเมื่อพระพุทธองค์ทรงประชวรอาพาธ ก็ทรงรับสั่งให้ภิกษุสวดโพชฌงค์ ๗ ประการขับไล่อาพาธ; หรือเมื่อพระอรหันต์บางองค์อาพาธก็มีพระบางองค์มาสวดโพชฌงค์แล้วท่านก็หายอาพาธ. ข้อความนั้นๆ กล่าวว่ายหายอาพาธทันทีเหมือนกับปลิดทิ้ง. ข้อนี้มีทางที่จะเป็นไปได้ก็โดยเหตุที่ว่าพระอรหันต์เหล่านั้นท่านรู้ดีท่านทราบดีว่า โพชฌงค์นั้นคืออย่างไร เพราะว่าได้ผ่านมาแล้วแก่จิตใจของท่านทุกอย่างทุกประการ; พอมาสวดเท่านั้นก็มีความหมายเต็มที่มีผลแก่จิตใจและร่างกายจึงหายได้. แต่ถ้าคนไม่รู้ว่าโพชฌงค์นั้นคืออะไรเสียเลยทีเดียวแล้ว มันก็มีผลอย่างละเมอๆ เกือบจะคล้ายกับเป่าปี่ให้แรดฟัง. นี่ดีแต่ว่าพุทธบริษัทเรายึดมั่นถือมั่นในธรรมะที่เรียกว่าโพชฌงค์นั้นว่าจะช่วยให้หายเจ็บไข้ได้ก็คงจะมีผลบ้าง, ไม่เหมือนกับเป่าปี่ให้แรดฟังเสียทีเดียว.

ทีนี้เพื่อจะแก้ไขข้อขัดข้องเหล่านี้ให้ดีขึ้น เราก็ควรจะพยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับโพชฌงค์นี้ให้มากที่สุด จนให้มีฉันทะ - ความพอใจอย่างยิ่งในธรรมะนั้น

โดยที่มองเห็นรูชัดโดยประจักษ์ว่าเป็นเครื่องกำจัดกิเลส เป็นวิธีการกำจัดกิเลสอย่างที่ไม่มီးอะไรดียิ่งไปกว่า; พอได้ยินสิ่งที่ตนรู้สึกว่าเป็นอย่างนี้ มันก็มีปิติปราโมชที่เกิดมาจากธรรมชาติโดยตรง มาช่วยทำการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ; ไม่เหมือนกับปิติสักว่าเชื่อมั่น หรือยึดมั่นตามธรรมเนียมตามประเพณี.

เพราะเหตุนี้เอาตมาจึงเห็นว่า เรื่องโพชฌงค์นี้ควรจะทำความเข้าใจกัน ให้แจ่มแจ้งให้ถึงที่สุด อย่างที่เรียกว่าประยুক্তได้ถึงที่สุด เอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ถึงที่สุด ให้มีความรู้สึกอยู่กะเนื้อกะตัวจริง ๆ; ขอให้ท่านทั้งหลายตั้งใจทำความเข้าใจให้สำเร็จประโยชน์ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้. และขอยืนยันอยู่ตลอดเวลาว่า การนำเอาธรรมชั้นสูงที่ได้รับสมมุติว่าเป็นชั้นสูง คือโพชฌงค์หรือสัมโพชฌงค์มาใช้ประยুক্তในชีวิตประจำวันของชาวบ้านทุกระดับทุกวัยนี้ ไม่ใช่เป็นของนอกกริตนอกรอย; ไม่ใช่จะให้กระทำไปอย่างละเมอเพ้อฝัน; มันมีความหมายยิ่งกว่าที่จะเอามาสวดให้คนเจ็บฟังเฉย ๆ อย่างที่ทำกันนั้นเสียอีก. ทุกอย่างแสดงอยู่ในตัวว่าทำได้อย่างไร ขอให้สนใจเรื่อย ๆ ไปเถอะจะมองเห็นโดยชัดเจนว่าทำได้อย่างไร ในการที่จะเอาธรรมชั้นสูงสุดเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพานนั้น มาใช้กับการประพฤติกระทำกิจการงานของชาวบ้านนี้ก็ได้ด้วย.

มันมีความจำเป็นอย่างไร ถึงจะต้องไปดึงเอาธรรมชั้นสูงนั้นมาใช้กะเรื่องของชาวบ้านที่ใคร ๆ ก็ถือว่าเป็นชั้นต่ำ ? นี้ขอให้เข้าใจว่ามันได้ เพราะว่า มีหลักใจความสำคัญนั้นเหมือนกันหมด ถึงแม้ว่าจะเป็นชั้นสูงก็ต้องมีใจความอย่างนั้น ชั้นต่ำก็ต้องมีใจความสำคัญอย่างนั้น; มันเพียงแต่ว่าระดับมันไม่เท่ากัน, แต่ว่าความมุ่งหมายมันเหมือนกัน.

ขอสรุปความสั้น ๆ หรือว่าย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า **ธรรมะทั้งหลายนั้นมันมี**

ความมุ่งหมายอย่างเดียวกัน เราเอามาใช้ได้ต่างระดับกันตามสมควรแก่ความต้องการของเรา. เหมือนกับเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา อย่างนี้, เอามาใช้ตามธรรมดาขั้นต่ำ ๆ ก็ได้ ใช้ในขั้นสูงบรรลุมรรคผลก็ได้; โภชณฺคฺ์ทั้งหลายก็เป็นอย่างนั้น. ท่านควรจะนึกดูด้วยการเปรียบเทียบเพื่อเข้าใจ เป็นแนวทางไปบ้างก่อน; เหมือนอย่างว่าขวานที่ใช้กันอยู่ตามบ้านเรือน มันใช้อะไรได้บ้าง, สูงต่ำกว่ากันสักก็มากน้อย. ขวานใช้สับดิน สับรากไม้ในดินก็ได้, ใช้ผ่าฝืนก็ได้, ใช้ทำกระท่อมก็ได้, ทำบ้านเรือนก็ได้, ทำเครื่องเรือนก็ได้; กระทั่งสร้างปราสาทราชฐานมันก็ยังต้องใช้ขวานอยู่นั่นเอง, มันก็ขวานเล่มเดียวกันก็ใช้ได้ : สับดินก็ได้; เอาไปสร้างปราสาทก็ได้; หรืออีกแง่หนึ่งเอาไปใช้เป็นอาวุธฆ่าคนก็ยังได้. ธรรมะก็เป็นอย่างนี้. มันอยู่ที่ผู้ใช้ต่างหาก มันสำคัญอยู่ที่เขารู้จักวิธีใช้ให้สำเร็จประโยชน์ และด้วยความฉลาด. ถ้าไม่ฉลาดก็คือโง่, ถ้าโง่มันก็ไม่คุ้มค่านะ; เช่นจะเอาขวานดี ๆ มาสับรากไม้ในดินมันก็ได้ ไม่ใช่ไม่ได้ประโยชน์ แต่มันไม่คุ้มค่า; ฉะนั้น เขาจึงมีวิธีคำนวณดูว่าใช้อย่างไรให้คุ้มค่า.

ที่นี้ธรรมะนั้นไม่เป็นอย่างนั้นเพราะว่ามันยืดหยุ่นได้ ค่าของธรรมะนั้นยืดหยุ่นได้; เอาธรรมชั้นสูงมาปฏิบัติในชั้นระดับธรรมดาสามัญก็ไม่ได้เสียหายอะไรก็ยังคุ้มค่าอยู่นั่นเอง เพราะว่าคนนั้นมันปฏิบัติอะไรให้ดีกว่านั้นยังไม่ได้ ก็ต้องปฏิบัติได้เพียงเท่านั้น. หรือว่ามองกลับกันอีกทางหนึ่ง : การงานขั้นต่ำ ๆ นั้น ถ้าเอาธรรมชั้นสูงมาใช้เป็นเครื่องมือมันกลับทำได้ดี และทำได้เร็ว. ข้อนี้จะได้พิจารณากันต่อไปในโอกาสข้างหน้า. ในขั้นนี้ก็จะพูดเพียงให้เป็นที่เข้าใจและยอมรับกันเสียทีก่อน ว่าธรรมะนั้นเอามาใช้ได้ในทุกุกระดับ; เช่นเอาโพชฌณฺคฺ์มาใช้ในเรื่องทำอะไรทำนา แม้แต่ว่าจะทำปาณาติบาตหาปูหาปลา มันก็ยังได้ผลดีอยู่นั่นเอง. กระทั่งว่าจะใช้ในสิ่งสูงสุด.

ใจความสำคัญแห่งโพชฌังค ๗ ที่เป็นแก่นของเรื่อง.

เมื่อยุติว่า ธรรมะชั้นสูงเช่นนี้ ประยูกต์ได้แม้แต่ในการปฏิบัติหน้าที่ประจำวันของประชาชนชาวบ้านแล้ว, เราก็จะต้องดูกันต่อไปเสียทีหนึ่งก่อนว่าโพชฌังค ๗ ประการนั้นคืออะไรบ้าง. ดูกันไปทีละเรื่องตามลำดับ และขอให้ทราบว่าจะดูกันแต่ใจความสำคัญที่เป็นแก่นของเรื่อง, ถ้าไม่อย่างนั้นเวลามันไม่พอ :-

โพชฌังคข้อที่ ๑ เรียกว่าสติสัมโพชฌังค เขาแปลว่าระลึกได้ ตามตัวหนังสือที่ว่าสติ. ทีนี้การระลึกได้นั้นมันมีอาการ หรือความมุ่งหมายในการใช้ต่างกัน : เราระลึกในกรณีที่เป็นกรป้องกันก็มี ระลึกในการที่รักษาก็มี ระลึกเพียงเพื่อความรอบคอบทุกแง่ทุกมุมไม่ให้ตกหล่นในข้อที่ควรระลึกดังนี้ก็มี. แล้วมองดูต่อไปว่าระลึกอะไรบ้าง ? มันก็มีอีกมากมายหลายอย่าง : ระลึกถึงวัตถุ, ระลึกถึงบุคคล, ระลึกถึงวิธีการที่จะต้องทำต้องไป, ระลึกถึงเหตุผล, ระลึกถึงสิ่งแวดล้อม; นี้ก็มากแล้วพอเป็นตัวอย่าง.

ระลึกถึงวัตถุว่าจะต้องใช้วัตถุอะไรบ้าง. ความโง่งงของประชาชนในเรื่องนี้มีมาก; เช่นว่าพรุ่งนี้มันจะทำการงาน วานคนมาหลายสิบคน หรือตั้งร้อยคนแล้วเครื่องมือไม่พอ แล้วบางอย่างลืมไปไม่ได้หามาอย่างนี้ก็มี; ในวัดนี้ก็ยังมีอาการอย่างนี้ ที่พอถึงเวลาทำงานแล้ว เครื่องมือบางอย่างไม่มี ไม่ได้เตรียมไว้. อย่างนี้เรียกว่า ระลึกถึงวัตถุ.

ระลึกถึงบุคคลว่าจะต้องไปใครบ้าง; แล้วใครจะต้องทำหน้าที่อะไรที่ตรงไหนอย่าให้บกพร่องขึ้นมาได้. หน้าที่ที่จะระวางอันตรายก็มี ทำการงานเต็มที่ก็มี

แล้วมันก็ไม่ได้ระลึกอย่างนี้ มันก็บกพร่องไม่ได้ผลดีเต็มตามที่มันควรจะได้ เพราะไม่ได้ระลึกถึงบุคคลว่ามันจะมีกี่คน ? กี่อย่าง ? กี่ชนิด ? แล้วก็ทำให้มันพร้อมเพรียงกัน.

ที่นี้ เขาไม่ได้ระลึกถึงวิธีการว่าจะใช้วิธีการอย่างไร จึงจะปลอดภัยจึงจะรวดเร็วจึงจะประหยัดอย่างนี้. เขาไม่ได้ระลึก ผลมันก็ไม่ได้ดีบ้าง มันแพงเกินไปบ้าง กระทั่งมันเสียหายอันตรายก็มี เพราะวิธีการนั้นมันไม่ดี ทำให้คนตายลงก็มี.

ระลึกถึงเหตุผล นี่มันก็เป็นเรื่องที่จะละเอียดลงไป. ระลึกถึงสิ่งแวดล้อมที่จะเข้ามาแทรกแซงอย่างนั้นอย่างนี้โดยไม่นึกไม่ฝัน อย่างนี้ มันก็ยิ่งละเอียดออกไป.

เหล่านี้เป็นตัวอย่างเท่านั้น; เราไม่อาจจะพูดเรื่องนี้โดยละเอียดทุกหัวข้อได้ เพราะต้องการจะพูดแต่ใจความของมัน. นี้ข้อที่ ๑ เรียกว่าสติ คือระลึกได้ มันระลึกอะไรบ้าง แล้วจะใช้สตินี้ในความหมายอย่างไร นี่เป็นตัวอย่างว่าสติคืออย่างนี้. นี้ก็จะเห็นได้ทันทีแล้วว่า ในการทำการงานอย่างบ้านเรือนธรรมดา ในชีวิตประจำวันนี้ ก็ต้องใช้สติอย่างนี้. แล้วเป็นเรื่องของการปฏิบัติธรรมกรรมฐานวิปัสสนา ก็ยิ่งใช้ละเอียดสูงขึ้นไปกว่านี้. เดียวนี้เราพูดถึงคำว่าสติเฉย ๆ, ไปใช้ในระดับไหนก็ได้. สติเฉย ๆ มีความหมายอย่างนี้.

ที่นี้สติเป็นสัมโพชฌงค์นั้น คือสติในระดับสูง ที่จะให้เกิดญาณ เกิดมรรคเกิดผล จนกระทั่งบรรลุนิพพาน ก็ใช้สติอย่างถูกต้องในลักษณะเดียวกัน. และสติคำเดียวกันนั้นแหละ ในความหมายอย่างนั้นแหละ เอามาใช้ที่ข้านที่เรือนก็ได้ เดียวก็จะว่ากันดู.

สติในความหมายว่า**เฝ้าระวังรักษา** : เฝ้าระวัง เฝ้าควายก็ได้, เฝ้าบ้าน เฝ้าเรือนก็ได้, กระทั่งเฝ้าระวังกิเลสนิวรณ์อะไรก็ได้; มันเป็นเรื่อง**เฝ้าระวังรักษาด้วยสติ**ทั้งนั้น. ขอให้เข้าใจว่าไม่ใช่แกล้งว่าเอาเอง ว่าในการที่จะนำธรรมะชั้นสูงมาใช้มันเป็นเรื่องที่ทุกคนมองเห็นได้ว่าใช้ได้ มันจึงไม่ใช่นอกรีตอย่างที่คนเขามักจะหาว่าการเอาธรรมะชั้นสูงมาใช้ในการเป็นอยู่ของชาวบ้านตามธรรมดา นี่มันนอกรีต. ที่นี้อาตมาก็อยากจะพูดว่า นอกรีตก็ซึ่งมันนี่, ถ้ามันมีประโยชน์มันสำเร็จประโยชน์ได้ตามที่เราต้องการ มันจะนอกรีตอย่างไร, หรืออยากจะเรียกว่า นอกรีตก็ตามใจก็เรียกไป คนนั้นมันอยากเรียกเอง, แต่เราก็สำเร็จประโยชน์ในการทำงานด้วยสตินั้น.

โพชฌังคข้อที่ ๒ ธรรมวิจยะ; เรียกกันอย่างสมัยปัจจุบันนี้คงจะเรียกกันว่า ธรรมวิจย. ตามตัวหนังสือเขาแปลว่า **เลือกเฟ้นธรรม** เลือกเฟ้นธรรมะนั้นเอง. เลือกคุณภาพ เลือกเฟ้นหาคุณภาพในแต่ละชนิดของธรรมะ จนกระทั่งมองเห็นชัดว่าต้องใช้ธรรมะชนิดนี้จึงจะสำเร็จประโยชน์ในการประพฤติปฏิบัติในคราวนี้. สติ มันระลึกรวมหลาย ๆ อย่าง, แล้ว**ธรรมวิจยะ**มันก็เลือกเอา. การเลือกให้ถูกความมุ่งหมายของการกระทำนี้จำเป็นอย่างยิ่ง ไม่อย่างนั้นแล้วจะเปลืองมาก จะได้ผลน้อย หรือไม่ได้อะไรเลย.

การเลือกเป็นสิ่งจำเป็นมาก อย่างน้อยก็ช่วยให้รู้ว่าเราจะควรทำอะไรอย่างไร. แม้แต่แม่ครัว เขาก็ยังเลือกว่า ในกรณีนี้จะใช้จิวกชนิดไหนหรือใช้ช้อนชนิดไหน ใช้ถ้วยชามชนิดไหน; หรือเกี่ยวกับสิ่งที่จะมาปรุงเป็นอาหารนั้น มันก็ยังต้องเลือก. เลือกทำไม ? ก็เลือกให้มันถูกต้อง ให้มันเหมาะสม แก่การที่จะกระทำ; นี่เป็นหลักทั่วไป. ยิ่งถ้าต้องการสวยต้องการงาม อย่างพวกหลงสวยงามหลงแล้ว มันก็ยิ่งเลือกมาก กว่าสวยจะงามจะถูกใจ; แต่เราก็ไม่ได้มุ่งหมายอย่างนั้น, เพียง

แต่เลือกให้มันถูกกับเรื่อง.

นอกจากมีความหมายว่าเลือกแล้ว ก็ยังจะต้องหมายถึงวิเคราะห์; เพราะถ้าไม่วิเคราะห์ออกไปมันเลือกไม่ได้ มันต้องแยกแยะออกไปว่ามันเป็นอย่างใด อะไรเป็นอย่างใด แล้วมันจะเลือกได้. ฉะนั้นการเลือกนี้จะมีอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นการทำงานของมนุษย์. แม้จะไปที่ชายทะเลมันก็ต้องเลือกเปลือกหอย; เพราะว่าเป็นเปลือกหอยทั้งหมดมันใช้ไม่ได้ มันต้องเลือกเอา. หรือแม้แต่เพชรพลอยมันก็ต้องเลือกอยู่นั่นแหละ; แม้ว่ามันจะใช้ได้ทั้งหมด, แต่มันก็ต้องเลือกเพื่อให้รู้ว่ามันต่างกันอย่างไร. เมื่อพวกพระเณรฉันอาหารมันก็ยังเลือก กว่าจะตักเข้าไปได้สักช้อนสักคำหนึ่งมันก็ยังเลือก; หรือจะเดินมันก็ยังเลือกเดินว่าทางไหนมันจะเดินสะดวกเดินง่ายเดินลัด เดินสบาย. แล้วมันก็เลือกไปหมดแหละตลอดวันตลอดคืน ไม่นั่นก็จะต้องมีการเลือก; อย่างน้อยก็ให้ตรงตามความประสงค์, ถ้าให้ดีที่สุดก็ให้ตรงกับเรื่องราวที่จะสำเร็จประโยชน์. ก็เลยเป็นอันว่าเรามันอยู่ด้วยการเลือก. แต่เมื่อไม่มองก็ไม่เห็น; ดังนั้น คนที่เป็นปุถุชนโง่เขลามันก็ไม่เลือกอะไร; ก็เลยไม่ไถ่เข้ามาในทางที่จะเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า. ขอให้สังเกตอย่างนี้.

โพชฌงค์ข้อที่ ๓ เรียกว่า วิริยะ แปลว่าความเพียร. ตามปรกติก็เรียกว่าวิริยะ แต่ถ้าถึงขนาดที่จะบรรลุมรรคผลได้ ก็เรียกว่า วิริยสัมโพชฌงค์-องค์แห่งการตรัสรู้. นี้ก็เคยพูดมาแล้วในการบรรยายครั้งก่อนเรื่องอินทรี ๕ พละ ๕ มันมีคำว่าวิริยะ, ถ้ายังจำได้อยู่ก็เกือบจะไม่ต้องพูดอะไร. ทบทวนกันแต่ความหมายที่สำคัญ ว่ามันมีความหมายที่แปลกออกไปจากคำว่าเพียรเพียงคำเดียว. แต่ถ้ารู้ภาษาบาลีกันบ้างก็คงจะรู้ได้เหมือนกันว่า คำว่าเพียรนี้มันมีความหมายที่แฝงกันอยู่หลายอย่าง : จะเรียกว่าพยายามก็ได้, จะเรียกว่า กส้าหาญก็ได้, ยังอยู่ในรูปศัพท์

นั่น รูปศัพท์ว่าวิริยะนั่น. เพราะถ้าไม่กล้าหาญแล้ว มันเพียรไปไม่ได้, มันไม่กล้าทำ แล้วจะเพียรไปได้อย่างไร; ฉะนั้นความหมายแขนงหนึ่ง มันจึงเล็งถึงความกล้าที่จะทำ หรือความหวังที่จะทำ ความอยากที่จะทำ เป็นการกระตุ้นให้ทำ; หรือจะเรียกว่า **แข็งข้อ** ก็ได้, คำว่าวิริยะนี่คือว่าแข็งข้อ ไม่ยอมอ่อนข้อก็เรียกว่าวิริยะได้. เรียกว่า **ตั้งมั่น** ก็ได้; นี่ในบางที่มันหลุดหน้าไปไม่ได้, มันก็ต้องตั้งมั่นยันเอาไว้ ตรีงอยู่. แต่ในบางกรณีมันกลายเป็น **รุกหน้าไม่ยอมถอยหลัง**, หรือแม้แต่ที่เรียกว่า **ฟันฝ่าเข้าไป** อาการนั้นก็ยังมีความหมายของคำว่า “ความเพียร” อยู่นั่นเอง. ฉะนั้นวันหนึ่ง ๆ คนเราเว้นจากอาการเหล่านี้หรือไม่? มันมีแต่พระณที่ชี้เกียดเท่านั้นแหละ ที่จะเว้นจากอาการเหล่านี้; มีแต่อุบาสกอุบาสิกาที่ชี้เกียดเท่านั้น ที่จะเว้นจากอาการเหล่านี้. ซึ่งในบทสวดธัมมปัททังสนปาฐะ* ก็มีพระพุทธภาษิตอยู่ว่า มีความเพียรแล้วเป็นอย่างไร, คือไม่มีความเพียร มันเป็นอย่างไร; จึงไม่ต้องอธิบายมาก คนเรามันต้องอยู่ มีชีวิตอยู่ด้วยความเพียร โดยตรงโดยอ้อม โดยขยันขันแข็ง หรือแม้แต่โดยเนือย ๆ ไปมันก็ยังเป็นความเพียร. เพราะมันไม่มีอะไรที่จะสำเร็จโดยง่ายทันที เหมือนกับคนโบราณเขาเรียกว่า **ปลอกกล้วยใส่ปาก ปลอกกล้วยเข้าปาก** อะไรทำนองนี้ มันไม่มีอะไรที่ง่ายเหมือนกับปลอกกล้วยใส่ปาก นอกจากปลอกกล้วยใส่ปาก มันไม่มีอะไรที่ง่ายเหมือนปลอกกล้วยใส่ปาก คือมันไม่มีผลทันที ไม่สำเร็จทันที และไม่ทำได้ง่าย ๆ หวัด ๆ เราจึงอยู่ด้วยความเพียร. แต่บางอย่างมันทำเป็นนิสัย มันจึงไม่ค่อยรู้สึก. บางคนมันเพียรจนเป็นนิสัย จนไม่ต้องเจตนามันก็ทำในรูปแบบของความเพียรอยู่ : พอตื่นนอนขึ้นมาก็เอาแล้ว ก่อนจะถึงเวลาหยุดพักอีก เรียนหนังสือหนังสือก็ตี ทำการงานก็ตี ช่วยเหลือผู้อื่นก็ตี ตามหน้าที่ของคนเรามันมีอยู่เท่าแค่นี้. มองดูสัตว์ดิรัจฉานมันก็พากเพียรในหน้าที่การงานของมันอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง. แม้แต่แมดแมลงซึ่งเราถือว่าเป็นสัตว์ที่ต่ำต้อยมันก็ยังมีชีวิตอยู่ด้วยความเพียร; เพราะฉะนั้น

*ดูบทสวดมนต์แปลธัมมปัททังสนปาฐะ ท้ายเล่มหนังสือนี้.

พระพุทธองค์ทรงย้ำมากถึงเรื่องความเพียร เดี่ยวคุณก็คอยฟังพระสวดที่อานิสงส์ของ ความเพียรเป็นอย่างไร. *

นี่วิธีะ ตัวหนังสือถอดออกมาเป็นภาษาไทยว่าเพียร มันมีความหมาย : พยายามอย่างกล้าหาญ, อย่างแข็งข้อ, อย่างตั้งมั่น, อย่างรุดหน้า, อย่างฟันฝ่า, อย่างให้สำเร็จประโยชน์. รวมความว่า ถ้ายังไม่สำเร็จประโยชน์แล้ว ก็ยังดิ้นรนต่อสู้ เรื่อยไป; นั่นคือสิ่งที่เรียกว่า ความเพียร.

โพชฌงค์ที่ ๔ เรียกว่าปีติ; เขาแปลกันว่า **ความอิ่มใจ.** ที่จริงปีติ นี้ก็แปลว่า อิ่ม, แต่ในกรณีอย่างนี้หมายถึงทางใจ จึงเรียกว่าอิ่มใจ. ความหมาย ของคำว่าอิ่มนั้น ไม่ใช่เหมือนกับว่ากินเข้าไปมากเหมือนหม้ออิ่มแล้วก็นอน; ถ้าอย่าง นั้นมันไม่ใช่ปีติ. ความอิ่มใจนี้มันเป็นผลของความรู้สึกด้วยปัญญาว่า เราได้ประสบ ความสำเร็จในการทำงานที่ทำได้ยาก; นี่เป็นข้อใหญ่เป็นความหมายสำคัญ. แต่แม้ที่ ไม่ถึงนั้นมันก็ยังทำให้อิ่มใจได้; เช่นว่าเราได้รับโอกาส หรือมีโอกาสที่จะทำสิ่งที่ดี ที่สุดที่ควรจะทำ, เพียงแต่นึกเท่านั้นมันก็อิ่มใจได้ ยังไม่ได้ทำยังทำไม่สำเร็จมันก็อิ่ม ใจได้. หรือมีความแน่ใจว่า สิ่งที่เราจะทำนี้อยู่ในกำมือของเราแน่ คือเราทำได้แน่ มันก็มีปีติอิ่มใจได้. นี่เรียกว่ามันมาจากความรู้สึกของปัญญา ทำให้เกิดความพอใจ หรืออิ่มใจขึ้นมาเป็นกำลังของจิต; ไม่ใช่เหมือนอย่างกับหมูกินจนกินไม่ไหวแล้วก็ นอนอย่างนี้ มันก็ไม่ได้คิดนึกอะไร มันก็ไม่ได้รู้สึกอะไร จึงเอามาเปรียบกันไม่ได้.

ฉะนั้นขอให้เข้าใจว่า คำว่าปีติหรืออิ่มใจนี้มันมีความหมายของธรรมอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย, เช่นฉันทะพอใจ. เหมือนเรื่องอิทธิบาทก็ต้องมีฉันทอิทธิบาท, มันก็อยู่

*ดูบทสวดมนต์แปลธัมมปทังสนปาฐะ ที่กล่าวแล้ว.

ในกลุ่มปีตินี้; เว้นไว้แต่ว่าเขา จะแยกออกไปให้เห็นอีกส่วนหนึ่ง. ความพอใจที่ได้ทำ เช่นว่าพอใจที่ได้บวชอย่างนี้ มันก็คงมีปีติไปตลอดกาลตลอดเวลาที่บวช แล้วความหวังที่เชื่อแน่ว่าสำเร็จมันก็ให้ปีติได้. นี้เรียกว่า ก่อนแต่ทำหรือกำลังทำหรือทำเสร็จแล้ว มันก็ล้วนแต่ให้เกิดปีติได้ทั้งนั้น; ฉะนั้น ถ้ารู้จักทำให้เกิดขึ้นมา มันก็มีขึ้นมาได้ แล้วก็สำเร็จประโยชน์ คือเป็นกำลังใจให้ทำอะไรโดยไม่เหน็ดเหนื่อย โดยไม่ท้อถอย โดยไม่หวาดกลัว โดยไม่อะไรทั้งสิ้น; ฉะนั้นอยากจะขอพูดสำหรับจำง่าย ๆ ว่า **ให้มันยิ้มก่อนทำ, ให้มันยิ้มอยู่เมื่อทำ.** พอจะได้ทำอะไรอย่างนี้ก็ให้ยิ้ม คือยิ้มยินดีจะทำ แล้วทำอยู่เหงื่อไหลอยู่ให้มันยิ้ม อยู่เรื่อยไป. หมายความว่ามันมากกว่ายิ้มสักหน่อย หรือมันจะยิ้มยิ้มก็ได้. แม้แต่ผ่าฟืน; เอ้า, ใครเคยทำบ้าง : แม้แต่ผ่าฟืนนี้มันยิ้มเมื่อจะทำ และยิ้มอยู่ตลอดเวลาที่ทำ.

เปรียบเทียบให้เห็นว่างานที่ดำที่เลวที่สุดของชาวบ้าน ก็ยังจะต้องอาศัยคุณธรรมข้อนี้ ถ้ามันไม่ทำอย่างนี้ มันก็เป็นสัตว์นรกที่ตรงนั้นนั่นเอง คือมันไม่อยากจะทำ มันทนทำ ผ่าฟืนนั้นแหละมันก็เป็นสัตว์นรกที่ตรงนั้น : มันจะบ่นไปพลาบ จะด่าไปพลาบ จะทำด้วยความหงุดหงิด มันก็เหมือนกับสัตว์นรกที่ตรงนั้น. แต่ถ้ามีปีติธรรมะข้อนี้ของพระพุทธเจ้า มันก็เป็นสวรรค์ขึ้นมาที่นั่น เพราะมันยิ้มก่อนทำ แล้วมันยิ้มอยู่ตลอดเวลาทำ. ที่นี้ วันหนึ่ง ๆ เราทำอะไรบ้างก็ลองไปคิดดูเอาเอง เพราะมันไม่เหมือนกันทุกคน; แต่ที่จะให้เหมือนกันทุกคน ก็คือบอ**ให้ยิ้มเมื่อจะทำ และให้ยิ้มตลอดเวลาที่ทำ;** แล้วเราก็ได้รับประโยชน์อันใหญ่หลวงจากธรรมะข้อนี้ แม้ในเรื่องของชาวบ้าน.

เดี๋ยวนี้มันสู้เด็ก ๆ ก็ไม่ได้มั่ง สังเกตเห็นเด็ก ๆ บางคนพอจะได้ทำอะไรที่ถูกใจแล้วมันชูมือ ต้วสั่น; แล้วมันก็ทำด้วยความพอใจอย่างยิ่ง เพราะมันไม่คิด

อะไรมาก. หรือยิ่งไปกว่านั้นอีก พอมันจะได้กินอะไร เอาอะไรมาจะให้กิน นี่มันก็ยิ่งใหญ่ แล้วมันก็กินด้วยความพอใจ. อาการอย่างนี้เราต้องการจะเอามาใช้ในการทำงาน ไม่ใช่การได้กินขนมอย่างเด็ก ๆ; แต่เราได้ทำงานแล้วมีความพอใจในการงาน ยิ่งกว่าที่เด็ก ๆ มันได้กินขนม. เข้าใจว่าผู้ใหญ่หลายคนเคยเป็นอย่างนี้มาแล้ว แต่ไม่ได้สังเกต; ฉะนั้น จึงขอให้สังเกต.

โพชนงค์ข้อที่ ๕ ที่เรียกว่า **ปัสสัทธิ**. ตามตัวหนังสือ ก็แปลว่า**รำงับ**, **ระงับรำงับ**; ก็คือหมายถึงรำงับแห่งปิตินั่นเอง. ถ้าปิติมันพลุ่งอยู่พุ่งอยู่ตลอดเวลา มันทำอะไรไม่ได้. ในที่สุดปิตีหรืออ้อมอกอ้อมใจจนเนื้อเต้นนั้นนะ มันจะต้องรำงับลงไป มันจึงจะคงตัวอยู่อย่างปรกติ. ฉะนั้น จึงอยากจะแปลคำ ๆ นี้ว่า**มันเข้ารูปลเข้ารอย**. ความรำงับนี้มันมีอาการที่มัน**เข้ารูปลเข้ารอย**กับการงานที่จะทำ, ให้มันกลมกลืนกันกับการงานที่จะทำ.

ปัสสัทธิมีลักษณะของความสุขมันตามกันสิ่งที่เรียกว่าปิตีมาเสมอไป. ในบางแห่งธรรมะบางหมวดท่านเรียงปิตีแล้วก็เรียงสุข ไว้ติดต่อกัน. ที่นี้ในหมวดนี้ก็เรียงปัสสัทธิไว้ โดยถือเอาว่ามีความหมายแห่งคำว่าความสุข คือมันรำงับลงไป. ความพอใจที่พลุ่ง ๆ ๆ อยู่ นั่น เขาเรียกว่าปิตี, ความพอใจที่ระงับลง ๆ นี้เขาเรียกว่าสุข หรือปัสสัทธิ. ถ้ามันพลุ่งอยู่ด้วยความพอใจ มันตื่นเต้นอยู่ตลอดเวลา มันทำอะไรไม่ได้; แม้แต่ทางกายก็จะทำอะไรไม่ได้; ในทางจิตก็ยิ่งทำอะไรไม่ได้; ฉะนั้นต้องปรับกำลังของปิตีให้มันรำงับลง. ความรำงับลงมันก็มีได้ เมื่อทุกอย่างมันเข้ารูปล. นี้ถ้าว่าธรรมะทุกข้อในขณะนั้นมันเข้ารูปลเข้ารอยกันดีก็เรียกว่าปัสสัทธิได้; คือว่ามันเข้ารูปลหรือมันกลมกลืน. ความกลมกลืนนี้มันละเอียดมากขึ้นไปอีก; มันต้องศึกษา จึงจะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า “ความกลมกลืน”. ถ้าไม่กลมกลืนแล้ว มันมีเงียงมีแงมี

อะไรที่เรียกว่าเป็นอุปสรรคเสมอแหละ; เรียกว่ามีอุปสรรค. ถ้ากลมกลืนแล้วมันเกลี้ยงจากอุปสรรค : ข้างนอกก็ไม่มีอุปสรรค, ข้างในก็ไม่มีอุปสรรค, ทางวัตถุรูป-ธรรมก็ไม่มีอุปสรรค, ทางนามธรรมทางจิตใจก็ไม่มีอุปสรรค, ทางตรงก็ไม่มีอุปสรรค, ทางอ้อมก็ไม่มีอุปสรรค; ทุกอย่างมันกลมกลืนและเข้ารูปอย่างนี้ เราจะเรียกว่า “ปัสสัทธิ”.

แม้แต่ทำอะไรทำนา ก็ต้องมีความเข้ารูปกลมกลืนแห่งการกระทำ ก็ไม่ต้องพูดถึงเรื่องจะบรรลุมรรคผลนิพพาน. คนโดยมากไม่ค่อยจะมีหรือไม่มีเอาเสียเลยสำหรับสิ่งที่เรียกว่า “ปัสสัทธิ”; มันอยู่ด้วยความฟุ้งซ่าน ไม่มีความสงบ. ยิ่งถ้าเป็นโรคจิตโรคประสาทด้วยแล้วก็ยิ่งแล้วใหญ่ทีเดียว มันหาปัสสัทธิไม่ได้. ความที่มันหวังมากเกินไป หรืออึดใจมากเกินไป หรืออะไรมากเกินไป มันก็ปัสสัทธิไม่ได้ แล้วก็ไม่เป็นการพักผ่อนด้วย; คือคนนั้นจะนอนหลับไม่สนิท แม้ว่าร่างกายมันนอนกลิ้งปิดตาอยู่ แต่ระบบของจิตใจมันไม่ได้หยุด มันทำงานของมันได้อยู่ได้สำนึก ก็ไม่มีปัสสัทธิ ไม่มีความระงับแม้ทางกาย ไม่มีความระงับแม้ทางจิต; ไม่เท่าไรก็ต้องเป็นโรคเส้นประสาท. ถ้าใครนอนหลับไม่ค่อยสนิท แล้วก็จัดการได้เกี่ยวกับเรื่องนี้ มันจะเป็นอันตราย. แม้เราจะอยู่อย่างสะดวกสบายผาสุกในบ้านในเรือนนี้ ก็ยังต้องอาศัยคุณธรรมข้อนี้. ฉะนั้น จึงไม่พูดถึงเรื่องบรรลุมรรคผลนิพพานก็ได้.

โพชฌังคข้อที่ ๖ ต่อไปอีกก็เรียกว่า “สมาธิ”. ปัสสัทธิแล้วก็สมาธิตามหลังมาอีกเหมือนกัน เป็นธรรมะที่เนื่องกัน. ถ้าสงบระงับลงเข้ารูปเข้ารอยมันก็ตั้งมั่น, ตั้งมั่นนี่คือสมาธิ. ความตั้งมั่นนี้มีความหมายหลายอย่าง : มีความหมายว่า มันแน่นแน่ มันมั่นคง มันไม่หวั่นไหว แล้วแต่จะใช้คำไหน; ที่นี้มันมีผลอีกอย่างหนึ่งก็คือ มันรวมกำลังทั้งหมดของกายด้วยของจิตด้วยเข้ามาเป็นหน่วยเดียวกัน, ฉะนั้น จึง

มีกำลังมาก. สำหรับสิ่งที่เรียกว่าสมาธินั้นมีกำลังทั้งทางกายและทั้งทางจิต.

เมื่อคนจะทำการงานมันมีสมาธิโดยอัตโนมัติโดยธรรมชาติ; พอเราลงมือคิดมันก็มีสมาธิโดยธรรมชาติ มาช่วยประสมอยู่ในการคิด เพราะฉะนั้น เราจึงคิดไปได้. เหมือนเราหยิบก้อนอิฐหรือว่าอะไรขึ้นมาจะขว้างไปให้ถูกเป้าหมายอย่างนี้ สมาธิโดยอัตโนมัติก็เกิดขึ้น, สติโดยอัตโนมัติก็เกิดขึ้น, ปัญญาโดยอัตโนมัติก็เกิดขึ้น. ถ้ามันถูกต้องและเพียงพอมันก็ขว้างแม่นยำเหมือนกับปาฏิหาริย์. ถ้ามันไม่พอ, โดยเฉพาะสมาธินี้ มันก็ขว้างไม่ค่อยถูก หรือไม่ถูกเอาเสียเลยก็ได้.

ที่นี้สัตว์เดรัจฉานก็เหมือนกัน เมื่อมันตั้งใจจะทำอะไร มันย่อมมีสมาธิตามธรรมชาติโดยอัตโนมัติส่วนหนึ่งเสมอไป มันจึงทำอะไรได้ มันจึงจิกอะไรแม่นยำ หรือแม้แต่นกเงือกของเรานั้น ที่มันรับอะไรแม่นยำกับปาฏิหาริย์ เพราะมันมีคุณสมบัติเหล่านี้โดยธรรมชาติ. ที่นี้มนุษย์ต้องมากกว่านั้น ต้องดีกว่านั้น. ถ้าแนวแน่เต็มที่เราเรียกว่า “อัปนาสมาธิ”. ถ้าเราเริ่มทำก็เรียกว่า *ปริกัมมสมาธิ*; เราเตรียมตัวจะทำเท่านั้นแหละ หรือคิดว่าจะทำ มันก็มีสมาธิชนิดหนึ่ง เรียกว่าสมาธิในขั้นเริ่มแรก เรียกว่า *ปริกรรม*, เป็นสมาธิที่มีได้โดยอัตโนมัติตามธรรมดา. ที่นี้พอเราทำได้เต็มที่เป็นแนวแน่ก็เรียกว่าอัปนาสมาธิขึ้นมา. ที่นี้สมาธินั้นถูกใช้ในการทำงานประกอบกันอยู่กับปัญญา ไม่แยกออกจากกัน เราเรียกชื่อว่า “อนันตริยสมาธิ” บ้าง “อนันตริกสมาธิ” บ้าง, สองคำนี้แทนกันได้. “อนันตริยสมาธิ” คือสมาธิที่แผดกันอยู่กับปัญญา ไม่อาจจะแยกกันได้; และหมายถึงปัญญาโดยเฉพาะในการคิดในการกระทำสิ่งนั้น ๆ โดยเฉพาะด้วย. ฉะนั้นตามธรรมดาเราก็มีสมาธิทั้งสามนี้อยู่.

นี่ขอถือโอกาสพูดเสียเลยให้มันเป็นการชี้ให้เห็นการประยุกต์อยู่ในชีวิต

ชั้นต่ำว่า มันมีธรรมะชั้นสูงอย่างไร. ฉะนั้นคนธรรมดาที่ไม่ได้เกี่ยวกับการปฏิบัติเพื่อบรรลุผลนิพพาน พอเขาตั้งใจทำอะไรมันก็มี “**บริกรรมสมาธิ**”; ถ้าแน่นแน่ถึงที่สุดก็เป็น “**อัปนาสมาธิ**”. ทีนี้เขาทำอย่างนั้นไปพลาญด้วยสติปัญญาเรื่อย ๆ ไป มันก็เป็น “**อนันตริยสมาธิ**” อย่างแบบธรรมดาอย่างโลก ๆ อย่างชั้นต่ำได้เหมือนกัน; ทั้งที่คำ ๓ คำนี้มันใช้สำหรับการปฏิบัติชั้นสูงนะ : เพื่อสมาธิ เพื่อวิปัสสนา เพื่อมรรคผลนิพพาน.

ขอให้เลื่อนชั้นกันสักทีเถอะ อย่างที่ผมขอร้องมานักหนาแล้วว่ามันถึงยุคถึงสมัยที่เราจะต้องเลื่อนชั้นกันแล้ว อย่าปล่อยไว้อย่างนี้เลย ความวินาศกำลังใกล้เข้ามาแล้ว แก่ศาสนาก็ดี แก่ตัวเราก็ดี. ใ้เรื่องความรู้ก็ขอให้รู้ให้มันเพียงพอ และให้มันถูกต้องยิ่งขึ้นไป; กระจ่างรู้ว่ธรรมเหล่านี้มันใช้เหมือนกันหมด, ไม่ว่าจะทำงานที่บ้านหรือทำงานที่จะบรรลุโลกุตตรธรรมเหนือโลกเหนือบ้านขึ้นไป. แล้วมันจะดีมากตรงที่ว่าถ้าเรา**รู้จักอบรมมัน** เราก็จะเป็น**มนุษย์ที่สามารถมากเกินกว่ามนุษย์ธรรมดา**. เราจะ**มีบริกรรมสมาธิ อัปนาสมาธิ อนันตริยสมาธิ** แม้แต่**ในการทำงานที่บ้านที่เรือน**, แต่งเนื้อแต่งตัว กินข้าวอาบน้ำอะไรก็ตาม ให้มันประกอบอยู่ด้วยสมาธิชนิดนี้เถอะ; ยิ่งถ้าจะต้องเขียนหนังสือ จะต้องแสดงธรรมจะต้องอะไรด้วยแล้ว ก็ยิ่งจะต้องใช้ให้มันมากขึ้น, จนกระทั่งไปทำวิปัสสนาเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน. ใครเขาจะหาว่าเราบ้าหรือนอกกรีต เราก็ยอมรับแหละ. แต่เมื่อเราใช้มันสำเร็จประโยชน์ได้ เราก็ได้รับประโยชน์สูงสุด. ใ้ที่คนว่านั่นมันไม่รู้จักได้เสียเลย มันเป็นคนโง่ไปเอง.

ทีนี้ **ข้อสุดท้ายข้อที่ ๗** เรียกว่า “**อุเบกขา**”; ตัวหนังสือเขาแปลว่า **เพ่งเฉยอยู่, เข้าไปเพ่งเฉยอยู่**. นี่มันเป็นไปได้ในเมื่อมีสมาธิเต็มที ทุกอย่างมันถูกต้อง แล้วอุเบกขามันก็มีมาเอง ติดท้ายมาเองโดยอัตโนมัติอีกเหมือนกัน. ถ้าปัดแล้ว

ก็ปัสสัทธิ, ถ้าปัสสัทธิแล้วมันก็จะสมาธิแหละ; เมื่อทุกอย่างเป็นมาอย่างถูกต้องอย่างนี้แล้ว, อุเบกขามันก็มีได้ คือมันไม่ต้องทำอะไรอีก นอกจากรักษาความเป็นอย่างนั้นไว้ให้คงอยู่ มันก็เพ่งเฉยอยู่ แล้วมันก็ออกมาของมันไปเองตามลำดับ. ดังนั้นเขาจึงเปรียบไว้สำหรับจำง่าย ๆ และลืมนยากว่า เหมือนกับว่าปรับปรุงทุกอย่างที่เกี่ยวกับถนนหนทาง เกี่ยวกับรถเกี่ยวกับม้าเกี่ยวกับเชือกเกี่ยวกับอะไรก็ตาม, ถ้าเป็นอย่างสมัยนี้ก็รถยนต์. เมื่อทุกอย่างมันปรับปรุงเรียบร้อยหมดแล้ว เพียงแต่ถือบังเหียนหรือถือพวงมาลัยเฉย ๆ อยู่ มันก็ไปของมันได้ ไม่เอะอะไม่เกะกะไม่มีปัญหาอะไร. นี่คือ ลักษณะของสิ่งที่เรียกว่าอุเบกขา คือเข้าไปเพ่งเฉยอยู่. ถ้าสมัยโบราณเขาเปรียบด้วยรถม้า เพียงแต่ถือบังเหียนเฉยอยู่; ถ้าเป็นอย่างเดี๋ยวนี้ก็ถือพวงมาลัยนั้นแหละเฉยอยู่; ความหมายของคำว่า “อุเบกขา” เป็นอย่างนี้.

คำว่า “เพ่งเฉยอยู่” นี่คือมันคุมไว้ให้แล่นไปอยู่ มันเพียงคุมไว้ให้แล่นไปอยู่ไม่ใช่หยุด ไม่ใช่มันถอยหลัง. นี่ถ้าเป็นเรื่องของวิปัสสนา, มันก็คุมการดูการเห็นให้เฉยอยู่นกว่าจะเห็น : คุมการดู ดูเฉยอยู่จนกว่ามันจะเห็น, เห็นแล้วคุมการเห็นให้เฉยอยู่กว่ามันจะทำลายกิเลส. เช่นคุมให้มันดูความเป็นอนิจจังที่ตรงนั้นตรงนี้ภายในตัวเรา, มันก็เห็น; เห็นแล้วก็คุมการเห็นอนิจจังให้เฉยอยู่ มันก็เกิด “วิราคะ” คือความเบื่อหน่ายคลายกำหนดต่อสิ่งที่เคยรักเคยหลง. นี่อุเบกขามันจะใช้ทุกขั้นตอนที่จะคุมให้มันไปของมันโดยธรรมชาติหรือตามธรรมชาติ; ถ้ายังต้องจัดนั้นจัดนี้ปรับนั้นปรับนี้ มันยังไปถึงขั้นนี้ : ยังไม่ใช่ขั้นปัสสัทธิ หรือสมาธิ หรืออุเบกขา; อย่าเอาไปปนกัน.

ที่มันเข้าใจคำนี้ไม่ได้ ก็เพราะมันไม่เข้าใจอย่างที่ว่านี่ จึงสอนกันเพียงว่าจำได้ว่าอุเบกขา ๆ เฉยอยู่บ้าง ไม่รู้สึกอะไรบ้าง. ทีนี้เข้าใจเสียให้ถูกว่า เมื่อทุกอย่างมันเข้ารูปเข้ารอยหมดแล้ว มันจึงปล่อยให้อุเบกขาได้ มันคุมไว้รักษาไว้ให้มี

ความเป็นอย่างนั้น ตลอดเวลาที่เราต้องการให้มันเป็นอย่างนั้น. ไม่ใช่มีตัวคิดมีตัวไตร่ตรองหรือมีรัสมิวิจยะอะไรกันอีก. ถ้าในขณะนั้นเกิดมีการไตร่ตรองใคร่ครวญอะไร มันก็กระโดดไปหาชั้นรัสมิวิจยะข้างต้น ข้อที่ ๒. ถ้ามาถึงขั้นอุเบกขาแล้วไม่มีเรื่องที่จะพิจารณาด้วยเหตุผลไตร่ตรอง, นั้นมันไม่มีอีก; การดูมันเข้ารูป การเห็นมันเข้ารูป แล้วคุณการเห็นให้มันเป็นไปอยู่ตลอดเวลา; มันมากขึ้น ๆ ได้ คือเห็นชัดขึ้น ๆ ได้. ขอให้พยายามถือเอาความหมายของคำว่า “ปฏิสังเวทีย์” หรือคำว่า “อนุปัสสี” ให้ถูกต้อง. ในเรื่องของอานาปานสติ ๑๖ ชั้นนั้นนะ มันมีคำสำคัญอยู่ ๒ คำนั้น : ปฏิสังเวทีย์, ปีติปฏิสังเวทีย์ –รู้สึกเฉพาะอยู่ต่อปีติ; และคำว่า อนิจจานุปัสสี –ตามเห็นอยู่ซึ่งอนิจจัง. ไม่ได้คิดใคร่ครวญด้วยเหตุผล; แต่มันรู้สึกอยู่หรือเห็นอยู่ มันจึงมีลักษณะของอุเบกขามาตั้งแต่ต้นเลย : “ปีติปฏิสังเวทีย์ –รู้พร้อมเฉพาะอยู่ซึ่งปีติ” นี่มันก็มีความรู้สึกที่มันเข้ารูป แล้วก็รักษาอยู่ตลอดเวลาด้วยลักษณะแห่งอุเบกขานี้; ฉะนั้นอุเบกขาในลักษณะนี้มันก็ได้มีแล้วตั้งแต่อานาปานสติขั้นต้น ๆ โน้น. ในที่สุดมันก็ไปของมันเอง : การเห็นถึงที่สุด ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นมาในทางที่ถูกต้อง มันก็ควบคุมไว้ให้เป็นไปถึงที่สุด มันก็เป็นไปถึงที่สุดได้จนหมดเรื่อง จนจบเรื่อง.

นี่จะเห็นได้ว่า ทุกเรื่องทั้ง ๗ เรื่องนี้มันสัมพันธ์กัน, มันไม่ได้แยกกันทำ; จะต้องทำหน้าที่ของตน ๆ อย่างสัมพันธ์กันทั้ง ๗ เรื่อง หรือ ๗ อย่าง; เพราะฉะนั้นท่านจึงได้ใช้คำว่า “อังคะ” หรือ “องค์”. คำว่าอังคะหรือองค์นี้ แปลว่า ส่วนประกอบ หรือองค์ประกอบ. ถ้าแยกกันอยู่เป็นองค์ ๆ ไม่มาสัมพันธ์กัน ก็ไม่ต้องเรียกว่ามีองค์, มันเป็นตัวมันเองหนึ่ง ๆ ๆ ๆ ไปเลย. แต่เมื่อจับมาให้ทำหน้าที่พร้อมกันทั้ง ๗ นี่มันจึงจะได้ชื่อว่าเป็นองค์ องค์หนึ่ง ๆ ๆ; แล้วครบทั้ง ๗ องค์ก็เป็น “โพชฌังค ๗”.

.....

.....

.....

.....

โพชฌงค์ ๗ ทำให้สัมพันธ์กันโดยลำดับที่ถูกต้อง จะทวีกำลังเพิ่มขึ้น ๆ ในตัวเองโดยอัตโนมัติ.

ที่นี่ **ดูว่า มันสัมพันธ์กัน โดยลำดับไม่สับสน.** ที่สัมพันธ์กันนี้, ถ้าสัมพันธ์กันอย่างสับสน ไม่รู้ว่าอะไรจะหนักกับอะไรแล้ว มันก็ล้มละลายหมดเหมือนกัน. มันต้องเข้ามาตามหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง และทำหน้าที่ร่วมกันทั้ง ๗ องค์ มันก็เลยเป็น “**สัมโพชฌงค์**” ขึ้นมาได้. แต่ที่ให้มากบ้างน้อยบ้าง แยกกันทำหน้าที่นั้นบ้าง มันเป็นไปได้. **คำว่าโพชฌงค์ มีความหมายอยู่ที่ตรงนี้; มีความหมายสำคัญอยู่ที่ตรงนี้** คือว่าต้องเป็นองค์ที่ถูกต้อง เข้ามาเกี่ยวเนื่องกัน.

ที่ว่าตามลำดับหรือ**โดยลำดับนั้น** ขอให้สังเกตดู; เช่นสติต้องมาก่อน ในฐานะที่เป็นสติในความหมายนี้ต้องมาก่อน, จะไปไว้ข้างหลังก็ไม่ถูก วัตถุประสงค์กลางก็ไม่ถูก, ต้องมาก่อนคือระลึกได้ ระลึกรอบคอบ ระลึกทั่วถึง ในทุกแง่ทุกมุม, ระลึกทั้งวัตถุ ทั้งบุคคล ทั้งวิธีการ ทั้งเหตุผล ทั้งสิ่งแวดล้อมอย่างที่วามาแล้ว; ที่นี่เมื่อระลึกได้แล้วมันจึงจะมี**ให้เลือกเฟ้น** ถ้าไม่ระลึกเอามันจะเลือกเฟ้นอะไร หรือถ้ามันระลึกเพียงอย่างเดียวมันก็เลือกเฟ้นไม่ได้ ฉะนั้น มันจึงมีการระลึกที่ทั่วถึงทั่วพร้อมแล้วแต่จะเรียก แล้วมันก็เลือกเฟ้นได้; พอเลือกเฟ้นแล้ว เป็นที่พอใจแล้ว มันก็เกิด**ความเพียรได้**, คือต้องการจะทำหรืออยากจะทำหรือต้องกระทำ, พอเลือกเฟ้นแล้วมันก็ต้องมีการกระทำแน่เพราะมันได้ถูกใจ; แล้วก็เลี้ยงการกระทำไว้ด้วยกำลังของ**ปีติ**; จนกว่ามันจะเข้ารูปคือร่างรับลงเป็น**ปัสสัทธิ**; พอมันรับลงแล้ว**สมาธิ**มันก็แรงขึ้นมาทันที; ครบถ้วนอย่างนี้แล้วก็**เพ่งเฉยอยู่**ให้เป็นอุเบกขา. ใต้ ๖ องค์ข้างต้นนั้น มันเป็นการเตรียมที่ถูกต้องตามจังหวะ; พอครบถ้วนแล้วดีแล้วก็**มองดู**เฉยอยู่ให้มันเป็นไป. แล้วมันมีข้อที่ประหลาดอยู่บ้าง ถ้าไม่คิดหรือไม่มองก็ไม่เห็น

ถ้าคิดหรือสังเกตมันก็จะมองเห็น ว่ามันเป็นไปได้โดยอัตโนมัติในตัวมันเอง ในการที่มันจะทวีกำลังเพิ่มขึ้น : ใ้ ๗ อย่างนี้จะทวีกำลังเพิ่มขึ้นยิ่งกว่าที่แรก, แล้วก็เป็นไปได้โดยอัตโนมัติ คือว่าในตัวมันเอง. ถ้าเราทำถูกต้องตามลำดับ และไม่สับสน, แล้วครบถ้วน แล้วบริบูรณ์, โพชฌงค์ ๗ ก็สมบูรณ์ขึ้นมาในลักษณะอย่างนี้.

ย้าชื่อของโพชฌงค์อีกครั้งหนึ่งว่า สติ, ทัมมวิจยะ, วิริยะ, ปิตี, ปัสสัทธิ, สมาธิ, อุเบกขา; ซึ่งเข้าใจว่าทุกองค์ก็คงจะจำได้สำหรับชื่อนี้, แต่สำหรับความหมายนั้น ก็ขอให้ไปทบทวนดู.

.....

การประยุกต์โพชฌงค์ ๗ กับสติปัฏฐานทั้ง ๔.

ที่นี่ มีเรื่องสำคัญที่จะต้องพูดกันก็คือว่า สติปัฏฐานทั้ง ๔ ประยุกต์กันอยู่กับโพชฌงค์ทั้ง ๗ อย่างไร? ในขั้นแรกที่สุดขอให้ระลึกนึกถึงพระบาลีที่ว่าเมื่อสติปัฏฐาน ๔ บริบูรณ์, ย่อมทำโพชฌงค์ทั้ง ๗ ให้บริบูรณ์; เมื่อโพชฌงค์ทั้ง ๗ บริบูรณ์, วิชาและวิมุตติย่อมบริบูรณ์. นี่มันเป็นหลักอย่างนี้. “สติปัฏฐาน ๔ บริบูรณ์, ย่อมทำโพชฌงค์ทั้ง ๗ ให้บริบูรณ์”. หมายความว่า สติปัฏฐาน ๔ มันทำอยู่ด้วยวิธีของโพชฌงค์ ๗ นะ; สติปัฏฐาน ๔ คือ อานาปานสติ ๑๖ ชั้นทั้งกลุ่มนั้นแหละมันประพฤติกกระทำอยู่ด้วยอาการของโพชฌงค์ทั้ง ๗; มันก็เลยพูดได้เลยว่าถ้าสติปัฏฐาน ๔ บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ นั้นก็บริบูรณ์ เพราะมันทำอยู่ด้วยโพชฌงค์ ๗. หรือเราอาจจะกล่าวกลับกันเสียก็ได้ ไม่ผิด ว่า เมื่อโพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์ สติปัฏฐาน ๔ ก็ต้องบริบูรณ์; นี่หมายถึงในกรณีที่เราเจริญสติปัฏฐาน ๔ เรียกว่าทำโพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์

สติปัฏฐาน ๔ นั้นก็เป็นอันว่าบริบูรณ์ด้วย. นั่นคือการที่มันเนื่องกันอยู่ ไม่แยกกัน หรือประยุกต์แก่กันและกัน. ทีนี้เราก็ **หยิบเอาหมวดสติปัฏฐานทั้ง ๔ ขึ้นมาพิจารณา** **ดูว่าประยุกต์กันอย่างไร ?**

๑. ประยุกต์โพชฌงค์ ๗ ในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน.

ถาม : สติปัฏฐาน ๔ หมวดที่ ๑ มีอะไรบ้าง คุณประยูร ? ทีนี้ถึงคราวที่คุณจะต้องพูดแล้ว.

ตอบ : สติปัฏฐาน ๔ หมวดที่ ๑ ก็คือการพิจารณาภายในกายให้เห็นภายในกาย ชั้นที่ ๑ ก็คือลมหายใจยาว, ชั้นที่ ๒ ก็คือ รู้สึกกำหนดรู้ลมหายใจสั้น, ชั้นที่ ๓ รู้สึกกายทั้งปวง รู้สึกกายสังขาร การปรุงแต่งกายนั่นเอง, แล้วชั้นที่ ๔ ก็ทำกายสังขารให้รำงับ.

ต้องใช้คำพูดให้รัดกุม พูดว่าชั้นที่ ๑ “ลมหายใจยาว” อย่างนี้มันพูด ลัดสั้นจนไม่ได้ความ. ชั้นที่ ๑ ไม่ใช่ลมหายใจยาว; ชั้นที่ ๑ คือการกำหนดรู้ลมหายใจยาว, หรือการดูลมหายใจยาว, นี่ชั้นที่ ๑; เรียบง่าย ๆ ก็ว่า **ชั้นที่ ๑ รู้ลมหายใจยาวตาม** **ธรรมชาติของมัน. ชั้นที่ ๒ รู้ลมหายใจสั้น ตามธรรมชาติของมัน. ชั้นที่ ๓ รู้กาย** **ทั้งปวง คือรู้ลมทั้งปวง คือว่ากายหนึ่ง กายลมปรุงแต่งกายเนื้อ นี้เรียกกายทั้งปวง** **เพราะมันมี ๒ กาย. รู้กายทั้งสองตามธรรมชาติของมัน ก็คือรู้ว่า กายลมหายใจนี้** **ปรุงแต่งร่างกายเนื้อหนึ่ง เขาเรียกว่ารู้กายทั้งปวง. ทีนี้ชั้นที่ ๔ ทำกายสังขารให้** **รำงับ. คือทำกายลมให้รำงับ แล้วกายเนื้อรวมทั้งจิตใจก็จะรำงับ. นี่เห็นได้ว่ามัน** **เกี่ยวกับเรื่องกาย ๆ ทั้งนั้น เราจึงเรียกว่า “กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน”.**

เมื่อเราจะกำหนดดูลมหายใจยาว หรือลมหายใจสั้น; พุทเสี้ยนคราวเดียว ๒ อย่างเลยว่า จะต้องทำการกำหนดวิ้งตามลม : ถ้าลมหายใจยาวก็รู้ว่ายาว, ถ้าลมหายใจสั้นก็รู้ว่าลมหายใจมันสั้น. เพราะเราวิ้งตามอยู่นี่ สติวิ้งตามอยู่, ถ้ายาวก็รู้ว่ายาว, ถ้าสั้นก็รู้ว่าสั้น, ถ้าขยับขย่อนก็รู้ว่าขยับขย่อน, ถ้าเรียบเสมอดีก็รู้ว่าเรียบเสมอดี; หรือมันเกิดอะไรขึ้น เมื่อลมหายใจยาวก็รู้ว่าอะไรมันเกิดขึ้นแก่ร่างกาย; เมื่อลมหายใจสั้นมันก็รู้; มันมีอิทธิพลแก่ร่างกายเนื้อนี้อย่างไรเราก็รู้. นี้เรียกว่า กำหนดหมวดที่ ๑.

ถาม : ทีนี้ เมื่อกำหนดลมหายใจยาวอยู่นะ คือขั้นแรกที่สุด กำหนดลมหายใจยาวอยู่นะ มีสติอย่างไร? มีธัมมวิริยะอย่างไร? มีวิริยะอย่างไร? มีปีติอย่างไร? มีปัสสัทธิอย่างไร? มีสมาธิอย่างไร? มีอุเบกขาอย่างไร? คุณบรรยายว่าอย่างไร? ตอบได้ไหม?

ตอบ : คือเมื่อตอนที่เรากำหนดลมหายใจยาว ก็มีสติรู้ว่าลมหายใจยาวนั้นเป็นอย่างไร, มีสติตอนนี้ว่า ลมหายใจยาวนั้นเป็นอย่างไร; แล้วมีธัมมวิริยะก็เรารู้สึกออกว่าลมหายใจยาวนี้มันทำให้ร่างกายสงบกว่า มันไปในทางสงบราบเรียบ นี่เป็นข้อธัมมวิริยะ; ส่วนข้ออื่นก็มีความเพียรมีวิริยะ.

ถาม : ว่าไปที่ละข้อ ๆ ให้ชัดเจนดีกว่า, เอ้า?

ตอบ : ข้อธัมมวิริยะก็ทำให้เราเห็นได้ชัดว่า ลมหายใจยาวนี้มันต่างกับลมหายใจสั้น คือเรียกว่าลมหายใจยาวนั้นร่างกายมันรู้สึกสงบสบายกว่าลมหายใจสั้น; นี้ข้อธัมมวิริยะเข้าใจว่าเป็นอย่างนี้.

ถาม : ข้อวิริยะเล่า?

- ตอบ : ข้อวิริยะก็เมื่อเราได้รับรู้สึกอย่างนี้ มันทำให้เราเกิดความพากเพียรบากบั่น
ทำไปข้างหน้าได้โดยไม่ห่อถอยครับ.
- ถาม : ก็ต้องเล็งถึงว่า แม้จะไม่ทันรู้สึกอย่างนั้น มันก็ต้องมีวิริยะเริ่มแรกอยู่แล้ว.
ทีนี้ถ้าเราพิจารณาเห็นอย่างถูกต้องขึ้นไปอีก แม้แต่พิจารณาเห็นว่าเรา
ต้องทำวิริยะ อย่างนี้ก็ดี, มันก็มีวิริยะเกิดขึ้นและรุนแรงขึ้น. แล้วปีติเล่ามี
อย่างไร ?
- ตอบ : ตอนนี่ก็เริ่มมีความพอใจไปบ้างแล้วในฐานะที่เราเริ่มรู้จักลมหายใจยาว แต่
ยังไม่ทันมากเท่าไร.
- ถาม : อย่างน้อยเราก็รู้สึกที่เราทำได้ หรือว่าเราทำถูกทาง หรือจะเหมาเอาก่อน
ก็ได้ว่าอันนี้มีประโยชน์แน่ เราได้ทำสิ่งที่ดีมีประโยชน์ มันก็เกิดปีติชนิดเล็ก ๆ
ชนิดรากฐานนี้ได้. ปีสัทธึเล่า ?
- ตอบ : ปีสัทธึ ตอนนี่ก็เริ่มมีความรำบับ คือจิตเราเริ่มรำบับลงในฐานะที่เราคุม
มันได้แล้ว โดยกำหนดลมหายใจยาวอยู่.
- ถาม : ก็ได้, ใจความก็มืออย่างนั้น; คือว่าที่ความตื่นเต้นหรืออะไรต่าง ๆ มันจะ
เริ่มระงับลง จะโดยเรากระทำหรือว่าโดยมันเป็นไปได้อเองก็เหมือนกัน. ทีนี้
สมาธิละมืออย่างไร ?
- ตอบ : สมาธิตอนนี่ก็ทำให้จิตเราตั้งมั่นตามสัดส่วนของมัน ซึ่งเรียกว่า “บริกรรม-
สมาธิ”.
- ถาม : เพราะว่ามีกำหนดอยู่ที่ลมหายใจยาวนั้น สมาธิชนิดเริ่มแรกก็มี; เพียง

ลงมือกระทำ ก็เรียกว่า “บริกรรมสมาธิ”, ลาก ๆ ถู ๆ กันไปยังไม่แน่วแน่. ที่นี้อุเบกขามีอย่างไร ? ถ้าตอบตอนนี้ถูกก็เก่ง.

ตอบ : อุเบกขาตอนนี้ก็หมายความว่า วางเฉยในการดู; ก็หมายความว่าเราไม่ได้นึกหรือไปตีใจหรือไปหวังที่จะให้มีอะไรมากขึ้นไปกว่านั้น; คือเกิดอะไรขึ้น เราก็วางเฉยต่อสิ่งนั้นอยู่เรื่อยครับ.

ผู้ถาม : วางเฉยเป็นคำพูดที่ไม่เหมาะ.

ผู้ตอบ : รอคอยครับ.

คือปล่อยให้มันไปในลักษณะที่ถูกต้องเรื่อย ๆ ไป จนกว่าจะเพียงพอ. เช่น การกำหนดลมหายใจยาว เมื่อกำหนดได้แล้วก็ปล่อยให้การกำหนดนั้น เป็นไปตามธรรมชาติด้วยการคุมเฉยอยู่ก็ได้; เพราะฉะนั้นมันก็เริ่มเป็นอุเบกขาลึก ๆ นิด ๆ ขึ้นมา. เพราะว่าเราไม่ใช่จะทำสิ่งนั้นเพียงแวบเดียว, ต้องทำสิ่งนั้นจนกว่าจะชำนาญ; ฉะนั้น กว่าจะชำนาญนี้ จะต้องมีการคุมในแบบของอุเบกขามากขึ้น.

นี่ดูเถอะแม้แต่เพียงลงมือทำในอันดับแรก กำหนดลมหายใจยาว ก็มีลักษณะแห่งโพชฌงค์ทั้ง ๗ อยู่ในนั้นอย่างครบถ้วนตามสัดส่วน ยังไม่เต็มที.

ที่นี้ ลมหายใจสั้นก็เกือบจะไม่ต้องอธิบายแล้ว; เมื่อเข้าใจการกำหนดลมหายใจยาวว่ามีโพชฌงค์อย่างไร การกำหนดลมหายใจสั้นก็มีโพชฌงค์อย่างนั้น.

ถาม : ที่นี้ กำหนดรู้กายทั้งปวงอยู่, คือรู้ ๒ กายพร้อมกันในคราวเดียวว่ากาย ลมปรุงแต่งกายเนื้อ; นี้มีสติอย่างไร ? มีสัมมวิจยะอย่างไร ? ลองว่าอีกที.

ตอบ : ในข้อการรู้กายทั้งปวง มีสติก็คือว่าเรารู้สึกว่า กายลมกับกายเนื้อนั้น มันสัมพันธ์กัน. ถ้าเมื่อกายลมมันเรียบ ก็จะทำให้กายเนื้อนั้น....

ถาม : เอ้า นี่เรียกว่าสติหรือธัมมวิจยะเล่า ? มันจะปนกันเสียหมดนั่น.

ตอบ : นี่ธัมมวิจยะไปแล้วครับ.

ถาม : สติที่ตรงไหน ?

ตอบ : สติก็คือรู้สึกในแง่ที่มัน.....

สติกำหนดอยู่ที่กายทั้ง ๒; แล้วก็รู้ว่ากายทั้ง ๒ นี้ คืออะไรอย่างไร, ต่างกันอย่างไร, หน้าที้อย่างไร, นี่มันก็จะป็นธัมมวิจยะขึ้นมา; แล้วพวกเพียรกระทำ อย่างนั้นก็เรียกว่าวิริยะขึ้นมา; แล้วก็พอใจที่ทำได้มากกว่าแต่ก่อนก็มีปีติขึ้นมา; แล้วขยับขยายปรับปรุงให้การกำหนดนั้นกว้างขวาง คือมันดีขึ้นไป, แต่เขาเรียกว่ากว้างขวาง, นี่ก็เป็นปัสสัทธิขึ้นมา; แล้วก็ระดมกำลังสมาธิมากขึ้นกว่าเดิม; แล้วอุเบกขาเพ่งดูอยู่จนกว่าจะพอใจ กว่าจะบอกเลิก กว่าจะหยุด.

ถาม : ทีนี้ ร่างกายสังขาร คือร่างรับกำลังของลมหายใจที่มันปรุงแต่งกายเนื้อ; กำหนดอยู่ที่อะไร ? สติในที่นี้กำหนดอยู่ที่อะไร ?

ตอบ : สติกำหนดอยู่ที่ความรับครับ.

สติกำหนดอยู่ที่อาการรับลงแห่งกายลม ที่ปรุงแต่งกายเนื้อ; ทีนี้การแยกแยะ การเข้าใจ การสังเกตเห็นอะไร ในข้อนี้ มันก็เป็นธัมมวิจยะ; ความเพียรยิ่งขึ้นไปอีกก็เป็นวิริยะ; แล้วความพอใจยิ่งขึ้นไปอีกก็เป็นปีติ; เมื่อปรับปรุงเข้ารูป

เข้ารอย คือการรู้สึกหรือการเห็นความร้่าจับแห่งกายสังขารนี้ มันก็มีมากขึ้น; สมาธิก็ดีขึ้นมากขึ้น; อุเบกขาก็สูงขึ้นไป.

นี่เพียงแต่หมวดที่ ๑ ซึ่งเป็นหมวดแรกที่สุด ซึ่งดูคล้าย ๆ กับว่าจะไม่มีอะไร มันก็มีโพชฌงค์ทั้ง ๗ ในลักษณะหนึ่ง ในระดับหนึ่งตามสมควรแก่การกระทำนั้น ๆ.

[ดูให้ละเอียด : มีโพชฌงค์ครบอยู่ในกรรมวิธีแห่งการทำ ๗ ขั้นตอน.]

ที่นี้ที่เราจะต้องดูให้ละเอียดกว่านั้น ก็อยากจะแยกเป็นข้อ ๆ หรือขั้น ๆ:-

ข้อแรกเรียกว่า “การบริกรรม” คือการกระทำ การลงมือกระทำ. พอเราลงมือกระทำอะไร ก็เรียกว่าบริกรรมในสิ่งนั้น, ก็ทำได้ด้วยสติ.

ข้อที่ ๒ หลังจากการลงมือกระทำหรือบริกรรมแล้ว ก็มีการเจริญทำให้ยิ่งขึ้นไป คือภาวนา -ทำให้เจริญให้ยิ่งขึ้นไป. ลงมือทำเรียกว่า บริกรรม, ทำให้เจริญยิ่งขึ้นไปก็เรียกว่า ภาวนา; เราจึงมีการบริกรรมก่อนแล้วก็มีเจริญ.

ที่นี้เมื่อเจริญไป, ข้อที่ ๓ ก็คือการแก้ใขอุปสรรค เพราะไม่ว่าอะไรจะมีอุปสรรคไม่มากก็น้อย. แม้แต่การทำงานตามธรรมดาสามัญนี้ก็มือุปสรรคแหละ, แม้แต่ความเหนื่อยก็เป็นอุปสรรค. เมื่อมีอุปสรรคอะไรเกิดขึ้นในการกำหนดลมหายใจนี้ ก็แก้อุปสรรค เรียกว่าการแก้อุปสรรค.

ที่นี้เมื่อแก้อุปสรรคได้แล้ว; ข้อที่ ๔ ถัดไปก็คือการทำให้ข้่านานทุก

ขั้นตอน, ข้อนี้อาศัยอุเบกขามากที่สุด เรียกเป็นศัพท์แสงสักหน่อยก็เรียกว่า “ท้าวสี” วสีแปลว่าความชำนาญ คือความมีอำนาจเหนือสิ่งนั้นเรียกว่าความชำนาญ ก็ท้าวสี ทุกขั้นตอนจนมีวสี. ถึงอย่างไร ๑ ก็ไม่กลับเลอะเลือนไปอีกแล้ว เพราะมีวสีแล้ว เรียก ภาษารธรรมดาภิว่าเพราะชำนาญแล้ว. นี่อันที่ ๔ ทำให้มันชำนาญ.

ที่นี้ ข้อที่ ๕ การรักษาสິงที่ไ้รับมาใหม่; มันก็รวมทั้งสิงเก่าด้วยแหละ พอไปขั้นต่อไปมันก็กลายเป็นเก่าเข้ามาสิงหนึ่ง ใหม่เข้ามาสิงหนึ่ง ก็มีเก่า ทอยยกันลงไป. มีการกระทำชนิดที่รักษาสິงที่ไ้รับมาใหม่. ที่จริงมันก็เป็นไปในการ ท้าวสีคือทำให้ชำนาญเป็นตัวรักษาอยู่ในตัว. เดียวนี้เราหมายกว้างออกไปถึงเรื่อง ของความรู้ ความคิดอะไรต่าง ๑ ที่ต้องมีการตั้งใจรักษาสິงที่ไ้ใหม่นี้ให้คงอยู่อย่าง แน่นแฟ้น. เหมือนกับว่าเราเรียนสวดมนต์ : ถ้าเราเรียนเพิ่มขึ้นใหม่ยังไม่ทันจำได้ แม่นยำ เราต้องรักษาด้วยการทำให้มีวสี จนกว่าจะบทนี้หรือบรรทัดนี้มันได้แล้ว แล้วก็เรียนบรรทัดต่อไป, พอไ้รับมาใหม่ก็รักษาสິงให้มันอยู่อีก แล้วก็เรียนบทต่อไป, ไ้ใหม่ก็รักษาไว้อีกเหมือนกัน; (นี่คือ) การรักษาสິงที่ไ้ใหม่และเก่าเอาไว้ให้ไ้.

ขั้นที่ ๖ ก็มีการดำเนินในขั้นต่อไปตามลำดับ. นี้พูดไว้กว้างคือปฏิบัติ เลื่อนขั้นขึ้นไปตามลำดับ เป็นขั้นก็ดี เป็นกลุ่มก็ดี เป็นหมวดก็ดี.

ที่นี้ ขั้นที่ ๗ มันคือการบรรลุมรรคผล; บรรลุมรรคหรือผล มันก็หมด แล้ว.

ก็เรียกว่า “กรรมวิธีแห่งการกระทำ” คือการบริกรรมลงมือกระทำ, แล้วก็เจริญมันเข้า เจริญมันเข้า, แล้วก็แก้อุปสรรคไป, แล้วก็ท้าวสีความชำนาญ,

รักษาสິงที่ไต่ใหม่รวมทังเก่าไว้, แล้วดำเนินขั้นต่อไป, แล้วก็มีการบรรลุมรรคผล. แกรมพกให้อีกชั้นหนึ่งนะ ก็ว่า **ไม่ยึดมั่นถือมั่นในการบรรลุมรรคผล.**

เป็นอันว่า เราจะพบลักษณะของโพชฌงค์ทั้ง ๗ อย่างยิ่ง : ในการบริกรรมมันก็มีสติ มีธัมมวิจยะ มีวิริยะ ปิตี ปัสสททธิอะโรอยู่ในตัวของมันเหมือนกัน, พอเจริญก็ยิ่งต้องมีอีก, พอแก้อุปสรรคมันยิ่งมีธัมมวิจยะ มีอะโรมาก แต่มันก็มีครบเหมือนกัน, ท้าวสีให้ข่านาญทำซ้ำทำย่ำซี่ มันก็ต้องทำด้วยอุเบกขามาก, รักษาสิงที่ไต่ใหม่เป็นฝีมือของพวกธัมมวิจยะ, ดำเนินขั้นต่อไปก็ครบหมดอีก, **บรรลุมรรค ผล** ความสมบูรณ์แห่งชุดทั้งชุดของสัมโพชฌงค์.

นี่ขอให้สังเกตดูว่า การเจริญสติปัฏฐาน ๔ นั้น มันเต็มไปด้วยสัมโพชฌงค์อย่างไร : แม้เพียงหมวด ๑ หมวดเดียว หมวดแรกคือกายานุปัสสนา ๙ ก็ยังเต็มไปด้วยโพชฌงค์ทั้ง ๗ อย่างนี้; ที่นี้ยิ่งไปถึงหมวด ๒ คือเวทนานุปัสสนา ๙, หมวด ๓ จิตตานุปัสสนา ๙, หมวด ๔ ธรรมานุปัสสนา ๙, มันก็ยิ่งต้องการโพชฌงค์นี้มากยิ่งขึ้นไปอีก. คือต้องการคุณสมบัติของโพชฌงค์รุนแรงยิ่งขึ้นไปอีก. นี้ก็พูดได้ย่อ ๆ ไม่ต้องพูดโดยละเอียด.

๒. ประยুক্তโพชฌงค์ ๗ ในเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน.

ที่นี้ก็เลื่อนขึ้นมาหมวด ๒ คือเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน :-

อันแรกก็คือปีติปฏิสังเวท : สติกำหนดที่ปีติ เรียกว่าสติ, การทำความรู้จักกับปีตินั้นเป็นอย่างดีว่าเป็นอย่างไร นี้เรียกว่าธัมมวิจยะ, เพิ่มวิริยะในการกำหนด

ปิติ, แล้วก็มียุติอันใหม่เกิดขึ้นเพราะว่าทำสำเร็จ, แล้วก็ให้มี**ปัสสัทธิ** - ความเข้ารูปเข้ารอยกันในระหว่างธรรมทั้งปวง ในขณะที่กำหนดปิติ, แล้ว**สมาธิ**มันก็มากขึ้น ตามส่วนของ**ปัสสัทธิ**, **อุเบกขา**ก็ดูเฉยอยู่นกว่าจะรู้จักสิ่งที่เรียกปิตินั้นโดยสมบูรณ์.

ที่นี้ **อันที่ ๒** **สุปปฏิสังเวที** - **รู้สึกพร้อมเฉพาะซึ่งสุข**; ก็เหมือนกันกับ **รู้สึกปิติ**.

ที่นี้ **อันที่ ๓** **รู้จักจิตสังขาร**. นี่สติเปลี่ยนมากำหนดตรงที่อาการที่ว่า เวทนาปรุงแต่งจิต, อาการที่ปิติหรือสุขก็ตาม ปรุงแต่งจิต สติกำหนดที่อาการที่ปรุงแต่งจิต, ความรู้ในเรื่องนี้ก็เป็น**ธัมมวิจยะ**, พากเพียรในเรื่องนี้ก็เป็น**วิริยะ**, พอใจตามที่สำเร็จมาอย่างไรก็เป็น**ปิติ**, ปิติระงับลงก็เป็น**ปัสสัทธิ**, **สมาธิ**, แล้วก็**เป็นอุเบกขา** - ดูเฉยอยู่ให้มันแนให้มันถึงที่สุด ให้มันซึมซาบถึงที่สุดว่าไอ้เจ้าเวทนา ๒ ตัวนี้ มันปรุงแต่งจิตไว้อ้อ ! พุทธธรรมดาสักหน่อยนะมันดูหยาบคาย.

ที่นี้ก็**ระงับจิตสังขาร**อันเป็นข้อสุดท้าย คือ**อันที่ ๔** ของหมวดนี้ : **ดูความที่กำลังของปิติและสุขนั้นถูกกระทำให้ถอยลง**. เพราะเราได้ศึกษามาแล้วว่าพิจารณาอย่างไรปิติและสุขนั้นจะถอยกำลังลงในการปรุงแต่งจิตให้คิด. ก่อนนี้จิตมันคิดไปตามอำนาจของกิเลสตัณหา ซึ่งมีมูลมาจากปิติ, แม้อปิติและสุขนี้; เรื่องบาปเรื่องอกุศลไม่ต้องพูด, พูดแต่เรื่องกุศล : เรื่องบุญนี้มันก็ยังปรุงแต่งจิตให้เป็นไปในทางของตัณหา, ดังนั้นจึงระงับกำลังอิทธิพลของปิติและสุขเสีย. การกำหนดความที่มันถอยกำลังลงนี้เรียกว่า**สติ**, ความรู้อย่างแจ่มแจ้งเกี่ยวกับเรื่องนี้ทุกแง่ทุกมุม เราก็เรียกว่า **ธัมมวิจยะ**, พากเพียรไปเรียกว่า **วิริยะ**, เราพอใจความสำเร็จต่อไปสูงไปก็ **ปิตินันใหม่ในสัมโพชฌงค์**, ก็เลยเป็น**ปัสสัทธิ** **สมาธิ** **อุเบกขา** ตามแบบเดิม.

๓. ประยูกต์โพชฌังค ๗ ในจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน.

ที่นี้มาถึงหมวดที่ ๓ จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน :-

ข้อแรก จิตตปฏิสังเวที - รู้จักจิตในทุกแง่ทุกมุม. เดี่ยวนี้สติกำหนดอยู่ที่อาการหรือลักษณะของจิตในขณะนั้น ๆ, แล้วก็รู้จักจิตนั้น ๆ ดี ก็เป็น **ธัมม-วิจยะ**, แล้วพากเพียรทำต่อไป จนมี **ปีติ** **ปัสสัทธิ** **สมาธิ** **อุเบกขา** แบบเดียวกัน

ที่นี้ **ข้อ ๒ ทำจิตให้บันเทิง** : อภิปโปโมทโย จิตฺตํ - ทำจิตให้บันเทิงอยู่. มาถึงตอนนี้ก็สติกำหนดความบันเทิงของจิต ความที่จิตมีลักษณะบันเทิง, แล้วก็รู้จักความบันเทิงว่าเป็นอย่างไร มีเหตุอย่างไร มีผลอย่างไร จะเกิดอย่างไร จะดับอย่างไร ก็ตามใจ มันมีอีกมากมาย ส่วนนี้มันเป็น **ธัมมวิจยะ** ไปหมด, ที่นี้พยายามทำไปก็เป็น **วิริยะ**, สำเร็จก็เป็น **ปีติ**, แล้วก็ เป็น **ปัสสัทธิ**, **สมาธิ**, **อุเบกขา**-เพ่งดูเฉยอยู่จนกว่าจะรู้จักจิตที่บันเทิงนี้อย่างเต็มที่.

ขั้นที่ ๓ ถัดไปหรือข้อถัดไป ก็ทำจิตให้ตั้งมั่น. กำหนดความตั้งมั่นแห่งจิต, รู้จักความตั้งมั่นแห่งจิต, พากเพียรไป, มี **ปีติ**, **ปัสสัทธิ**, **สมาธิ**, **อุเบกขา**.

ขั้นที่ ๔ ทำจิตให้ปล่อย. คือปล่อยจิตจากนิวรรณ์ หรือปล่อยนิวรรณ์จากจิต ก็กำหนดอยู่ที่อาการปล่อยของจิตหรือของนิวรรณ์ก็ตาม, นี้เป็นสติ; ความรู้เกิดขึ้นเป็น **ธัมมวิจยะ**, แม้แต่การใคร่ครวญว่าจะปล่อยอย่างไรก็เป็น **ธัมมวิจยะ**, ความรู้อันใดเกิดขึ้นมาอีกก็เป็น **ธัมมวิจยะ**; แล้วก็พากเพียรทำ เป็น **วิริยะ**; มี **ปีติ** พอใจ ทำได้ต่อไปอีก; เป็น **ปัสสัทธิ** **สมาธิ** **อุเบกขา**. นี้หมวดจิตตานุปัสสนาก็ประกอบด้วยโพชฌังค ๗ ยิ่งขึ้นไปทุกทีอย่างนี้.

๔. ประยุกต์โพชฌงค์ ๗ ในธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน.

อ้าว, หมวดสุดท้าย คือหมวดที่ ๔ ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน :-

รวบรัดก็ได้ว่า (๑) “อนิจจานุปัสสี - สติกำหนดความไม่เที่ยง” กำหนดอยู่ที่ตัวความไม่เที่ยง. ความไม่เที่ยงของอะไร? ของทุกอย่างในภายในที่เราอาจจะรู้จักได้ : ลมหายใจก็ไม่เที่ยง, ความยาวก็ไม่เที่ยง, เหตุปัจจัยอะไรก็ไม่เที่ยง, ลมหายใจสั้นก็ไม่เที่ยง, การปรุงแต่งกายนี้ก็เป็นอาการที่ไม่เที่ยง, ระวังลงไปก็ไม่เที่ยง; ปิติก็ไม่เที่ยง, สุขก็ไม่เที่ยง, โดยเหตุโดยผลโดยอะไรมันก็ล้วนแต่ไม่เที่ยง, ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับปิติและสุขมันก็ไม่เที่ยง; อย่าให้จิตออกไปข้างนอก ให้จิตส่งไปอยู่แต่ข้างใน ที่มันมีอะไรอยู่จริงข้างใน. เมื่อเราเล่าเรียนในโรงเรียนมัธยม เราจะไม่ได้รับคำแนะนำอย่างนี้; เราได้รับคำแนะนำแต่เพียงอะไร... เพียงส่ง ๆ ไปอย่างนั้น จนไม่รู้ว่าจะไปกำหนดกันที่ไหน. ที่นี้กำหนดความที่ปิติและสุขมันปรุงแต่งจิต เรียกว่า “จิตตสังขาร”, แล้วก็กำหนดความที่เป็นอย่างนั้นนะมันไม่เที่ยง จิตมันจะเที่ยงอย่างไรได้ ก็เพราะว่าสิ่งที่ปรุงแต่งจิตคือปิติและสุขนั้นมันไม่เที่ยงนี้; ผู้ปรุงแต่งก็ไม่เที่ยง, อาการที่ปรุงแต่งก็ไม่เที่ยง, แล้วผลของการปรุงแต่งนั้นมันจะเที่ยงได้อย่างไร มันจึงเห็นว่าจิตนี้ไม่เที่ยง, ความระับแห่งเวทนาและปิติมันก็ไม่เที่ยง, จิตชนิดไหนก็ไม่เที่ยง : จิตที่ปราโมทย์ก็ไม่เที่ยง, จิตที่ตั้งมั่นก็ไม่เที่ยง, จิตที่ปล่อยก็ไม่เที่ยง. นี้เรียกว่าเห็นอนิจจัง คือความไม่เที่ยงจากภายในโดยสมบูรณ์.

(๒) ต่อไปนี่มันก็จะเข้าไปโดยอัตโนมัติ; คือเมื่อเห็นอนิจจังสมบูรณ์แล้ว, “วิราคะ - ความคลายจากความยึดมั่นถือมั่น” มันก็เกิด. ก็กำหนดความคลายนั้นเองเป็นสติ, แล้วก็มีความรู้เรื่องนี้ ก็เป็นธัมมวิจยะ, เป็นวิริยะ, ปิติ ฯลฯ ไปตามแบบ

เดียวกันแหละ จนกระทั่งหลังจากนั้นก็ (๓) “นิโรธะ” คือความดับแห่งความยึดมั่นถือมั่น; ก็กำหนดความดับนั่นเอง นี่สติ, รู้จักความดับว่าเป็นอย่างไรในกัมมกัรบแบบมันก็เป็นธัมมวิจยะ, ต่อไปนั้นก็พากเพียรเป็นวิริยะ, เป็นปีติ บัณฑิติ สมภาติ อุเบกขา. กระทั่งถึงว่าแม้เป็น (๔) “ปฏินิสสังคะ - หลุดพ้นแล้ว” ก็กำหนดรู้ที่ความหลุดพ้นความสลัดคืน, ธัมมวิจยะก็สมบูรณ์ถึงที่สุด รู้ความไม่เที่ยง รู้ความเปื้อนหน่าย คลายกำหนด รู้ความดับ รู้ความสลัดคืน ยอดของธัมมวิจยะมันก็มาที่นี้. ตลอดเวลาก็ระดมกำลังความพากเพียรเต็มที่ มีปีติ มีบัณฑิติ สมภาติ อุเบกขาชนิดที่สูงขึ้นไป ที่แรงกล้ายิ่งขึ้นไป.

จึงเห็นได้ว่าเมื่อทำสติปัฏฐาน ๔ แรงแขึ้นเท่าไร ก็คือโพชฌงค์ทั้ง ๗ ก็แรงแขึ้นเท่านั้นแหละ เพราะมันทำด้วยสิ่งนั้น. นี้เมื่อนำมาประยুক্তกันกับสติปัฏฐาน ๔ จะเห็นว่าโพชฌงค์ครบอยู่ในการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ในลักษณะเช่นนี้เอง. ข้อนี้ต้องพูดเพราะว่ามันเป็นตัวหลักเป็นตัวความมุ่งหมาย; และเมื่อพูดถึงประยুক্তก็มันเป็นการประยুক্তสำหรับโยคีผู้ปฏิบัติเพื่อมรรคผลโดยเฉพาะ.*

.....

วิธีการประยুক্তโพชฌงค์ ๗ ในชีวิตประจำวัน

เอ้า ที่นี้เราก็มานะประยুক্তกับชาวบ้านต่อไปอีก : ความมุ่งหมายนั้นจะให้รู้จักประยুক্তในชีวิตประจำวันทั่วไป. สำหรับประยুক্তกับสติปัฏฐาน ๔ นั้น มันมีหลักอย่างที่ว่ามาแล้วโดยย่อ. ที่นี้มาดูการประยুক্তที่มุ่งหมาย : เราเคยพูดถึงบุคคลว่าเป็นมรवासล้วน ๆ; แล้วเป็นบุคคลที่เป็นโยคี ปฏิบัติเพื่อมรรค ผล นิพพาน

* คำอธิบายในหัวข้อใหญ่ (หน้า ๓๕๑-๓๖๓) ผู้ประสงค์ดูอธิบายที่เป็นพุทธภาษิตด้วย ดูได้จากอริยสังคจาภะโษษฐ์ หน้า ๑๒๐๑-๑๒๐๘ (ควรดูตั้งแต่หน้า ๑๑๘๘ มา).

ล้วน ๆ; แล้วมีบุคคลที่อยู่ตรงกลางที่เรียกว่า “โคตรภู”. จะอาศัยบุคคล ๓ จำพวกนี้มาเป็นหลักประยุกต์ก็ได้; คิดเอาเองก็ได้. หรืออยากจะเปลี่ยนใหม่ให้มันง่ายไปกว่านั้นอีก โดยจะวางหลักให้เป็น ๓ พวกเหมือนกัน คือจะประยุกต์กับ**ชาวบ้าน** เป็นพวกแรก, จะประยุกต์กับ**นักศึกษา**, แล้วจะประยุกต์กับ **โยคี** โยคีนี้เอาไว้ตามเคย.

ชาวบ้านก็หมายความว่า **ผู้ครองเรือน** ทั้งหญิง ทั้งชาย ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ ชุลงมุ่นกันอยู่ที่บ้าน นี้เรียกว่าชาวบ้านทุกระดับ ทุกวัย ทุกหน้าที่การงาน. ที่เราเรียกว่าชาวบ้านนั้น ก็หมายความว่าไปตามธรรมชาติของชาวบ้าน. นี้พวกที่ ๑.

ส่วนพวกที่ ๒ จะเรียกว่า**นักศึกษา**. นี้คนที่มีการศึกษาเต็มที่ไม่ใช่ชาวบ้านธรรมดา, แม้จะมีอาชีพการงานต่าง ๆ กันหลายรูปแบบ ก็ยังเรียกว่า นักศึกษาอยู่นั้นแหละ. แต่ยังเป็นผู้ครองเรือน หรือจะไม่ให้ครองเรือนก็ได้ อยู่ที่วัดบ้างก็ได้ เพียงแต่เป็นนักศึกษา.

ที่นี้ พวกสุดท้ายคือโยคี อุทิศกายชีวิตทั้งหมดทั้งสิ้นเพื่อการปฏิบัติธรรม. นี้ก็เป็นนักบวชอยู่ตามป่าตามวัดวาอาราม หมายถึงที่เป็นไปอย่างถูกต้องของสมัยโน้น. หรือเราอาจจะหมายถึงโยคีที่ไม่ได้ห่มเหลืองไม่ได้แต่งตัวอย่างนักบวชก็ได้; ถ้าเขาสมัครจะเป็นขึ้นมาที่บ้านที่เรือนที่เขาจัดเขาทำได้ ก็ต้องจัดไว้ในพวกโยคีด้วยเหมือนกัน.

เอาแต่ใจความก็ว่า ระดับชาวบ้านทั่วไปมีการศึกษาอย่างชาวบ้านเท่านั้น ก็เรียกว่าชาวบ้าน; ที่นี้นักศึกษาเล่าเรียนมีสติปัญญาสูง แต่ยังไม่เป็นนักบวช; และ

อันที่ ๓ ก็พวกที่ประพุดตอย่างนักบวช.

ทีนี้อย่างนักบวชนี้เราก็ได้พูดมาแล้ว ไม่ต้องพูดอีก; คือปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ อยู่ด้วยโพชฌงค์ ๗ ประการ ประยูกต์แก่กันและกันด้วยธรรมสโมธาน คือหาพบ โพชฌงค์ ๗ ประการอยู่ในอานาปานสติ ๔ หมวดนั้นก็พอแล้ว. ทีนี้ก็เหลือแต่ชาวบ้านกับ นักศึกษา.

ก. การประยูกต์โพชฌงค์ ๗ กับชาวบ้าน.

[: โพชฌงค์ ๗ เป็นธรรมสโมธาน ในชีวิตชาวบ้าน]

ถาม : พุดกันถึงชาวบ้านในหลายรูปแบบ; คุณประยูกจะมองชาวบ้านสักกี่รูปแบบ ลองว่ามาซิ ?

ตอบ : เอาแค่ ๒ แบบครับ.

ถาม : เอ้า, อะไรบ้าง ?

ตอบ : คือชาวบ้านแบบที่มีความคิดเห็นถูกต้อง คือชาวบ้านแบบสัมมาทิฎฐิ; กับ ชาวบ้านที่มีความคิดผิดเห็นผิดอยู่ตลอดเวลา คือแบบมิจฉาทิฎฐิ.

ถาม : เอ้า, นั้นมุ่งหมายอีกทางหนึ่ง; มุ่งหมายอีกทางหนึ่งชาวบ้านที่มีสัมมา-ทิฎฐิ มีมิจฉาทิฎฐิ. เตี่ยวันนี้ เราจะดูชาวบ้านตามรูปแบบของอาชีพหรือการ งานที่เขาประกอบอยู่; เราจะได้ชาวบ้านสักกี่รูปแบบ ?

ตอบ : ถ้าแบบนั้นก็เป็บบแบบ พวกกสิกรรม แล้วก็แบบพวกค้าขายหรือพวก อดสาหกรรม.

ถาม : เอ้าคุณลำปาง จะดูชาวบ้านคือตัวเองนี่ สักกี่รูปแบบ ?

ตอบ : ความจริงมันมีหลายรูปแบบ; อย่างพ่อค้า ข้าราชการ พวกทำงานกลกิกรรม
เกษตรกรรม การอุตสาหกรรมต่าง ๆ ก็มีหลายประเภทครับ.

นั่นแหละ อย่างน้อยก็ขอให้มองเห็นกันบ้างว่า ชาวบ้านแท้ ๆ มันจะมี
เป็นรูปแบบใหญ่ ๆ สักกี่รูปแบบ; แล้วเราจะได้พิจารณาธรรมะที่จะประยุกต์กันกับ
รูปแบบนั้น ๆ ได้อย่างไร ? นี่มันจำเป็นอย่างนี้. พวกคอมมิวนิสต์เขาจัดพลเมือง
ที่สำคัญของเขาเพียง ๓ รูปแบบ คือ *ชาวนา กรรมกร และทหาร*; และดูจะเป็นพร้อม ๆ
กันไปด้วย. มีรูปแบบเพียง ๓ รูปแบบ มันก็เลยปรับปรุงง่าย : *ชาวนา กรรมกร
และทหาร*. อันนี้ไม่สำคัญหรอก; เรามีอย่างไรก็ว่าไปอย่างนั้น.

ที่นี่เราก็ก้อตามที่มีอยู่จริง. ชาวบ้านในระดับพื้นฐานที่สุด; ประเทศ
ไทยนี้ก็ต้องเป็นชาวนา หรือเป็นชาวไร่หรืออะไรก็ตามที่เป็นกลกิรยาจน ไม่ใช่กลกิกร
ที่เป็นนายทุน, จะต้องเป็นกลกิกรที่หาเช้ากินค่ำ อาบเหงื่อต่างน้ำ ก็คือ *ชาวนา ชาวไร่ที่
ยากจน*. เขามีหน้าที่การทำงานอย่างไร ? เขาจะประยุกต์โพชฌงค์ทั้ง ๗ ได้อย่างไร จึง
จะพ้นจากระดับอันต่ำต้อย ?

ที่นี่พวกที่ ๒ เป็นกรรมกร; ไม่ทำนา ไม่ได้หาเช้ากินค่ำขายแรงงาน.

ที่นี่พวกคอมมิวนิสต์เขาจัดพวกทหาร ไว้ในระดับต่ำนี้ เป็นพวกที่เรียก
ว่ารับผิดชอบความรอดของประเทศในแง่อิสรภาพหรือเอกราช; เช่นเดียวกับชาวนา
รับผิดชอบในแง่ที่ว่าให้มีอาหารกิน รับผิดชอบต่อประเทศของตัวเองว่าให้ประเทศมี
อาหารกิน; ที่นี้ กรรมกรรับผิดชอบในแง่ที่ว่าทุกอย่างที่ต้องจัดต้องทำ. ส่วนทหารนี้

รับผิดชอบว่าให้ประเทศรอดอยู่ได้เป็นเอกราช. ถือเป็นพวกใหญ่เพียงเท่านี้. ทีนี้จะ
เติมพวกนั้นอื่น ๆ เข้ามาก็ได้; เช่นพวกพ่อค้า แม่ค้าชั้นต่ำทั้งนั้นนะ เราจะเอาระดับ
ต่ำทั้งนั้น. ถ้ามันเก่งกว่านี้มันเป็นนักศึกษา มันร่ำรวยไปเสีย.

การประยุทโพชฌงค์ ๗ ในการทำงาน.

[: โพชฌงค์ ๗ เป็นธรรมสโมธานในการทำงาน.]

ถาม : ขาวนา ขาวไร่ หากินด้วยการเพาะปลูก เขามีโพชฌงค์ ๗ อยู่แล้ว โดยไม่
รู้สึกตัวอย่างไรบ้าง ? คุณล้าลองว่ามาซิ เพราะคุณก็เป็นขาวนา.

ตอบ : มีโพชฌงค์อยู่ที่การกระทำ. อย่าง...

ถาม : คุณต้องแยกเป็นข้อ ๆ นะ มีสติอย่างไร ? มีขันมวิจยะอย่างไร ? มีวิริยะ
อย่างไร ? อย่างนั้นเลย, แยกเป็นข้อ ๆ.

ตอบ : อย่างขาวนามีสติเกี่ยวกับการดำเนินงานอย่างให้ถูกต้องมีสติจดจ่ออยู่ที่งาน,
แล้วมีขันมวิจยะเกี่ยวกับพิจารณางานที่ทำ, แล้วก็มีความเพียรบากบั่น ต่อ
สู้ในการกระทำ, มีปีติความอึดใจในงานที่กระทำได้ขึ้นมา, แล้วก็
ปีสัสหิ คือระงับความตื่นเต้นให้มิใจคอปกติ, แล้วก็สมมติตั้งมั่นอยู่ใน
การกระทำ, แล้วก็มธุเบกขาคือระวังผลงานหรือผลงานให้เป็นไปตาม
แนวทาง.

ถาม : คือว่าอุเบกขาในที่นี้ก็หมายถึงว่า เมื่อทุกอย่างมันถูกต้องแล้ว ก็รอด
อยู่กว่าข้าวมันจะออกรวง. เอ้า, คุณประยูรว่าให้รวบรัด โดยใจความ
ให้กะทัดรัดที่สุด ว่าขาวนาของเรามีโพชฌงค์อย่างไร ?

ตอบ : โภชนงค์ที่มีกับชวานาข้อที่ ๑ คือสติ สติก็ให้รู้สึกตัวว่าเรานั้นคือใครเรานั้นต้องทำอะไร ใช้หลักว่ารู้ให้รอบรู้ให้พร้อม รู้ให้หมดเรื่องสติ คือรู้สึกให้หมดว่าเราคือใคร.....

ผู้ถาม : เอ้า, รู้เฉพาะทำนาสิ ไม่ต้องรู้ไปให้หมด; รอบรู้เฉพาะในเรื่องทำนา.

ผู้ตอบ : รอบรู้ในเรื่องทำนาครับ. ทีนี้พอมีสติรอบรู้ในเรื่องทำนา ก็มาเข้าข้อที่ ๒ ธรรมวิจยหมายความว่าเราเอาเรื่องนานั้นนะ มาใช้ว่าจะใช้ตอนไหนทำอะไร ตอนไหนว่าน ตอนไหนจะไถ ตอนไหนจะเก็บเกี่ยว แล้วก็ทำอะไรก่อน, นั่นเรียกว่าธรรมวิจย วิจัยงานของเราว่าอะไรสำคัญก่อนอะไร; เมื่อเราวิจัยงานของเราได้เรียบร้อย, แล้วก็มาข้อต่อไป ก็ตกลงว่าทำมันลงไป อย่างบากบั่น หรือว่าพากเพียร บากบั่นทำลงไปอย่างเต็มที่; เมื่อเราทำลงไปอย่างนั้นเราก็เกิดความพอใจในงานคือปีติข้อที่ ๔ ใช้ความพอใจในการทำงานของเราให้เป็นกำลังเลี้ยงความเพียร ให้บากบั่นมุ่งหน้าไป อีก จากปีติที่เรามีหรือพอใจในงานนั้น เราก็ทำงานไป; ข้อต่อไปก็คือ ัจฉานที่เรากำหนดให้มันลงร่องลงรอยไม่ยุ่งเหยิง หมายความว่า ถึงเดือนไหนเตรียมอะไรไว้ สำหรับอะไร เราก็ทำแบบที่ให้มันลงร่องลงรอยได้; เมื่อเราทำลงร่องลงรอยแล้ว ข้อต่อไปคือสมาธิ พุ่งกำลังให้มันเต็มที่ กำลังใจเต็มที่ คือตั้งมันเต็มที่ต่องานนั้นต่อการทำนาของเราตั้งมันให้เต็มที่ ทำให้เต็มที่ตามกำลังจิตที่มีอยู่ ตามกำลังใจที่มีอยู่; เมื่อเราทำเต็มที่แล้ว ทีนี้ก็ข้อสุดท้ายคืออุเบกขา ก็รอผลงานของเรา มันก็มาได้เองข้างหน้า โดยเราไม่ต้องไปเร้าร้อนหรือไปเร่งมัน จนให้เราเป็นทุกข์อีกต่อไป. นี่คือการเอาโภชนงค์มาใช้กับชวานา.

ถาม : เรากำลังพูดว่าโพชนังคที่ชวานาเขามีอยู่แล้วโดยไม่รู้สึก. หรือจะมอง
ดูอีกทางหนึ่งว่า เขาควรจะมีได้ ซึ่งเขาอาจจะมีได้. ทีนี้เราก็ดูต่อไปว่า
ชวานาของเรามีโพชนังค -องค์แห่งความสำเร็จนี้ ครบทั้ง ๗ หรือไม่ ? ครบ
หรือไม่ ?

ตอบ : เดี่ยวนี้ดูเหมือนมีมักจะไม่ค่อยครบครับ.

ถาม : คุณล้ารู้ดี, ครบหรือไม่ ?

ตอบ : ชวานาที่ตั้งใจทำนาจริง ๆ ก็มีครบ.

ถาม : เดี่ยวนี้ที่มีอยู่จริง ที่เป็นอยู่จริง แถวบ้านของคุณนั่นแหละ มันมีโพชนังคนี้
ครบหรือไม่ในการทำนา ?

ตอบ : โดยทั่วไปแล้วก็ไม่ค่อยครบครับ.

ถาม : ไม่ค่อยครบหรือ ? ก็มองดูต่อไปว่า ข้อไหนที่ขาดมากที่สุด ?

ตอบ : โดยมากขาดข้ออุเบกขานี้ครับ; คนไม่รอแล้ว ขาดข้ออุเบกขานี้มาก
ครับ.

ถาม : ทำไม ? ไม่รอจะทำอย่างไร ?

ตอบ : คนด่วนได้ จะทำอะไรลงไปอยากจะได้เร็ว.

ถาม : เอ้า, แล้วมันก็เป็นทุกข์เปล่า ๆ; แล้วมันก็ต้องรออยู่ดีแหละ; ข้าว่ามัน
ไม่ออกให้เร็วกว่านั้นได้. เอ้า, คุณประยูรว่าอีกที, ข้อไหนที่มันขาด
กันโดยมาก ?

ตอบ : เตี้ยวน้ำชาวนาที่ขาดอยู่ คือข้อวิริยะกับปีติ; เพราะชาวนามักจะไม่ค่อยอยากจะทำนา ไม่พอใจในการทำนา อยากจะเปลี่ยนอาชีพ.

อาตมาก็เห็นด้วยในข้อที่ว่าชาวนาไม่มีปีติในการทำนา, แต่ทำด้วยความจำใจ มันก็เลยเหมือนกับตกรอกทั้งเป็น เพราะมันฝนท่า; บางทีทนไม่ได้ มันก็ทิ้งละเลยบกพร่อง. บางทีก็ทิ้งไปหาอบายมุขเสีย. ข้าวยังไม่ทันจะออกมันก็ไปกู่หนี้ยืมสิน เอาข้าวในนาเป็นประกัน เอาเงินมาทำอบายมุขเสีย เพราะมันไม่ได้ชอบทำนา มันจำเป็นจำใจในการทำนา. นี่แหละ ถ้าหากว่าเราสามารถจะทำให้ชาวนารู้จักใช้ธรรมะอันประเสริฐของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะคือธรรมะหมวดที่ชื่อว่าโพชฌงค์นี้แล้ว จะแก้ปัญหาได้มาก; คือชาวนาจะบูชาการทำนา ถือเป็นปฏิบัติธรรมะที่สูงสุด เพราะอย่างน้อยเขาก็มีธรรมะ ๗ ประการนี้แล้ว ซึ่งไม่ใช่ธรรมะย่อย ๆ, เขาก็จะบูชาการทำนาว่าเป็นการประพฤติธรรม การทำนาก็จะดีและมีผล. เตี้ยวน้ำเราพูดกันในระดับกลาง ๆ ทั่วไป คือเอาชาวนาเป็นหลัก.

หลักโพชฌงค์ ๗ มีอยู่ในการหาปลา.

ถาม : ทีนี้ จะพูดต่อไปในทางที่ค่อนข้างจะตรงกันข้าม ซึ่งใครจะถือว่าเป็นบาปอกุศลก็ตามที, แต่เรามันก็มีกันอยู่โดยมาก; คือคนหาปลาจะมีโพชฌงค์ ๗ ประการได้อย่างไร? คุณประยูรอธิบายซิ คนหาปลาในทะเลในนาในหนอง ในอะไร มันจะมีโพชฌงค์ ๗ ได้อย่างไร?

ตอบ : คนที่หาปลามีโพชฌงค์ก็คือ ๑. ข้อสติ เขาก็คิดว่าเขาจะเป็นคนที่จะต้องหาปลา รู้สึกอยู่ว่าเขาจะต้องทำหน้าที่นี้; แล้วก็ข้อธัมมวิชัยก็คือเขาจะมีความรู้ในทางด้านเรื่องของปลา นี้ จนเอามาแยกแยะได้ว่าปลาชนิดไหนชอบ

เหยื่อชนิดไหน เหยื่อน้ำตื้น เหยื่อน้ำลึก, เขาแยกแยะได้แล้วก็รู้นิสัยของปลา เช่น ฝนตกอย่างนี้ปลาชนิดไหนจะขึ้นมาทางไหน ไปทางไหน นี่คือธัมมวิจยในเรื่องการหาปลา ปลาชนิดไหนควรจะใช้เครื่องมืออะไร ก็เป็นธัมมวิจย; พอเมื่อเขา มีความรู้ในการแยกแยะในเรื่องหาปลาของเขาได้ดีแล้ว เขาก็บากบั่นทำไปคือความเพียร เพียรต่อสู้กับดินฟ้าอากาศ ได้หมด แล้วเขาก็มีปีติ มีความพอใจในสิ่งที่เขาได้ปลามา เมื่อเขาได้ปลามาก็ยิ่งเพิ่มความพอใจขึ้นไปอีก ก็ทำให้เขาเพียรมากขึ้นไปอีก; เมื่อเพียรมากขึ้นไปอีก ต่อไปนี้เขาก็เริ่มจัดการหาปลาของเขาให้ลงร่องลงรอยคือข้อปัสสัทธิ ที่เขาเคยชลูกชลักมาคราวที่แล้ว เขาก็แก้ไขจนมันลงร่องลงรอย ไม่มีความฟุ้งซ่าน; เขาก็ตั้งหน้าตั้งตาหาไปเรื่อยคือเข้าข้อสมาธิ เพราะเขาชอบ แล้วเขาก็ตั้งหน้าตั้งตาใช้กำลังใจตั้งมั่นเต็มที่ในการหา เช่นเอาเครื่องหาปลาไปวางดักไว้; เมื่อเกิดการตั้งมั่นในจิตที่จะหาแล้วทำอย่างนั้นแล้ว ข้อสุดท้ายก็อุเบกขา คือถึงเวลาก็ออกไปกู้หรือไปเก็บปลาได้โดยใจไม่เป็นทุกข์เหมือนกันครับ, ถ้าเขาทำอยู่ลงร่องลงรอยเป็นอาชีพจริง ๆ.

คือเรื่องมันก็อย่างที่คิดว่า; แต่การเรียบเรียงคำพูดไม่แนบเนียนไม่กะทัดรัด ไม่สนิทสนม, บางทีก็กว้างไป, บางทีก็ แคบเข้ามา, ลุ่ม ๆ ดอน ๆ. นี่พูดถึงเรื่องวิธีพูด วิธีเรียบเรียงถ้อยคำกันนะ. อย่างจะให้กะทัดรัดเรียบไปเลย ก็ว่ามันระลึกถึงอาชีพหาปลา คือถึงเวลาที่จะต้องหาปลา; ก็มีการใคร่ครวญว่าจะไปหาที่ไหน จะใช้อะไร; แล้วมันก็พากเพียรไปที่นั่น ทำที่นั่น; แล้วมันก็ปีติลวงหน้าว่าคงจะได้แน่ หรือมันยังได้เข้ามันก็ยังปีติ; ทำใจคอให้ปกติเป็นปัสสัทธิ; แล้วทุ่มเทความคิดความนึกเต็มที่; แล้วก็ รอได้คอยได้กว่าปลาจะเข้ามาติดอยู่ในเครื่องจับปลา.

นี้พูดให้มันแคบให้มันกะทัดรัด; แล้วขยายเป็นวงกว้างเป็นกิจการใหญ่มันก็พูดในรูปอื่น, แต่ก็ไม่ทิ้งแนวนี้.

ถาม : ที่นี้ทำนากับหาปลาอันไหนสนุกกว่า ? คุณล้าว่าอย่างไร ทำนากับหาปลา ?

ตอบ : โดยมากหาปลาสนุกกว่า.

ถาม : ตามความรู้สึกในใจใช่ไหม ?

ตอบ : ครับ.

ถาม : ฉะนั้นปิติเกิดในการหาปลาง่ายกว่าเกิดในการทำนา ใช่ไหม?

ตอบ : ครับ.

เพราะทำนาค้นหาน้ำเหนียวมนำเปื้อน. การหาปลามีลักษณะสนุก. นี่ไปดูเถอะ มันจะพบความยิ่งหย่อน กว่ากันสั้นยาวกว่ากัน อะไรกว่ากันในองค์แห่งโพชฌงค์ในการทำงานนั้น ๆ แล้วแต่ว่าการทำงานนั้น ๆ มันมีรูปแบบอย่างไร ลักษณะอย่างไร.

ดูการมีโพชฌงค์ ๗ ได้ แม้ในงานชั้นต่ำเช่นเทชยะ.

ถาม : ที่นี้ตัวอย่างอีกข้อหนึ่ง คุณประยูรว่า คนงานเทชยะของเทศบาลจะมีโพชฌงค์ ๗ ได้อย่างไร ทั้งเนาทั้งเหม็นทั้งเหนียวทั้งร้อนทั้งอะไรสารพัดอย่าง ?

ตอบ : ข้อที่ ๑ สติ คนงานนั้นต้องระลึกว่าเราเป็นคนที่มีความสามารถแค่ไหน มีหน้าที่ต้องทำงานกวาดขยะ ต้องระลึกถึงตนอยู่ว่าเราคือใคร มีความสามารถอย่างไร; ข้อที่ ๒ ธัมมวิชัยต่อไปนี้ เราก็ต้องใช้ความรู้ในเรื่อง

ของขยะของสกปรก ว่า เราจะเข้าไปจัดการจับต้องมันอย่างไร โดยวิธีใด เราจะใช้เครื่องมืออะไรบ้างเป็นเครื่องช่วยเหลือเรา ในการจับต้องของสกปรก อันนี้เป็นธัมมวิจัย; แล้วต่อมาเราก็ใช้ความเพียรบากบั่นเข้าไปทำ; ข้อสำคัญข้อต่อไปก็คือ จะต้องมีความพอใจในงานที่ทำนั้น ในผลงานที่ทำนั้นด้วย; เมื่อมีความพอใจก็เข้าข้อปัสสัทธิ ก็จัดงานนั้นให้มันใจคอมั่นคงลง... (องค์บรรยายพูดเสริมว่า... คือว่าให้มันหายน้อยใจว่าต้องทำงานเทบยะ... คุณหมอบรรยายพูดต่อ)... ใจคอมั่นก็ดีขึ้น ทำให้ใจคอมั่นลงร่อยลงร่อยขึ้นไม่ตื่นเต้นหรือไม่รังเกียจแล้วตอนนี้; เมื่อเราจัดให้มันลงร่อยลงร่อยได้อย่างนั้นแล้ว ทีนี้ก็ทำงานให้เต็มที่; เมื่อทำงานให้เต็มที่ ต่อไปก็อุเบกขาไม่ต้อง คิดน้อยหน้าใคร, ก็รอผลงานตามที่นายจ้างเขาจะให้เงินเดือนเป็นค่าจ้าง ในวันสิ้นเดือนครับ.

ถาม : แล้วคุณหาคนงานเทถึงขยะอย่างนี้ได้ที่ไหน ?

ตอบ : ถ้าตามแบบนี้จริง, หายากครับ.

แล้วจะแก้ไขกันอย่างไร ที่ให้คนงานชนิดนี้มันจึงจะมีธรรมะอย่างนี้ ? ถ้ามันมีได้มันจะมีประโยชน์ก็มากน้อย ? แต่ถ้ามีไม่ได้มันทำความลำบากแก่ตัวเองอย่างไร ? แก่ส่วนรวมอย่างไร ? ฉะนั้น ขอให้มองเห็นสักแวบหนึ่งเถิดว่า ถ้าเอาธรรมะที่ประเสริฐนี้เข้าไปใส่ที่ตรงไหน, ตรงนั้นก็หมดปัญหา; จะทำได้หรือไม่ได้ นั่นมันอีกเรื่องหนึ่ง. แต่นั่นมันแน่นอนอยู่ที่ว่า ถ้าเอาใส่เข้าไปได้มันจะหมดปัญหาแน่. แม้แต่คนทำงานเทถึงขยะที่เนาเหม็นก็จะรู้สึกเหมือนกับว่าเกิดอยู่ในสวรรค์เหมือนกัน. แต่มันจะเป็นอุดมคติเกินไป; แต่มันก็ไม่เกินไป ถ้าว่ามันมีเหตุปัจจัยอะไรมาทำให้คนเขานิยมในทางศีลธรรมกันมากถึงขนาดนี้ แล้วบ้านเมืองมันก็จะวิเศษกว่าที่เป็นอยู่ใน

เวลานี้ จะไม่ต้องมีอาชญากรรม อาชญากร.

ถาม : มีอาชีพอะไรอีกที่จะต่ำต้อยน้อยหน้าลงไปกว่านี้อีก. แจ็กซื้อขวด, ให้คุณเล่า พูดว่าแจ็กซื้อขวดจะใช้สัมโพชฌงค์ ๗ ได้อย่างไร? หาบไก่ขายไก่ ซื้อขวด ซื้อกระป๋องซื้อกระดาษ เรียกว่าแจ็กซื้อขวด.

ตอบ : อย่างอาชีพซื้อไก่ ตัวเขาเองก็มีสติระลึกได้ถึงการทำงานของเขา; แล้วก็มีการไปซื้อโดยตั้งใจจะหาไก่ ให้ได้มากโดยวิธีการต่าง ๆ ของความเห็นที่มีอยู่; แล้วใช้ความเฟือรอกไปซื้อหาด้วยความพยายาม; แล้วก็รู้สึกพอใจในการที่ซื้อของได้ซื้อไก่ได้; แล้วก็ทำงานนั้นไปโดยจิตระงับไป ด้วยการทำงานนั้นได้; แล้วก็มีการดำเนินงานไปด้วยความปกติคือความเป็นสมาธิ; แล้วรอดได้ด้วยกำไรที่จะต้องเอาไปขายต่อไป.

ถาม : ที่นี้ อยากจะถามว่า ทำงานเทถึงขยะกับเที่ยวซื้อไก่ขายอันไหนน่าสนุกกว่า?

ตอบ : ถ้าโดยทั่วไปแล้ว พวกที่ซื้อไก่นี้สนุกกว่าครับ.

เพราะฉะนั้น เขาก็มีโพชฌงค์ได้ง่ายกว่า เพราะสนุกกว่า มันก็มีปีติได้ง่ายกว่าอะไร ๆ มันก็ง่ายกว่า. แต่ว่าเราก็มองเห็นอยู่แล้วว่า เขาก็ไม่ค่อยได้มีธรรมะเหล่านี้; เขาทำด้วยความจำใจจำเป็น มันไม่มีอาชีพอื่น.

เอาละ พอแล้วตัวอย่างอย่างนี้ให้ไปยุติเอาเองว่าถ้ามีโพชฌงค์เข้ามาช่วย ผู้ใช้แรงงานทั้งหลายก็จะคนรกทั้งเป็นน้อยลงกว่าที่กำลังเป็นอยู่เดี๋ยวนี้; แล้วมนุษย์ก็จะเจริญรุ่งเรืองกว่านี้; แล้วเขาอาจจะทำแต่สิ่งที่ถูกที่ดี เพราะเขาทำสำเร็จ; ไม่ต้องไปทำบาป ไม่ต้องไปทำอาชีพที่เป็นบาปอกุศล.

ข. การประยูกต์โพชฌังค ๗ กับนักศึกษา.

[: โพชฌังค ๗ คือธรรมสโมธานที่สำคัญแก่ชีวิตนักศึกษา.]

ที่นี่สำหรับหมวดที่ ๒ คือพวกนักศึกษานี้อย่าเสียเวลาพูดเลย; เอาเป็นว่าเขาเป็นผู้คงแก่เรียน เขาดำเนินกิจการที่ไม่ต้องอาบเหงื่อต่างน้ำเขาปรับปรุง ขยับขยายจิตใจของเขาให้ประกอบอยู่ด้วยธรรมะ ๗ ประการนี้ เขาก็ไม่ต้องทำคอร์ปชั่น ซึ่งกำลังเป็นปัญหามากเหลือเกิน. นักศึกษานี้ก็มีการศึกษาการค้นคว้า การดำเนิน กิจการเพื่อผลิตเพื่ออะไรต่าง ๆ ไปทำงานการปกครองบ้าง งานกฎหมายบ้าง การ เมืองบ้าง อุตสาหกรรมบ้างก็ตามเถอะ, ถ้าไม่มีธรรมะแล้วมันจะทรمانจิตใจ ไม่ได้ ทันใจเพราะไม่มีการปรับให้ถูกต้อง. บางทีผลไม่เกิดขึ้นเลย แม้มีรูปร่างถูกต้องแล้ว แต่มันขาดอุเบกขา มันทนไม่ได้มันก็ไปชิงทำคอร์ปชั่นอย่างนี้เป็นต้น. พวกนักศึกษา ทั่วไป มีส่วนที่จะมีโพชฌังคในการทำงานนี้ได้ยิ่งกว่าชาวนา, ยิ่งกว่ากรรมกร, ยิ่งกว่าคนเทศะ หรือว่าเจ๊กชายชวด.

โพชฌังค ๗ ช่วยได้แม้อาศรมทั้ง ๔ ของมนุษย์.

- ถาม : ที่นี้อยากให้มองอีกทีหนึ่งก็ว่า อาศรมของมนุษย์เรามีอยู่ ๔ อาศรม หรือ ๔ รูปแบบ; คืออะไรบ้าง คุณประยูร ?
- ตอบ : มี ๔ รูปแบบคือ อาศรมที่ ๑ คืออาศรมพรหมจารี, อาศรมที่ ๒ ก็คือ คฤหัสถ์, อาศรมที่ ๓ วณปรัสถ์, อาศรมที่ ๔ สันยาสี.

เพียงแต่สอบถามดูว่าจำได้หรือไม่. อาศรมที่ ๑ พรหมจารี เป็นเด็กกำลังมีการศึกษาอบรมในขนบธรรมเนียมประเพณี วิชาความรู้; อาศรมที่ ๒ คฤหัสถ์ ครองเรือน มีภริยาสามี มีลูกมีหลาน. อาศรมที่ ๓ วณปรีสถ์ เก็บตัวอยู่ในที่สงบสงัดหาความสุขทางจิตใจ; อาศรมที่ ๔ สันยาสี, หลังจากอยู่ในอาศรมคฤหัสถ์นั้นแล้วก็ออกแจกของสรวงตะเกียง เป็นงานที่สูงของพวกพระศาสนา.

อาศรมพรหมจารีมีโพชฌงค์ได้อย่างไร ?

ถาม : ในอาศรมทั้ง ๔ นี้ พวกวณปรีสถ์ พวกสันยาสี จะไม่ต้องพูดก็ได้; เพราะเขาก็กระทำอยู่อย่างนั้นแล้ว หรือประสบความสำเร็จแล้ว. ทีนี้เหลืออยู่แต่ ๒ อาศรมแรก คืออาศรมพรหมจารี จะมีโพชฌงค์ได้อย่างไร ? นึกตั้งแต่เด็ก ๆ ้วยรุ่นขึ้นไป; หรือจะเอาเป็น ๒ ตอนว่าเด็กเล็กจะมีโพชฌงค์ได้อย่างไร ? หรือว่าเด็กวัยรุ่นถึงหนุ่มสาวจะมีโพชฌงค์ได้อย่างไร คุณประยูร ?

ตอบ : เอาเด็กเล็กก่อน จะมีโพชฌงค์ได้คือ ข้อที่ ๑ สติ เด็กเล็กที่พอมีความรู้สึกได้ก็ควรจะรู้สึกได้ว่า เรานี้คือผู้ที่ยังต้องพึ่งพาอาศัยพ่อแม่ หรือว่าเราเป็นอะไร เป็นใคร เสียก่อน.

ถาม : เด็กเล็กชนิดไหนจะรู้สึกได้อย่างนั้น ?

ตอบ : เด็กชนิดเริ่มเข้าโรงเรียนครับ.

เด็กเล็กมันยังรู้สึกอย่างนั้นไม่ได้; ก็แปลว่าจะต้องมีผู้ใหญ่หรือมีอะไรสั่งสอนให้เขาเข้าใจ หรือให้เขาเชื่อฟัง ให้เขามีสติในการที่จะเชื่อฟัง, หรือว่าให้เขาระลึกว่าเขาจะต้องเชื่อฟัง. เด็กเล็กมากนะให้เขาระลึกแต่เพียงว่า เขาจะต้องเชื่อฟัง

นี่เขาคงจะระลึกได้; ถ้ามากกว่านั้น จะระลึกไม่ได้.

ถาม : เขามีธัมมวิจยะอย่างไร ? เด็กชั้นอนุบาลกันดีกว่า : เด็กจะต้องเชื่อฟังครูพ่อแม่แล้ว, นี่เป็นสติระลึกอยู่เสมอว่า เขาจะต้องเชื่อฟังครูหรือพ่อแม่อย่างเด็ดขาด; แล้วเขามีธัมมวิจยะอย่างไร ?

ตอบ : ข้อธัมมวิจยะ คือเขาจะรู้จักสิ่งที่จำเป็นในชีวิตของเขา; เป็นต้นว่าการกิน การใช้ เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม โดยที่เขาจะช่วยเหลือตัวเองได้. นี่พวกเด็กอนุบาลส่วนมากครูก็จะสอนในรูปนี้.

นั่นเป็นรายละเอียดปลีกย่อยในส่วนกิจกรรม. เต็มๆนี่เรากำลังพูดถึงชีวิตที่เป็นส่วนรวมว่า เด็กจะต้องระลึกไว้เสมอว่า ต้องเชื่อแม่เชื่อครู; แล้วเด็กเขาจะต้องรู้จักคิดรู้จักนึกว่าทางอื่นไม่มี คือรู้จักคิดว่าการตีพ่อตีแม่ไม่ทำตามคำสั่งนี้มันก็คือความไม่เจริญ; ทีนี้เขาก็จะมีวิริยะในการที่จะทำตามคำแนะนำสั่งสอนของพ่อแม่และครูอย่างเคร่งครัด เขาก็จะนับถือตัวเองขึ้นมาได้บ้าง เพราะเด็ก ๆ เขาก็รู้จักคิดนึกเหมือนกัน; เขาได้ทำดีเขาก็สบายใจ, เมื่อมีใครไปยกยอเขาด้วย เขาก็ยิ่งสบายใจ, เด็กของเราควรจะมีปีติ เมื่อได้ทำตามคำสั่งสอน; แล้วเขาก็มีใจคอบกติหลังจากนั้น, ก็มีปีสัสทธิ คือใจคอบั่นปกติ; แล้วสมาธิก็มีตามสัดส่วนของเด็ก; เขาก็จะมีอุเบกขา รอไปตามความเป็นเด็ก ไม่ชิงสุกก่อนห่ามเหมือนเด็กสมัยนี้. นี่โพชฌงค์ ๗ จะใช้กับเด็กรุ่นเล็ก รุ่นอนุบาลได้ หรือโตขึ้นมากกว่าจะถึงวัยรุ่น.

ถาม : คราวนี้ วัยรุ่นถึงหนุ่มสาว เขามีโพชฌงค์ ๗ อย่างไร ? คือหมายถึงรูปแบบของชีวิตรวม ๆ, อย่าไปแยกการทำงานเหมือนที่แยกมาแล้ว, หมายถึงชีวิตโดยแนวใหญ่ หรือเป็นส่วนรวมว่า เด็กวัยรุ่นหรือคนหนุ่มสาวจะต้อง

เกาะจะต้องอิงอาศัยโพชฌงค์ทั้ง ๗ นี้อย่างไร ?

ตอบ : พอถึงวัยรุ่นวัยหนุ่มสาวนี้ เขาจะต้องมีสติรู้ว่าเขาจะต้องศึกษาหาประสบการณ์หาความรู้ในชีวิต สำหรับประกอบอาชีพต่อไป; ที่นี้เขาก็ต้องคิด ธรรมวิจยก็คือเขาจะต้องคิดฟังพาอาศัยครูบาอาจารย์ หรือผู้รู้ทั้งหลายสำหรับเป็นผู้ที่ให้การศึกษ เขาต้องคิดแสวงหา และเคารพครูบาอาจารย์ และแสวงหาความรู้จากผู้รู้เพื่อเป็นการประกอบอาชีพต่อไป นี้คือธรรมวิจย; เมื่อเขาวิจยได้อย่างนี้แล้ว เขาก็ต้องพากเพียรวิริยะบากบั่นเพื่อการศึกษาประสบการณ์ในชีวิตและวิชาความรู้ต่าง ๆ เพื่อดำเนินชีวิต; แล้วก็พอใจในการปฏิบัติงานเช่นนั้นของวัยรุ่น ก็คือการศึกษาอย่างเดียว ส่วนด้านอื่น ๆ เขาจะไม่ค่อยไปสนใจมาก; แล้วก็เมื่อมีปิติพอใจในการศึกษาแล้ว เขาก็จัดการเรื่องนี้ไปอย่างใจคอปกติ คือปัสสัทธิ; แล้วก็ใช้สมาธิไว้กำลังใจทั้งหมดทุ่มเทเพื่อการศึกษาอย่างเดียว; แล้วข้อสุดท้ายก็คือ ความสำเร็จในการเรียนนั้นในการศึกษานั้น ได้อย่างใจคอปกติสำหรับคนที่ต้องศึกษาระยะยาว.

ที่คุณพูดนี้มันเป็นอยู่เองโดยมาก เป็นระดับสามัญทั่วไปก็ถูกแน่, ถูกต้องแน่ ที่จะให้เด็กเขาระลึกว่าเขาควรประกอบอาชีพอะไรและทำอย่างไรจึงจะได้ผลตามนั้น. แต่นี้หมิ่นเหม่ต่อกิเลสอยู่มากทีเดียว เพราะเขาจะหวังแต่ว่าจะได้เงินได้สนุกสนาน ได้ความสมบูรณ์ทางกิเลสตันหนาไปเสียก็ได้; ฉะนั้น เด็กวัยรุ่นของเราควรจะได้รับคำสั่งสอนอบรม ให้เขามีโพชฌงค์ในแนวที่มันลึกหรือปลอดภัยไปกว่านั้น; เช่นคำว่า “สติ” จะมีสติที่จะต้องระลึกมากกว่านั้น อย่างน้อยก็ให้ระลึกถึงความรับผิดชอบซึ่งไม่สอนกันเลย. ทางที่ดีควรจะสอนให้เด็กระลึกถึงความรับผิดชอบในการที่เกิดมาเป็นลูกของพ่อแม่, เป็นพลเมืองของประเทศชาติ; เขาจะต้องรับผิดชอบอะไร แล้วเขา

จะต้องทำหน้าที่อันนั้นให้สำเร็จซึ่งเป็นประโยชน์แก่บิดามารดา แก่วงศ์ตระกูล แก่ประเทศชาติ หรือแก่โลก, **ไม่ไปเพื่อตัวเอง.** อ่านหนังสือของคอมมิวนิสต์ประเทศจีนนั้นนะ รู้สึกว่าเราจะพ่ายแพ้เขาอย่างหลุ่ดลุ่ยกี้ข้อนี้; คือข้อที่เขามีหลักสูตรสอนในโรงเรียนให้เด็กศึกษาเตรียมตัวสำหรับจะไปเป็นผู้ใช้แรงงานเพื่อประเทศชาติ, **ไม่ไปเพื่อให้ไปเป็นเจ้าของคน นายคน เหมือนที่คนแก่ๆ ขอบให้พรเด็ก ๆ ในประเทศไทย : ให้เป็นเจ้าของคน มั่งมีศรีสุข รโหฐานไปเลย.** แต่ที่ประเทศคอมมิวนิสต์เขาจะต้องสอนให้เด็ก ๆ รู้ว่า **เราต้องรับผิดชอบต่อประเทศชาติ ฉะนั้นต้องเรียนเพื่อไปรับใช้ประชาชน;** เป็นประชาชนเพื่อความอยู่รอดของประเทศชาติ. เขาละเราไม่ต้องการจะเป็นคอมมิวนิสต์หรือนิยมหลักคอมมิวนิสต์; แต่เราจะมองดูในแง่ที่ว่า เด็ก ๆ นี้ควรจะนึกถึงการรับผิดชอบต่อการเกิดมาเป็นมนุษย์ แล้วก็เพื่อทุกคน, **อย่าเพื่อตัวกู.**

เดี๋ยวนี้เด็ก ๆ มุ่งหมายแต่เพื่อตัวกูทั้งนั้นแหละ ชั้นระดับประถมศึกษา ชั้นมัธยม ชั้นวิทยาลัยอะไรก็ตาม; มันเพิ่มตัวกู ตัวกู ตัวกู. ไม่เท่าไรบ้านเมืองก็เต็มไปแต่บุคคลที่เห็นแก่ตัวกู มันก็ไม่มีศีลธรรม มันก็ไม่มีเมตตากรุณา มันก็ไม่มีสามัคคีอะไร; ดังนั้น สติข้อแรกที่จะให้เด็ก ๆ ของเราระลึก ก็คือระลึก**ในความรับผิดชอบต่อ** ในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์แล้วจะต้องทำอะไร เพื่อให้สมกับความเป็นมนุษย์. ถ้าให้นึกแต่ว่าเราต้องเรียน ๆ แล้วจะสำเร็จ แล้วก็ได้เงิน แล้วก็ได้กินได้ใช้ได้เล่นได้หัวสนุกสนาน อย่างดีกว่าใครไปเลยอย่างนี้. ถ้าอย่างนี้แล้วอันตราย; แล้วจะไม่นับเข้าในโพชฌงค์ก็ได้.

ให้รู้จักรับผิดชอบต่อที่จะต้องรับผิดชอบต่อ : ให้ระลึกนึกถึงความรับผิดชอบต่อ; แล้วใครครวญว่า จะทำให้สำเร็จตามที่ตนจะต้องรับผิดชอบต่ออย่างไร; แล้วต่อไปก็ต้องทำหน้าที่อย่างที่ว่าด้วยพากเพียร ด้วยปีติ ด้วยปีสัสทธิ ด้วยอุเบกขา รอได้คอยได้

ไม่ชิงสุกก่อนห่าม. เตี้ยนี้เด็ก ๆ ชิงสุกก่อนห่ามตั้ง ๙๕ % แล้ว; ศีลธรรมหนุ่มสาว ไม่มีเหลือ. นี่เด็กวัยรุ่น.

ถาม : ทีนี้พอมาถึงคนหนุ่มสาวล่ะ หนุ่มสาวเต็มตัวเลยจะมีโพชฌงค์อย่างไร ?

ตอบ : หนุ่มสาวเต็มตัว หมายความว่าตอนนี้เข้าวัยประกอบการงาน.

ผู้ถาม : พร้อมทั้งจะแต่งงานแหละ.

ผู้ตอบ : ก่อนแต่งงาน ข้อ ๑ ต้องมีสติ รู้ว่าต่อไปนี้เราต้องประกอบงานเพื่อตนเองและผู้อื่น ต้องมีทั้ง ๒ อย่างควบละทีนี้ ต้องมีสติรู้ว่าต่อไปนี้เราต้องทำงานเพื่อครอบครัวเพื่อตนเองและเพื่อผู้อื่น; แล้วก็รู้จัก.....

ถาม : ยังไม่มีครอบครัวสักทีละ หรือว่ามีครอบครัวอย่างไร; มันเตรียมจะมีครอบครัว หรือว่ามีครอบครัวแล้ว ?

ตอบ : เมื่อตะกี้ท่านอาจารย์ว่า พร้อมแล้วที่จะมีครอบครัว.

ถาม : พร้อมแล้วที่จะแต่งงานเป็นหนุ่มสาวแล้ว จะคิดอย่างไรทีนี้ ?

ตอบ : ทีนี้ก็ควรจะคิดถึงว่าเราจะมีอุดมการณ์ของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์กันได้อย่างไร; ควรจะไปในทางที่ว่ามีครอบครัวแต่งงาน หรือว่าจะไม่แต่งงาน. ถ้าในวัยหนุ่มสาวคิดอย่างนี้ดีครับ. ว่าควรจะแต่งงานหรือว่าจะไปตั้งอุดมการณ์ของความเป็นมนุษย์โดยไม่ไปแต่งงาน โดยการช่วยเหลือสังคมได้มากกว่าการแต่งงานก็ได้; ตอนนี้มีสติ.

ผู้ถาม : นี่ก็เป็นธัมมวิจยะไปซี ถ้าความคิดแล่นไปในแบบนี้ก็เป็นธัมมวิจยะ.

ผู้ตอบ : ถ้าอย่างนั้นสติเอาแต่แค่ที่ว่า เราจะต้องรู้สึกตัวไว้เสมอว่าเราจะต้องดำเนินชีวิตไปสู่ความเป็นมนุษย์ให้สูงที่สุดให้ได้.

ผู้ถาม : ต่อไป.

ผู้ตอบ : ที่นี้ข้อต่อไปก็คิดเป็นข้ออัมมวิจย : เราก็คิดต่อไปว่าเราจะไปโดยวิธีใด จะดำเนินชีวิตไปโดยวิธีใด ก็เอามาวิจยดูว่า ถ้าจะไปแบบที่ไม่ต้องมีครอบครัวหมายถึงไม่ต้องแต่งงาน กับแต่งงานอย่างไหนจะดีกว่ากัน; ถ้าตอนนั้นยังคิดแบบไหนก็เอาแบบนั้น.

ผู้ถาม : เอาละตกลงแล้วว่าเป็นชาวบ้านธรรมดา, แต่งงาน.

ผู้ตอบ : ชาวบ้านธรรมดาก็ตกลงแต่งงาน. ที่นี้เมื่อแต่งงาน. เราจะต้องใช้อัมมวิจย ข้ออัมมวิจยอีกให้รู้ว่า ครอบครัวนั้น สามภรรยาบุตรเรานั้นควร จะจัดการกันอย่างไร ? เป็นอย่างไร ? ปฏิบัติกันอย่างไร ? เพื่อจะได้ดำเนินไปให้ถูกต้องทั้งครอบครัว. ให้รู้จักว่าภรรยาคืออะไร ? ลูกคืออะไร ? การอยู่ร่วมกันนั้นเพื่ออะไร ? แล้วก็ข้อต่อไปว่า มีความเพียร เพื่อดำเนินพาครอบครัวนั้น.....

ผู้ถาม : ยังไม่ได้แต่งงานสักทีละ, พุดอะไรกัน ยังไม่ได้แต่งงานสักที.

ผู้ตอบ : ตอนนีถ้พุดถึงชาวบ้านทั่วไป ผมตกลงให้แต่งงานหมดแล้วครับ; คือประเภทไม่แต่งงานไม่เอาแล้ว.

ให้พุดสำหรับผู้ที่ยังไม่แต่งงานหรือเตรียมพร้อมที่จะแต่งงาน จะมีโพชนังค์อย่างไร ? เอาละเป็นอันว่า อยากจะขอรวบรัด เดี่ยวเวลาจะไม่พอ. อยากจะพุดว่า

สติของบุคคลมาถึงขีด เช่นขีดตรงนี้ก็จะต้องสำนึกในความรับผิดชอบให้มากขึ้นกว่า เด็ก ๆ ที่ว่ามาแล้ว; กระทั่งรู้สึกตัวว่าเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อ คือถ้าจะผิดก็ผิด ถ้าถูกก็ถูก; หรือเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อมากกว่านั้น ก็คือว่าไอ้ช่องทางที่จะเกิดกิเลสนี้เดี๋ยวนี้มัน สมบูรณ์เต็มที่แล้วสำหรับกิเลสจะเกิด, ต้องระวังให้ดี. นี่คือการรับผิดชอบที่จะต้อง ระวัง จะต้องรับผิดชอบ ว่าให้เข้าไปสู่ชีวิตสมรส ซึ่งเป็นการปล่อยตัวลงไปในการทำงานอย่างเต็มที่ จะได้รู้จักเลือกการงานหรือเลือกคู่ครอง หรือเลือกอะไรก็ตาม เป็น ธรรมชาติวิริยะ; แล้วก็ทำไปตามนั้นสำหรับผู้ที่ต้องการจะดำเนินชีวิตตามธรรมดา. ถ้า เผอิญเป็นว่าหนุ่มสาวบางคนเขาไม่ชอบอย่างนั้น, เขาอยากจะเป็นคนโสดโดยคิดว่า มันทำประโยชน์ได้มากกว่า; เขาก็เลือกเอาธรรมวิริยะแบบอื่นไป, แล้วก็ทำไปตามนั้น.

สรุปความแล้ว ก็อยากจะให้ช่วยกันถือเป็นหลักว่า สติในตอนนี่คือให้ ระวังถึงความรับผิดชอบ; เป็นวัยรุ่น เป็นหนุ่มสาวให้คำนึงแต่ความรับผิดชอบ, อย่า ให้ล้มเหลวได้; อย่าไปนึกถึงแต่เรื่องเรียนเรื่องเงิน เรื่องกิน กาม เกียรติ; ให้นึกถึง ความรับผิดชอบ เป็นข้อแรกให้ถูกต้องเสียก่อน.

อาศรมคฤหัสถ์ มีโพชฌงค์ได้อย่างไร ?

ถาม : เอ้า! ที่นี้อีกอาศรมหนึ่ง คืออาศรมคฤหัสถ์ มีโพชฌงค์อย่างไร คฤหัสถ์เต็ม ตัวแล้ว เป็นสามีภรรยากระทั้งมีบุตรมีอะไรแล้ว ?

ตอบ : ที่นี้ตอนเป็นคฤหัสถ์แล้ว, คือตอนกำลังต้องทำงานหนัก.

ถาม : มีสติอย่างไร ?

ตอบ : มีสติว่าเราจะต้องรู้เท่าทันถึงงาน อย่าให้งานที่เราทำนั้นต้องเป็นทุกข์ มา

ทำให้เราเป็นทุกข์; แล้วเราต้องหาวิธีออกจากกามที่เราหลงติดมานานแล้ว; ในวิยคฤหัสถ์นี้ต้องมีความรู้ มีความสำนึก มีสติรู้สึกได้แล้ว. นี้ข้อสติ.

ผู้ถาม : ธัมมวิจยะต่อไปจนจบ.

ผู้ตอบ : ทีนี้ต่อไปข้อ ธัมมวิจยะ ก็ใช้บทเรียนในชีวิตที่ผ่านมาจากการงานต่าง ๆ ที่เราต้องเป็นทุกข์ และจากกามโทษของกามต่าง ๆ ที่เราได้ประกอบมาเป็นการวิเคราะห์ เป็นบทเรียน เป็นธัมมวิจยะ ให้รู้ว่ามันมีสาเหตุมาอย่างไร? โทษอย่างไร? เพื่อจะได้เพียรข้อต่อไปเพื่อออกจากความทุกข์เหล่านั้น เพื่อจะได้เป็นคฤหัสถ์ที่ดีในขั้นต่อไป; เมื่อเพียรเราก็เพียรทำไป เมื่อทำไปได้บ้าง เมื่อความทุกข์มันเริ่มลดน้อยไปบ้าง เราก็เกิดปีติปีติในผลงานที่เราเพียรได้มาในวิยคฤหัสถ์; เมื่อเกิดปีติเราก็พยายามทำต่อไป เพียรต่อไปบุกเบิกต่อไป โดยให้มันลงร่องลงรอย คือปฏิบัติธรรมต่อไปจนให้มันลงร่องลงรอย ด้วยจิตใจที่เป็นสมาธิ; แล้วต่อไปก็รอผลความสุขความหมดทุกข์ขั้นสุดท้าย ที่จะตามมาถึงข้างหน้า.

ถาม : จบลงด้วยความมีอะไร? ได้อะไร?

ตอบ : จบลงโดยการได้พระนิพพานเป็นเบื้องหน้า.

ถาม : อ้าว! เป็นฆราวาสนี้ทำเท่านี้หรือ?

ตอบ : จบลงโดยเป็นฆราวาสที่ไม่มีความทุกข์ครับ.

เป็นคฤหัสถ์นะ ครองเรือนนะ ให้มันจบลงด้วยผลมุ่งหมายของคฤหัสถ์

ที่เป็นกันเพื่อจะได้อะไร ? เออละ, ขอตัดตอนว่า แม้ในวัยหรืออายุครุฑหัสต์นี้ จะต้องมีโพชฌงค์ ๗ ประการ. และยืนยันยืนยงอยู่ตามเดิมว่า **สตินั้นจะต้องระลึกถึงความรับผิดชอบอยู่ตามเคย** : วัยรุ่นก็ระลึกถึงความ**รับผิดชอบ**, หนุ่มสาวก็ระลึกถึงความ**รับผิดชอบ**, พ่อครุฑหัสต์เป็นพ่อบ้านแม่บ้านก็ต้องมีความรู้สึกที่เรา**ยังมีความรับผิดชอบ** กว้างออกไป เช่นเพื่อลูก เพื่อหลาน เพื่อวงศ์ตระกูล เพื่ออะไรต่าง ๆ; จะต้องระลึกถึงความ**รับผิดชอบ** โดยมีหลักว่าเป็นครุฑหัสต์ครองเรือนทำไม ? เพื่อประโยชน์อะไร ? มีอะไรเป็นจุดหมายปลายทาง ? ก็ทำให้ได้ตามนั้นก็ตามหลักแห่งโพชฌงค์อย่างเดียวกัน.

ถ้า**สติตัวแรก**หรือจุดตั้งต้นนั้น ถูกต้องแล้ว, ก็ไม่ต้องกลัว **ฉัมมวิจยะ** **วิริยะ ปิติ** ฯลฯ มันก็จะถูกต้องตามไปเอง. พ่อบ้านแม่เรือนก็มีความรู้สึกสำนึกตัวว่า มันมีความ**รับผิดชอบ**มากขึ้นกว่าเดิมหลายเท่า กว่าที่เมื่อเป็นหนุ่มสาวหรือเป็นวัยรุ่น มันต้องเสียสละต้องอดทนต้องอะไรทุกอย่างที่ว่าจะต้องทำให้มันสำเร็จ; **ฉัมมวิจยะ** มันก็มีกันอยู่แต่ส่วนนี้; เมื่อพบแล้วก็ทุ่มเท**ความเพียร** อะไรต่าง ๆ จนกว่าจะได้ตามนั้น.

ถาม : เอ้า, ที่นี้ก็มองดูโดยกว้าง ๆ : เรามีเด็ก ๆ หรือมีวัยรุ่น หรือมีหนุ่มสาว หรือมีครุฑหัสต์ที่ถืออุดมคติอย่างนี้กันหรือเปล่า ? คุณบรรยายว่าอย่างไร ?

ตอบ : เดี่ยวนี้แทบทุกวัย แทบทุกอายุ ไม่ค่อยได้ถือกัน; ไม่ค่อยได้ถืออุดมคติอย่างนี้ คืออุดมคติแบบโพชฌงค์ ๗ นี้ครับ.

ถาม : เพราะว่าเพราะเหตุอะไร ?

ตอบ : เพราะเขามีความคิดผิดเห็นผิดตั้งแต่ตอนแรก; ไปติดเสียในทางวัตถุนิยม.

ถาม : เขาคิดผิดเห็นผิดเอง, หรือว่ามีอะไรมาทำให้เขาคิดผิดเห็นผิด ?

ตอบ : จากวัฒนธรรมที่มันไหลบ่าเข้าสู่เมืองไทย จากวัตถุนิยมที่มีอยู่; นี่แหละครับ ที่มาทำให้เขาคิดผิดเห็นผิด.

ถาม : ความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ทำให้เขาหันเหจากอุดมคติที่ถูกต้อง. เดียวนี้เราควรจะทำอย่างไร ? ควรจะกระทำแก่เขาอย่างไร ?

ตอบ : ถ้าบอกเขา, ก็ต้องบอกว่า นี่พวกเราควรต้องช่วยกันถอยหลังเข้าคลอง หรือดึงศีลธรรมนำศีลธรรมให้กลับมา; ปฏิบัติตามศีลธรรม ตามหลักของ พระพุทธศาสนาครับ.

ใช้คำว่าถอยหลังเข้าคลอง นี่คงไม่สำเร็จแน่. เพราะเขาไม่ชอบ; ก็ใช้ คำว่า ให้มันไปข้างหน้าที่ถูกต้อง ให้มันเลี้ยวไปหาความถูกต้อง และมีเครื่องมือที่ช่วย ให้ประสบความสำเร็จโดยไม่ต้องลำบากมากนัก.

เอาเป็นว่า การประยุกต์โพชฌังค สำหรับชาวบ้านทั่ว ๆ ไป และนักศึกษา นี้ ก็พอกันที. ที่นี้สำหรับพวกโยคีก็มีอยู่แล้ว. เขาก็ทำไปตามที่เขาต้องการ จะหา ความสุขธรรมดาในฌานในสมาธิก็ได้, หรือว่าเขาจะหาพระนิพพานเลยก็ได้; แม้ ที่สุดแต่ว่าจะหาอำนาจเหนือธรรมดามีฤทธิ์มีเดชปาฏิหาริย์อะไร ถ้าเขาต้องการเขาก็ ทำได้, มีอนามัยพิเศษมีสมรรถภาพของกายของจิตพิเศษเขาก็ทำได้, เป็นเรื่อง เหนือธรรมดา.

เป็นอันว่า เราอาจจะใช้โพชฌังค ๗ ประการ ประยุกต์แก่บุคคลทุกรูป แบบของการเป็นอยู่ในโลกนี้.

.....

วิธีการประยุกต์สติสัมโพชฌงค์ที่ละเอียด.

[: มีประโยชน์ที่สุด ฝึกดีแล้ว จะลากสัมโพชฌงค์ที่เหลือให้ตามมาเอง.]

อ้าว, ที่นี้เป็นรายละเอียดอีกชนิดหนึ่ง ขอให้ตั้งใจฟังกันต่อไปอีกสักชนิดหนึ่ง **จะยกตัวอย่างการประยุกต์สติเป็นส่วนสำคัญ.** ทำไมจึงยกเอาแต่สติเรื่องเดียวมาพูด ? เพราะมันสำคัญ เพราะมันนำ เพราะว่าถ้ามีการระลึกถูกต้องแล้ว **สิ่งนอกนั้น (โพชฌงค์ ๖ ข้อที่เหลือเป็นต้น) จะเดินตามไปเองอย่างถูกต้อง.** เราพูดกันถึงสติพอเป็นตัวอย่าง โดยรายละเอียด :-

มีสติในทุกอิริยาบถ; นี่เป็นหัวใจของถ้อยคำ. ขอให้ทุกคนมีสติทุกอิริยาบถ คือมีความระลึกได้ในสิ่งที่ควรระลึกและควบคุมความระลึคนั้นอยู่ทุกอิริยาบถเลยใช้คำสั้น ๆ ว่า **จงเป็นผู้มีสติทุกอิริยาบถ.** ที่นี้การระลึกนี้มันมีได้ ๒ ชั้น : ระลึกเมื่อก่อนทำ หรือเตรียมตัวจะทำ หรือพร้อมที่จะทำ, นี้ก็ระลึกหนึ่ง เรียกว่า **ระลึกก่อนทำ;** ที่นี้ระลึกอันที่ ๒ ก็คือระลึกเมื่อกำลังทำ, นี่มันไปในทางความหมายของสัมปชัญญะ, แต่เราก็เรียกว่า “สติ”. ได้เป็น ๒ พวกขึ้นมาก่อน : **ระลึกก่อนทำ และระลึกเมื่อกำลังทำ.**

ระลึกก่อนทำนั้นนะ ขยายความออกไปว่า เมื่อเตรียมตัวจะทำก็มีสติสมบูรณ์, กระทั่งพร้อมที่จะลงมือทำก็มีสติสมบูรณ์, มันจึงขึ้นอยู่กับเราจะทำอะไร ? หน้าที่ของเราคืออะไร ? เราจะต้องทำอะไร ในเวลาไหน ? ในสถานที่ไหน ? ที่นี้ระลึกเมื่อกำลังทำมันก็ต่อกันมาจากสติตัวแรก, ก็ทำไปตามนั้น.

นี่เราจะหัดให้มีสติทุกอิริยาบถหรือทุกชั้นตอนจริง ๆ : อิริยาบถนี้

แปลว่า การเคลื่อนไป หรือเคลื่อนไหว หนทางแนวทางระบบแห่งการเคลื่อนไหว. **อิริยาบถ ๒ หมวด** คืออิริยาบถ (๑) **ที่เป็นธรรมชาติ ตามธรรมชาติ** ที่ต้องทำอยู่ตามธรรมชาติ นั่นก็พวกหนึ่ง; และ (๒) **ที่เป็นอิริยาบถเฉพาะกิจ**ซึ่งไม่เหมือนกันทุกคน นี้ก็อีกพวกหนึ่ง.

(๑) **อิริยาบถตามธรรมชาติ** เช่นว่าเราต้องเดิน ต้องยืน ต้องนั่ง ต้องนอน ต้องหลับ ต้องตื่น ต้องกิน ต้องถ่าย ต้องอาบ ต้องล้าง อะไรนี่; หรือว่าที่กล่าวไว้ใน **สัมปชัญญะบรรพ**ก็คือว่า ต้องก้าว ต้องถอย ต้องเหยียด ต้องคู้, แม้แต่จะกระดิกนิ้วสักนิดหนึ่งก็เรียกว่า อิริยาบถ; เหล่านี้เป็น**อิริยาบถตามธรรมชาติ**. เราต้องมีสติทุกอิริยาบถ, มีสติในทุกอิริยาบถ. นี้พึงให้ตื่นะ เตียวจะไม่เข้าใจตรงตามที่ต้องการให้เข้าใจ.

ที่นี้ (๒) **อิริยาบถเฉพาะกิจ** เช่นว่า **ต้องทำงานตามแบบของเรา** ไม่เหมือนคนอื่น, ต้องพักผ่อน ต้องหย่อนใจ ต้องมีกีฬา ต้องกวาดขยะ ต้องล้างจาน ต้องถูบ้าน ต้องซักผ้า ต้องปิดประตู ต้องเปิดประตู ต้องล้างหน้า ต้องแต่งตัว ต้องดูตำลึงหลาน ต้องสั่งสอนลูกศิษย์ ต้องเขียนต๋องตีโนเมื่อถึงคราวจะต้องเขียนต๋องตี; เหล่านี้เป็น**อิริยาบถเฉพาะกิจ**. ถึงอย่างนั้นก็ **ต้องมีสติทุกอิริยาบถ**.

เราจะมีสติทุกอิริยาบถทั้ง ๒ หมวด; ถ้าหมวดตามธรรมชาติจะเดิน จะยืนจะนั่งจะนอนจะหลับจะตื่นนี้เราจะมีอย่างไร ? ในการเดิน ถ้าเราจะหัดฝึกให้เต็มที่ ในการมีสติในการเดิน, ในการยืนนั่งนอนกินอาบถ่าย; จะเอาอิริยาบถที่มีปัญหามากก็เช่นว่ากิน.

ถาม : เมื่อจะกิน จะมีกำหนดสติอย่างไร เท่าที่คุณประยูรรู้แล้ว ?

ตอบ : เมื่อเวลาเราจะกินเราก็ มีสติรู้เสียก่อนกิน; เท่าที่ผมทราบ คือรู้ว่าทั้งเรา ผู้กิน และสิ่งที่ถูกกินนั้น ลึกแต่ว่าเป็นธาตุ, ไม่มีตัวตนบุคคลที่ไหน.

ผู้ถาม : นี่มันสูงสุด; มันชั้นปฏิบัติธรรมในพรหมจรรย์ที่สูงสุด.

ผู้ตอบ : คือพอบวชแล้วทราบอย่างนี้.

ผู้ถาม : เอ้า, ที่นี้เอาที่มันธรรมดา.

ผู้ตอบ : ถ้าธรรมดาก็ให้รู้ว่าเรากินอาหารนี้เพื่ออยู่, กินอาหารเพื่อบำรุงร่างกาย, แล้วอาหารที่กินนั้นจะต้องรู้ก่อนเสมอว่าควรจะต้องเป็นอาหารที่สะอาด ปราศจากเชื้อโรค, แล้วก็ต้องมีสติว่ากินให้พอดีกับแรงงานที่ใช้ไปวัน ๆ หนึ่ง, อย่ากินมาก แล้วจะให้โทษ.

ถาม : เด็ก ๆ จะปฏิบัติได้อย่างไรในเรื่องกิน ?

ตอบ : ถ้าเด็ก ๆ เราต้องให้มีสติเรื่องกิน คืออย่ากินมูมมาม, อย่ากินไปด้วย หัวเราะไปด้วย, ให้มีความระวัง, ให้รู้สึกแต่เรื่องกินอย่างเดียว; เพราะเด็กเราไปสอนอย่างอื่นไม่ได้, แล้วให้รู้จักว่ากินให้ประหยัดและกินพอดี.

เมื่อเอ่ยมาที่แรก เรื่องกินอย่างพระนะ; ที่นี้ กินอย่างฆราวาส ก็อนุโลมตามแบบของพระ ตามที่จะอนุโลมได้ เพื่อจะให้กินด้วยความไม่ประมาท ไม่ตะกละ. ที่นี้ว่า เด็กไปกว่านั้นอีก ก็จะต้องให้เขารู้เท่าที่เขาควรจะรู้ ว่าจะต้องกินให้เรียบร้อย จะต้องกินให้ถูกต้อง หรือว่ากินนี้เพื่ออยู่เป็นสุขเพื่ออยู่สบาย ไม่ใช่เพื่อให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บเป็นต้น, หรือไม่ใช่เพื่อสร้างนิสัยเลวทราม. ก็เป็นอันว่าเหมือนกันหมด จะอาบจะถ่ายจะอะไรก็ต้องรู้ในระดับนั้น.

ถาม : ที่นี้ยากจะให้รู้ในระดับที่ลึกกว่านั้น ที่ปฏิบัติได้เป็นการฝึกให้มีสติสมบูรณ์, ให้มีอานาปานสติแหละพูดเจาะจงลงไปเลย; ให้มีอานาปานสติในการกิน ทำได้อย่างไร? อานาปานสติ แปลว่า หายใจออก หายใจเข้า, จะมีอานาปานสติในขณะที่กินได้อย่างไร?

ตอบ : คือให้เรารู้เรื่องการกินนี้ตลอดเวลาที่หายใจออก หายใจเข้า; ให้รู้ว่ามันเป็นแค่เพียงอาหารเข้าไปบำรุงร่างกาย โดยไม่ไปกำหนดที่รสอร่อยของมัน, เอาแต่ให้รู้แต่เพียงว่าเป็นอาหาร แต่ความรู้สึกนี้รู้ทั้งลมหายใจออก และลมหายใจเข้า.

ถาม : เอาต้องพูดให้ชัดกันเสียก่อนว่า คนเราสามารถทำความเข้าใจหรือกำหนดรู้ณะพร้อมกัน ๒ อย่าง; เช่นว่า รู้ความที่หายใจออกเข้าอยู่ และรู้การที่เรากำลังกินอาหารอยู่, อย่างน้อย ๒ อย่างนี้, พร้อมกันไปนี้ได้หรือไม่?

ตอบ : ถ้าเพียงแต่กำหนดรู้สิ่งนี้, ๒ อย่างทำได้ครับ.

ถาม : แล้วเคยทำได้ไหม?

ตอบ : ก็พอทำได้ครับ.

ถาม : ถ้ามากกว่า ๒ อย่าง เป็น ๓ อย่าง จะได้ไหม?

ตอบ : ถ้าฝึกไปก็อาจจะได้.

สามอย่างก็ไม่อยู่นอกวิสัยที่จะทำได้. เตี้ยวนี้คนเขามาท้อแท้ หรือว่าไม่รู้ แล้วก็ปฏิเสธเสียเลยว่า เราไม่สามารถจะกำหนดรู้อะไรได้อยู่เป็น ๒ เรื่อง ๒ อย่างในคราวเดียวกัน. นี้ไม่ใช่ความรู้แจ้งทางวิญญาน; ถ้ารู้แจ้งทางวิญญานแล้ว ก็มันจะทำได้แต่อย่างเดียว จริงเหมือนกัน, เช่นจะรู้ทางตา ทางหู ทางจมูก ฯลฯ

ในรูปแบบของวิญญานนี้จะรู้ได้เพียงอย่างเดียว; แต่ถ้าเป็นความรู้สึกในรูปแบบของสัญญา ของเวทนานี้ก็ อาจจะรู้ได้ถึง ๒ อย่าง หรือ ๓ อย่างก็ได้. ถ้าไม่เชื่อก็ขอให้ไปฝึกว่า กำหนดรู้ความที่ลมหายใจออก-เข้า ออก-เข้าอยู่เหมือนกับมีนาฬิกาอะไรติ๊ก ๆ ๆ ๆ ๆ อยู่ นั่นก็ส่วนหนึ่ง, แล้วเดี๋ยวนี้เรากำลังกินอาหารหรือกินอะไร นี้ก็รู้ อีกส่วนหนึ่ง, แล้วรสของมันเป็นอย่างไรชม หวาน เปรี้ยว เผ็ด อร่อยไม่อร่อยนี้ ก็อีกอย่างหนึ่ง, ให้อารมณ์เรากำลังเกิดชอบใจในความอร่อยขึ้นมาแล้ว นี้ก็อย่างหนึ่ง, หรือว่าเรากำลังโกรธเพราะมันไม่อร่อย นี้ก็อย่างหนึ่ง. แต่ละอย่างเหล่านี้ รู้สึกได้พร้อมกับที่ส่วนหนึ่งยังรู้ไต่ตัก ๆ ๆ ๆ ของการหายใจเข้า-ออก เข้า-ออก : การหายใจนั้นนะ ก็รู้สึกอยู่ด้วย.

คืออยากจะยืนยันเอาเองว่า คำกล่าวในเรื่องสัมปชัญญะบรรพในมหาสติ-ปัฏฐานสูตรเป็นต้นนั้นอธิบายอย่างนี้; ไม่ได้อธิบายเพียงว่ารู้ว่ากิน รู้ว่าอาบ รู้ว่าถ่าย รู้ว่าเดินว่ายืนว่านั่งนอน; คือให้รู้ว่าทำอิริยาบถอย่างนั้นอยู่ด้วย, แล้วกำหนดความที่ลมหายใจเข้า-ออกอยู่ด้วย. กำหนดลมหายใจออก-เข้า ออก-เข้าอยู่อย่างสม่ำเสมอ ไม่มีความหมายอะไรนั้นนะ จะอุปมาเหมือนกับว่าเป็นการทอดสมอให้แก่จิต ให้ติดแน่น หรือมันอยู่ที่ออก-เข้า ออก-เข้า; นี้เหมือนกับว่า ลงสมอไว้ที่ตรงนี้ เคลื่อนไปไม่ได้. ที่นี้ความรู้สึกส่วนอื่น ๆ ที่ว่าอร่อยหรือไม่อร่อยเป็นต้นนั้นนะ มันถึงจิตให้ผิดปกติไม่ได้ เพราะจิตถูกทอดสมอไว้ให้คงอยู่ในสภาพปกติ และในสภาพปกตินั้นมันรู้สึกได้ เพราะฉะนั้นมันก็รู้สึกว่าอร่อยได้ ไม่อร่อยได้ เป็นเวทนา เป็นสัญญาอะไรก็ได้; แต่ไม่มีทางที่จะให้เกิดกิเลส หรือทำผิดได้ เพราะว่าเรามีสติรู้สึกตัวทั่วพร้อม, ใช้คำว่าสัมปชัญญะได้ มีสติรู้ตัวทั่วพร้อมอยู่ว่าเราทำอะไร.

นี่ในกรณีธรรมดาสามัญญะ : จะเดิน จะยืน จะนั่ง จะนอน จะหลับ จะตื่นจะอาบ

จะถ่าย จะกิน, แม้แต่จะก้าวไปข้างหน้า จะถอยไปข้างหลัง จะเหยียดแขน จะคู้แขน จะเหยียดขา จะคู้ขา, ฝึกกันอย่างละเอียดในรูปแบบของการฝึก ก็ทำได้แบบนี้; ก็ได้ผลเป็นผู้มีสติสมบูรณ์ก่อนแต่จะทำอิริยาบถใด ๆ. พอชินเป็นนิสัยแล้ว ต่อไปก็ จะมีความรู้สึกตัวทั่วถึงก่อนแต่ที่จะทำอิริยาบถใดเสมอ เพื่อให้เป็นการปลอดภัย.

ถาม : เมื่อกวาดขยะอยู่ด้วยมือ ๆ หนึ่ง, แล้วจิตกำหนดลมหายใจเข้า-ออกนี้ทำได้ ไหม คุณประยูร ?

ตอบ : ทำได้ครับ.

ถาม : ทำได้ไหม ? คุณว่าทำได้ไหม ?

ตอบ : กำหนดลมหายใจด้วย กวาดขยะด้วย ทำได้ครับ.

ถาม : ล้างจานอยู่ด้วยแป็บด้วยสบู่ ด้วยของสิ้น ๆ อย่างนี้ จะกำหนดลมหายใจ ออก-เข้าอยู่ด้วยได้ไหม?

ตอบ : ได้ครับ.

ถาม : จะซักผ้าอยู่ จะกำหนดลมหายใจออก-เข้าด้วย ได้ไหม ?

ตอบ : ได้ครับ.

ถาม : ไม่นั่นใจหรือ ? อ้อมแอ้ม มันคาดคะเน. เอาเถอะไม่ต้องอ้อมแอ้มไม่ต้อง คาดคะเน; ขอให้เชื่อไว้ก่อนว่ามันได้; แล้วก็ไปฝึกดู ว่ามันจะได้หรือไม่ได้ ? เมื่อล้างหน้าแล้วแต่งหน้าอยู่ให้สวยเลย ทำได้ไหมกำหนดลมหายใจอยู่ ด้วย ?

ตอบ : ทำได้ครับ.

ถาม : เมื่อตีลูกอยู่ ทำได้ไหม ?

ตอบ : ถ้าตอนที่ตี ถ้ากำลังโมโห สงสัยว่าตอนนั้นลมหายใจไม่ได้กำหนด.

ถาม : เดียวนี้เขาถามว่า ถ้าจะฝึกกันเสียใหม่ : ตีเด็กตีลูกอยู่กำหนดลมหายใจเข้า-ออกอยู่ด้วยนี้ จะทำได้ไหม ?

ตอบ : ถ้ามาฝึกทำได้ครับ.

ถาม : ถ้าทำได้ควรจะทำไหม ?

ตอบ : ควรจะทำครับ.

ถาม : เรายังไม่ได้รับประโยชน์ในเรื่องนี้. ที่นี้เมื่อเราตั้งใจจะทำอะไรนะ จะจดจำอะไร จะเล่าเรียนหรือจะจดจำจะท่องบ่นจดจำอะไร เราจะทำการกำหนดลมหายใจเข้า-ออกอยู่ได้ไหม?

ตอบ : ได้-ได้ ได้ครับ.

เพราะไม่เคย แล้วก็เลยลังเล แล้วก็ไม่แน่ใจ. เอาเป็นว่า “ได้” ก็ไปทดสอบไปฝึกดู, ว่าเมื่อจะจำอะไรขอให้ทำด้วยใจคอที่ปกติขนาดว่ากำหนดลมหายใจอยู่ แล้วมันจะลืมยาก. เมื่อเราจะปิดประตูหน้าต่างที่สำคัญนี้ เราจะต้องกำหนดลมหายใจอยู่ แล้วทำการปิดประตูลงกลอน เราก็จะจำได้แม้ว่าเราปิดประตูแล้วนะ; ไม่ใช่ว่าเดินออกจากบ้านไปหน่อยหนึ่งแล้ว เกิดสงสัยขึ้นมาว่าประตูปิดแล้วหรือยัง, มันจะไม่เป็นอย่างนั้น.

นี่เมื่อจะตั้งใจจำอะไร ก็สามารถจะมีสติขณะกำหนดลมหายใจอยู่, เมื่อ

จะระลึกความจำนั้นก็ทำอย่างเดียวกัน, เมื่อจะพูดออกไปด้วยความเฉียบแหลมไหวพริบมีปฏิภาณก็ยิ่งจะต้องมีการกำหนดลมหายใจ เพื่อให้ใจคอปกติ. ที่ไหนที่พูดว่า “กำหนดลมหายใจเข้า-ออกอยู่” ทุกแห่งนั้น หมายความว่า **เพื่อว่าเราจะมีใจคอปกติที่สุดในขณะที่ทำอริยาบทนั้น ๆ เท่านั้นเอง.** ถ้าทำไปด้วยใจคอไม่ปกติ จะมีผลน้อยหรือไม่มีผลเลย. **เช่นว่าจะจำอะไรนี้ ต้องจำด้วยใจคอปกติ แล้วก็จะจำได้.**

การปฏิบัติที่จัดไว้ ๔ ชั้น เพื่อความมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์.

ที่นี้ มีการปฏิบัติที่จะจัดไว้ให้เป็นขั้นตอน. ไหน ๆ พูดก็พูดให้หมด, อื่นคิดเดี๋ยวก็หมด. เราจะไปฝึกกันอย่างไร มันมีใจความสำคัญอยู่ประมาณสัก ๓-๔ ขั้นตอน :-

ขั้นตอนที่ ๑ มีสติกำหนดการงานที่เราจะต้องทำ; เช่นว่าเดี๋ยวนี้เราจะอาบน้ำ จะถ่ายอุจจาระ จะล้างจาน จะกวาดบ้านจะอะไร, เรามีสติกำหนดถึงการงานอันนี้ที่เราจะต้องทำ.

ขั้นตอนที่ ๒ ก็ กำหนดลมหายใจ ว่าหายใจเข้า-ออกเข้า-ออกอยู่อย่างไร เพื่อปรับจิตใจให้เป็นปกติ ให้มันสงบระงับลงไป; ที่นี้ถ้าลมหายใจมันขยักขยอนไม่สม่ำเสมอ มันก็จะได้เปลี่ยนเป็นสม่ำเสมอเสียด้วยในคราวนั้น; ดังนั้น ใจคอมันก็ปกติลงไป.

ที่นี้ ขั้นตอนต่อไป คือขั้นที่ ๓ เราจะต้องทำอาการซึ่งขอสมมติเรียกเอาเองว่า “ยิ้มใน” “ยิ้มอยู่ข้างใน”. ถ้าละอายก็ยิ้มอยู่แต่ข้างใน อย่ายิ้มออกมาข้างนอกเดี๋ยวเขาจะว่าบ้า เป็นคนบ้ายิ้มอยู่คนเดียว. ให้ยิ้มอยู่ข้างในเหมือนกับว่า

ยิ้มอยู่ข้างใน ในเวลานั้นนะ, มันเป็นอำนาจของฉันทะของปีติของความพอใจอะไร ก็ตามให้มันมีอยู่ด้วย เพื่อที่เราจะไม่น้อยอกน้อยใจในการที่รู้สึกว่าจะต้องทำงาน หรือว่าทำงานนี้มันเลวเกินไป เช่น ชักผ้า เช่นกวาดบ้าน เช่นม้วนเสื่อ อะไรทำนองนี้ ซึ่งไม่มีใครอยากทำ ถูกเขาใช้ให้ทำมันก็โกรธ. นี่ข้อที่สามให้มันยิ้มใน.

ขั้นตอนที่ ๔ แถมอีกสักข้อหนึ่งก็ว่า **มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม ควบคุม ทั้ง ๓ อย่างนี้ให้มันมีอยู่ และเป็นไปได้.** มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อมควบคุมสติที่กำหนดว่างานนี้จะต้องทำอะไร, กำหนดลมหายใจอยู่ด้วย, แล้วก็มียิ้มในอยู่ตลอดเวลา; จะเรียกว่ามีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์.

ทั้ง ๔ นี้ต้องพันเป็นเกลียวเดียว เป็นเส้นเดียวกันไปพันเกลียวเข้าเป็นเส้นเดียวกันไป : กำหนดว่าทำอะไร, กำหนดลมหายใจออก-เข้า, แล้วกำหนดการที่มันยิ้มในอยู่เสมอ ไม่บูดบึ้งไม่หน้าสยิว, แล้วก็มียิ้มในอยู่ตลอดเวลาที่ควบคุมทั้ง ๓ นี้อย่าให้มันพรากจากกันได้.

ทุกรายการที่ว่ามาแล้วข้างต้น : อริยาบทตามธรรมชาติ : เดิน ยืน นั่ง นอน หลับ ตื่น กิน อาบ ถวาย; **อริยาบทเฉพาะกิจ :** เมื่อทำงาน เมื่อพักผ่อน เมื่อหย่อนใจ เมื่อเล่นกีฬา เมื่อกวาดขยะ เมื่อล้างจาน เมื่อถูบ้าน เมื่อชักผ้า เมื่อล้างหน้า เมื่อแต่งตัว เมื่อดูคำสั่งสอนเขียนดี แล้วก็เมื่อจดจำหรือระลึกออกมา. ทุก ๆ อย่าง, มันมันเป็นเพียงตัวอย่างไม่ใช่อะไร; ทั้งหมดมันหลายร้อยอย่าง; ให้ฝึกอย่างนี้.

เป็นอันว่า กำหนดลมหายใจอยู่ด้วยก็ได้, รู้สึกยิ้มอยู่ข้างใน ว่าเรามีเกียรติที่ได้กระทำงานนี้ก็ได้, เป็นโชคที่ได้กระทำงานนี้ก็ได้, หรือแม้แต่ว่า

เราจะฝึกคนให้ปลอดภัยจากกิเลสอย่างนี้ก็ยังได้.

เป็นอันว่า **วิธีการประยุกต์สติสัมโพชฌังค**มันมีละเอียดลออ; ทำได้ถึงอย่างนี้ และมีประโยชน์ที่สุด. แม้ที่สุดแต่ในขณะที่ภูบ้าน กวาดขยะ ชักผ้า ล้างจาน, เป็นอันว่า ไม่มีอะไรแล้วที่มันจะต่ำลงไปกว่านั้น. ทีนี้ถ้ามันสูงไปกว่านั้นก็ยิ่งต้องมีสติเป็นแน่นอน. **เมื่อสติมีแล้ว, ธรรมวิจยะ วัริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา มันลากหากันมาเอง.***

ในวันนี้นั้นก็ยืดยาวไปบ้าง เพราะอยากจะพูดให้จบเรื่องโพชฌังค ๗ ก็เลยพูดจบ, แม้จะลวก ๆ ไปบ้างในบางตอน; ก็เป็นการดีที่ได้พูดเรื่องนี้จบ.

[สรุป.]

ก็เป็นอันว่า ขอบประมวลหรือว่าสรุป ว่าเราจะต้องมีโพชฌังคทั้ง ๗ ในฐานะเป็นการประยุกต์การทำหน้าที่การงาน ทั้งอย่างชาวบ้าน และอย่างชาววัด หรืออย่าง ครึ่ง ๆ กลาง ๆ; อย่างมีประโยชน์ในโลกหรือประโยชน์เหนือโลก ในทุกรูปแบบของอาชีพของการงานทุกวัยของบุคคล ทุกสถานการณ์ในโลกนี้, กระทั่งว่าในการปฏิบัติที่สำคัญที่สุดคือสติปัฏฐานทั้ง ๔.

* คำอธิบายภายใต้หัวข้อใหญ่หัวข้อน้อยข้างบนนี้ (ตั้งแต่หน้า ๓๘๖ มา) เป็นการอธิบายวิธีฝึกให้มีสติมีสัมปชัญญะในฐานะที่ตั้งแห่งสติสัมปชัญญะเหล่านี้; ผู้ประสงค์รู้ฐานแห่งสัมปชัญญะที่เป็นพุทธภาษิตรูปแบบอื่นอีก ดูได้จากหนังสืออริย.โอ. (อริยสังคจากพระโอษฐ์) หน้า ๑๑๙๐-๑๑๙๘ และตามดูทุกหน้าที่มีบอกให้ดูที่คำอธิบายท้ายพุทธภาษิตนั้นด้วย ก็จะได้ความรู้เสริมการปฏิบัติยิ่งขึ้น. และถ้าได้อ่านดูจนจบตอนของสัมมาสติแห่งนี้เทศของมัคคอริยสังคในหนังสืออริย.โอ. นั้นอีกด้วย ก็จะเป็นการดี.

ขอเตือนอีกทีว่า อย่าลืมนะโพธิปักขิยธรรม ๓๗ นี้ เรายกเอามาเพียง ๔ ข้อเท่านั้น ที่เป็นหัวใจของเรื่อง คือสติปัฏฐาน ๔; นอกนั้นเป็นเครื่องมือทั้งนั้น, เป็นเครื่องมือสำหรับประยุกต์ให้สติปัฏฐานทั้ง ๔ เป็นไปอย่างถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์ เอาตัวรอดได้ : นั้นเพื่อไปบรรลุมรรคผลนิพพาน. ที่นี้ **ทางฝ่ายที่ไม่ไปมรรคผลนิพพาน** จะอยู่บ้านอยู่เรือนประกอบกิจการงานในโลกนี้ ก็ใช้วิธีเดียวกัน : ไม่ให้มันยุ่งยากมากมาย หลายเรื่องหลายแนว ก็ใช้โพชฌงค์ ๗ นั้น.

แล้วในโพชฌงค์ ๗ นั้น จะมีอันอื่นคือ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ อะไร อยู่ในนั้นด้วยเหมือนกัน; ไว้ค่อยแยกแยะดูอีกทีก็ได้. ที่แล้วมา เราพูดแต่เพียงว่าในสติปัฏฐาน ๔ นั้นจะมีทุกหมวดประยุกต์ได้; วันนี้ก็ได้พูดถึง หมวดโพชฌงค์ที่ประยุกต์กันได้ **ในสติปัฏฐานทั้ง ๔**. เตี้ยวนี่มันเอามาปน, เหมือนกับว่าเอามาปนกันเป็นสิ่งเดียว มันก็เลยมีครบแหละ. เหลืออยู่แต่เรื่องมรรคมีองค์ ๘ พูดกันอีกวันก็จบเรื่องนี้. ซึ่งจะแสดงให้เห็นว่าโพธิปักขิยธรรมทั้ง ๓๗ นั้น มันทำงานกันอย่างไร? ทำงานประสานกันอย่างไร? คงจะเป็นการก้าวหน้ากันบ้าง เลื่อนชั้นกันบ้าง เขยิบให้ดีขึ้นบ้าง ในกิจการของพุทธบริษัทเรา.

เป็นอันว่า การบรรยายวันนี้ สมควรแก่เวลาหรือว่าเกินเวลามากแล้ว ขอยุติไว้แต่เพียงนี้. ขอให้ดำเนินการสวดบทพระธรรม เพื่อกระตุ้นเตือนกำลังแห่ง ความเพียรเป็นต้น สืบต่อไป.

โพธิปักขิยธรรมประยุกต์

- ๑๐ -

ที่หินโค้ง ๒๖ มิ.ย. ๑๙

อัฐจังกิคมัคคประยุกต์

และ

สรุปโพธิปักขิยธรรมทั้ง ๗ หมวด.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในวันนี้ เป็นครั้งสุดท้าย ของภาควิสาขบูชา เป็นการบรรยาย **โพธิปักขิยธรรมประยุกต์ ครั้งที่ ๑๐** ซึ่งจะว่าด้วย **อัฐจังกิคมรรค** และเป็นการ **สรุปโพธิปักขิยธรรมทั้ง ๗ หมวด**ด้วยกัน.

ขอให้ท่านทั้งหลายทบทวนถึงเรื่องที่ได้บรรยายมาแล้วในครั้งก่อน ๆ ว่า เราได้พยายามที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับ **ธรรมะทั้ง ๗ หมวด** ที่เรียกว่า **โพธิปักขิย-ธรรม** เพื่อนำมาใช้ประยุกต์ในชีวิตประจำวันให้ได้; ในวันนี้เป็นวันบรรยายหมวดสุดท้าย.

ใน ๗ หมวดนั้น ได้ถือเอาหมวดที่ ๑ คือสติปัฏฐานทั้ง ๔ เป็นหลักปฏิบัติ เป็นประธานของเรื่องราวทั้งหมด. เพราะว่าหลักสติปัฏฐานทั้ง ๔ นั้น ใช้ปฏิบัติได้ตั้งแต่เริ่มต้นเป็นลำดับไป จนถึงที่สุดคือการบรรลุมรรคผลนิพพาน, ถ้ามีการปฏิบัติตามแนวแห่งอานาปานสติภาวนาซึ่งได้ทรงแสดงไว้เป็น ๑๖ ชั้น แบ่งเป็น ๔ หมวด หมวดละ ๔ ชั้น; เป็นการปฏิบัติที่สมบูรณ์ไม่ต้องอาศัยหมวดอื่นมาเป็นหลัก; ดังนั้นหมวดนอกนั้นจึงเป็นเพียงเครื่องมือ, คือหมวดสัมมัปปธาน ๔ กัตติ อธิธิบาท ๔ กัตติ อินทริย์ ๕ พละ ๕ กัตติ สัมโพชฌงค์ ๗ กัตติ อริยมรรคมีองค์ ๘ กัตติ; ซึ่งหมวดอริยมรรคมีองค์ ๘ จะได้กล่าวในวันนี้.

ควรพูดว่ามรรคมีองค์ ๘ ไม่ควรพูดว่ามรรค ๘.

สำหรับคำว่า “อัฐังคิกมรรค” นั้นเข้าใจว่าทุกคนทราบอยู่ดีแล้ว ว่าแปลว่าอะไร ? หรือหมายความว่าอะไร ? แต่ขอให้สังเกตเป็นพิเศษที่มักจะมีความเข้าใจผิด คือว่าอัฐังคิกมรรคนี้ แปลว่ามรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ซึ่งมักจะพูดกันอย่างสะเพร่า ๆ ว่า มรรค ๘; แทนที่จะพูดว่ามรรคมีองค์ ๘ ก็พูดว่ามรรค ๘. นี่ก็เป็นการทำความผิดพลาด หรือทำให้เกิดอุปสรรคแก่การศึกษาเสียแล้ว. แต่ถ้าเป็นคนสะเพร่าถึงขนาดนั้นแล้ว ก็ไม่สามารถที่จะเข้าใจข้อปฏิบัติเหล่านี้ได้, หรือคงจะไม่สนใจอะไรเสียเลยนอกจากพูดด้วยปากตามที่เคยชิน ก็แล้ว ๆ ไป ไม่ได้สนใจว่าถูกผิด หรือว่าตัวจริงของเรื่องนั้นเป็นอย่างไร.

ดังนั้น จึงขอตักเตือนกันอยู่เสมอทั้งที่อยู่ในวัดและอยู่นอกวัด ว่าอย่าได้พูดคำ ๆ นี้ผิดต่อไปอีกเลย; คือให้พูดว่ามรรคมีองค์ ๘ อย่างถูกต้องทุกครั้งไป; อย่าได้พูดว่ามรรค ๘ เพราะมรรคนั้นไม่ได้มี ๘ มีเพียงหนึ่ง แต่ว่าประกอบด้วยองค์ประกอบ

๘, มีความหมายเฉพาะเป็นหลักปฏิบัติในพระศาสนา. ฉะนั้นใครยังคงพูดอยู่ว่ามรรค ๘ ก็แปลว่าเขาไม่สนใจเสียเลย ไม่มีความรู้อันถูกต้องเลย. **ถ้ามีความรู้ถูกต้องคงไม่เปลืองพูดออกมาว่ามรรค ๘.**

แม้เรื่องนี้คิดเดี๋ยวก็น่าเป็นเรื่องที่ต้องประยุกต์; คือท่านทั้งหลายต้องประยุกต์การพูดจาคำคำนี้ให้ถูกต้องกันเสียก่อนว่า “มรรคมืองค์ ๘”, ไม่ใช่ “มรรค ๘”. ถ้ามรรค ๘ ก็หมายความว่า มีทาง ๘ ทาง ก็เดินไม่ไหว; มรรคนั้นมีทางเดียว ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๘ เพื่อให้หนทางนั้นสำเร็จประโยชน์ยิ่งขึ้น. นี่ก็เรียกว่าจะต้องสนใจ.

ความหมายสำคัญที่สุดของคำว่ามรรค.

ที่นี้ก็จะต้องพูดถึงความหมายที่สำคัญที่สุดของคำว่าทางหรือมรรค. ได้เคยพูดให้ได้ฟังให้ได้สังเกตมาบ่อย ๆ แล้วว่า ภาษาพระศาสนาที่ยืมมาจากภาษาชาวบ้านทั้งนั้น. แม้คำว่า “นิพพาน” ก็เป็นภาษาชาวบ้านที่แปลว่าของร้อนมันเย็นลงไปก็เรียกว่านิพพาน. ที่นี้มรรคนี่ก็แปลว่า “หนทาง”, คือเอาคำว่าหนทางถนนหนทางสำหรับเดินที่ชาวบ้านเขาใช้พูดจากันอยู่นั้น มาเป็นภาษาธรรมะหรือภาษาศาสนา เรียกว่าเป็นทางสำหรับจิตใจเดิน.

ควรจะสังเกตให้เห็นสักอย่างหนึ่งว่า ภาษาธรรมะหรือภาษาศาสนานั้นมันเป็นเรื่องของจิตใจ. ในเมื่อเรื่องของชาวบ้านเป็นเรื่องวัตถุ ที่ว่านิพพานก็นิพพานของวัตถุ : ของร้อน ๆ มันเย็นลง เรียกว่ามันนิพพาน. แต่ถ้าเป็นเรื่องศาสนาหรือธรรมะแล้วก็หมายความว่า ใจมันร้อน เมื่อใจมันเย็นลงจนถึงที่สุดก็เรียกว่านิพพานทาง

ศาสนา. ที่นี้คำว่า “ทาง” ในภาษาชาวบ้านก็รู้จักกันอยู่แล้วว่ามันเป็นเส้นทางที่จะต้องเดินไป ด้วยความสะดวก เพื่อถึงจุดหมายปลายทางสักแห่งหนึ่ง; จะเป็นทางเล็ก ๆ ในป่าก็สำเร็จประโยชน์ จะเป็นทางใหญ่เดินสะดวกสบายก็สำเร็จประโยชน์; แม้จะเป็นทางรถไฟ ทางอะไรยิ่งขึ้นไป ก็ยังคงสำเร็จประโยชน์ในการเดินทางอยู่นั่นเอง. ที่นี้ทางสำหรับจิตใจเดินก็เป็นเรื่องของจิตใจ ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติกันที่จิตใจ. ถ้าเรามองเห็นความสำคัญของสิ่งที่เรียกว่าทาง ก็คงจะสนใจไม่น้อย. สำหรับหนทางตามธรรมดาในโลกนี้มันก็เห็น ๆ กันอยู่ มันก็สนใจกันอยู่ ไม่ลืกลับอะไร; แต่ถ้าทางของจิตใจสำหรับจิตใจเดิน มันยังลืกลับอยู่. ถ้าเขายังไม่รู้ว่าคุณเราเกิดมานี้จะไปทางไหนกัน มันก็ไม่ต้องการจะไปที่ไหน, ก็เลยไม่ต้องการหนทางสำหรับจิตใจที่จะไปข้างไหน. ถ้าเขามีความรู้ที่ถูกต้องว่าคุณเราเกิดมามันต้องไปให้ถึงที่สุดจุดหมายปลายทางของการเกิดมา เขาก็จะสนใจว่าจะต้องไปอย่างไร.

พุทธศาสนา ถือเอาคำว่า “ทาง” เป็นตัวศาสนา.

คำว่า “ทาง” นี้ มีความสำคัญมาแต่โบราณ และสำคัญด้วยกันทุก ๆ ศาสนา; เพราะทุก ๆ ศาสนาก็มีคำว่า “ทาง”. บางศาสนาก็เอาคำว่า “ทาง” เป็นตัวศาสนา; แม้แต่พุทธศาสนานี้ก็เอาตัวคำว่า “ทาง” นี้เป็นตัวศาสนาด้วยเหมือนกัน. ประเพณีแต่โบราณที่เหลืออยู่แสดงให้เห็นว่า เขาได้เอาใจใส่ในสิ่งที่เรียกว่า “ทาง” กันเป็นอันมาก; คือเมื่อมีคนจะตาย ร่อแร่จะดับจิตอยู่แล้ว ก็ทำพิธีกันอย่างหนึ่งเรียกว่า “บอกทาง” แม้ว่าจะเป็นพิธีที่ค่อนข้างน่าหัว, ก็รู้สึกว่ามีเหตุผล หรือเขาเคยเข้าใจกันถูกต้อง ยังรักษาเอาไว้. บอกทางแก่คนที่จะตายนี้, ได้ยินว่ามีหลาย ๆ คำพูด : บอกกันว่า “พระอรหันต์อย่าลืม” บ้าง หรือว่า “ไปไหว้พระจุฬามณีที่ดาวดึงส์” บ้าง; แล้วแต่ประเพณีบ้านไหนเมืองไหนจะบอกกัน. แต่คำบอกที่ว่า

“พระอรหันต์อย่าลืมน” นี่เป็นการบอกทางที่สูงที่สุด. แม้คนบอกก็ไม่เข้าใจว่า “พระอรหันต์” หมายความว่าอย่างไร; คนที่รีบหรือจะตายอยู่แล้วมันก็เกือบจะไม่ได้ยิน, หรือได้ยิน มันก็ไม่รู้ว่าอะไร. แต่อย่าลืมนว่ามันเป็นหลักฐานที่แสดงว่า บรรพบุรุษเคยสนใจเรื่องนี้ จนถึงกับถือเป็นเรื่องสำคัญ; อย่างน้อยก็ให้บอกทางกันสักชนิดหนึ่งเมื่อมันจะดับจิตลงไป. ที่นี้ลูกหลานชั้นหลังนี้ก็เห็นเป็นของน่าหัวเราะ ก็อาจจะไม่ปฏิบัติหรือรักษา ประเพณีนี้ก็ได้.

ถ้าจะสนใจกันขึ้นมา ก็น่าจะรื้อฟื้นขนบธรรมเนียมประเพณีนี้ขึ้นมาให้ สำเร็จประโยชน์; คือเมื่อยังเป็น ๆ ยังกดี ๆ อยู่เหมือนกับยังนั่งอยู่ที่นี้ได้นี้ก็พยายาม ศึกษาให้เข้าใจคำว่า “ทาง” หรือสิ่งที่เรียกว่า “ทาง” นั้นแหละเสียให้ถูกต้อง; พอ ถึงเวลาจะตายจริง ๆ มีใครมากระซิบขึ้นว่า “ทาง” คำเดียวก็คงจะเข้าใจได้. แม้จะไม่บอกกันว่า “พระอรหันต์อย่าลืมน” มันก็คงจะเข้าใจได้ เพราะได้ศึกษามาเป็นอย่างดี ว่าที่เรียกว่า “ทาง” หรือ “หนทาง” นั้นมันเป็นอย่างไร.

ธรรมดาเราก็เกลียดคนที่ไม่รู้จักทาง, แล้วเราก็ก้าวไ้สิ่งที่เรียกว่า “หลงทาง”. การไม่รู้จักทางนั้นเป็นคำสบประมาทที่สุดว่า คนนั้นมันเสียชาติเกิดที่ เกิดมาทั้งที่ไม่รู้จักทาง. ยิ่งเป็นพุทธบริษัทด้วยแล้วไม่ควรจะบกพร่องในเรื่องนี้ เพราะว่า “ตัวทาง” นั้นเอง เป็นตัวสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงชี้ ทรงสั่งสอน ทรงวาง เป็นรูปร่างไว้สำหรับการปฏิบัติ ให้เป็นหนทางโล่งตรงไปสู่พระนิพพาน เป็นทาง เส้นเดียว เป็นทางอันเอก สำหรับบุคคลเดียวเดินไปสู่จุดหมายปลายทางเพียงสิ่งเดียว กล่าวคือ พระนิพพานนั้น. ถ้าได้อย่างนี้ ก็เรียกว่าเป็นพุทธบริษัทเต็มตัว ไม่เสียที่ ที่ได้พบพระพุทธศาสนา จึงถือว่าเป็นสิ่งที่ควรสนใจ ซึ่งจะได้พูดกันต่อไปถึงเรื่อง มรรคมืองค์ ๘.

“ทาง” มีความหมายว่าเป็นวิธีปฏิบัติแนวปฏิบัติ.

คำว่า “มรรค” แปลว่า “ทาง” ถ้าเป็นเรื่องเดินด้วยเท้าก็เป็นหนทาง. แต่ถ้าเป็นเรื่องของใจ เดินด้วยใจ มันก็เป็นวิธีปฏิบัติ; มันจะเป็นทางราดยาง หรือทางรางเหล็กคู่ ๆ อย่างนี้ไม่ได้ เพราะมันเป็นเรื่องทางจิตใจ. แต่มันก็เป็นทาง คือเป็นแนวของการปฏิบัติเป็นสายไปตามลำดับ จนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง; ฉะนั้นเราอาจจะเรียกว่าวิธีปฏิบัติหรือแนวปฏิบัติหรืออะไรก็ได้ทั้งนั้น ยังคงสำเร็จประโยชน์ตามความหมายของคำว่า “ทาง” อยู่นั่นเอง.

วิธีปฏิบัติในที่นี้ ก็หมายถึงปฏิบัติด้วยกายด้วยวาจาด้วยใจ ๓ อย่างนี้, ซึ่งเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้. เมื่อปฏิบัติถูกมันก็กลายเป็นความถูกซึ่งมีเป็นทางเป็นแนวติดต่อกันไป. ปฏิบัติถูกทางกาย ปฏิบัติถูกทางวาจา ปฏิบัติถูกทางจิตใจ ก็เป็นแนวกันไปเหมือนกับหนทาง ซึ่งจบลงที่ปลายทางคือความสิ้นสุดลงแห่งความทุกข์; ฉะนั้นจึงนึกถึงคำว่า “วิธีปฏิบัติ” หรือจะเรียกเป็นภาษาบาลีว่า “ปฏิบัติ” ก็ได้เหมือนกัน. “ปฏิบัติ” ก็แปลว่า “วิธีปฏิบัติ”. เมื่อปฏิบัติแล้วมันก็สำเร็จเป็นหนทางสำหรับจิตใจจะเดินไป.

การประยุกต์อัฐฐังคิกมรรคให้สำเร็จประโยชน์ต่าง ๆ.

ทีนี้ในวันนี้เราจะพูดถึงการประยุกต์ทาง หรือ “อัฐฐังคิกมรรค” ให้ติดต่อกันมากับคำบรรยายในครั้งก่อน ๆ และโดยวิธีเดียวกัน; คือจะแสดงให้เห็นการปฏิบัติอัฐฐังคิกมรรคในชีวิตประจำวันของคนแต่ละคน ทุก ๆ คน นี้อย่างหนึ่ง, หรือจะแสดงให้เห็นการประยุกต์อัฐฐังคิกมรรคนี้แหละแต่เพื่อความอยู่รอดของ

ประเทศชาติ. โดยเฉพาะประเทศไทยเราที่จะอยู่รอดได้อย่างไร ก็ย่อมไม่พ้นไปจากการเดินตามหนทางที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้. เดี่ยวนี้มันไม่รู้จักทางเอาเสียเลย มันจึงไม่มีทาง จึงเกิดปัญหาขึ้นมากมาย จนเหลือที่จะแก้ไข, จนจะกลายเป็นความล่มจมของประเทศชาตินั่นเอง; ดังนั้นควรจะเข้าใจในเรื่องนี้กันด้วย. นอกจากนั้นก็ **จะประยุกต์ คือจะชี้ให้เห็นการประยุกต์อัฐังคิกมรรคในการปฏิบัติสติปัฏฐานทั้ง ๔ ให้เห็นว่ามิได้อยู่อย่างไร** อย่างที่เคยทำมาแล้วในธรรมะทุกหมวด; หรืออีกอย่างหนึ่ง **จะสรุปอัฐังคิกมรรคคือองค์ทั้ง ๘ แห่งมรรคนี้ ให้เหลือเพียงศีล สมาธิ ปัญญา** ก็ยิ่งเป็นการง่ายขึ้นไปอีกในการที่จะชี้ให้เห็นว่าในการปฏิบัติสติปัฏฐานทั้ง ๔ นั้นมันมีศีล สมาธิ ปัญญา อยู่เต็มทั่วไปหมดอย่างไร. นี่คือการประยุกต์ที่ตั้งใจจะอธิบายในวันสุดท้ายนี้.

ทีนี้ก็ขอเตือนให้ทราบ เราได้พูดกันมาเรื่อย ๆ ว่า การประยุกต์นั้นมีอยู่หลายชั้นหลายชั้นเชิง : **ประยุกต์โดยตรงเฉพาะเรื่องนั้นๆ ก็ได้, ประยุกต์เรื่องอื่นแต่มันพลอยได้ผลในเรื่องนี้ด้วยก็ได้, หรือประยุกต์สิ่งที่มันพลอยได้ให้มันมากขึ้นด้วยพร้อม ๆ กันไปกับเรื่องที่ต้องประสงค์จริง ๆ** ซึ่งจะได้พูดกันทีละเรื่องต่อไปข้างหน้า. และการประยุกต์อันมากมายนั้น อาจจะสรุปให้เหลือเป็นถ้อยคำสั้น ๆ แต่เพียงว่า **“อยู่กันให้ดี ๆ ทำกันให้ถูกต้อง”** เท่านั้นก็พอแล้ว; เพราะคำพูดเพียง ๒-๓ คำว่า **“อยู่กันให้ดี ๆ”** มันมีความหมายมากเหลือเกิน. ฉะนั้นคนแก่ ๆ หง่อมแล้วจะบอกลูกหลานสัก ๒-๓ คำว่า **“อยู่กันให้ดี ๆ นะลูกนะ, กูจะตายไปแล้ว”** นี้ก็ขอให้คิดดูให้ดีเถิดว่ามันมีความหมายมาก.

คำว่า **“อยู่กันให้ดี ๆ”** มันมีความหมายตั้งแต่ต่ำที่สุด ไปจนถึงสูงที่สุดทีเดียว. แม้เมื่อพระพุทธเจ้าจะตรัสถึงความมีอยู่แห่งพระอรหันต์ไม่ขาดสูญไปจาก

โลกนี้ ท่านก็ยังตรัสแต่เพียงว่า “ถ้าภิกษุเหล่านี้จักเป็นอยู่กันโดยชอบไซ้ร้ โลกก็ไม่ว่างจากพระอรหันต์”. ขอให้สังเกตดูว่าท่านตรัสแต่เพียงว่าถ้าอยู่กันโดยชอบ โลกก็ไม่ว่างจากพระอรหันต์. คำว่า “อยู่กันโดยชอบ” นั้น มีความหมายมากควรจะสนใจ; และ “การอยู่กันโดยชอบ” นั้น ไม่มีอะไรมากไปกว่าที่จะเป็นอยู่กันโดยหลักของอัฐสังคิกมรรค คือมรรคมืองค์ ๘ ประการนี้เอง.

ถ้าใครปฏิบัติอยู่โดยมรรคมืองค์ ๘ ประการนี้แล้ว ก็ชื่อว่าเป็นอยู่โดยชอบเต็มที่หรือถึงที่สุด; แล้วก็อาจจะไม่มากไปกว่าคำที่คนแก่จะพูดว่า “อยู่กันให้ดี ๆ นะลูกนะ”. มันก็ดีเท่านี้เอง มันดีกว่านี้ไม่ได้; คือดีมากไปกว่าอยู่ด้วยมรรคมืองค์ ๘ ไปไม่ได้. แต่ว่าคนแก่คนนั้นเขาจะเล็งถึงข้อนี้หรือไม่ก็ทราบไม่ได้; แต่ว่าคำพูดของเขานั้นมันกินความมาถึงนี้ด้วย. เราจึงควรพิจารณากันโดยละเอียด ให้รู้กันอย่างแจ่มแจ้งว่า มรรคมืองค์ ๘ นั้นเป็นอย่างไร? มรรคมืองค์ ๘ คืออะไรบ้างก็ได้ยินกันอยู่แล้ว ได้ท่องกันอยู่แล้ว จำได้กันอยู่แล้ว; แต่ก็อาจจะจำหรือท่องไว้อย่างนกแก้ว นกขุนทองก็ได้เหมือนกัน, ไม่มากก็น้อยที่จะเป็นอยู่ในลักษณะนั้น. เพราะฉะนั้น มาสะสางกันเสียใหม่ให้เข้าใจถูกต้อง; และเข้าใจยิ่ง ๆ ขึ้นไป; ซึ่งจะได้พูดถึงองค์แห่งมรรคแต่ละองค์ ให้พอรู้กันเสียก่อน ว่าคืออะไร.

องค์มรรคและความหมายขององค์มรรคทั้ง ๘.

ท่านทั้งหลายจะได้ยินแต่คำพูดที่เขาเรียบเรียงไว้เป็นภาษาพระศาสนา, เป็นภาษาเจาะจงเฉพาะเรื่องดับทุกข์ในอริยสัจจ ๔ เพื่อบรรลุนิพพานเป็นต้น, ก็เลยไม่ค่อยจะรู้ถึงความหมายทั้งหมดของคำ ๆ นั้น; ฉะนั้น เราต้องทำความเข้าใจกันในเรื่องนี้ก่อนว่า **องค์มรรคองค์หนึ่ง ๆ คำเดียวนั้นมันมีความหมายกว้างแคบอย่างไร ?**

หรือมีความหมายเป็นขั้นเป็นระดับกันอยู่อย่างไร ? เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายก็ต้องถือเอาความหมายตามธรรมดาสามัญให้ได้ก่อน; ขอให้ตั้งใจฟังให้ดี:-

องค์ที่ ๑ เรียกว่า “สัมมาทิฏฐิ” ก็ได้ยินกันแต่ว่า “ความเห็นชอบ” สัมมาแปลว่าชอบ, ทิฏฐิแปลว่าความเห็น; แล้วก็ได้ยินกันแต่เท่านี้ แล้วก็ท่องกันไว้แต่เท่านี้; นี่มันยังไม่พอที่จะเข้าใจ. อยากจะให้ทราบให้กว้างออกไปอย่างทั่วถึงคือเข้าใจคำ ๆ นี้ดี. “ทิฏฐิ” แปลว่า “ความเห็น”, ในภาษาไทยมันกำกวม. คำว่า “ความเห็น” นี้เป็นแต่เพียงเห็น ความเห็นที่เกิดขึ้นชั่วขณะ ผิดหรือถูกก็ได้, คือไม่ใช่เห็นแจ้ง. ถ้ามีความหมายถูกต้องเต็มที่แล้ว, มันหมายถึงความเห็นอันแจ่มแจ้งและเห็นถูกต้อง; ไม่ใช่ความเห็นคลบลับคล้อยคลา. และคำว่า “ความเห็น” อย่างนี้ มันกินความไปถึงคำว่า “ความเข้าใจ” และเป็นความเข้าใจที่แท้จริง, ไม่ใช่ความเข้าใจผิด. และเมื่อเป็นความเข้าใจแล้ว มันก็ยังมีความหมายไกลออกไปถึง “ความเชื่อ”. คนเราจะเชื่อตามที่เราเห็นและตามที่เราเข้าใจ; ขอให้ไปสังเกตดูความเชื่อของใครมันก็เป็นอย่างนี้; ฉะนั้นคำว่าความเข้าใจก็ดี คำว่าความเชื่อก็ดี มันก็รวมอยู่ในคำว่าทิฏฐิ คือความเห็น. ทีนี้พอมันมีความเชื่อแล้วมันก็ขยายตัวออกไปถึง “ความยึดถือเอาเป็นหลักเกณฑ์” อย่างกะเรียกว่ายึดมั่นถือมั่นเอาทีเดียว. คนยังเป็นปุถุชนเท่าไรก็ยิ่งมีความยึดมั่นถือมั่นมาก และไม่อาจจะละเว้นความยึดมั่นถือมั่นเสียได้; ฉะนั้น ความยึดมั่นถือมั่นนั้นก็เป็บทิฏฐิหรือความเห็นหรือความเข้าใจหรือความเชื่อของเขาด้วยเหมือนกัน. ฉะนั้นเราจะต้องมีความยึดถือเป็นหลัก หรือความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นหลักเป็นเกณฑ์ด้วยเป็นธรรมดา; มันช่วยไม่ได้ที่จะให้คนเราไม่มีความคิดนึกชนิดนี้. ทุกคนจะต้องมีสิ่งที่ตนยึดถือเป็นหลักอยู่อย่างแน่นแฟ้นทุกคน แม้ว่ามันจะเปลี่ยนได้ คือมันเปลี่ยนให้ตีให้ถูกให้ยิ่งขึ้นไปนี่มันเปลี่ยนได้ แต่แล้วมันก็ยังเป็นความคิดที่ยึดถือเป็นหลักอยู่นั้นแหละ. ทั้งหมดนี้เรารวมเรียกว่าทิฏฐิได้ทั้งนั้น.

ถ้ามันถูกต้องก็เรียกว่าสัมมาทิฏฐิ; ฉะนั้นเราจะต้องมีความคิดเห็นที่ถูกต้อง, ความเข้าใจที่ถูกต้อง, ความเชื่อที่ถูกต้อง, ความยึดถือเป็นหลักอย่างแน่นแฟ้นที่ถูกต้อง; รวมหมดนี้แล้วก็เรียกว่า “สัมมาทิฏฐิ” เพียงคำเดียว.

และสัมมาทิฏฐินี้ยังจะแบ่งเป็นเรื่องทางฝ่ายโลกียะ คือผู้ที่มีความยึดถือตัวตน, นี้พวกหนึ่ง, และเป็นฝ่ายโลกุตตระ คือฝ่ายที่ไม่มีความคิดถือว่าเป็นตัวตน หรือมีตัวมีตน อีกพวกหนึ่ง; ดังนั้นสัมมาทิฏฐิจึงมีเป็นหลายขั้นตอนอย่างนี้. แต่เดี๋ยวนี้เราจะพูดกันอย่างธรรมดาสามัญที่เอามาประยุกต์กับอะไรก็ได้; เราก็ระบุแต่เพียงว่า ความคิดเห็น ความเข้าใจ ความเชื่อ ความยึดถือเอาไว้เป็นหลักอย่างแน่นแฟ้น นี้เรียกว่า “ทิฏฐิ”, ถ้ามันถูกต้องก็เรียกว่า “สัมมาทิฏฐิ”. ให้รู้จักคำว่าสัมมาทิฏฐิ ในความหมายทั่วไป และความหมายพื้นฐานอย่างนี้กันไว้ก่อนเป็นข้อแรก.

ที่นี้ข้อถัดไป องค์ที่ ๒ ก็คือ “สัมมาสังกัปปะ”. “สังกัปปะ” เราแปลกันว่า “ความดำริ”, “สัมมาสังกัปปะ” แปลว่า “ความดำริชอบ”; ก็พูดกันแต่ว่าความดำริชอบ. บางคนก็ยังไม่เข้าใจว่าดำริอะไรกัน. ที่นี้ขอให้มองดูว่า ความดำรินั้นมันเป็นความหวัง, เขาหวังอะไรอยู่เขาก็ดำรินั้น, หรือเขาดำริอะไรอยู่ อันนั้นก็เป็นการหวัง; ดังนั้นคำว่า “ดำริ” นั่นก็คือ “ความหวัง”; เลย์ไปจากความหวังมันก็เป็นความต้องการ. ในภาษาบาลีแปลว่าความต้องการตรง ๆ ก็มี เรียกว่าสังกัปปะ สังกัปปะนี่แหละ; เช่นว่า สงกปฺปา จนฺโท ปญฺณรโส ยถา -ขอให้ความต้องการของท่านสมบูรณ์เหมือนพระจันทร์ในวันเพ็ญอย่างนี้, ก็คือความต้องการ, ก็คือสังกัปปะด้วยเหมือนกัน. ที่นี้ความดำริไปตามความต้องการ นี่ยิ่งเป็นตัวสังกัปปะแท้.

อย่างน้อยเราก็ได้ ๓ ความหมายขึ้นมาว่า ความหวังอย่างหนึ่ง, ความ

ต้องการอย่างหนึ่ง, ความดำริไปตามความต้องการอีกอย่างหนึ่ง; นี้เรียกว่า “สังกัปปะ”. สังกัปปะนี้ต้องถูกต้อง; คือเป็นไปเพื่อประโยชน์ ทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น จึงจะเรียกว่าถูกต้อง.

ที่นี้ องค์ที่ ๓ “สัมมาวาจา” ก็มี วาจาชอบ. เขาพูดกันแต่ว่า วาจาชอบ วาจาชอบ; แต่ความหมายอันแท้จริงของคำนี้มันก็เล็งไปถึงความหมายอย่างอื่น ๆ ซึ่งมันเป็นเครือเดียวกัน หรือเป็นสิ่งเดียวกันก็ว่าได้. วาจาชอบ นี้ มันต้องหมายถึง การพูดจามั่นก็ชอบ, คำพูดมั่นก็ชอบ, เสียงหรือสำเนียงที่แสดงอารมณ์อยู่ในใจนั้นก็ต้อง ชอบ, โวหารที่พูดมั่นก็ต้องชอบ, วิธีที่จะพูดก็ต้องชอบ คือถูกต้อง. ถ้าทำให้เต็ม ตามความหมายเหล่านี้นั่นแหละ จึงจะมีสัมมาวาจา คือการพูดจาก็ถูกต้อง, คำพูดที่ใช้พูดก็ถูกต้อง, น้ำเสียงหางเสียงอะไรมันก็ต้อง, โวหารที่จะเอามาใช้พูดจา มันก็ให้สำเร็จประโยชน์คือถูกต้อง, หรือวิธีที่จะพูดอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งมันถูกต้อง ตามหลักของจิตวิทยาแล้วมันก็สำเร็จประโยชน์. คนเราพูดอะไรไม่สำเร็จประโยชน์ เพราะไม่มีวิธีพูดที่ถูกต้องนั่นเอง; เป็นคนโง่ คนเซอะคนเข้อคนทะเล่ มันก็พูดไป อย่างทะเล่ ๆ ตรงไป เป็นขวานผ่าซาก เป็นมะนาวไม่มีน้ำ อะไรแล้วแต่จะเรียก; โดยที่มันยึดถือว่า กูพูดจริงก็แล้วกัน หรือกูพูดถูกก็แล้วกัน อย่างนี้มันก็ไม่สำเร็จ ประโยชน์, มันไม่ใช่สัมมาวาจาตัวเอง.

ขออย่าไว้ใจอีกที่ว่า ให้มันเป็นการพูดที่ดี, เป็นคำพูดที่ดี, เป็นสำเนียงพูดที่ดี, เป็นโวหารพูดที่ดี, และเป็นวิธีการที่ดีด้วย; ก็สำเร็จประโยชน์เป็น สัมมาวาจาขึ้นมา. นี้ขอให้ท่านทั้งหลายฟังไปพลง แล้วก็นึกไปพลงว่า อยู่ในโลกนี้ จะต้องมีส่วนเหล่านี้หรือไม่เพียงไร.

ข้อที่ ๔ “สัมมากัมมันโต”, หรือ “กัมมันตะ” ก็แล้วแต่จะชอบเรียก,

ก็แปลว่า**การงานชอบ**. ตัวหนังสือเขาแปลว่า**การงาน**มันก็ถูกแล้ว; แต่มีความหมายกว้างพอที่จะแบ่งเป็นพวก ๆ ได้ คือ**การประพฤติอยู่ตามปกติ**นี้ ก็เรียกว่า**การงาน**, **การทำ**การงานที่เป็น**การงานประจำวัน** นี้ก็เรียกว่า**การงาน**, แล้ว**การกระทำโดยเจตนา**อย่างใดลงไปอย่างหนึ่งโดยเฉพาะนั้น นี้มันก็เรียกว่า**การงาน**; คือเรียก**กัมมันตะ**ได้ทั้งนั้น. เราจะประพฤติอยู่ตามปกติ เรื่องกิน เรื่องนอน เรื่องเดิน เรื่องยืน เรื่องอาบ เรื่องถ่ายอะไร ก็เรียกว่า**การงาน**ได้; ก็**ต้องทำให้มันชอบเหมือนกัน**.

ที่นี้ **การทำ**การงานที่**มาก**ไปกว่า**นั้น** ที่จะต้อง**ทำ**ในฐานะเป็นคน ๆ หนึ่ง หรือ**ทำ**ด้วยกันทุกคน **ประพฤติ**ต่อกันและกัน**อย่าง**ที่**ขาด**เสีย**ไม่ได้**; นี้ก็เรียกว่า**การงาน**เหมือนกัน.

ที่นี้ **การงาน**เฉพาะ**ตัว** มีความมุ่งหมาย**วัตถุประสงค์**เฉพาะ**ตัว** นี้ก็เรียกว่า**การงาน**เหมือนกัน; **ต้อง**ทำให้**ถูกต้อง**.

ข้อที่ ๕ “**สัมมาอาชีโว**” เราสวดหรือท่องกันว่า “**สัมมาอาชีโว – เลี้ยงชีวิตชอบ**”; มีความหมายถึงการ**ทำ**มาหาเลี้ยง**ชีวิต**เป็นส่วน**ใหญ่**. แต่ตาม**ตัว**หนังสือมันกว้างกว่า**นั้น** : คำว่า “**อาชีวะ**” แปลว่า “**ดำรงไว้ซึ่งชีวิต**”; ฉะนั้น**การ**ที่ทำให้**ชีวิต**ยังคง**อยู่**ได้เรียกว่า “**อาชีวะ**”. ที่นี้ “**สัมมาอาชีวะ**” นี้ **ต้อง**หมายถึง**การ**ดำรง**ชีวิต**อยู่**ได้** โดยการ**หา**เลี้ยง**ชีวิต**ที่ดี **การ**บริโภค**ใช้**สอย**สิ่ง**เหล่านั้น**ก็ดี** หรือ**การ**เป็น**อยู่**ที่**มัน**เกี่ยวข้องกับ**สิ่ง**เหล่านั้น**ทั้งหมด**ก็ดี, ก็เรียกว่า “**อาชีวะ**”. ฉะนั้น**ถ้า**จะใช้**คำ**พูด**ที่**ตรงหรือ**มีความ**หมาย**กะ**ทัด**รัด**แล้ว ก็**ควร**จะใช้**คำ**ว่า “**ดำรงชีวิตชอบ**” : **สัมมาอาชีโว – ดำรงชีวิตชอบ**. รวมเอา**การ**ทำ**มาหา**เลี้ยง**ชีวิต**ด้วย, และ**ก็**รวม**การ**เป็น**อยู่**บน**สิ่ง**ที่**หา**มาได้**ด้วย**, และ**ก็**อยู่**อย่าง**ถูก**ต้อง**ทั่ว ๆ ไป**แม้**ที่**เกี่ยว**กับ**สังคม**ด้วย; เรียกว่า**ดำรง**

ปวิตถุกตอง, หรือเรียกว่าสัมมาอาชีโว.

ข้อที่ ๖ “สัมมาวาจาโม” ซึ่งเราเรียกกันสั้น ๆ ว่า **“ความเพียรชอบ”** ถูกแล้วตามตัวหนังสือ; แต่ตัวหนังสือ **“วายามะ”** นี้แปลว่า **“พยายาม”**. **“สัมมาวาจาโม”** แปลว่า **“พยายามชอบ”**; แล้วอธิบายเป็น **“ความเพียรชอบ”**. แต่เมื่อพิจารณาดูถึงเนื้อหาของความหมายแล้ว มันก็กินความไปถึงคุณธรรมอย่างอื่นอีกบางประการที่มันเนื่องอยู่ด้วยกัน; เช่นว่า **“ความบากบั่น”** ก็รวมอยู่ในข้อนี้ คือมันบากบั่น คือมันมีความเพียรเกินธรรมดา ความเพียรอย่างรุนแรง, แล้วก็**ความกล้าหาญ** ถ้าไม่กล้าพอมันก็เพียรไปไม่ได้ มันกลัวตาย มันกลัวเหนื่อย มันกลัวอะไรอีกหลาย ๆ กลัว ฉะนั้นมันต้องมีความกล้า ความกล้าก็รวมอยู่ในคำว่าความเพียร, แล้วยังจะต้อง**มีความอดทน** ในตัวความเพียรนั้นมันมีความอดทนเจืออยู่เต็มที ชักความอดทนออกเสียเมื่อไร มันวิ่งหนีทันที ที่มันเพียรอยู่ได้เพราะมันมีความอดทนรวมอยู่ด้วย, แล้วมันมีอาการอีกอันหนึ่ง ซึ่งเราจะเห็นรูปร่างของมันได้ว่าเป็นการ**ปักหลักมันไม่ถอยหลังแน่** จะไม่ยอมถอยหลังแน่ มีแต่จะรุกหน้าหรือมิฉะนั้นก็ปักหลักมันให้สิ่งต่าง ๆ มันดำเนินไปโดยที่เราปักหลักมันให้ความถูกต้องมันดำเนินไป มันก็ไปได้เหมือนกัน. ฉะนั้นเมื่อพูดถึงความเพียรชอบ ก็ขอให้นึกถึงความหมายที่มันรวมอยู่ในคำ ๆ นี้ก็หลาย ๆ ความหมาย; แต่แล้วก็ไม่พ้นไปจากคำว่า **“สัมมาวาจาโม”** ตามที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า **“วายามะอันชอบ”** คือความพยายามชอบ.

ที่นี้**ข้อที่ ๗ “สัมมาสติ - มีสติชอบ”**; เราก็ก่แปลกันว่า **“มีความระลึกชอบ”**, นี้ความหมายยังไม่รัดกุม คือกำกวมได้. คำว่า **“ระลึกชอบ”** อย่างนี้มันจะหมายถึง ระลึกถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยตรงเพียงอย่างเดียว; แต่คำว่า **“สติ”** นี้มันมีความหมายกว้างกว่านั้น : **ความระลึกก็ได้ ความจำก็ได้ ความมีใจคอบกติดีเฉพาะหน้า**

ทั้งเหตุการณ์ที่มันรบเร้ารบกวนอย่างนี้ก็ได้; หรือแม้ที่สุดแต่สมปฤติตามธรรมดาที่เราจะต้องมี นี้ก็เรียกว่า “สติ” ได้. มันก็เป็นคำ ๆ เดียวกันนั่นแหละ.

สมปฤติตามธรรมดานี้หมายความว่า พอเราไม่มีสมปฤติตามธรรมดานี้ ก็เป็นคนหลับ หรือเป็นคนเมา หรือเป็นคนบ้า หรืออะไรทำนองนี้; เรียกว่าเราไม่มีสมปฤติตามธรรมดา, จนกระทั่งไม่อาจจะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร มันหลอกหลอนไปหมดทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. นี่มันเสียสมปฤติพื้นฐาน.

ที่นี้ใจคอกปกตินั้น หมายความว่า เมื่อมีอะไรรุนแรงเกิดขึ้นในทางจิตใจ, จิตนี้ไม่หวั่นไหวไปด้วยอำนาจความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว; อย่างนี้เรียกว่ามีใจคอกปกติตั้งเอาไว้ได้ ก็เรียกว่ามีสติเหมือนกัน.

ส่วนความจำนั้นมันเป็นผลของสติที่ระลึกอะไรได้ทันทีทันควันอย่างถูกต้อง เพราะเมื่อเขาจำ เขาจำด้วยสติ คือตั้งสติสำหรับจำมันฝังรอยลงไปลึก; ฉะนั้นความจำมันจึงแม่นยำ แล้วมันระลึกได้ง่ายระลึกได้ชัดเจน. ที่นี้ความจำกับความระลึคนั้นะมันแยกกันไม่ได้.

นี่เมื่อพูดถึงสติแล้วก็ขอให้เข้าใจอย่างนี้; แต่ในทางธรรมะก็หมายถึง การทำการกำหนดลงไปทีสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เหมือนกับฝังรอยลงไป ในจิตใจ ในรูปแบบของความจำ ผูกพันกันไว้อย่างมั่นคง; มีสติในพระพุทธ มีสติในพระธรรม มีสติในพระสงฆ์อย่างนี้. ระลึกหรือจำ หรือว่าฝังการกำหนดลงไป ก็ยังคงเรียกว่าสติอยู่นั่นเอง.

ที่นี้ ข้อที่ ๘ สุตท้าย “สัมมาสมาธิ” แปลว่า “ตั้งใจมันชอบ” ตามที่เรียก ๆ

กันอยู่. นี้ก็ถูกแหละ : **สมาธิ**คือความที่ตั้งใจไว้อย่างมั่นคง จึงแปลว่าตั้งใจมั่น. แต่คำว่า “สมาธิ” นี้ยังมีความหมายกว้างไปไกลกว่านั้นอีก; คือหมายถึง :-

(๑) **สมาธิตามธรรมชาติก็มี.** คือสมาธิที่มีอยู่เองโดยไม่ต้องตั้งใจคือไม่ต้องเจตนา; เมื่อเราจะทำอะไรมันก็มีความตั้งใจที่จะทำสิ่งนั้นอยู่ตามสัดส่วนที่พอเหมาะพอดี, ไม่อย่างนั้นเราทำไม่ได้หรอก. นี้ขอให้สังเกตดูให้มากเป็นพิเศษสักหน่อย. แม้แต่เราจะกินข้าว ถ้าเราไม่มีสมาธิตามธรรมชาติมันก็คงจะกินข้าวไม่ได้ คือจะไม่ใส่เข้าไปที่ปาก หรือว่าจะทำผิด ๆ อย่างอื่น. เราจะเปลี่ยนอริยาบถจะทำอะไรก็ตาม มันมีสมาธิตามธรรมชาติ. และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเราจะต้องทำอะไรให้ดีกว่านั้น เราก็น่าจะมีสมาธิเพิ่มขึ้นตามสมควร; เช่นว่าเราจะบัวบนน้ำลายให้ถูกที่ เพราะว่ากระโถนมันแคบอย่างนี้. มันก็มีสมาธิเกิดขึ้นมากกว่าธรรมดา; หรือเมื่อเราจะขว้างอะไรให้มันถูกก็ยังมีสมาธิมากขึ้นเองกว่าธรรมดา อย่างนี้เรียกว่าสมาธิตามธรรมชาติ คือสมาธิเป็นเองมีเจตนาได้เองโดยที่เราไม่ต้องตั้งใจเจตนา.

(๒) ที่นี้ถ้าเป็นการทำสมาธิในความหมายที่ไม่ใช่ธรรมดา อย่างนี้เราต้องตั้งใจเจตนากำหนดลงไปทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยการบังคับจิตใจ, แล้วก็ทำกันอย่างมีวิธีการ; อย่างนี้เรียกว่า **สมาธิที่เรากระทำ** หรือ **เราเจริญขึ้นมา** ก็เรียกว่าสมาธิอยู่นั้นแหละ.

(๓) ยังมี**การอธิษฐานจิต ตั้งสัจจาธิษฐาน** อะไรต่าง ๆ, เหล่านี้ก็ป็นสมาธิอยู่นั้นแหละ.

(๔) แม้ที่สุดแต่**ผลของการทำสมาธิ** เราก็น่าจะเรียกว่าสมาธิอยู่นั้นแหละ;

เช่นว่าทำสมาธิแล้วก็ได้สมาธิ ใช้คำ ๆ เดียวกัน : สิ่งที่ทำก็เรียกว่าสมาธิ, แล้วผลที่ได้มาก็เรียกว่าได้สมาธิ. สมาธิอย่างนี้ อยากจะตั้งชื่อเสียเลยว่า ตริยางคสมาธิ หรือ ไตรยางคสมาธิ -สมาธิที่มีองค์ ๓. **สมาธิมีองค์ ๓** ก็คือจิตบริสุทธิ์ แล้วก็จิตตั้งมั่น แล้วก็จิตว่องไวในหน้าที่ของจิตนั้น; ซึ่งเคยอธิบายมากมายหลายสิบครั้งแล้วมั้ง. **จิตตั้งมั่น จิตบริสุทธิ์** แล้วก็**จิตไว**ต่อหน้าที่ที่จิตจะต้องทำ; นี่คือสมาธิสมบูรณ์แบบตามหลักแห่งพุทธศาสนา เป็นผลของการกระทำสมาธิจนได้สมาธิ.

ที่นี้คำว่า “สมาธิ” ในคำว่าสัมมาสมาธินี้ ก็รวมข้อความเหล่านี้เอาไว้หมด กินความหมดทุกอย่าง อย่างที่กล่าวมาแล้วนี้ คือสมาธิเป็นเองโดยไม่ต้องเจตนา ก็มีดีมาก ปกติมาก, **สมาธิที่ต้องเจตนาด้วยการกระทำเป็นเรื่อง ๆ ไป** นี้ก็ทำได้ดีมาก; ฉะนั้น จิตนั้นจึงมีสมรรถภาพมาก; รวมกันหมดแล้วก็เรียกว่า**สัมมาสมาธิ**.

นี่คือมรรคมีองค์แปด ประกอบอยู่ด้วยองค์ทั้งแปดนี้ กลายเป็นวิถีหรือแนวทาง ที่คนจะต้องปฏิบัติกาย วาจา ใจของตนให้เป็นไป ก็เรียกว่ามรรคหรือเรียกว่าทาง.

.....

การประยุกต์อภิวัจฉิกมรรคให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิต.

ที่นี้เมื่อเรารู้จักองค์แห่งมรรคทั้งแปดองค์ ว่ามีอย่างนี้แล้ว ก็จะถูกกันถึงการประยุกต์ใช้; คือให้ความรู้นั้นอย่าเป็นความรู้สึกว่าเป็นความรู้, แต่ว่าให้มันเป็นผลขึ้นมา ด้วยการประยุกต์คือการปฏิบัติ. เดียวนี้พุทธบริษัทเรามีแต่

ความรู้ หรือที่เรียกว่าปริยัติ; ไม่มีผลคือปฏิบัติ ก็เพราะว่าไม่ได้ปฏิบัติ คือไม่ได้ประยูกต์นั่นเอง. เมื่อเรามีความรู้เรื่องมรรคมีองค์แปด ก็ควรจะมีการประยูกต์ คือทำให้เกิดเป็นผลขึ้นมา. ที่จะพูดให้ดีกว่านั้นก็คือว่า **เอาไปใช้ให้เป็นประโยชน์เลย;** อย่าพูดถึงเรื่องการปฏิบัติ ที่ไม่รู้ว่าจะปฏิบัติไปทำไม ปฏิบัติตามธรรมเนียมปฏิบัติ ละเมอ ๆ อย่างนี้ก็มาก. ถ้าใช้คำว่า**ประยูกต์**ก็ต้องหมายความว่า **เอาไปใช้ให้เป็นประโยชน์เลย.** มรรคมีองค์แปดก็ประยูกต์ในธรรมต่าง ๆ ได้ เช่นเดียวกับเรื่องที่แล้ว ๆ มา คือเรื่องสัมมัมปชานสี่ เรื่องอิทธิบาทสี่ เรื่องอินทรีย์ห้า เรื่องพละห้า เรื่องโพชฌงค์เจ็ด เป็นต้น.

เกี่ยวกับการประยูกต์ เราเคยพูดกันมาแล้วว่า **ผู้ประยูกต์นั้น** มันมีอยู่อย่างเป็นลดหลั่นกว่ากัน; เช่นเป็น**คฤหัสถ์อยู่บ้านเรือนเต็มที**ก็ประยูกต์ธรรมะข้อนี้ได้ในระดับหนึ่ง, **ทีนี้เป็นคฤหัสถ์แต่มีจิตใจใคร่ที่จะออกจากโลกที่เราใช้คำว่า โคตรกฺข**นี้เขาก็ประยูกต์ได้มากกว่าคฤหัสถ์ธรรมดา, **ทีนี้ถ้าเป็นโยคีโดยเฉพาะ เป็นบรรพชิตเป็นมุนี** อย่างนี้ก็ประยูกต์ธรรมะนั้นได้เต็มที่ ในระดับที่สูงขึ้นไป.

มรรคมีองค์แปดนี้ **อยากจะทำให้รู้จักประยูกต์ให้มากเป็นพิเศษ** ใน **สถานการณ์ปัจจุบันนี้;** ก็คือการ**ประยูกต์สำหรับคฤหัสถ์มากกว่า** เพราะว่ามีปัญหามันมาอยู่ที่นี่. ปัญหาส่วนตัวบุคคลก็ดี ปัญหาของสังคมหรือของประเทศชาติก็ดี มันยังอยู่ที่พลเมืองแต่ละคน ๆ ยังไม่ตั้งอยู่ในธรรมะ คือถูกต้องหรือว่าที่เพียงพอ. ฉะนั้น การประยูกต์ที่จะพูดถึงเป็นข้อแรก ก็ประยูกต์สำหรับฆราวาสผู้ครองเรือน; แล้วก็ลองคิดดูถึงว่า ฆราวาสนี้ ก็มีเป็นวัยเด็กก็มี วัยรุ่นก็มี วัยหนุ่มสาวก็มี วัยพ่อแม่บ้านแม่บ้านก็มี วัยคนแก่ก็มี เราจะประยูกต์กันอย่างไร เอาไปคิดเองก็ได้ว่าเขาจะต้องมีสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปไป สัมมาวาจา กัมมันโต ฯลฯ กันอย่างไร.

ประยুক্তอภฺรฺงคิกมรรคแก่ชีวิตเด็ก.

ถาม : เด็ก ๆ ก็ต้องมีสัมมาทิฐิ. คุณประยูรเป็นผู้ระบุว่า เด็ก ๆ จะต้อง มีสัมมาทิฐิอย่างไร ?

ตอบ : เด็ก ๆ ก็ควรจะมีความคิดเห็นว่า ตนจะต้องเป็นเด็กที่ดี เด็กที่เชื่อฟังของพ่อแม่ถึงจะเป็นความคิดเห็นที่ถูกต้อง แล้วก็ป็นศิษย์ที่ดีของครู.

นี่มันยากที่จะจะให้เด็ก ๆ ตัวเล็ก ๆ เขามีสัมมาทิฐิ. แม้แต่เพียงจะให้เขารู้สึกว่า เราจะต้องเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ เป็นศิษย์ที่ดีของครู เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อนนี้ มันก็ยากเสียแล้ว เพราะเหตุว่ามันยังเด็กนั้นแหละ; ฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่ที่พ่อแม่หรือครูบาอาจารย์จะต้องช่วยทำให้เขามีสัมมาทิฐิ.

ถาม : แต่ที่ทำได้ที่สุด ทำให้มีสัมมาทิฐิมาตั้งแต่ในท้องอย่างนี้ จะทำได้ไหม คุณทอง ?

ตอบ : คงจะทำได้ครับ สำหรับมารดาที่ตั้งใจจะทำครับ.

ถาม : คงจะทำได้หรือ ? มันไม่แน่ว่าจะทำได้หรือ ? ต้องถือว่าทำได้. แล้วทำอย่างไรละ : บิดา มารดา จะทำให้ลูกมีสัมมาทิฐิ มาแต่ในท้องได้อย่างไรบ้าง ? เอ้า, คุณว่าไปซี.

ตอบ : มารดาหรือผู้เป็นแม่นั้น จะต้องตั้งอยู่ในศีลในธรรม; เช่น อย่างน้อยจะต้องปฏิบัติศีลทั้งห้าข้อ เป็นประจำขณะที่ลูกนั้นอยู่ในท้อง เพื่อที่จะรักษาจิตใจของพ่อแม่ ซึ่งจะเป็นสายสืบเนื่องไปยังลูกที่อยู่ในท้องนั้น ทางหนึ่ง; ซึ่งเป็นทางที่รู้สึกจะสำคัญมากเพราะว่าจิตใจของพ่อแม่ นี้ จะต้องสืบทอดไปยังลูกนั้นแน่นอน; อย่างนี้ครับ.

ถาม : คุณประยูรเป็นหมอ คงจะตอบได้ดีกว่าคนอื่นว่า มันถ่ายอะไรให้แกกัน และกัน ได้ก็มากน้อย สำหรับพ่อแม่กับลูกในท้อง ?

ตอบ : สำหรับพ่อแม่กับลูกในท้องนี้ เขาเรียกว่า ถ่ายเชื้อสาย ซึ่งภาษาหมอเรียกว่าเป็นยีนส์ หรือเป็นอะไรก็ตามนี้มันได้ราว เราคิดกันว่าราว ๕๐% ครึ่ง ที่ได้มาจากพ่อแม่เป็นทางอุปนิสัยใจคอต่าง ๆ นี้. ตอนนี่เราคิดว่ามาจากทางกรรมพันธุ์ ทางพ่อแม่ราว ๕๐% ครึ่ง.

ถาม : ถ้าพ่อแม่มันเป็นมิจฉาทิภูริละ จะว่าอย่างไร ?

ตอบ : ถ้าพ่อแม่เป็นมิจฉาทิภูริ ลูกก็จะได้รับความมิจฉาทิภูริมาด้วยจากพ่อแม่.

ถาม : รับอะไร ?

ตอบ : รับนิสัยครับ รับความคิดความเห็น หรือตัวมิจฉาทิภูรินี้ครับ.

ถาม : จะรับได้อย่างไร ความคิดความเห็น, มันยังไม่เกิดนี่ ? ความคิดความเห็น มันต้องเกิด, ต้องมีเหตุปัจจัยให้เกิด.

ตอบ : นี่พูดถึงว่าตอนที่อยู่ในครรภ์ครับ.

ถาม : มันจะมีความคิดเห็นที่ถ่ายกันอย่างไร เพราะยังคิดไม่เป็น ? หรือว่าอะไร ที่มันก่อนหน้าความคิดเห็น ?

ตอบ : นั่นแหละมันมีตัวเชื้อที่เขาเรียกว่า ตัว Sperm ฝ่ายผู้ชายกับไข่ของผู้หญิง. ในนั้นเขาเรียกยีนส์ครับ, เขาใช้คำว่ายีนส์ ตัวโครโมโซมของสองฝ่าย มันมาผสมกัน คือเอาเป็น...อันนี้ไม่ทราบจะเปลอย่างไร ตัวโครโมโซมนี่ จากฝ่ายพ่อ แล้วมารวมกับในไข่ของฝ่ายแม่; แล้วที่นี้พอต่อจากนั้นก็

จะเจริญเติบโต โดยเลือดในแม่ไปเลี้ยงอยู่ จนทำให้สิ่งนั้นเจริญเติบโต. ตอนนี้นั่นก็เด็กยังไม่ได้กระทบอะไร แต่เข้าใจว่า มันน่าจะ...ถึงแม้ว่าไม่ได้กระทบหรือไม่มีอารมณ์อะไร ซึ่งเราจะพิสูจน์ได้ แต่ก็เข้าใจว่า ใ้สติ ปัญญาหรือความคิด ความเห็นต่าง ๆ ก็คงจะได้บำรุงรักษาไปตอนนั้น ด้วย.

เราน่าจะใช้คำว่า เชื่อ หรืออะไรมากกว่า เป็นเหมือนกับเชื่อที่ยังไม่ได้ เพาะไม่ได้พักนะ. เชื่อสำหรับทำให้เกิดความคิดเห็น หรือเชื่อทำให้เกิดการกระทำ หรืออะไรก็ตาม; ยังไม่เป็นตัวความคิดความเห็น หรือการกระทำแท้; แต่เป็นเชื่อที่จะทำให้เขามีความคิดความเห็น หรือการกระทำอย่างเดียวกับพ่อแม่. ถ้าอันนี้เป็น ที่ยุติได้ ก็แปลว่า เราสามารถช่วยกันทำให้ลูกในครรภ์ หรือมีการตั้งครรภ์ขึ้นมาเป็นลูกที่มี **เชื้อแห่งสัมมาทิฏฐิ ติดมา** ; แล้วก็มาฟักตัวออกมาเป็นสัมมาทิฏฐิ เพราะว่ามันมี เชื้อแห่งสัมมาทิฏฐิ.

ฉะนั้น พ่อแม่จะต้องมีสัมมาทิฏฐิอยู่เป็นปกตินิสัย, ยีนส์ที่จะถ่ายทอดไปนั้น มันจึงจะมีเชื้อแห่งสัมมาทิฏฐิไปได้. นี่เราตั้งต้นประยุกต์สัมมาทิฏฐิกัน ตั้งแต่ว่า แม่ แต่ลูกในครรภ์ก็ขอให้เขามีเชื้อแห่งสัมมาทิฏฐิ.

ถาม : เอ้า, ทีนี้ก็มีมันโต คลอดออกมาแล้ว. คุณทองก็เป็นครู คุณก็ลองพูดดูว่า จะปลุกฝังสัมมาทิฏฐิลงไปในเด็กนั้นอย่างไร ?

ตอบ : การที่จะปลุกฝังสัมมาทิฏฐิ. สัมมา...

ถาม : สัมมาทิฏฐิ; เอาละ สัมมาทิฏฐิ เราจะปลุกฝังสัมมาทิฏฐิลงไปในเด็กอย่างไร ?

ตอบ : การที่จะปลุกฝังสัมมาทิฏฐิลงไปในเด็กนั้น ก็ด้วยการอบรม แล้วก็

สั่งสอนทั้งสองวิธีนี้ครับ; คือการสั่งสอนแนะนำ กระทำให้เห็น ซึ่งเป็นการอบรมสั่งสอนไปในตัว ว่าการที่มีสัมมาทิฐิ หรือความนึกคิด ความเห็นกับความต้องการที่ถูกต้องนั้น ย่อมจะนำมาซึ่งความไม่เดือดร้อน; อย่างนี้ครับ.

ถาม : มันเป็นเรื่องที่ทำได้ หรือทำกันอยู่หรือไม่ละคุณชวน, คุณลองว่าไปตามจริงซิ คุณก็เป็นครู ?

ตอบ : มีทำกันอยู่ก็มีครับ, แต่ที่ไม่ทำก็มีครับ.

ถาม : ในโรงเรียนของคุณนะ คุณทำได้เท่าไร ? อย่างไร ?

ตอบ : สำหรับผมทำได้ครับ เพราะผมมีความคิดเห็นไปในทางสัมมาทิฐิอยู่ตามปกติ. แต่ว่าเพื่อนครูบางคนในโรงเรียน ก็ยังมีในสิ่งที่ไม่มี ไม่ค่อยจะคิดในทางสัมมาทิฐิ.

ถาม : ที่ทำลงไปของเด็ก ให้เด็กมีสัมมาทิฐินะ เราได้ทำอย่างไรบ้างที่ได้ทำมาแล้ว ?

ตอบ : ก็ทำตัวอย่างให้ดูครับ; คือไม่คิดในทางทำลาย, ไม่คิดไปในทางเสื่อมเสีย, ไม่สร้างตัวอย่างในทางเลว ๆ ให้เด็กดูให้เด็กเห็น.

นั่นแหละมันยากที่สุด เพราะว่าเด็กเขายังไม่รู้ว่าจะไรผิดอะไรถูก, คลอดออกมายังไม่รู้จะไรผิดอะไรถูก. ถ้าเขาได้รับการศึกษาพอสมควร จนรู้จะไรผิดอะไรถูกก็ง่าย เหมือนคนโต ๆ แล้ว. นี่การปลูกฝังความคิดเห็นหรือความเข้าใจ หรือความเชื่อที่ถูกต้องลงไปในตัวเด็กนี้สำคัญมาก. เดี่ยวนี้เรียกว่าจะไม่มีการได้ เพราะว่าระบบ

การศึกษาในโลกนี้ มันยกศาสนาออกไปเสียจากโรงเรียน, แล้วก็กระทั้งยกออกไปเสียจากบ้านเรือนด้วยซ้ำไป. สำหรับเด็ก ๆ นี้ เราอาศัยขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือ ตัวอย่างเป็นส่วนมาก. พวกที่ถือพระเจ้า ให้เด็กเคารพเกรงกลัวพระเจ้า เชื่อฟังพระเจ้า เอาตามบทบัญญัติที่ตายตัว ไม่ให้ตัดสินใจเอาเองว่าถูกหรือผิด แต่เอาตามทีบัญญัติไว้แล้วว่าถูกหรือผิดอย่างไร. เขากลัวพระเจ้า ก็ต้องทำตามที่พระเจ้าต้องการ; เพราะฉะนั้น มันจึงเป็นไปในทางที่ถูก เพราะเขาบัญญัติไว้ดีแล้ว. ทีนี้เราไม่มีพระเจ้าอย่างนั้น, ในพระพุทธศาสนาก็มีเรื่องบาปเรื่องกรรม เรื่องบาปเรื่องบุญ เรื่องชั่วเรื่องดี; ทำให้เด็กรู้จักกลัวบาป รักดี ก็เคยสำเร็จมายุคหนึ่ง. แต่เดี๋ยวนี้ก็มีอะไรเข้ามาแทรกแซงจนเด็กไม่มีเวลา ไม่มีโอกาสที่จะรู้จักคำว่า บาป; เขาถือ “ได้แล้วเป็นดี” “อวยแล้วเป็นดี” “สนุกแล้วเป็นดี” อะไรก็เป็นดี, ไม่มีคำว่าบุญว่าบาป, ก็เลยยากที่จะทำให้มีสัมมาทิฐิ ตามความหมายนี้.

ถ้าใครอยากให้มีตามความหมายนี้ ก็ไปอบรมกันใหม่ ให้เขากลัวไอ้สิ่งทีเรียกว่าบาป เด็กๆ เขากลัวอะไรก็เอาอันนั้นแหละไปเป็นชื่อของบาป. เด็กๆ สมัยนี้ แม้มันจะไม่กลัวคำว่า “บาป”, แต่พอพูดว่า “ช่วย” อย่างนี้มันยังสะดุ้งบ้าง; เอาคำว่า “ช่วย” “โชคร้าย” ไปแทนคำว่าบาป. คนเดี๋ยวนี้ยิ่งโง่ไปในทางที่จะไม่กลัวบาป, แต่กลัวโชคร้าย; ฉะนั้นเรื่องไสยศาสตร์ มันจึงเจริญยิ่งกว่าธรรมะในศาสนา. ดังนั้นก็เอาบาปนี้ไปฝากไว้กับโชคร้าย; เขาก็กลัวบาปได้เหมือนกัน. มีวิธีอย่างไรให้คนกลัวบาป แล้วก็รักบุญ ถือว่าเกลียดชั่วรักดีเพิ่มขึ้นนี้ คือวิธีการประดิษฐานสัมมาทิฐิลงไป在心ใจของเด็ก ๆ เหล่านี้; ซึ่งควรจะทำมาตั้งแต่ต้น คือตั้งแต่แรกคลอดออกมาทีเดียว.

การศึกษาในโรงเรียนไม่มีระบบอบรมจิตใจ หรือควบคุมในทางจิตอย่างนี้,

มีแต่ให้เรียนหนังสืออย่างเดียว; สัมมาทิฏฐิก็หายไป ๆ, กระทั่งคนวัยรุ่น ก็มีสิ่ง
ยั่วชวนมาก จนไม่สนใจเรื่องผิด เรื่องถูก เรื่องดี เรื่องชั่ว; ดังนั้นคนหนุ่มสาวสมัยนี้
ก็ยิ่งเคล็ดเปิดเปิง.

ประยุกต์อภิวรรณคดีมารดแก่พ่อแม่เรือน.

ถาม : ที่นี้พอมารดพ่อแม่เรือนขึ้นมาเนี่ย ค่อยยังชั่วสักหน่อย หรือว่ายังไม่มีความ
อะไร? คุณล้าสังเกตเห็นอย่างไร? คุณเป็นกำนัน สังเกตดูประชาชน
ราษฎรของคุณ ว่าเดี๋ยวนี้มันมีสัมมาทิฏฐิกันอย่างไร? ระดับไหน? หรือ
ไม่มีเสียเลย?

ตอบ : พ่อแม่เรือน ผมคิดว่าหนักไปกว่าเด็ก ๆ อีกร; เพราะต่างคนก็
ต่างเห็นแก่ตัวครับ. ใ้เป็นเรื่องสำคัญอยู่ สัมมาทิฏฐิเกิดได้ยาก.

ถ้าอย่างนั้นก็หมดหวัง; พ่อแม่เรือนยังไม่มีความสัมมาทิฏฐิ, ยิ่งโต
ยิ่งไม่มีความสัมมาทิฏฐิ, ยิ่งแก่ยิ่งไม่มีความสัมมาทิฏฐิ; แล้วจะเอาเงินสี่ไหนมาถ่ายให้กัน
อย่างคุณประยูรว่าเล่า? เห็นไหมมันครบรอบหมดแล้ว มันไม่มีโอกาสเนื้อที่ว่าง
สำหรับสัมมาทิฏฐิ ที่จะเข้าไปอยู่ในมนุษย์สมัยนี้? ที่นี้ พอไม่มีสัมมาทิฏฐิอย่างเดียว
เท่านั้นแหละ อย่างอื่นมันก็ล้มละลายหมด.

ถาม : ไม่มีสัมมาทิฏฐิอย่างเดียว องค์ที่เหลือนอกนั้นเป็นไปไม่ได้ คุณชวนเข้าใจ
ไหม? ถ้าเข้าใจคุณลองว่าดูที่ว่า ไม่มีสัมมาทิฏฐิอย่างเดียว ใ้เจ็ดองค์
ที่เหลือมันเป็นไปไม่ได้?

ตอบ : พอเข้าใจครับ แต่ว่าอธิบายให้เป็นคำพูดที่กระจ่างแจ้งไม่ได้ครับ; ถ้านึก
นี่ก็ออกครับ.

- ถาม : นึกออกคนเดียว, เอานึกออกเสียคนเดียว. คุณประยูรไม่มีสัมมาทิฐิ
อย่างเดียว ก็เป็นอันล้มเหลวหมด ?
- ตอบ : เพราะว่าข้ออื่น ๆ นั้น มันตามหลังสัมมาทิฐิมาครับ; เพราะข้ออื่น ๆ
ก็เป็นต้นว่าการดำริ เมื่อเราคิดถูกต้องเราก็ต้องดำริถูกต้อง. นี่ยิ่งข้อ
ทางความประพฤติ ข้อปฏิบัติ ทางวาจา ทางอาชีพ มันก็ปฏิบัติไปตาม
ความคิดเห็นครับ. คนเรามีความคิดเห็นอย่างไร มันก็สั่งงานไปทางกาย
ทางวาจาให้ทำอย่างนั้น ไปตามความคิดเห็น. แล้วก็ไปข้อความพยายาม
หรือความตั้งมั่น หรือสติความระลึกก็ตาม ก็ล้วนแต่ต้องทำไปตามความ
คิดเห็นทั้งนั้น; ถ้ามีความเห็นไปเช่นไรแล้ว, ก็จะมีข้อความพยายามไป
อย่างนั้น, ก็จะมีความตั้งใจไปอย่างนั้น, ก็ระลึกแต่เรื่องอย่างนั้น; ฉะนั้น
ถ้าความคิดเห็นมันผิด ก็จะทำผิด ระลึกผิด ตั้งใจผิดตามไปด้วยครับ.

นี่แสดงให้เห็นได้อยู่ในตัวมันเองว่า สัมมาทิฐิ มีความสำคัญอย่างยิ่ง
จนถึงกับพระพุทธองค์ท่านได้ทรงนำมาตั้งเป็นธรรมะข้อแรกข้อที่หนึ่ง ซึ่งเป็นองค์แห่ง
มรรค; เหมือนกับเข็มทิศ ถ้ามันผิดทางแล้วอื่น ๆ มันก็ผิดกันไปหมด. นี้เรียกว่า
คนเราเกิดมาชาติหนึ่ง ตั้งแต่อยู่ในท้องมารดา จนคลอดออกมาจนเป็นวัยรุ่น เป็นหนุ่ม
สาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือน เป็นคนแก่คนเฒ่า; มันสำเร็จอยู่ที่สัมมาทิฐิอย่างเดียว : ที่
จะรอดหรือไม่รอดตามวิถีทางของธรรมะ สำเร็จอยู่ที่สัมมาทิฐิอย่างเดียว. ช่วยเอาไป
พิจารณา แล้วช่วยกันกระทำให้มันมีที่เรียกว่าประยุกต์.

ประยุกต์อภิญ्ञคิกมรรคแก่ชีวิตฆราวาสนาเป็นต้น.

ที่นี่จะดูบุคคล มราวาส โดยอาศัยหน้าที่การงานต่าง ๆ กัน : เป็นภรรยา

เป็นกรรมกร เป็นทหาร; คน ๓ พวกนี้ ที่พวกคอมมิวนิสต์ เขาถือว่าเป็นรากฐานสำคัญของประเทศนะ : เป็นชาวนา เป็นกรรมกร เป็นทหาร. ถึงประเทศเราก็เหมือนกันแหละ; มันมีคน ๓ พวกนี้แหละที่ว่าเป็นเนื้อเป็นหนัง เป็นกระดูกสันหลัง เป็นโครงกระดูกอะไรก็ตามของประเทศชาติ. ชาวนา กรรมกร ทหาร ยังมีสัมมาทิฐิตี้อยู่หรืออย่างไร ? อยากจะพูดว่า ถ้าไม่มีสัมมาทิฐิแล้ว ชาวนาก็จะไม่เป็นชาวนา, กรรมกรก็จะไม่เป็นกรรมกร, ทหารก็จะไม่เป็นทหาร, ที่เป็นเนื้อหนังหรือกระดูกสันหลังของประเทศชาติ; แต่จะเป็นอะไรอื่นที่สร้างปัญหายุ่งยาก ลำบากแก่สังคม.

ถาม : ถ้าชาวนาเป็นมิจฉาทิฐิ เป็นชาวนาไม่ได้ คือเป็นชาวนาที่สำเร็จประโยชน์ตามแบบของชาวนาไม่ได้, เช่นอย่างไรบ้างละ คุณเล่า ? ชาวนาที่ไม่มีสัมมาทิฐิ เป็นมิจฉาทิฐิ มันจะเป็นชาวนาไม่ได้ มันคืออย่างไร ?

ตอบ : ชาวนาที่เป็นมิจฉาทิฐินี้ก็ ส่วนมากจะทำ แม้แต่ทำนานี้ก็จะได้ไม่ผล; ผลผลิตจะไม่ได้เต็มที่ครับ.

ถาม : แล้วอะไรต่อไปอีก ?

ตอบ : โดยการกระทำของชาวนาที่ทำนี้ ทำแบบที่ไม่เข้าใจวิธี ตั้งแต่แรกเช่น ไถจนกระทั่งหว่านน้ำมา แล้วก็จนกระทั่ง หว่านปักดำลงไป จนได้ผล, ผลที่ได้ก็ไม่ได้ผล. การที่ชาวนาทำนาไม่ได้ผล ก็เพราะเหตุว่า ทำไม่ถูกต้องตามฤดูกาลด้วย แล้ววิธีทำก็ไม่เข้าใจด้วย แต่คิดจะเอาผลอย่างเดียว. ผลอยากจะได้แต่การทำไม่ถูกวิธีการด้วย ไม่รู้กาลเวลาด้วย. นี่เป็นเหตุอย่างนี้.

ถาม : เรียกว่าทำนาไม่เป็น จะได้ไหม ?

ตอบ : ครับ ทำไม่เป็นครับ.

ถาม : ถ้าทำไม่เป็น จะเรียกว่าชานาได้ไหม ?

ตอบ : เรียกได้, แต่เป็นชานาไม่ดี.

ถาม : ก็เรียกว่าไม่ใช่ชานา. ถ้าชานาตามแบบของพุทธศาสนาก็ต้องหมายความว่า ประกอบไปด้วยสัมมาทฎฐิ มีความรู้รอบตัว, แล้วก็ทำทุกอย่างดีตลอดไปหมด. แล้วดีกว่านั้นก็ถือว่า ว่าอะไรคุณประยูร ? ดีกว่านั้นอีกคืออะไร ?

ตอบ : สัมมาทฎฐิของชานา....

ไม่ใช่; ว่าชานาคนนี้เป็นอะไรอีกที่ดีกว่าเป็นชานาที่ดี ? คืออยากจะให้หนักไว้เสมอ, อย่าลืมเสียว่า เขาเป็นผู้ปฏิบัติธรรมในการทำงาน. ชานาที่ดีเขาปฏิบัติธรรมอยู่ในการทำนนั้นเอง; ฉะนั้น เขาจึงเคารพบูชาการทำนเป็นสิ่งสูงสุด เพราะว่ามันเป็นการปฏิบัติธรรม, ที่นี้เขาก็เลยไม่มีการบกพร่องในการทำน, แล้วยังมีการก้าวหน้าในทางความนึกคิด ความรู้สึกในเรื่องชั่วดี บุญบาป, แล้วยังมีความก้าวหน้าในคุณธรรมทั้งหลายเช่นความขยันหมั่นเพียร ความเข้มแข็ง ความอดทน ความมีสติสัมปชัญญะรอบคอบ; มีทุกอย่างอยู่ในการทำน จนกระทั่งว่า ชานาชนิดนี้ จะทำนตามแบบของพระพุทธเจ้าได้.

ถาม : ทำนตามแบบของพระพุทธเจ้า คือทำอะไรคุณทอง ?

ตอบ : อันนี้ผมยังไม่ออกครับ.

คุณไม่จำไว้; แกล้งถามคุณเพราะว่าคุณก็เคยฟังแล้ว : ทำนแบบของพระพุทธเจ้า มีอมตะเป็นข้าวเปลือก : สทฐา พีช ติโป วุฎฐิ ปญญา เม

ยุคคนงุคส์ ฯลฯ คือเอาศรัทธาเป็นข้าวพีช เอาความเพียรเผาผลาญกิเลสเป็นน้ำฝน เอาปัญญาเป็นแอกและคันไถ ฯลฯ* ทำเสร็จแล้วข้าวเปลือกออกมาเป็นนิพพาน. นี้เรียกว่าทำนาตามแบบของพระพุทธเจ้า, ท่านเรียกของท่านเองว่า เราก็คือเป็นชาวนา เราทำนาอย่างนี้, คุยกับตาพราหมณ์มิถิฉาภิภูฏิกคนหนึ่ง. ถ้าชาวนาของเรามี สัมมาทิฏฐิ เป็นชาวนาที่มีการประพฤติธรรมในการทำนา, ไม่เท่าไรก็จะร่ำรวยด้วย ข้าวเปลือกด้วย แล้วก็ร่ำรวยด้วยมรรคผล และนิพพานในที่สุดด้วย, มันคืออย่าง นั้น; ฉะนั้น ขอให้ช่วยกันประยูกต์สักหน่อย, ว่าชาวนาที่เป็นพุทธบริษัทนั้น จงมีการประพฤติกระทำอย่างนี้เถิด, ผลที่เป็นวัตถุคือข้าวเปลือกก็ได้เต็มที่, ผล ทางจิตใจคือธรรมะก็มีเต็มที่; แล้วก็ไม่มีปัญหาอะไร เขาจะอยู่เหนือความทุกข์ได้ เพราะรู้ธรรมะพอ.

ที่นี้ชาวนาของเรา กำลังอยากจะเป็นเทวดา อยากจะไม่เหนื่อยเลย หรือ ว่าอยากอะไรหลาย ๆ อย่างที่มันเป็นไปไม่ได้; แล้วจะเป็นอย่างนั้นมากขึ้น ๆ เลยก็ ไม่ได้ทั้งฝ่ายโลก ไม่ได้ทั้งฝ่ายธรรม; ผลนะมันไม่ได้อย่างนี้.

เป็นกรรมกรถ้ามีสัมมาทิฏฐิ ก็คงจะแบบเดียวกับชาวนา รู้จักทำงาน รู้จักหน้าที่ รู้จักเจียมตัว ในการที่กรรมมันสร้างเรามาเป็นกรรมกร มีสัมมาทิฏฐิแล้ว ปฏิบัติหน้าที่ให้ดี; ไม่เท่าไร ก็จะพ้นสภาพกรรมกร กลายเป็นคนมั่งมีร่ำรวย เป็นเศรษฐี ที่ใจบุญได้, ไม่เป็นนายทุนขูดรีด. นี่ถ้าเขามีสัมมาทิฏฐิ มันเป็นอย่างนี้; แม้แต่เป็น กรรมกรก็เป็นกรรมกรที่ดี แล้วก็ประยัดเก็บหอมรอมริบ เลือดตาไหลก็ยังทนได้ ไม่เท่าไรก็พ้นจากความยากจน แล้วก็เป็นคนที่มีมั่งมีได้, จะไปเป็นคนใจบุญ ไม่ใช่ นาย

* คำตรัสเรื่องทำนาตามแบบพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งคำบาลีและคำแปลที่สมบูรณ์ ได้นำมาใส่ไว้ท้าย เล่มหนังสือนี้แล้ว, ที่หน้า ๔๔๙; ส่วนแปลจากหนังสืออริยสัจจากพระโอรุ.

ทุนขูดรีด. แล้วโลกนี้มันก็จะดี ไม่มีกรรมกรที่หายใจเป็นการสไตร์ อยากรทำงานน้อย ๆ อยากรเอาเงินมาก ๆ ซึ่งมันเปลี่ยนเป็นอย่างนี้มากขึ้นทุกที. มันตามกันพวกฝรั่ง; กรรมกรพวกฝรั่งเขาเป็นอย่างนั้น, กรรมกรไทยเราก็ตามกัน. ถ้าเอาสัมมาทิฏฐิเข้ามาให้ ก็คงจะช่วยตัวเองได้ แก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้, แล้วก็จะมีสัมมาสังกัปปไป สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต -อาชีโว -วายาโม เป็นต้นนี้ จนถึงที่สุด.

ถาม : สำหรับเป็นทหาร ถ้ามีสัมมาทิฏฐิมีผลดีอย่างไรคุณทอง ? คุณต้องตอบได้.

ตอบ : การเป็นทหาร หากว่ามีสัมมาทิฏฐิก็ต้องเข้าใจว่า การทำหน้าที่ของทหารนั้น คือการปฏิบัติธรรมอย่างสูงสุด; ไม่ใช่เข้าใจว่า การปฏิบัติหน้าที่หรือการออกรบนั้น จะต้องคิดแต่ว่าจะต้องได้เงินมา, อันนี้ครับ ถ้าหากว่ามีสัมมาทิฏฐิแล้ว จะทำให้เขาทำหน้าที่ไป โดยที่ไม่ได้นึกไปถึงสิ่งตอบแทน ที่จะได้มาในทางวัตถุครับ.

พูดให้มันเชื่อมโยงกัน ก็คือว่า ไม่ได้เป็นทหารฆ่าคนเพื่อเอาเงินหรือของตอบแทน. ทหารที่เป็นสัมมาทิฏฐินั้นนะ เขาไม่มีการฆ่าใคร, ไม่มีเจตนาฆ่าใคร; ดังนั้นจึงไม่มีการฆ่าใคร, มีแต่การป้องกันความยุติธรรม รักษาความเป็นธรรม รักษาความถูกต้องไว้ ก็เลยเป็นทหารที่ดี ไม่ต้องมาถามกันอยู่ว่า ฆ่าคนบาปหรือไม่บาปอย่างนี้. หรืออีกอย่างหนึ่ง ก็จะทำให้โลกนี้ มีความยุติธรรมเหลืออยู่มาก, ถ้าคนพวกนี้ปฏิบัติหน้าที่เพียงเพื่อรักษาความเป็นธรรม หรือความยุติธรรม. เดี่ยวนี้เขามีกองทัพกันเพื่อจะไปปราบปรามผู้อื่น เอาทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น โดยตรงโดยอ้อม; หรือเป็นการรุกรานผู้อื่น ด้วยอำนาจของกิเลส. ฉะนั้น ถ้าใครจะมีทหารที่ดี ก็ต้องให้เขามีสัมมาทิฏฐิด้วยเหมือนกัน.

นี่เรายกเอาตัวอย่างมาเท่านั้นแหละ; จะพูดทั้งหมดก็ไม่ไหวหรอก

ว่าประชาชนพรวาสดกฤหส์ท้งทลย ที่จะอยู่เป็นรากฐานของประเทศชาติ เช่น ชาวนา กรรมกร ทหาร อย่างนี้ ก็ต้องมีธรรมะของพระพุทธเจ้า คือมรรคมีองค์แปด มี สัมมาทิฏฐิเป็นตัวนำ. นี้ไม่ต้องพูดถึง พ่อค้า ข้าราชการ หรืออาชีพเป็นแพทย์ หรือ อาชีพเป็นทนายความเป็นต้น, ซึ่งมันทำให้ส่ำรวมระวังยาก เป็นช่องทางแห่งกิเลส มาก. เป็นพ่อค้าเขาก็ใช้เงิน ใช้อำนาจเงิน เป็นเครื่องมือปฏิบัติงาน; เป็นข้าราชการ ก็ใช้อำนาจหน้าที่เป็นเครื่องมือหาประโยชน์; เป็นแพทย์อย่างคุณประยูร ก็มีเลี้ยงชีวิต อยู่บนชีวิตของผู้อื่น; มันหมิ่นหม่มต่อความผิดหรือความถูกอยู่มากทีเดียว. เป็น ทนายความก็เหมือนกันแหละ มันดำรงตนอยู่บนประโยชน์ หรือแม้แต่ชีวิตของผู้อื่น เหมือนกัน ฉะนั้น มันจึงมีทางที่จะเห็นแก่ตัว เห็นแก่กิเลส แล้วทำอะไรที่ไม่เป็น สัมมาทิฏฐิได้. ฉะนั้น ขอให้เขาได้รักสัมมาทิฏฐิ ได้ชอบสัมมาทิฏฐิ ได้เอาสัมมาทิฏฐิ ตั้งไว้เป็นเครื่องมือ สำหรับควบคุมชีวิตจิตใจ; แล้วเขาก็จะเป็นพ่อค้าที่ดี, เป็น ข้าราชการที่ดี, เป็นแพทย์ที่ดี, เป็นทนายความที่ดี, เป็นต้น.

ถาม : บ้านเมืองที่มีพ่อค้าที่ดี ข้าราชการที่ดีเป็นต้น แล้วมันจะเป็นอย่างไรละ คุณทอง ?

ตอบ : บ้านเมืองก็จะมีแต่ความสงบสุขครับ.

นั่นแหละ ก็ตอบคำเตียวว่ามันดีนั่นแหละ; มันดีก็พอแล้ว. นี้เราประยุกต์ ธรรมะ กล่าวคือมรรคมีองค์ ๘ ประการ ในหน้าที่ในชีวิตประจำวันของคนในชาติ, และของแต่ละคน ๆ ในฐานะที่เขาเป็นตัวของเขาเอง.

ประยุกต์พระธรรมเพื่อความอยู่รอดของชาติ.

ถาม : อยากจะดูไปอีกนิตหนึ่ง ตามที่มีปัญหาอยู่เฉพาะหน้า. ประยุกต์พระธรรมนี้ เพื่อความอยู่รอดของชาติ จะได้ไหมคุณชวน ?

ตอบ : เข้าใจว่าได้ครับ.

ถาม : ทำไมต้องเข้าใจว่าเล่า ไม่แน่ใจอย่างนั้นหรือ ? เอ้า, คุณทอง ?

ตอบ : ได้ครับ; เพราะว่าพลเมือง ก็เป็นหน่วยหนึ่งของชาติ. ทีนี้เมื่อหน่วยทุกหน่วยนั้นมีสัมมาทิฐิ ชาติก็ต้องอยู่ได้ครับ.

ถาม : เตี่ยนี่ เขามีความเห็นกันว่า ถ้ามาฆัมีธรรมะ รักธรรมะ ชอบธรรมะอยู่ ชาตินี้จะอยู่รอดไม่ได้. คุณประยูรเห็นว่าอย่างไร, ถ้ามาฆัมีธรรมะกันอยู่ที่นี่ ชาตินี้จะรอดอยู่ไม่ได้ ?

ตอบ : ที่เขาได้กล่าวเช่นนั้น เพราะคนนั้นไม่รู้ว่ ตัวมีธรรมะจริงนั้นคืออย่างไร, เลยเขายังเข้าใจอยู่เสมอว่า ถ้ามีธรรมะแล้ว มันจะไม่ทำงานอะไร จะชอบอยู่เฉย ๆ อยู่แบบเหมือนกับพระเสีหหมด เขายังเข้าใจอย่างนั้นอยู่ จึงพูดอย่างนั้น.

นั่นคือชาติสัมมาทิฐิอย่างเต็มที่, แล้วก็ไปมีมิจฉาทิฐิอย่างเต็มที่; จึงได้เข้าใจอย่างนั้น. ไปคิดดูให้ดีว่า มิจฉาทิฐิหรือสัมมาทิฐินี้เป็นตัการสำคัญที่สุด ตามฝ่ายของมัน; คือฝ่ายผิดหรือฝ่ายถูก, ฝ่ายรอดหรือฝ่ายวินาศ.

ถาม : เตี่ยนี่ โลกกำลังมีมิจฉาทิฐิมาก หรือมีสัมมาทิฐิมาก คุณทอง ?

ตอบ : โลกกำลังมีมิจฉาทิฐิมากครับ.

ถาม : คุณดำเขาแรง ๆ อย่างนั้นเขี้ยวหรือ ? เอาอะไรมาตัดสินเล่า ?

ตอบ : ดูการกระทำ ดูเหตุการณ์ทั้งหมดที่กำลังเป็นอยู่ครับ.

ถาม : เอ้า, ว่ามาให้เห็นชัดเลยว่า ทำไมจึงถึงว่ามีมิจฉาทิฎฐิมาก ?

ตอบ : เอาอย่างง่าย ๆ เช่นเขามีมิจฉาทิฎฐิว่า การได้เท่านั้น ที่จะเป็นการดี ไม่ได้ทำอะไร. หากว่าไม่ได้แล้ว ก็ไม่ควรที่จะทำงานอะไรลงไป อย่างนี้, ซึ่งเป็นความคิดที่ผิดชัด ๆ ครับ.

ถาม : เราดูไปยังสิ่งที่เขานิยมชมชอบกันนัก, แม้เรื่องของการศึกษาเล่าเรียน แม้การทำงานที่กระทำ ผลของงานที่กระทำ ได้เงินมาแล้วเขาจะใช้อะไร; นี้จะเป็นเครื่องวัดว่ามีมิจฉาทิฎฐิหรือสัมมาทิฎฐิ. คนสมัยก่อนบูชาอะไร ? คนสมัยนี้บูชาอะไร ? คุณล้าคงจะตอบถูกที่สุด : คนสมัยก่อนบูชาอะไร คนสมัยนี้บูชาอะไร ?

ตอบ : คนสมัยก่อนบูชาความเป็นธรรม บูชาความยุติธรรม. คนทุกวันนี้บูชาวัตถุ บูชาเรื่องการได้ เรื่องการได้มาเป็นวัตถุ นี่เป็นสิ่งสำคัญ.

ถาม : ใช้คำพูดสั้นที่สุด คนสมัยก่อนบูชาอะไร ? คนสมัยนี้บูชาอะไร คุณทอง ?

ตอบ : คนสมัยก่อนบูชาความดีครับ; คนสมัยนี้บูชาเงินครับ.

ถาม : บูชาเงิน. คุณประยูร สมัยก่อนบูชาอะไร ? สมัยนี้บูชาอะไร ?

ตอบ : สมัยก่อนบูชาพระเจ้า; สมัยนี้บูชากิเลสครับ.

ให้มองเห็นด้วยความรู้สึกรู้ใจของตัวเอง; อย่าว่าตาม ๆ กัน. คนสมัยก่อนบูชาความไม่มีกิเลส; คนสมัยนี้บูชาความมีกิเลสมาก ๆ เพราะคนสมัยนี้บูชาความสุข สนุกสนาน เอิบดอรร้อยทางเนื้อ ทางหนัง, ไม่คำนึงถึงความผิดถูก ชั่ว ดี. คนสมัยก่อนเขาคำนึงถึงความผิด ถูก ชั่ว ดี ก่อน; ไม่เป็นทาสของกิเลส หรือเนื้อหนัง. อย่าง

ที่คุณประยูรว่าคนสมัยก่อนเขาบูชาพระเจ้า, คนสมัยนี้เขาบูชาพญามาร คือความ
เอ็ดออร์อยสนุกสนานเปลียดเปลินทางเนื้อหนัง, ซึ่งลูกเด็ก ๆ พอเกิดขึ้นมาก็เห็น
แต่ตัวอย่างเหล่านี้; ดังนั้นเขาก็เลยบูชาพญามาร ตามตัวอย่างไปด้วย, ไม่ได้บูชา
พระเจ้าหรือบูชาธรรมะกันเลย. อย่างนี้เราเรียกว่า มันขาดสัมมาทิฏฐิ มันไม่มีมิจฉาทิฏฐิ.
ไอ้โลกทั้งโลกนี้กำลังหมุนไปในทางของมิจฉาทิฏฐิ เพราะว่ามันไปหลงไ้ความสุข
ทางเนื้อหนัง. ทุกคนหลับตาบูชาเนื้อหนัง อย่างกะคนสมัยโน้นเขาบูชาพระเจ้า.

ถาม : ทีนี้ดูถึงเด็ก ๆ บ้าง เด็ก ๆ ของเรากำลังเป็นอะไร? เดินไปตามทางของ
มิจฉาทิฏฐิ หรือสัมมาทิฏฐิ ดูที่อะไร? จะรู้ได้ง่าย ๆ ว่าเด็ก ๆ ของเรา
กำลังเป็นอย่างไร จะดูที่อะไรคุณประยูร?

ตอบ : ดูที่ ๑. การแต่งกายครับ, แล้ว ๒. ความประพฤติที่แสดงออกมาทางกาย
และวาจา.

ถาม : ดูที่อะไร คุณทอง?

ตอบ : ดูที่ความประพฤติ และการกระทำในหมู่ของเด็กครับ.

ถาม : เอ้า, คุณชวนด้วย. ดูที่อะไร?

ตอบ : ดูความนิยมของเด็กครับ.

ถาม : อะไรที่เขานิยมกันโดยมาก, เด็ก ๆ ?

ตอบ : เขานิยมไปในทางเสื่อม ๆ ทั้งนั้นครับ; เช่น สูบเฮโรอีนบ้าง อะไร
แบบนี้.

ถาม : ไม่กล้าพูดออกมา. คุณล้าละ ดูอะไรที่ว่าเด็ก ๆ มันเสื่อม ?

ตอบ : ความเสื่อมของเด็ก ๆ ทุกวันนี้มองไปก็เห็นว่าเด็ก ๆ มันชอบไปในทางเสีย ๆ เช่นเล่นการพนัน. เด็กทุกวันนี้ผมเคยพบมา ชอบเล่นการพนัน ชอบของมีนมเมา ให้อัพกยาเสพติดอย่างนี้ เด็ก ๆ ชอบมาก.

อาตมาไม่ค่อยมีโอกาสไปนอกวัด ไปดูเด็ก ๆ, แต่อยู่ในวัดนี้ก็ยังรู้. คือดูหนังสือการ์ตูน ที่เขาทำขายเด็ก ๆ นะ ที่เด็ก ๆ ชอบกันนัก, มีใครมาวางทิ้งไว้ข้างเก้าอี้ที่นั่งเล่นหนึ่ง เป็นครั้งแรก. เปิดดูแล้วยิ่งกว่าตกใจ ว่าถ้าเด็ก ๆ ของเราชอบหนังสือการ์ตูนอย่างนี้แล้ว ก็เป็นอันว่าในจิตใจของเขา ไม่มีอะไรเหลือ. ไม่เคยเห็นหนังสือการ์ตูนของเด็ก ๆ สมัยนี้; เพิ่งเห็นเมื่อไม่กี่วันนี้. ถ้าการ์ตูนสำหรับเด็ก ๆ สมัยก่อน มันผิดกันอย่างเทียบกันไม่ได้นะ, การ์ตูนฝรั่งก็ดี การ์ตูนไทยก็ดี. หนังสือการ์ตูนของเด็กรุ่นก่อนโน้น คือหลายปี ยี่สิบกว่าปีมาแล้ว มันอีกแบบหนึ่ง; พอมาดูการ์ตูน แม้แต่ของเด็กรุ่นจิ๋วสมัยนี้ ก็แสดงว่า ไม่มีอะไรเหลือสำหรับจะเป็นสัมมาทิฎฐิ.

ถาม : คุณประยูรเคยดูมามากแล้วมันไม่เคยรู้สึกหรือ ?

ตอบ : ส่วนมากก็เป็นการดูไปในทางเพศ, ทางเซ็กส์ทางเพศเสียมาก.

แม้ไม่เป็นเรื่องทางเพศ ทางเซ็กส์ หรือปลุกความรู้สึกทางนั้น, หนังสือการ์ตูนที่มันรุ่งเรืองเวลานี้ ก็ยังเป็นมิชฌาทิฎฐิ คือให้ความเพลิดเพลินเกินจำเป็น ให้ความเพลิดเพลินเพื่อเจ้ออย่างที่เราเรียกว่า สัมผัสปลาทู. มิชฌาวาจา คือพูดเท็จ พูดหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ. พูดเพ้อเจ้อคือพูดไม่มีประโยชน์. หนังสือการ์ตูนแม้ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์ มันก็จัดอยู่ในพวกสัมผัสปลาทู - คำพูด

ที่ไร้สาระเสียเวลาเปล่า ๆ; เวลาถูกทำลายไปในลักษณะอย่างนี้ มันก็ไม่เหลืออยู่สำหรับที่จะเป็นไปในลักษณะที่ตรงกันข้าม คือเป็นสัมมาทิฏฐินั่นเอง. นี่มีแต่สิ่งที่มีนเมา อย่างคุณชวนว่า; กระทั่งมีนเมาในสิ่งที่ไม่น่าจะมีนเมา ยิ่งเรียนมากยิ่งขึ้นชอบยาเสพติด.

เด็กโรงเรียนสมัยก่อนมันเกลียดยาเสพติด โดยถ่ายทอดมาจากบิดามารดา เป็นความรู้สึกกลัวบาป แล้วกลัวของเหลว กลัวเหล้า กลัวกัญชา กลัวยาฝิ่น. เห็นคนสูบกัญชาแล้วมันก็รู้สึกขยะแขยง หรือไม่เคารพนับถือ. เดี่ยวนี้ในโรงเรียนยิ่งเรียนมาก ยิ่งไปชอบเฮโรอีน ชั้นวิทยาลัยมันก็ยังไปชอบเฮโรอีนได้. ทีนี้ ผู้นำเด็ก ๆ หรือครูบาอาจารย์ ก็เปลี่ยนไป : ไปนิยมวัตถุนิยมมาก จนเด็กไม่เคารพครู; โดยเฉพาะ ครูที่ต่างเพศกันแล้ว ก็ยิ่งจะไม่เคารพอย่างเป็นทางการ.

การศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการทั่วไปทั้งโลก ไม่มีความหมายแห่งอภิวัจจิกมรรค, คือไม่มีสัมมาทิฏฐินำหน้านั่นเอง; แล้วก็ไม่มีอะไรอีกหลาย ๆ อย่างจนตลอดทั้ง ๘ องค์. เรียกว่าอนุชน หรือว่าเด็ก ๆ หรือเด็กกอมมือของเรา กำลังหมุนไปหรือฝังตัวเข้าไป โดยไม่รู้สึกตัวในมิจฉาทิฏฐิ. คุณอย่าฟังแต่คำพูดเฉย ๆ; ไปทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของคำ ๆ นี้ ว่าลูกทารกของเราในเวลานี้ ถูกบิดามารดา หรือผู้นำ หรืออะไรก็ตาม จับเขาฝังลงไป ในมิจฉาทิฏฐิโดยไม่รู้สึกตัว, คือเห็นแก่เนื้อหนัง เห็นแก่วัตถุ เห็นแก่ความเอร็ดอร่อย เห็นแต่ความได้, ไม่ต้องเห็นแก่ความผิด ชอบ ชั่ว ดี ความถูกต้อง ความเป็นธรรม; ถือว่าได้แล้วก็เป็นที่ดี, ถ้าได้แล้วก็ไม่บาป.

.....

การประยุกต์อัฐจังกิคมรรคในส่วนพระธรรม.

เอาที่นี้ก็หันมาดูการประยุกต์อัฐจังกิคมรรคในส่วนพระธรรมกันบ้าง.

ในส่วนโลกมันก็เป็นอย่างนั้นแล้ว เห็นอยู่แล้ว ว่าโลกต้องการการประยุกต์ธรรมะ ในอัฐจังกิคมรรค; ซึ่งสรุปแล้วก็ว่า เขาจะต้องมีความคิดเห็น ความเข้าใจ ความเชื่อ หรือยึดหลักที่ถูกต้อง เป็นสัมมาทิฏฐิ, แล้วความหวังความต้องการของเขาก็จะถูกต้อง, เขาจะพูดจาถูกต้อง, จะทำงานถูกต้อง, จะดำรงชีวิตถูกต้อง, จะบากบั่นต่อไปอย่างถูกต้อง, จะมีการคุมสติความระลึกอยู่อย่างถูกต้อง, และมีตั้งใจแน่วแน่มั่นลงไป ในความถูกต้อง; โลกนี้ก็จะรอด ประเทศชาติก็จะรอด บุคคลแต่ละคนก็จะรอด เป็นอย่างนี้เอง.

ที่นี้มาถึงเรื่องของธรรมะที่ เป็นเรื่องที่ชวนง่วงสักหน่อย แต่ขอให้ท่านพิจารณาให้จบเรื่อง หรือให้มันครบชุด. พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า อัฐจังกิคมรรค เอียงไปทางนิพพาน; เช่นเดียวกับแม่น้ำคงคาเอียงไปทางทิศตะวันออก จนลงทะเล. อัฐจังกิคมรรค คือการอบรมสัมมาทิฏฐิ อบรมสัมมาสังกัปปะ อบรมสัมมาวาจา อบรมสัมมากัมมันตะ อบรมสัมมาอาชีวะ อบรมสัมมาวายามะ อบรมสัมมาสติ อบรมสัมมาสมาธิ; ชนิดที่วิเวกนิสสิต วิราคนิสสิต นิโรธนิสสิต โวสสุคคปริณามิ, คือชนิดที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธะ แล้วก็น้อมไปสู่ความปล่อยวาง.

ในธรรมะทั้ง ๗ หมวด มีอยู่ ๔ หมวด ที่พระองค์ตรัสกำกับในตอนท้าย ด้วยคำว่า อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธะ อาศัยโอสสุคคปริณามิ (น้อมไปเพื่อการสลະคิน); นั่นก็คือหมวดอินทรีย์ ๕ หมวดผละ ๕ หมวดโพยณงค์ ๗ หมวดอริยมรรคมีองค์ ๘; ก็คือ ๔ หมวดตอนท้าย ที่ทรงเน้นด้วยถ้อยคำเหล่านี้. ส่วน ๓ หมวดแรก ก็มี ความหมายอย่างอื่นแต่ก็เพื่อเข้าชุดกันแหละ; แต่สำหรับ ๔ หมวดนี้ท่านทรงเน้นว่า

จะทำอินทรีย์ จะเจริญอินทรีย์ ก็ให้เพื่อวิเวก เพื่อวิราคะ เพื่อนิโรธะ เพื่อการสลัดวาง, จะทำผลก็ให้เพื่อวิเวก เพื่อวิราคะ เพื่อนิโรธะ น้อมไปเพื่อความสลัดคืนหรือปล่อยวาง, จะเจริญโพชฌงค์ทั้ง ๗ ก็ขอให้เป็นไปเพื่อวิเวก เพื่อวิราคะ เพื่อนิโรธะ น้อมไปเพื่อความปล่อยวาง, จะเจริญมรรคมีองค์ ๘ ก็ขอให้เพื่อวิเวก เพื่อวิราคะ เพื่อนิโรธะ เพื่อความปล่อยวาง.

นี่เป็นอันว่า แม้อัฐัฐังคิกมรรคนี้ ก็เป็นไปเพื่อวิเวกเป็นต้น; ก็เรียกว่า **อัฐัฐังคิกมรรค** ในระดับของการบรรลุมรรคผลนิพพาน โดยตรง. ทีนี้ถ้าจะให้มาถึงชาวบ้านที่ยังประกอบการทำงานอยู่ในโลกนี้ จะได้บ้างหรือไม่ ? คือจะเอาคำว่าเพื่อวิเวก เพื่อวิราคะ เพื่อนิโรธะ เพื่อโอสถัคคปริณามินี มาใช้กับอัฐัฐังคิกมรรคของชาวบ้านบ้าง จะได้หรือไม่ ? ชาวบ้านจะทำอะไร ๆ เป็นไปเพื่อวิเวก เพื่อเบียดหน่ายคลายกำหนด เพื่อดับสนิทแห่งทุกข์ เพื่อน้อมไปเพื่อการปล่อยวางอยู่ในบ้านเรือนนี้ ก็ยังทำได้, ในความหมายที่ต่ำลงมา คือมีวิเวกชั้นต่ำ ๆ, มีความคลายกำหนดในชั้นต่ำ ๆ, มีการดับไปแห่งทุกข์ แห่งกิเลสในชั้นต่ำ ๆ, แล้วก็มิจิตน้อมเอียงไปเพื่อการบรรลุมรรคผลนิพพานในชั้นต่ำ ๆ, ฉะนั้นถ้าเขาปฏิบัติอัฐัฐังคิกมรรคมีองค์ ๘ ก็ยังได้ชื่อว่าเป็น อาตัยวิเวก อาตัยวิราคะ อาตัยนิโรธะ อาตัยโอสถัคคปริณามินี อยู่ตามระดับของเขา ๆ. ถ้าเขาเป็นโคตรภู คือมิจิตเอียงไปทางฝ่ายโน้นมาก ทางนอกโลกมาก ก็ยิ่งทำได้มากขึ้นไปอีก. แต่เดี๋ยวนี้เราจะเอาตามตัวพระพุทธรูปภาษิตนี้ ว่าอาตัยวิเวก อาตัยวิราคะ อาตัยนิโรธะ อาตัยโอสถัคคปริณามินี แล้วก็เจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ อยู่.

มีอัฐัฐังคิกมรรคครบถ้วนในการเจริญสติปัฏฐาน ๔.

[ประยุกต์อัฐัฐังคิกมรรคในสติปัฏฐานสี่เป็นต้น :-]

ถาม : ในการเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นั้น มีองค์แห่งมรรคทั้ง ๘ องค์ อยู่อย่างไร ?

ลองคำนวณดู ลองหลับตา หรือทำจิตใจให้ปกติสักหน่อย แล้วก็พิจารณาดู
ว่าเมื่อเจริญสติปัฏฐาน ๔ อยู่ นั้น มีสัมมาทิฏฐิที่มากน้อย คุณทอง ?

ตอบ : จะต้องมีสัมมาทิฏฐิอยู่ตลอดเวลา และเป็นอย่างมากครับ.

ก็เต็มที : การเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ อยู่ นั้น ตั้งต้นด้วยสัมมาทิฏฐิ เป็น
ไปด้วยสัมมาทิฏฐิ จบลงด้วยสัมมาทิฏฐิ; เพราะว่าการที่เขาจะมายุ่ง มาประสงค์
เจริญสติปัฏฐาน ๔ นั้น มันเป็นสัมมาทิฏฐิขั้นต้นที่สุด ที่จงใจให้เขามา, แล้วเขาต้อง
มีความรู้และปฏิบัติได้, แล้วในที่สุดก็เห็นอนิจจัง คือเป็นสัมมาทิฏฐิพอตัว, แล้วก็
มีวิราคะ มีนิโรธะ มีปฏินิสสัคคะ เป็นผลของสัมมาทิฏฐิ.

การเจริญสติปัฏฐาน ๔ หรือปฏิบัติธรรมะอะไร ข้อใดก็ได้ มันเป็น
สัมมาสังกัปปะอยู่ในตัว คือดำริชอบ; ตามความหมายก็ ว่าดำริออกจากกาม
ดำริออกจากความพยาบาท ดำริออกจากความเบียดเบียน.

ถาม : เมื่อปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ อยู่นี้จะเชื่อว่ามีสัมมาวาจาได้อย่างไรคุณทอง ?

ตอบ : ก็ขณะนั้นไม่มีโอกาสที่จะพูดไปในทางที่เพ้อเจ้อ หรือหยาบ หรือส่อเสียด
หรือพูดไม่จริงครับ.

คือว่าในเวลานั้น ไม่มีเจตนาที่จะเปล่งวาจาทุจริต ๔ ประการได้. นั้นจริง;
ข้อนั้นจริง ว่าไม่มีโอกาส ไม่มีช่อง ไม่มีเจตนา ที่จะประกอบวชิกรรมอันทุจริตทั้ง ๔
นั้นได้; ถือว่ามีสัมมาวาจาโดยอัตโนมัติ. ทีนี้ถ้าว่าเวลานั้นเขาพูดอะไรออกมา วาจา
นั้นก็สัมมาวาจาเต็มที เมื่อเขาไม่พูดเขาเจริญวิปัสสนาอยู่เฉยๆ มันก็มีความรู้สึก
หรือเจตสิกที่เป็นส่วนกุศลที่ไม่ทำวจีทุจริต.

เวลานั้นเขามีสัมமாகัมมันโต - การงานชอบ; เพราะตัวการงานนั้นมันชอบอย่างยิ่งอยู่แล้ว. เขามี สัมมาอาชีโว - อาชีพนั้นถูกต้องอย่างยิ่งอยู่แล้ว คือเป็นอาชีพของพระอริยเจ้า หรือว่าเป็นอาชีพชนิดที่ว่าเป็นเจ้าหนี้; เพราะว่าเขาทำความดีในโลกนี้ มากกว่าสิ่งที่เขาเข้าไปบริโภค; ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติจิตตภาวนา อย่างไรก็ดีอย่างหนึ่งอยู่ ชื่อว่ามีอาชีพชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ. นี้ไม่ใช่พูดเอาเปรียบ; เดียวจะหาว่าเป็นเรื่องพูดเอาประโยชน์เข้าข้างตัว. ให้มองว่า คำทรงชีวิตชอบ เลี้ยงชีวิตก็ชอบ, และเป็นการดำรงชีวิตแบบเจ้าหนี้ คือจะทำประโยชน์ให้แก่โลกนี้ มากกว่าที่รับเอามาจากโลก สำหรับมาบริโภคอยู่ส่วนตน.

ถาม : เวลานั้นมีสัมมาวาจาโมอย่างยิ่งเต็มที่; ตอบสั้น ๆ ว่า เพราะเหตุไรคุณประยูร ?

ตอบ : เพราะที่กำลังละความชั่ว, ทำความดีอยู่ครับ.

เพราะกำลังมีสัมมัตถฐานทั้ง ๔ อยู่ : ระวังไม่ให้เกิดบาปอกุศล, ละบาปอกุศลที่เกิดอยู่, ทำกุศลให้เกิดขึ้น, รักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ให้เจริญงอกงามอยู่อย่างเต็มที่; ตามวิธีของสัมมัตถฐานทั้ง ๔.

ถาม : เวลานั้นเป็นสัมมาสติอย่างเต็มที่ เพราะเหตุไรล่ะ คุณล้ำ ?

ตอบ : เวลานั้นก็ ระลึกถึงสติปัฏฐาน ๔ อยู่ครับ.

ถาม : ในเวลานั้นก็คือเจริญอย่างยิ่ง กระทำให้มากขึ้นสติปัฏฐานทั้ง ๔ อยู่แล้ว. เวลานั้นก็มี สัมมาสมาธิ อย่างเต็มที่ เพราะอะไรคุณทอง ?

ตอบ : เพราะขณะนั้นจิตบริสุทธิ์ ตั้งมั่น และมีความว่องไวต่อหน้าที่ของมันครับ.

ถาม : เมื่อจิตยังไม่บริสุทธิ์ ยังไม่ตั้งมั่นนั้น เรียกว่ามีสมาธิได้หรือไม่ ?

ตอบ : อันนั้นไม่ได้ครับ.

ถาม : ทำไมจึงไม่ได้ ?

ตอบ : เพราะว่ามีตรงกันข้าม คือไม่มีความบริสุทธิ์ ไม่มั่นคง และไม่ว่องไว ครับ.

ถาม : เขากำลังลงมือบริกรรมทำสมาธิ แต่ยังไม่ทันจะเป็นสมาธิ จะเรียกว่าเขามีสมาธิได้หรือไม่ ?

ตอบ : มีได้ครับ.

ถาม : มีได้อย่างไร ?

ตอบ : ในขณะที่อย่างน้อยก็มีความตั้งมั่นอยู่ที่จะทำสมาธินั้นครับ.

นั่นแหละเข้าใจ. นี่ทดสอบดูเท่านั้นแหละ ทดสอบดูว่าท่านผู้ฟังนี้ เข้าใจหรือไม่ เป็นเรื่องทดสอบดู. พอเขาเริ่มลงมือทำสมาธิ มันก็มีสมาธิน้อย ๆ มีสมาธิลูกเล็ก ๆ ลูกเล็ก ๆ ไปก่อน; มันก็โตขึ้น ๆ จนกระทั่งเป็นสมาธิเต็มที. พอลงมือทำสมาธิ ก็เรียกว่ามีบริกรรมสมาธิ; พอสักว่าตั้งกำหนดลงไปที่อารมณ์อะไร ก็มีบริกรรมสมาธิ; ทำไป ๆ ก็มีอุปจารสมาธิ มีอัปนาสมาธิ; กระทั่งมีสมาธิขั้นเลิศที่สุด.

ถาม : สมาธิขั้นเลิศที่สุดเรียกชื่อว่าอะไร คุณทอง?... ลืมหรือนึกไม่ออก, เอ้า คุณประยูร ?

ตอบ : เป็นอัปนาสมาธิ.

ถาม : อ้าว, นั่นเขาบอกแล้วนะ.

ตอบ : เป็นอันตะริกะ.

ไม่ถูก; เคยจำได้ แต่จำไม่ได้, นึกออก แต่จำชื่อไม่ได้ ? เป็นอะไรคุณเล่า?... คุณชวนไม่ต้องถาม เพราะว่าห่างวัด. คือว่าเขาบริหารธรรม ก็ได้บริหาร-สมาธิ, กระทบเขาได้อุปจารสมาธิ, ทำต่อไปอีกเขาได้อัปปนาสมาธิ. ถ้าเขายังขึ้นทำต่อไปอีก สำเร็จประโยชน์แล้วก็ได้ อนันตรียสมาธิ หรือ อนันตริกสมาธิ คือสมาธิที่แผ่กันอยู่กับวิปัสสนาญาณ ทำลายกิเลสได้. ในขณะแห่งวิปัสสนาญาณ หรือมรรคญาณนั้นนะ มันมีสมาธิเป็นพื้นฐานแผ่กันอยู่, สมาธิอย่างนั้นเขาเรียกว่าอนันตริกสมาธิ เป็นสมาธิสูงสุดกว่าสมาธิทั้งหลาย.

เป็นอันว่า ผู้ที่เจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ อยู่那儿 สมบูรณ์ด้วยอภิญ्ञจักษุมรรค.

มีอภิญ्ञจักษุมรรคที่ไหน ก็มีไตรสิกขาที่นั่น.

[ประยุกต์ไตรสิกขา : ศิล สมาธิ ปัญญา ในสติปัฏฐานหรืออานาปานสติภาวนา.]

ที่นี่ยากจะให้ดูเพิ่มออกไปอีกหน่อย ไม่ใช่ว่าจะเป็นเรื่องเสียเวลา; คือให้รู้ว่าข้อธรรมะนี้มันเนื่องถึงกันหมด : ถ้ามีอภิญ्ञจักษุมรรค ก็คือมีไตรสิกขา - ศิล สมาธิ ปัญญา.

ถาม : ในอภิญ्ञจักษุมรรค -มรรคมืองค์แปดนั้น เขาจัดกันไว้อย่างไร : ว่าเป็นศีลอย่างไร ? เป็นสมาธิอย่างไร ? เป็นปัญญาอย่างไร ? คุณประยูร.

ตอบ : เขาจัด ๒ ข้อแรก คือสัมมาทิฏฐิกับสัมมาสังกัปป เป็นปัญญาครบ; ส่วน ๓ ข้อถัดไป คือสัมมาวาจา สัมมากัมมันโต และสัมมาอาชีโว นั้นเป็นอยู่ในพวกศีลครบ. แล้วก็ ๓ ข้อต่อไป คือ สัมมาวาจาโม สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ อยู่ในพวกของสมาธิครบ.

ถาม : ที่ว่าเขา, “เขา” นั่นคือใคร ?

ตอบ : มีมาในพระคัมภีร์ครับ.

ถาม : เอ้า, ลองสันนิษฐานเอาเองว่า “เขา” นั่นคือใคร ?

ตอบ : ได้แก่ท่านอัฐกถาจารย์รุ่นหลัง ๆ ครับ.

ถาม : คำว่า “เขา” คนนั้นต้องเก่งมาก ถึงขนาดที่รู้ว่า **ควรจะทำบุญมาก่อน** คือสัมมาทิฐิสัมมาสังกัปปนี่เป็นปัญญา, เอามาก่อน; แล้วสัมมาวาจាកัมมันโต อาชีโว นี่เป็นศีล, เอาไว้ตรงกลาง; แล้วสัมมาวายาโม สติ สมาธิ นี่เป็นสมาธิ, เอาไว้ขั้นสุดท้าย. คนนี้ต้องเก่งที่สุด; เพราะฉะนั้น “เขา” ในที่นี้คือคนที่เก่งที่สุด, คือใครล่ะ คุณทอง ?

ตอบ : พระอรหันต์ครับ.

คือพระอรหันต์. คือพระพุทธเจ้าก็ได้ มีข้อความที่แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าท่านก็ทรงจัดอย่างนั้น. คำว่า “เขา” ในที่นี้ เราจะให้กินความหมดทั่วไปถึงพุทธบริษัททั้งหลาย; เป็นที่ยอมรับกันไม่มีใครแย้งว่า ในอัฐจติกมรรคนั้นมีศีล สมาธิ ปัญญา. ฉะนั้น **เมื่อใดเจริญสติปัฏฐาน ๔ เมื่อนั้นก็มีศีล สมาธิ ปัญญา.**

ถาม : ที่นี้ทดสอบความเข้าใจหน่อยว่า มีศีลอย่างไร ? เมื่อเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ อยู่ เรียกว่ามีศีลอย่างไร ?

ตอบ : การมีศีลก็คือ การมีภาวะที่ปกติ สงบ ของกายและวาจา; ดังนั้นตอนที่เราเจริญสติปัฏฐานอยู่เราก็ได้กำหนดเอาลมหายใจยาว ลมหายใจสั้น กำหนดรู้กายทั้งปวงจนกระทั่ง.... เมื่อเราไปกำหนดสิ่งเหล่านี้ ก็แสดงว่ากายและวาจาของเราก็อยู่ในภาวะที่ปกติครับ.

ถาม : ก็ถูก, นั่นก็เป็นศีล; แต่มันศีลที่สูงไป. เอาศีลที่ต่ำกว่านั้นอีก ศีลพื้นฐานที่สุดคืออย่างไร คุณทอง ? เมื่อลงมือเจริญสติปัฏฐาน ๔ มันมีศีลทันที คือศีลอย่างไร ?...นี่ก็ไม่ออก. เอ้าคุณล้ำ เผื่อจะนี่ก็ออก ?

ตอบ : คือกายปกติครับ.

ถาม : กายปกติ เรียกว่าศีล; ก็คล้าย ๆ คุณประยูรว่า. คุณชวน เผื่อจะรู้อยู่ก่อนแล้ว

ตอบ : นี่ก็ไม่ออกครับ.

ขอให้อ่านไว้ทุกคนว่า แม้จะเป็นหนังสือชั้นหลัง ก็เป็นความคิดที่เขายอมรับกันทั่วไป โดยบัญญัติลงไปว่า **เมื่อบังคับตนให้ทำอะไรอย่างจริงจังลงไป อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว เรียกว่าศีลทั้งนั้น.** การสำรวม การระวัง การบังคับ ควบคุม กาย วาจา ให้เป็นไปตามความควบคุมนั้นแล้ว ก็เรียกว่า ศีลทั้งนั้น; ฉะนั้นแม้แต่การตั้งใจจะเจริญสมาธินี้ เราต้องบังคับ อย่างน้อยก็บังคับร่างกายบังคับอะไรในขั้นพื้นฐานนี้ ให้อยู่ในอำนาจของเรา มันจึงจะไปทำสมาธิได้. ฉะนั้น **พอเริ่มบังคับตัวเอง ก็เป็นศีลแล้ว;** พอกำหนดอารมณ์อะไร ลงไปตามแบบของสมาธิ ก็เป็นสมาธิแล้ว; พอรู้อะไรบ้างเท่านั้นอย่างถูกต้อง ก็เรียกว่าปัญญาแล้ว; ฉะนั้นก็มีศีล สมาธิ ปัญญา น้อย ๆ ไปก่อน. แล้วก็ใหญ่ขึ้น ๆ สูงขึ้น ๆ จนถึงกับสมบูรณ์ที่สุด คือปกติถึงที่สุดนะ : ส่วนปกติ ก็เรียกว่าศีล; ส่วนตั้งมั่น ก็เรียกว่าสมาธิ; ส่วนรู้รอบรู้ ก็เรียกว่าปัญญา.

ถาม : ฉะนั้นเราทำอานาปานสติภาวนาแต่อย่างเดียว โดยไม่รู้ไม่ชี้กับเรื่องศีล เรื่องสมาธิ เรื่องปัญญา เสียเลยนี่ มันจะเป็นอย่างไรบ้าง ? คุณทองเห็นว่า

อย่างไร ? จะมีศีลสมาธิ ปัญญา ได้ไหม ?

ตอบ : เป็นได้ทั้ง ๓ อย่างครับ.

ถาม : เป็นได้มากหรือน้อย ?

ตอบ : เป็นได้อย่างมากทีเดียวครับ.

ถาม : เต็มที่หรือไม่ ?

ตอบ : เต็มที่ครับ.

นี่คือวิธีลัดของพระอรหันต์: ท่านไม่ได้มาสนใจอยู่กับแจกรูปอย่างนั้นอย่างนี้; ท่านทำอะไรในทางจิตใจ เพื่อให้เกิดมรรค เกิดญาณนี่ลงไป, แล้วมันก็มีศีลสมาธิ ปัญญาเต็มขนาดหมด. ถ้ามันเป็นเรื่องจริงอย่างที่พูดไว้ในอรรถกถา ว่า ปัญญาชนเป็นเสนาบตีขี้เมาคนหนึ่ง มาเฝ้าพระพุทธเจ้าทั้งที่อยู่บนคอช้าง กำลังเมาแอ้; พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสถ้อยคำที่ทำให้คนนี้ได้สติ กลายเป็นพระอรหันต์ได้.

ถาม : เราเรียกคนนี้มีศีล สมาธิ ปัญญา หรือไม่คุณทอง ?

ตอบ : ที่แสดงว่าเป็นพระอรหันต์ได้ ต้องว่ามีศีล สมาธิ ปัญญาครับ.

แต่คุณยังไม่รู้ว่าอยู่ตรงไหน ? มันอยู่ที่ตรงไหนกันล่ะ ? คนขี้เมาอยู่บนคอช้าง ฟังธรรมเทศนาเป็นพระอรหันต์ได้; มีศีล สมาธิ ปัญญา ที่ตรงไหน ? ...มันก็ไม่เข้าใจหลักที่ว่าเมื่อตะกี้นี้ว่าการที่ทำให้เกิดความรู้สึกชนิดที่สำรวมระวังขึ้นมาได้ แม้แต่แวบหนึ่ง, มีสมาธิกำหนดความหมายแห่งพระธรรมนั้น, แล้วก็รู้แจ้งในสัจจะเหล่านั้น มันก็มีศีล สมาธิ ปัญญา. ฉะนั้นเราจะพูดเสียเลยว่า ท่านจะเป็น

พระอรหันต์กันในรูปแบบใดก็ตาม จะต้องมีศีล สมาธิ ปัญญา เต็มที่อยู่ในนั้นทั้งนั้นแหละ เพราะมันเป็นอย่างอื่นไม่ได้.

[เพราะขาดสัมมาทิฏฐินำ การบำเพ็ญไตรสิกขาจึงไร้มรรคผล.]

ถาม : ที่นี้มาดูว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ที่พยายามกันนักกันหนา ตั้งแต่แรกบวชจนตายนี้ มันก็ไม่เคยมี ศีล สมาธิ ปัญญา; นี่มันเพราะเรื่องอะไรกัน ? หรือว่ามันมีศีล สมาธิ ปัญญา คุณจะตอบว่าอย่างไร ? ถ้ามันไม่มีศีล สมาธิ ปัญญา มันเพราะเหตุอะไร ? ถ้ามีศีล สมาธิ ปัญญา ทำไมจึงไม่เป็นพระอรหันต์ ? นี่เพราะขาดอะไรดีกว่า เพราะขาดอะไรเพียงอย่างเดียว ?

ตอบ : เพราะขาดการบังคับ ภาย วาจา.

ถาม : เพราะขาดอะไรล่ะ คุณทอง ?

ตอบ : เพราะขาดการควบคุม ภาย วาจา ใจ.

ถาม : คุณประยูรว่าขาดอะไร ?

ตอบ : เพราะขาดสัมมาทิฏฐิครับ.

เพราะขาดผู้นำ; เพราะขาดตัวนำตัวแรกตัวเดียวคือ สัมมาทิฏฐิ. ความล้มเหลวของการศึกษาของการปฏิบัติ ในพระศาสนา มิได้เพราะการขาดสัมมาทิฏฐิอย่างเดียว; ดังนั้นเราจะไม่พูดถึง ศีล สมาธิ ปัญญา, ไม่ออกชื่อสิ่งเหล่านี้ก็ได้, แต่เราอาจจะทำลงไปในลักษณะที่มีศีลจริง สมาธิจริง ปัญญาจริงอยู่ได้ และโดยไม่ต้องมีใครรู้ด้วย. และบางทีคนนอกอาจจะดูคนนั้นเป็นคนบ้า ๆ บอ ๆ อะไรก็ได้ เป็นคน

ไม่เคร่งครัดอะไร เป็นคนเลาะแหละโลเลก็ได้. จึงเป็นอันว่า มันอยู่ที่ข้อเท็จจริงนั้น ไม่ได้อยู่ที่กิริยา อากาการภายนอกนัก. ข้อเท็จจริงคือ ในภายในเขามีสัมมาทิฏฐิเพียงพอ หรือยัง, แล้วมันเป็นการเดินไปตามสัมมาทิฏฐิหรือไม่.

นี่ประยุกต์อภิวรรคกัมมรรคในสติปัฏฐาน ๔ กิติ, ประยุกต์ไตรสิกขาใน สติปัฏฐาน ๔ กิติ; มันมีอยู่อย่างนี้.

.....

อริยอภิวรรคกัมมรรคเป็นสิ่งสูงสุดของพุทธศาสนา.

เอ้า, ยังอีกนิดหนึ่งไหน ๆ จะพูดก็พูดกันให้จบ : คุณค่าของอริยมรรค มีองค์แปด มีมากมายหรือมีสูงสุดยิ่งกว่าที่พวกเรา รู้ ยิ่งกว่าที่พวกเราท่อง ๆ กันอยู่ หรือที่อวดว่าเข้าใจแล้ว. พระณเรกิติ อุบาสก อุบาสิกากิติ ล้วนแต่คิดว่าตัวรู้จักหรือ เข้าใจ รู้จักคุณของอภิวรรคกัมมรรค; แต่แล้วมันยังไม่ถึงขนาด. ขอให้ถือว่า อภิวรรคกัมมรรคนี้เป็นเรื่องสูงสุดในพระพุทธศาสนา. ถ้าเป็นตัวหนังสือก็ไม่สูงสุดอะไร; แต่ถ้าเป็นตัวธรรมะจริง มันก็สูงสุดถึงที่สุดในฐานะที่ว่าเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้. หมายความว่าก่อนนี้ไม่มีใครรู้ ไม่มีใครตรัสรู้เรื่องนี้ว่าเป็นอย่างไร; ฉะนั้น พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสรู้เรื่องนี้ โดยที่ไม่ได้ฟังมาจากผู้อื่น. ฉะนั้น ไปเปิดดูได้ ในพระบาลี เช่นธัมมจักกัปปวัตตนสูตร จะมีคำว่า ปุพฺเพสุ อนนุสฺสุเตสุ อย่างนี้เป็นต้น ว่าอันเราไม่เคยฟังมาแล้ว แต่ก่อน. คือไม่ได้เคยฟังใครพูด ไม่ได้รับ ไม่ได้ฟังใครสอน เรื่องนี้ไม่ได้ฟังใครสอนมาแต่ก่อน; แล้วก็รู้เองโดยชอบ คืออภิวรรคกัมมรรค หรือ มัชฌิมาปฏิบัติเรียกว่า.

ถาม : นี่สรุปสั้น ๆ ว่า เป็นเรื่องแท้ ของพระพุทธเจ้า เป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าแท้. ถ้าเรื่องอื่น ๆ ที่ไม่ได้ทรงยืนยันอย่างนี้ ก็หมายความว่าเขามีสอนกันอยู่ก่อน หรือพระองค์ก็ได้ยินได้ฟังมาจากผู้อื่นก่อนแล้ว; เช่นเรื่องอะไรบ้าง คุณทอง สอบไล่? เรื่องที่พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ตรัสรู้ลำพังพระองค์เอง ท่านเคยได้ยินได้ฟังมาก่อนเช่นเรื่องอะไรบ้าง?

ตอบ : เช่นว่าตายแล้วเกิด หรือตายแล้วไม่เกิด.

ถาม : อ้อ! นั่นเป็นเรื่องผิด, เรื่องที่ไม่ใช่ท่านรับเอามาสอน. เรื่องที่ท่านยอมรับว่ามันถูกนะ มีเรื่องอะไรบ้าง? คุณชวน, เมื่อพระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ ท่านไปเที่ยวศึกษาอะไรบ้าง?

ตอบ : เรื่องฌานครับ.

ถาม : เรื่องฌาน; ถ้าต่ำกว่าเรื่องฌานลงมาอีกล่ะ เรื่องอะไรบ้าง คุณทอง คุณคง จะนึกได้แล้ว?

ตอบ : ยังครับ, ยังนึกไม่ออกครับ.

ถาม : คุณประยูร?

ตอบ : เรื่องการละเว้นความชั่ว ทำความดี ซึ่งมีมาแต่โบราณ.

เรื่องศีล ๕; เรื่องศีลอย่างนี้ก็ถือว่าเป็นเรื่องที่เขาพูดกันอยู่ก่อน ท่านก็ได้ยินได้ฟังมาแต่ก่อนแล้ว ท่านก็ยอมรับว่ามันนั้น; เรื่องอื่น ๆ เรื่องศีล ๕ นี้จะไม่มีคำว่า บุปผเสฐ อนุสสุเตสุ เป็นต้น, ก็ยอมรับว่าเป็นเรื่องที่ท่านก็เคยฟังมาแต่ก่อนเขาพูดกันอยู่. แต่ถ้าเรื่อง**มัชฌิมาปฏิปทา** หรือ **อัฐสังคิมรรค** นี้ท่านยืนยันว่าอย่างนี้. แล้วมี

อีกหลายเรื่อง อีกบางเรื่องนะที่ท่านยืนยันว่าไม่เคยฟังมาจากผู้อื่น. ฉะนั้น ต้องถือว่าเรื่องอัฐฐังคิกมรรคนี้เป็นเรื่องสูงสุด เป็นเนื้อแท้ เป็นอะไรแท้ เป็นทองแท้ของพระพุทธเจ้า; ฉะนั้นควรจะสนใจ ควรจะรับเอาไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในทุกทิศทุกทางซึ่งจะมีให้ได้.

ที่นี้ เรื่องอัฐฐังคิกมรรคนี้ มันเป็นปมเด่นที่สุดของพระพุทธศาสนา ในเมื่อจะถูกคัดค้าน ต่อต้าน ฟาดฟัน โดยหลักวิธีการทางวิทยาศาสตร์. สรุปสั้น ๆ ก็ว่า คือเรื่องที่ว่าวิทยาศาสตร์ก็เอาไม่ลง คือไม่สามารถจะพิสูจน์ว่ามันผิด หรือมันเป็นไปไม่ได้ หรือมันเหลือวิสัยอย่างนี้เป็นต้น. พวกนักปราชญ์ต่างศาสนา คือไม่เคยถือพุทธศาสนามาก่อน แล้วก็มาขอบพระพุทธศาสนา มาถือพระพุทธศาสนา นี้ด้วยความดึงดูดของอะไร ? หลายคนเขียนชดสารภาพว่า ด้วยความดึงดูดของอัฐฐังคิกมรรคอย่างนี้เป็นต้น. พวกที่ถือพระเจ้าแบบมีบุคคล ก็หันมาถืออัฐฐังคิกมรรคเป็นพระเจ้าแบบที่ไม่มีบุคคล ไม่ใช่บุคคล. ฉะนั้นเราจึงถือว่า ถ้าเอามาประกวดกันอย่างประกวดนางงาม ศาสนาไหนมีธรรมะข้อไหนดี เอามาประกวดกันแล้ว, ก็จะพบว่าอัฐฐังคิกมรรค เป็นผู้ชนะประกวดทั้งหมด ในระหว่างศาสนา. นี้มีปรากฏการณ์ มีข้อเท็จจริงที่ได้เป็นอยู่จริง ในเวลานี้.

ที่นี้ อัฐฐังคิกมรรค หรือ มัชฌิมาปฏิปทานั้น เป็นยอดสุดของปรัชญา, วิเศษที่สุดตรงที่ว่าไม่พูดอะไรลงไปอย่างตายตัว; พูดแต่ว่าอิตถีปัจฉยตา ๆ เรื่อยไป มันก็เลยไม่มีทางจะผิดได้; ไม่พูดว่าอย่างนั้นหรืออย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งลงไปโดยเด็ดขาด. จะพูดว่า เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี ๆ, หรือถ้าว่า สิ่งอย่างนี้ไม่มี, สิ่งอย่างนี้ก็จะมี หรือเพราะไม่มีอย่างนี้ อย่างนี้ก็จะมี. อย่างนี้มันไม่พูดเด็ดขาดลงไปอย่างอะไร... ขวานผ่าซาก มันไม่มีลักษณะขวานผ่าซาก ไม่มีลักษณะเถรตรงอย่างโง่เขลา

อะไรในพุทธศาสนา เพราะเรื่องอัฐังคิกมรรคซึ่งแสดงโดยกฎแห่งอิทัปปัจจยตา เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา เรียกว่าอยู่ตรงกลางคือสมดุลที่สุด. ถ้ามันออกไปฝ่ายโน้น หรือออกไปฝ่ายนี้ สุดเหวี่ยงสุดโต่งแล้ว มันสมดุลไม่ได้; ถ้าสมดุลได้ มันต้องอยู่ตรงกลาง เขาจึงเรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติที่อยู่ตรงกลาง **ไม่กล่าวอะไรโดยส่วนเดียว - "สัจจาภินิเวส".**

เวลานี้กำลังมีสัจจาภินิเวสในโลก มีวิกฤตการณ์มากคือเรื่องขवासุด ซ้ายสุด ไม่มีอะไร มีแต่สร้างความฉิบหาย เพราะมันเป็นเรื่องสุด มันไม่อยู่ตรงกลางที่สมดุลได้. ฉะนั้นเรารู้จักพุทธศาสนาคืออัฐังคิกมรรค หรือมัชฌิมาปฏิปทาดังอยู่ตรงกลาง; เป็นไปตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตา แสดงลักษณะออกมาเป็นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น; ฉะนั้น จึงหาความยึดมั่นถือมั่นไม่พบในอัฐังคิกมรรค. ในองค์มรรคทั้ง ๘ นั้น จะหาความยึดมั่นถือมั่นที่ตรงไหนไม่พบเลย; นี่มันว่างจากความยึดมั่นถือมั่นตัวตนเสียอย่างนี้. ฉะนั้น เอามาพูดนี้ก็เพียงเป็นตัวอย่างว่าเป็นสิ่งสูงสุดของพระพุทธศาสนา ที่ควรจะยอมรับไว้ในฐานะเป็นสิ่งสูงสุด แล้วก็เอาไปใช้ให้เป็นประโยชน์ที่สุดให้จนได้. ก็พอจะจบเรื่องอัฐังคิกมรรคอย่างที่เรที่ตั้งใจจะพูดคือประยุกต์ให้ได้; ดังนั้นจึงหวังว่า ท่านทั้งหลายคงจะประยุกต์ธรรมะคืออัฐังคิกมรรคนี้ เช่นเดียวกับธรรมะหมวดอื่น ๆ.

.....

สรุปเรื่องโพธิปักขิยธรรม.

ที่นี่จะปิดเรื่องนี้ ด้วยการสรุปความว่า โพธิปักขิยธรรมทั้ง ๓๗ ประการนี้

เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าท่านทรงหวังไว้อย่างยิ่งว่า ให้เราทุกคนที่เป็นพุทธบริษัทนี้ ช่วยกันประพฤติ กระทำ หรือว่าจัดการ ให้เป็นไปอย่างถูกต้อง ตามพระพุทธประสงค์. อ่านพระพุทธประสงค์นั้นดีกว่า, ดีกว่าที่จะว่าเอาเอง, ว่า :-

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, ธรรมเหล่าใดที่เราแสดงแล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง; ธรรมเหล่านั้น เธอทั้งหลายพึงรับเอาให้ดี พึงเสพคบให้ทั่วถึง พึงอบรมกระทำให้มาก พึงกระทำโดยอาการที่พรหมจรรย์นี้จักมั่นคงดำรงอยู่นาน. เมื่อเป็นดังนั้นแล้ว ข้อนี้จะเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่มหาชน เป็นไปเพื่อความสุขแก่มหาชน เป็นไปเพื่ออนุเคราะห์โลก เป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขทั้งแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, ธรรมเหล่าไหนเล่า ที่เป็นไปดังกล่าวนั้น ? ภิกษุทั้งหลาย, ธรรมเหล่านี้แล : สติปัญญา ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ; เหล่านี้แล เป็นธรรมอันเราแสดงแล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง อันเธอทั้งหลายพึงรับเอาให้ดี พึงเสพคบให้ทั่วถึง พึงอบรมกระทำให้มาก พึงกระทำโดยอาการที่พรหมจรรย์นี้ จักมั่นคงดำรงอยู่นาน. ข้อนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่มหาชน เป็นไปเพื่อความสุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์และความสุขทั้งแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” ดังนี้.

นี่เราเข้าใจเอาเอง เป็นคำตรัสที่ชัดว่า สิ่งที่ทรงแสดงด้วยปัญญาอันยิ่ง ไม่มีอะไรยิ่งกว่านั้นนะ คือธรรมะ ๗ หมวดนี้ ให้ภิกษุทั้งหลายรับเอาให้ดี เสพให้ทั่วถึง อบรมกระทำให้มาก แล้วกระทำให้อยู่ในฐานะที่มั่นคงในพระศาสนา. เราควรศึกษาอย่างยิ่ง เรียกว่ารับเอาให้ดี; เสพคบให้ทั่วถึง ก็คือว่า ปฏิบัติให้มันทั่วถึง; แล้วอย่าหยุดอยู่เพียงเท่านั้น อบรมทำให้มาก ให้ถึงที่สุด; แล้วก็ทำให้เป็นหลัก

ที่ปักลงไปอย่างแน่นแฟ้น ไม่งอนแง่นคลอนแคลน ไม่รอนเร ไม่หวั่นไหว. นี่ทรงหวังอย่างนี้ ทรงสั่งอย่างนี้, แล้วทรงแสดงความหวังเป็นผลแก่โลกว่า **เกื้อกูลแก่มหาชน ความสุขของมหาชน อนุเคราะห์โลก เป็นประโยชน์สุขทั้งแก่เทวดาและมนุษย์.** “ทั้งแก่เทวดา และมนุษย์” นี่หมายความว่า ทั้งแก่คนที่อาบเหงื่อต่างน้ำ และคนที่ไม่ต้องอาบเหงื่อต่างน้ำ; นี่ความหมายมีอยู่อย่างนี้.

ฉะนั้น ขอให้มองเห็น; ถ้ายังไม่เคยมองเห็น ขอให้มองเห็นว่า ธรรมะที่ชื่อว่าโพธิปักขิยธรรม ๗ หมวดนี้ มีความสำคัญอย่างไร ? และเป็นธรรมะที่พระองค์ทรงหวังไว้อย่างไร ? และหวังแก่ใคร ? ก็หวังแก่พวกเราทั้งหลาย แม้ว่าจะตรัสระบุลงไปว่า “ภิกษุทั้งหลาย, พวกเธอทำให้มาก” นี่ก็หมายความว่า พุทธบริษัททั้งหมดแหละ : ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา, ถ้าอย่างเดียวกันนี้ไม่มีภิกษุณี ก็ว่าภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลาย, จะต้องรับสนองพระพุทธรูปประสงค์ข้อนี้.

เรียกว่าโพธิปักขิยธรรม ซึ่งเราได้เอามาบรรยาย เพื่อให้เกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งจนประยุกต์ได้ เป็นเวลา ๑๐ ครั้ง ทั้งครั้งนี้; มันเป็นความจำเป็นที่ต้องประยุกต์ เหมือนที่ได้พูดกันมากแล้ว ในการบรรยายครั้งที่ ๑ ว่ามีเรือแล้วแจวไม่เป็น มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร เพราะฉะนั้น เราต้องแจวเรือให้เป็น ใช้ประโยชน์จากเรือให้เป็น กระทั่งสูงขึ้นไปถึงกับว่าแจวเรือให้คนอื่นนั่ง.

ถ้าเป็นภิกษุ สามเณรที่ไม่ชอบถรยศต่อข้าวแดงแกงร้อนของชาวบ้าน ก็จงพยายามทำตนเหมือนกับว่าบุคคลผู้แจวเรือให้คนอื่นนั่ง, อย่าถึงกับว่าตนเองก็แจวเรือเพื่อตนเองก็ไม่ได้; คือนอกจากจะแจวเรือเพื่อคนได้แล้ว ก็ต้องแจวเรือให้คนอื่นนั่งได้ด้วย. ทีนี้ถ้าพูดให้กว้างออกไปถึงพุทธบริษัททั้งหลาย ก็ต้องนึกถึงข้อที่ว่า

พระพุทธเจ้าท่านทรงหวังทั้งโลก เกื้อกูลแก่โลก ประโยชน์สุขแก่โลก ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์ คือทั้งโลก; ฉะนั้นพุทธบริษัทซึ่งเป็นส่วนหนึ่ง เป็นเพียงส่วนหนึ่งของโลก ก็ควรจะแจวเรือนี้ ให้โลกทั้งโลกมันเลื่อนเคลื่อนไปได้; ก็จะเรียกว่าได้กระทำสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์จะทำได้ ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้. ถ้าพูดโดยส่วนตัวก็เรียกว่าไม่เสียหายเกิด; ถ้าพูดอย่างเป็นนักบวชก็ว่าไม่เสียข้าวสุกของชาวบ้าน คือคุ้มค่าข้าวสุกของชาวบ้าน เพราะว่าบรรพชิตนี้อยู่ด้วยข้าวสุกของชาวบ้าน. แต่ถ้าว่าเป็นชาวบ้านเอง ก็ว่าไม่เสียหายเกิด. นี่คือผลของการประยุกต์ ซึ่งโพธิปักขิยธรรมทั้งหลาย ๗ หมวด หรือ ๓๗ ประการ.

สรุปความว่า **อย่าลืมการประยุกต์** : ประยุกต์ปริยัติคือวิชาความรู้นะ ให้มันกลายเป็น**ปฏิบัติ** คือผลของความรู้ ด้วยการ**ปฏิบัติ** หรือสิ่งที่เรียกว่า**ประยุกต์** นั้นเอง. **ประยุกต์นั้นคือการปฏิบัติ; ปฏิบัติก็คือ ทำปริยัติให้กลายเป็นปฏิบัติ** มีผลเป็นความดับทุกข์. นี่คือสูตรของการประยุกต์ มีใจความสั้น ๆ ๓ คำ : **ทำปริยัติให้เป็นปฏิบัติ ด้วยการประยุกต์คือการปฏิบัติ.**

อาตมารู้สึกว่า ได้บรรยายมาเกินเวลาแล้ว. ขอภัยที่วามันเกิน เพราะว่าจะอยากจะให้มันจบเรื่องโพธิปักขิยธรรมประยุกต์. วันนี้เป็นวันสุดท้ายของภาควิสาขบูชา; เราจะยุติการบรรยายชุดนี้ด้วยเรื่องนี้ในวันนี้. ต่อไปนี้ก็เป็นภาคอาสาฬหบูชา. เมื่อถึงภาคอาสาฬหบูชาต่อไปนี้ เราก็จะได้บรรยายเรื่องอื่นต่อไป; จึงบรรยายอย่างยัดเยียดข้อความทั้งหลาย ให้จบลงไปได้ด้วยการบรรยายครั้งนี้.

เป็นอันว่า การบรรยายนี้ก็สมควรแก่เวลา ยุติไว้แต่เพียงนี้. ขอโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ท่านได้สวดบทพระธรรมสำหรับส่งเสริมอุทิศสาธุ วิริยะ ในการปฏิบัติพระธรรมนี้สืบไป.

การทำนาตามแบบพระพุทธเจ้า.

[: ทำนาในภาษาธรรม, ที่อ้างถึงในการบรรยายครั้งที่ ๑๐ หน้า ๔๒๓.]

สทุธา พีช, ตโป วุฏฐิ,
หิริ อีสา, มโน โยตต,
กายคุตโต วจีคุตโต
สจจ กโรมิ นิทานัน,
วิริย เม ฐุโรทรยห,
คจจติ อนิวตตุนต,
เอว เม สา กสิ กฏฐา
เอต กสิ กสิตวาน

ปญญา เม ยคนงคัล,
สติ เม ผาลปาจน.
อาหาเร อุทเร ยโต,
โสจรจุมเม ปโมจน.
โยคกุเขมาธิวาหน,
ยตถ คนตวาน น โสจติ.
สา โหติ อมตปผลา;
สพพทุกขา ปมุจจติ.

ศรัทธาเป็นพีช, ความเผลอผลาญกิเลสเป็นน้ำฝน,
หิริเป็นงอนไถ, ใจเป็นเชือกชัก,
การคุมกาย คุมวาจา
เราทำความสัจจให้เป็นผู้ถากหญ้าทั้ง,

ความเพียร ของเราเป็นผู้ลากแอกไป,
ไปอยู่ ๆ ไม่เวียนกลับ,
การไถนาที่ไถแล้วอย่างนี้
ครั้งไถนานี้เสร็จแล้ว

ปัญญาของเราเป็นแอกและคันไถ,
สติ เป็นผาลและปฏัก.
คุมท้องในเรื่องอาหาร เป็นรั้วนา,
ความยินดีในนิพพาน (ที่เราได้รู้รสแล้ว)
เป็นกำหนดการเลิกทำนา.
ลากไปสู่แดนอันเป็นที่เกษมจากโยคะ,
สู่ที่ซึ่งบุคคลไปถึงแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก.
นานั้น ย่อมมีอมตะคือความไม่ตายเป็นผล;
ย่อมหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง.

- พระบาลีพุทธภาษิตในพราหมณสัจยุดต์ สกค.ส.๑๕/๒๕๓/๖๗๒; กสิการทวารุทธ อรรถวรรค ส.ข.๒๕/๓๔๑/๒๕๘.

บทสวดมนต์แปล ธัมมปทังสนปาฐะ

(ที่อ้างถึงในคำบรรยายครั้งที่ ๑ หน้า ๓๕, ครั้งที่ ๗ ข้อ ฉ. หน้า ๒๖๗, ครั้งที่ ๙ หน้า ๓๔๑, ๓๔๒.)

[หนุท มยฺ ฐมฺมปทังสนสมาทปนาทิวจนปาฐุํ ภณาม เส.]

เอวํ สุวากุขาโต ภิกฺขเว มยา ฐมฺโม, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, ธรรมเป็นธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว อย่างนี้, อุตฺตานิ, เป็นธรรมอันทำให้เป็นดุจของคว่ำที่ทงายแล้ว, วิวฺโง, เป็นธรรมอันทำให้เป็นดุจของปิด ที่เปิดแล้ว, ปกาสิโต, เป็นธรรมอันเราดทาคต ประกาศก้องแล้ว, ฉินฺนบีโลคติโก, เป็นธรรมมีส่วนชี้รั้ว อันเราดทาคตเฉือนออกหมดสิ้นแล้ว, เอวํ สุวากุขาเต โข ภิกฺขเว มยา ฐมฺเม, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, เมื่อธรรมนี้, เป็นธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว อย่างนี้, ๗๗ อลฺล เอว, ย่อมเป็นการสมควรแล้ว นั้นเทียว, สทฺธาปหุพฺพิเตน กุลฺปุตฺเตน วิริยํ อารภิตุํ, ที่กุลบุตรผู้บวชแล้วด้วยสัทธา, จะพึงปรารภการกระทำความเพียร, กามํ ตโจ จ นหารุจ อญฺฐิ จ อวลฺลิสฺสตุ, ด้วยการอธิษฐานจิตว่า, แม้นั่ง เอ็น กระดุก เท่านั้น, จักเหลืออยู่, สรีเร อุลฺลิสฺสตุ มลฺลโลหิตํ, เนื้อและเลือดในสรีระนี้ จะเหือดแห้งไป, ก็ตามที่, หนุทํ ปุริสฺตาทเมน ปุริสฺวิริเยน ปุริสปรกฺกเมน ปตฺตพฺพํ, ประโยชน์ใด, อันบุคคลจะพึงลู่ถึงได้ด้วยกำลัง ด้วยความเพียรความบากบั่น ของบุรุษ, น ตํ อปาปฺภิกฺขวา ปุริสฺสสฺส วิริยฺสสฺส สณฺฐานํ ภวิสฺสตี-ติ. ถ้า ยังไม่บรรลุประโยชน์นั้นแล้ว, จักหยุดความเพียรของบุรุษเสีย, เป็นไม่มี, ดังนี้.

ทุกฺกบิํ ภิกฺขเว กุสิโต วิหริตี, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, คนผู้เกียจคร้าน ย่อมอยู่เป็นทุกข์, โวภิกฺขุโน ปาปเกหิ อุกฺสเลหิ ฐมฺเมหิ, ระคนอยู่ด้วยอกุศลธรรมอันลามกทั้งหลาย ด้วย, มหนฺตณฺจ สทฺตํ ปรีหาเปตี, ย่อมทำประโยชน์อันใหญ่หลวงของตนให้เสื่อม ด้วย. อารทฺธวิริโย จ โข ภิกฺขเว สุมิ วิหริตี, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บุคคลผู้มีความเพียรอันปรารภแล้ว, ย่อมอยู่เป็นสุข, ปวิวิตฺโต ปาปเกหิ อุกฺสเลหิ

ธมฺเมหิ, สัจแล้วจากอกุศลธรรมอันลามกทั้งหลาย ด้วย, **มหนฺตณฺจ สทฺตํ ปริปฺพุเรติ**, ย่อมทำประโยชน์อันใหญ่หลวงของตนให้บริบูรณ์ด้วย, **น ภิกฺขเว ทิเนน อคฺคสฺส ปตฺติ โหติ**, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, การบรรลुरुธรรมอันเลิศ ด้วยการกระทำอันแล้ว ย่อมมีไม่ได้เลย; **อคฺเคน จ โข อคฺคสฺส ปตฺติ โหติ**, แต่การบรรลुरुธรรมอันเลิศ ด้วยการกระทำอันเลิศ ย่อมมีได้ แล.

มณฺทเปยฺยมิหิ ภิกฺขเว พุรฺหมจฺริยํ, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, พรหมจรรย์นี้ น่าดื่ม เหมือนมัทนทะยอดโอชาแห่งโค-รส; **สฺตถา สมฺมุขฺยฺโกโต**, ทั้งพระศาสดาก็อยู่ ณ ที่เฉพาะหน้านี้แล้ว, **ตสฺมาติห ภิกฺขเว วิริยํ อารภถ**, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, เพราะฉะนั้น, เธอทั้งหลาย, จงปรารภความเพียรเถิด, **อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา**, เพื่อการบรรลุถึงซึ่งธรรม อันยังไม่บรรลุ, **อนธิตฺตสฺส อธิคฺมาย**, เพื่อการถึงทับซึ่งธรรม อันยังไม่ถึงทับ, **อสจฺฉิกตฺสฺส สจฺฉิกิริยาย**, เพื่อการทำให้แจ้งซึ่งธรรม อันยังไม่ได้ทำให้แจ้ง, **เอวํ โน อยํ อมฺหากํ ปพฺพชฺชา**, เมื่อเป็นอย่างนี้, บรรพชา นี้ ของเราทั้งหลาย, **อวิคฺตา อวณฺณา ภวิสฺสติ**, จักเป็นบรรพชาไม่ต่ำทราม, จักไม่เป็นหมั่นเปล่า, **สผลา สอุทฺรยา**, แต่จักเป็นบรรพชาที่มีผล เป็นบรรพชาที่มีกำไร, **เยสํ มยํ ปริภุญฺชาม**, **จิรวปฺนุทฺปาต-เสนาสนคฺคิลาณปฺจฺจยเมสชฺชปฺริภุชฺชาริ**, พวกเราทั้งหลาย บริโภคจิรว บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัช, ของชนทั้งหลายเหล่านี้; **เตสํ เต การา อมฺहेสุ**, การกระทำนั้น ๆ ของชนทั้งหลายเหล่านั้น ในเราทั้งหลาย, **มหปฺผลา ภวิสฺสนฺติ มหานิสฺสา-ติ**, จักเป็นการกระทำมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่, ดังนี้. **เอวํ หิ โว ภิกฺขเว สิกฺขิตพฺหํ**, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, เธอทั้งหลาย พึงทำความสำเหนียก อย่างนี้แล.

อตฺตตฺตํ วา หิ ภิกฺขเว สมฺปสฺสฺสมาเนน, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, เมื่อบุคคลมองเห็นอยู่ ซึ่งประโยชน์แห่งตน ก็ตาม, **อลเมว อปฺปมาเทน สมฺปาเทตฺติ**, ก็ควรแล้วนั้นเทียว, เพื่อยังประโยชน์แห่งตนให้ถึงพร้อม ด้วยความไม่ประมาท; **ปรตฺตํ วา หิ ภิกฺขเว สมฺปสฺสฺสมาเนน**, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, เมื่อบุคคลมองเห็นอยู่ ซึ่ง

ประโยชน์แห่งชนเหล่าอื่น ก็ตาม, **อลเมว อปฺปมาเทน สมฺปาเทตุ**, ก็ควรแล้วนั้นเทียว, เพื่อยังประโยชน์แห่งชนเหล่าอื่นให้ถึงพร้อม ด้วยความไม่ประมาท; **อุภยตฺถิ วา ทิ ภิกฺขเว สมฺปสฺสมานน**, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, หรือว่า เมื่อบุคคลมองเห็นอยู่ ซึ่ง ประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย ก็ตาม, **อลเมว อปฺปมาเทน สมฺปาเทตุ**, ก็ควรแล้วนั้นเทียว, เพื่อยังประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายนั้นให้ถึงพร้อม ด้วยความไม่ประมาท, **อิติ**, ดังนี้แล.

- ทสพลสูตรที่ ๒ แห่งทสพลวรรคที่ ๓ นิทาน. ส. ไตร. บาลี ฉบับสยามรัฐ เล่ม ๑๖ หน้า ๓๔ ข้อ ๖๖.

ดำเนินการจัดพิมพ์โดย

ธรรมทานมูลนิธิ หน้าสวนโมกขพลาราม ๖๘/๑ หมู่ที่ ๖ ต.เลม็ด อ.ไชยา
จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐ โทร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๕๒, ๔๓๑๕๕๖, ๔๓๑๖๖๑-๒
โทรสาร ๔๓๑๕๕๗

พิมพ์ที่

สำนักพิมพ์สุภาพใจ ๑๔/๓๔๙-๓๕๐ หมู่ ๑๐ ถ. พระราม ๒ ซอย ๓๘
แขวงบางมด เขตจอมทอง กรุงเทพฯ ๑๐๑๕๐ โทร. ๔๑๕-๒๖๒๑,
๔๑๕-๖๕๐๗, ๔๑๕-๖๗๙๗, ๔๑๖-๓๒๙๔ โทรสาร ๔๑๖-๗๗๔๔

๒๑ คำพยานเป็นพ่อค้า.

- ๑ เกิดในตระกูล "พยาน" บรรพบุรุษ ทำการค้า, ตัวเองก็เคย
มีหนี้ไปเสียจนมาเป็น พ่อค้า ทางวิเศษมาก ในนามว่า
พูนทองพล, เป็นลูกพี่ลูกน้องของพระพรหมเจ้า แต่แต่งงาน
กับ นางสีดา อดีตนางของอินทรีกว่ามาในพิธี แต่ไม่มี
บุตรด้วยกันเลย.
- ๒ ทำชีวิตที่อเนก ตามแบบของพระพรหมเจ้า มีใช้ตาม
แบบพระเพณีสี่คน ซึ่งเป็นเรื่องในประวัติศาสตร์หรือทาง
โลก; ทำชีวิตที่ไร้เดียงสาตามแบบไม่มีอะไรก็ทำ
ทำประโยชน์อยู่ และประโยชน์อยู่อื่น ในโลกก็มี
ดี มีเงินที่พอใช้ ชีวิต ชอบเป็นสูง กว่าคนธรรมดา
มาก อยู่อย่างอื่นก็มี.
- ๓ มีทั้งคำประจักษ์ ชื่อ สอนไม่กล้าพูด ฯลฯ,
นายของ มีสีดาอินทรี, มีสีดา ชื่อ "ธรรมาภิบาล"
สืบทอดทุกชั้น ทุกวัย ทุกชนิด ทุกเพศ, ยิ่งกว่า
เขื่อง สารพัดสิ่ง.
- ๔ แต่ก็มีเงินอื่นก็มี พี่นางอินทรีอินทรี และนาง
ดำ ของปาลอม, นางอินทรี อินทรีอินทรีอินทรี
ทำยี่สิบสี่ชั่วโมง แต่เงินของอินทรีอินทรีอินทรี
มีคนสนใจ เงินอื่นเสียอีก.
- ๕ มีเงิน คำพยาน อายุน้อยกว่านี้แล้ว ก็ยังไม่มีเงิน
มีเงินอื่นของอินทรีอินทรีอินทรี แต่แล้วแล้ว
อินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรี
อินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรี
อินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรี
อินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรี
- ๖ ขอบใจ ท่านทั้งหลาย ดอนจ-รัฐจักจำพยานอินทรี
อินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรี
อินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรี
อินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรี
อินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรีอินทรี

บันทึก

หนังสือชุด “ธรรมโฆษณของพุทธทาส” เท่าที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา
มาจนถึงวันนี้ มีรายชื่อ และเลขหมายประจำเล่ม ดังนี้ :-

ลำดับพิมพ์ออก	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม
(๑)	พุทธประวัติจากพระโอษฐ์	๑ [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๒]
(๒)	อิทัปปัจจยตา	๑๒ [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๓)	สันทัสเสตัพพธรรม	๑๓ [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๔)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑	๓๖ [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕)	พุทธกัจจยธรรม	๑๘ [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖)	ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์	๓ [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๘]
(๗)	โอสราเรตัพพธรรม	๑๓ . ก [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๘)	พุทธจริยา	๑๑ [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๙)	ตุลาการิกธรรม เล่ม ๑	๑๖
(๑๐)	มหิตลธรรม	๑๗ . ข
(๑๑)	บรมธรรม ภาคต้น	๑๙ [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๒)	บรมธรรม ภาคปลาย	๑๙ . ก [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๓)	อานาปานสติภาวนา	๒๐ . ก [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๔)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๑	๓๑
(๑๕)	สัญญาตาปริทรรณ เล่ม ๑	๓๘
(๑๖)	ค่ายธรรมบุตร	๓๗ [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๗)	ฆราวาสธรรม	๑๗ . ก [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๑๘)	ปรมัตถสภาพธรรม	๑๔ . ก [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๙)	ปฏิบัติทาปริทรรณ	๑๔ [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๐)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒	๓๖ . ก
(๒๑)	สัญญาตาปริทรรณ เล่ม ๒	๓๘ . ก
(๒๒)	เดกัจจกธรรม	๑๗ . ง
(๒๓)	โมกขธรรมประยุกต์	๑๗ . ค [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๔)	สารทกาลิกเทศนา	๒๖
(๒๕)	ศีลธรรม กับ มนุษย์โลก	๑๘ . ข [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๖)	อริยศีลธรรม	๑๘ . ค [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๗)	การกลับมาแห่งศีลธรรม	๑๘ . ก [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๘)	ธรรมสังฆสงเคราะห์	๑๘ . ข
(๒๙)	ปฏิจสมุปบาทจากพระโอษฐ์	๔ [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๓๐)	ธรรมะกับการเมือง	๑๘ . จ
(๓๑)	เยาวชนกับศีลธรรม	๑๘ . ง [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๒)	เมื่อธรรมครองโลก	๑๘ . ฉ
(๓๓)	ไกวล์ยธรรม	๑๒ . ก [พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๔)	อาสาฬหบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๔

